

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПІВДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

*Міжнародної наукової конференції
професорсько-викладацького складу,
присвяченої
15-річчю Національного університету
«Одеська юридична академія»
та 165-річчю Одеської школи права*

20–21 квітня 2012 року

Том 1

Одеса
Фенікс
2012

УДК 340(477)(063)

ББК 67(4Укр)я43

П 685

Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – 528 с.

ISBN 978-966-438-587-6

ББК 67(4Укр)я43

Перший том матеріалів Міжнародної наукової конференції «Правове життя сучасної України», присвяченої 15-річчю заснування Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права присвячений загальним засадам юриспруденції, в тому числі, філософським питанням юридичного буття, теорії держави та права, історії держави та права, соціології та політології права, конституційному праву, міжнародному праву, європейському праву та порівняльному правознавству, юридичній лінгвістиці, психології та інформатиці. Матеріали конференції допоможуть практикам, вченим, студентам у більш глибокому освоєнні тих правових нормативів і цінностей, які пов'язані з забезпеченням сталого розвитку сучасної України.

Відповідальний за випуск

Дрьомін Віктор Миколайович – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України

ISBN 978-966-438-587-6 © Національний університет «Одеська юридична академія», 2012

© Оформлення ПП «Фенікс», 2012

**ПРИВІТАННЯ
ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА**

***Шановні учасники міжнародної конференції
«Правове життя сучасної України»!***

Щиро вітаю вас із початком роботи Міжнародної наукової конференції, присвяченої 15-річчю заснування Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права!

До свого 15-річчя Національний університет «Одеська юридична академія» підходить, маючи помітне минуле, оскільки є спадкоємцем багатих традицій Одеської правової школи, історія якої сягає своїм корінням ще у період існування Рішельєвського ліцею. Відомо, що Рішельєвський ліцей у свій час був настільки популярним, що у ньому навчалися не лише діти дворян Півдня України, але й аристократів з Петербурга, Москви та інших міст. У ліцеї навчалися сини князя Волконського, графа Сен-Прі, князя Четвертинського та інших відомих осіб Російської імперії.

У 1937 році Рішельєвський ліцей набув статусу вищого навчального закладу, у якому було створено юридичне і математичне відділення з правами університетських факультетів.

Протягом 10 років юридичне відділення розвивалося, і у 1847 році випускники юридичного відділення вперше отримали університетські дипломи та значки державного зразка про вищу юридичну освіту. Таким чином, у 1947 році фактично завершився період становлення вищої юридичної освіти у м. Одеса, і з цього часу ми дійсно маємо право говорити про те, що вища юридична освіта на Півдні України почала новий етап у своєму розвитку.

У 1862 році Рішельєвський ліцей був перетворений у Новоросійський університет, який був урочисто відкритий 1 (13) травня 1965 року. Перший навчальний рік на юридичному факультеті – найбільш численному – розпочався 7 вересня 1865 року. Першим деканом юридичного факультету став дійсний статський радник О.М. Богдановський. Випускник Московського університету О.М. Богдановський, будучи директором Рішельєвського ліцею, доклав чимало зусиль для організації університету взагалі та юридичного факультету зокрема.

Вчені-юристи Новоросійського університету внесли чимало нового у юридичну науку і практику. Професор П.П. Цитович брав участь у розробленні проекту вексельного статуту, ряду законів про акціонерні товариства; він опублікував «Підручник торгового права» (1891). Вагомий внесок у юридичну науку зробив професор О.Ф. Федоров. Його тритомне фундаментальне дослідження «Загальні адміністративні союзи держав» (1897) і «Підручник міжнародного права» (1901) набули загального визнання, вважались кращими дослідженнями у цій галузі, а працю «Морське право» було рекомендовано використовувати всім університетам Російської імперії.

Курс поліцейського права розробляли і читали екстраординарний професор В.Н. Ренненкампф, приват-доцент П.Н. Шеймін. Неперевершеним спеціалістом у цій

галузі був М.М. Шпилевський – випускник Московського університету, який захистив дисертацію на звання доктора поліцейського права з фундаментальної проблеми «Поліцейське право як самостійна галузь правознавства».

Розроблення проблем міжнародного права пов'язано з такими іменами, як професори М.В. Васильєв, П.Є. Казанський, приват-доцент М.Р. Кантакузен, магістр міжнародного права І.О. Івановський.

Після революції 1917 року починається новий період в історії юридичної освіти в нашому місті. Згідно з телеграфним розпорядженням Наркомпросу 1 травня 1920 року юридичний факультет Новоросійського університету було закрито, студенти розпущені. 1 вересня 1921 року утворено Одеський інститут народного господарства, до складу якого увійшов юридичний факультет із такими напрямками: а) судовий; б) господарчий; в) адміністративний.

1 вересня 1930 року юридичний факультет Одеського інституту народного господарства увійшов до складу Харківського інституту права та Радянського будівництва. Лише у 1947 році факультет відновили у складі Одеського державного університету. Його першим деканом став криміналіст доцент М.А. Кравцов, а згодом – доценти І.О. Серeda і Ф.Г. Ліханов. Викладачами юридичного факультету в ті роки були І.В. Шерешевський, І.Ю. Фінн, В.Т. Олієвський, Ю.Я. Баскін, В.П. Шахматов, Б.В. Поклонський та ін.

На юридичному факультеті до 1954 року існували три кафедри: державного і адміністративного права (завідувач кафедри доцент Ф.Г. Ліханов, з вересня 1962 року – декан факультету); цивільного, колгоспного і земельного права (завідувач кафедри доцент І.О. Серeda); кримінального права, процесу і криміналістики (завідувач кафедри доцент М.А. Кравцов).

У 1954 році юридичний факультет Одеського держуніверситету був знову закритий, а студентів «передали» Львівському університету. В Одесі продовжував працювати філіал Всесоюзного юридичного заочного інституту (ВЮЗІ), директорами якого у різні роки були П.К. Чебаненко, Р.І. Степанова, І.В. Михайлов.

У липні 1961 року юридичний факультет (заочне і вечірнє відділення) Одеського університету був відновлений, а деканом було обрано доцента Ю.С. Червоного (1961–1965), а потім доцента К.І. Удалих (1965–1967).

Роки становлення юридичного факультету були нелегкими. Тим більше цінним був результат: подальший розвиток заочної та вечірньої форм навчання, відновлення денної форми навчання (1966), чітка організація навчального процесу за всіма формами навчання.

З 1967 по 1973 рік йшов процес активного нарощування наукового та педагогічного потенціалу юридичного факультету, значно зросла кількість студентів. На жаль, у квітні 1973 року з життя пішов видатний радянський криміналіст, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету В.П. Колмаков.

Зростав авторитет юридичного факультету, одночасно підвищувався авторитет його вихованців, які працювали у різних сферах народного господарства України та багатьох країнах світу – Ефіопії і Марокко, Ємені та В'єтнамі, Сирії та Афганістані, Німеччині та Ізраїлі, Пакистані й Тунісі, Китаї і Камбоджі. Про роботу багатьох випускників юридичного факультету університет отримувал найкращі відгуки.

Нового імпульсу юридичній освіті надало проголошення України у 1991 році незалежною демократичною державою.

У зв'язку з реформою правової системи та зміцненням демократичних основ державності України особлива роль належить підготовці юридичних кадрів, які були б спроможні працювати в нових умовах. Процеси в економіці, а також новий етап розвитку соціальних і політичних відносин зумовили необхідність кардинальної зміни як організації, так і змісту юридичної освіти, орієнтованої на підготовку спеціалістів, які в змозі працювати не тільки в державному апараті і правоохоронних органах, але й на підприємствах малого бізнесу, в акціонерних товариствах, у структурах місцевого самоврядування тощо. Виникла необхідність створення нових освітніх структур, які включали б в себе як традиційні структурні навчальні підрозділи, так і інші інститути – підвищення кваліфікації, відділення післядипломної підготовки, підготовчі відділення тощо. З цієї метою з 1 вересня 1993 року на основі рішення вченої ради Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова юридичний факультет був перетворений на Юридичний інститут.

Відповідно до свого Статуту Юридичний інститут у складі університету став автономним навчальним, науковим та культурним закладом, що об'єднував факультети, кафедри, науково-дослідні лабораторії, допоміжні служби, які забезпечували підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації у сфері державознавства та правознавства. Інститут став юридичною особою. Його створенню передувала велика організаційно-підготовча робота.

У 1997 р., коли юридичній науці й освіті в Одесі виповнилося 150 років, Юридичний інститут Одеського держуніверситету був перетворений в Одеську державну юридичну академію постановою Кабінету Міністрів України від 2 грудня 1997 року № 1350 «Про утворення Одеської державної юридичної академії».

Вже через рік Одеська державна юридична академія стала членом Асоціації європейських університетів, а у 2000 році отримала статус «національного» вищого навчального закладу. Створення академії було продиктоване об'єктивною необхідністю впорядкування юридичної освіти у регіоні та задоволення зростаючої потреби у підготовці фахівців для Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Митної служби України, владних структур областей Півдня України.

Указом Президента України від 2 вересня 2010 року № 893/2010 Академія була реорганізована у Національний університет «Одеська юридична академія». Університет має ліцензію і сертифікат на право здійснення освітньої діяльності за вищим IV рівнем акредитації, яким дозволено надання вищої освіти (у т.ч. іноземним громадянам) на рівні кваліфікаційних вимог до спеціаліста, магістра за спеціальністю «правознавство». Сьогодні Національний університет «Одеська юридична академія» – центр юридичної освіти, культури, науки України, провідний вищий навчальний заклад з правознавства.

Науково-дослідна робота Національного університету «Одеська юридична академія» проводиться професорсько-викладацьким складом 53 кафедр, на 9-ти факультетах (цивільної і господарської юстиції, судово-адміністративному, підготовки слідчих органів внутрішніх справ, міжнародно-правових відносин та юридичної журналістики, соціально-правовому, адвокатури, правової політології та соціології, заочного і вечірньо-

го навчання, заочного навчання № 2), 2-х інститутах (прокуратури та слідства, підготовки професійних суддів), у 8-ми навчальних центрах (Київський інститут інтелектуальної власності, Сімферопольський факультет, Миколаївський навчальний центр, Криворізький навчальний центр, Нікопольський факультет, Черкаський навчальний центр, Харківський навчальний центр, Івано-Франківський навчальний центр).

В університеті науково-дослідну роботу виконують більше 600 науково-педагогічних працівників, аспірантів та докторантів. Серед них 55 докторів наук, професорів, 256 кандидатів наук, доцентів, один академік та дев'ять членів-кореспондентів Національної академії правових наук України.

Державні фундаментальні та прикладні дослідження здійснюють більш ніж 70 співробітників науково-дослідної частини.

Результати проведених наукових досліджень знайшли відображення у наукових роботах загальним обсягом більше 22000 друкованих аркушів. За 15 років існування Національного університету «Одеська юридична академія» було видано більше тисячі монографій, підручників і навчальних посібників.

В університеті функціонують 4 спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата юридичних наук за 14 спеціальностями. Співробітниками НУ ОЮА в спеціалізованих вчених радах університету тільки за останні три роки було захищено 12 докторських і більше 120 кандидатських дисертацій. Таким чином, до свого 15-річчя університет підходить з величезними науковими здобутками.

Ця ювілейна конференція є однією із масштабніших за всю історію існування нашого навчального закладу.

У її роботі беруть участь майже 800 науковців з України та зарубіжжя. За результатами конференції видається три томи матеріалів конференції, у яких автори розглядають найбільш важливі, гострі й актуальні питання сьогодення, що повністю відповідають нагальним завданням сучасних наукових досліджень у сфері юриспруденції. Висловлюю надію, що видання матеріалів конференції внесе свій вклад у поширення сучасних досягнень вчених у галузі права з метою приближення України до статусу правової держави. З огляду на процес та проблеми реформування правової та інституціональної системи в державі, подані у трьох томах матеріали конференції допоможуть практикам, вченим, студентам у більш глибокому освоєні тих правових нормативів і цінностей, які пов'язані із забезпеченням сталого розвитку сучасної України.

Ще раз вітаю учасників поважного зібрання та бажаю плідної роботи, конструктивного діалогу та реалізації усіх творчих задумів.

Сергій КІВАЛЮВ,

доктор юридичних наук,

професор, академік НАПрН України,

Президент Національного університету

«Одеська юридична академія»,

голова Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя

ПЕРЕДМОВА

Перший том матеріалів Міжнародної конференції «Правове життя сучасної України», присвяченої 15-річчю заснування Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права присвячений філософським питанням юридичного буття, теорії держави та права, історії держави та права, соціології та політології права, конституційному праву, міжнародному праву, європейському праву та порівняльному правознавству, юридичній лінгвістиці, психології та інформатиці.

Безспірним уявляється той факт, що вивчення конкретних проявів права без усвідомлення його філософських та теоретичних засад позбавлене сенсу. Теорія держави і права, спираючись на наукові результати історичних досліджень, формулює, відкриває найбільш загальні закономірності розвитку і функціонування держави і права. Без глибокого осмислення минулого, яким би складним і суперечливим воно не було, неможливо творити нову державу. А серцевиною її має стати право. Розвиток правового життя суверенних держав багато в чому визначений їхнім правовим спадком. Тому у збірнику значна увага приділяється історико-правовим дослідженням держави і права.

Правове життя сучасного українського суспільства зазнає кардинальних трансформацій, що є наслідком потужного впливу глобалізації, секуляризації, зростання споживацьких настроїв та персоналізації суспільства. Розбудова сучасного українського суспільства передбачає асоціювання громадянами самих себе з певними державними інституціями. Для такого асоціювання влада всіх рівнів має ефективно виконувати свою суспільну функцію: забезпечувати рівність всіх громадян перед законом, здобуваючи таким чином авторитет, повагу, набуваючи певного символічного значення.

Сьогодні не можна не враховувати ті зміни, які відбулися як за межами правової сфери, так і в самому праві при розгляді його змісту. У першу чергу показова зміна ролі людини як суб'єкта права у правовому житті суспільства, що багато в чому позначилося на змінах у змісті права, посилило значення не тільки правових нормативів, але й ціннісно-орієнтуючої складової права. До того ж не можна ігнорувати інформаційний аспект змісту права, з урахуванням його впровадження в структуру інформаційного суспільства. Як і раніше залишається актуальною ідеологічна складова змісту права, що забезпечує націленість на стійкість правової реальності, її рухливість в умовах взаємодії правових культур, а також збереження власної правової культури.

Не можна забувати, що право є лише інструментом, що має слугувати інтересам людини і розглядатися в людському вимірі та відображати стан розвитку суспільства на конкретній проміжок часу. На сучасному цивілізаційному етапі розвитку значна увага приділяється проблемам гендерних відносин, що виникають в результаті взаємодії чоловіків і жінок в різних сферах життєдіяльності суспільства. Від механізму та технологій даних відносин залежать рівень зацікавленості кожної людини в суспільних змінах, ступінь ефективності таких змін, стан дотримання прав людини в державі та суспільстві.

Центральне місце людини в будь-якій правовій системі можна продемонструвати через дослідження юридичних норм, що захищають права людини. Чимало уваги дослідниками у даному збірнику приділяється юридичній природі нового покоління прав людини, до яких відносяться інформаційні права, права, пов'язані з новітніми досягненнями науки. Розгляд цих нових прав можливий лише з урахуванням досягнень всесвітньої правової думки, практики міжнародних інституцій. Водночас, у доповідях заново розглядається та переосмислюється ряд «традиційних» прав людини, таких як право на сповідання своєї релігії, право на освіту тощо.

Особливий інтерес збірці надають дослідження світоглядного ґрунту права як способу пізнання дійсності, яке відбувається між двома станами – правосвідомості та правового нігілізму. Утвердження першого та подолання останнього має бути метою не лише правової освіти, досягненню цієї мети має слугувати продумана та тривала державна політика, що мусить проводитись, в першу чергу, правовими засобами.

Значний інтерес становлять також дослідження «мови права», як в теоретичному аспекті визначення юридичних понять, так і в порівняльному, тобто розгляд тлумачення одних і тих самих термінів у різних державах та правових культурах.

Тези доповідей, що публікуються у даному збірнику, становлять інтерес як для правників-науковців, так і для практикуючих юристів. Дослідження правничої теорії, юридичних методів та логіки, поєднані з розглядом загальних приписів національного та міжнародного права розширює світогляд правника та дозволяє уявити загальну картину існування права як особливого суспільного феномену. З урахуванням наведеного, можна констатувати, що опубліковані в збірці доповіді становлять великий науковий та практичний інтерес та гідні вивчення правниками всіх фахів.

Сергій КІВАЛЮВ,

доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
голова Комітету Верховної Ради України
з питань правосуддя

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ивакин А. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доктор философских наук, профессор, зав. кафедрой философии*

СУБЪЕКТЫ ПРАВА В ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ

Гегель определяет право как свободную волю. Воля проявляет себя как а) воля к жизни, б) воля к власти, в) воля к познанию и творчеству (Хамитов Н. В. Философия человека: поиск пределов. – К., 1997. – С. 38). Последняя есть синтез первой и второй. Итак, воля, как нацеленность мысли и действия на обретение свободы к творчеству, в «снятом виде» содержит стремление человека к реализации всех остальных его естественных прав. Однако творчество подразумевает коллективность человеческих усилий. Все, что творит личность, она творит с помощью или посредством кого-то и для кого-то. Поэтому система права есть всегда тождество противоположностей: права индивида и права коллектива. Их противоречие внутренне содержится и периодически проявляет себя в единстве *права как права человека на человеческое бытие и права как социального регулятора человеческих отношений*. Первая форма права, взятая лишь как «в себе единичная воля субъекта» – это абстрактное право, вторая форма – это уже право как долженствование человека перед другими людьми. Но есть еще синтез первой и второй формы права. Гегель отождествляет его с нравственностью и считает, что только государство являет собой воплощение этого высшего права-нравственности.

Абстрактное право, именно в силу своей абстрактности, в силу своей отвлеченности от истинного права, «права самого по себе», есть такая воля, которая способна и к неправде и к преступлению. Человек-эгоист забывает о своей ничтожности вне общества. Поэтому мне представляется, что самым адекватным, хотя и несомненно жестоким, наказанием за тяжкое преступление на корабле является оставление преступника на необитаемом острове.

Право как мораль в силу рассудочного характера мышления, лежащего в его основании, продолжает оставаться абстрактным, ибо оно вырывает из целостной системы и абсолютизирует другой – коллективный субъект. Здесь мы видим другую крайность: подавление воли индивида как субъекта. Действует другой абстрактный принцип: «долг превыше всего». Лев Шестов пишет о том, что Брут был заложником долга: любя Юлия Цезаря, как отца, он, тем не менее, принимает участие в его убийстве, потому что долг требует от него устранения того, кто покушается на свободу римского народа. И Брут исполнил долг, хорошо при этом понимая, что старая форма правления полностью исчерпала себя и что Риму необходим монархический строй правления.

Правда, Гегель оправдывает право-моральность, право-долженствование, уверяя, что уже в нём субъективная форма выражает не только общий, но и свой интерес. На

самом же деле точнее было бы сказать – свой собственный, субъективный интерес, но подогнанный под общий, а точнее – под общепринятый, интерес. Поэтому часто исполнение долга сопровождается насилием человека над собой. Насилие это содержит в себе и отвращение к самому себе и к тем правилам, которые насилуют слепо и покорно исполняющего свой долг. Гегель осуждает Шиллера, называя его издевку над кантовским пониманием моральности «абстрактной рефлексией», создающей «воззрение на моральность, согласно которому она существует лишь во враждебности и в борьбе с удовлетворением человеком собственных потребностей, – выставляет требование: делать с отвращением то, что велит долг» (Гегель. Философия права. – М., 1990, – С.168). Представляется, однако, что Гегель не замечает или не хочет замечать того, что подобное должествование зачастую формируют те люди в политической или духовной власти, которые свои групповые интересы облачают в форму всеобщих интересов, тем самым обманывая остальных людей.

Итак, господствующая в праве-моральности тенденция – это предельное ограничение личной свободы. Как, например, – у монаха или солдата. Действие того и другого происходит исключительно по уставу. Очень красноречивы сами слова – «послушник», «рядовой» и т. д.

Заметим, что в наше время либеральное понимание права в своем рассудочном неистовстве доходит до противоположного абсурда, ставя на безусловно первое место волю индивида или же того или иного меньшинства. И такой беспредел (в форме политкорректности, мультикультурализма, феминизма) выдается за демократию и торжество свободы, а «значит» и права.

Нравственность, как высшая форма свободы, а следовательно, и права, выступает как единство потребности и обязанности личности. Говоря о важности для конкретного проявления свободы наличия семьи, гражданского общества и государства, Гегель, однако, считает, что «идея свободы истинна лишь как государство» (Там же, С.114)

Думаю, что Гегель, как ранее и Платон, имеет в виду не просто государство, но государство идеальное, разумно устроенное. И если эта идеальность длительное время приравнивалась критиками этих великих мыслителей к утопии, то процесс длительного развития человечества ведет к превращению этой благородной возможности в настоятельную потребность и необходимость. Всё разумное рано или поздно должно стать действительностью.

Я убежден в том, что учение о ноосфере, является законным преемником учения об идеальном государстве. В этом учении, уже более обоснованно, чем в учениях об идеальном государстве, наряду с индивидом и обществом как субъектами права (свободной воли), проявляется присутствие третьего, Абсолютного субъекта. Именно о Нём постоянно говорил своим ученикам Иисус Христос, призывая их исполнять Волю Отца Небесного. Интуиция Аристотеля, Фомы Аквинского, Гуго Гроция и других выдающихся мыслителей не подвела их, уверенных в том, что над всеми формами права возвышается Божественное право. И поэтому свободно-творческая сущность человека, реализация которой как свободной воли происходит в правовом пространстве, имеет не только индивидуальное и социальное, но и космическое, божественное измерение.

Поэтому я считаю, что самая конкретная форма права есть право на ноосферу. Свободная воля человека осуществима лишь тогда, когда она совпадает с Божественной Волей. Гениальная подсказка о сути этой Космической Воли содержится в учении П. Тейяра де Шардена о природной эволюции как о направленном восхождении сознания от точки «альфа» до точки «омега» (ноосферы), в котором важнейшая роль принадлежит феномену человека.

Сумарокова Л. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЛОГИКИ

Термин «юридическая логика» употребляется здесь в смысле: «область знания, сформировавшаяся в результате взаимодействия логики и юриспруденции (вариант практической логики)». Понятием будем называть устойчивое единство термина (знака) и его смыслового, предметного и прагматического значений. Системообразующим в этом единстве является смысловое значение, включающее в себя комплекс общих, существенных признаков; производным от смыслового является предметное значение, то есть класс предметов, этими признаками обладающих. Прагматическое значение связано с указанием целей, задач, ситуаций, от которых зависит способ употребления понятия, в том числе способ его введения, уточнения, понимания. Сущность определения состоит в уточнении понятия как целостности, включающей указанные выше компоненты. Определение является полным, если оно раскрывает и смысловое, и предметное, и прагматическое значения термина, а также их взаимосвязь. Частичное определение имеет место тогда, когда уточняется лишь некоторая часть перечисленных компонентов. Обычное понимание определения как логической операции, уточняющей содержание понятия, будем называть собственно определением или главным видом частичных определений. В качестве других примеров частичного определения можно назвать остенсивные определения, которые раскрывают (задают) предметное значение термина, а также номинальные определения, уточняющие исходный языковой смысл термина; этот языковой смысл может иметь прямое или косвенное отношение к предметному, смысловому или прагматическому значению термина как знака понятия. Функцией быть знаком понятия обладают далеко не все слова. Для нас существенно отметить, что определение возможно лишь там, где есть понятия. Уточнение смысла слов естественного языка, не являющихся терминами, обозначающими понятие, к определению не относится.

Главным тезисом предлагаемого выступления является утверждение о том, что взаимодействие логики и юриспруденции даже в таком частном вопросе как определение понятия, не только фактически имеет место, но и оказывается весьма полезным и перспективным для обеих взаимодействующих сфер.

Начнем с вопроса о статусе определения в логике и юриспруденции. Многие современные логики спорят, входит ли вообще рассмотрение определения в современную логику или это некая «посторонняя», не собственно логическая проблема, скорее относящаяся к общей методологии познания. Например, в учебнике Е. К. Войшвилло и М. Г. Дегтярева «Логика» (М.: Владос, 2001, с. 248–249) определение относится к «приемам познания», и состоит в установлении или уточнении связи языкового выражения с тем, что оно обозначает как знак языка. «Это не операция с понятиями, а операция со словами, с выражениями языка». Главный аргумент: определение – это не формализованная процедура. Однако одних операций со словами явно недостаточно в наиболее сложных познавательных и коммуникативных ситуациях, особенно характерных для специализированных видов общения, где полнота, точность, прозрачность формулировок чрезвычайно важна. Юриспруденция принадлежит к таким сферам. Вот почему юристы могут быть более точными и ответственными в своих определениях, чем логики при изложении теории определений. Например, в юриспруденции часто употребляются остенсивные определения: скажем, понятия «наследники первой очереди», «уполномоченное лицо» и т. п. определяются путем простого полного перечня всех тех категорий лиц, которые составляют предметное значение (объем) данного понятия. Перечень этот, как правило, удовлетворяет всем правилам определения. Для сравнения: в учебниках логики не редкость примеры остенсивных определений вида «это – верблюд». А между тем эта формулировка – вообще не определение, а прием, его заменяющий – указание. И правила определения здесь не соблюдены.

Определение – это всегда способ представления непрерывного, сложно устроенного смыслового поля через «кванты» мысли – понятия; именно определения конструктивно помогают установить структуру соответствующей области мышления. Определение – это особая разновидность формализации, что подтверждается тем, что здесь осуществляется необходимая функция любой формализации – репрезентация целого с помощью его четко выделенной и зафиксированной части.

Отметим, что в юриспруденции раньше, чем в логике, осознана необходимость уточнения прагматического аспекта определений и, в частности, учитывается важность принятия юридическим социумом наиболее важных определений. Именно на основании анализа юридических практик было предложено выделить новый вид определений – арбитражных определений (Титов В. Д. О специфике определений в юриспруденции // Логико-философские штудии. – Выпуск 3. – С-Пб, 2005. – С. 205).

В качестве перспективы дальнейших исследований в юридической логике можно указать на необходимость разработки более четкой и полной классификации видов определений – как полных, так и частичных – с учетом всех компонентов понятия: и термина-знака понятия, и всех трех указанных видов его значения. В частности, собственно определения могут быть разделены на целый ряд вариантов по типу существенных признаков, в них зафиксированных. Полное определение в виде одного высказывания-равенства построить вряд ли возможно. Скорее всего, это будет мини-текст, система высказываний. Весьма продуктивной была бы разработка структуры подобных мини-текстов.

Шамша І. В.

*Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова,
докторант кафедри філософії, кандидат філософських наук*

СИНТЕЗ РОЗУМІННЯ ЧАСУ В ФЕНОМЕНОЛОГІІ М. МЕРЛО-ПОНТІ

Розуміння часу в історії філософії постає складною проблемою. Не дивлячись на те, що час є найважливішою категорією в дослідженні світу, розуміння його протягом історії людства сягало висот і зривалося в безодню. Для одних дослідників час поставав єдиною категорією, з горизонту якої можна пояснити світ (М. Гайдеггер), для інших – частиною реальності, яка не гідна уваги філософа (Платон, Плотін).

Перш, ніж продовжити, слід зазначити, що під часом, який не гіден уваги філософів, розуміється не весь час, а лише минуле-майбутнє, які протиставлені теперішньому, або вічності, в яких нерухомо перебуває буття. Отже, на нашу думку, слід вирізняти *час* і *розуміння часу*. В розумінні часу мислителі нерідко виокремлюють один, або декілька модусів часу, які протиставляють іншим, або іншому модусу. А ось час як такий передбачає єдність минулого, теперішнього і майбутнього.

З одного боку в історії філософії ми можемо побачити філософську традицію об'єктивно-ідеалістичного розуміння буття, яка нараховує не одне тисячоліття і в якій буття постає не-часом, а час – не-буттям. В цій традиції буття розуміється як таке, що завжди перебуває в теперішньому, чи в вічності (вона взагалі розташовується *над* часом), час же властивий недостовірному світу речей, який постійно змінюється, предмети, які перебувають в цьому світі – виникають і гинуть, а буття завжди залишається тотожним самому собі. Оскільки світ речей розуміється як «існуюче небуття», то небуттям виявляється і час (минуле-майбутнє), який володарює в цьому світові.

З іншого боку, ми бачимо матеріалістичну традицію розуміння буття, в якій в основі буття розташовується матерія. Дослідники, які належать до цієї традиції намагаються реабілітувати «час» (лапки поставлені тому, що під часом розуміються ті ж самі минуле-майбутнє). Тут минуле-майбутнє властиві вже справжньому буттю (матерії), а ось теперішнє, а тим більше вічність, виявляються небуттям. В філософських дискусіях таке розуміння теперішнього пов'язано з критикою метафізичних картин світу, які спираються на «нереальну реальність», яка ніколи не змінюється, на деякий абсолют. В такому розумінні часу до матеріалістичних онтологій примикає і філософія життя. Скажімо, А. Бергсон в «Творчій еволюції» недвозначно висловлюється з цього приводу, критикуючи античну «філософію ідей» (Бергсон А. Творческая эволюция. Материя и память / Анри Бергсон / Пер. с франц. – Мн.: Харвест, 1999. – С. 351–352); у В. Дільтея незврушне теперішнє підлягає критиці й виявляється протиставленим минулому-майбутньому (Дильтей В. Наброски к критике исторического разума / В. Дильтей // Вопросы философии. – 1988. – № 4. – С. 136).

Отже, в розумінні часу протягом історії філософії можна побачити протиставленість модусів часу – час розуміється як минуле-майбутнє, які в одній традиції вважають-

ся буттям, а в іншій небуттям, зворотною частиною світу. До жодної з цих двох традицій важко приєднатися, бо в кожній з них є хибні, та істинні аргументи.

Не дивно, що в такій ситуації філософи ХХ століття спрямовують неабиякі зусилля на вирішення цього протиріччя, на пошук синтезу. До найвідоміших з них належать Е. Гуссерль і М. Гайдеггер. Проте, цікавий синтез в розумінні часу пропонує і відомий французький філософ – М. Мерло-Понті.

Ознайомлення з «Феноменологією сприйняття» полишає у читача несуперечливу впевненість, що тимчасовість постає дуже важливою умовою людського буття для себе і буття в світі. М. Мерло-Понті відстоює *єдність* минулого-теперішнього-майбутнього як основу несуперечливої присутності людської суб'єктивності в світі. Так він зазначає, що «Час мислиться нами раніше за частин, які його складають...» (Мерло-Понті М. Феноменологія восприяття / Морис Мерло-Понті / Пер. с франц. под. ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина. – СПб.: Ювента, Наука, 1999. – С. 524), а «... минуле – це давнє майбутнє і нещодавнє теперішнє; теперішнє – найблище минуле і швидке майбутнє; майбутнє, нарешті, – теперішнє і навіть прийдешиє минуле...» (Мерло-Понті М. Феноменологія восприяття / Морис Мерло-Понті / Пер. с франц. под. ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина. – СПб.: Ювента, Наука, 1999. – С. 533). Для того, щоб обґрунтувати цю думку М. Мерло-Понті знадобилося довести важливість минулого-майбутнього для людської присутності в світі (тобто, довелося погодитися з аргументами представників матеріалістичного розуміння буття і філософії життя). Так, М. Мерло-Понті пише, що завдяки минулому з майбутнім, суб'єкту не доводиться бути «замкненим» в теперішньому (Мерло-Понті М. Феноменологія восприяття / Морис Мерло-Понті / Пер. с франц. под. ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина. – СПб.: Ювента, Наука, 1999. – С. 524). Але при цьому, мислителю довелося обґрунтувати й необхідність теперішнього (а це означає, що він погоджується і з аргументами представників – протилежного матеріалістичному – ідеалістичного розуміння буття). Так, М. Мерло-Понті зазначає: «У моему теперішньому, якщо я ще утримую його в житті, зі всім тим, що воно в собі приховує, є екстаз у напрямі до минулого й майбутнього, який і виявляє виміри часу – не в суперництві, а в нероздільності: бути в сьогоднієнні означає бути одвічно і назавжди» (Мерло-Понті М. Феноменологія восприяття / Морис Мерло-Понті / Пер. с франц. под. ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина. – СПб.: Ювента, Наука, 1999. – С. 534).

Якщо врахувати наведені вище міркування М. Мерло-Понті, то без зайвих теоретичних перебільшень можна сказати, що йому вдалося сягнути синтезу в розумінні часу. Заслуговує на особливу увагу те, що цей синтез досягнуто на теоретичному ґрунті єдності суб'єкта й об'єкта – така єдність постає шляхетним завданням будь-якого справжнього філософування. Ще однією перевагою розуміння часу М. Мерло-Понті постає те, що він не уникає осягнення часу через логічну вісь «буття – ніщо», як зазвичай вчиняють інші дослідники.

В цілому можна сказати, що в проєкті М. Мерло-Понті онтологія часу з перспективного проєкту на очах читача перетворюється на дійсність. І саме за такого розуміння часу можна створити справжню онтологію.

Никитченко О. Е.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук*

ЕКУМЕНІЗМ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ

Проблеми, які існують в екуменічному русі не тільки в Україні, а і у світі в цілому, знаходять свій відгук і у термінології, що вживається в релігієзнавчих розвідках цього релігійного феномену. Наприклад, в останньому збірнику есе відомих американських релігієзнавців, який створювався з метою слугувати посібником бажаним більш адекватно зрозуміти історію та сучасне значення релігії, термін «екуменічна єдність», з'являється лише один раз, але у такому контексті, що розширює його первинний зміст. Характеризуючи сучасні трансформації в релігії, Брюс В. Лоуренс визначає і такий їх вид як «трансформація» що є потребою екуменічної єдності, для якої властива така зміна в сприйнятті своєї релігійної традиції, яка б була духовною передумовою виходу за межі самих себе, за межі власної традиції в напрямі пошуків спільного ґрунту для того, щоб змінити світ на краще, бо саме цій останній справі має прислужитися поєднання релігій. (Critical terms for religious studies. ed. by Mark C. Taylor. – Chicago. the University Press, 1998, с.338).

Релігієзнавцям, для позначення усіх сталих новацій і актуалізацій, трансформацій і модернізацій у релігійному житті другої половини ХХ сторіччя, як і «екуменізм», на наш погляд, зручніше вживати термін «конвергентні процеси».

Термінологічне відокремлення дозволяє дослідникові зосередитись при вивченні сучасного стану екуменізму саме на первісному його значенні цього терміну – об'єднаному рухові християнських церков, сучасний стан котрого було започатковано протестантськими деномінаціями у 1910 році на Единбурзькій Всесвітній місіонерській конференції (дивися, наприклад: Екуменічний рух. Релігієзнавчий словник. – К.: Четверта хвиля, 1996., с.107). В 1948 році в Амстердамі на 1-й Всесвітній асамблеї церков була створена Всесвітня рада Церков, до якої зараз надходять 342 християнських об'єднання (у тому загалі 21 православна церква з Російською включно) (Видеман В. Церкви за мир и примирение // НГ-религии. 14.02.2001, с.2)

Знайомство з різними поглядами представників різноманітних християнських течій на суть поступу християнства, дає можливість побачити повну протилежність у її розумінні відносно ставлення до сучасного екуменічного руху. Комусь він здається закономірним підсумком попередньої історії, іншими – навіть не згадується у планах на найближче майбутнє.

Історію становлення сучасного розуміння екуменізму можна представити у дуже стислій схемі, як це роблять наші колеги, то можливо побачити у неї відносно розглядаємої проблеми, що найменше три стадії: 1) синкретичну у первісному християнстві; 2) імперський екуменізм; 3) сучасний екуменічний рух.

На перший (синкретичний) стадії, бажання до об'єднання усіх християн мало деякі демократичні риси. Апостол Павло, заклики якого до єдності частіш за все цитують прибічники сучасного екуменічного руху.

На другій стадії, з самого початку процесу одержавлення християнства, складається екуменізм імперського типу, характерною рисою якого є анафематствувовання усіх християн, які не поділяють деяких догматів, затверджених однією пануючою у імперії церквою. Бажання імператорів бачити серед своїх підданих лише тих, що належать до державної церкви зрозуміло. Бо однаковість поглядів населення дозволяє легше їм керувати. Але наслідками усіх Вселенських соборів, що проводилися під егідою імператорів, були не тільки затвердженні християнською спільнотою догмати, але і організаційні розколи, утворення самоостійних конфесій з числа тих вірних, що раніше лише дискутували з приводу розуміння тих чи інших положень віровчення. У той час і було закладено уявлення про те, що перебування за огорою церкви не веде до спасіння.

Третя стадія руху до об'єднання християн з протестантської ініціативи, з самого початку має суто демократичні коріння. Гонінь за віру його представники вже не зазнавали. Жодна держава, чи то державна інституція не примушувала їх до екуменізму, і ось тут треба вже звертатися не до світового, а до нашого окремого досвіду входження у світовий екуменічний простір.

На третій стадії становлення екуменізму можна без особливої аргументації визначити дві головні форми участі вірних в цьому об'єднувачому русі: демократичну, та тоталітарну.

Екуменічний рух є лише одним з багатьох конвергентних процесів, що виникли у ХХ сторіччі. Хоча добра воля християн і послуговує цим процесам, і їх ставлення до них має велике значення для їх майбутнього, судьба людства залежить не тільки від християнства, але і від інших релігій та взаємовідносин між ними.

Бельй І. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент*

ФИЛОСОФИЯ ПРАВА ЛИБО ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ ПРОБЛЕМАТИКА: К ВОПРОСУ СТРУКТУРАЛИЗАЦИИ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Очевидно, что «философия права» как абвеатура только того: что такое право?; откуда оно?; каким ему быть? и т. д. с едино только философско-мировозренческих позиции, на сегодняшний день уже не отвечает потребностям современности, так как:

1-е – сужает, сковывает границы самого предмета философско-правовой проблематики;

2-е – не позволяет методологически охарактеризовать возможности, необходимость, степень участия правоведов и философов в разрешении общих для обеих сторон проблем;

3-е – не в состоянии обосновать и принять в свою структуру, самостоятельно сформировавшиеся в ее недрах и «без ее ведома» философско-правоведческого и юридико-философского направлений;

4-е – ограничивает смыслы и предназначения своих структурных составляющих: онтологии, гносеологии, аксиологии, праксиологии, антропологии и т. д.

Для преодоления указанной тенденции важно переосмыслить характер институционализации философии права с учетом приобретенных ею, в настоящее время, реалий.

Для этого необходимо:

1-е – изменить смысловое обозначение тех проблем, которые выдвигает перед правоведами и философами Время, заменив абвеатуру «философию права» на более соответствующее «философско-правовая проблематика». Суть ее предметного основания не должна уже ограничиваться схоластическими рассуждениями о специфике предметов философии и правоведения, их «стыке», «взаимодополнении» и т. д. (что постоянно воспроизводится в соответствующей литературе), так как в рамках новой абвеатуры они лишены основополагающего смысла, а значит, и позитива.

В данной ситуации, ее предметность не должна определяться набором методологических стереотипов, а должна исходить из потенциальных эпистемиологических возможностей и научных интересов сторон, включенных в проблематику, т. е. правоведов и философов на паритетных и обоюдосамодостаточных началах.

В развернутом виде сказанное охватывает два методологических ориентира современной направленности процесса институционализации философско-правовой проблематики.

Один ориентирован на обретение философии конкретных смыслов правовой предметности и организационно связан с проблематикой «право как ценность философии и философская ценность».

Другой – ориентирован на обретение правом конкретных смыслов философской предметности и охватывается проблематикой «философия как ценность права и правовая ценность».

2-е – признать, наконец-то, естественным факт формирования в рамках философии права, а теперь вернее, философско-правовой проблематики, двух философий: «право для философии» и «философия для права». Варианты возможного их дальнейшего филологического обозначения уже не должны нести самодавлющий характер.

Для нас важно, что анализ методологических основ институционализации философии права предоставил возможность выйти за пределы устоявшихся, сковывавших ее стереотипов и позволил (в более или менее удачной форме) определить необходимые векторы ее дальнейшего развития в рамках философско-правовой проблематики.

Варианты обозначения ее векторов могут быть разнообразны. Это либо философско-правоведческое и юридико-философское направления, либо философия права (в узком смысле – как «право для философии») и правовой философии («философия для права») и т. д.

Главное то, что именно эти векторы в своем самостоятельном состоянии и диалектическом единстве в состоянии придать философско-правовой проблематике реальный смысл современной научной парадигмы.

3-е – при этом понять, что двойственная природа философско-правовой проблематики, ее объективация в двух самостоятельных направлениях: «право для философии» (философско-правовой вектор; философия права в «узком» смысле) и «философия для права» (юридико-философский вектор; правовая философия) дают основание предполагать, что в ее основе лежат... три предмета (!).

Предметность первого вектора «право для философии» – философско-правовой, определяет философско-правовую проблематику в качестве отраслевой составляющей философии.

Предметность второго вектора «философия для права» – юридико-философский и охватывает философско-правовую проблематику в направлении методологических основ правоведения, а значит, выступает в качестве его структурной составляющей.

Общая цель, задача приводит к необходимости формализации, единения обоих предметов познавательной активности (философской и правоведческой) в некую единую обобщающую целостность – «третью предметность», как-бы априорную «надпредметность» философско-правовой проблематики.

По всей вероятности, эпистемиологическая целесообразность современного гуманитарного наукознания не только позволяет, но и выступает в качестве жесткой необходимости философско-правовой проблематике формально «объединить под своим крылом» ее два самостоятельных, исторически самоутвердившихся направлений: философии и правоведения, с целью выработки, в перспективе, некоего нового единого интегративного знания на основании, пока еще, гипотетического, априорного общеинтегративного предмета.

Капустина Н. Б.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук*

ОСМЫСЛЕНИЕ ПРИЧИН ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРАВОВОГО НИГИЛИЗМА

В научных исследованиях последних лет прочно закрепились негативные оценки правовой жизни постсоветских государств. Большинство авторов, придерживаются точки зрения о непреодолимости имеющихся проблем в сфере правовой жизни и, как следствие, невозможности достижения высокого уровня правовой культуры. В качестве одной из таких проблем очень часто выделяют такое явление правовой жизни как правовой нигилизм. При этом правовой нигилизм определяется в качестве исходной социально-исторической данности правовой жизни, имеющей глубокие корни в национальных культурах и общественном сознании. Актуальность исследования обусловлено тем, что Украина находится в процессе становления и формирования правовое государство. Так в Конституции нашей страны закреплено положение, согласно которому Украина демократическое правовое государство. Это означает, что в таком государстве основную роль призваны играть право, закон, порядок, уважение прав и свобод человека и гражданина, которые признаются высшей социальной ценностью. Однако практическому

воплощению этих и других гуманистических идей, провозглашенных Конституцией Украины, мешают различные негативные факторы и аномалии, одним из которых является правовой нигилизм. Данной проблематикой в свое время занимались Н. А. Бердяев, И. А. Ильин, П. И. Новгородцев, В. В. Розанов, С. Л. Франк, Г. В. Ф. Гегель, К. Левит, Ш.-Л. Монтескье, Ф. Ницше, М. Б. Смит, А. де Токвиль. Отдельные аспекты правового нигилизма рассматривают С. С. Алексеев, А. В. Малько, И. А. Габозов.

Проявления и последствия правового нигилизма в правовой жизни Украины все более разрастаются и принимают опасный для интересов государства и общества характер. В последнее время мы очень часто сталкиваемся как правовым нигилизмом чиновников их безответственностью, расхлябанностью, неуважением к закону. Но правовой нигилизм не чужд и рядовым гражданам. У них он проявляется в незнании, в неумении, а порой и в нежелании эффективно пользоваться предоставленными законом правами и свободами.

В свое время известный русский философ И. А. Ильин писал «люди, не желающие признавать запретностей, легко забывают всякий удерж и дисциплину или оказываются обреченными на правовую невменяемость» (Ильин И. А. О сущности правосознания. Собр. соч. Т.4. – М., 1994. – С. 160). Здесь под правовой невменяемостью подразумевается правовой нигилизм. Ильин высказал вполне справедливое и актуальное для настоящего времени суждение о причинах такого недуга правосознания как, правовой нигилизм. В частности, он та же отмечал, что духовным основанием этого недуга является восприятие права как чужеродного, как элемента внешней власти, как момент ограничения свободы. Что бы понять, а в дальнейшем и преодолеть этот недуг необходимо осмыслить причины возникновения данного явления. К основным причинам следует отнести общесоциальные и духовные причины. *Общесоциальные* причины связаны с социальной политикой государства. Правовой нигилизм, как ранее было сказано, достаточно устойчивое социальное явление. Отсутствие ясно выраженной политики в этой области во многом может быть объяснено отсутствием того социального слоя, который эту политику мог бы рассматривать как выражение собственных предпочтений. Идея права как рационально организованного порядка должна иметь своего социального носителя, своего субъекта, который рассматривает право как наилучший способ организации социального пространства. И в качестве этого носителя как мы понимаем должен выступать «средний класс», которому есть что терять, и который обладает необходимыми ресурсами для поддержания институциональной основы правовой системы. Однако если государство не проводит последовательную социально-экономическую политику, то это приводит к неравномерному расслоению общества. Общество, в котором социально-экономические условия негативны, в частности преобладает бедность или чрезмерный разрыв между бедностью и богатством, как правило, не стремится к рациональной правовой организации своей жизни. В таких обществах преобладают обычаи, мифы, ритуалы или действует право силы, право воспринимается как внешний ограничитель свободы. *Духовные* причины связаны с особенностью исторического развития государства, отсутствием в государстве демократических и правовых традиций, уровнем социального самочувствия людей, состоянием духовности общества. Конец XX столетия ознаменовался крушением многих рационалистических мифов о человеке, обществе, праве и го-

сударстве. Длительное время в нашем государстве бытовал миф о «всеобщем уважении к праву» а уровень правосознания граждан определяется близостью (или отдаленностью) их правовой психологии к постулатам правовой идеологии. Это способствовало тому, что многие десятилетия под правовой идеологией нами понимались классовые оценки и идеи о праве и государстве, которые сводились к теоретическому обоснованию необходимости насилия над личностью. В итоге, когда было разрушено единое жизненное пространство, нами были унаследованы антиправовые установки и стереотипы. В этот период в обществе возникает социальная напряженность, экономические неурядицы, дезинтеграция, морально-психологическая неустойчивость. Правовая и общая культура личности находится в полной запущенности. В сознании многих людей смешались такие понятия, как «добро» и «зло», «правомерное» и «неправомерное», «законное» и «незаконное», «справедливость» и «несправедливость»; обесценены такие понятия, как «милосердие», «порядочность». В истории человечества, – пишет И. А. Ильин, – периодически бывает так, что дефекты и недуги правосознания подтачивают и расшатывают его верный строй и силу; а расшатанное правосознание само ускоряет наступление острых испытаний, которых оно не в состоянии выдержать. Автор отмечает, что правосознание отрывается от метафизического идеала – от духовной, сверхклассовой природы государства и от духовно-сверхнациональных горизонтов права и разлагается от жадности, страха, злобы, мести и отчаяния (Ильин И. А. О сущности правосознания. Собр. соч. Т.4. – М., 1994. – С. 337).

Как любая социальная проблема, несущая угрозу обществу и его существованию проблема правового нигилизма и его причин требует осмысления. В результате нахождения этих причин возникает возможность найти пути если не решения, то, по меньшей мере, преодоления и снижения негативного влияния правового нигилизма на жизнь общества.

Смазнова И. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук*

НЕОБХОДИМОСТЬ И СЛУЧАЙНОСТЬ В ДОСТИЖЕНИИ СЛАЖЕННОСТИ ЭЛЕМЕНТОВ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ (СИНЕРГИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ)

Синергический эффект является чрезвычайно сложным явлением, его получение зависит от успешного совмещения многих различных элементов. Упущение хотя бы одного из этих элементов или их части может исключить возможность достижения такого эффекта.

Украина продолжает развитие и становление отечественной правовой системы. Ее характеристиками выступают сложность, неустойчивость (нестабильность), динамичность, открытость. Все эти признаки позволяют отнести данную правовую систему к типу открытых систем, находящихся в неравновесном состоянии, для изучения которых

применяют, в том числе синергетику. Ключевыми категориями данного направления является «необходимость» и «случайность».

В «определенных точках развития (особенно в начале возникновения и становления системы) преобладает элемент случайности, – основанием бытия вещи выступает случайность, а необходимость выступает в роли обоснованного. Однако в иных случаях, особенно в развитом состоянии системы основанием начинает выступать необходимость» (Ивакин А. А. Диалектическая философия, 2007, с. 237).

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что и для правовой системы Украины характерно преобладание случайностей, которые образуются под влиянием различных сил – природных, социальных, духовных, экономических, моральных, культурных и т. д. «Точки бифуркации» (от лат. – раздвоенный) являются критическими для развития системы и являются показателем нестабильности и, одновременно, развития.

Такое влияние приводит к ответному поведению людей, ощущающих на себе воздействие отечественной правовой системы, которое может быть как правомерным, так и неправомерным. «В случае правомерного воздействия человек обеспечивает себе естественно обоснованный успех, а при неправомерном деянии – целый каскад проблем. Эти процессы исследует, в частности синергетика естественного права» (Сливка С. С. Философия права, 2012, с. 153). «Каскад проблем» влияет не только на человека, осуществившего неправомерный поступок, и его окружение. Согласно обстоятельству, выявленному синергетикой, любая форма выброса энергии частью системы вовне влечет за собой изменение и в самой системе. Поэтому чем больше неправомерных действий субъектов, тем больше негативный резонанс испытывает на себе правовая система.

При этом следует не забывать, что правовая система Украины входит в правовую семью, более общую по отношению к входящим в нее элементам, то есть находится внутри сложно организованной системы более высокого порядка. И на этом уровне такое нарушение естественного, природного канала своей эволюции частью системы приводит к асимметрии права на уровне законов Природы и более длительному стабилизационному периоду. Иная ситуация складывается при правомерном поведении субъекта: влияние его на естественные законы и влияние естественных законов на него осуществляется в рамках правового диалога человека и общества с Природой.

Так естественное право, которое является производным от мироустройства и природы человека, является неотъемлемой частью миропорядка. И поэтому, как и для всех существующих в природе систем, для него характерна устойчивость относительно внешних воздействий, самообновляемость, возможность к самоусложнению, росту, развитию, согласованность всех составных частей. Позитивное право – искусственное образование, созданное людьми для обеспечения определенных интересов (государственных, общественных, личных и т. п.), что влечет – резкие ухудшения функционирования даже при сравнительно небольшом изменении внешних воздействий или ошибках в управлении. Это характерно для всех созданных человеком систем.

Исследования в области синергетики подтверждают, что при построении норм позитивного права следует не нарушать нормы естественного права, так как позитивное право является системой более простого порядка по сравнению с естественным правом.

Такой подход является необходимостью, так как любая неустойчивая или неорганизованная система находится в составе некоторой организованной системы. Нарушение этого принципа приведет к нарушению устойчивости жизнедеятельности как самой системы, так и системы более высокого порядка, в которую она входит.

Итак, случайность и необходимость являются диалектически связаны друг с другом. В зависимости от уровня и стадии развития объекта исследования акцент переносится на случайность или необходимость, но если рассматривать систему в едином главном аттракторе – Космосе, Универсуме, Мире в целом, которые являются высшими системами по отношению ко всему остальному, то именно необходимость, а не случайность является основанием бытия вещи, системы.

Очень важно при теоретическом изучении правовой системы и практическом применении полученных выводов опираться на знание внутренних свойств динамических неустойчивых систем, основных законов их развития и самоусложнения. Для достижения этой цели помогут выводы синергетики, поскольку одной из задач этого направления является выяснение законов построения организации, возникновения упорядоченности, развития и самоорганизации сложных систем.

Кучера А. М.

Івано-Франківський факультет Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидат філологічних наук

ВІДОБРАЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. СКОВОРОДИ У ВІДКРИТОМУ ЛИСТУВАННІ МИТЦЯ

Відкрите листування має свою історію і глибокі традиції як і в українській, так і в європейській публіцистиці та епістолографії. Кращі зразки цього жанру давно вже стали хрестоматійними творами, увійшовши до загальнолюдської скарбниці художнього мистецтва. Цікаві зразки відкритого листування знаходимо в творчості видатного українського філософа Г. Сковороди, випускника Києво-Могилянської академії світоглядні настанови Григорія Сковороди, що відбилися як на його життєвому шляху так і на філософії, для багатьох близьких і далеких нащадків залишилися загадковими й незрозумілими. Але, мабуть, це і приваблювало до дослідів над спадщиною українського мисленика багатьох учених різних епох, котрі, кожен на свій лад, давали досить суперечливі оцінки його творчості.

В основному Сковорода пише у формі листів передмови (а чи не можна їх розглядати як прототипи майбутнього жанру відкритого листування, адже вони так само розраховані на конкретну читацьку аудиторію, призначені для оприлюднення тощо?) до багатьох своїх літературних і філософських трактатів. Приміром, «Басни Харковскія» (1774) відкриваються зверненням до «Любезного приятеля». Даний лист-трактат можна розглядати, власне, і як відкритий лист до реципієнта-однодумця про байку як жанр художньої літератури. Схожими листами – передмовами (до друзів) супроводить Сково-

рода такі філософські трактати, як «Асхань» (1767), «Діалог, или Разглагол о древнем мире» (1772), «Кольцо» (1773) та багато інших. Згадані відкриті листовні вступи, окрім того, що давали ключ до розуміння змісту твору, містили також окремі факти з життя адресанта, з історії написання Сковородою окремих творів. «В самом открытии намъстничества Харьковскаго, во время непрестанныхъ осьньныхъ дощей, прогоняя скуку, написалъ я сію книжицу в монастыр Сьнянскомъ» («Книжечка о чтеніи священнаго писанія»). Або: «Я сію книжечку начал в Булуках, кончин в Бабаяхъ» («Брань архитратига Михайло со сатаною») тощо.

Епістолярна спадщина Г. Сковороди засвідчує, що він добре знав твори Платона, Аристотеля, Епікура, Горація, Цицерона, Лукреція, Плутарха, Сенеки, був досконало обізнаний з епістолярною античною культурою, певною мірою виступав як коментатор, перекладач і пропагандист творів класичних авторів. Послідовник професорів Києво-Могилянської академії Феофана Прокоповича і Георгія Конинського – відомих знавців античності, Г. Сковорода шукав у творах грецьких і римських авторів ті демократичні ідеали і гуманістичні ідеї, які були йому близькі, зміцнювали його погляди й власні переконання.

Посилання на античних митців як на авторитетних попередників у 18ст. було вже зміцнілою традицією, властивою для європейських мислителів. У руслі такої традиції Г. Сковорода також посилався на античних авторів різних філософських напрямків, у творах котрих тією чи іншою мірою були втілені ідеї демократизму й гуманізму, художньо-естетичні концепції, які були йому співзвучні і зміцнювали його власні переконання. Однак, як слушно зауважував А. Пашук, «схилиння Сковороди перед античною культурною спадщиною не було академічною самоціллю» (Пашук А. Дослідження світогляду Г. С. Сковороди // Жовтень. – 1971. – № 9. – с. 140). Спираючись на античних авторів, український гуманіст висунув ряд самобутніх оригінальних ідей, в тому числі й у галузі епістолярного мистецтва.

Поділяючи окремі думки та ідеї античних мислителів, Г. Сковорода творчо запозичав у них лише те, що допомагало йому в прагненні дати відповідь на питання, поставлені суспільною реальністю свого часу. Аналіз епістолярної, літературної та педагогічно-філософської спадщини Сковороди засвідчує, що він був ґрунтовно обізнаний з культурою античного світу, з мистецькими та філософськими здобутками слов'янських народів, Західної Європи епохи Ренесансу та нового часу, що все творчо ним засвоєне розширювало світогляд великого гуманіста, не притлумлюючи творчої особистості українського мислителя.

Природно, що набуті знання про навколишній світ і людське ество Г. Сковорода прагнув передати своїм учням. Цікаві в цьому плані листи українського любомудра до М. Ковалинського, В. Тев'яшова та інших адресатів. Бажаючи виховати їх людьми щирими, доброзичливими й відвертими, Г. Сковорода майже в кожному листі до когось із своїх учнів посилається на Плутарха, схвалює його думки, ідеї, висловлювання. Пієтет перед античним філософом має своє пояснення. Плутарх жив у період посилення могутності Римської імперії, коли поряд з величезним багатством, розкішно панував занепад моралі, сімейних і суспільних звичаїв, мала місце продажність суддів, а підкупна риторика заміняла справжнє красномовство. Плутарх намагався зарадити падінню моралі засобами

виховання й освіти. У «Паралельних біографіях» він твердив, що всі блага життя – багатство, влада, знатність тощо – є абсолютно недостатніми для досягнення щастя.

Подібні думки висловлює Г. Сковорода в листі до М. Ковалинського: «Що тебе гризе? Чи не те, що ти не береш участі в пияцтві з ненажерами? Що в палацах князів не граєш на кості?.. Якщо ці жалогідні речі захоплюють тебе, то ти ще не мудрий... Всередині тебе є ще та основа, яку Плутарх називає джерелом спокою... Чим тобі допоможе скіпетр або палац, або, золото, якщо ти загубиш і вб'єш найціннішу душу свою?» (Сковорода Г. Твори: У 2т. Т. 2. – К., 1973. – с. 368).

Г. Сковорода радить своєму учневі: «Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ». Може видатись, що такий заклик веде людину до самостійності, в світ пустих роздумів і мрій. Насправді ж, в епоху Г. Сковороди цей заклик, що нагадував знамените сократівське «Пізнай самого себе», спонукав до пізнання реальної дійсності через пізнання самого себе як частини суспільного буття. Не відмежовуючи особисте щастя від загальнонародського, Г. Сковорода виступав за загальне земне щастя на ґрунті поєднання «частной должности с общей».

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що Г. Сковорода, критично використовуючи ідеї своїх попередників і сучасників, розвивав прогресивні традиції вітчизняної філософської та епістографічної думки, вносячи в них нові відтінки й новий дух, ніколи не опускаючись до епігонства чи механічного наслідування.

Токарев Р. М.

*Криворозжський факультет Національного університету «Одеська юридическа академия», доцент кафедри гуманітарних і соціально-економічних наук,
кандидат філософських наук, доцент*

ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ, ЕГО НОРМАТИВНО-РЕГУЛЯТИВНАЯ ИНТЕНЦИАЛЬНОСТЬ

Современные исследования в области философии права свидетельствуют о том, что состояние правопорядка в социуме, результативность его регуляции во многом определяется уровнем развития философско-правового мировоззрения граждан. Для того, чтобы функционирующая в социуме правовая система полноценно служила ориентиром, руководством в поведении, поступках повседневной жизни граждан, способствовала укреплению правопорядка, её требования, аксиологические приоритеты должны стать достоянием внутреннего духовного мира личности, ее философско-правового мировоззрения, обрести нормативно-регулятивную интенциональность.

Философско-правовое мировоззрение личности формируется и уточняется, корректируется не только просвещением, обучением, но и всеми условиями жизни. Оно может иметь два взаимодополняющих уровня: а) обыденный – задается практикой индивидуального бытия; б) теоретический – присущ преимущественно профессионально подготовленным юристам. Сформированная, ближе к научному уровню, мировоззренческо-правовая ориентация личности предполагает наличие у неё знаний о

своих правах, обязанностях и готовность осуществлять оценку правомерности или неправомерности своего поведения.

О состоянии и уровне развития философско-правового мировоззрения и правовой культуры граждан Украины свидетельствует распространённость разнообразных вариантов отклоняющего поведения, т. е. действий, не вписывающихся в рамки нормативно-ценностных требований. Отмечается много случаев девиантного и делинквентного поведения; сохраняется правовой нигилизм и криминальное поведение, которые представляют серьёзную угрозу для индивидов, их жизни, здоровья, собственности.

В Украине в период с 2005 по 2011 гг. в общей сложности были осуждены 1 млн. 112 тыс. человек. В среднем 500 000 человек ежегодно поступают в следственные изоляторы. В учреждениях по исполнению наказаний в настоящее время содержится 154,1 тыс. человек, в том числе 6,5 тыс. женщин и 1,4 тыс. подростков. Приведённые статистические данные свидетельствуют о том, что применяемые государством карательные меры воздействия к нарушителям законов, оказываются недостаточно результативными.

Повседневные факты реальной жизни, примеры истории человечества убеждают в том, что для искоренения преступности недостаточно применения лишь мер правового плана. Не следует ожидать, что преодолеть преступность удастся ужесточением репрессий за кражи, изнасилование, взяточничество и т. д. Вместе тем, это не означает, что преступника не следует строго наказывать. И. Кант, опираясь на принцип талиона, теоретически обосновал концепцию неотвратимости наказания. Он полагал, что наказание преступника есть проявление «уважения к его личности». Преступник, как разумное существо, должен нести ответственность за свое поведение.

Одной из превентивных и действенных мер искоренения правонарушений, установления цивилизованного правопорядка в социуме, является развитие необходимых личностных параметров под определяющим воздействием философско-правового мировоззрения. Нередко именно ущербность философско-правового мировоззрения личности, незнание, непонимание, неумение распознать сложившиеся обстоятельства и условия жизни, оценить последствия своего поступка, приводят к криминальным последствиям.

Классической философией доказано, что при осуществлении какого-либо действия и при выборе поступка, человек руководствуется своей волей, которая свободна. Воля – это свободное устремление человека к выбранной цели, способность принимать решение и приводить его в исполнение. С позиции синергетики человек при свободном выборе варианта своих действий оказывается в точке бифуркации. Его воление колеблется: либо действовать сообразуясь с нормами права, либо любыми другими способами и средствами ради достижения желаемого блага. Но этот выбор будет во многом зависеть от философско-мировоззренческой установки, которая оказывается своеобразным флуктуационным фактором, склоняющим в определённую сторону волю индивида в момент принятия решения.

Нормативно-правовое мировоззрение непосредственно, как например, это делает закон, – не предоставляет лицам конкретные права и не закрепляет за ними обязанности. Однако «оно, как бы логически, программирует правовое поведение личности, путём внутреннего мировоззренческо-психологического согласования потребностей и интере-

сов с предписаниями юридических норм». [Коробко В. Н. Правовое мировоззрение. ч.2, Донецк, 2010 год, с.124].

Интенциональность правового мировоззрения индивида в механизмах правового регулирования социума заключается и в том, что в нем зарождается осознание негативности ситуаций, которые не обеспечены нормами права. Кроме того, в первую очередь, рядовые граждане в условиях обыденной жизни улавливают своим мировоззрением, распознают устаревшие, требующие обновления правовые нормы.

Не остается сомнения в том, что философско-правовое мировоззрение индивида активно участвует в становлении правопорядка, является одним из потенциальных резервов искоренения преступности и правонарушений.

Ткаченко Л. Г.

Нікопольський факультет Національного університету

«Одеська юридична академія»,

викладач кафедри гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ СВІТОГЛЯДНОГО ЗНАННЯ

На всіх етапах свого історичного буття людина завжди прагнула осмислити, зрозуміти, осягнути як саму себе, так і світ навколо себе, себе у світі і світ у собі. В цьому і полягає спосіб людського буття. І в цьому аспекті не є виключенням і світ права. Людство здавна цікавили і цікавлять природа і сутність людських взаємовідносин, норм, правил, які визначають їхній характер та властивості. У колі людського осмислення завжди були і є такі поняття як «рівність», «справедливість», «обов'язок», «свобода», «закон», зміст яких проливає світло на специфіку природи права, його онтологічні основи, цінності та значимість як у житті людини, так і суспільства в цілому.

Правове життя сучасного українського суспільства зазнає кардинальних трансформацій, що є наслідком потужного впливу глобалізації, секуляризації, зростанню споживацьких настроїв та персоналізації суспільства. Розбудова сучасного українського суспільства передбачає асоціювання громадянами самих себе з певними державними інституціями. Для такого асоціювання влада всіх рівнів має ефективно виконувати свою суспільну функцію: забезпечувати рівність всіх громадян перед законом, здобуваючи таким чином авторитет, повагу, набуваючи певного символічного (а не лише суто утилітарного) значення.

Беззаконня, корупція, величезне майнове розшарування, вибіркове застосування права аж ніяк не сприяють формуванню правосвідомості сучасних українців. Навпаки, впровадження «єдиних правил гри» та авторитарного, всіма визнаного арбітра в особі держави, формує недовіру між громадянами, етнокультурними та іншими групами, регіонами. Чимало понять та ключових категорій, необхідних для формування правосвідомості, виявились скомпрометованими. Це стосується насамперед таких понять, як

справедливість, рівність перед законом, патріотизм, чесність і моральність політики, верховенство права, справедливість суду тощо.

В цих умовах складно розраховувати на стабільність законодавства й колишню сталість правового регулювання. Стрімкі життєві зміни припускають віднаходження правом нових аргументів для забезпечення його дієвості. Найважливішим фактором при цьому стає система правових цінностей. Щоб краще їх зрозуміти варто виходити з того, чим вони є, як мотиваційні чинники людської поведінки, адже цінності часто протиставляють інтересам, пов'язаним з матеріальними благами та вигодами.

Актуальним є пошук *самих* соціальних цінностей, зокрема, ідей справедливості, свободи, демократії, права, державності, закону, управління, самоуправління тощо. Суспільне життя в котрий раз доводить, що наріжним каменем будь-якого типу суспільства є духовні підвалини його буття. Для українського соціуму вкрай важливо усвідомити людино-, народо-, державо- і суспільствотворчу сутність духу як об'єктивної основи світобудови.

Філософія у світо-пізнавальному спрямуванні виступає не тільки як спосіб духовнопрактичної діяльності людини, а і трансформує морально-етичні та етико-правові норми, сформовані і сформульовані в лоні міфо-релігійного світогляду, в загально-родові категорії, які, будучи усвідомлені людиною стають способами її правосвідомої життєдіяльності як розумно-вольової.

Соціально-філософське знання сприяє людині в процесі самовдосконалення і здатне сформувати суспільну правосвідомість, оскільки суб'єктом права стає носій об'єктивного духу. Світоглядна свідомість як самосвідомість мотивує поведінку людини та сприяє формуванню соціальної та правової відповідальності.

Етичний саморозвиток, зумовлений наявністю розуму як морального ідеалу, органічно переходить у правосвідомість як найвищу можливу для людей форму практичного здійснення справедливості.

Потрібно вказати і на те, що правова воля зобов'язує до дії саму людину. Конституційована правомірність належить волі як праву на обов'язок який реалізує її бажання. Воля, не піднята на рівень обов'язкової дії не може забезпечити право.

В системі правовідносин соціальна філософія максимально проявляє свій потенціал у мотиваційно-методологічній функції. Філософія в її логіко-методологічній визначеності найбільшу послугу правосвідомості принесла тим, що перевела стихійні уявлення людини про справедливість в чітку понятійно-категоріальну площину. В першу чергу це стосується визначень таких категорій як право, його верховенство, воля, свобода, обов'язок, закон. Зокрема, право – це прояв волі кожного індивіда-громадянина відповідно до тієї міри, яка визначає силу його бажань і яка не порушує його суверенітет тобто свободу, незалежність, найвище право у просторі того соціуму, який визначається ним як необхідна, отже законна і обов'язкова умова його життєдіяльності. (Манойло Н. Г. Філософія як світоглядно-мотиваційний чинник правосвідомості // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя: Просвіта. – Випуск № 19. – 2007. – С. 199–203.)

Практична користь суспільству від соціальної філософії в модусі правосвідомості полягає в тому, що вона здатна соціалізувати не лише окремого індивіда, але й зробити

його свідомим суб'єктом в мотивованій структурі суспільства. Соціальна філософія не може сформувати правосвідомість своїми власними пізнавальними методами, але вона сама є методологічною основою для системи освіти загалом, правової зокрема.

Можна стверджувати, що правосвідомість являє собою синтетичний, інтегративний світогляд, який в емпірично достовірному суспільному житті утверджує безпосередню органічну єдність свідомості кожної людини. В процесі взаємодії між людьми створюється суспільно-сумісне життя, яке об'єктивно підпорядковане необхідності утвердження миру і злагоди, добра і справедливості, закону і права як визначальних змістовних характеристик свідомості та правосвідомості кожної людини.

Колесникова Ю. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры философии*

ПОНЯТИЕ СОБСТВЕННОСТИ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В современной научной литературе выделяются два основных направления в трактовании понятия собственности: экономическое и правовое. Так, в экономической теории собственность рассматривается как присвоение (отчуждение) средств производства и создание с их помощью материальных благ. В работах Карла Маркса сущность частной собственности раскрывается через категорию отчуждения. Можем отметить, что частная собственность у Маркса выступает фактором трансформации опредмечивания в отчуждение. Но при этом отмечается сложность такой взаимосвязи: «Хотя частная собственность и выступает как основа и причина отчужденного труда, в действительности она, наоборот, оказывается его следствием... Позднее это отношение превращается в отношение взаимодействия. Только на последней, кульминационной стадии развития частной собственности вновь обнаруживается эта ее тайна: частная собственность оказывается, с одной стороны, продуктом отчужденного труда, а с другой стороны, средством этого отчуждения» (Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 г. // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Изд. 2-е. – Т.42, С.93,97). Таким образом подчеркивается экономическая природа собственности.

В экономической теории утверждается, что исходным, первичным способом образования собственности является труд.

Так, благодаря труду человек имеет возможность влиять на внешний мир, изменять его, подчинять его, приспособлять, что позволяет совершенствоваться самому человеку. А с улучшением качества труда, с его усложнением увеличивается и расширяется набор вещей и услуг. (Скотний П. В. Власність як соціально-економічний феномен: філософський аспект [електронний ресурс]/ П. В. Скотний//Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 3. – Ч.1. – С.1–5 – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2009-3-/11_Skotnij.pdf, С.2).

Собственность связана с вещью – предметом присвоения, но одновременно она представляет собой и отношения между людьми по поводу вещи. Ведь без отношения других лиц к какой-либо вещи, как к чужой, не было бы и отношения собственника к ней, как к своей. Содержание собственности как общественных отношений раскрывается при помощи отношений, в которые собственник вступает с другими людьми в процессе производства, распределения и потребления благ. (Харитонов С. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти): монографія. – Одеса: Фенікс. – 2008, С.90).

Формируется понятие права собственности как отношения между людьми по поводу вещей, в которых одни лица – собственники – относятся к вещам как к своим, а все остальные – не собственники – должны относиться к ним как к чужим и воздерживаться от каких-либо посягательств на эти вещи.

Еще в Древнем Риме при обобщении опыта разрешения имущественных коллизий, юристы выделили основные составляющие права собственности – владение, пользование и распоряжение.

В эпоху Просвещения и буржуазных революций собственность была провозглашена основным естественным правом человека. И действительно, учитывая тот факт, что человек может реализовывать свою творческую сущность лишь в достойных условиях существования, собственность правомерно заняла свою позицию среди иных естественных прав (Ивакин А. А. Философские основания естественного права //Юридический вестник. – Одесса, 2006, № 1, С.81), ведь, как отмечает А. А. Ивакин: «По содержанию своему естественное право – это право (и одновременно – обязанность, долг) человека стать, быть и оставаться человеком в самом высоком значении этого слова. Это – его право соответствовать своей богоподобной сущности». (Ивакин А. А. Сущность правосознания и его место в системе духовной культуры // Наукові праці Одеської національної академії. – Одеса: Юридична література, 2007. – Т. VI, С.52).

Собственность рассматривается как свойство человеческой природы. Отношение человека к предмету трактуется как способ его самоопределения и самореализации в окружающем мире (Скотний П. В. Власність як соціально-економічний феномен: філософський аспект [електронний ресурс] / П. В. Скотний // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 3. – Ч.1. – С.1-5 – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2009-3-11_Skotnij.pdf, С.3). Так, В. Соловьев считает, что собственность есть идеальное продолжение личности в вещах, или ее перенесение на вещи. (Соловьев В. С. Оправдание добра// Соловьев В. С. Соч. в 2-х т., Т.1. М., 1988, С.432).

Под правом собственности И. А. Ильин понимает полное, исключительное, обеспеченное и закономерное полномочие частного лица над вещью. Основными свойствами такого права являются его исключительность, гарантирующие его реализацию и охрану от угрозы отчуждения. Право собственности, по Ильину, основано на идеальной связи между вещью и собственником, так как оно не связано с фактическим господством силы и произвольным захватом. Собственником может быть индивидуальное человеческое существо, одаренное личным духом и инстинктом, имеющее субъективное правосознание и хозяйственную волю, преследующее свои частные интересы трудового и хозяйственного характера. (Ильин И. А. Почему мы верим в Россию: Сочинения / И. А. Ильин.

М., 2006. С. 349.) Исходя из таких суждений и приходим к выводу о том, что собственность позволяет человеку быть свободным для реализации своей сущности. Как утверждал Н. Бердяев, «личность есть то, что человек есть, она остается, когда он уже ничего не имеет» (Бердяев Н. А. О назначении человека. О рабстве и свободе человека / Николай Бердяев. М., 2006., С. 182) И именно с понятием собственности связана возможность становления индивида личностью.

Русова В. Л.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры философии*

ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ПРАВА НА УБИЙСТВО ПРИ НЕОБХОДИМОЙ САМООБОРОНЕ

В последнее время все чаще рассматриваются философско-правовые аспекты феномена смерти – эвтаназия, смертная казнь, чуть реже говорят об абортгах.

Однако из поля внимания исследователей ускользает еще одна грань проблемы смерти – право на убийство человека в ходе самообороны. С точки зрения нравственности такая ситуация весьма проблемна для индивида: с одной стороны, лишит человека, даже преступника, жизни – значит нарушит главную нравственную заповедь, с другой, – человеку естественно защищать свою жизнь и жизнь близких, тем более от противоправного деяния. Имеет ли человек право отвечать насилием на насилие?

Оказать ли насильственное противодействие или нет – проблема не только сугубо личностная, но так же и общественная. Для общества определенность в этом вопросе не менее важна, чем для человека, – ведь если конкретный человек может долгое время не сталкиваться с ситуацией, в которой ему необходимо будет убить, чтобы не быть убитым, то общество постоянно выполняет судебные функции, в которых необходимо четкое разграничение дозволенного и запрещенного при разрешении вопроса о необходимой самообороне.

На вопрос о нравственной правомерности убийства нападающего при самообороне сложились две противоположные позиции – первая, существующая в современном обществе, согласно которой такой убийца может и должен освобождаться не только от законодательного, но и нравственного осуждения, и вторая, позиция «непротivления насилию», которую поддерживали в своей этике Лев Николаевич Толстой, Махатма Ганди, Мартин Лютер Кинг, кроме того, этой идеей пропитана христианская этика. А. А. Гусейнов и Р. Г. Апресян в своей книге «Этика», рассуждая об этико-философской стороне санкционирования государством смертной казни, выдвигают аргументы против признания государством права на убийство, так как это посягает на коренной нравственный принцип самоценности человеческой жизни. «Фактом своего существования смертная казнь есть попытка контрабандным путем провести мысль, будто убийство может быть человеческим, разумным делом» (Гусейнов А. А. Этика Гусейнов А. А. Этика: Учебник / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 2005. – С. 441). Т. е. ни одно убийство

не может быть «человеческим» делом. Получается, что обороняющийся, убивая, чтобы не быть убитым, поступает бесчеловечно? Можно согласиться с мнением авторов, что законодательное закрепление права на убийство оказывает нравственно развращающее влияние на общество: в обществе тем самым утверждается мысль о том, что лишение человека жизни в некоторых случаях может быть справедливым, благим делом, но можем ли мы на основании этих измышлений отказаться от права на необходимую самооборону? Конечно же, нет. Закрепив эту норму законодательно, государство тем самым отразило естественное право человека на жизнь, на продолжение собственного единственного и неповторимого бытия.

Грань между нравственным преступлением и естественным правом человека на жизнь, а соответственно и на защиту своей жизни, невероятно тонка, и эта грань отражается в позитивном праве в установлении *меры* необходимой самообороны. По мнению известного советского философа Ивана Александровича Ильина, исследовать проблему о допустимости сопротивления злу силой имеет смысл только при нескольких условиях, при которых мера нравственно и законодательно правомерного, мера истинно человеческого поведения не будет превышать. Во-первых, необходимо наличие противоправной, противодуховной воли нападающего. Вторым условием постановки проблемы Ильин считает внешнюю проявленность злых намерений. Третье условие заключается в верном восприятии и оценке злых намерений. Четвёртым условием Ильин называет наличие волевого отношения и способность к волевому действию по сопротивлению насилию. И последнее, пятое, условие: вопрос о противлении злу силой можно верно поставить только если оказались бессильными другие, несиловые методы.

Трудно сказать, что эти условия легко выполнимы. На практике очень сложно определить действительно ли была реальной угрозой жизни обороняющегося, наступил ли момент, когда иными способами, кроме как убийства нападающего, сопротивляться насилию – всё это очень субъективно и находится в сильной зависимости от духовного опыта. Там, где один увидит зло и применит силу, другой увидит лишь заблуждение и сможет найти мирное решение.

Однако, если все эти условия учтены, убийство, совершенное при необходимой самообороне, как считает Ильин, является допустимым с точки зрения этики, и если соблюдение справедливости в отношении других людей предполагает исполнение своих обязанностей, то справедливость же в отношении себя предполагает отстаивание собственных прав – в данном случае, естественного права на жизнь, на продолжение собственного единственного и неповторимого бытия.

Обороняющийся несет в себе смысл существования общества, а нападающий на него с преступными намерениями разрушает его. Обороняющийся выступает, как бы, от имени бытия, он реализует сущность человека и общества, другой же этого не делает. Право как сфера должного выступает на стороне законопослушного гражданина, а не просто абстрактного индивида. Таким образом, человек, совершивший убийство при самообороне может и должен освобождаться не только от законодательного, но и нравственного осуждения. Категорический запрет «Не убий!» обозначает границу, отделяющую нравственность от безнравственности, однако, вместе с тем общественное

сознание, в том числе и этика, допускают ситуации нравственно оправданного насилия, одна из них – убийство при необходимой самообороне.

Калмазан А. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры философии*

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ИСТОКИ СМЫСЛА ТЕРМИНА «КОНЦЕПТ» И ИХ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Одним из широко распространенных способов уточнения понятия, термина является обращение к истории его возникновения, формирования. Поскольку мы хотели бы уточнить смысл термина «концепт», постольку задачей настоящего выступления является анализ средневекового этапа формирования этого термина. Почему именно этого этапа? Во-первых, потому, что само возникновение термина связано именно со средневековой философией. Во-вторых, потому, что в средние века были заложены все основные элементы смысла этого термина, которые стали активизироваться в современных гуманитарных исследованиях. В-третьих, и это главное: именно у средневековых авторов появились те варианты смысла термина «концепт», которые, на наш взгляд, весьма эвристичны для современной юриспруденции, для анализа оснований ее категориального базиса, и тем самым для философии права.

Средневековая практика употребления термина «концепт» связана с именами Петра Абеляра, Фомы Аквинского, Дунса Скота и Уильяма Оккама. В своем анализе мы опираемся далее на результаты глубоких, интересных исследований С. С. Неретиной, главным образом, на ее труд «Верующий разум. К истории средневековой философии», Архангельск: изд. Приморск. пед. ун-та, 2003.

Основные моменты смысла термина «концепт» у П. Абеляра связаны со словом «схватывание» (*conceptio*), примененным для обозначения одномоментного, точечного, объединяющего соединения – созерцания в душе того, что дано как разное, единичное, многообразное, отдельное. Термин «концепт» применен Абеляром для высказывания, речи, развернутой во времени, которая в душе «схвачена», стянута в некоторый единый смысл – результат.

Другой момент смысла данного термина касается у Абеляра связи мира горнего и мира дольного. Именно душа человека – место встречи этих двух миров, и поэтому в ней формируется концепт как способ богопознания. Внешняя форма речи может быть истолкована по-разному; она несет в себе многообразные моменты, совмещает «разные статусы». Это многоголосие составляет «хор», который в душе человека-слушателя преобразуется в один смысл о высказанном. Третья характеристика концепта, отличающая его от понятия, – его субъективность, индивидуальность, персональность. Понятие связано с интеллектом (рассудком), а концепт – с возвышенным духом, с индивидуальной душой, куда интеллект включен лишь как часть.

Фома Аквинский продолжил идею Абеляра о концепте как способе «схватывания» смысла; но, он связывает концепт не с высказыванием, а с именем. Прежде всего, его интересуют имена Бога. Разные «сказывающие о Боге – не синонимы... Пусть и несовершенно, имена обозначают Божественную субстанцию по разным основаниям... интеллект наш образует для постижения Бога концепты», поскольку понятий для этого недостаточно. То есть концепт – у него форма «схватывания» смысла имени, выходящего за рамки понятия и направленного на постижение Бога (Неретина С. С., указ. соч., с.273–274).

У Фомы Аквинского, как и у Николая Кузанского, концепт – универсалия, которая «превыше всяких определений»; она связана с самопознанием мудрости, постигающей Бога [там же]. Концепты используются у них для доказательства бытия Бога (производящая причина, движение, возможность и необходимость, порядок Природы и т. д.).

Дунс Скот понимает концепт как «мыслимое сущее», которому присуща «этовость», понятая как внутренний принцип вещи, выражающий само ее бытие, и сущность, и существование вещи. Для Уильяма Оккама концепт существует как интенция в душе; она есть единичная интенция (направленность ума на единичное), предназначенная для высказывания о множестве. Концепт выражен в речи, которая состоит из знаков. У Оккама концепт существует и как знак вещей, и как образ мыслей.

Номинализм Скота и Оккама заставляет их, по сути, сближать концепт то с именем, знаком предмета, то с понятием, как мыслью, образом.

Подводя итог краткому обзору средневековых смыслов термина «концепт», с нашей точки зрения, следует выделить несколько ключевых характеристик «концепта»:

- 1) в нем присутствуют множественность смыслов-элементов;
- 2) эта множественность «схватывается» концептом одновременно как нечто единое, целое;
- 3) «концепт» – всегда коммуникативен это своего рода посредник в общении человека с Богом, человека с человеком; это особое общение, осуществляемое душой;
- 4) концепт субъективен, имеет индивидуальную окрашенность и, вместе с тем, обязательно причастен к Высшему (Богу, Духу);
- 5) концепт отличается от понятия своей а) индивидуальностью и б) причастностью к Духу высокого уровня, поднимающему человека над повседневным эмпирическим миром.

Для иллюстрации герменевтических возможностей средневекового понимания концепта приведем следующий пример. Термин «право» – может функционировать как слово, как понятие о некоторой стороне бытия людей, как категория, в которой отражен и закреплён институциональный статус определенной стороны бытия. Но термин «право» может быть понят и как концепт для людей причастных к современной юриспруденции. В этом случае, все смыслы термина «право», возникающие при разных подходах к исследованию правовых отношений могут быть объединены в душе человека его индивидуальным отношением к праву как высшей ценности, которую надо беречь и защищать во имя самосохранения и общества, и личности.

К сожалению, даже для людей избравших юриспруденцию своей профессией, право не всегда является высшей ценностью. В особенности это касается постсоветского пространства.

Палий О. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры философии*

КАТЕГОРИИ ВОЗМОЖНОСТИ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ПРАВА

Существующая правовая система Украины пребывает в стадии становления, активного формирования. Чтобы в полной мере соответствовать задачам совершенствования нашего общества, гармонизации правовых отношений в различных сферах его жизни, юриспруденция должна четко представлять себе направления, перспективы и механизмы предполагаемых изменений в правовой жизни общества. Без философского уровня анализа современного состояния и будущих изменений при этом обойтись невозможно. Вот почему сегодня так актуальна разработка категориального базиса фундаментальных теоретических исследований в области юриспруденции.

С помощью категорий возможности и действительности можно выявить причины, препятствующие переходу правовой возможности в развитую правовую действительность, определить условия становления абстрактной возможности и ее развития в развитую действительную правовую возможность.

Обратим внимание на некоторые моменты понимания данных категорий в современной философии.

Сразу отметим, что в современной философской литературе категории возможности и действительности по своему содержанию не однозначны. Категорией действительности чаще всего обозначают то, что уже возникло, существует, и прежде всего – воспринимаемые нами вещи, их свойства, объективную реальность, объективно существующее единство закономерностей, взаимосвязей, развития предметов. Возможность – то, что может наступить при соответствующих условиях; это объективно существующая внутренняя тенденция развития предмета, возникающая на основе той или иной закономерности, способная в определенных условиях превратиться в действительность (Маковка Н. М. Проблема выбора в диалектике возможности и действительности: монография / Н. М. Маковка. – Издательство Ростовского университета, 1978. – 196 с.).

Некоторые ученые признают определения действительности в широком и узком смыслах. Согласно первому, – это объективная реальность, мир в целом, который включает и необходимое, и случайное. Согласно второму, действительность – это осуществляемая возможность.

Однако различия данных определений еще не означают, что мир распадается на множество действительностей. Дело в том, что в каждый данный момент времени объективная действительность в виде своих бесчисленных модусов имеет разные формы и уровни проявления и осуществленности. Одни предметы действительности полностью «входят», «вписываются» в нее, а другие на определенном отрезке времени принадлежат ей лишь формально. Это объясняется тем, что не только при зарождении, но и в ходе развития всякий предмет является возможным, хотя и обладает актуально наличным

существованием. Действительным он становится тогда, когда по образу жизнедеятельности, функционирования оказывается не просто причастным к своему роду, но достигает подлинного единства с ним (Диалектическая логика: Категории сферы сущности и целостности. – Алма – Ата: Наука, 1987. – 544 с.).

Никогда возможность не становится действительностью сразу в ее развитом состоянии. Она проходит определенные стадии своего развития. Вначале, любая возможность выражает лишь начальную стадию развития, не содержит необходимых предпосылок для полной реализации, является лишь началом общей тенденции, которая может получить развитие, а может и прерваться. Следующая стадия – это стадия осуществимости, но не осуществленности, так как возможность в силу различных причин пока еще не находит своей реализации. И лишь на следующем этапе, когда все условия имеются налицо, когда явление тождественно своему роду, возможность становится действительностью в ее развитом состоянии, тогда только она по-настоящему становится сформировавшейся, полноценной.

Другой аспект данных категорий отмечал Ф. Энгельс. Говоря о роли изменчивости, разнообразия взаимодействующих элементов в развивающейся системе, Ф. Энгельс отмечал, что состояние покоя, равновесия всегда временно, но само наличие реальной возможности прийти в такое состояние равновесия, «является необходимым условием жизни» (Маркс К., Энгельс Ф., Соч., изд. 2-е, Т. 20, с. 561).

Поскольку гармонизация, достижение устойчивого равновесия правовых отношений в обществе – главная функция права, то данную мысль Энгельса можно продолжить так: если состояние равновесия, гармонии прав и обязанностей – реальная, осуществляемая возможность в обществе – это означает, что право в этом обществе живет.

Ст. 1 Конституции Украины гласит: «Украина есть суверенное и независимое, демократическое, социальное, правовое государство» (Конституція України. Частина перша. – Одеса: Студія «Негоціант», 2005. – 96 с.). Данная статья Конституции открывает реальную возможность движения Украины в заданном направлении. Выбор направления – важное начало процесса, тенденции. Но процесс может «угаснуть», не состояться, если не будут продуманы все его основные этапы, если не будут четко заданы механизмы их реализации. Задача Конституции – выбор и закрепление основ, направлений для всей системы законодательства, она не может заменить всю систему права. Переход в действительность тех возможностей, которые открыты Конституцией, происходит посредством множества других, более конкретных правовых возможностей, которые экономически и практически обоснованны, состоят в соответствующих связях с действительностью, отвечают объективным потребностям развития социальной действительности именно в тот период, когда принимается данная норма.

Поскольку правовая система Украины находится в стадии формирования, для нее жизненно важен анализ путей осуществления тех возможностей, которые стали реальными благодаря Конституции; но задача состоит в том, чтобы они стали осуществимыми, развитыми, поддержанными всей остальной системой права.

Акрובה О. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры философии*

ИСТИНА В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ: ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Во все времена бытие человека характеризовалось наличием социальных отношений между себе подобными. Люди обращались с просьбами друг к другу, устанавливали запреты, нарушали соглашения и порядок сосуществования в обществе. Любое действие или бездействие приносило пользу кому-то, либо наносило вред. В связи с этим действие или бездействие стали предметом претензии одного индивида к другому. Но не всякая претензия является правовым притязанием, как и не всякие отношения – правоотношения. Проблема правореализации и собственно правового регулирования общественных отношений, на протяжении длительного времени интересовавшая философов и правоведов, остается актуальной до сих пор. Неоспоримым остается тот факт, что роль таких философских категорий как «истина» и «заблуждение» играют решающую роль в стремлении к достижению правопорядка, созданию правового государства и гражданского общества. Наш философский анализ основан на содержании работ В. Ф. Гегеля, И. А. Ильина, С. С. Алексеева, В. П. Малахова, И. А. Ивакина, Л. Н. Сумароковой, М. С. Строговича, В. М. Костицкого, В. А. Бачинина и др.

По мнению И. А. Ильина «...каждое отношение людей есть правоотношение лишь постольку, поскольку оно есть встреча *правовых полномочий, запретностей и обязанностей, принадлежащих разным субъектам прав.*» (Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. 2006, с.115). Влияние различными юридическими (правовыми) способами и методами на общественные отношения с целью приведения их в соответствие с требованиями и ценностями общества есть правовое регулирование. Механизм правового регулирования общественных отношений включает такие элементы, как правовые нормы, правовая ответственность, собственно, правовые отношения, правовое сознание и др. Методы правового воздействия должны быть разумными, соответствовать всеобщим законам бытия, в том числе – принципу справедливости. В противном случае они порождают неправое, то есть, обман или принуждение, что в большей степени характеризует такую социальную реальность, которая присуща тоталитарным государствам. В таком случае положительное право противопоставляется естественному. Развитие же положительного права в нужном направлении, наполнение его именно правовыми нормами, а не просто нормами закона, приближает его к идеалам естественного права.

В контексте правового регулирования не следует упускать значимость правореализации. С. С. Алексеев отмечает, что в правовом бытии «реализация права имеет несколько форм, особенности которых ближайшим образом зависят от способов правового регулирования, от того, реализуется ли в данном случае дозволение, запрет или обязывание. В соответствии с этим, различаются три формы реализации права: использование, соблюдение, исполнение» (Алексеев С. С. Теория права. 1995, с. 251).

Заключительной стадией правового регулирования является правоприменение. Сущность правоприменения состоит в предоставлении одним субъектам прав, наложении на других – юридических обязанностей и привлечении третьих – к юридической ответственности. Как и правотворчество, правоприменение в процессе воздействия права на общественные отношения влияет на правовое регулирование. Истина как философская категория оказывает огромное влияние в применении права, в особенности это ярко выражено в уголовном процессуальном праве, а именно, при расследовании преступлений. В деятельности таких субъектов уголовного процесса, как следователи и прокуроры присутствуют познавательные элементы, гносеологическая природа функций которых очевидна. На стадии дознания, досудебного следствия происходит процесс поиска знаний о совершенном противоправном деянии, его объективных и субъективных признаках, о лице преступника и на этом основании делаются соответствующие выводы. Немаловажную роль здесь играет субъект доказывания, понимание им норм права, умение их правильного толкования, и, в целом, уровень правосознания, а также – личные моральные качества. Средствами установления объективной истины по делу могут быть доказательства, добытые процессуальным путем. Эти данные могут устанавливаться показаниями свидетелей, заключением эксперта, вещественными доказательствами, протоколами оперативно-розыскных, следственных и судебных действий и др.

Истина в уголовном процессе имеет четко очерченные законом рамки, субъектами познания устанавливаются или по некоторым причинам не устанавливаются обстоятельства, которые имеют значение по конкретному уголовному делу. «Существенная особенность расследования преступления с точки зрения гносеологии состоит в том, что эта ситуация имеет конфликтный характер, который в значительной степени усложняет установление истины» (Костицкий М. В., Чміль Б. Ф. *Філософія права*. 2000, с.301). И, как следствие, эта ситуация способна привести к заблуждению по поводу тех или иных обстоятельств дела.

Уголовно-процессуальный кодекс Украины закрепляет основные принципы уголовного процесса: полнота и объективность расследования, презумпция невиновности, независимость судебной коллегии и др. Также следует отметить отображение всеобщего принципа справедливости при назначении соответствующего наказания с учетом обстоятельств смягчающих либоотягчающих его. Таким образом, расследование уголовного дела носит характер познания. В результате этого, после должной оценки доказательств и учета позиции защиты, судебный приговор будет обладать всеми признаками вполне конкретной истины.

М. В. Костицкий, несомненно, прав в том, что «принцип истины присущ всему процессу правового регулирования – начиная от изучения правовой реальности и заканчивая применением юридических норм, а истинность является необходимой характеристикой правового знания» (Костицкий М. В., Чміль Б. Ф. *Філософія права*. 2000, с. 311).

Таким образом, роль категории «истина», несомненно, велика в правовом регулировании. Видение права не только в статике, но и в динамике позволяет сделать вывод о том, что превращение возможности в само право, и в последующем пути его реализации

в действительность невозможно без соблюдения принципа объективной истины. Соблюдение этого принципа при сборе доказательств по делу позволяет получать объективную информацию об обстоятельствах дела, а принятое правовое решение – объективно разрешать самые сложные и спорные правоотношения. Только в таком случае регулирование общественных отношений способно обеспечить законность и правопорядок в жизни общества.

Гайтан В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії.*

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЯК ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Інформаційні права і свободи займають особливе місце в системі прав людини і громадянина. Саме інформація виступає межою зв'язку між громадянином і державою, виконуючи при цьому важливу соціальну, економічну, політичну, культурну, духовну роль у житті індивіда, суспільства і держави. У міжнародному законодавстві існує система нормативно-правових актів, що закріплюють інформаційні права людини. Найбільш значущими з них є: «Загальна декларація прав людини» від 10 грудня 1948 р. (ст. 2, ст. 11.1, ст. 12, ст. 19 і багато інших), «Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основних свобод» від 4 листопада 1950 р (ст. 10.1, 10.2 та ін), «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» від 19 грудня 1966 р. (ст. 4.1, 4.3, ст. 17.1). З метою розкриття сутності інформаційних прав і їх обсягу є доцільним звернення до судової практики Європейського суду з прав людини, адже застосування норм «Європейської конвенції про захист прав і основних свобод 1950 р.», як норм прямої дії дозволило створити певні принципи і прецеденти, що визначають ступінь допустимого втручання держави в інформаційну сферу.

Метою дослідження є розкриття поняття інформаційних прав людини і визначення їх місця в системі поколінь прав людини.

У сучасному науковому дискурсі постулюється теза, що інформація за своїм обсягом і важливістю є продуктом, який можна порівняти з усіма іншими продуктами нашої цивілізації. Від її запасів та впорядкованості залежить спосіб розв'язання тієї чи іншої проблеми. Тобто, вона є тим первинним продуктом, який потрібно переробити для отримання інших продуктів (Шенкман Б. И. Духовное производство и его своеобразие //

Вопросы философии. 2006. № 12. С. 117 – 122). Таке твердження є доволі дискусійним, але при цьому роль інформації в сучасному суспільстві важко переоцінити. Це і дало можливість ряду дослідників розробити концепцію інформаційного суспільства. У правовій літературі зазвичай виділяють три покоління прав людини. Перше покоління – це особисті або природні права (іноді їх ще називають «негативні права») – право на життя, особисту недоторканність, на ім'я і т. д. Друге покоління (це так звані «позитивні права») зазвичай пов'язують з системою політичних, культурних і соціально-економічних прав людини. До третього покоління відносять колективні права, тобто

ті, здійснення яких неможливе окремим індивідом, наприклад, право на національний суверенітет та державну незалежність, право на мир і т. д. Правове закріплення кожного нового покоління прав людини є своєрідною відповіддю на трансформації в соціальній та світоглядній реальності. У сучасному суспільстві, яке небезпідставно називають інформаційним, проходить складний і багатогранний процес становлення четвертого покоління прав людини, до якого слід віднести і інформаційні права. Їх становлення, як і становлення інформаційного права як самостійної комплексної галузі права в правових системах різних країн, є наслідком виникнення інформаційним відносин як особливого виду суспільних відносин, що вимагають правового регулювання. Наприклад, на думку П. М. Рабіновича – інформаційні відносини – це суспільні відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави в процесі отримання, використання, поширення та зберігання інформації, тобто в процесі реалізації інформаційних прав суб'єкта. Об'єктом інформаційних відносин є певне соціальне благо, заради якого суб'єкти вступають у такі правовідносини (Рабінович П. Н. Приватне та публічне в природному праві та українському законодавстві.// Юридика Україна. 2004. № 6. С. 27-33.). Таким благом є інформація.

Поняття інформаційних прав має багатоаспектне наповнення. До цього виду прав відноситься право на збір інформації – це право на придбання, накопичення документованої або відкритою для доступу інформації громадянами, юридичними особами або державою. Також до інформаційних права відноситься право на зберігання інформації – це забезпечення права на певний упорядкований стан інформації та її матеріальних носіїв. До інформаційних прав належать: право на використання інформації (задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави) та її поширення (обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації). Крім того, до складових інформаційних прав можна віднести право на конфіденційність особистої інформації. Виходячи з вищевикладеного, актуальності набуває проблема форм захисту інформаційних прав. Розрізняють дві форми захисту: юрисдикційну та неюрисдикційну. У першому випадку процедура здійснення способів захисту чітко визначена законом, наприклад, в рамках процесуального законодавства. Наприклад, захист права на доступ до інформації може здійснюватися в юрисдикційній формі (у спеціальному, адміністративному порядку, або, за загальним правилом, в судовому порядку) і неюрисдикційній формі (самозахист своїх прав і законних інтересів, наприклад, за допомогою спеціально розроблених авторських програм для інформаційних систем). Юрисдикційну захист здійснює ряд уповноважених на це органів та осіб, в силу закону або домовленості можуть вжити заходів, про відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права. Основним неюрисдикційний способом захисту інформаційних цивільних прав можна визначити сьогодні самозахист – застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства.

Інформаційні права як четвертого покоління прав людини знаходяться в процесі свого становлення та правового закріплення в міжнародному праві і національному законодавстві держав сучасного світу.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Підрозділ 2.1. Методологічні основи сучасних правових досліджень

Оборотов Ю. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
зав. кафедрой теории государства и права, доктор юридических наук, профессор, член-
корреспондент Национальной академии правовых наук Украины*

О ПОНЯТИИ «СОДЕРЖАНИЕ ПРАВА»

Вопрос о содержании права зачастую представляется как само собой разумеющийся, как правило, отождествляемый с правовыми нормами, в которых выражается либо воля народа, либо государственная воля. Между тем, такой видение содержания права, по сути, ставит знак равенства между понятиями права и законодательства. Одновременно в условиях нашего времени законодательство, хотя и является важнейшим инструментом обдуманных изменений, но не может не только перестроить правовую систему в целом, а постоянно порождает непредвиденные последствия. Как пишет Ф. А. Хайек, нет ничего особенного и загадочного в этой внутренней динамике законодательства, порождающей изменения, всей совокупности которых никто не желал. В этой связи характерно внимание философа к рассмотрению особенностей правового мышления, с помощью которого юристы на основе базовых принципов права приспособливают законы, не согласующиеся с остальной правовой системой, таким образом подгоняя закон под гармонию с целым.

С другой стороны, ситуация может измениться кардинальным образом, если общая философия права не согласуется с большинством существующих законов. На этой основе те же самые юристы в силу тех же методов становятся революционной силой и переделывают закон во всех деталях, в сравнении с тем, что раньше они его оберегали.

Новая философия права здесь является основанием трансформации права, и для того чтобы право из инструмента защиты личной свободы не превратилось исключительно в орудие государственного аппарата, правовое мышление юристов при рассмотрении вопроса о содержании права призвано учитывать перемены в сферах политики и экономики, морали и религии, в отношениях человека и государственной власти, изменения традиционных социальных институтов и формирование институтов информационного общества.

Предварительно необходимо, во-первых, определиться с тем, что выступает содержанием права, и, во-вторых, установить, насколько изменяется содержание права.

В «Лекциях по общей теории права и теории государства» В. Н. Протасова и Н. В. Протасовой в качестве содержания права рассматриваются те правила, нормы, которые заключены в праве и которые оно использует для властного регулирования поведения. Содержание права может меняться: могут появляться новые элементы и связи и исчезать другие.

Иное мнение у Ф. Н. Фаткуллина, у которого содержание права имеет исключительно юридический характер и выражено в органическом единстве его свойств, таких как государственная нормативность, формальная определенность, общеобязательность, государственная обеспеченность и системность. И хотя здесь не говорится о правовых нормах, по сути, эти свойства относятся именно к их характеристике, а не к рассмотрению права как целого.

У В. С. Нерсесянца содержанием права является принцип формального равенства. При этом на разных этапах исторического развития складывается свое содержание принципа формального (правового) равенства: свой масштаб и мера свободы, свой круг субъектов и отношений свободы и права. Отсюда принцип формального равенства – это постоянно присущий праву принцип с исторически меняющимся содержанием. Поэтому объяснима трактовка права В. С. Нерсесянцем как формального равенства свободных индивидов, которое является наиболее абстрактным определением права, общим для всякого права и специфичным для права вообще.

Различие подходов к содержанию права анализировал Р. З. Лившиц, отмечая, что все представления о праве опираются на одну общую основу, а именно: право для людей всегда выступает как определенный порядок в обществе. Потому, когда речь идет о содержании права как определенного порядка в обществе, то подразумевается, чьи интересы в обществе закрепляют этот порядок. Следовательно, содержание права есть его служение тем или иным общественным слоям. В этой связи Р. З. Лившиц различал два подхода к содержанию права. Для одного подхода – порядок основан на насилии и подавлении интересов, а для другого – характерен учет общих интересов.

В одной из недавно опубликованных монографий категорично заявлено, что под содержанием права следует понимать нормы права, в которых выражается воля субъекта правотворчества, обусловленная интересами доминирующей социальной группы, либо компромиссным интересам стратифицированного социума (В. А. Толстик, Н. А. Трусов. Борьба за содержание права. – Н. – Новгород : Нижегородская академия МВД России, 2008. – С. 45).

Думается, что такое видение содержания права вновь возвращает нас к тому, что государственная власть является единственным источником формирования и развития права. Здесь даже принципы права оказываются за пределами его содержания. Сегодня нельзя не учитывать те изменения, которые произошли как за пределами правовой сферы, так и в самом праве при рассмотрении его содержания.

В первую очередь показательно изменение роли человека как субъекта права в правовой жизни общества, что во многом сказалось на переменах в содержании права, усилило значение не только правовых нормативов, но ценностно-ориентирующей составляющей права. К тому же нельзя игнорировать информационный аспект содержания права, с учетом его внедрения в структуру информационного общества. Наконец, по-прежнему

остається актуальною ідеологічною складовою змісту права, забезпечуюча нацеленість на стійкість правової реальності, її подвижність в умовах взаємодії правових культур, а також збереження власної правової культури.

Завальнюк В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор, кандидат юридичних наук, професор*

ФЕМІНІСТИЧНА ТА ГЕНДЕРНА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВІ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Юридична антропологія центральним об'єктом своїх студій визнає людину як біосоціальну істоту, що живе, рефлексує, діє у правовому полі. Стрижнем антропологічного підходу до правової реальності є діалектика загального (у всіх людей – рівні права та обов'язки) та особливого (реалізація прав та обов'язків залежить від антропологічних особливостей людини).

Історично склалося так, що поняття «людина» в юриспруденції та правовій свідомості пов'язувалося, передовсім, з істотою чоловічої статі. Земна цивілізація дотепер формувалася як переважно чоловіча, в якій чоловік-мислитель, чоловік-землероб, чоловік-робітник і, що мало особливе значення, – чоловік-воїн грали визначальні ролі у досучасному суспільстві. Право, будучи явищем соціальним, повною мірою відбивало гендерну асиметрію суспільства. Але індустріальна та інформаційна революції зумовили підвищення ролі жінки та зміну чоловіка в суспільстві.

Феміністична юриспруденція є складовою юриспруденції, яка базується на ідеї політичної, економічної, соціальної рівності статей. Як галузь юридичної науки феміністична юриспруденція виникла у США у 1960-х рр. Сьогодні вона займає значне місце в американській правовій думці і впливає на дебати з питань сексуального та побутового насильства, дискримінації за ознакою статі у сім'ї, на роботі тощо. Феміністична юриспруденція визначила гендерні компоненти та гендерні наслідки, здавалося б, нейтральних законів і юридичної практики. Закони, що стосуються працевлаштування, розлучення, репродуктивних прав, звалтування, побутового насильства та сексуальних домагань удосконалюються саме за рахунок феміністичної юриспруденції.

Американська феміністична юриспруденція обертається навколо двох центральних проблем. Перша з них – співвідношення лібералізму та його принципів з проблемами фемінізму, друга – гендерна експертиза (в найширшому сенсі) чинного законодавства, яке, як вважається слабо відповідає потребам жінок, і повинно бути змінено.

Існують три основні школи феміністичної юриспруденції. Традиційний, або ліберальний, фемінізм стверджує, що жінки настільки ж раціональні, як чоловіки, і тому їм мають бути надані рівні можливості, щоб зробити свій власний вибір. У царині юридичної практики визначне місце належить судді Верховного Суду США Дж. Р. Гінзбург. Саме вона оформила думку більшості суддів Верховного Суду у справі «США проти штату Вірджинія» (1996), яким практика зарахування до Вірджинського військового ін-

ституту тільки чоловіків була визнана неконституційною (United States v. Virginia et al.: Certiorari to the United States Court of Appeals for the Fourth Circuit. No. 94-1941. Argued January 17, 1996. Decided June 26, 1996 [Electronic resource]. – Code of access – <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=000&invol=u20026>).

Інша школа феміністичної правової думки фокусується на відмінностях між чоловіками і жінками і вітає ці відмінності. Після дослідження психолога К. Гілліган, ця група мислителів стверджує, що жінки підкреслюють важливість відносин, контекст і примирення суперечливих міжособистісних позицій, тоді як чоловіки підкреслюють абстрактні принципи права і логіки. Метою цієї школи у правовій сфері є рівне визнання думки жінок щодо громадських цінностей.

Подібно ліберальній феміністичній думці, радикальний або домінуючий фемінізм фокусується на нерівності. Представники цієї школи стверджують, що чоловіки, як клас, домували над жінками, як класом, створюючи гендерну нерівність. Для радикального фемінізму гендер є питанням про владу. Радикальні феміністки закликають відмовитися від традиційних підходів, за якими властивості чоловіка є точкою відліку. Вони стверджують, що рівність статей має бути побудована на основі відмінностей між жінкою та чоловіком, а не бути просто пристосуванням до цієї різниці.

На теренах вітчизняної юриспруденції слід говорити не стільки про феміністичну, скільки про гендерну юриспруденцію (Н. Болотіна, В. Костицький, Т. Мельник, Н. Аніщук). У працях цих дослідників у працях яких здійснена гендерна експертиза українського законодавства, порівняльно-правовий аналіз міжнародно-правових стандартів прав жінок та національного законодавства. Поява цих досліджень зумовлює постановку питання про місце гендерних досліджень у правовій науці, що, в свою чергу, вимагає викремлення їх предмету та формування системи методів дослідження.

Питання про предмет гендерно-правових досліджень має вирішуватись з позицій сучасного широкого праворозуміння. З цих позицій до предмету гендерної юриспруденції мають увійти теоретико-правові аспекти гендеру, історико-правові дослідження статусу жінки, а також різноманітні прикладні питання, пов'язані з гендерними елементами конституційного, трудового, сімейного законодавства, кримінально-правовим блоком законодавства. До предмету теоретичних гендерно-правових досліджень слід віднести проблему дискримінації як юридичної категорії у негативному та позитивному її вимірах. Перспективним напрямком гендерних досліджень у правовій сфері є гендерна юридична лінгвістика, оскільки мова юридичних актів залишається дискримінаційною як щодо жінок, так і щодо чоловіків. Терміни «президент», «депутат», «прем'єр-міністр», «омбудсман» мають яскраво виражене маскулінне забарвлення. І навпаки, мова охоронних галузей права, а саме, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, меншою мірою – кримінального – є дискримінаційною щодо чоловіків. Терміни «співучасник», «обвинувачений», «підсудний», «засуджений» в однині використовуються тільки в чоловічому роді, хоча є очевидним той факт, що в таких ролях виступають і жінки.

Отже, предмет гендерної юриспруденції є комплексним (тобто таким, що містить теоретичні та галузево-прикладні компоненти), має міждисциплінарний характер, будучи пов'язаним з предметом інших наук.

Крижановський А. Ф.

*Міжнародний гуманітарний університет,
ректор, доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК СИСТЕМА: ОБРАЗ І СТРУКТУРА

Складність осягнення правового порядку як системи визначається тим, що це і соціальна, і правова, тобто соціально-правова система. Справа ще й у тому, що правовий порядок – це своєрідна правова реальність. Він існує «тут і зараз», у нього кожен даний момент свого буття є «зануреною» кожна конкретна людина, людські спільноти, у тому числі й суспільство. Матеріального, предметного характеру правопорядок набуває від правозначущих дій соціальних суб'єктів (правотворення і реалізації права, правозастосування, тлумачення правових приписів, тощо), які утворюють стан правової упорядкованості суспільного життя. Правовий порядок в такому розумінні постає як важлива сфера буття суспільства, а саме – правового буття, що взаємодіє зі всією системою суспільних відносин та зв'язків та існує як певна форма «буття правової матерії».

Правопорядок є тією частиною правової реальності, яка повністю, у всій своїй повноті не може сприйматися свідомістю окремої людини. Індивід сприймає окремі факти, ситуації, що є фрагментами цілого правового порядку (т. з. «об'єктивного» правового порядку). Особливості відображення правопорядку людською свідомістю виявляються у тому, що на основі фрагментарного сприйняття оточуючого світу (обмеженої кількості фактів, обставин і ситуацій, суспільних відносин) людина конструює хоча й не повну, але достатньо цілісну, узагальнюючу картину світу, його певний образ. «Конфігурація» образу правового порядку, його змістовне наповнення залежить від багатьох факторів, об'єктивних і суб'єктивних. Таким чином, наявні реальні факти правового життя багатьох людей, суспільства так чи інакше поєднуються у «загальну картину», цілісну систему правового буття, яка становить певний правовий устрій, соціально-правовий клімат спільного співіснування людей, що й відбивається у суспільній свідомості. Конкретні люди і суспільство у цілому відчують вплив цього устрою на своє життя у тому, яким чином вирішуються виникаючі у них проблеми правового характеру (на роботі, у відносинах з іншими громадянами та владними структурами, при зверненні до правоохоронних органів чи органів правосуддя тощо). Отже, правовий порядок як система – це структурно-змістовна цілісність тих елементів правової реальності, які постійно-безперервно відтворюють образ і стан правової впорядкованості правової сфери суспільної життєдіяльності.

Структура правового порядку дослідниками визначається як єдність і одночасно розділення системи суспільних відносин, врегульованих правом у відповідність з їх галузевим та інституційним змістом. При цьому, у структурному відношенні правопорядок відбиває реалізовані елементи системи права. Елементами структури правового порядку виступають підсистеми, взаємодія котрих продукує правову впорядкованість суспільної

життєдіяльності. До них відносять суб'єктний рівень (суб'єкти права з їх статусом і компетенцією), рівень відносин (правові відносини, зв'язки між реалізованими елементами системи права) та процедурно-комунікативний (впорядкованість всіх елементів структури за допомогою процесів і процедур).

Суб'єктна підсистема правового порядку поєднує багаточисленні інституції державної влади (державу у цілому, її вищі, центральні та місцеві органи, установи та підприємства, посадові особи), громадян, а також підприємства, громадські організації, які своєю повсякденною масовою поведінкою у правовій сфері створюють певний суспільно-правовий клімат, у якому функціонують всі елементи правової системи. Цей клімат може бути сприятливим, і тоді складові правової системи спрацьовують найбільш ефективно, зреалізовуючись у новій якості правового впорядкування суспільного життя. Коли ж цей клімат є несприятливим через поширення у правозначущій поведінці суб'єктів права правопорушень, зловживань правом чи тінювих неправових практик, складові правової системи «пробуксовують», правові механізми втрачають дієвість і ефективність.

Підсистема відносин, яку можливо назвати комунікативним компонентом правового порядку, складається з правових відносин і зв'язків у сфері конституційних, адміністративних, майнових, трудових, земельних, сімейних та інших суспільних відносин, врегульованих правом, які реалізуються у повсякденній життєдіяльності у правовій сфері. Будучи зреалізованими, втіленими у правову практику, ці відносини і зв'язки «скріплюють» компоненти правового порядку, надають йому стабільності і передбачуваності. Комунікативний компонент правового порядку і нормативна підсистема правової системи тісно пов'язані між собою відносинами прямого та опосередкованого і зворотнього взаємовпливу.

Процедурно-комунікативний компонент правового порядку складає своєрідний «каркас» тієї системи правових відносин, які циркулюють у суспільному житті. Юридичні процеси і процедури, складаючи необхідну форму протікання правових відносин на основі закріплених правом техніко-юридичних вимог і приписів, задають цим відносинам не тільки властивості формальної впорядкованості, але й забезпечують реалізацію «закладених» у право змістовних цінностей, принципів і вимог.

Важливим компонентом системності правового порядку є поведінковий блок. Правомірна поведінка учасників правовідносин складає сутність правопорядку. Проте, для досягнення природи правового порядку великого значення набуває з'ясування взаємозв'язку між правомірною і протиправною поведінкою, які традиційно, за певного спрощеного підходу, вважаються антиподами.

Таким чином, правовий порядок – завершальний етап всіх правових процесів і процедур. Він поєднує у собі все те, що виходить із самих різноманітних правових явищ, які виступають певними сумарними величинами у правовому порядку. Саме завдяки системності правового порядку, він складає той ефект дії всіх елементів правової системи, який характеризується цілісністю, і є об'єктом інтересу всього суспільства.

Колесниченко В. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук, народный депутат Украины

НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРАВОВАЯ СИСТЕМА

Понятие «правовая система» в юриспруденции приобретает четко выраженный категориальный статус. Сегодня это не только центральная категория сравнительного правоведения, но и достаточно определенная категория всей юриспруденции. В то же время заметно, что большинство исследований правовой системы, как и прежде, связаны с использованием сравнительного метода, в то время как восприятие правовой системы и ее исследование сегодня должно включать разнообразный методологический инструментарий: от антропологического и аксиологического подходов до догматического и социологического методов. Понятно, что тогда раскрываются иные грани правовой системы, особенности ее организации и функционирования. Именно здесь заметен общеправовой статус категории «правовая система» и той ее модели, которая используется при рассмотрении особенностей конкретных правовых систем. При этом проявляется, что правовые системы существуют на различных уровнях: национальном, наднациональном, международном и глобальном. Каждому из этих уровней соответствует своя правовая система в ее специфических особенностях. В этом направлении раскрывается весь всероссийский систем: национальных, интегративных, международной и глобальной. В то же время обратим внимание на то, что целевое назначение всех этих правовых систем – это достижение соответствующего правового порядка: национального, интегративного, международного и глобального.

Логика национальной правовой системы просматривается при характеристике ее составляющих. У классика современной юриспруденции С. С. Алексеева правовая система связывается с такими элементами правовой действительности, которые включают в себя нормативно-правовое основание, правовую идеологию и юридическую практику. Показательным может быть использование для характеристики национальной правовой системы разработки, которая была осуществлена Академией правовых наук Украины и представлена пятитомным изданием «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы». Характерно, что рассмотрение национальной правовой системы Украины в первом томе исследования начинается с утверждения о том, что правовая система – это интегративная категория всей правовой науки; выделено значение правопонимания для становления и существования правовой системы; указана роль правосознания и правовой культуры в правовой системе Украины; подчеркнута связь права, демократии и правовой системы; выделена роль применения права в правовой системе Украины, и она вписана в систему связей с другими правовыми системами. К сожалению, эти установочные положения не получили своего дальнейшего развития в последующих томах при рассмотрении национальной правовой системы Украины. По сути, все остальные четыре тома

посвящены нормативному аспекту существования правовой системы Украины: конституционному, частно-правовому, экологическому, уголовно-правовому и т. д.

Если в целом представленную в этом издании картину правовой системы Украины попытаться связать с теоретической моделью правовой системы, то оказывается, что, по сути, речь все-таки идет не о национальной правовой системе, а о системе права, поскольку совершенно очевиден доминирующий нормативный аспект изложения. Между тем, для характеристики национальной правовой системы важнейшее значение имеет система используемых источников права, особенности правовой процедуры и юридического процесса, существующая судебная система, статус юридической профессии и подготовки юристов. Все эти основополагающие компоненты национальной правовой системы, к сожалению, оказались за пределами ее научного анализа. Видимо, в дальнейшем характеристика правовой системы Украины должна быть в большей степени связана с использованием зарубежного опыта в рассмотрении национальных правовых систем, в частности, в известных изданиях, посвященных особенностям правовой системы Англии, правовой системы США, правовой системы ФРГ и др.

Не только исследования, но и публикации различных авторов свидетельствуют о том, что в настоящее время модель правовой системы на национальном уровне включает в себя такие составляющие, которые позволяют ее характеризовать как содержащую целую систему общих признаков (признаков сходства) национальной правовой системы. Среди этих общих признаков чаще всего выделяется система правовых нормативов и источников права, правовая идеология, правовое мышление и правовой менталитет, наличие правовых процессов и процедур, институционально-организационное обеспечение права, правовой статус субъектов и его реализация, ценностно-информационное состояние правовой сферы, наконец, подготовка юристов и их роль в правовой жизни общества.

Наряду с признаками сходства каждая национальная правовая система обладает специфическими особенностями в уровне и объеме нормативности права, приоритетности в использовании определенных источников права, жесткости или мягкости правовых процессов и процедур, особенностей использования институтов обеспечения права, объема и содержания правового положения субъектов, специфики правовых ценностей и выражении информационного действия права, влияния юристов на развитие правовой сферы.

Можно заключить, что разнообразие национальных правовых систем и их соединение в правовые семьи не должно становиться преградой на пути более активного исследования самостоятельной проблематики национальной правовой системы, в частности, правовой системы Украины, с тем, чтобы не только особенное в национальной правовой системе Украины, но и общее, связывающее ее с другими национальными правовыми системами, становилось предметом более глубокого теоретического анализа.

Овчинникова А. П.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», профессор кафедры теории государства и права, доктор искусствоведения, профессор

КНИГА СРЕДИ ДРУГИХ СРЕДСТВ КОММУНИКАЦИИ

Существует ли связь между тем, что европейцы все меньше читают и нравственным кризисом? Книгу, которую прежде читала в очередь вся семья, а затем обсуждала, теперь заменило электронное устройство. Как это скажется на интеллектуальном развитии и на общем состоянии нравственности, никто толком не знает, но Европейский Фонд культуры выражает беспокойство. Он запускает различные программы, посвященные активизации интереса к чтению. Все исходят из того, что книга способствует становлению личности. Считается недостатком для нравственного облика молодых европейцев то, что они не проявляют интереса к Тому Сойеру и Гекльберри Финну. При этом подсказывают: любовь к чтению начинается дома, и особенно важно, чтобы родители читали детям вслух – даже тогда, когда ребенок уже читать умеет.

Но что значит «читать»? На память приходят древнегреческая традиция чтения, чтение Библии у протестантов, католиков, православных; «дикое» чтение вне всяких традиций и эрудированное чтение, индивидуальное чтение, «чтение вслух», «чтение про себя» и т. д.

После глиняных таблиц когда-то возникла ситуация чтения книги-свитка. Представляется читатель наедине со свитком, он же перед слушателями, оратор, разматывающий лежащий перед его глазами текст, человек, возлежащий за трапезой и читающий свиток. Но появление в I в. *кодекса* (лат. *codex* – книга), книг-тетрадей со страницами, изменило образ чтения. Именно кодекс стал не только причиной возникновения новой модели чтения, но и новой организации мышления и работы с информацией. Кроме известных преимуществ – дешевизна, экономичность (лист заполнялся с двух сторон), кодекс сделал процесс чтения более комфортным – у тещи освободилась рука: не надо было держать концы свитка. Освободившаяся рука позволяла читать и писать одновременно, делать пометки, листать книгу, быстро находить необходимую цитату. Хотя замена кодекса на компьютерный дисплей более радикальна, чем замена свитка кодексом, тем не менее, можно увидеть и корни, и тенденции как новых способов письма (творчество М. Павича), так и новых практик чтения.

Анализ чтения во всех его модификациях в различные эпохи (от Античности до наших дней) позволяет выявить причины возникновения чтения вслух и чтения про себя. Изначально в тексте не заложен какой-то один вариант его прочтения, текст дается без учета разницы между смыслом, который заложил в него автор, и тем смыслом, который придаст ему читатель. В значительной мере вложенный смысл читателя обнаруживается в чтении вслух.

Существовали различные приемы чтения. Первые свидетельства о чтении про себя можно найти в конце V в. до н. э. (Еврипид, Аристофан), они касались не чтения книг, а чтения посланий и пророчеств оракула, написанных на вошенных дощечках. Но

параллельно, начиная с античных времен и до XVI – XVII вв. чтение многих текстов подразумевало их вокализацию, и их «читатели» были слушателями голоса чтеца. Текст, предназначенный для слуха, подчинял письменную речь требованиям, свойственным «параметрам» устной речи. Целью чтения вслух было дать возможность читателю понять смысл текста, написанного *непрерывным* письмом, письмом без промежутков между словами, который оставался мертвым и невразумительным, если только не прочитан вслух.

А что происходит к концу XX века? В 1988 году, в Станфорде, в престижном калифорнийском университете, прозвучал студенческий протест против навязывания «канонов» для чтения, сконцентрированного на европейской классической культуре от Гомера до Гете. Студенты требовали, чтобы «канон» был лишен евроцентризма и стал более «американским». Чтобы в него были не только включены африканские и южноамериканские авторы, но и менялись способы произнесения, интонационный строй речи.

Кризис читательской культуры происходит не впервые. В истории Европы подобное происходило, по крайней мере, дважды. В первый раз – в III-IV вв. Тогда христианская культура была противопоставлена языческой и вытесняла своим «канонам» греческих и латинских авторов. Во второй – в период между XIV и XVI вв., когда итальянские гуманисты выступили против «канона», представлявшего схоластическую культуру, и предложили заменить его другим «перечнем», который включал, в первую очередь, *отобранные* произведения классических авторов – греческих и латинских. В обоих случаях отказ не был полным. Христиане не отказались от Вергилия, а гуманисты – от трудов отцов Церкви. Неоспоримым является тот факт, что смена «канона» сопровождается появлением новых способов производства письма, новых образцов книг, новых способов чтения. Аналогичным образом, в изменениях, которые происходят на наших глазах, уже есть некоторые признаки смены принятых моделей – как в области выпуска издательской продукции, так и в сфере ее использования.

Сегодня уже невозможно не заметить разницы между чтением образовательным и чтением потребительского характера. Видны целевые различия: читать, чтобы чему-то научиться, быть образованным человеком, с одной стороны, и читать, чтобы «убить время», развлечься. По объему читают все меньше и меньше книг, не так уж много периодики, газет, журналов (которые не столько читают, сколько рассматривают), но все больше текстов и гипертекстов в новостной строке и различных блогах. От чтения стали ожидать видеоряда – наподобие комиксов, с которыми расстанутся без сожаления. Чтение сегодня перестало быть главным инструментом приобщения к культуре, его роль подорвана телевидением и компьютером. Дистанционное управление телевизором позволяет телезрителю мгновенно переключать каналы, такой просмотр как бы позволяет создавать собственные телеспектакли. Это – новый инструмент потребления и «аудиовизуального» творчества. Он являет прямую противоположность традиционному чтению, для которого характерны линейность и последовательность. Прежняя культура чтения умирает. Это просматривается и во внешних проявлениях: от прикованных к

кафедре цепями книг Средневековья – к небольшим книжечкам карманного формата, и от слушания чтеца – к самостоятельному овладению навыком чтения.

Такова «стрела» эволюции. И таков «диагноз» – ведь многими всё это рассматривается как болезнь культуры. Надо ли лечить и как лечить эту болезнь? Ответ зависит от того, какие цели определяет для себя наша культура.

Кравченко С. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
декан факультета заочного и вечернего обучения, кандидат юридических наук, доцент*

СТРУКТУРА И СВОЙСТВА ПРАВОВОГО ПОНЯТИЯ

Использование языковых средств в осмыслении проблем современной юриспруденции предполагает обращение к многоплановым вопросам образования (синтаксиса), построения (семантика) и использования (прагматика) правовых понятий. Несомненно, понятия, используемые той или иной наукой, образуют ее смысловое и знаковое поле, а в рамках отдельных теорий, функционирующих в этой науке, приобретают статус терминов. При этом, если опираться на восприятие понятия как «явление, выраженное в языке», то становится очевидно, что проблема лингвистического осмысления юриспруденции в контексте построения ее понятийного аппарата неразрывно связана с выявлением структурных особенностей используемых в языке юристов понятий и терминов.

Что же представляет собой правовое понятие в самом общем виде? Для правовой науки справедливым является утверждение, что понятие всегда является отчасти идеализацией выражаемого правового явления. При этом наиболее элементарные понятия существуют в форме факта – предположения, описывающего эмпирическое наблюдение. Из отдельных фактов правовой жизни, описывающих множество схожих явлений, возможно выделение наиболее существенных свойств явлений, которые, в конце концов, выступают компонентами понятия.

Однако не все понятия возможно построить эмпирическим путем, поскольку далеко не все явления правовой жизни могут быть восприняты чувственно. В современной юриспруденции существует множество понятий, формирующихся рациональным путем: на основе рассуждений о феноменах (в Гуссерлевском их понимании). К таким понятиям относятся правосознание, правопонимание, правовая норма, правовые отношения и т. д.

Однако образование понятия, независимо от того, эмпирическим или рациональным путем оно происходило, мало влияет на его структуру. С одной стороны, понятия стремятся быть приближенными к фактам, с другой – всегда нагружены рациональными, дедуктивными выводами. Факты не существуют отдельно от теорий. Один и тот же факт в разных правовых теориях – разные факты. Это отчетливо прослеживается при рассмотрении понятия «правовая норма», которое едино для всей право-

вой сферы, но, в то же время, представлено разными терминами в нормативизме, социологизме, естественно-правовой теории и т. д.

В то же время, было бы ошибочно полагать, что этим структура правового понятия ограничивается. В наши дни все чаще звучат призывы к признанию конвенциональности правовых понятий (И. Л. Честнов). Действительно, сложно спорить с тем, что большинство правовых понятий принимаются сообществом ученых-юристов с учетом признания того или иного преимущественного понимания их содержания. Однако показательно, что часто компонент конвенциональности в восприятии правовых понятий абсолютизируется, что в результате приводит к размыванию их границ и искажению восприятия отражаемых в них явлений и феноменов. В этой связи конвенциональность в структуре правовых понятий должна быть дополнена иными компонентами. Однако, довольно сложно выявить эти компоненты, пребывая в плоскости синтаксического и семантического восприятия правового понятия. Здесь необходим учет прагматики языка права.

С точки зрения употребляемости правовых понятий, ключевую роль играет такое их свойство как общезначимость. Правовое понятие должно быть обосновано, и на основании конвенционального восприятия принято сообществом юристов в общезначимом измерении. Свойство общезначимости правовых понятий означает, в первую очередь, преимущественное использование одного из возможных содержательных наполнений этих понятий в определенной сфере юриспруденции или правовой сфере в целом.

Важную роль в восприятии правовых понятий играют также свойства полноты и завершенности. Полнота правового понятия – это свойство связности всех входящих в его состав элементов. Завершенность правового понятия – это такое его свойство, которое определяет предельное количество элементов правового понятия, превышение которого делает такое понятие избыточным. Для более четкого представления о том, каким образом полнота и завершенность правового понятия влияют на его характеристики, следует обозначить, что любое понятие может быть представлено как свернутое суждение, а суждение всегда валентно, то есть о нем можно сказать истинно оно или ложно. Таким образом, на понятия, которые обрели статус термина, то есть получили определение в той или иной теории, распространяются все критерии истинности, включая фальсифицируемость, филибилизм и т. д.

Итак, правовые понятия (в отечественной юриспруденции употребляется также такое слово как «терминопонятия»), структурно и содержательно выражаются в языковых формах определения, суждения, свернутого суждения и т. д. Используя сематические и синтаксические характеристики правовых понятий, можно выявить их соотносимость с фактами и умозаключениями – двумя важнейшими компонентами их структуры. Прагматика правовых понятий выводит на их использование как терминов в пределах той или иной правовой теории. При этом дефинитивная характеристика понятий должна соответствовать не только критериям конвенциональности, но, что более значимо – критериям истинности (общезначимость, полнота, завершенность, практическое подтверждение и пр.).

Заморська Л.І.

*Чернівецький факультет Національного університету
«Одеська юридична академія», завідувач кафедри теорії
та історії держави і права,
кандидат юридичних наук*

ПОНЯТТЯ ТРАДИЦІЇ В НОРМАТИВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Традиційні системи соціального нормативного регулювання, є історично більше ранніми по відношенню до раціональних систем. За допомогою традиції формуються звичаї, норми моралі, основна частина релігійних норм і деякі корпоративні норми. Нерозривний зв'язок традиції з цими нормативними системами деяким авторам дає привід ототожнення традиції і, наприклад, звичаю, що не зовсім вірним, оскільки традиція на наш погляд це не сама нормативна система, а швидше спосіб формування нормативних систем (звичаю, моралі, корпоративних і більшій частині релігійних норм) і засіб, механізм їх закріплення і передачі від покоління до покоління.

Проте, традиція часто ототожнюється з регулятивними нормативними системами. Наприклад, С. Н. Кожевников традиції розглядає як різновид звичаїв. Він зокрема зазначає, що «звичаї і традиції мають загальні риси. І ті, і інші містять елементи соціальної і культурної спадщини, мають ознаки стійкості, спираються на підтримку громадської думки, на психологічні чинники, зокрема на почуття зв'язку людини з оточуючими людьми, прагнення наслідувати поширений приклад. У той же час традиції в порівнянні із звичаями є ширшими за змістом утвореннями, у меншій мірі пов'язані з почуттями, емоціями людей. Відрізняє ці соціальні регулятори і те, що звичаї складаються упродовж декількох поколінь, а традиції – в коротший час. У числі нових традицій, що формуються, можна назвати спонсорство, тобто фінансування, підтримка якого-небудь заходу з боку заможних осіб або організацій» (Кожевников С. Н. Право в системі соціальних норм // Теория государства и права. 1999, с. 284).

Слід зазначити, що під традицією слід розуміти певну особливу нормативно-регулятивну систему, яка представляє інтерес для юридичної науки вже внаслідок того, що вона є свого роду попередницею регулятивно-правової системи. Саме тому стародавнє суспільство багато дослідників іменують традиційним, і протиставляють його сучасному суспільству. При цьому, як не дивно, до сьогодні відсутня розроблена теорія традиції, попри те, що потреба в ній відчувається все більшою мірою (Шацкий Е. Утопия и традиция. 1990, с. 208).

Загальну характеристику феномену «традиція», в юридичній літературі дана В. А. Бачининим і В. П. Сальниковим, які визначають традицію як «історично стійку форму кристалізації соціального – практичного і духовного – досвіду в нормативно-ціннісній структурі, що чинить регулятивну дію на соціальну поведінку індивідів і спільнот» І. Авторами також абсолютно точно відзначається, що «традиції є неодмінним атрибутом цивілізаційного і культурного розвитку соціальних систем усіх типів, починаючи від архаїчних і аж до найбільш модернізованих. Це значною мірою пояснюється

їх поліфункціональністю» (Бачинин В. А., Сальников В. П. *Философия права. Краткий словарь*. 2000, с. 316).

На нашу думку, більш об'єктивне визначення традиції в сучасній літературі сформував проф. Ю. М. Оборотовим, який під традицією розуміє загальний родовий досвід культури, що набув стійкого характеру, закріплений у певних стереотипах і правилах культурної діяльності. Традиції в праві як синонім абсолютного, вічного, існуючого в різні часи тотожні універсаліям. Право завжди є нормативною асоціацією порядку, що несе із собою волю, справедливість, формальну рівність (Оборотов Ю. Н. *Традиции и новации в правовом развитии*. 2001, с. 98).

При цьому виділяються такі функції традиції, як соціально-регулятивної системи: 1) кумулятивна функція, що припускає здатність накопичувати життєво важливий досвід; 2) соціалізуюча функція – активна участь у вихованні індивідів, в перетворенні їх на повноцінних членів суспільства; 3) функція трансляції – участь в передачі духовно-практичного досвіду від покоління до покоління, здійснення зв'язку часів і спадкоємності поколінь; 4) регулятивна функція – використання нормативного потенціалу як чинника соціального контролю за індивідуальною поведінкою; 5) адаптаційна функція – здатність традиції перебувати в соціальному просторі між повсякденними стереотипами мас і новачками, що народжуються, і брати участь у взаємному пристосуванні тих і інших один до одного; 6) консолідуюча функція – скріплення індивідуальних «я» в загальне інтегральне «ми» – націю, народ, стан, корпорацію, колектив; 7) стабілізуюча функція – внесення в соціальні стосунки начал стійкості, що дозволяють їм зберігати свої основні ознаки на фоні загальної мінливості зовнішніх умов (Бачинин В. А., Сальников В. П. *Философия права. Краткий словарь*. 2000, с. 316).

Як зазначається в літературі, традиція нормативна, одна з її головних функцій – регулятивна. Будучи інтеграційною формою регуляції, традиція включає ритуал, етикет. Усі ці форми регуляції вважаються успадкованими від предків і тому мають імперативний характер для будь-якого члена групи. Усі традиції підрозділяються на статичні й динамічні. Для перших характерна сталість компонентів, тверда структура, відносна простота (саме ці традиції називають звичаями). В іншому різновиді традицій компонентний склад, що змінюється, структура, що перетворюється, зростання складності чи спрощення. Нові комбінації, чи збагачення новими компонентами (інновації), складають характерну рису динамічних традицій (Плахов В. Д. *Традиции и общество: опыт философско-социологического исследования*. 1982, с. 43-44).

Іншими словами, традиція – це сукупність тих об'єктів і ідей, витоки яких кореняться у минулому, але які можна виявити сьогодні

Таким чином, під поняттям правової традиції слід розуміти особливу нормативно-регулятивну систему, яка складається з ідей та положень, сформованих в минулому, що виявляються сьогодні, набувши стійкого характеру, і закріплені у правовій поведінці індивідів. Проте, правова традиція є самостійним поняттям, дещо відмінним від поняття звичаю, оскільки менш пов'язане з почуттями та емоціями людей, крім того їй належить ряд функцій, які і вирізняють її з поміж інших правових та соціально-нормативних явищ у суспільстві.

Оборотів І. Г.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін*

ГРІХ І КАНОНІЧНИЙ ПРОСТУПОК

Сучасна секулярна культура втратила або спотворила розуміння багатьох явищ і категорій релігійної сфери. Так, анафема стала сприйматися як «церковне прокляття», а не як відторгнення від церкви; предстоятель церкви отожднюється із її Головою; а гріх розуміється як канонічний проступок або злочин. Останнє зачіпає сферу церковного права, отже пригортає до себе увагу юристів.

Слід зазначити, що хоча гріх та канонічний проступок і пов'язані один із одним, вони мають різну сутність та досліджуються різними сферами церковної науки. Якщо канонічний проступок – це категорія церковного права, то гріх – поняття богословське, і встановлювати зв'язок між цими категоріями без їхнього аналізу неможливо.

Відомий знавець церковного права Єпископ Никодим (Мілаш) визначав церковний злочин як «порушення будь-яким зовнішнім діянням існуючого церковного закону» і вказував на чотири загальних церковних злочини: відступництво, ересь, розкол та симонію (Никодимъ (Милашъ), єпископъ Далматинскій. Православное церковное право. – СПб., 1897. – С. 508–509). Канонічні покарання за ці злочини призначаються диференційовано і залежать від канонічного статусу порушника (мирянин або клірик), причин вчинення канонічного проступку та каяття у вчиненому. Окремо називаються церковні злочини священнослужителів, за які настає канонічна відповідальність і застосовується канонічне покарання у вигляді виверження з сану.

На відміну від канонічного проступку, гріх не є категорією церковно-деліктного (церковно-кримінального) права. У 102 правилі Шостого Вселенського Собору гріх постає як хвороба, від якої священник повинен вилікувати хворого. Ця хвороба має духовно-душевну сутність і лікується за допомогою душекорисних настанов з боку духовника та каяття з боку грішника.

Гріх розуміється як пошкодження, поранення, що наноситься душі того, хто його вчиняє. Це поранення виникає не через покарання грішника Богом, а як наслідок порушення одвічних богоустановлених законів буття: намагання порушити закони природи тягне за собою тілесну травму, намагання ж порушити закони духовного світу тягне духовну травму. Головною ознакою такої травми є муки совісті, що є нормальною реакцією на вчинений гріх і сигналізують про нього грішникові. Для вилікування цього недугу священником використовуються різні засоби духовного змісту: сповідь, бесіда, настановництво, накладення епитимії та ін.

У тих випадках, коли гріховне діяння має зовнішній прояв, може стати негативним зразком для інших членів церковної спільноти, або ж наносить їм пряму шкоду, воно стає канонічним проступком. Правила Вселенських Соборів та Отців Церкви, а потім – і помісні акти встановлюють канонічні покарання для членів церкви, що вчинили такі порушення. Так, особа що ухиляється до ересі підлягає анафемі; розкольники підлягають виверженню із сану (клірики) або відлученню (миряни).

Деякі гріхи, якщо вони вчиняються духовними особами, розцінюються як проступки в силу того, що ці особа мають бути зразком для мирян, але, навпаки, надають дурний приклад. Наприклад, пияцтво, гра у азартні ігри, перебування у місцях розпусти у разі вчинення їх кліриками тягнуть за собою виверження з сану.

На відміну від гріха, який може бути як вольним, так і невольним і підлягає духовному лікуванню, канонічний проступок володіє усіма ознаками правопорушення, може бути визначений і його склад. Безумовно, кожен канонічний проступок є гріхом, але не далеко кожен гріх є канонічним проступком. Для формального визнання гріху проступком потрібно визнання його таким у каноні і встановлення виду та міри канонічного покарання. Встановлення наявності події та складу канонічного проступку відбувається за встановленою процедурою уповноваженими особами та органами, до яких відносяться єпископ, церковний суд (єпархіальний, загальноцерковний, суд архієрейського або помісного собору). При винесенні рішення про призначення канонічного покарання церковний суд виходить зі ступеню гріховної омани, завданої церкві та її членам шкоди, каяття тощо. При цьому, головною метою канонічного покарання є не кара, відплата за діяння, а намагання знов таки «вилікувати» грішника, а якщо це неможливо, відторгнути його від церковної спільноти задля збереження її цілісності і безпеки.

Сугацька Н. В.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук, доцент*

«ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ» НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Друга світова війна була надзвичайно багатою на явища – феномени, властиві тій чи іншій державі в різні періоди. Одним з таких явищ був, з одного боку, колабораціонізм, з іншого – діяльність «Праведників народів світу».

Антиєврейський геноцид на окупованих українських землях здійснювався силами німецьких та румунських загарбників при допомозі та підтримці колаборантів із числа місцевого населення, які брали участь в усіх заходах у виявленні, ізоляції, конвоюванні та безпосередньому знищенні євреїв.

Питання про ставлення основної маси українського населення до євреїв у часи окупації є досить неоднозначним. Більшість пересічного українського населення виявляла більшу чи меншу міру нейтральності по відношенню до подій Голокосту.

Але навіть при скрутних умовах окупації серед українців були люди, які ризикували своїм життям та життям близьких, надаючи допомогу і переховуючи євреїв. Багато документів свідчать, що багатьом євреям вдалося врятуватися від акцій масового знищення лише завдяки допомозі місцевого населення. Зрозуміло, що рятівники керувалися тільки власним сумлінням і робили свій вибір свідомо, попри страх смертної кари внаслідок порушення заборон окупаційної влади. Наведемо лише кілька прикладів.

Відомим є такий факт: щодня євреїв, які утримувалися на кладовищі, виводили до криниці на вулиці II-й Інгульській, щоб вони могли набрати води. Там влаштовувалася

черга за водою. Цим скористалися кілька підлітків – жителів селища Водопій. Хлопці відволікали увагу охорони, даючи можливість втекти і сховатися кільком в'язням-євреям. Імена підлітків відомі, це Ф. Бондар, М. Буртиш, А. Горovenко, М. Щербина. Підліткам вдалося врятувати шістьох євреїв, що були приречені на знищення. Місцеві жителі приносили і намагалися передати євреям їжу та воду, обминаючи охорону. У той час не тільки допомагати євреям, але навіть виявляти симпатію до них було смертельно небезпечно. Люди розуміли, що допомога євреям означає ризик для власного життя. Але навіть при таких жахливих умовах українці ризикували своїм життям і надавали допомогу євреям. Форми такої допомоги були різні – українське населення ділилося харчами та одягом з в'язнями гетто і таборів, допомагало сховатися тим євреям, яким вдалося втекти, українські жінки брали до себе в сім'ї і виховували єврейських дітей.

Я. М. Дризо, який опинився в Николаєві восени 1941 р., переховувався у жителів Николаєва Швирьова та Суботіної, пізніше в Котовську весь час окупації його переховувала родина Зелінських. Він врятувався лише завдяки допомозі цих сміливих людей (Дризо Я. М. Когда грохотала война... (Документи моей биографии) / Я. М. Дризо – Николаев: Атолл, 2004, с. 15, 18 – 22).

Д. Ф. Швацька переховувала єврейського хлопчика Мішу, батьки якого були розстріляні. Маючи своїх власних маленьких дітей, не дивлячись на страшний ризик, вона врятувала йому життя (Інтерв'ю з Бакларовою Л. П., 2009. Архів автора).

К. Ф. Губарева (місто Первомайськ) під час війни переховувала Я. Х. Блейза – чоловіка рідної маминої сестри, жителя міста Одеси. Він розповів їй, що всіх євреїв м. Одеси вивозили в с. Богданівку Доманівського району, де катували і розстрілювали. Якову дивом вдалось втекти. В дім, де проживала Клавдія Федорівна, поселили трьох німців. Якова Харитоновича ховали на горищі. Так його переховували два роки. В березні 1944 року м. Первомайськ звільнила Радянська Армія. Яків Харитонович відправився на фронт в район м. Кишенева, після війни повернувся в рідну Одесу (Інтерв'ю з Губаревою К. Ф., 2009. Архів автора).

М. К. Казко, І. В. Абакумов, І. Т. Чабанок, А.І. Домущей (Вознесенський район) по черзі в 1943 році переховували Ігу Терлецьку та двох її маленьких дітей – мешканців м. Одеси, які рятувались від окупантів. Чабанок І. Т. зробив їм підробні документи і допомагав з житлом. Після окупації сім'я Терлецьких повернулась в м. Одесу (Інтерв'ю з Чабанком М.І., 2009. Архів автора).

14 вересня 1941 року проведено розстріл єврейського населення в селищі Нагартав Березнегуватського району. Очевидець страшних подій В. Тицький свідчив, що фашисти не помилювали навіть хворих – для них було спеціально виділено 10 підвід, які підвозили намічені жертви до місця розстрілу; дітей наколювали на багнети і через голови людей кидали в яр. Так знищили 865 євреїв – все єврейське населення Нагартав, яке не змогло евакуюватися (Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної Війни: 1941 – 1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів) / Шитюк М. М., Багмет М. О., Горбуров С. Г. та ін. – Миколаїв: Квіт, 2004, с.250). Завдяки людяності місцевого населення вдалося врятуватися сім'ї Горенштейнів. Вони були біженцями з Кишенева. Їм порадили змінити прізвище на Зелінські. Колишній директор школи Ф. Олєфіренко допоміг їм на перших порах продуктами. Він відрекомендував єврейську сім'ю, як своїх

знайомих, а з часом знайшов житло у порожньому будинку. Допомагав сім'ї і староста І. Максименко. Він переселив Горенштейнів до віддаленого будиночка в саду колгоспу «9 січня». Це й врятувало їх від розстрілу. Цій єврейській сім'ї пізніше допомагали і сусіди Шмальдії.

Про таких людей із вдячністю згадують євреї, яким вдалося врятуватися і вижити в час окупації. У повоєнний період по всій Європі велися пошуки людей, що рятували євреїв від нацистського терору. Уряд Ізраїлю присвоїв їм звання «Праведників народів світу», що є однією з найбільш почесних міжнародних відзнак у світі. По Україні цим званням відзначено 2363 особи, серед яких більше десяти осіб – мешканці Миколаївщини. Кількість таких людей значно більша, але на жаль, розшукова робота розгорнулася лише у 90-х роках ХХ століття, коли багато з цих людей вже пішли з життя, а ті, що дожили, часто не могли знайти свідків, які могли б підтвердити їх участь у врятуванні євреїв.

Ткаля О. В.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ «ІМУНІТЕТНИХ» НОРМ ПРАВА

Для більш повного визначення смислового навантаження юридичної категорії «правовий імунітет», практики застосування положень, які наділяють окремих суб'єктів правовими імунітетами, необхідно звернутися до принципів правових імунітетів, які є фундаментальними, базовими положеннями, визначають юридичну природу, нормативне визначення і порядок застосування правових імунітетів, що є важливою передумовою для формування законності в процесі використання правових виключень взагалі, та імунітетів, зокрема. Як справедливо зазначають представники науки теорії права, принципи являють собою об'єктивно притаманні праву беззаперечні вимоги, які пред'являються до учасників суспільних відносин з метою гармонічного поєднання індивідуальних та громадських інтересів (Ткаля О. В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Ткаля – Одеса, 2010. – С.5). Ступінь розробленості проблеми визначення принципів правового імунітету визначають праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі юриспруденції. Серед них слід назвати теоретичні дослідження таких науковців, як М.І. Козюбра, А. Ф. Крижанівський, О. В. Малько, С. В. Мірошник, І. С. Морозова, Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, О. Ф. Скаун, С. Ю. Суменков, М. В. Цвік, Ю. А. Юшкова та ін.

Принцип законності являє собою загальноправовий принцип, відповідно до якого нормативне закріплення, практичне застосування правових імунітетів має здійснюватися виключно у відповідності до правових установлень. Щодо застосування імунітетів слід визнати й використання принципу публічності (офіційності), відповідно до якого всі державні органи й посадові особи, встановивши факт наявності підстав для використання імунітетних норм, зобов'язані забезпечити їх застосування незалежно від бажання

особи, яка наділяється певним імунітетом. Але є певні винятки із цього принципу. Наприклад, дача показань як свідків членів сім'ї, близьких родичів, усиновлених, усиновителів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного; особи, які відповідно до міжнародних договорів наділені імунітетом, але якого ці особи можуть бути позбавлені на підставі положень, встановлених у самих конвенціях.

Принцип вирішення спірних питань щодо застосування імунітетів виключно в судовому порядку полягає в тому, що у разі виникнення спірних питань щодо наявних підстав для застосування імунітетів, порядку або процедури їх застосування, всі ці спірні питання вирішуються виключно в судовому порядку. (Брильов О. Імунітет морських державних суден в Україні (проблемні питання теорії і практики) / О. Брильов // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 146). Принцип свободи оскарження полягає в тому, що кожна особа, стосовно якої не були застосовані норми про імунітети, має право оскаржити рішення про незастосування імунітетів у судовому порядку. Принцип відносності правового імунітету полягає в тому, що ніяка особа, відповідно до діючого законодавства, не має і не може мати абсолютного імунітету. Змістовні обсяги правового імунітету мають певні межі, які нормативно визначаються відповідно до окремого виду імунітету. (Юшкова Ю. А. Иммунитет как правовая категория: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / Ю. А. Юшкова – М., 2008. – С.7)

Принцип імперативного характеру правового імунітету полягає в недопустимості відмови від імунітету самим носієм правового імунітету. Діючими нормативними актами передбачається різний порядок притягнення до відповідальності осіб, які наділені правовим імунітетом, однак всі можливі процедури щодо вирішення цього питання виключають особисту відмову носія правового імунітету як передумови для притягнення до відповідальності. (Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій – К.: Юрінком Інтер. – 1998. – С.67)

Принцип строкового характеру правового імунітету полягає в тому, що правовий імунітет застосовується виключно в межах виконання повноважень або при знаходженні у певному правовому стані. Принцип функціонального характеру правових імунітетів полягає в тому, що нормативне визначення правового імунітету, його застосування здійснюються виключно у зв'язку з реалізацією особою міжнародних, державних або громадських функцій. Цей принцип визначає юридичну природу правового імунітету, який не може розглядатися як ознаки, що характеризують особисті права і свободи людини, а має виключно публічний характер.

Стосовно державного суверенітету правовий імунітет має симетричний характер відмов від окремих положень державного суверенітету, що дає можливість зробити однозначний висновок: правовий імунітет не має розглядатися як обмежувальний акт або виключення з положень, якими визначається суверенітет держави. Стосовно національного суверенітету правовий імунітет забезпечує недоторканність представників певної нації і виведення їх з-під юрисдикції іншої держави, що не тільки не суперечить принципу національного суверенітету, а навпаки, забезпечує такий суверенітет. [2, с.148]

Аналіз співвідношення правового імунітету і принципу невідворотності юридичної відповідальності дає можливість зробити висновок про відсутність між ними протиріччя за тих підстав, що зазначений принцип має матеріальний характер, і в разі абсо-

лютно справедливого не зведення юридичної відповідальності виключно до покарання у різних формах його прояву, правовий імунітет, який має у більшості випадків процесуальний характер, забезпечує реалізацію принципу невідворотності юридичної відповідальності, визначаючи особливий порядок відповідальності окремих категорій осіб, які наділені повноваженнями щодо здійснення публічних функцій (Суменков С. Ю. Привилегії і імунітети як общеправовые категории: дис... доктора юрид. наук: 12.00.01 / С. Ю. Суменков – Саратов, 2002. – С.45)

Здійснене дослідження правових імунітетів дозволяє заявити про важливу роль, яку вони відіграють у системі правового регулювання, забезпечуючи своїм існуванням і застосуванням гарантованість здійснення публічних функцій суб'єктами, діяльність яких має міжнародний, державний і громадський характер.

Шукін В. В.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В НОВОРОСІЙСЬКОМУ КРАЇ

Склад населення південноукраїнських земель з самого початку заселення регіону формувався як поліетнічний. В міру того, як південноукраїнські землі впродовж XVIII ст. входили до складу Російської імперії, першочерговим завданням, яке повстало перед управителями цих земель було їх заселення та господарське освоєння. Одним зі шляхів вирішення проблеми, як вважалося, могло стати залучення переселенців, при цьому їх національна та релігійна приналежність не мали особливого значення. Указом 1769 р., імператриця Катерина II дозволила євреям селитися в межах щойно створеної Новоросійської губернії. Це був перший документ, що офіційно закріпив право їх проживання в новоросійських землях. Варто звернути увагу, що в подальшому це право стосовно Новоросії ніколи не буде відібраним у єврейського населення. Указом 1791 р. який встановлював «смугу єврейської осідлості», до місцевостей, де євреям дозволялося постійне проживання віднесено Катеринославське намісництво та Таврійську область (пізніше реорганізовані у Катеринославську, Херсонську та Таврійську губернії). На них розповсюджувалися ті ж обмеження, які вже існували для інших регіонів, зокрема, обов'язок записатися до числа міських жителів з заборонаю постійного проживання в сільській місцевості.

Ліберальний період розвитку російського законодавства в єврейському питанні пов'язаний з правлінням Олександра I. Найбільш відомим документом цієї епохи стало «Положення об устройстве евреев» (ПУЕ) 1804 р. Цей акт не відміняв «смугу єврейської осідлості», зберігав заборону на проживання в сільській місцевості. Зазначимо, що останнє обмеження часто порушувалося саме в південноукраїнському регіоні і місцева адміністрація ставилася до таких фактів поблажливо. Спроби виселення євреїв з сільської місцевості, зазвичай, не заторкували південні землі. Більше того, вже з початку

XIX ст. в Новоросії заснуються перші єврейські землеробські колонії і євреї-колоністи стали першими серед євреїв, для яких скасовано заборону на проживання в сільській місцевості. Згідно до ПУЕ 1804 р. для євреїв зберігалася кагальна організація, але права кагалу були обмежені та чітко визначені. Крім того уряд узаконив традиційну форму єврейського самооподаткування – коробочний та свічний збори. За рахунок цих коштів задовольнялися потреби єврейської громади, ці кошти також використовувалися для погашення податкових недоїмок.

Період правління Миколи I відзначався реакційністю та консерватизмом, в цей час імперська політика в єврейському питанні стає особливо жорсткою. Одним з найбільш трагічних був указ 1827 р., який розповсюджував рекрутські набори на євреїв. Для них встановлено збільшені норми – щорічно по 10 рекрутів на 1 тис. осіб чоловічої статі (з християн – по 7 рекрутів з 1 тис. раз на 2 роки). Рекрутська повинність розповсюджувалася на хлопчиків з 12 років, яких забирали в кантоністи Протягом 20-30-х рр. неодноразово видавалися укази про виселення євреїв з окремих міст і місцевостей (в т. ч. Миколаєва, Севастополя, Ялти та ін.). В 1835 р. видано «Положення про євреїв» яке ввело собою звід всіх узаконень стосовно євреїв, включаючи й обмеження, введені протягом 20-30-х рр. В 1844 р. ліквідовано кагали і відтепер євреї підпадали під повну юрисдикцію російського права, але при цьому не відмінено кругову поруку в єврейських громадах при збиранні податків і недоїмок та при рекрутських наборах. Кількість єврейського населення в Новоросії в I половині XIX ст залишалася відносно невеликою. На 1838 р. в Катеринославській губернії вони склали 0,76 % населення, в Херсонській – 2,9 %, в Таврійській – 0,77 %, однак їх внесок в економічний розвиток регіону значно переважав над кількісними показниками.

В період реформ 60-70-х рр. XIX ст. євреї, нарівні з іншими підданими імперії, отримали виборчі права, «Положение о земских учреждениях» 1862 р. не містило обмежень стосовно євреїв, це означало, що вони нарівні з іншими жителями імперії могли брати участь у виборах до земських установ. Так у списку гласних Херсонського губернського земства за 1865-1874 рр. з загального числа 209 гласних євреї склали 15 осіб. В числі 243 земських діячів за цей же період нараховувалося 12 євреїв (ДАХО. Ф. 5, оп.1, спр.1, арк. 50, 109, 116). В подальшому уряду це видавалося завеликою поступкою, згідно до Городового Положення 1870 р. євреї хоч і отримали право участі у виборах до міських дум, але кількість гласних-євреїв не могла перевищувати 1/3 від загального числа. Період контрреформ 90-х рр. ознаменувався новими утисками. В 1890 р. тимчасово «до особистого розпорядження» євреїв заборонено обирати до земських управ, а також надавати їм посади при них. Ще дискримінаційнішим виявилось Городове Положення 1892 р. Ним євреїв позбавили виборчого права до міських дум, натомість губернська влада отримала право призначати певну кількість євреїв до числа гласних на власний розсуд. Губернська адміністрація, зі свого боку, намагалася ще більше скоротити представництво євреїв в міських думах. Приміром, якщо в Одесі у складі Думи за 1893 – 1897 рр. з 59 гласних було 5 євреїв, то в Катеринославі з 60 – лише 4 євреїв, в Сімферополі (1904 р.) з 40 гласних – 2 євреї, в Херсоні з 30 гласних – 2 євреї. Коли ж Одеська Дума прийняла звернення до МВС з пропозицією надати євреям рівні з християнами можливості, Міністерство

навіть не відповіло, лише, у порядку виключення дозволено збільшити кількість євреїв з 5 до 8 (Полищук М. Евреи Одессы и Новороссии – М., 2002. – С. 306-308).

Правова дискримінація єврейського населення скасована лише постановою Тимчасового уряду «Об отмене вероисповедных и национальных ограничений» 20 березня 1917 р. В ній зазначалося: «Скасовуються всі узаконення, які діють в Росії, як на всьому її просторі, так і в окремих її місцевостях і встановлюють будь-які обмеження в залежності від приналежності російських громадян до того чи іншого віросповідання, віровчення або національності...».

Таким чином, правове становище єврейського населення в південноукраїнському регіоні мало специфічні особливості. Зберігаючи загальноросійськ дискримінаційні риси, воно багато в чому залежало від необхідності господарсько-економічного освоєння краю, в якому євреї відігравали вагомий роль. Через це уряд був змушений час від часу йти на пом'якшення, а іноді і на скасування обмежувальних заходів стосовно євреїв в Новоросійському краї.

Сидоренко О. М.

*Миколаївський комплекс Національного університету
«Одеська юридична академія», старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін*

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Соціальне регулювання є суттєвою і необхідною умовою людського цивілізованого життя, нормального спілкування, гармонійної і результативної життєдіяльності людей.

З переходом від первісного до державно-організованого суспільства, до цивілізації важливе місце у системі соціального регулювання здобуло правове та моральне регулювання. Історія розвитку цивілізації свідчить, що право і мораль як складові частини духовної культури суспільства органічно пов'язані одне з одним. Правова система державно-організованого суспільства закріплює життєво важливі для всього суспільства вимоги моралі, моральні настанови.

Законодавчі органи держави в процесі законотворчості мають враховувати стан суспільної моралі, моральну культуру населення. Адже моральні основи є важливою складовою права, так як закони правової, соціальної, демократичної держави повинні бути справедливими та гуманними. Велику моральну цінність являють собою основні права людини – юридичний вираз її свободи та гідності.

Моральні основи сучасного українського законодавства припускають таку його побудову й практику його застосування, яка базується на нормах, принципах і вимогах моральності, моралі. Норми права, що не відповідають нормам моральності, сприймаються у суспільстві як несправедливі й тому є неефективними у правозастосовній (в тому числі правоохоронній) діяльності. Моральні основи діючого законодавства проявляють-

ся у трьох напрямках: моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини (О. В. Козаченко).

Моральна свідомість супроводжується усвідомленням моральних цінностей і спонукає суб'єктів до вибору дозволених або заохочувальних законом варіантів поведінки, які в суспільстві визнаються моральними й справедливими. Моральна діяльність – це сукупність вчинків, що відповідають моральним нормам і сприяють досягненню суспільно-значущих результатів. Моральні відносини – це вид суспільних відносин, що виникають між людьми в процесі їхньої діяльності (у тому числі і в правозастосованні). Мораль включена у різні види діяльності (трудова, економічна, політична, сімейно-побутова, науково-пізнавальна, художня тощо) і реалізуються в них.

Моральні принципи, норми та цінності знайшли своє відображення у цивільному, сімейному, трудовому, кримінальному та інших галузях права України.

Аналіз діючого законодавства вказує, що право України в різноманітних своїх проявах демонструє вплив суспільної моралі та загальнолюдських цінностей. Правове регулювання в даному аспекті проявляється в тому, що законодавець наголошує на тому, що: 1) однією з підстав виникнення прав і обов'язків є завдання майнової та моральної шкоди іншій особі; 2) поведінка суб'єктів правових відносин має відповідати моральним засадам суспільства; 3) одним із способів захисту прав та інтересів судом є відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Так, наприклад: а) у Цивільному кодексі України зазначені аспекти відображені у: п. 3 ч. 2 ст. 11, ч. 4 ст. 13, ч. 1 ст. 19, п. 9 ч. 2 ст. 16, ч. 3 ст. 39, ч. 2 ст. 200, ч. 1 ст. 203, ч. 2 ст. 216, ч. 3 ст. 225, ч. 4 ст. 226, ч. 2 ст. 227, ч. 3 ст. 228, ч. 2 ст. 231, ч. 2 ст. 233, ст. 280, ч. 3 ст. 289, ч. 2 ст. 300, ч. 4 ст. 332, ч. 3 ст. 386, ч. 2 ст. 393, ч. 2 ст. 442, ст. 611 та ін.; б) у Сімейному кодексі України у: ч. 4 ст. 3, ч. 2 ст. 5, ч. 9 ст. 7, ст. 9, ст. 11, п. 6 ч. 2 ст. 18, ст. 31, ч. 3 ст. 49, ч. 3 ст. 50, ч. 2 ст. 56, ч. 4 ст. 57, ч. 5 ст. 97, ч. 2 ст. 150, ч. 3 ст. 151, ч. 3 ст. 155, ч. 4 ст. 157, ч. 2 ст. 158, ч. 1 ст. 170, ч. 5 ст. 256-3, ч. 5 ст. 256-7 та ін.; в) у Кодексі законів про працю України в: п. 3 ч. 1 ст. 41, ст. 237-1 тощо. Важливим є той факт, що до окремих видів трудової діяльності суспільство висуває підвищені моральні вимоги. Так, наприклад: у ст. 2 Дисциплінарного статуту прокуратури України зазначається, що працівники прокуратури повинні мати високі моральні якості; у ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» – «Присяга судді» наголошується, що здійснюючи правосуддя необхідно дотримуватися і морально-етичних принципів поведінки судді; г) у Кримінальному кодексі України злочини проти моральності поділяють на: злочини, що посягають на основні моральні принципи у сфері духовного й культурного життя суспільства (статті 297-300); злочини, що посягають на відносини в сфері сексуальних стосунків (статті 301-303); злочини, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості й умови нормального розвитку та виховання неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, ч. 2 і ч. 3 ст. 300, ч. 2 та ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 і ч. 4 ст. 303, ст. 304). У даному випадку правові норми прямо присвячені захисту саме моральних аспектів життя суспільства, що говорить про визнання суспільством можливої реальної загрози для свого існування в результаті серйозного порушення норм моралі; г) на окрему увагу заслуговує прийнятий у 2003 році Закон України «Про захист суспільної моралі», який покликаний встановити правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Зважаючи на

те, що суспільна мораль є явищем багатограним, заснованим на традиційних духовних і культурних цінностях народу, тому вона не може бути повністю захищеною виключно шляхом накладення обмежень на розповсюдження інформації еротичного, сексуального чи порнографічного характеру, а також інформації з елементами насильства та жорстокості. Тому доцільно в нормативному порядку розширити перелік видів інформації, що є загрозовою для суспільної моралі, а також розробити реальні механізми контролю за розповсюдженням такої інформації.

Таким чином, мораль є загальним принципом права, який зумовлює його вдосконалення в напрямку гуманізації. Моральні засади визначають межі поведінки суб'єкта, а звернення до них необхідне тоді, коли на це є пряма вказівка закону. Вимога щодо відповідності моральним засадам суспільства, яка офіційно закріплена у законодавчих актах України, відображає позитивний аспект у здійсненні суб'єктивних прав, дозволяє визначити можливі варіанти поведінки особи, виступає засобом, який забезпечує можливість реалізації її свободи. Дотримання цієї вимоги стає критерієм правомірної поведінки суб'єктів.

Амарян Мерали Халоевич

Криворожський факультет Національного університету «Одеська юридическа академія», доцент кафедри уголовно-правових дисциплін, кандидат історических наук, доцент

ГЛОБАЛИЗАЦІЯ МИРОВИХ ПРОЦЕСІВ: ФОРМУВАННЯ ОБЩЕПЛАНІТАРНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Одна из важных характерных особенностей XX в. – это глобализация социальных и культурных процессов. Этимологически термин глобализации связан с латинским словом «глобус» т. е. Земля, Земной шар и означает общепланетарный характер тех или иных процессов. Таким образом XX век расценивается многими учеными и философами как **век формирования глобальной, общепланетарной цивилизации**. Однако глобализация процессов, это не только их повсеместность, не только то, что эти процессы охватывают весь Земной шар. Глобализация связана прежде всего с интернационализацией всей общественной деятельности на Земле. Эта интернационализация означает, что в современную эпоху все человечество входит в единую систему социально – экономических, политических, культурных и иных связей и отношений. Возрастающая интенсивность глобальных взаимосвязей способствует распространению по всей планете тех форм социальной, экономической и культурной жизни, знаний и ценностей, которые воспринимаются как оптимальные и наиболее эффективные для удовлетворения личных и общественных потребностей. Таким образом глобальная цивилизация расценивается как качественно новый тип цивилизации, новый тип целостности духовной и материальной жизни.

Но было бы значительным упрощением истолковывать возрастающую целостность цивилизации как принятие всеми членами мирового сообщества определенной

общей системы ценностей, т. е. только как возрастающую унификацию различных стран и регионов земного шара. Унификация без сомнения, имеет место. Основой этой унификации является глобальное сотрудничество народов и регионов, создание общепланитарной системы разделения общественного труда, политических институтов, информации, связи, транспорта и т. д.

Однако наряду с системообразующими процессами в современном мире происходит процесс **автономизации** обществ и регионов. Ученые отмечают, что реакцией на глобализацию, является инстинктивное стремление различных сообществ к сохранению собственной идентичности (Семеникова А. И. Россия в мировом сообществе цивилизаций. – Брянск, – с. 44, 52). Это стремление особенно сильно проявляется в сфере культуры, национального и религиозного сознания. Поэтому следует признать, что целостность современной цивилизации не означает полной слитности, однородности, исчезновения своеобразия, специфики цивилизационных особенностей народов, государств и регионов.

Таким образом, целостность глобальной цивилизации состоит не только в том, что происходит слияние всех сообществ и регионов в некую единую общность, но прежде всего в то, что объективно, т. е. независимо от сознания и воли людей происходит рост их **взаимозависимости**, особенно в экономике. Развитие современных производительных сил, достижение приемлемого уровня экономического развития не мыслимы без активного участия в международном разделении труда, глобального обмена товарами и капиталами. Взаимопроникновение и взаимодополняемость экономики различных стран и регионов стали неодолимым требованием времени.

Взаимозависимость проявляется не только в экономической сфере, а во всей жизнедеятельности сообществ и регионов так, что кризисы или разлад в одном секторе глобальной цивилизационной системы создают угрозу стабильности других ее секторов.

Всякая взаимозависимость активных субъектов предполагает их взаимодействие. Это взаимодействие происходит и в современной глобальной цивилизации. А это означает, что многие достижения цивилизационного развития, которые были осуществлены в силу определенных исторических причин в тех или иных регионах, в рамках отдельных региональных или национальных культур в условиях глобальной целостности получают все более широкое распространение и становятся компонентами этой целостности (Историки спорят. – М., – с. 229 – 231.)

В результате диалога современная глобальная цивилизация приобретает не только форму целостной системы, но и внутренне **многообразный, плюралистический характер**. В этой цивилизации усиливающаяся однородность социальных, экономических и политических форм сочетается с культурным многообразием.

Однако в последние десятилетия все более заметным становится возрастающее значение для запада результатов социально – экономического и культурного развития других обществ. Ярким примером такого влияния является так называемый «Японский вызов», в основе которого лежит превосходство вторгающихся в западную экономику форм хозяйственной деятельности, выросших из соединения западной технологии с культурными традициями Японии (Цунэо Инао. Современное право Японии., – М., 1993 – С. 138).

Следует указать и на ту значительную роль, которую начинает играть в современной духовной жизни культурный опыт индийской и других восточных регионов в виде дзен – буддизма, кришнаизма, муизма и т. д. Можно предположить, что эта роль будет возрастать по мере того, как в западном обществе будет происходить поиск новой системы ценностей, отличной от ценностей западной техногенной цивилизации (Майкл Кин. Религии мира. – Харьков, 2006 – С. 100).

Таким образом, можно сделать вывод, что в процессе межцивилизационного диалога:

1. Усвоение прогрессивного опыта происходило при сохранении цивилизационных особенностей каждого общества, культуры и менталитета народа.
2. Каждое сообщество берет из общечеловеческого опыта те формы жизни, которые оно в состоянии освоить в рамках своих экономических и культурных возможностей.
3. Элементы иной цивилизации, пересаженные на другую почву, приобретают новый облик, новое качество.

Юдин З. М.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры теории государства и права,
кандидат юридических наук*

ЯЗЫКОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО КОНТРАКТИВИЗМА

Вопросы современного договорного права должны разрешаться с использованием того методологического инструментария, который все в большей степени перетекает из философии в правовую сферу, юридизируясь и адаптируясь к особому предмету познания юриспруденции. Сегодня очевидно, что постижение договора должно неразрывно связываться с достижениями феноменологии, герменевтики, аналитической философии и юридической антропологии. В то же время показательно, что большинство современных исследователей продолжают рассматривать договор в традиционном нормативном ключе.

Тем не менее, проблема анализа формы, содержания и действия правовых договоров лежит в плоскости куда более широкой, нежели только рассмотрение вопросов текстуального либо речевого их выражения. Поскольку трансцендентальная, а затем и социальная феноменология породили такие важнейшие направления философской и социологической мысли как герменевтика, гештальтпсихология и аналитическая философия, то нельзя оставлять их за пределами применения феноменологического метода. И если проблематика юридической герменевтики уже давно стала ключевой канвой множества общетеоретических юридических исследований (достаточно назвать работы А. И. Овчинникова, А. А. Козловского, Ю. Н. Оборотова, В. В. Дудченко и иных видных ученых), то вопросы, связанные с применением аналитической философии в юриспруденции во многом недостаточно освещены и слабо культивированы.

Аналитическая философия стремится представить основные проблемы философского знания как языковые головоломки («помочь мухе найти выход из мухоловки»), а саму философию – как метатеорию языка. Методы аналитической философии, разработанные усилиями стоявшего у его истоков Л. Витгенштейна, состоят в выявлении смысла, тождественности и применения слов. И если для раннего Л. Витгенштейна основным вопросом было то, каким образом связаны реальность и язык, то в его поздних работах ответ вырисовывается с присущей позитивизму простотой: смысл слова в том, для обозначения чего его используют. «Не ищите смысл, ищите употребление!» – таков лозунг позднего Л. Витгенштейна и таков, следовательно, лозунг аналитической философии.

Для правового контрактивизма применение аналитической философии может стать действенным инструментом в деле постижения феноменологии правового договора. Выявление специфики применения ключевых слов, типичных оборотов и иных формальных конструкций позволит не только обозначить тенденции развития этого элемента правовой жизни, но и продемонстрировать изменение смыслового фона права в целом. Более того, изучение содержания и значения правовых договоров в рамках тех или иных правовых систем и культур дает наглядный результат словесного выражения права, его речевого существования.

Особенно ярко проявляется эвристический потенциал аналитической философии для правового контрактивизма, если рассматривать устоявшиеся договорные клише как один из элементов «языковых игр». Основа теории языковых игр состоит в отказе от наивного утверждения, что смысл употребляемых слов такой же, как мы видим его в словарях. Слова следует возвращать от их метафизического употребления к повседневному употреблению, поскольку язык составляет часть естественной истории человека. В таком необычном для юриспруденции контексте открываются весьма интересные перспективы для аналитического исследования языка договоров с выявлением истинных, порой даже метафоричных, смыслов употребляемых оборотов. Показательно, что в юриспруденции использование клише разворачивает предложенную аналитиками схему: реальное значение слова заменяется «типичным». Это диктует использование таких терминов как, к примеру, «даритель», «одаряемый», «арендатор» и т. д. На самом деле, при феноменологическом исследовании конкретного договора, может обнаружиться, что договор фиктивен, а его участники в реальном соотношении их прав и обязанностей меняются местами. При этом «типичное» значение употребляемых по отношению к сторонам слов теряет не только смысл, оно становится нелогичным. Таким образом, право также выступает своеобразным полем для языковых игр.

Следует обозначить, что развитие аналитической философии во многом предвосхищало формирование структурализма и постструктурализма. Последний стал одним из мощнейших направлений постмодернистской философии, а разработанный Ж. Деррида метод деконструкции стал базовым для исследований языковых структур. Впрочем, следует обозначить, что эти направления явно вышли за пределы феноменологии, а апологеты постмодернизма вовсе отрицали ее, равно как и герменевтику, диалектику и иные онтологические теории.

В заключение необходимо обозначить, что задача правового контрактивизма состоит не только в раскрытии понятия и назначения договора в правовой сфере путем его феноменологического анализа. Методологическая и познавательная база правового контрактивизма, несомненно, куда более широкая и выходит далеко за пределы применения одного метода, пусть даже мегаметода. Исследования правовых договоров охватывают значимый пласт правовой реальности, что неизбежно приводит к использованию самых разнообразных классических, неклассических и постнеклассических методологий.

Белошенко Е. Ю.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», ст. преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Государство является одним из субъектов социального партнерства. Как носитель национального суверенитета государство владеет властными полномочиями в законодательной, исполнительной и судебной сферах. Выполняя законодательную функцию, оно принимает законы в области трудового права, исполнительную обеспечивает их выполнение при помощи актов управления, контроля и надзора в сфере труда, судебную – рассматривает в лице судебных органов трудовые споры.

Целью данного исследования является обоснование роли государства в системе регулирования отношений социального партнерства.

Роль государства как самостоятельного социального партнера в регулировании социально-трудовых отношений в Украине проявилась только в начале 90-х гг. XX века с принятием Закона Украины «О коллективных договорах и соглашениях» от 1 июля 1993 г., которым было предусмотрено проведение переговоров и составление коллективных соглашений на трех уровнях – государственном, отраслевом и региональном.

Участие в социальном партнерстве создает государству возможность для снижения угрозы отрыва политики от социально-экономических процессов, предупреждает попытки превращения экономики в инструмент для достижения необходимых целей. Как представитель общества в целом, государство защищает законные интересы личности и стремится к достижению консенсуса всех участников социального партнерства.

Всем субъектам социального партнерства обеспечиваются равные права. Поэтому в социальном партнерстве государство властных полномочий не имеет, однако выполняет следующие функции:

– выступает гарантом основных прав работников, профсоюзов, предпринимателей. Эти права обеспечиваются прежде всего через разработку правовых основ и организационных форм социального партнерства, правил взаимодействия сторон, установления обоснованного размера минимальных социально-трудовых стандартов (минимальной зарплаты, социальных льгот и гарантий и т. п.);

– государство является независимым регулятором системы социально-трудовых отношений, устанавливает правовые нормы, которые защищают права профсоюзов и трудящихся, организационные и процедурные правила коллективных переговоров для урегулирования трудовых конфликтов;

– государство может принимать участие в социальном партнерстве как заинтересованная сторона на переговорах и консультациях с целью изготовления или внедрения в жизнь социально-экономической политики.

– государство является главным работодателем и его политика в социально-трудовых отношениях в государственном секторе имеет существенное влияние на трудовые отношения в целом;

– государство может осуществлять функции примирения во время решения коллективных конфликтов между работниками и работодателями, поскольку в таком случае административные процедуры стоят для конфликтующих сторон значительно дешевле, чем судебный процесс;

– государство в социальном партнерстве выступает как организатор, создавая условия для составления соглашений, которые законодательно закрепляют и обеспечивают контроль по их соблюдению.

Из сказанного можно сделать вывод, что государство как субъект социального партнерства в Украине, оставило за собой такую важную функцию как создание правовой базы для регулирования социально-трудовых отношений, установление на государственном уровне минимальных гарантий для трудящихся в сфере труда (Трудове право України/ за ред. Н. Б. Болотіної, Г.І. Чанишевой, 2000, с.453)

Социальное государство имеет прямое отношение к социальному партнерству, так как именно социальное партнерство и предусматривает социально-ориентированную политику проводимую государством в лице исполнительных органов власти и органов местного самоуправления (Болотіна Н. Б. Трудове право України, 2008, с.245). Социальная ответственность государства проявляется в том, что оно выполняет ряд важнейших социальных функций:

- Перераспределяет часть богатств, для обеспечения малоимущих слоев населения;

- Определяет прожиточный минимум, который реализуется через установленные законы о минимальных размерах заработной платы, пенсий, пособий по безработице;

- Обеспечивает гражданам определенные услуги в области здравоохранения, экологической безопасности;

- Создает минимальные необходимые условия для социального страхования.

Таким образом, именно государство должно создать благоприятные условия для свободного развития предпринимательства в Украине, необходимую законодательную базу, которая смогла бы урегулировать развитие социального партнерства и установить «законные правила игры» в отношениях между социальными партнерами. Украина должна стать сильным государством, которое смогло бы отстоять интересы всех субъектов социального партнерства и самоопределиться во внешней и внутренней политике.

Джолос С. В.

*Черкаський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
ст. викладач кафедри спеціально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук*

ПРИРОДА ЛЮДИНИ ЯК ЗАСАДА ВИЗНАЧЕННЯ ЕСТВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ

В умовах розбудови молодій Українській державі постає важлива проблема щодо визначення сутності фундаментальних політико-правових категорій, оскільки державне будівництво може набути довершеності лише за умови відповідності природі буття.

Необхідно зазначити, що людська спільнота, очевидно, є єдиною достовірно відомою сучасності організацією живих істот, що здійснює політичну діяльність та підкорюється не тільки природним, але й волеустановленим законам.

В даному контексті доречно вказати, що Арістотель вважав людину «політичною твариною» (Мируненко О. М. Арістотель // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1), а Протагор Абдерський – «мірою всіх речей» (Линецкий С. В. Протагор // Философский словарь. – К.: А. С. К., 2006. – С. 693).

Слід згадати, що, на думку Т. Гоббса, «для того, щоб пізнати властивості держави, необхідно попередньо вивчити схильності, афекти і норів людей» (Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. – М.: Мысль, 1964. – Т. 1. – С. 59).

Конкретизуючи зазначене вище, видатний німецький мислитель К. Шмітт вказував, що «кожна політична ідея тим чи іншим чином відзначає своє відношення до «природи» людини і передбачає, що вона або «від природи добра» або «від природи зла» (Шмітт К. Политическая теология. Сборник. – М.: КАНОН-пресс-Ц, 2000. – С. 84).

Необхідно зауважити, що переосмислення в Епоху Просвітництва сутності людини, суспільства, держави, права тощо, яке заклало теоретичні основи Французької революції і переходу від аристократично-клерикального феодального суспільства до буржуазного, також породило й виникнення багатьох різних політико-правових доктрин, першими з яких були лібералізм і консерватизм.

При цьому, якщо лібералізм з його вірою в (як мінімум) відносну досконалість людської природи (насамперед, у розумовому і вольовому аспектах) стверджував ідеали свободи, рівності, демократії тощо, то консерватизм став реакцією на низку негативних «здобутків» Французької революції та критично переоцінив ідеали лібералізму, піддавши сумніву цінність свободи, рівності, демократії на основі уявлення про слабкість волі і недолугість розуму людини.

Тож, проблема природи людини з давніх часів була основою конструювання різних політико-правових теорій та відповідного оформлення практики, при чому, парадигмі «від природи доброї» людини відповідають демократичні держава і право, що забезпечують права людини, тоді як парадигмі «від природи злої» людини – тиранічні держава і право, які мають приборкати людські пороки та забезпечити порядок.

Варто зазначити, що чимало мислителів досить негативно оцінювали людську природу. Так, Н. Макиавеллі зазначав, що, в цілому, люди «невдячні й непостійні, схильні до фарисейства і брехні... їх лякає небезпека та вабить нажива» (Макиавеллі Н. Избранные произведения. – М.: Художественная литература, 1982. – С. 349). За вченням Т. Гоббса, основними рисами людського ества є жадоба, страх, бажання безмежної влади, егоїзм і т. п. (Прозорова Н. С. Гоббс // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 600). У свою чергу, Ф. де Ларошфуко також надзвичайно песимістично оцінював людську сутність і стверджував, що навіть «наші (людські) чесноти – це найчастіше вміло переряджені пороки», а в основі всіх людських вчинків лежать самолюбство, марнославство й егоїзм (Франсуа VI де Ларошфуко [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Ларошфуко,_Франсуа_VI_де).

На превеликий жаль, практика підтверджує вказане вище: безпринципність, аморальність, злодійство, брехня, егоїзм, жадібність, зрадливість, недолугість та ін. вельми поширені людські якості не дають нам змоги позитивно оцінити абстрактну сутність людини, як у світі в цілому, так і в Україні зокрема (де високим є рівень злочинності, а моральність залишає бажати кращого).

Держава і право свого часу постали для впорядкування життя суспільства, здолаття негативних проявів людської природи, оптимізації та спрямування соціального буття. Тому державу варто тлумачити як винахід, що має забезпечити добробут, та інструмент необхідного насильства і владарювання. Звідси випливає, що, по-перше, виправданий необхідністю державний примус є благом, а, по-друге, держава за своєю природою є дещо тиранічним утворенням, яке має приборкати людські пристрасті задля забезпечення порядку і благоденства.

Разом із тим, позитивний бік державної діяльності певною мірою розкривається й в існуванні та впливі права, яке в рамках підтримуваної нами етатистсько-легістської парадигми тлумачиться як «система загальнообов'язкових норм і приписів державної влади» (Крижановський А. Ф. Етатиська парадигма і концепція сучасного правопорядку як вектори правового розвитку // Треті Прибузькі юридичні читання. – Миколаїв: Іліон, 2007. – С. 126).

Враховуючи, що саме забезпечення державним примусом є фундаментальною відмінністю права від інших соціальних норм та регуляторів, слід наголосити, що природне право, цілком відокремлене і незалежне від держави, може існувати лише у світі ідей, тоді як на практиці діє лише те право, що визнається державою загальнообов'язковим (навіть створений незалежно від держави звичай, договір чи релігійний текст є чинним лише за умови його визнання державою). При цьому, люди усіма благами, якими вони володіють, зобов'язані державі, адже лише завдяки нормативним (право, чинне законодавство) та інституціональним (органи влади, управління, правопорядку тощо) гарантіям з її боку їх права (на життя, честь і гідність, недоторканість, власність тощо) є відносно реальними.

При цьому, слід вказати, що, очевидно, не в останню чергу саме завдяки політичному характеру людської істоти (Арістотель) та державності, яка стимулює об'єднання

і дозрівання народів, сприяє створенню нації, виражає, уособлює та гармонізує її інтереси, формує народ (Оборотов Ю. Н. Современное государство: основы теории. – Одесса: Астропринт, 1998 – С. 10), забезпечує організацію та впорядкування життя (у т. ч. за допомогою владарювання і примусу), людина піднялася від тваринного до людського рівня, з притаманними йому цивілізацією, культурою та іншими позитивними рисами.

Андрюшко І. Я.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права*

ПРАВОВІ ПРЕЗУМПЦІЇ ТА ПРАВОВІ ФІКЦІЇ ЯК ЗАСОБИ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ

Практична діяльність професіонала-правознавця повсякчас направлена на презюмування того, що відповідні правовідносини будуть функціонувати індивідуально-визначеним шляхом із залученням типових життєвих обставин. Тому, абстрактні визначення правових явищ, системи категорій та понять у праві, правові типології та класифікації, так чи інакше, пов'язані із презумпціями та фікціями, які використовуються у звичайних, сьогоденних правових ситуацій. У цьому сенсі, поняття галузевих наук є, у якійсь мірі, правилами, які вказують на те, що повинно бути або як воно безумовно буде. Саме завдяки правовому мисленню можливо максимально спростити розрив між абстрактністю та індивідуальністю правовідносин, шляхом створення юридичної кваліфікації конкретного життєвого юридичного казуса.

У межах цих тез пропонується зупинитись на визначеннях понять «правова презумпція», «правова фікція», загальній характеристиці системи засобів правового мислення, що дозволить визначити роль правових презумпцій та правових фікцій у функціонуванні правового мислення професіонала-правознавця.

У свій час А. Нашиц наголошував на тому, що презумпція, як прийом законодавчої техніки, є припущенням того, що вірогідний факт має місце у всіх випадках (Нашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника. – М. – Прогресс. – 1974, с.216).

Правові презумпції – це офіційно визнані припущення про наявність або відсутність тих чи інших юридичних фактів (Крестовская Н. Н., Оборотов Ю. Н., Крыжановский А. Ф., Матвеева Л. Г. Теория государства и права. Государственный экзамен. Издание пятое. – Х. – «Одисей». – 2009, с.108).

Ю. М. Оборотов розглядає правову презумпцію у двох значеннях: вузькому – судження про факт, що невідомий, при наявності відомого факту, та у широкому... – як прямо або опосередковано закріплене у законодавстві обов'язкове судження, що має вірогідну природу про наявність або відсутність нормативних або фактичних підстав для виникнення, зміни або припинення прав та обов'язків, направлене на досягнення цілей правового регулювання (Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс): екзаменаційний довідник. – Одеса: Юридична література. – 2006, с. 59-60).

Слід погодитись із А.І. Овчинниковим у тому, що презумпції базуються як на ймовірності і життєвому досвіді правознавця, так і на культурній традиції, відповідній системі цінностей, життєвому досвіді багатьох поколінь, що належить до одного та й того самого народу. Як наслідок – юридична техніка обумовлена етнокультурними традиціями (Овчинников А. И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ.– Ростов н/Д. – Изд-во Рост. ун-та. – 2003, с.123).

У ідеалі правове мислення професіонала-правознавця повинно ґрунтуватись на презумпції справедливого вирішення конкретного правового питання, яке кожного разу повинно перевірятись як з позицій букви закону, так і з позицій духу права. Найбільш відомими правовими презумпціями є презумпція невинуватості, презумпція батьківства, презумпція про компетентність вищестоячого органу по відношенню до нижчестоящого органу, презумпція знання закону, презумпція істинності нормативно-правового акту тощо.

Одночасно із використанням у правовому мисленні правових презумпцій, професіонал-правознавець оперує правовими фікціями, які є прийомом юридичної техніки, за допомогою якого суб'єкт чи об'єкт правовідношення наділяється такими ознаками, які, взагалі, у нього відсутні, з метою задоволення прав та свобод учасників правовідношень.

Ще у часи Римської імперії римські юристи використовували правові фікції. Так, коли римський громадянин потрапляв у полон та ставав рабом, він визнавався мертвим у момент полонення, що дозволяло його спадкоємцям стати повноправними власниками майна, яке не сумісне із статусом раба (Черниловский З. М. Русская правда в свете других славянских судебников – Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии. – Отв. ред. Г. В. Швеков. – М. – 1984, с. 11). У науковий обіг поняття «правова фікція» було введено німецьким юристом К. Ф. Савін'ї у аспекті юридичної особи. Сьогодні правовими фікціями вважаються електронна цифрова підпис, інститут визнання особи померлою за рішенням суду, у разі відсутності відомостей у місці її постійного проживання щодо неї на протязі трьох років, законні інтереси дитини, яка ще не народилась тощо.

Якщо ж звертатись до характеристики засобів правового мислення, то слід виділити процедурні, змістовні та визначальні засоби правового мислення.

Процедурні засоби правового мислення – це сукупність законів та принципів логіки, правил моделювання та планування, системи програмного та алгоритмічного методів пізнання правової реальності, які використовуються у правовому мисленні професіонала-правознавця. Ці засоби правового мислення виражаються у формі процесуальних та технологічних правил, виконання яких розглядається як гарантія правильного вирішення правової ситуації та, у окремих випадках, забезпечені примусовою силою держави (Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность. Учебное пособие. – М.: Издательство БЕК. – 1997, с. 201).

Змістовні засоби правового мислення включають у себе концепції, підходи, парадигми, гіпотези, принципи, джерела права, узагальнення, фактичні дані тощо, які у своїй сукупності вказують на феноменологічну природу правового життя.

Визначальні засоби правового мислення містяться у понятійно-категоріальному апараті юриспруденції, чільне місце серед яких займають правові презумпції, преюдиції, фікції, юридичні конструкції тощо.

Отже, за допомогою правових презумпцій, правових фікцій та інших визначальних засобів правового мислення, правове мислення втілюється у особливу форму мислення юриста, що детермінує існування загальної для правознавців професійної мови, забезпечуючи інформативність, ефективність, компетентність, оперативність професійної юридичної діяльності.

Павлов С. С.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри теорії держави та права, кандидат юридичних наук

ПРЕЗУМЦІЯ ДОВІРИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО ПРАВОВОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Сучасне правове життя України, як і в будь-якій іншій країні тісно взаємопов'язане з довірою та на ній ґрунтується. Можемо з упевненістю стверджувати про те, що суспільство функціонує як система багаторівневої взаємної довіри. Довіра лежить в основі більшості процесів соціальної, в тому числі ділової комунікації, становить найважливіший момент соціального управління, регулювання та виховання на усіх рівнях. Тільки певний рівень взаємної довіри сторін дозволяє взагалі відбутися соціальної комунікації і направити її в конструктивне русло.

Довіра з давніх часів виступала об'єктом та предметом наукових досліджень у філософії, психології, соціології, історії, праві, політології тощо. У той же час, незважаючи на численні наукові дослідження довіри, сьогодні не існує єдиної наукової концепції, не кажучи вже про теорію довіри і її розгорнутої моделі, не вивчені провідні чинники довіри, не в повній мірі визначені її структурні елементи, функції, властивості, види. Більше того, дослідники довіри продовжують полемізувати про сутність і основний зміст довіри, намагаючись визначити ті необхідні і достатні критерії, які дозволили б відокремити цей феномен від схожих з ним явищ, таких як довірливість, переконаність, віра, впевненість і т. д.

В психології та соціології досліджено, що довіра це взаємне метавідношення між суб'єктом та об'єктом, яке являє собою їх соціопсихологічний зв'язок вищого рівня, що узагальнює, конкретизує та виступає основою для інших відносин.

За Л. А. Обловою, основна відмінність цих двох вір в тому, що релігійна віра спирається на авторитет, який нав'язує догматичне, ортодоксальне розуміння абсолютного й заміною автономний досвід на авторитарний. Це безумовно призводить до відсторонення людини від іншої реальності. Людина, яка пізнає, в свою чергу, змушена опиратися на запозичені норми, автоматично пригнічуючи споконвічну здатність пізнавати динамічно і самостійно. Тому в актах релігійної віри людина догматично ставиться до абсолютного,

відчужено сприймаючи непізнану реальність. Тоді коли, людина, що охоплена станом світської (філософської) віри, своїми пізнавальними актами, безумовно, проникає туди, куди доступ релігійній вірі закритий. Формуючись під впливом позалогічного досвіду, філософська віра спрямована в онтологічну підставу, що дозволяє людині опиратися на мимовільне, таке, що встановлюється автономно. Тому стан віри в бутті є метафізичним та піддається формальному осмисленню. Він не об'єктивується, а виражає себе виключно символічно, що дозволяє не замикатися на змістовних пошуках граничних феноменів і відтворювати себе в межах свободи.

Безумовно, що у праві довіра відіграє осново-творчу й провідну роль, є складовою його метаоснови. Оскільки, право у філософському розумінні своєї сутності, являється за знаменитим кантівським визначенням: «... сукупністю умов, за яких свавілля одного (особи) сумісне з сваволею іншого з погляду загального закону свободи».

Фрідріх Гегель робить це визначення більш лаконічним: «ідея права є свобода», а система права – «царство здійсненої свободи». Тому, довіра у праві є передумовою та базисом свободи.

В сучасному високорозвиненому та науково обґрунтованому праві, довіра знаходить свій прояв у різних іпостасях: існує ряд моделей довіри як автономних соціальних відношень, закріплено моделі довіри в якості соціально-психологічних складових юридичних конструкцій, розроблено векторні моделі довіри за галузями права, нормативно-встановлено модель довіри як зустрічного еквівалентного елемента відносини, сформовано факторні та структурно-факторні моделі довіри тощо.

В загальному сенсі можемо говорити про певну формалізацію довіри у праві, що супроводжується появою самостійних юридично-значимих понять, термінів, принципів, механізмів, конструкцій і т. д., – обов'язковою складовою яких є юридизація довіри на усіх рівнях соціального життя. Зокрема, механізм безпосередньої та представницької демократії опирається та функціонує на довірі носіїв джерела державної влади – народу; реалізація законних інтересів та суб'єктивних прав у кожній галузі права пов'язана з волевиявленням суб'єктів, яке детермінується у довіру (довіреності, доручення, уповноваження, делегування, тощо) стосовно інших суб'єктів; на кінець існуючий стан позитивного права, правопорядку, законності, правосуддя ґрунтується на презумпції довіри.

Якщо вести мову про «презумпцію довіри», варто виходити з класичного розуміння презумпції у праві. Під якою в юридичних колах прийнято вважати, від лат. *praesumptio* – «припущення» – припущення про наявність чи відсутність певних обставин, що спираються на зв'язок між фактами, які припускаються, та такими, що існують, і це підтверджується життєвим досвідом. Презумпція є не достовірним фактом, а фактом, що припускається з великою ймовірністю і застосовується в юридичній практиці як засіб, що полегшує досягнення істини у вирішенні певного юридичного питання.

Норбер Рулан в своїй роботі Антропологія права піднімає питання: «... чому ж, власне, служать міфи? Для одних вони являють собою лише плід діяльності людського розуму, для якого реальність – тільки опора, від якої він відштовхується. Для інших,

якщо міф може бути підданий аналізу як особлива мова, ця мова є носієм сенсу, що прагне до вирішення протиріч реального світу або до його перетворення ...».

Як ми бачимо, підсумовує Норбер Рулан, міфи нашого позитивного права зовсім не невинні: держава (а також соціальні групи, які його контролюють) використовує їх, щоб надати суспільству його власний портрет, який в дійсності не відповідає реальній структурі.

Фальковський А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ПІЗНАННІ

На сучасному етапу розвитку філософії права є необхідно осмислення ролі аксіологічного підходу, що набуває все більшого запиту в методології досліджень у межах цієї сфери. Це пов'язано з подальшим розумінням ролі ціннісного підходу у філософсько-правовому пізнанні.

Отже, філософія права в наш час стає все більш орієнтованою на ціннісну проблематику, розкриття ціннісної сутності права та рефлексію над ціннісними основами правової реальності. В методології сучасного філософсько-правового пізнання шляхом застосування аксіологічного підходу представляється найбільш важливим вирішення кількох вельми значущих проблем: по-перше, в сфері онтології права – визначення ціннісних основ права; по-друге, в сфері гносеології права – розкриття ціннісних чинників у правовому пізнанні; по-третє, з'ясування ролі цінностей у методології сучасної юриспруденції; по-четверте, в сфері антропології права – розкриття ціннісних компонентів у правовому бутті людини.

Проблеми, що постають в межах онтології права обумовлює пошук адекватного методологічного інструментарію для всебічного та ретельного дослідження. В цьому контексті набуває особливого значення подолання застарілих засобів пізнання права, вихід на такий шлях осягнення багатомірної і полівалентної правової реальності нашого часу як методологічний плюралізм, що передбачає широке застосування різноманітних підходів, серед яких центральним є аксіологічний підхід.

Як методологічна стратегія онтологічних проблем філософії права аксіологічний підхід передбачає осягнення права як ціннісно-нормативної системи, сутність якої визначається соціокультурним контекстом. Його застосування обумовлюється кореляцією між світом цінностей та правовою реальністю, що знаходяться в тісній взаємодії, переплетеності та додатковості. Адже сприйняття права в суспільній та індивідуальній свідомості може бути позитивною тільки коли право в цілому та окремі його складові (правові норми) закріплює певні цінності, що є значущою для людини та суспільства. Важливе місце в системі фундаментальних онтологічних аспектів філософії права займає питання про глибинні основи права в бутті людини та суспільства, а також такий ракурс цієї про-

блеми як визначення ціннісних основ правової реальності та її статус в межах соціальної реальності.

Центральною для пізнання права в межах антропології права є методологічна кореляція «образ людини – образ права», що має яскраво виражене ціннісне забарвлення. Шляхом використання аксіологічного підходу в антропології права в образ людини завжди вкладаються уявлення про вітальні, особисті та соціальні цінності, себто ті, що повинні мати основу в бутті людини й визначати її місце у відносинах з іншими суб'єктами соціального життя. Образ людини є центром світоглядної реальності тієї чи іншої епохи або соціокультурної спільноти, що включає в себе філософські, релігійні, ідеологічні та інші уявлення про роль певних цінностей в індивідуальному та суспільному бутті. Право, як історичний феномен та нормативно-ціннісна система, безпосередньо засновується на певному образі людини, що виявляє конкретне аксіологічне навантаження за допомогою аксіологічного підходу. При його використанні необхідно дослідити ціннісне наповнення того образу людини, на який орієнтується право, котрий творить певну правову епоху. Окрім того, слід зауважити, що в нашу епоху дослідження історії правового розвитку набуває все більшої пізнавальної цінності (виходячи з особливостей свідомості сучасної людини, котра звернена не тільки у майбутнє, що було притаманне епохи модерну, але й на минуле як на джерело досвідного збагачення).

Горбець К. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры теории государства и права*

ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АКЦИОСФЕРЫ ПРАВА

Вопросы онтологического статуса ценностей правовой сферы сегодня активно обсуждаются в философско-правовой литературе (С. И. Максимов, Е. В. Тимошина, П. Шлагг и др.). При этом среди основных вопросов, неизменно пребывающих в центре внимания исследователей, остаются проблема субъективного и объективного в существовании как ценностей вообще, так и ценностей правовой сферы в частности, специфика соотношения универалистского и релятивистского подходов к построению иерархии ценностей правовой сферы, а также проблематика развития мира ценностей и место человека в этом развитии. Эти и другие вопросы правовой аксиологии определяют не только направленность отдельных исследований, но и выводят на необходимость выявления онтологических оснований ценностей (в том числе и правовых).

Выявление онтологического статуса того или иного явления предполагает множественность постановки вопроса. При выяснении природы вещей (субъективность-объективность, идеальность-материальность и т. д.) раскрываются вопросы натуральной онтологии, при определении их соотношения – структурной. Развитие и движение являются предметом интереса динамической онтологии.

Основная дискуссия при обсуждении натуральной онтологической характеристики ценностей сводится к тому, каким образом следует рассматривать ценности по

отношению к ценностного носителя, то есть субъекта. В этом контексте важно обозначить, что кроме неокантианской традиции, где ценности независимы и от субъекта, и от объекта, природа ценности и проблема ее соотношения с субъектом имеет широкий спектр интерпретаций. Природа ценности исследовалась с позиций психологического подхода А. Мейнонгом и Дж. Сантаяной, в контексте «натуралистичной» аксиологии – Р. Б. Перри и Дж. Дьюи. М. Вебер и Э. Дюркгейм реализовали в аксиологии социологический подход. Бурное развитие аналитической философии ознаменовалось исследованиями ценностей в работах Дж. Мура, Б. Рассела, Л. Витгенштейна и А. Ричардса. Мощный толчок исследованиям природы ценностей дала феноменология, а работы Э. Гуссерля, М. Шелера, Н. Гартмана, Р. Ингардена, Г. Шпета, М. Дюффена обнаружили одну из наиболее знаковых для понимания природы ценностей аксиому – интенциональность ценностного отношения.

Говоря об онтологическом статусе ценностей, обычно приводят слова М. Хайдеггера о том, что «полагание ценностью есть оценка». Именно мысли автора фундаментальной онтологии чаще других приводят для подтверждения своих выводов сторонники субъективистского видения ценностей. По мнению М. Хайдеггера, «если допустить, что ценность, на которую постоянно ссылаются, не есть ничем, то ее сущность должна быть укоренена в бытии». Однако сущность ценности не может быть укоренена в бытии в его трактовке самим Хайдеггером: аксиология оказывается несовместимой с его онтологией, а потому ему не остается ничего иного, кроме как свести ценность к субъективной оценке. Однако, как справедливо подчеркивает Л. Н. Столович, «Хайдеггер принял бы ценность, если бы ее сущность пребывала в бытии, а его трактовка имела бы четкий социальный параметр». Действительно, М. Хайдеггер создал блестящую онтологическую концепцию антропологической направленности. В то же время, философская антропология не всегда в полной мере позволяет охватить все грани бытия ценностей, особенно таких специфических, как правовые. Едва ли сведение ценностей к оценке способно объяснить развитие и действие правовой сферы, всех процессов актуализации, иерархизации и филиации ценностей.

В этой связи продуктивным представляется обращение к иным онтологическим конструкциям, в частности – к структурной онтологии. Представляется, что восприятие правовых ценностей сквозь призму их структурного бытия, то есть в контексте вопросов об их соотношении между собой и иными компонентами правовой сферы, позволяет говорить об аксиосфере права как особой ценностной структуре правовой реальности. Основными параметрами аксиосферы права выступают: центрированность вокруг основополагающей идеи, которая зависит от избранной концепции правопонимания; иерархизированность ценностей права, развертывающаяся по трем направлениям – нормативном, гуманистическом и телеологическом; авторегенеративность, которая определяется способностью правовой сферы возобновлять связи ценностной и нормативной ее составляющей посредством верховенства права.

Постановка вопроса об онтологическом статусе аксиосферы права неизбежно предполагает выявление именно структурных аспектов бытия ценностей. Показательно, что в структурной онтологии сформулирован принцип толерантности к вопросам натуральной онтологии (А. И. Уемов), в соответствии с которым при выявлении со-

отношений явлений, вопрос об их природе не ставится. Для правовой сферы это имеет особенное значение, поскольку рассмотрение ценностей правовой сферы сквозь призму аксиосферы права позволят соединить субъектный взгляд на правовые ценности с их вне-субъектными характеристиками, связанными с проблемой филиации ценностей.

Таким образом, онтологический статус аксиосферы права предполагает рассмотрение ценностей правовой сферы как системы, обладающей специфическими чертами, главной из которых, несомненно, выступает связанность аксиосферы права с нормосферой права, их непрерывное взаимодействие и обмен смыслами, знаками и нормативными конструктами.

Тищенко Ю. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ст. преподаватель кафедры теории государства и права*

ГЕНЕЗИС МИФА В ИСТОРИИ ЦИВИЛИЗАЦИЙ И КУЛЬТУР

Роль мифа в структуре всего человеческого существования неизмерима. Благодаря мифу понятие реальности, ценности, трансцендентности постепенно выявляют свою суть. Благодаря мифу мир понимается как полностью устроенный, понятный и содержательный Космос. Рассказывая, как мир был создан, мифы раскрывают, как и почему были созданы те или другие вещи и при каких обстоятельствах. Эти «откровения» более или менее непосредственно касаются человека и представляют «священную историю».

Если на первом этапе миф возникает в результате объективации простых эмоциональных реакций на естественные явления, то на следующем этапе своего развития миф пытается ритуальными, магическими действиями влиять на сознание и волю человека. С ростом влияния социума появляются новые боги ремесел и новые культурные герои.

Таким образом, миф является фундаментальной формой построения действительность. Миф формирует жизнь как единство, обеспечивая, с одной стороны, единство субъекта и объекта, с другой стороны – представления и действия, символа и реальности. Каким же образом получилось то, что миф из безоговорочной и самодовлеющей истины, которой он был в архаическом обществе, превратился в синоним неправды, вымысла, суеверия?

К. Ясперс, исследуя процесс независимого и параллельного развития больших мировых религий, отмечает, что это был первый серьезный сдвиг от «мифа» к «логосу», от мифологического мировоззрения к философским воззрениям и религиям в современном значении слова.

В этот период происходило масштабное продвижение в духовном мышлении человечества, «эволюция» мысли от объективных, близких человеку божеств политеис-

тического и связанного ритуалами мира к способности воспринять идею единого Бога. Это неизбежно послужило причиной трансформации функций мифа [Ясперс К.].

С другой стороны, миф стал материалом языка, который с его помощью выражал что-то отличное от первоначального значения мифа; миф превратился в притчу. Мифы переплавлялись, в них приоткрывались новые глубины, что становилось новым мифотворчеством. Миф не растворился в глубинах человеческого подсознания, не исчез как архаичемкая форма мышления, но из безоговорочной и самодовлеющей истины он превратился в средство постижения истины.

Видимо возрождение мифа и обращение к мифическим истокам, характерны для кризисных, переломных эпох и моментов, которые повторяются на разных витках истории. Рост интереса к мифу и архаическим элементам в современном мире объясняется несколькими причинами.

В XX веке среди главенствующих причин актуализации мифа принято называть социальные мотивы, связанные со страхом перед социальными потрясениями, убеждением, что под внешним слоем культуры скрываются иррациональные, непостижимые, деструктивные силы, которые ищут выхода, активизируются и грозят разрушением зданию западной цивилизации. Обращение к мифу в западноевропейской культуре понималось как попытка найти оправдание происходящему, утвердить существующую действительность или, наоборот, найти выход из нее.

Религиозно-мистическому настроению средневекового общества противостоял рационализм и атеизм Просвещения. Элементы мифологизма в XX в. вырастают как реакция на рационализм и позитивизм XIX века и связаны с кризисом просветительских идей и крахом рационалистического объяснения мира.

Интерес к мифам в конце XX – начале XXI века во многом объясняется, крахом социалистических идей и очередным цивилизационным и культурным кризисом. Кроме того, обращение к мифологии связано с цикличностью развития культуры и цивилизации. Развитие культуры движется по спирали, на определенном этапе развития человечество возвращается в эпохи более ранние, неминуемо обращаясь к мифу и мифологии.

По-видимому, сегодняшнее обращение к мифу и архаике определяется самоисчерпанием культуры, достижением некоего верхнего предела в социокультурном развитии, завершением определенного этапа социальной жизни. Именно в такие эпохи начинают действовать защитные механизмы культуры. Культура превращает саму себя в предмет отображения, обращается к саморефлексии и самопознанию, тщательно и кропотливо исследует культурное наследие, воспроизводит тексты на основе текстов существующих, которые входят в неё в качестве знаков-символов. Начинается экспериментальный поиск новых средств выражения. Между создаваемым текстом и реальностью в любой сфере культуры лежит другой текст и этот текст нередко мифологический. Искусство воспроизводит современную действительность с помощью мифа, а наука исследует миф как элемент истории культуры и часть современной жизни [Холодов А. Б.].

А. Я. Гуревич отмечает, что универсальные понятия в каждой культуре связаны между собой, образуя своего рода «модель мира» – ту «сетку координат», с помощью которой люди воспринимают действительность и строят образ мира, существующий в их сознании.

В рамках одной цивилизации эти категории представляют собой не случайную совокупность, но образуют целостную иерархическую систему ценностных характеристик. Можно утверждать, что к знаковым формам культуры относится и мифология, а мифы занимают свое знаковое место в ценностной системе универсалий, образующих модель мира определенной культуры и цивилизации.

Кормич А.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри теорії держави і права,
кандидат історичних наук, доцент*

ВПЛИВ ПРАВОВИХ КОНЦЕПЦІЙ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

В центрі життя українського суспільства сьогодні постають питання здійснення перетворень у різних сферах та галузях діяльності влади та громадян. Сучасний етап українського державотворення обумовив потребу розробки та впровадження цілого ряду нових правових концепцій, змін у категоріальному апараті, комплексних методологічних підходів, уточнення переліку спеціальностей у правовій науці тощо. Все це стало відповіддю на виклики часу, породжені цивілізаційними трансформаціями. Адже без зміни самої системи поглядів на цілі, способи та форми вирішення нагальних завдань державного та суспільного життя неможлива і ефективна реалізація практичних заходів щодо проведення необхідних реформ.

В основі таких кардинальних змін лежить, передусім, прагнення реалізації мети, сформульованої в ст. 1 Основного Закону – Конституції України – розбудова України не лише як суверенної і незалежної держави, а і як демократичної, соціальної, правової.

Вирішення конкретних завдань наближення до такої цілі потребувало правових обґрунтувань всіх трансформаційних процесів в державі і суспільстві, динамізму правотворчості та правозастосування.

Адже нові концепції та теорії мають не тільки моделювати судову, адміністративну, політичну, пенсійну, податкову чи інші реформи, що спрямовані на якісні цивілізаційні зміни в напрямку правової держави, а і повинні передбачати та прогнозувати їх наслідки.

І, передусім, найважливішим критерієм оцінки виступає стан забезпеченості прав та свобод людини. Тільки на засадах створення умов пріоритетності таких прав та гарантування верховенства права можуть вибудовуватись моделі будь-яких систем управ-

ління суспільним та державним розвитком, орієнтованим на сталий розвиток та високі показники рівня і якості життя.

Значною мірою задіяними в даному аспекті є теорії сучасного конституціоналізму та теорії управління. В центрі уваги опинились проблеми створення механізмів та технологій, спроможних забезпечити незворотність прогресивного розвитку, ефективність реформ, легітимність дій влади, активність громадянського суспільства тощо.

Важливим в даному плані є пошук оптимальної форми правління та моделі співпраці держави з інститутами громадянського суспільства для об'єднання зусиль задля спільної мети – права демократична соціальна держава.

У всіх цих напрямках теорії і практика йшли майже поруч, обумовлюючи уточнення та корективи одна одній. Пропоновані реформаторські концепції впроваджувались у зміни до Конституції, відповідні Закони, Укази Президента чи Постанови Кабінету Міністрів України, стаючи, в свою чергу, безпосереднім керівництвом до дії для державних та й недержавних інституцій при проведенні реформ.

В даному аспекті теоретики права, конституціоналісти, адміністративісти, фахівці з інших галузей права здійснили та продовжують численні наукові розвідки щодо пошуку оптимальних моделей та шляхів подолання негативних явищ державного та суспільного життя та створення умов ефективного функціонування інституційної, нормативної та ціннісної систем, на яких базується діяльність держави та суспільства.

Велика увага, зокрема, приділяється питанням вдосконалення системи державного управління, проблемам боротьби з корупцією в державній службі, що спотворює сам зміст і призначення цієї системи. Адже внутрішня корозія управлінської системи дестабілізує всю політичну і правову системи, призводить до порушень прав людей, не сприяє порозумінню влади і народу, знижує рівень підтримки реформ тощо.

В свою чергу, це потребує вдосконалення судової системи, здатної завадити прояву негативних явищ у діяльності влади, зробити її більш відкритою, прозорою та підконтрольною громадськості. І тут зусилля фахівців з кримінального, цивільного права мають координуватись з розробками спеціалістів інших галузей права для досягнення головної цілі – створення ефективної системи захисту прав людини як пріоритетного завдання розбудови правової держави.

Разом з тим, важливим виступає не тільки аспект розробки та реалізації, а і сприйняття будь-яких змін, і натомість вибір людиною форми власної поведінки в конкретних умовах, можливість її перетворення на активного суб'єкта всіх реформаторських процесів. Такі нові суспільно важливі завдання обумовили розвиток нової правової галузі – інформаційного права.

Зростаючий обсяг інформації, оперативність її передачі, необмеженість кордонами та інші сучасні параметри перетворили інформаційний ресурс на один з ефективніших факторів впливу, контролю, управління, маніпуляцій, активізації тощо. Цей чинник може бути задіяним в стабілізації чи, навпаки, в дестабілізації влади, у виборчих процесах і технологіях, в консолідації навколо реформ або у деструктивних процесах руйнації держави і суспільства. Тому правова регламентація інформаційної сфери на засадах і принципах пріоритету права є нагальною сучасною проблемою подальшого прогресивного розвитку.

Внутрішній розвиток при цьому відбувається під впливом зовнішніх факторів, спричинених глобалізаційними процесами у Світі. Тому постають питання аналізу причин та наслідків глобалізації і інтеграції, адаптації національного законодавства до норм та принципів міжнародного права, створення концепцій європейської інтеграції та інші завдання, які мають розв'язуватись, наприклад, фахівцями з міжнародного права.

Все це в цілому свідчить про необхідність в повному обсязі використовувати можливості вдосконалення правових засад управління різними сферами життєдіяльності суспільства, в чому мають бути задіяними всі без виключення галузі правової науки. Саме правове підґрунтя виступає фундаментальною базою будь-яких трансформаційних змін. Нові правові концепції уточнюють сучасне розуміння категорій «правова держава», «громадянське суспільство», інших, що характеризують нинішній етап українського державотворення і відповідного йому правотворення.

Пріскалова В. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави та права*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Всі процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, відчувають на собі відбиток впливу глобалізації, що обумовлює взаємозв'язок і взаємозалежність практично всіх сфер соціального життя шляхом їх універсалізації та стандартизації. Глобалізація – це досить складний, багатосторонній процес, який зачіпає всі сфери людського буття, а в деякі з них вносить докорінні зміни. Даний процес створює реальні передумови й умови для спільної діяльності людей, що діють за рамками національних держав, соціокультурних просторів, релігійних вірувань. У цьому й проявляється сутність глобалізації, яка є найпоширенішим поняттям в сучасному лексиконі не лише політиків, економістів, екологів, але і правознавців та інших (Брюков Р. М.).

В даний час з поняттям «глобалізація» асоціюється дуже велика кількість явищ і процесів, загальним для яких є їх глобальний характер. Правова глобалізація є частиною загального процесу глобалізації в різних сферах суспільних відносин.

Представники економічної і політичної наук претендують на пріоритет у вивченні явищ глобалізації, заявляючи, що розглянутий процес обумовлений, головним чином, економічними та політичними чинниками.

Тема глобалізації стала чи не найактуальнішою, особливо серед економістів світу. Сьогодні глобальний світ охоплює понад 210 країн світу із населенням понад 6 мільярдів осіб. Глобальні процеси, які проходять між державами і регіонами світу як результат свободи і швидкості реалізації міжнародних транскордонних акцій через комп'ютеризацію, Інтернет, мобільний зв'язок, приносять державам чимало користі і водночас загроз. Цей об'єктивний процес утворює серйозні проблеми, ризики і для України. Адже всі небезпеки, які колись носили локальний характер, наприклад, локальні ризики, в умовах гло-

балізації можуть перерости у глобальну катастрофу. Чим більшою мірою регіони стають взаємозалежними, тим більш вони стають і взаємовразливими: глобалізація багаторазово підсилює ризик. Адже світ стає тіснішим. Простір суспільного буття ущільнюється, стає більш однорідним.

Відомо також і те, що глобалізація вже створила якісно нову ситуацію міждержавної інтеграції. Це зробило можливим створення не тільки міжнародної системи права в цілому, але і таких міжнародних співтовариств, як Євросоюз, і створило, як здавалося спочатку, досить сприятливі умови для створення єдиної наддержавної конституції, правда, так до сих пір і не ратифікованої всіма країнами-учасницями.

Однак, зі свого боку, хоча зауважити досить істотну роль у глобалізаційних процесах сучасної світової устрою грає і правова фактор.

Правова глобалізація зачіпає не тільки різні сфери державного управління, а й відноситься до сфери національної безпеки держави.

Правову глобалізацію можна визначити як процес формування нової, загальносвітової системи правових норм, які організують і забезпечують глобальне міждержавне взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства, в процесі якого міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань виявляються в стані тісної взаємозалежності. При цьому характер правової інтеграції та інтернаціоналізації визначається, з одного боку, участю держав у справах світового співтовариства, а з іншого, – ступенем сприйняття країнами тих чи інших аспектів права інших держав (Щетинин С. А., Янков В. В.).

У контексті аналізу світових економічних і політичних глобалізаційних процесів правова глобалізація може розглядатися в двох основних аспектах По-перше, як процес, покликаний забезпечити юридичне оформлення і правову легітимність інститутів і елементів глобальної політичної влади і транснаціональним економічним об'єднанням. По-друге, як цілком самостійний, що має свою окрему історію і незалежний від політичної та економічної глобалізації процес, покликаний забезпечити міждержавну взаємодію в справі вирішення глобальних проблем сучасності. Світові глобалізаційні процеси тісно пов'язані з правовою глобалізацією, яку можна визначити як процес формування нової, загальносвітової системи правових норм, які організують і забезпечують глобальне міждержавне взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства, в процесі якого міжнародне та національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань виявляються в стані взаємозалежності (Тельник, М. В.).

Правова глобалізація, за аналогією з позитивним правом в цілому, виконує в певному сенсі обслуговуючу функцію по відношенню до економічних та політичних сторін світових глобалізаційних процесів. При цьому не можна забувати, що світові глобалізаційні процеси в економічних і політичних сферах володіють відчутним конфліктогенним потенціалом. В таких умовах один з напрямів правової глобалізації – це зведення руйнівних наслідків даного потенціалу до мінімуму, шляхом розробки дійсно інтернаціональних механізмів міждержавного вирішення глобальних проблем сучасності та регулювання міждержавних економічних і політичних процесів.

Мельничук О. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент, кандидат юридичних наук,
докторант*

КОМПОНЕНТИ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ МІСТА

Сучасна правова реальність спрямовує на необхідність її осмислення у поєднанні з загальносоціальною. Місто є тим особливим простором, у рамках якого поєднані різноманітні взаємозв'язки та взаємопереходи території, відносин, сенсів, подій та ситуацій. Міський простір характеризується певним комплексом, цілісністю у своєму територіальному, соціальному та культурному взаємозв'язку.

У частині свого правового поля міський простір можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі, та територіальна цілісність, яка окреслена її офіційно визнаними та нормативно-закріпленими межами, й буде міським простором. Тут також можливе розуміння міського простору як території, розділеної на райони в рамках міста. У широкому сенсі, уявлення міського простору у вигляді певної території може бути доповнено правовими відносинами між людьми, подіями та ситуаціями.

Дослідники міста як явища соціокультурної та економіко-правової реальності мають у своїх наукових розвідках одну спільну ідею та використовують такі терміни: правова культура міста, рівень правосвідомості городян; формування структури свідомості в місті у зв'язку з формуванням соціальних норм городян, особливості свідомості жителя мегаполіса, етнічна свідомість у мегаполісі; політико-правова активність громадянина міста; міська ментальність як єдина, загальна, нівельована свідомість. Помітно, що усі ці думки пов'язані з питаннями взаємопроникнення права та людської свідомості, зумовлене особливостями міського простору.

Як зазначається, однією з умов та результатом «переплавки» людини є образ міста як просторова реалізація певної «плавильної печі» (А. В. Ткаченко). Усвідомлення існування категорії міського простору дає підстави стверджувати, що існує міська правосвідомість, яка властива її носієві та сформована у зв'язку з уявленнями міського жителя про право. Це твердження не виключає того, що міські жителі можуть мати іншу правосвідомість, але через довге перебування в одному місті відбувається міська правова соціалізація. Тому її ставлення до права жителів міста стає специфічним.

Якщо звернутися до питання про визначення правової соціалізації у дослідженнях соціологів права, то вони стверджують, що вона виступає як підміна правомірної поведінки за примусом – правовою поведінкою, яка зумовлена особистісними особливостями. Висновком таких тверджень є більш узагальнююче визначення правової соціалізації, де вона розуміється як процес включення індивіда у систему правовідносин конкретного суспільства на підставі засвоєння всієї його культури.

Тут можна погодитися з тим, що підставами правової соціалізації є засвоєння правових норм та прийняття певної позиції стосовно них, оцінка безпосередньої реалізації норм в юридичній практиці, засвоєння правової ідеології. Однак поза визначен-

ням правової соціалізації залишається її «негативний аспект». Існує думка, що правова культура – це явище, яке включає в себе не тільки позитивні риси, вона може мати свій рівень вираження у різноманітних соціальних групах. Тому правова соціалізація теж може мати досить специфічні риси та бути зумовленою не тільки особливостями суб'єкта з правомірною поведінкою, але й характеристиками особистостей, які у своїй правовій поведінці відхиляються від відповідності правовим нормам.

На підтвердження слід додати, що визначення соціально-психологічної соціалізації, частиною якої є правова соціалізація, як процесу соціального навчання, для якого необхідно схвалення групи, підкреслює різноманітність інтересів цих груп. Існування у сучасному суспільстві соціальних груп із різноспрямованими інтересами робить можливим зайняття цими групами різноманітних правових позицій по відношенню до всіх елементів будь-якої правової системи.

Наприклад, у місті може мати місце певний рівень злочинності, який безпосередньо буде пов'язаний з різними знаннями та установками відносно права. У кримінології використовується термін «регіональна злочинність», «злочинність в сільській місцевості», «міська злочинність», що лише підтверджує специфіку цього явища у зв'язку з його просторовою прив'язкою.

Термін «географія злочинності» пов'язують з територіальними особливостями злочинності, її видів відповідно до певних територій та регіонів. Це дозволяє вченим-кримінологам виділяти систему характеристик регіональної злочинності та міської злочинності, що існує в регіонах та містах, на підставах адміністративно-територіальних, соціально-економічних та соціально-культурних, географічних та етнічних параметрів.

Отже, метод просторової локалізації, який застосовується при дослідженні соціального середовища міста вивів кримінологів до визнання того, що в певних просторових одиницях міста існує концентрація соціально-патологічних явищ. Із точки зору ефективної боротьби зі злочинністю, на підставі результатів просторової локалізації може бути побудована карта злочинності в місті. І головне, метод просторової локалізації має суто теоретико-правовий вихід, тому що він може застосовуватися при аналізі правової свідомості: масової та локальної.

Крім того, теоретичне дослідження правового простору міста може бути співвіднесено з визначенням міського правового простору, де правовий простір міста обмежений «міськими стінами», коли як міський правовий простір може виходити за рамки чітко визначеної міської території та характеризуватися міжміськими правовими відносинами, взаємодією міста як центру та приміської периферії.

Таким чином, первинними шляхами визначення правового простору міста є міська правосвідомість, міська правова соціалізація, міська правова ментальність, міська правова культура. Відповідно однією з характеристик правового простору міста можна визнати його локалізовану різноманітність, але при цьому кожне локалізоване просторове утворення має свою однорідність, безперервність, цілісність та обмеженість.

Дробчак А. Л.

Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ НЕ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ СТАНДАРТАМ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Формування міжкультурної комунікативної компетенції є однією з ключових проблем у вивченні іноземних мов (ІМ) на сучасному етапі. При цьому термін компетенції означає не лише суму знань і прийомів, які використовуються комунікантами у міжкультурній комунікації, але й передбачає наявність навичок і вмінь, що дозволяють адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, використовувати вербальні й невербальні засоби, які відображають комунікативні наміри, й отримувати результати комунікативної взаємодії у формі зворотного зв'язку. Таке розуміння міжкультурної комунікативної компетенції зумовлює необхідність навчання студентів комунікативного етикету¹, під яким розуміють етикетну поведінку, яка підпорядкована соціально, культурно, історично і традиційно визначеним стандартам комунікативної поведінки (СКП) у різноманітних ситуаціях спілкування.

Проблема організації навчання студентів не мовних спеціальностей СКП є об'єктом дослідження багатьох учених. Проведений нами аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених розв'язанню цієї проблеми, показав, що створені моделі навчання студентів СКП представлені як в окремих спецкурсах, так і інтегруються у навчання усного й писемного спілкування іноземною мовою. Отже метою цієї статті є розробка моделі організації навчання студентів не мовних спеціальностей, що вивчають англійську мову англомовних СКП в усному і писемному спілкуванні.

Організація моделі навчання залежить від багатьох факторів: *об'єкта вивчення, мети навчання, суб'єктів навчання, очікуваного результату навчання, ступеня навчання, навчальної дисципліни, у межах якої побудована модель, і реалізації розробленої моделі у кредитно-модульній системі навчання.* (Тарнопольский О. Б. Этикетное коммуникативное поведение и обучение ему в курсах иностранных языков // International Scientific Conference «At the Threshold of Millennium: Through Language and Culture Studies to Peace, Harmony and Co-Operation» – Linguarum – 2001. – P. 755.)

Необхідно також зазначити, що будь-яка модель навчання має розроблятися з урахуванням певних принципів. Розроблювана нами модель навчання англомовних СКП, притаманних британській культурі, базується на принципах *інтеграції, концентричності та поетапності* навчання. *Принцип інтеграції* означає взаємопов'язане навчання усного (вербального й невербального) і писемного спілкування. Спираючись на те, що оволодіння СКП передбачає їх вживання у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (МД), навчати використовувати СКП слід у говорінні і письмі. Щодо говоріння ми обмежились лише навчанням діалогічного мовлення (ДМ), оскільки зміст і мета навчання продуктивних видів МД (ДМ зокрема) на початковому етапі вивчення ІМ передбачають навчання соціально-побутових та етикетних СКП (суспільна й особиста сфери). Типо-

вим видом усного мовлення у суспільній та особистій сферах є офіційне спілкування в діалогічній формі, що передбачає взаємодію двох і більше комунікантів, наприклад, розмова між покупцем і продавцем, клієнтом банку і клерком тощо. Рецептивні види МД – аудіювання і читання – виступають джерелом культурно-країнознавчої інформації і використовуються для демонстрації СКП в усному і писемному контексті.

Принцип концентричності забезпечує синтетико-аналітичну організацію процесу навчання СКП: синтез – аналіз – синтез., цей принцип введений та обґрунтований Г. О. Китайгородською. Вправи, що спрямовані на засвоєння і вживання СКП, включаються у загальний сюжет циклу занять або окремого заняття передбачають рух «зверху вниз»: від рівня діяльності через рівень мовленнєвих дій до рівня мовленнєвих операцій. Отже модель оволодіння СКП передбачає *сприйняття і розуміння СКП* (фаза С), де СКП демонструються у контексті. Студенти ознайомлюються з їхніми суспільним (institutional) і невербальним компонентами, а також відбувається порівняння з відповідними СКП у культурі першої ІМ та рідній культурі студентів. Фаза А передбачає *аналіз і репродукцію СКП*, де має місце виокремлення вербального компонента та усвідомлення його мовних і мовленнєвих стандартів. У фазі С₂ СКП використовуються студентами в різноманітних ситуаціях спілкування. При цьому необхідно зазначити, що перехід від однієї фази до іншої відбувається не лінійно, а по спіралі. Так, якщо перша фаза обмежується лише демонстрацією СКП у контексті, повідомленням нової культурно-країнознавчої інформації про СКП та порівнянням їх з відповідними СКП у культурі першої ІМ та рідній культурі, то другий і третій етапи передбачають подальше опрацювання СКП: виокремлення СКП, проведення з ними відповідних навчальних процедур, а потім включення їх СКП до нових ситуацій спілкування /контекстів.

Згідно з *принципом поетапності* навчання описаний механізм процесу набуття знань та формування навичок і вмінь використання СКП дозволяє нам виділити три відповідні етапи навчання СКП: I – рецептивний (ознайомлення з СКП), II – рецептивно-репродуктивний (формування навичок та вмінь використання СКП), III – продуктивний (розвиток умінь використання СКП). Отже навчання СКП відбувається поетапно, тобто розроблювана нами модель навчання спрямована на оволодіння СКП в усному і писемному мовленні і включає знання, мовленнєві навички та вміння.

Об'єктом вивчення є СКП, притаманні британській культурі в усному і писемному спілкуванні. (Писанко М. Л. Оволодіння майбутніми вчителями англійської мови стандартами комунікативної поведінки у діалогічному мовленні // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: 36 наукових праць / За ред. В. Т. Сулима, С. Н. Денисенко. 4.2. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С.128.)

Метою навчання є коректне використання студентами СКП у ДМ та ПМ. Для досягнення поставленої мети необхідно, щоб студенти оволоділи знаннями про СКП в англійській (британській) спільноті та сформували на базі здобутих знань навички й уміння використання СКП в усній (діалогічній) та письмовій формах спілкування

Оскільки Україна має на меті входження до спільного європейського освітнього простору, яке передбачає впровадження європейських освітніх стандартів, зокрема реалізацію в системі вищої освіти України ідей Болонського процесу, то базовим

орієнтиром освітньої діяльності ВНЗ України є її спрямованість на реформацію усього навчального процесу і впровадження кредитно-модульної системи його організації та модульно-рейтингової системи контролю навчальних досягнень студентів. Це означає, що й розроблювану нами модель навчання СКП необхідно реалізовувати у контексті кредитно-модульної системи навчання.

Арабаджи Н. Б.

*Міжнародний гуманітарний університет,
викладач кафедри теорії та історії держави і права*

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Визначення ціннісних вимірів окремих правових явищ, їх змістовної наповненості з урахуванням трансформацій аксіологічної характеристики самого права, є одним із найбільш актуальних напрямів досліджень у сучасному правознавстві. Не в останню чергу проблема ціннісного бачення правового порядку як одного з ключових правових феноменів виникає з огляду на те, що відбувається переосмислення класичних теорій правового порядку, де він розглядається як явище, похідне від законності, формування некласичних та постнекласичних його теорій, де набирають наукової ваги синергетичні, антропологічні та герменевтичні парадигми.

Традиційно, розглядаючи проблематику інструментальної цінності права, використовують розробки П. М. Рабіновича, в яких він пропонує розглядати інструментальну цінність права за п'ятьма напрямками: інструментально-розподільчим, інструментально-визначальним, інструментально-вимірним, інструментально-охоронним та інструментально-пізнавальним (Рабинович П. Социалистическое право как ценность. 2006, с.13).

У той же час, необхідно зазначити, що інструментальна цінність правового порядку має розглядатися в іншому контексті. Якщо інструментальна цінність права мислиться як його цінність в якості регулятора, у відповідності до вимог та правил якого люди, соціальні спільноти та держави вибудовують свою поведінку (Оборотов Ю. Н. Теория государства и права, прагматический курс: экзаменационный справочник. 2006, с.34), то інструментальна цінність правового порядку має зводитися до розуміння його як такого стану, процесу та цілі правового буття, в якому забезпечуються та координуються людські та соціальні потреби, вибудовуються та захищаються цінності правової сфери, розвиваються та закріплюються правові комунікації.

Вбачається, що визначення інструментальної цінності правового порядку полягає, насамперед, у тому, аби виявити ціннісне наповнення основних його телеологічних та функціональних характеристик. Як справедливо зазначає А. Ф. Крижанівський, мета і цілі правового порядку не виводяться *a priori*, а формуються системою правових цінностей, які сповідаються, забезпечуються та захищаються всім правовим устроєм суспільства. Тому ієрархія цінностей правової сфери певним чином ранжує й цілі та функції

правового порядку (Крижанівський А. Ф. Аксіологія правового порядку / Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 40. 2008, с. 249).

Більше того, необхідно підкреслити, що саме забезпечення правових цінностей є основоположною метою правового порядку. Правовий порядок, будучи втіленням суцього є результатом належного, яке розглядається як інтегрована система ціннісних смислів, які закладають основу права.

У цьому контексті можна визначити головний напрям інструментальної цінності правового порядку: інструментально-забезпечувальний. Якщо право за допомогою інструментально-визначального напрямку акцентує ті чи інші суспільні блага, роблячи їх цінностями правової сфери, то мета правового порядку – в реалізації та забезпеченні цих цінностей, послідовне їх втілення в правовому житті через інфраструктурні та інституціональні засоби. Саме наявність у правового порядку своїх «органів» дозволяє говорити, що збереження існуючої ієрархії цінностей є пріоритетом для усієї його системи.

З позицій інструментально-забезпечувальної цінності правового порядку набуває гострої актуальності одвічна проблема статичності та динаміки в правовому розвитку. Правовий порядок, вже виходячи з семантичних

Характеристик цієї категорії, має визначати статичність правового життя, його неперушний базис. Збереження пануючої ієрархії цінностей, виходячи з цього, є не просто завданням правового порядку, а його самоціллю, оскільки зберігаючи цінності, правовий порядок застерігає себе від руйнування. На наше глибоке переконання, специфіка правового порядку полягає у тому, що його не можна розглядати з позицій субстрату права.

Право та правовий порядок перебувають у стані взаєморозгортання. Одне породжує інше, що дозволяє стверджувати, що правовий порядок – це друге життя, друге обличчя права. Розвиток права обов'язково веде до відповідних змін у структурі правового порядку. Інструментально-забезпечувальна цінність правового порядку, таким чином, виражає себе у двох напрямках. Перший – забезпечення реалізації цінностей правової сфери та захист їх існуючої ієрархії. Другий-забезпечення «зворотного зв'язку» між правовим життям та правом, оскільки в правовій сфері на кожному етапі розвитку суспільних відносин формуються нові й нові цінності, вони безперервно набувають правової значимості, а тому включаються в структуру правового порядку (Крижанівський А. Ф. Право і правопорядок: грані співвідношення / Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць – Вип. 29.2006, с.12).

Ю. М. Оборотов переконливо довів, що трансформації правової системи, докорінні зміни нормативної сфери права, глибинні зрушення догми права – усі ці явища, що супроводжують буття сучасного права, тим не менш, не змінюють його структури. Діалектика традиційного та інноваційного у правовому розвитку полягає у тому, що розгортання правового буття призводить до трансформацій правового порядку, але не права (Оборотов Ю. Н. Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства. 2010, с.44). Інструментально-забезпечувальна функція правового порядку, а відтак – напрям його інструментальної цінності, – це, у першу чергу, дія правового порядку, спрямована на стабілізацію та нормалізацію правового життя, спрямування його у русло з найменшою кількістю зворушень, небезпек та факторів негативного впливу на правові цінності, норми, відносини та їх взаємодію в правових ситуаціях.

Форманюк В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права*

ПРЕДМЕТ ЛОКАЛЬНОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ

Положення про те, що предмет, об'єкт норми права складає визначений вид суспільних відносин, є вже давно встановленим в юридичній науці. Право не повинне, та й не може регулювати всі суспільні відносини, усі соціальні зв'язки членів суспільства. Тому на кожному конкретному історичному етапі суспільного розвитку повинна бути досить точно визначена сфера правового регулювання.

Визначений вид суспільних відносин складає предмет будь-якої норми права, у тому числі як загальної, так і локальної. Однак у предметі регулювання цих норм мається істотне розходження. При цьому ми маємо на увазі не розходження в значенні поняття «вид суспільних відносин», а в широті, величині, значимості тієї групи суспільних явищ, що охоплюється в різних випадках цим поняттям.

Важливою представляється проблема правової природи відносин виникаючих між організаціями і їх учасниками, що, у кінцевому рахунку, і складають предмет локальної нормотворчості.

Зупинимося докладніше на характерних рисах, які притаманні даному виду суспільних відносин:

Ці відносини є нормативними за своїм характером, в силу того, що регулюються за допомогою норм, які вироблені самим колективом. Зміст локальних норм в значній мірі складають питання заробітної плати, режиму робочого часу і часу відпочинку, а також охорони праці та ін..

Виходячи з фінансових можливостей, а також економічних і соціальних проблем, вирішення яких актуально для працівників даної організації, за допомогою локальної нормотворчості можуть вирішуватись багато проблем, які стосуються соціальних відносин, наприклад: механізм регулювання оплати праці, виходячи з росту цін, рівня інфляції; зайнятість і перенавчання; поліпшення умов і охорони праці працівників; екологічна безпека та охорона здоров'я працівників на виробництві та ін.. Якщо підприємство придбає, має або буде житло, то воно визначає з допомогою локальних актів порядок його надання своїм працівникам, пільги, що належать різним категоріям працівників; може встановити, в тому числі пільги по оплаті житла і т. п.

— дані відносини пов'язані з діяльністю організацій різних організаційно-правових форм власності. Серед організацій, що самостійно регулюють свої внутрішньоорганізаційні відносини, можна зустріти самі різні господарські товариства: унітарні підприємства, кооперативи, наукові та навчальні установи.

— система правового забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів в сучасних умовах складається з двох рівноправних підсистем: актів централізованого та локальної нормотворчості. Локальна нормотворчість є не стільки «посередником» між централізованим законодавством і конкретною організацією, скільки покликана стати модифікатором, що перетворює загальні вимоги в конкретні процедури, реалізуючи ці правила в

повсякденній діяльності організацій. І в цьому зв'язку, наприклад, установчі документи призначені забезпечити конкретизацію нормативних актів, більш загального порядку і врегулювати правовий статус організації з урахуванням специфіки її діяльності.

- ці відносини відрізняються своєрідністю в рамках конкретного колективу. Вони максимально наближені до тих видів діяльності, яку здійснює та чи інша організація, а також весь їх спектр безпосередньо залежить і від організаційно-правової форми підприємства. До того ж у Цивільному та Господарському кодексах України міститься велика кількість диспозитивних норм і в цьому зв'язку визначальне значення в правовому регулюванні тих чи інших відносин у цьому випадку має позиція самої організації в особі компетентних органів управління.

- дані відносини не врегульовані в централізованому порядку та допускають можливість деталізації, конкретизації загальних норм. Про конкретизації права в юридичній літературі написано немало. Однак єдиної думки щодо її природи серед вчених не існує. Порівняльний аналіз, різних точок зору (І. С. Шиткіна, К.І. Комісарова, Н. Б. Зейдер) дозволяє встановити, що конкретизація права – властивість правового регулювання, яке складається в деталізації змісту загальних норм і відповідних їм правовідносинам засобами, які допускаються законодавцем, а саме локальними нормами та індивідуальними актами. Конкретизація локальних норм обумовлюється і необхідністю з'ясування понять і термінів правових норм. За загальним правилом норма, що конкретизує або стосується деталей, вирішення яких загальна норма не передбачає, або логічно завершує первісну норму, оскільки її реалізація ускладнена без положень, що її конкретизують. При конкретизації, наприклад, право працівників або учасників встановлюється законом, а порядок і умови його реалізації – локальним нормативним актом.

Таким чином, під предметом локальної нормотворчості варто розуміти спільну діяльність суб'єктів (членів, учасників, працівників), що вступили між собою в відносини в рамках окремо взятої організації. Адже самі по собі локальні відносини практично не можуть існувати без якого-небудь організаційного оформлення, тому що вони виникають спільно, за допомогою матеріальних чи нематеріальних активів, включаючи спільні інтереси.

Лоджук М. Т.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права, завідувач юридичної клініки*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК ЯК СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Протягом останніх п'ятнадцяти років юридичні клініки при вищих навчальних закладах України юридичного профілю зробили вагомий внесок у забезпечення доступу вразливих верств населення нашої держави до безоплатної правової допомоги. Зокрема, протягом 2011 року лише в діяльності юридичної клініки Національного університету «Одеська юридична академія» взяло участь 455 студентів старших курсів з усіх

навчальних структурних підрозділів (факультетів та інститутів) Університету, які за вказаний період надали безоплатну правову допомогу 3 221 особі з різних галузей національного права та законодавства України. За цей період часу студентами-клініцистами складено 1 820 процесуальних та інших документів правового характеру, перевірених викладачами-кураторами юридичної клініки.

На сьогодні діяльність юридичних клінік в Україні здійснюється у відповідності до Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 592 від 03.08.2006 року, статутів вищих навчальних закладів України та відповідних положень про юридичні клініки при цих навчальних закладах, інших внутрішніх актів з організації роботи юридичної клініки. Однак, після прийняття 02 червня 2011 року Верховною Радою України Закону України «Про безоплатну правову допомогу» в організації діяльності юридичних клінік в нашій державі гостро постала проблема, пов'язана з прогалинами у регулюванні їх функціонування як суб'єктів надання безоплатної правової допомоги саме на законодавчому рівні. Так, у переліку суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги (стаття 9 цього Закону) та суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги (стаття 15 Закону) юридичні клініки відсутні, що негативно відображається на їх діяльності, а також не відповідає наявним потребам суспільства.

У зв'язку з цим й постала необхідність у розробці та внесенні відповідних змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» з метою визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги.

Станом на 01 березня 2012 року на розгляді в профільних комітетах Верховної Ради України знаходяться два законопроекти, покликані наділити юридичні клініки при вищих навчальних закладах України юридичного профілю статусом суб'єктів надання безоплатної правової допомоги (як первинної, так і вторинної), а саме:

1) проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги (реєстр. № 9502 від 25 листопада 2011 року), внесений народними депутатами України Ківаловим С. В. та Мірошниченком Ю. Р.;

2) проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо юридичних клінік (реєстр. № 9525 від 02 грудня 2011 року), внесений народним депутатом України Мельником П. В.

Будучи об'єднаними спільною метою, цілями та завданнями, вищезазначені законопроекти за своїм змістом і технікою формулювання запропонованих змін до тексту Закону України «Про безоплатну правову допомогу» є доволі схожими (подекуди, навіть ідентичними), однак за обсягом сформульованих пропозицій, колом правовідносин, які автори даних проектів пропонують врегулювати, та шляхами розв'язання найбільш актуальних питань в діяльності та функціонуванні юридичних клінік в нашій державі, вказані проекти значно відрізняються один від одного. Наприклад, проектом Закону України за реєстр. № 9502 від 25 листопада 2011 року, що був розроблений співробітниками

ками юридичної клініки Національного університету «Одеська юридична академія» та обговорювався під час Всеукраїнського круглого столу з представниками юридичних клінік України «Юридичні клініки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року), пропонується внести зміни не лише до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», але й доповнити норми Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та Кодексу України про адміністративні правопорушення положеннями щодо наділення керівника юридичної клініки правом посвідчувати довіреність фізичної особи у разі, якщо представником сторони чи іншої особи, яка бере участь у справі, виступатиме студент-консультант юридичної клініки.

В свою чергу, обидва законопроекти поєднує бажання їх авторів на законодавчому рівні закріпити поняття «юридична клініка» та надати йому легального визначення, включити юридичні клініки до переліку суб'єктів надання як безоплатної первинної, так і вторинної правової допомоги, визначити порядок надання юридичними клініками безоплатної правової допомоги, а також передбачити можливість оскарження дій та бездіяльності студентів-консультантів юридичної клініки.

В той же час, у вищевказаних законопроектах пропонується по-різному підійти до вирішення питання про можливість оскарження рішення юридичної клініки про відмову особі в наданні безоплатної правової допомоги: згідно проекту Закону України за реєстр. № 9525 від 02 грудня 2011 року таке рішення може бути оскаржене до керівника структурного підрозділу або ректора вищого навчального закладу, а у відповідності з положеннями проекту Закону України за реєстр. № 9502 від 25 листопада 2011 року рішення юридичної клініки про відмову у наданні безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги оскарженню в адміністративному та судовому порядку взагалі не підлягають.

Чувакова Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

АНОМАЛЬНА ПРИРОДА ДЕФЕКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

Аномалія – поняття широке, та крім загальної характерологічної якості – відхилення від норми може служити синонімом патології. Порівнюючи норму й відхилення, ми зіштовхуємося з більшим діапазоном розумінь цього явища – від незначного відхилення до значного, і ці крайні значення в літературі прийнято називати патологією з негативним значенням. Одним з таких «паталогій» і є дефектність юридичних фактів.

В процесі встановлення юридичних фактів часто виявляється, що вони мають різного роду недоліки, дефекти, патології. В одних випадках ці дефекти пов'язані зі змістом юридичного факту (наприклад, відсутність необхідного стажу), в інших – із зовнішньою

формою його прояву і закріплення (наприклад, дефект у документі, що підтверджує стаж).

Насамперед, спробуємо визначити, які ж юридичні факти слід вважати дефектними, та якими є критерії дефектності, тобто, що саме ми можемо назвати правово-аномальним явищем. В юридичній науці вироблено два критерії – юридичний і соціальний. Юридичний факт є дефектним у тих випадках, коли його ознаки не відповідають моделі, закріпленій в гіпотезі юридичної норми. Наприклад, особа, під час оформлення громадянства України, надає до компетентного органу помилкові відомості. Таким чином, дії суб'єкта не відповідають запропонованому в нормативному акті правилу поведінки, що становить дефект цієї юридично значущої обставини

Однак необхідно враховувати, що у нормі права закріплена абстрактна (отже, узагальнена, спрощена) модель фактичної обставини. Будь-який конкретний соціальний факт має значно більше ознак у порівнянні зі своєю нормативною моделлю. Отже, необхідно відмежувати «допустиму» своєрідність юридичного факту від суттєвого, юридично значущого порушення. Для цього необхідний соціальний критерій. На наш погляд, дефектом юридичного факту слід вважати наявність у ньому таких ознак, які свідчать про істотну зміну в його змісті. Так, угода, яка порушує публічний порядок є дефектною саме у силу свого антисоціального змісту, хоча вона може мати всі необхідні формально-юридичні реквізити.

Дефектність юридичного факту може бути абсолютною і відносною. Абсолютна – означає, що соціальна обставина взагалі втрачає юридичне значення, не може використовуватися як юридичний факт. Відносна – це дефектність тільки для даного правовідношення. Вона не виключає юридичної ролі факту в інших правовідносинах. Наприклад, невизнання стажу таким, що дає право на призначення пенсії за пільгових умов, не виключає використання цього юридичного факту для призначення пенсії в загальному порядку.

Дефектність юридичного факту не можна отожднювати із протиправністю. Протиправність вчинку, акта – це крайня форма його дефектності. Але остання може бути викликана і такими обставинами, які не розцінюються як правопорушення (відступ від форми акта, пропущення строків, порушення процедури). Таким чином, дефектність факту і протиправність – незбіжні юридичні характеристики і протиправність саму по собі вже трудно назвати правовою аномалією, це вже інший соціальний феномен.

Дефектність юридичного факту не слід змішувати також з його помилковою юридичною оцінкою (кваліфікацією). Якщо перше – недолік самого юридичного факту, то друге – дефект правозастосовного процесу. Наприклад, на практиці часто виникає колізія під час класифікації такого злочинного діяння як грабіж (із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого) або розбій.

Необхідність іншої кваліфікації факту може бути зумовлена і такою обставиною, як зміна юридичних фактів безпосередньо в процесі вирішення юридичної справи або у зв'язку зі зміною чинного законодавства.

Дефектність юридичного факту має своєю основою аномальність соціально-юридичної ситуації. Аномальною слід вважати таку ситуацію, в якій відсутні деякі необхідні ознаки або існують інші, не передбачені законодавством.

Погорілецька А. В.

*Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРАДЯН НА ОФІЦІЙНУ ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

При дослідженні сучасної правової реальності перед дослідниками постають проблеми адаптації нормативно-правової бази до реалій українського суспільства. На думку дослідників соціально-правової природи українського суспільства, правові акти повинні задовольняти інтереси і потреби населення, реалізовувати права і гарантії громадян, однак, існує проблема декларативного характеру деяких явищ сучасного суспільства.

На думку К.І. Белякова, В. М. Брижко, В. Д. Гавловського, Т. А. Костецької, В. С. Цимбалюка, М. Я. Швеця, нормативно-правові акти, що регулюють інформаційні відносини, потребує узгодженості і систематизації.

1. Т. В. Гаман акцентує увагу на тому, що «законодавцю варто попрацювати над усуненням недоліків та неточностей у сучасному інформаційному законодавстві України: встановити чітку ієрархічну єдність законів; кодифікувати велику кількість існуючих законів та підзаконних актів; узгодити понятійний апарат, виправити термінологічні неточності» [*Гаман Т. В. Проблемні питання нормативно-правового забезпечення інформаційної діяльності органів державного управління (регіональний аспект) / Т. В. Гаман // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1–2 (13–14). – с. 272–276*].

2. Сучасне українське інформаційне законодавство містить у собі дуже багато категорійних розбіжностей і неточностей при визначенні певних понять. Т. А. Костецька вважає, що термінологічні розбіжності, що зустрічаються в нормативно-правових актах, виникли в результаті недостатньої розробленості теоретичних основ інформаційного права; стихійністю процесів законотворення; відсутністю механізму застосування правових норм, їх впливу на суспільні відносини і інформаційну діяльність учасників даних відносин [*Костецька Т. А. Інформаційне право України: навчальний посібник / Т. А. Костецька. – К.: Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2009. – 107 с.*].

Умовно існуючу інформацію, в залежності від осіб в розпорядженні яких вона знаходиться, можна розділити на приватну, тобто інформацію, що знаходиться у володінні конкретної приватної особи, і офіційну – інформацію, що знаходиться у володінні державного органу влади та органів місцевого самоврядування.

Офіційна інформація – це документована інформація, надана і/або створена в процесі діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадовими чи службовими особами при виконанні поставлених перед ними завдань та функцій, за рахунок державного бюджету.

При її створенні виникають відносини, пов'язані з необхідністю врегулювання функцій, обов'язків та відповідальності відповідних органів за її підготовку у формі офіційного документу, зберігання, надання, поширення. Така інформація у вигляді офіційних документів, за винятками, встановленими законом, є відкритою з необмеженим доступом. Надавати відповідну інформацію, інформувати про свою діяльність та прийняті

рішення – це правовий обов'язок органів законодавчої, виконавчої та судової влади, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування і одна з основних гарантій права на інформацію. Вихідними для гарантій права доступу до офіційної інформації, зокрема, є положення статті 57 Основного Закону України про те, що закони та інші нормативно-правові акти, не доведені до відома населення, є не чинними. Офіційне оприлюднення законів пов'язане із забезпеченням закріпленого Основним Законом права кожного знати свої права і обов'язки, здійснювати доступ до офіційної інформації.

Реалізація права громадян на офіційну інформацію на сьогодні є досить складною проблемою. Чинне законодавство встановлює форми доведення офіційної інформації до відома заінтересованих осіб (Закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні»). Проте, як свідчить практика, вони не використовуються владними органами в достатній мірі, інформація про їх діяльність є обмеженою і переважно тенденційною. Слід зазначити, що на законодавчому рівні відсутні чіткі повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування по забезпеченню громадян, їх об'єднань відповідною інформацією, обов'язок формувати інформаційні ресурси з питань діяльності, прийнятих рішень; відповідальність за порушення встановленого порядку доступу до інформаційних ресурсів та ін.

За останній час в Україні була прийнята значна кількість нормативно-правових актів, що регламентують доступ громадян до офіційної інформації, але на сьогоднішній день на законодавчому рівні належним чином не визначені правові засоби і механізми доступу зацікавлених осіб до офіційної інформації. Саме тому, необхідно розробити концепцію суспільного доступу громадян до офіційної інформації, при цьому необхідно створити рівні умови для доступу громадян до офіційної інформації, провести уточнення понятійного апарату, розробити механізми реалізації права громадян на офіційну інформацію.

Кубинець В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави та права*

РОЗСУД В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У даний час величезне значення має завдання побудови правової держави із загальноприйнятими громадянськими та людськими цінностями, серед яких першорядне місце займає гарантування прав і свобод людини. Держава і особа, співвідношення їх інтересів в кримінальному процесі є однією з найважливіших проблем в суспільстві.

Суб'єкти кримінального процесу, його учасники повинні бути наділені не тільки правами і обов'язками, але і в певних випадках і певною мірою, свободою в їх використанні, у виборі їх поведінки. Держава при цьому неповинна бути лише гарантом використання прав, оскільки і держава і особа є елементами громадянського суспільства, як цілого, вони не тільки є самостійними, але і повинні бути залежними один від одного.

Розсуд в кримінальному процесі буде розглянуто під кутом принципу диспозитивності. Як зазначив В. Маляренко: «У країнах, де пріоритет віддається диспозитивності, спостерігається така закономірність: чим вищий рівень правової культури народу; чим природніша і популярніша ідея право слухняності, тим менше правових норм приймається в країні». Вільне використання заінтересованими суб'єктами своїх матеріальних і процесуальних прав у межах реалізації принципу диспозитивності може виявитися не ефективним і не дати позитивних результатів. Роль чинників, що забезпечують реалізацію прав суб'єктами процесу, виконує система передбачених законодавством положень, завдяки яким у реальному кримінальному процесі може бути забезпечена свобода поведінки його заінтересованих та інших суб'єктів. Ці положення в теорії називають процесуальними гарантіями.

Кримінально-правові гарантії забезпечення свободи використання своїх прав суб'єктами кримінального процесу є надійнішим серед інших правових гарантій, що забезпечують вільний вибір варіантів поведінки суб'єктами кримінального процесу. Так, ст. 16-1 КПК вказує, що захист підсудного здійснює сам підсудний, його захисник або законний представник.

Свобода суб'єктів кримінального процесу в користуванні правами передбачає не тільки вільний вибір варіанта своєї поведінки, а і можливість самостійного вирішення питання щодо використання або не використання того чи іншого права. Вирішальним фактором у формуванні правової держави, як зазначає Ю. Гурджи, є так званий «людський чинник», оскільки характер втілення в життя прав, свобод, законних інтересів особистості значною мірою визначається особистим ставленням до них їх носіїв.

Після порушення на основі матеріалів дослідчої перевірки кримінальної справи, коли спричинення моральної, фізичної або моральної шкоди певній особі обґрунтовано спеціально уповноваженими на це посадовцями, така особа виходить на новий рівень процесуальних відносин і набуває певного обсягу прав, який дає їй можливість стати рівноправним учасником кримінального процесу.

Отже, будь-яка особа при взаємодії з правовою нормою має можливість вибрати одну з поведінкових ліній: виконати (дотримати) правову норму або проігнорувати її. Це також є свідченням існування розсуду. Але на жаль, його правова природа зазнає певної деформації.

Якщо потерпілий не вважає, що вчинивши кримінально каране діяння, злочинець порушив його оптимальні параметри життєдіяльності (наприклад, через суб'єктивну малозначність суми заподіяного матеріального збитку) або відчуває сумніви в державних правоохоронних органах, як предметі задоволення своїх потреб (не вірить у результативність заходів, що проводяться щодо встановлення злочинця, і не бажає при цьому витрачати особистий час і засоби на співпрацю з правоохоронцями) або моделюючи слідчі ситуації, доходить висновку про можливість розголосу при цьому відомостей, що стосуються його особистого життя, комерційної діяльності тощо. Таким чином постає питання, як спонукати потерпілого не відмовлятися від реалізації своїх процесуальних прав. Крім того, ще однією проблемою пов'язаною з розсудом потерпілої особи є її можлива відмова від правової допомоги.

Отже, наявність у потерпілого від злочину процесуальних прав, передбачених ст. 49 КПК України – це лише можливість їх використати, що передбачає й відмову від їх використання. Водночас державні органи, зокрема такі, що провадять дізнання, досудове слідство та розглядають справу по суті, зобов'язані сприяти реалізації прав усіх громадян: не тільки тих, хто з тієї чи іншої причини відмовляється підтримувати державне обвинувачення, а й тих, хто ризикує стати наступною жертвою непокараного злочинця й очікує від держави захисту своїх прав і законних інтересів від злочинних посягань.

Отже, відмова потерпілої особи від своїх процесуальних прав: на правову допомогу та відповідно на відшкодування завданої шкоди також безперечно є розсудом, але з протилежним знаком.

Тому для вирішення цієї проблеми хоча б частково необхідно щоб після встановлення факту спричинення моральної, фізичної або майнової шкоди певній особі, відносно неї, на виконання ст. 49 КПК України, має бути винесена постанова про визнання цієї особи потерпілою, після чого в порядку встановленому ст. 122 КПК України, їй мають бути роз'яснені її права з відповідною відміткою в постанові, що посвідчується підписом потерпілого. При цьому потерпілий, котрий стає таким не з моменту ознайомлення з постановою, а з моменту її винесення (між цими актами може сплити деякий час), вже набуває право, засвідчуючи підписом факт ознайомлення з правами, зробити заяву щодо відмови від використання означених прав. Але це не є підставою для втрати статусу потерпілого.

Осадчая О. Г.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры теории государства и права*

ТИПОЛОГИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Юридическая ответственность представляет собой сложный системный объект, в котором выделяются следующие «содержательные» уровни: ответственность на уровне общей теории права, т. е. содержащая знания, выводы общие для материального и процессуального права; следующий уровень представлен системой представлений о взаимодействии, взаимовлиянии процессуальной и материальной ответственности; и третий «содержательный» уровень – на котором и процессуальная ответственность и материально-правовая рассматриваются как относительно самостоятельные категории. Из чего следует, что материально-правовая и процессуальная ответственности являются типами юридической ответственности. Принципиальное различие, между которыми состоит не в субъектах, не в предмете и методе правового регулирования правоотношений, а в характере последствий. Отказы в совершении процессуального действия, меры юридической ничтожности, приостановление полномочий властных субъектов процесса, изъятие определенных полномочий, и другие подобные меры характерны для многих

отраслей права, что подтверждает предположение о том, что процессуальной ответственность не вид, а тип юридической ответственности.

Распространенным основанием деления ответственности на виды является отраслевой критерий, помимо него применяются такие критерии как: субъект юридической ответственности, наличие либо отсутствие вины, субъект применяющий меры ответственности, функции ответственности, виды санкций (по последним критериям ответственность подразделяется, как правило, на штрафную и правосознательную).

Также как и в общей теории права, в теории процессуального права основанием деления на виды процессуальной ответственности в основном выступает отраслевой критерий. Об этом свидетельствуют, во-первых, проводимые отраслевые исследования процессуальной ответственности. Во-вторых, в общетеоретических работах, исследователями также подразделяется процессуальная ответственность на виды в зависимости от принадлежности к той или иной отрасли. Подразделяют процессуальную ответственность на конституционно-процессуальную, гражданско-процессуальную, уголовно-процессуальную, административно-процессуальную и хозяйственно-процессуальную (Д. А. Липинский). Применение отраслевого критерия к процессуальной ответственности возможно, но с обязательной оговоркой о том, что в пределах процессуальной отрасли применимы как меры процессуальной ответственности, так и меры материально-правовой, обладающие «двойственной» природой.

Анализ исследований, проводимых представителями отраслевой процессуальной науки, позволяет заключить, что критериями деления отраслевой процессуальной ответственности выступают субъекты процессуальной ответственности, характер ее мер. В связи с чем, можно говорить о процессуальной ответственности государства, государственных и органов местного самоуправления, юридических и физических лиц.

При делении ответственности на виды основанием классификации, в отличие от классификации санкций, является цель наложения неблагоприятных правовых последствий; в тех случаях, когда целью наложения неблагоприятных правовых последствий на одно лицо является восстановление правового положения другого лица, следует говорить о правосознательной ответственности, в иных случаях, «когда возложение неблагоприятных последствий не связано с восстановлением права другого лица, а производится с целью предотвращения правонарушения, следует говорить о превентивной ответственности, которая заключается в применении штрафных санкций и санкций ничтожности» (А. Г. Столяров).

Думается, что в представленной концепции процессуальной ответственности, такие критерии как: цель наложения мер процессуальной ответственности, функции ответственности несовершенно, в отличие от применения данных критериев в сфере материального права. Такое предположение следует из тезиса о том, что практически всем мерам процессуальной ответственности одновременно присуща как иказательная, так и восстановительная сущность. Применение одной и той же меры процессуальной ответственности преследует одновременно несколько целей, выполняет как штрафную, так и восстановительную, превентивную функции.

Таким образом, не все из применяемых критериев в отраслевых исследованиях процессуальной ответственности, вид санкций, цель применения мер ответственности, являются подходящими для выделения видов процессуальной ответственности в общетеоретическом вопросе.

Наиболее значимым для рассмотрения возможных классификационных критериев деления процессуальной ответственности на виды, которые соответствуют видам юридического процесса, – процессуальная ответственность субъектов (участников) учредительного процесса, субъектов (участников) правотворческого процесса, субъектов (участников) правоприменительного и иных процессов.

Представляется, что деление процессуальной ответственности на процессуальную ответственность в юрисдикционном процессе и процессуальную ответственность в неюрисдикционном процессе, будет способствовать более глубокому исследованию процессуальной ответственности субъектов именно в неюрисдикционной, позитивной деятельности.

Джураєва О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

БОРЬБА З ТЕРОРИЗМОМ ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі розвитку держави тероризм глобалізується і його небезпека має тенденцію до зростання в усьому світі. Тероризм є однією з найгостріших проблем та загроз для світової спільноти на початку ХХІ століття, яка негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин (Устінов В. В. Доклад Голови Координаційної ради генеральних прокурорів держав-учасниць СНД //Прокуратура, людина, держава. – 2004. – № 4. – С.5-6). Можливо, очевидні події після 11 вересня 2001 року в США свідчать про планетарний масштаб цієї проблеми. Якщо в часи «холодної війни» головною проблемою було збереження миру на континенті, то сьогодні такою, поряд з іншими, є проблема протидії тероризму. У низці глобальних проблем, що несуть загрозу для всього людства, Організація об'єднаних націй виділяє дванадцять і серед них – боротьба із злочинністю і тероризмом (Кучма Л. Д. Методологические основы концепции национальной безопасности Украины //Наука і оборона: Зб. наук. матеріалів. – К., 1995. – Вип.1. – С.45-46). Прийняття відповідних заходів щодо протидії тероризму – одне із зобов'язань, яке Україна взяла на себе, вступаючи до Ради Європи.

Протягом кількох останніх років наша держава переживає значну економічну, соціальну та політичну кризу, яка неминуче позначається на погіршенні криміногенної обстановки та розширенні терористичної діяльності.

В Україні за останні роки у сфері протидії тероризму зроблено чимало – утворено спеціальний координаційний орган – Антитерористичний центр при Служба безпеки України, у 2003 р. прийнято Закон України «Про боротьбу з тероризмом», ратифіковано ряд міжнародних антитерористичних конвенцій. Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за вчинення тероризму (ст. 258 Терористичний акт), відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму» від 21 вересня 2006 р. КК України був доповнений ст. ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту».

Однак здійснювані заходи ще не привели до створення належної правової бази у сфері протидії тероризму. Антитерористичне законодавство України не набуло системного характеру, а його відпрацювання вимагає опори на фундаментальні наукові дослідження з вказаної проблематики. Доводиться констатувати, що в Україні на даному етапі теоретично не розроблено взагалі або малодослідженою в науковому плані є низка ключових проблем протидії тероризму. Це стосується, насамперед, розуміння соціальної і правової природи тероризму, визначення його сутнісних ознак, виділення окремої категорії «терористичні злочини».

Постає проблемне питання, щодо обґрунтування доцільності застосування терміну «протидія» щодо діяльності, спрямованої проти тероризму. Такий термін охоплює весь спектр такої діяльності і є більш точним порівняно з іншими термінами, у тому числі і з терміном «боротьба», що використовується як у назві, так і в тексті Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Термін «протидія» по відношенню до тероризму як соціально-правового явища відображає увесь комплекс антитерористичних заходів впливу на тероризм, а не лише заходи кримінальної репресії, враховуючи природу тероризму як складного соціального, а не лише суто правового явища.

Потрібно чітко визначити соціально-правову сутність тероризму як явища, яке охоплює собою ідеологію, організаційну структуру і суспільно небезпечну діяльність, що полягає у вчиненні чи погрозі вчинення терористичних злочинів, спрямованих на залякування населення і вчинених з метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями.

У ході дослідження цього питання було зроблено висновок, про те, що кримінальна відповідальність за тероризм взагалі неможлива. Вона може наставати лише за конкретні злочинні діяння, в яких проявляється тероризм як явище. Зміст поняття тероризм у правовому відношенні не може бути зведений до будь-якого конкретного злочину. Спроби

звести тероризм до конкретного складу злочину (як би він не називався – «тероризм» чи «терористичний акт») є хибними за своєю суттю і юридично необґрунтованими.

Крім того, антитерористичне законодавство України потребує суттєвого вдосконалення, оскільки воно не повністю відповідає міжнародно-правовим стандартам у цій сфері. Тому перед вченими-юристами постають нагальні завдання щодо переосмислення та відпрацювання принципово нових підходів до розуміння тероризму, побудови відповідної системи антитерористичних норм, спрямованих передусім на упередження тероризму.

На сьогодні терористичні дії в більшості випадків носять яскраво виражений антигуманний характер, їх відрізняє збільшення замахів на життя та здоров'я людей при зменшенні посягань на матеріальні об'єкти; зростання числа вбивств на замовлення; збільшення людських жертв в окремих терористичних актах; посилення жорстокості та зухвальства у діях терористів.

Немає сумніву, що такий інститут держави як Збройні Сили України може бути використано в анти терористичній боротьбі. Загроза міжнародного тероризму є настільки вагомою, що було б нерационально не протистояти їй усі можливості держави, в тому числі й воєнні. Сукупність сил і засобів, а також органів управління ними, в інтересах використання цих можливостей має бути об'єднана в систему анти терористичної боротьби держави як специфічний елемент загальної системи національної безпеки.

Підрозділ 2.2. Загальнотеоретичні дослідження розвитку права та держави

Крестовська Н. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри теорії держави і права, доктор юридичних наук, професор

АНТИЧНІ ВИТОКИ СУЧАСНОГО ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА

Римське право, будучи універсальним за своїми принципами та досконалим за рівнем юридичної техніки, зберігає свій потенціал, будучи «материнським» для усіх європейських правових систем, не виключаючи України, хоча є певні відмінності у рецепції його західноєвропейської та візантійської варіацій на Заході/Правобережжі та Лівобережжі України. Попри те, що правовий статус дитини – це феномен, передусім, сучасної правової реальності, його нормативні та доктринальні коріння сягають римського права.

Римські юристи здавна поставили питання про визначення дитини. Дитиною вважалася людська особина, яка народилася не раніше сьомого місяця з моменту зачаття і мала людський вигляд. Усі діти упродовж усієї історії Риму поділялися на вільнонароджених та рабів, законних та позашлюбних. Для набуття статусу вільнонародженої дитина мала народитися від матері, яка хоча би частину строку вагітності перебувала у статусі вільної, а для набуття статусу законної – народитися у шлюбі. Загальний статус дитини, народженої поза шлюбом, відповідав статусу матері, а народженої у шлюбі – статусу батька. Загальна тенденція правового регулювання у Стародавньому Римі – поступове збільшення підстав для народження дитини як вільної.

Найдавніша система статусних норм щодо дитини ідеологічно була оформлена як доктрина *patria potestas*. Її центральна ідея – повна влада батька над дитиною від народження дитини до смерті одного з учасників родинних відносин або здійснення особливої процедури еманципації. Батько щодо дитини мав такі повноваження: право розпорядитися життям дитини; право залишити новонароджену дитину без догляду; право (одночасно – обов'язок) відповідати за правопорушення, вчинені дітьми; право продати дитину в рабство; право віддати дитину на усиновлення; право вимагати дитини від особи, що її утримує; право на будь-яке майно, придбане дитиною.

Отже, доктрина *patria potestas* не передбачала за дитиною властивостей суб'єкта права. Дитина була позбавлена прав, а звідси – і обов'язків, оскільки останні можна конструювати тільки у відповідності до наявних прав, згідно з загальноправовим принципом єдності прав та обов'язків.

Водночас у преторському праві Стародавнього Риму (класичному праві) сформувався інститут захисту неповнолітніх, який надавався не батьком, не родиною, а саме державною владою. Інакше кажучи, преторами та прудентами (знавцями римського права, які систематизували преторські едикти) була сформульована нова доктрина – доктрина *parens patriae*. Зміст її може бути реконструйований так: публічно-правовий порядок усиновлення: за посередництва народу або посадових осіб держави – претора чи презида провінції; державно-правове обмеження влади батька щодо визначення долі дитини; державно-правове обмеження права батька на володіння та розпорядження майном дитини; державна матеріальна допомога дітям, які її потребували; надання державно-правового захисту у разі вчинення неповнолітнім не вигідної цивільної угоди через свою недосвідченість; право дитини (у тому числі позашлюбної та еманципованої) через суд вимагати утримання від батьків; захист майнових інтересів зачатої дитини; врахування віку при визначенні юридичної відповідальності неповнолітнього.

Отже, і доктрина *parens patriae* не трактувала дитину як суб'єкта права, йшлося лише про зміну суб'єкта влади над дитиною. Влада батька лише дещо поступилася владі держави, хоча очевидним є прогресивність доктрини *parens patriae* у справі захисту життя, свободи та власності дитини. Отже, обидві створені римськими юристами доктрини ювенального права були за своїми властивостями патерналістськими.

Вплив розроблених римськими юристами доктрин на ювенальне право, що зароджувалося, був безсумнівним і в подальші часи, є він відчутним і сьогодні. Особливо це стосується доктрини *parens patriae*, відлуння якої простежується, наприклад, у функції сучасної держави у сфері захисту прав дитини.

Чинне ювенальне законодавство України покладає на Верховну Раду України визначення основних засад ювенальної політики, на Кабінет Міністрів України – проведення державної ювенальної політики. Система та повноваження органів, служб, установ, організацій, які забезпечують виконання ювенальної політики та реалізацію приписів ювенального права визначена Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» і включає: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

Прокуратура України, у випадках, визначених законом, іменем держави представляє в суді інтереси дитини. Відповідно до наказу Генерального прокурора України № 6/Ігн від 15 квітня 2004 р. нагляд за додержанням законів, спрямованих на захист прав і свобод неповнолітніх, визначений як один з пріоритетів в діяльності прокуратури України.

Рецепція норм римського права простежується в інститутах захисту законних інтересів зачатої дитини та аліментів для утримання дитини, в особливостях юридичної відповідальності неповнолітніх.

Кучинська О. П.

*Національна школа суддів України, проректор,
кандидат юридичних наук, професор*

ПРИНЦИП СВОБОДИ ТА ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ЛЮДИНИ

Міжнародна спільнота приділяє значної уваги питанням нормативного закріплення принципу свободи та особистої недоторканності. В міжнародно-правових актах в надзвичайно деталізованій формі встановлені стандарти дотримання зазначеного принципу правоохоронними органами, умови правомірності обмеження свободи та особистої недоторканності людини, гарантії захисту прав та законних інтересів особи, свободу або недоторканність якої було обмежено у ході кримінального провадження.

В Загальній декларації прав людини на аксіологічному рівні закріплено правило, відповідно до якого ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання (ст.9). Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, декларує право кожного на свободу та особисту недоторканність, встановлює перелік випадків, за яких вказане право може бути обмежене: а) законне ув'язнення особи після

засудження її компетентним судом; b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу; e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг; f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

Поряд з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод принцип свободи та особистої недоторканності отримав своє закріплення і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права.

Конституція України визнає недоторканність людини найвищою соціальною цінністю. Гарантуючи зазначене право, Основний закон у ст.13 визначає вихідні положення для формування та функціонування кримінально-процесуальних інститутів, пов'язаних із обмеженням свободи та особистої недоторканності особи:

- ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом;
- у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом; затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою;
- кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника;
- кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання;
- про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затримано.

Важливим кроком у законодавчому закріпленні принципу свободи та особистої недоторканності може стати прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, поданого Президентом України до Верховної Ради. Стаття 13 проекту КПК України дещо розширила сферу дії зазначеного принципу: «Під час кримінального провадження особа може триматися під вартою, бути затриманою або обмеженою в праві на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення лише на підставах та у порядку, передбаченому цим Кодексом».

Як бачимо, в наведених нормативних конструкціях, присвячених розглядуваному принципу, акцент робиться на детальну регламентацію застосування «крайніх» форм обмеження свободи та особистої недоторканності людини у кримінальному судочинстві: затримання та взяття під варту. В наслідок цього в юридичній літературі набула поширення думка, відповідно до якої зміст принципу свободи та особистої недоторканності людини у кримінальному судочинстві зводиться до положення, згідно з яким ніхто при провадженні у кримінальній справі не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом.

На нашу думку, подібне тлумачення принципу свободи та особистої недоторканності значно звужує його змістовне наповнення. Основою визначення сутнісного змісту вказаного принципу повинно стати правильне розуміння категорій «свобода та особиста недоторканності».

Узагальнюючи наведені наукові позиції, слід зазначити наступне. Принцип свободи та особистої недоторканності людини є широким за своїм змістом правовим положенням, яке у сфері кримінального судочинства відображає відносини між державними органами і посадовими особами, що здійснюють кримінальне провадження, з одного боку, та учасниками такого провадження – з іншого, при яких у останніх, не залежно від процесуального статусу, існує реальна можливість:

- а) вільного вибору форм поведінки в межах чинного законодавства;
- б) бути захищеною від будь-яких незаконних обмежень її індивідуальної свободи, фізичної та психічної недоторканності;
- в) користуватися правом державного захисту у разі виникнення незаконних посягань на свободу та особисту недоторканність.

Зазначені вище положення, на нашу думку, можуть бути покладені в основу нормативного закріплення принципу свободи та особистої недоторканності людини в кримінально-процесуальному законодавстві.

Юрчишин В. Д.

Івано-Франківський факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ: КОЛІЗІЇ, НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

1. Проблема формування джерел права у національній правовій системі вважається однією з найбільш гострих і дискусійних в юридичній науці. Питання про те, що слід вважати джерелом права, який вигляд повинна мати ієрархічна структура джерел права, мають важливе не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки вони виступа-

ють свого роду орієнтиром, дороговказом для суб'єктів правозастосування в правовій системі в цілому.

2. З іншого боку, проблема джерел права, як відомо, не належить до числа обділених увагою у вітчизняній юридичній науці. Крім того, вона неодноразово і небезуспішно обговорювалась представниками як загальнотеоретичного, такі галузевого правознавства. Проте більшість вітчизняних авторів у висвітленні джерел сучасного українського права обмежується здебільшого характеристикою (як правило, досить стислою, оскільки монографічних досліджень, присвячених цій проблемі, на пострадянському просторі після відомої книги С. Л. Зівса «Источники права», опублікованої на початку 80-х років минулого століття, не проводилось) традиційних джерел права – правового звичаю, судового прецеденту, нормативного договору та нормативного акта, наголошуючи при цьому, що останній є домінуючим джерелом сучасного права України (або навіть усіх правових систем світу) (Козюбра М. І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів. 2004, с.3).

3. Набрання у 2006 році чинності Законом України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», стаття 17 якого встановила, що суди України застосовують при вирішенні справ Конвенцію і практику Суду як джерело права, підвищило актуальність питання про статус рішень Суду для національної правової системи. На наш погляд, на той час дана норма закону породила і залишає не вирішеною по сьогодні ряд правових колізій: чи означає це те, що у 2006 році увесь масив рішень Суду набув в Україні якості обов'язкового джерела права в Україні, а судові органи відтоді несуть обов'язок застосовувати і тлумачити Конвенцію лише так, як це робить Суд у аналогічних справах та про яку практику йдеться – лише про ту, що стосується України, чи усю практику Суду, а також про прецедентну (власне рішення у справах) чи усю практику (до якої належать адміністративні та процесуальні рішення)?

4. Крім того, від моменту прийняття вище вказаного Закону, існує ціла низка підзаконних актів, як, наприклад: Указ Президента України від 25 червня 2002 р. № 581 «Про деякі питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України», постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», наказ Міністерства юстиції України від 9 лютого 2007 р. № 44/5 «Про затвердження Положення про представника Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональне відділення Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини» та багато інших, що передбачають конкретні повноваження державних органів та установ, які задіяні в процесі застосування практики та виконання рішень Суду як джерела національного права.

5. В такому випадку, слід звернути увагу на різноманітні точки зору, котрі існують на сьогодні в юридичній науці. Так, на думку К. Андріанова рішення Суду, в тому числі по справах, де держава виступає відповідачем, однозначно не є обов'язковими для національних правозастосовчих органів – безпосередньо в силу норм Конвенції як норм міжнародного права. Інші ж автори (В. П. Кононенко) визнають обов'язковість рішень

Суду для судів України, але не в якості джерела права, а джерела тлумачення. Заслугує на увагу і позиція тих авторів (С. П. Головатий, В. П. Кононенко, А. О. Селіванов), що визнають, у різних варіаціях, обов'язковий характер правових позицій, сформульованих у рішеннях Суду, для вітчизняного правосуддя при вирішенні схожих справ (Соловій О. В. До питання про національно-юридичний статус практики Європейського суду з прав людини. 2010, С.3). При цьому, жодна з наведених наукових позицій не є до кінця переконливою для того, щоб стверджувати, що з наукової точки зору рішення Європейського суду з прав людини не можуть вважатися обов'язковим джерелом права для національної правової системи.

6. В судовій практиці України відомі випадки, коли українські суди посилалися на практику Суду як на джерело права при винесенні рішень. Так, судова колегія Миколаївського апеляційного суду вперше в Україні при розгляді касаційної скарги у цивільній справі керувалася положеннями ст. 10 Конвенції та рішенням Суду у справі Лінгенс проти Австрії. Конституційний Суд України вперше посилається на рішення Європейського Суду з прав людини у справі по смертну кару. Але у мотивувальній частині рішення про заощадження громадян від 10.10.2001 р. прецедентне право застосовується у традиційній формі – Конституційний Суд посилається на конкретне рішення Європейського суду – «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року. До того ж, у 2004 році ВСУ, ґрунтуючись безпосередньо на принципі верховенства права, зобов'язав ЦВК призначити повторне голосування по виборах Президента України, яке безпосередньо не було передбачене Законом України «Про вибори Президента України».

7. У цьому контексті цікаво звернутися до практики інших держав. Загалом сьогодні рішення Суду становлять принаймні доктринальне джерело для більшості країн Ради Європи. Більше того, зважаючи на авторитетність рішень Суду, вони все частіше стають основою для прийняття рішень іншими судовими інстанціями, і навіть судами країн – не членів Ради Європи. Так, непоодинокі випадки звернення до рішень Суду, зокрема Федеральним судом США для мотивації своїх рішень (Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. 2011, с.14).

8. Резюмуючи, можна сформулювати такий висновок: а) рішення Європейського суду з прав людини слід розглядати як джерело права для національної правової системи. В системі джерел національного права дане джерело права за юридичною силою слід розмістити одразу після міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; б) впровадження практики Європейського суду з прав людини в національну правову систему надасть змогу посилити уже сформований механізм захисту прав та охоронюваних законом інтересів міжнародними стандартами та нормативами; в) визнання рішень Європейського суду з прав людини джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства ЄС у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувалися б на відповідних нормах права ЄС; г) підтримуємо думку О. В. Соловійова з приводу того, що надзвичайно актуальним завданням слід вважати розробку та прийняття Пленумом ВСУ спеціальної постанови, яка була би присвячена проблематиці застосування та врахування рішень Суду у національному праві. У такій постанові слід сформувати своєрідний національний стандарт усталеної практики Суду, застосування якої забезпечуватиметь-

ся процесуальними повноваженнями й авторитетом вищого українського суду. А це опосередковано сприятиме виконанню Україною її міжнародних зобов'язань за Конвенцією і зменшуватиме вірогідність визнання рішень українських судів такими, що порушують ці міжнародні зобов'язання.

Хажинський Р. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави та права*

СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Протягом століть права людини мали виключно соціальний вимір – це були юридично закріплені можливості людини діяти або відмовитись від дій в межах свого соціального оточення. Юридично людина не була тілесною – вона була сукупністю прав, обов'язків, відповідальностей. І лише сьогодні права людини виявилися «оберненими» на її тіло, а саме тіло уперше з часів Ренесансу стало сприйматися як цінність. Права на тілесну, фізичну свободу, яка виражається в праві особистості розпоряджатися своїм тілом на свій розсуд прийнято називати соматичними правами.

На наш погляд перш ніж переходити до дослідження окремих соматичних прав людини слід визначитися з класифікацію цих прав. Пропонуємо наступну класифікацію за ступенем сприйняття у суспільстві:

1. Соціально та життєво необхідні соматичні права (трансплантація органів та тканин, крові; штучне запліднення, сурогатне материнство).
2. Дискусійні соматичні права людини (еутаназія або право на смерть, одностате-ві шлюби; реалізація сексуальних прав в руслі негативного прояву на прикладі зайняття проституцією або легалізація цього явища та отримання від цього доходу до бюджету; аборти, кастрація, контрацепція та інші)
3. Прямо заборонені міжнародним та національним законодавством України соматичні права людини (клонування, вільний обіг та споживання наркотичних засобів, відносно нашої країни також існує заборона та кримінальна відповідальність за купівлю та продаж органів людини.)

Наведена вище класифікація не є статичною, а натомість дуже динамічна. Особливо слід звернути увагу на другий розділ дискусійні соматичні права, які можуть дуже швидко перейти, як до першого так і до третього розділу. Так, наприклад, еутаназія, коли людина помирає при допомозі (активній або пасивній) іншої людини, може розглядатися як благо, якщо суспільство вирішило та законодавець закріпив таке право, або ж буде вважатися злочином за ненадання допомоги.

При дослідженні будь-якого явища слід користуватися методологією для більш змістовного та ґрунтовного його пізнання. На думку В. Розіна: «методологія – це не знання, органон, а культура мислення, що включає не лише техніки розпредмечення, а й багато чого іншого, наприклад, техніки опредмечення, проблематизацію й критику, дослідження мислення, вирощування на собі нових, ефективніших способів мислення»

(Розин В. М. *Методология: становление и современное состояние* / В. М. Розин: учеб. пособ. – М., 2005. – С. 382).

На думку професора Скакун О. Ф.: «Методологія теорії держави і права – система підходів, методів та способів дослідження держави і права на підставі знань про закономірності їх застосування при допомозі сукупності юридичних понять та категорій, а також наука про теоретичні підстави їх дослідницького використання. Методологія проявляє себе як комплекс методів та їх інтерпретацій (роз'яснень)» (Скакун О. Ф. *Теорія держави і права* (енциклопедичний курс): підручник. / О. Ф. Скакун. – Харків: Еспада, 2007. – С.28).

На сучасному етапі, на думку Кунєва Д. М., формується нова теорія й методологія, які зможуть дати поштовх подальшому розвитку суспільства на базі нових наукових парадигм, де основою повинна бути теорія вивчення й розвитку людини, її здібностей, як елементів соціуму, які є його змістом і формою (Кунєв Ю. Д. *Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема* / Ю. Д. Кунєв // *Право України*. – 2011. – № 11. – С. 118-123).

Вибір методології – це основоположне питання для адекватного та повного визначення об'єкта правового дослідження. Шляхом для застосування нових методологічних підходів, насамперед, стає визначення того, що «об'єктом вивчення, проєкції, оперування або реальним об'єктом правознавства є суспільна діяльність (практика); ідеальним об'єктом – модель або теоретична модель реального об'єкта, знання про діяльність, пов'язану з правом (теорію)».

При дослідженні такої важливої теми, як соматичні права людини постійно виникає необхідність використання різноманітних підходів та методів.

Безумовно центральним підходом для вивчення та пізнання соматичних прав людини є антропологічний підхід, який полягає у вивченні людини крізь призму її існування та розвитку у соціумі.

Розглянемо за допомогою компаративного підходу правове регулювання окремих аспектів концепції соматичних прав людини.

Так можна порівняти, які заходи проводяться для захисту та реалізації певних соматичних прав на рівні міжнародно-правового регулювання. В системі ООН можна відмітити процес обговорення та прийняття документів в сфері соматичного захисту прав, таких як резолюція ЕКОСОС 2001/39 «Генетична конфіденційність та недискримінація» від 26 липня 2004 р., резолюція комісії по правам людини 2003/69 «Права людини та біоетика» від 25 квітня 2003 р.

Соматичне право є правом на тілесну, фізичну свободу людини. Ця свобода виражається в праві особистості розпоряджатися своїм тілом на свій розсуд, незалежно від чийсь волі. Реалізація подібних прав здійснюється в рамках властивих конкретній особистості етично-духовних та фізико-психічних потреб. Реалізація соматичних прав однією людиною не повинно порушувати основні, більш важливі права та законні інтереси інших людей.

Підводячи висновки можна прослідити взаємозв'язок між методологією та дослідженням соматичних прав людини. Під час дослідження використовуються усі властивості методології для з'ясування усіх аспектів соматичних прав людини.

Бикова Я. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРАВА

Суспільство невіддільне від природи, воно не може існувати поза природою, поза її межами. Ставлення людей до навколишнього світу, відносини всередині соціуму, є способом людського буття, специфічною формою взаємодії. Така взаємодія підпорядковується певному порядку, причому як «зовнішньому» (яке виражається в замкненому циклі – виникнення, розвиток, занепад (трансформація або зникнення)), так і «внутрішньому» (певним правилам співіснування всередині суспільства). І якщо зовнішній порядок визначається, еволюційно-цивілізаційними процесами розвитку, то внутрішній регулюється соціальними нормами.

Безумовно, норми зовнішнього і внутрішнього порядку тісно переплетені і знаходяться в певному взаємозв'язку між собою, а так само мають відображення в соціально-історичній реальності. Використання категорії «соціально-історична реальність», дозволяє виділити з усієї повноти об'єктивної реальності її частину – соціальну, що, в свою чергу, дає можливість проаналізувати останню з позиції її історичного існування, з урахуванням особливостей виникнення, розвитку та функціонування.

Соціально-історична реальність являє собою нерозривну взаємодію і взаємообумовленість двох начал – об'єктивного і суб'єктивного. В цьому сенсі вона є єдністю суспільного буття і суспільної свідомості. Таким чином, «категорія буття (існування взагалі) конкретезується в категорії суспільного буття, набуваючи більш глибокого змісту, і відповідно поняття свідомості розкривається в понятті суспільної свідомості, яка є формою і ступенем розвитку свідомості взагалі, але здобуває свої особливі, специфічні риси порівняно з останнім. Особливим елементом соціально-історичної реальності, є правова реальність – сфера буття права. В рамках різних наукових теорій за допомогою виділення особливих взаємопов'язаних елементів обґрунтовується поняття права, в основі якого лежить певна узагальнююча ідея.

Ретроспективний аналіз юридичної думки (європейської) дозволяє зробити висновок, що дуалізм у праворозумінні, пов'язаний з відведенням провідної ролі то соціально-історичної реальності, то юридичній формі, та простежується протягом усього її розвитку, отримуючи вираження у окремих дослідженнях про право і державу.

Для з'ясування історико-соціальних аспектів що впливають на формування певного розуміння права, слід звернутися до філософського аналізу проблеми ролі людини (особистості) в історії. Ролі людей у здійсненні правового регулювання, розумінні співвідношення позитивного (людського) і природного права. Як відомо, в історії філософської думки виділяються три основні напрями, пов'язаних з інтерпретацією проблеми необхідності і свободи в процесі розвитку суспільства: провіденціалізм, волонтаризм і фаталізм.

Провіденціалістські навчання (від лат. Providential – провидіння) виходять з того, що історія зумовлюється божественним задумом, божественна воля є єдиною рушійною

силою. Людської ж волі і діяльності у цих навчаннях не відводиться скільки-небудь значимої ролі, так як від самих людей, по суті, нічого не залежить.

Волонтаристські навчання (від лат. *Voluntas* – воля) ґрунтуються на тому, що діяльність людини визначається його волею, вільною від впливу навколишньої дійсності. Право, з точки зору волонтаристських навчань – це вираз людської волі (суверена, парламенту, народу). При цьому провідна роль, як правило, відводиться державі як засобу примусу, механізму реалізації волі законодавця.

Наступним напрямком, є фаталізм (від лат. *Fatalis* – фатальний). Фаталістичне розуміння проявляється у співвідношення необхідності і свободи насамперед з матеріалістичними поглядами минулого. Тут ми маємо протиставлення божественному провидінню та фактору волі, природних матеріальних обставин.

В рамках фаталізму абсолютизується роль природних сил, історія розглядається як неминучий хід подій, зумовлений матеріальною необхідністю. З цих позицій, в певному сенсі, природне право, що впливає безпосередньо з «власної природи» людини, носить визначальний характер для права позитивного. Для сучасних юридичних поглядів фаталістичного характеру більшою мірою властиво звернення не до архаїчної парадигми природного права (хоча, безумовно, не можна скидати з рахунків вплив «школи відродження природного права»), а до ідей «природного розвитку суспільства», «соціальної еволюції» тощо, тобто характерно апелювання до якихось об'єктивних історичних процесів, соціальної практики на яку законодавець не в змозі докорінно вплинути.

У контексті такого праворозуміння, держава не творить право, вона лише виражає його і сприяє реалізації юридичних норм. Право ж, є продуктом соціального процесу формування. Спочатку в суспільстві виникає потреба, потім ця потреба приймає найбільш прийнятну форму здійснення, і лише в кінці цього процесу відбувається офіційне закріплення державою вже сформованих правил.

В рамках історичної школи права заперечується наявність природного права як абсолютного, незмінного, вічного. Але вже в самому такому запереченні можна знайти дуалізм, що полягає в протиставленні певному, незмінному, вічному, зведеному в абсолют початку вельми конкретного, історично-мінливого, формально визначеного права, яким воно розуміється в контексті історичної школи права. Таким чином, в навчанні, що сповідує, по суті, моністичне розуміння права, вбачається дуалізм вічного та абсолютно-го з одного боку й історично мінливого з другого.

Некуза С. Н.

*Національний університет «Одеська юридическая академия»
соискатель кафедры теории государства и права*

ОСОБЕННОСТИ КОМПРОМИССА В ПРАВОВОЙ СФЕРЕ

Рассмотрение компромисса в правовой сфере целесообразно осуществлять в контексте системного метода, предполагающего, что сам по себе компромисс представляет систему включающую структурные и содержательные элементы. Кроме того, в отличие от юридического состава, характеризующего компромисс как правовую аб-

стракцию структура и содержание представляют собой характеристики конкретных компромиссных ситуаций, имеющих место в условиях правовой реальности.

Ученые отмечают объективное наличие компромиссных начал в праве, но комплексное исследование компромисса не производилось, а лишь отдельные аспекты проблемы были предметом исследования: М. Акимова, С. Туркота, Г. Усатым, С. Бобровник, М. Новикова, и др.

Анализ структурных элементов компромисса в правовой сфере позволит ответить на вопросы, без кого и вне чего компромиссы невозможны.

Компромисс в правовой сфере служит разновидностью социального взаимодействия в обществе, следовательно, без наличия, как минимум двух субъектов компромисса состояться не может. Так, Р. А. Ромашев указывает, что стремление к удовлетворению юридически значимого интереса обуславливает возникновение юридически значимых отношений между заинтересованными субъектами. При этом в рамках единого отношения сочетаются разнонаправленные интересы. Направленность интереса определяется посредством установления объекта и предмета интереса. В свою очередь, объект интереса – это социальная сфера взаимодействия заинтересованных субъектов; предмет интереса – это явление материальной (не материальной) реальности, определяющее точку пересечения интересов взаимодействующих субъектов и задающее вектор направленности их взаимодействия (Ромашев Р. А. Юриспруденция XXI века: концепция конвейера. – http://www.iuaj.net/1_old.asp/modules.php?name=Pages&go=page&pid=125).

Не много уступая в своих интересах, чтобы удовлетворить их в оставшемся, другая сторона делает то же самое, субъекты, обмениваются уступками и торгуются для разработки правового компромиссного решения. Такие действия могут в некоторой мере напоминать сотрудничество. Однако компромисс достигается на более поверхностном уровне по сравнению с сотрудничеством, уступая в чем-то, другой человек также в чем-то уступает, и в результате можно прийти к совместному решению. Здесь нет поиска скрытых нужд и интересов, как в случае применения стиля сотрудничества. Субъекты рассматривают только то, что говорят друг другу о своих желаниях.

Субъективную сторону компромисса в правовой сфере, можно определить как выработанную на сознательном уровне оценку правового компромисса с точки зрения его функциональной направленности, и уяснение места (положения), роли, цели в этих отношениях. Сознания можно разделить по уровневому характеру характер: индивидуальный уровень сознания; коллективный уровень сознания.

Применительно к компромиссу в правовой сфере в качестве участвующих субъектов выступают непосредственно субъекты права, которые реализуют в рамках компромиссного отношения свои прямые и косвенные интересы.

Нельзя не согласиться с позицией О. Скаун, которая акцентирует свое внимание на том, чтобы стать участником правоотношений, субъекты должны пройти два этапа надления юридическими свойствами: обрести свойства субъектов права как потенциальных субъектов (участников) правоотношения – через соответствие правовым требованиям о правосубъектности; обрести дополнительные свойства юридического характера в конкретной юридически значимой ситуации – субъективные юридические права и обязанности, которые придаются им правовыми нормами. Именно они определяют собственно

правовые связи, отношения между субъектами (Скакун О. Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум; Ун-т внутр. Дел, 2000, с. 385).

Объектом компромисса в правовой сфере могут быть как материальные, так и нематериальные блага, по поводу которых субъекты вступают в правовые компромиссные отношения.

В свою очередь, объективная сторона компромисса в правовой сфере представляет собой в совокупности внешнюю форму поведения участников правоотношения, последствия, причинно-следственную связь между развитием компромисса и его последствиями. Факультативными признаками выступают пространственные и временные характеристики компромисса.

Вместе с тем компромисс в правовой сфере поддается временными, пространственными и социальными параметрам, так как существует в реальной жизненной обстановки. Компромиссная форма взаимодействия участников отношений вызывает неизменный интерес, как с точки зрения профессиональных практиков-юристов, так и с позиций объективного научного анализа. Проблемой же применения компромисса в правовой сфере является наличие больших затрат по времени и ресурсам, а также сомнительной по результативности модели правового диалога.

Для современного этапа изучения и понимания компромисса в праве и правового компромисса как научной проблемы особую важность имеют работы представителей общественных наук, и прежде всего социологии, социологии права. Важной функцией социологии служит оказание помощи в создании социологической теории компромисса, так как компромисс становится доступной гуманитарной инновацией как для народа, так и цивилизации в целом.

Фактическим основанием науки о компромиссности стали исследования В. Парето условий компромиссов как особого класса взаимодействий (кооперативных соглашений), которые даже в условиях неантагонистических противоречий для двух сторон соглашения могут быть взаимовыгодными: условия соглашения не могут одновременно быть улучшены для каждой из сторон взаимодействия. Свои выводы об основаниях теории компромисса в контексте авторской концепции общей социологии, «паретовской» теории элит В. Парето осветил в «Трактате по общей социологии», который был издан в Италии в 1916 году (Pareto V. Trattate di sociologia generale. Milano, 1964. Vol. 1; Осипова Е. В. Социология Вильфредо Парето: Политический аспект. М., 1999).

Разумеется, что и юриспруденция не может замкнуться лишь в текстах законов, оторванных от жизни, от генезиса правовых норм и их применения. Ей всегда приходилось учитывать возможные социальные последствия принятия того или иного закона. Если мы говорим о компромиссе будь то в правовой сфере или социальной, значит где-то и чем-то мы должны поступиться, главное помнить что базовые ценности человечества – это ядро, а вот все остальное – это предмет долговременной переговорной работы.

Справедливо отметить что именно понятие правовое «содержит ключевые смысловые доминанты для создания теории компромисса, так как именно правовое состояние общества обуславливает реальный уровень законности. По существу правовое как гносеологическая категория в философии компромисса определяет, поддерживает значительность онтологии дуальной позиции «компромиссность – справедливость»

(Кузнецов В. Н. Теория компромисса. – М.: Книга и бизнес, 2010, с.26]. К сожалению, привыкание к этому институту в правовой среде осуществляется весьма медленно, что по нашему мнению вызвано не только консервативностью сознания, а искусственно – универсальным подходом к идеям компромисса.

Журавель М. В.

Черноморський державний університет ім. П. Могили, доцент кафедри історії та теорії держави і права, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Поняття законності в сучасній правовій науці тлумачиться одразу ж у декількох значеннях, серед яких прийнято виділяти: а) законність як метод; б) законність як принцип; в) законність як режим, завдяки якому забезпечується загальнообов'язковість юридичних норм в суспільстві і державі. Втім, якщо відійти від загального розуміння поняття «законність» та висвітлити специфіку принципу законності у сфері регулювання відносин державного управління, то можна зазначити, що вона ґрунтується на таких заасадах: а) загальнообов'язковість законів для всіх органів державного управління та інших суб'єктів, що вступають у відносини державного управління; б) єдність у тлумаченні законів усіма суб'єктами відносин державного управління; в) неприпустимість протиставлення законності та доцільності в регулюванні відносин державного управління. Тобто в процесі функціонування органів державної влади і насамперед її виконавчої гілки, законність проявляється в тому, що всі рішення, які приймаються органами управління, повинні відповідати чинному законодавству та встановленим законом процедурам і формам, не виходити за межі компетенції цього органу, і не суперечити загальним конституційним принципам, які формують основи функціонування правової системи України.

Тому можна вказати на одну з головних проблем, що постали в Україні на сьогодні, а саме забезпечення принципу законності у сфері регулювання відносин державного управління. Незалежно від того, про яку саме сферу державного управління йде мова, необхідно погодитися з тезою, що в процесі адміністративно-правового регулювання відносин державного управління першочерговим завданням є чітке встановлення компетенції та наділення органів державної влади та їх посадових осіб державно-владними повноваженнями. У цьому сенсі обов'язковою умовою життя такого поняття як «законність» є факт існування самих законів, оскільки за умови виникнення правового вакууму, не тільки не можна говорити про чітке визначення правового статусу тих чи інших органів у системі виконавчої влади, але й взагалі стає неможливим вживати таке словосполучення як «відповідність дій органу влади закону».

На жаль, як свідчить досвід сучасної України станом на початок 2012 р. (вже минуло понад вісім років із дня схвалення Концепції адміністративної реформи в Україні) багато проблем в організації та функціонуванні системи державного управління так і залишаються нерозв'язаними. У цьому плані показовим фактом видається те, що досі

остаточно не врегульовано питання, які виникли внаслідок поспішного прийняття Закону України «Про Кабінет Міністрів України». Іншими словами, майже протягом 15 років з моменту прийняття Конституції України питання законодавчого забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України залишається остаточно врегульованим. Численні спроби його розв'язання засвідчили існування різних бачень ролі і місця уряду в системі організації державного управління в Україні з боку Верховної Ради України і Президента України, що вже неодноразово призводило і досі продовжує призводити до невіправданого втручання з боку інших органів влади в діяльність Кабінету Міністрів України. Відсутність консенсусу навколо прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про Кабінет Міністрів України» унеможливило остаточне вирішення таких питань, як: чітке підпорядкування всіх органів виконавчої влади уряду; визначення складу і порядку формування уряду; визначення місця уряду в системі органів державної влади; визначення основних завдань уряду, його функцій та повноважень; врегулювання форм роботи уряду; впорядкування процедури прийняття урядових рішень, а також порядку організаційного, інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення його діяльності. До того ж не можна забувати, що відсутність консенсусу щодо цього закону фактично унеможливило прийняття й іншого, тісно пов'язаного з ним законодавчого акта, яким є Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», який визначив би види, основні завдання, принципи та організацію діяльності центральних органів виконавчої влади України, їх основні функції та повноваження, засади відносин з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Нині проект цього закону вже був розроблений депутатами Верховної Ради України.

Звісно, значним кроком у напрямі забезпечення законності і формування законодавчої бази функціонування цілісної та відповідальної адміністративної системи стало прийняття Кодексу адміністративного судочинства України, який визначив повноваження адміністративних судів щодо розгляду справ адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства. Зокрема у ст. 9 Кодексу є такі важливі положення: а) суд при вирішенні справи керується принципом законності, відповідно до якого органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові й службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; б) суд вирішує справи на підставі Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; в) у разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу; г) якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору; д) у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини, а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права. Втім, прийняття Кодексу не розв'язало і не могло розв'язати всіх існуючих проблем у сфері забезпечення законності в регулюванні відносин державного управління.

У цьому плані важливою складовою процесу забезпечення законності у функціонуванні органів державної виконавчої влади та їх посадових осіб має стати й чітке закріплення відповідальності. Так, на рівні центральних органів виконавчої влади доцільно зафіксувати положення, що посадові особи центральних органів виконавчої влади несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність. При цьому, зважаючи на те, що матеріальна шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб центральних органів виконавчої влади при здійсненні ними своїх повноважень відшкодовується за рахунок держави, варто зафіксувати в законі право держави щодо зворотної вимоги (регресу) до посадової особи центрального органу виконавчої влади, яка заподіяла шкоду. Схожа норма існує в адміністративному законодавстві деяких європейських країн. Такий досвід правового регулювання відповідальності посадових осіб центральних органів виконавчої влади матиме позитивний ефект і в Україні.

Таким чином, наголошуючи на значенні забезпечення принципу законності в регулюванні відносин державного управління, перше, на що необхідно звернути увагу з точки зору адміністративного права, є чітка законодавча регламентація форм і способів самої адміністративної діяльності, оскільки за умов правової невизначеності, недосконалості законодавчої бази не можна говорити ані про принцип, ані про метод, ані про режим законності. Більше того, якщо виходити з класичного для юридичної науки розуміння законності як «верховенства закону над іншими нормативно-правовими актами чи документами», то і в цьому разі неточність і недосконалість законодавчого регулювання може призвести не тільки до виникнення колізій в законодавстві, а й до того, що норми найвищих державних законів (наприклад, Конституції України) не будуть реалізовуватись за причини відсутності відповідних правових механізмів.

Бальжик И. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук

ХРИСТИАНСКИЕ ЦЕННОСТИ КАК ИСТОКИ СОВРЕМЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Концепция прав человека уходит корнями в традиционное христианское учение: «Во Христе нет ни иудея, ни эллина, ни раба, ни свободного, ни мужского пола, ни женского. -- Рим. 10, 12; Гал. 3, 28».(1)

Основная движущая сила европейской концепции прав человека – идея о том, что существуют абсолютные, глубинные ценности, которые ни при каких обстоятельствах не должны нарушаться – пришла из христианской традиции естественного права, которую развивали Аристотель, Цицерон («О законах»), на Западе – Блаженный Августин и Святой Фома Аквинский. Согласно этой концепции, существуют определенные объективные стандарты справедливости, добра и зла, и обязанность государства – поддерживать их.

В своей основе современная концепция «прав человека» базируется, как уже было сказано, на этике религиозной, в частности христианской. Но, как известно, основу любой религиозной системы составляет нечто трансцендентное – то, что в христианстве именуется Богом. Творец мира и человека – Бог есть источник всего сущего.

Согласно Священному Писанию, Бог создал человека по образу и подобию Своему, наделил его достоинством и свободой, (отсюда и определение достоинства человека как абсолютной категории). Источником как прав, так и свобод человека является Бог поэтому они и являются неотчуждаемыми. Перед Богом у человека нет прав (если не считать дар свободы), но перед людьми есть вполне определенные права, неотчуждаемые и имманентно присущие каждому человеческому существу в силу его природы.

При отрицании Бога (трансцендентного начала) понятия добра и справедливости неизбежно психологизируются, субъективизируются и релятивизируются. Все это в полной мере характеризует современную концепцию «прав человека», которая является продуктом светской, секулярной общественно-правовой мысли. В системе современного светского гуманистического понимания прав человек трактуется не как образ Божий, а как самодостаточный и самодавяющий субъект.

Достижением человечества, по мнению нынешнего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, является идея прав и свобод человека. Однако православная церковь предостерегает и считает опасным толкование индивидуальных прав человека как высшей и универсальной основы общественной жизни, которому должны подчиняться религиозные взгляды и практика, поскольку права человека не могут быть выше, чем ценности духовного мира. При всем осознании важности политических свобод, «церковь говорит о свободе от греха, обрести которую можно лишь во Христе, а также о свободе выбора, которая есть у каждого человека и является Божественным даром», поэтому «без нравственных ориентиров любая политическая свобода разрушительна для человека».

Для православного правосознания идея свободы и прав человека неразрывно связана с идеей служения. Права нужны христианину, прежде всего для того, чтобы, обладая ими, он мог наилучшим образом осуществить своё высокое призвание к «подобию Божию», исполнить свой долг перед Богом и Церковью, перед другими людьми, семьёй, государством, народом и иными человеческими сообществами. Светское же правосознание, сформированное секулярным обоснованием самодостаточности человеческой личности как «меры всех вещей», зачастую воспринимает права человека как нечто само собой разумеющееся, не требующее специального рассмотрения, – что-то вроде общепринятых правил вежливости. С таким основанием универсальность прав человека можно поставить под сомнение. Например, для верующего человека такое обоснование неприемлемо, так как в центре всего стоит человек, со всеми его пороками, страстями и т. д.

Вообще, нужно сказать, что проблема соблюдения и защиты прав человека – это проблема, в первую очередь, не правовая, но аксиологическая. Чтобы «выстроить» систему правопорядка, надо вначале отработать систему ценностей. Закон, как правовой документ, базируется на авторитетных и внеправовых системах ценностей, как и всё в человеческой жизни. Но светские, секулярные, нерелигиозные ценности, как показывает опыт, ограничены историческим контекстом, темпоральностью.

Благодаря культуре, которая не отрицает биологического бытия, витальность человека сублимируется и трансформируется в его духовность и проявляется в человеческом достоинстве. И в этом случае следует применять не только антропологические, но и метафизические исследования, поскольку именно метафизика «позволяет обосновать понятие достоинства личности, указывая на ее духовную природу». По мнению Ю. М. Оборотова, современный антропологизм (в отличие от социологического редукционизма) обращен к внутреннему, духовному миру человека. Поэтому наряду с естественной и культурной сферами, в которых рассматривала человека классическая антропология, возникает третий элемент – внутренний духовный мир как средоточие человеческой активности.

Естественное право, формируясь на основании человеческого достоинства, является неотделимым от форм бытия человека, оно органически вплетено в общественные отношения и является эффективным инструментом охраны и защиты человеческого достоинства, регулирования отношений между людьми, координации их деятельности, удовлетворения потребностей и интересов. При этом важным является закрепление человеческого достоинства, прав человека, естественного права в позитивном праве и создание действенных механизмов их охраны и защиты.

Арнаутова Л. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗА О. В. СУРІЛОВИМ

В останні роки спостерігається процес все більшого доктринального розширення ролі і предмета теорії держави і права до рівня філософії права, що пояснюється європейською традицією вивчення держави і права.

Як наука теорія держави і права активно розвинулася в ХХ ст. і створила передумови становлення структури, змісту і об'єму її викладання як навчальної дисципліни (переважно пострадянською, а раніше – радянською наукою). У багатьох країнах континентальної Європи дисципліни, предметом дослідження яких є право і держава, викладаються окремо.

Розходження в поняттях об'єкта і предмета теорії держави і права було спірним в радянському правознавстві.

Теорія держави і права має спільний із іншими юридичними науками об'єкт дослідження – державно-правову дійсність. Розмежування відбувається за предметом дослідження, тобто певного кола явищ, які вивчаються цією наукою.

Спільність об'єкта пізнання юридичних наук – вказує О. В. Сурілов не виключає окремість предмета пізнання кожної юридичної дисципліни. Відповідь на питання про предмет теорії держави і права знаходимо уже в назві цієї дисципліни. Предметом пізнавального опанування тут є теорія. На підставі узагальнення державно-правової інформації, що втілюється в спеціально-теоретичних положеннях, утворюються загально-

теоретичні положення. Два напрямки властиві розвитку науки. По-перше, це напрямок екстенсивний, який виявляється в тому, що наука збирає якомога більше фактів природничого, технічного та соціального характеру. По-друге, це напрямок інтенсивний, який полягає в тому, що наука покладає чимало зусиль до того, щоб проникнути в глибину різних явищ матеріального та духовного характеру.

У розумінні О. В. Сурілова, юридична наука спрямована на оволодіння як найбільш глибокою сутністю державно-правових явищ. В цьому, на його думку, полягає гносеологічна або пізнавальна необхідність теорії держави і права як окремої системи юридичного знання і окремої навчальної дисципліни.

Теорія держави і права, на думку О. В. Сурілова, як і на думку багатьох вчених-правознавців, є провідною дисципліною, що визначає основи інших юридичних дисциплін. Тут насамперед необхідно відзначити, пише О. В. Сурілов, що проблема місця теорії держави і права в системі юридичного знання повинна вирішуватися з позицій особливостей процесу пізнання взагалі і юридичного, зокрема. А коли так, то теорія держави і права відіграє у відношенні до інших юридичних дисциплін основну роль, оскільки в цих дисциплінах проблеми, що ставляться до їхнього предмета пізнання, вирішуються з позиції сучасного стану теорії держави і права, що, таким чином, виступає в методологічній ролі. Саме теорія держави і права поєднує всю юридичну науку в струнку гносеологічну систему, визначає її єдність.

О. В. Сурілов пропонував теорію держави і права розглядати як логічне узагальнення державно-правової практики, що відображає закономірності та випадковості розвитку держави і правових явищ, сукупність узагальнюючого характеру положень, що утворюють юридичну науку. Теорію можна визначити, вважає вчений, як систему загальних уявлень про різні явища реальної державно-правової дійсності, як продукт, що абстрагує діяльність людського розуму, зверненого до цієї дійсності.

З цього він робив висновок, що теорія держави і права – це ідеологічна наука, оскільки вона складається із сукупності зведених в систему ідей, що відображають державно-правові явища.

Також, на думку О. В. Сурілова, теорія держави і права перебуває в стані постійного руху, це динамічна наука, оскільки старі теоретичні положення постійно оновлюються і утворюються нові, які зумовлені соціальними і гносеологічними новаціями.

У процесі розвитку юридичної науки модернізуються старі та утворюються нові теоретичні положення й одночасно змінюються уявлення про теорію, про її соціальне призначення і структуру. У співвідношенні з реальною дійсністю – теорія є її ідеалізованим відображенням. Елементами теорії держави й права є абстрактні об'єкти, що відображають істотні властивості реальних державно-правових явищ і необхідні зв'язки між ними.

Це розуміння теорії важливе, вважає О. В. Сурілов, оскільки воно припускає можливість постановки в позицію об'єкта теоретичного пізнання не тільки державу і право як цілого, але й окремих державно-правових явищ. Справа в тому, що окреме державно-правове явище відображає і властивості цілого, тобто всієї державно-правової дійсності.

Найважливішою закономірністю розвитку знання про державу і право варто визнати, на думку ученого, є його диференціація та інтеграція. При цьому один процес не виключає інший. Інтеграція знань припускає поглиблення думки в природу явищ, а диференціація – її збагачення. Загальна теорія держави і права розвивається у тому, і в іншому напрямку, зауважує вчений. Тому він не розділяв поглядів теоретиків на прихильників єдності та спеціалізації науки її поділу на теорію держави і теорію права, а вважав, що як особлива система знання теорія держави і права має властивість єдності і відособленості.

Отже, за О. В. Суріловим, теорія держави і права виступає провідною правознавчою наукою, що визначає теоретичні основи інших юридичних наук. Щодо них теорія держави і права виступає як узагальнююча, синтезуюча наука, що має основоположне значення. Предмет теорії держави і права є єдиним, адже держава і право невід'ємні, взаємопов'язані соціальні інститути. Теорія держави і права розглядає державу в її правовому оформленні та право в його державному забезпеченні, гарантуванні.

Дзевелюк А. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», ассистент кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук

Н. Е. ЧИЖОВ О МЕСТЕ ПРАВОВЕДЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

Согласно Н. Чижову, поскольку право является социальным явлением, постольку наука о праве должна быть поставлена в связь с наукой об общественной жизни людей, т. е. обществоведением, которое занимается исследованием законов сосуществования и преемственности общественных явлений (Чижов Н. Введение в изучение права (Энциклопедия права). Заметки Ординарного Профессора Императорского Новороссийского Университета Н. Е. Чижова. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – с. 4).

По мнению Н. Чижова, критериями классификации общественных (социальных) наук является вид социальных явлений и функции общественного организма. Как полагает ученый, в общественной жизни людей отчетливо выделяются три категории потребностей: 1) потребности материальные, 2) потребности духовные и 3) потребность в регулирующем элементе, устанавливающем внешний порядок в общественном союзе людей, потребность в центральной силе (власти), действующей в интересах этого порядка. Удовлетворение указанных потребностей произвело три вида социальных явлений: экономические, духовные в обширном смысле и политические явления. Сообразно трем группам социальных явлений, общественный организм имеет три функции – экономическую, интеллектуальную в обширном смысле и политическую. Согласно этим трем функциям Н. Чижов устанавливает три главных «отдела» обществоведения:

1) науку, исследующую законы экономической жизни общества (политическая экономия или наука народного хозяйства);

2) науку, исследующую законы умственных, нравственных, эстетических, религиозных и т. п. явлений общественной жизни, иными словами, раскрывающую «законы явлений, которые относятся к состоянию научного знания в обществе, к положению религиозных верований в обществе, к совокупности руководящих начал или принципов общества, которые известны под именем нравственности, и к состоянию искусства и воспитания в обществе» (интеллектуальные науки), и

3) науку, изучающую законы, управляющие «явлениями, относящимися к деятельности регулирующего элемента в обществе, водворяющего между частями социального организма внешний порядок» (наука о государстве или государствоведение). (Чижов Н. Введение в изучение права (Энциклопедия права). Заметки Ординарного Профессора Императорского Новороссийского Университета Н. Е. Чиждова. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – с. 4-5).

Таким образом, наука о государстве, наряду с политической экономикой и интеллектуальными науками, признается Н. Чижовым самостоятельной ветви науки об обществе. В таком качестве она выделяется на основании своеобразности изучаемых ею явлений и отношений.

Более того, государствоведение, по мнению ученого, «кроме законов, заимствуемых им из других наук, имеет *свои* законы, а именно, законы, относящиеся к деятельности регулирующего начала общества (авторитет, власть в обществе, государстве). Эта деятельность может быть обращена государством или на свою *собственную организацию* или на *осуществление* в действительной жизни общества идеи государственной организации посредством различных мер» (Чижов Н. Введение в изучение права (Энциклопедия права). Заметки Ординарного Профессора Императорского Новороссийского Университета Н. Е. Чиждова. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – с. 5). Итак, отсюда, по Н. Чижову, существует два вида деятельности регулирующего начала в государстве и соответственно единая и целая наука о государстве распадается на два больших групп («отдела»): 1) наука государственного устройства; 2) наука государственного управления.

При этом наука государственного устройство изучает «законы внешней организации регулирующего начала в человеческом обществе, куда входит рассмотрение тех *форм*, в которых облекаются власть законодательная, правительственная, судебная в государстве, рассмотрение *органов* посредством которых действуют эти власти, а также принципиальное положение индивида по отношению к государству и его органам» (Чижов Н. Введение в изучение права (Энциклопедия права). Заметки Ординарного Профессора Императорского Новороссийского Университета Н. Е. Чиждова. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – с. 5).

Наука государственного управления является учением «о законах, которым следует государственное начало в своей деятельности относительно общества» (Чижов Н. Введение в изучение права (Энциклопедия права). Заметки Ординарного Профессора Императорского Новороссийского Университета Н. Е. Чиждова. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – с. 6). Необходимость данного начала обусловлена тем, что для выполнения своего назначения «государство должно принимать известные меры, требуемые целями государства и давать направление всей жизни в государстве» (Чижов Н. Введение в изучение права (Энциклопедия права). Заметки Ординарного Профессора Императорского Новороссийского Университета Н. Е. Чиждова. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – с. 6).

Ковбасюк С. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры теории государства и права*

ГОСУДАРСТВО В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВА

Государство выступает как один из социальных институтов, наряду с другими субъектами социальной системы. В условиях гражданского общества, в котором возникает такой феномен, как политический рынок, органы и учреждения государственной власти как государство, конкурируют с политическими партиями, организациями и движениями за влияние на широкие слои граждан, при этом, не всегда выигрывая в данном состязании.

В то же время государство обладает большей степенью структурной организованности нежели другие социальные институты, что, прежде всего, обуславливается тем что государство претендует на роль выразителя общесоциальных интересов. Государство приобретает дополнительную институциональную конфигурацию в виде системы принципов, на которых строятся отношения между властью и подвластными. Здесь государство выходит на своего рода метуровень по отношению к тому, как оно представлено в политических институтах. Этот уровень не сводим ни к учреждениям, ни даже к юридическим нормам. Государство в правовой системе присутствует как способ организации общества, система взаимодействия всех, социальных субъектов. Рассмотренное в данном институциональном качестве, оно задает определенные «правила игры», в частности регулятивы, определяющие взаимодействие, в том числе и конкурентное, иных субъектов.

В правовых институтах государство проявляет себя на метуровне общественных отношений, прежде всего в качестве определенной системы принципов, на основе которых не только осуществляется политическая власть в обществе, но и строится любое взаимодействие общественных субъектов, кем бы последние ни были представлены: индивидом, социальной группой, учреждением или организацией. Формальные регулятивы такого взаимодействия задаются юридическими нормами.

Особенностью существования социальных институтов является то обстоятельство, что их основой являются статусные функции и вытекающие из них правила или модели поведения. Статусными называют функции, которые объект или индивид не могут выполнять просто благодаря своим физическим свойствам, а выполняют ее лишь благодаря коллективным представлениям об их наличии и свойствах в данном обществе.

Общий вид статусных функций состоит в том, что мы наделяем статусом, а вместе с ним и функцией, нечто, что не может выполнять эту функцию лишь благодаря своим физическим свойствам. При этом оно может действовать, только если ему приписана статусная функция, и здесь его отличие от других инструментов. В чем разница между ножом и двадцатидолларовой банкнотой? Нож будет резать исключительно благодаря своим физическим свойствам, а банкнота не будет обладать покупательной способностью лишь благодаря таковым.

Статусная функция может существовать лишь при наличии коллективного представления о предмете как обладающем тем статусом, который несет данную функцию.

Для распознавания статусной функции обычно необходимы некие статусные индикаторы, поскольку индивид или предмет не обладают никакими свойствами, свидетельствующими о его статусе, ведь статус существует лишь в силу коллективного принятия или признания. Это означает что одного лишь коллективного признания недостаточно. Должно существовать признание полномочий официальными органами, которые, в свою очередь, получили коллективное признание. Необходимо и присутствие статусных индикаторов, выпускаемых официальными органами.

Все это еще раз подтверждает вывод о фундаментальном характере института государства, причем как в рамках политической системы, так и в рамках правовой и других систем.

Тароева В. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры теории государства и права,
кандидат юридических наук*

ОТ КОНТРОЛЯ К КОНТРОЛЬНОЙ ВЛАСТИ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕ

Понятие контроля в науке неоднозначно, так под контролем понимается совокупность процессов в социальной системе, посредством которых обеспечивается следование определенным образцам деятельности, а также соблюдение ограничений в поведении, нарушения которых отрицательно сказывается на функционировании системы. Другое представление связано с рассмотрением контроля как механизма, с помощью которого обеспечивается соблюдение определенных ограничений, условий, нарушение которых наносит ущерб функционированию социальной системы. Третий подход выражается в том, что контроль – это целостная система всех социальных регуляторов. Четвертый свидетельствует о контроле, как одной из основных форм государственного управления, без применения которого управленческая деятельность теряет значение.

Контроль как специфическая деятельность имеет сложную структуру и проявляется в различных аспектах, что и обуславливает различные характеристики этого понятия и разнообразие представлений о нем.

Характеризуя контрольную функцию некоторые ученые акцентируют внимание на осуществлении ее в виде надзора, противопоставляя или объединяя понятия «контроль» и «надзор». Что же представляют собой эти понятия? В украинском языке слово «контроль» означает проверку, а также наблюдение с целью проверки.

Термин «надзор» значит: «наблюдение с целью проверки, орган для наблюдения за кем-нибудь, чем-нибудь».

Существует общепринятая точка зрения, что надзор является видом контроля. Понятие контроля является более широким, чем понятие надзора. Во время его осуществления проверяется не только систематичность исполнения нормативно-правовых актов и принятых решений, но и предоставленное контролирующим органам право вмешиваться в оперативную деятельность подконтрольных объектов в форме издания обязательных для исполнения предписаний. А задачей надзора является только выявление и предупреждение правонарушений, выяснение соответствия деятельности подконтрольных объектов четко установленным правилам. Органы, которые осуществляют надзор, не имеют права вмешиваться в оперативную деятельность или изменять акты органов управления. Надзор, по сравнению с контролем, является более узким видом деятельности.

Осуществление контроля как общественно-значимой функции определяет сущность понятие «контрольная власть».

Контрольная власть, которая представлена высшими государственными органами со специфическими полномочиями, должна быть независимой от других ветвей власти.

Контрольная власть постепенно формируется в самостоятельную ветвь государственной власти в Украине, в которой имеются особые органы государства. Каждая ветвь государственной власти связана с определенной функцией государственной власти. При этом система органов контрольной власти в Украине не является иерархической. Контрольная власть в Украине осуществляется разнородными органами и поэтому имеет совокупный (кумулятивный) характер. Таким образом, специфика этой ветви власти состоит в том, что ее органы рассредоточены, и каждый из них осуществляет частичную функцию общегосударственного контроля. Контроль как особая форма деятельности государства, исключает иерархию и соподчиненность всех контролирующих органов, иначе произошла бы концентрация власти у одного вида органов и вместо противодействия усилению власти, ее неправомерным акциям, мы бы получили один контролирующий авторитарный орган.

Сфера применения контрольной власти в Украине не ограничена. Органы контрольной власти независимы в осуществлении своих функций и в процессе этого осуществления не подчинены никаким другим органам. Их независимость является одним из важнейших признаков обособления этой ветви государственной власти.

Положение органов контрольной власти в Украине своеобразно. Основная задача органов контрольной власти – установление фактов нарушений закона, а в ряде случаев – недобросовестности, нецелесообразности, неэтичного поведения со стороны государственных служащих, составление акта о нарушениях, представление доклада соответствующему органу или обращение в суд. Непосредственные санкции они сами могут применять в крайне редких случаях.

Органы контроля занимаются лишь расследованием, проверкой, изучением состояния дел и не вправе вмешиваться в оперативную деятельность других органов государства, предприятий, учреждений. К нарушителям необходимые меры принимают уполномоченные на то другие государственные органы. Расследуя те или иные наруше-

ния, органи контроля могут вызывать для дачи объяснений должностных лиц, вправе требовать представления любых документов, причем ссылки на служебную тайну в этом случае не принимаются.

Развивая конституционную и нормативную базу контрольной деятельности, можно создать эффективную систему контроля в Украине.

Правовое обеспечение системы контрольной власти в Украине основано на множестве законодательных актов, которые регулируют отдельные виды контрольных органов. Нет единого акта, который бы охватывал все области деятельности государства в отношении осуществления контрольных полномочий.

Определяется необходимость в конституционном оформлении и законодательном регулировании особенностей контрольной власти с принятием Закона Украины «О системе контроля и контрольной власти», что обеспечит осуществление эффективного контроля по разным направлениям государственной власти.

Ролінський В. В.

Одеський інститут МАУП, здобувач кафедри права, адвокат

СПІВВІДНОШЕННЯ НАСИЛЬСТВА І НЕНАСИЛЬСТВА У СУСПІЛЬСТВІ

Проблема насильства стала невідкладною проблемою сьогодення. Як гостре соціальне явище вона проникла у всі сфери людського життя.

У визначенні поняття насильства існують два підходи, один з яких можна назвати абсолютистським, інший – прагматичним.

Відповідно до першого, поняття насильства несе чітко виражене негативне оцінне навантаження, і це слово існує вже в природній мові; воно, крім того, вживається в дуже широкому значенні, що включає усі форми фізичного, психологічного, економічного тиску і відповідних їм душевних якостей, як неправда, ненависть, лицемірство і т. д. Насильство, по суті, прямо ототожнюється зі злом узагалі. При такому підході виникають, як мінімум дві проблеми: по-перше, знімається проблема виправдання насильства, можливість його конструктивного використання; по-друге, заперечення насильства виглядає як чисто моральна програма, що вступає в непримиренну конфронтацію з реальним життям.

Набутий досвід полягає в тому, що насильство виправдане в порівняно малих дозах, – у тих випадках, коли воно запобігає більшому насильству, що до того ж ніяким іншим способом запобігти неможливо. Слід зазначити, що одиниці виміру насильства не існує. Проблема особливо безнадійна, коли йдеться про попередження насильства. Насильство неможливо підрахувати, виміряти, навіть якщо його можна було б охопити чисто зовнішнім чином.

Труднощі, пов'язані з визначенням насильства, вирішуються, якщо його помістити в простір волі і розглядати як один із різновидів владно-вольових стосунків між людьми. Насильство є одним із способів, що забезпечують панування, владу людини над люди-

ною. Підстави, коли одна воля панує над іншою, підмінює її, приймає за неї рішення, можуть бути різними. За визначенням Канта існують три категорії насильства:

- а) певна реальна перевага в стані волі: типовий випадок – патерналістська влада, влада батька;
- б) попередній взаємний договір: типовий випадок – влада закону і законних правителів;
- в) насильство: типовий випадок – влада окупанта, завойовника, насильника.

Австрійський антрополог Р. Андрі стверджує, що насильство – не взагалі примус, не взагалі ущерб життю і власності, а такий примус і такий ущерб, що здійснюються всупереч волі того чи тих, проти кого вони спрямовані. Насильство – узурпація волі. Воно є зазіханням на людську волю.

При такому розумінні поняття насильства набуває більш конкретного і чіткого змісту, ніж коли його просто ототожнювати з владою або трактувати як взагалі руйнівну силу.

Ті, хто виправдовують насильство пов'язують його не взагалі з волею, а з її моральною визначеністю, з її конкретно-змістовою характеристикою – доброю чи злою.

З постулату волі людини випливає, як мінімум, два важливі етичні висновки. Перший – людина відкрита для добра і зла. Другий – не можна відповісти на запитання, що таке людина, не відповівши водночас на запитання, що вона повинна робити. Добро, як і зло, – не факт, а справа вибору.

Ненасильство як нормативна програма наголошує на добрий початок в людині, на те, щоб посилювати його шляхом культивування і розвитку. Цим воно істотно відрізняється від насильства, як і в цілому від владних відносин, спрямованих насамперед на обмеження, блокування деструктивних, руйнівних проявів людської волі. Свідомо орієнтуючись на добро, прихильник ненасильства керується такими принципами поведінки:

- а) відмова від монополії на істину, готовність до змін, діалогу і компромісу;
- б) критика своєї власної поведінки з метою виявлення того, що в ньому могло б підтримувати і провокувати ворожу позицію опонента;
- в) аналіз ситуації очима опонента з метою зрозуміти його і знайти такий вихід, який дозволив би йому зберегти гідність, вийти з конфлікту з честю;
- г) боротися зі злом, але любити людей, які стоять за ним;
- д) повна відкритість поведінки, відсутність по відношенню до опонента якої б то не було неправди, прихованих намірів, тактичних хитрощів і т. д.

Основна установка ненасильства – виправити стосунки, перетворити ворогів на друзів, зробити так, щоб попереднє зло не стало абсолютною перешкодою для наступного співробітництва. Ненасильство є зусилля, яке полягає в тому, щоб вистрибнути із зачарованого кола ненависті і насильства, змінити підстави для вибору.

Таким чином, поняття насильство і ненасильство не можна зрозуміти без їх співвідношення. Щоб розкрити конкретний характер цього співвідношення, їх треба розглядати не кожне зокрема, а в більш широкому контексті боротьби добра проти зла, боротьби за соціальну справедливість і людську солідарність. Насильство визнається як зло більшістю філософських і релігійних вчень. Насильство стає важким теоретичним

завданням і духовним викликом, і проблема в тому, чи можна використовувати його в ім'я благих цілей, чи годиться воно як засіб для боротьби зі злом.

Можливі лінії поведінки людини перед насильно підтримуваною соціальною несправедливістю можна звести до трьох основних. По-перше, це пасивність, малодушність, боягузтво, капітуляція, словом, непротивлення насильству. По-друге, насильство у відповідь. Виділяється третя лінія поведінки – це активний ненасильницький опір, подолання ситуації несправедливості, іншими словами – принципово ненасильницькими методами.

З погляду співвідношення насильства і ненасильства, як справедливо стверджують філософи, наша епоха являє собою дуже небезпечну, критичну точку. В реальному історичному процесі, у цілому, ненасильство превалювало над насильством, було переважною тенденцією. Якби це було не так, то людство б уже не існувало.

Таким чином, розглянуті в історичному аспекті насильство і ненасильство можуть бути інтерпретовані як різні ступені, стадії єдиного процесу. У плані переходу від одного ступеня до іншого, від насильства до ненасильства, наш час є критичним, коли потрібне якісне зрушення вперед, рівнозначне зміні основ життя.

Буюклі В. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільна потреба в удосконаленні правоохоронної системи України зумовлює застосування загальнотеоретичних та філософсько-правових підходів до визначення основних категорій правоохорони. Аналіз робіт вітчизняних авторів свідчить про те, що визначення правоохоронної діяльності, як правило, містяться у навчальній літературі та окремих наукових роботах у сфері адміністративного та кримінального права, ці визначення не мають узгодженості з розумінням правоохоронної функції держави у загально-теоретичній юриспруденції.

Функція – це, перш за все, показник того, яким чином одне явище впливає на інше. При цьому не ставиться питання про те, яке явище породило ту чи іншу функцію іншого явища. Питання про розуміння понять «правоохоронні функції» та «правоохоронна діяльність» є одними із найбільш дискусійних в теорії права (Бондаренко І. В. Органи внутрішніх справ в системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. В. Бондаренко. – К., 2004. – С. 3). Зокрема, дослідник визнає, що правоохоронна діяльність виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів, тому до суб'єктів правоохоронної діяльності він відносить державу через її законодавчий, виконавчий, судові, президентські органи, прокуратуру; деякі громадські організації

та об'єднання; окремих громадян, з урахуванням відповідного розподілу між ними компетенцій, форм і засобів здійснення. У такому ракурсі поняття правоохоронної функції держави та правоохоронної діяльності не співпадають – остання є ширшою принаймні за колом суб'єктів.

Поняття правоохоронної функції держави визначається як самостійний і пріоритетний напрям державної політики, котрий за допомогою юридичних засобів здійснюється для досягнення такого соціального ефекту як захист права загалом, основ конституційного ладу, в тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та інших об'єктів, зміцнення законності і правопорядку, і одночасно виступає правовою формою досягнення інших цілей суспільства і держави (Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держави: поняття і ознаки / Йосип Горінецький // Держава і право: зб. наук. праць. – К.: Ін-та держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 24. – С. 48). Указаний дослідник отожднює з правоохоронною функцією держави тільки державну правоохоронну діяльність.

На думку інших вітчизняних авторів правоохоронна діяльність є державною діяльністю, що здійснюється спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу згідно з законом з метою забезпечення законності і правопорядку в суспільстві, боротьби із злочинністю та іншими правопорушеннями, охорони та захисту прав і законних інтересів громадян, державних і громадських організацій. При цьому метою такої діяльності визначається захист встановленого Конституцією суспільного ладу держави, економічної та політичної систем, прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, суб'єктів усіх форм власності, економічної та територіальної цілісності держави, а особливе місце серед завдань правоохоронної діяльності посідає захист прав та свобод людини, її життя, здоров'я, честі (Айб В. Р. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності [Електронний ресурс] / В. Р. Айб. – Режим доступу до статті: <http://www.bilenchyk.iatp.org.ua/files/publycaciai/Aib4.htm>).

Що стосується співвідношення правоохоронної функції держави та правоохоронної діяльності, то нерідко остання розглядається як реалізація першої (Карпова Н. А. Правоохранительная функция правового государства: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве» / Н. А. Карпова. – М., 2007. – С. 6).

На нашу думку, більш правильно виглядає позиція П. В. Онопенка, який розглядає правоохоронну діяльність лише як з проявів правоохоронних функцій держави (Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія учень про державу і право» / П. В. Онопенко. – К., 2005. – С. 6).

Таким чином, незважаючи на вкрай широке вжиття у правничій доктрині категорій «правоохоронна функція держави» та «правоохоронна діяльність», співвідношення зазначених феноменів поки не отримало належного визначення. Категорію правоохоронної діяльності слід вважати своєрідним правничим феноменом, що об'єднує елементи публічного примусу та правозастосування та стає активною частиною реалізації правоохоронної функції держави. Розуміння правоохоронної функції сучасної держави як державної діяльності, що здійснюється спеціально уповноваженими державними право-

охоронними органами для охорони права, встановленого законами правопорядку з використанням відповідних юридичних заходів впливу до порушників у суворій відповідності до закону і дотриманням визначених законом правил (процедур) не може сприйматися в якості такого, що відповідає викликам нового часу, що виражаються в індивідуалізації суспільства, кризі державного суверенітету (що, до речі, має не лише зовнішні, але й внутрішні прояви) тощо.

У цьому контексті постає необхідність у виробленні не лише теоретичних, але й філософських та методологічних концепцій бачення системи функцій сучасної держави, у їх взаємозв'язку та взаємовпливі.

Костиця О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ПРАВОВА ОНТОЛОГІЯ У ПРАЦЯХ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО

Правова онтологія виступає як учення про правове буття, про існування права, догми права, розмежуванні правового і неправового, правової реальності та її складових (Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції / Ю. М. Оборотов // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. I. – С. 43).

Свої міркування з приводу онтології права Ф. В. Тарановський починає з констатації положення про те, що встановлення поняття про право полягає в послідовному пошуку родової ознаки і видової відмінності цього явища. Відповідаючи на запитання, якою є родова ознака права, учений без коливань відносить право до явищ суспільного життя (Тарановський Ф. В. Енциклопедія права / Ф. В. Тарановський. – 3-е изд. – СПб.: Изд-во «Лань», 2001. – С. 66-67). Аналіз останнього дозволяє ученому розрізняти дві її сторони: діяльність індивідів та її впорядкування, або координація дій індивідів. Діяльність є необхідною ознакою усіх живих організмів, у тому числі і людей. Координація дій індивідів є необхідною ознакою суспільного життя і досягається завдяки існуванню певних правил, або норм. Соціальні норми становлять формальний момент суспільного життя. Що стосується змісту суспільної діяльності, то він визначається тими цілями, які взагалі переслідує людське життя. Такими, на думку ученого, є матеріальний і духовний успіх.

Ф. В. Тарановський виходить з дихотомії права і моралі. З онтологічних позицій він заперечує віднесення до соціальних норм релігії, зазначаючи, що релігія, на відміну від права, яке є суто формою суспільного життя, визначає собою також матерію суспільного життя, інакше кажучи, його зміст. Нормативна ж сторона релігії розпадається відповідно на релігійну мораль та божественне право (там само. – С. 67-68). Відповідно до цього, онтологічні особливості права учений бачить у встановленні характерних ознак права та відмінності його від моралі.

Перш за все Тарановський звертає увагу на нормативний характер права. Право виставляє певні вимоги до всіх учасників співжиття і цим самим безпосередньо керує їх діяльністю, спрямовуючи їх до єдиної мети, визнаної відповідним суспільним союзом.

Нормативність права для Тарановського, який украй рідко відмовляється від верифікації висунутих ним положень, є аксіомою. Але з огляду на те, що з питання про видову ознаку права існують різноманітні теорії, учений детально зупиняється на критичному розгляді розбіжностей у цих теоріях і водночас висловлює дуже цікаві думки.

Учений, насамперед, виступає проти думки Л. Гумпловича, який не тільки бере під сумнів нормативний характер права, але й прямо заперечує його. Ф. В. Тарановський не погоджується також із думкою Л. Петражицького про те, що право є явищем винятково психологічним.

Юридичні норми, за Тарановським, існують об'єктивно і незалежно від суб'єктивного переживання; показником цього є вчинки людей, в яких здійснюються веління норми й координація цих вчинків, на якій ґрунтується людське суспільство. «Право не тільки переживається у свідомості індивіда, але й об'єктивно діє в соціальному середовищі. Об'єктивна дія права відображується юридичною нормою. На одному боці переживається свідомість свого обов'язку і чужої вимоги, на іншому – свідомість своєї вимоги і чужого обов'язку. Виконання веління правової норми настає тільки за повної відповідності зазначених психічних переживань на обох сторонах і при встановленні єдності нормативного критерію. Оскільки в стані таких взаємопов'язаних суб'єктів юридичного відношення може опинитися будь-яка пара учасників співжиття, то значить відповідність психічних переживань повинна існувати одночасно у психіці обох учасників відносин, регульованих у всьому суспільстві» (там само. – С. 85).

Учений є прихильником позиції, відповідно до якої право є гетерономним нормативним утворенням, що ґрунтується на зовнішньому установленні і виходить із зовнішнього авторитету. Погоджуючись з ідеями Р. Іеринга з приводу соціологічного пояснення примусової реалізації права в цілому, Ф. В. Тарановський критикує його за пряломітність у своїх висновках щодо того, що юридичні норми завжди і незмінно підлягають примусовому виконанню. Не всі юридичні норми, на думку Тарановського, забезпечені у здійсненні їхніх велінь примусовим виконанням за вироком суду. Якщо це забезпечення є в нормах приватного права, то в цілому ряді норм публічного права його не існує. Психічний вплив санкції на волю зобов'язаної особи так само не підлягає поширенню на всі галузі права (цілий ряд норм державного і міжнародного права повністю позбавлені санкції). Учений наводить приклади, що підтверджують зазначені положення. Прихильники позиції про безумовне значення примусу в праві не визнають норм, позбавлених санкції, юридичними. Не вважаючи такий підхід прийнятним, Ф. В. Тарановський зазначає: «Якщо будь-які факти не укладаються в рамки теорії, то неправильним буде відмітати факти на угоду теорії; слід чинити навпаки – змінити теорію так, щоб вона покривала факти і пояснювала їх» (там само. – С. 97).

Розрізняючи об'єктивне і суб'єктивне право, Ф. В. Тарановський під правом в об'єктивному сенсі розуміє юридичну норму або сукупність юридичних норм, а під правом у суб'єктивному сенсі – вимоги, якими наділяє нас норма права. На думку ученого, об'єктивне і суб'єктивне право відокремлено одне від одного не існують і перебувають одне до одного не в причинній, а корелятивній взаємодії. Через таку нерозривність неприйнятним здається Тарановському порушувати питання про те, яка із цих сторін права є важливішою, як це роблять деякі великі вчені (Іеринг, Коркунов та ін.). Відповідь на це

запитання багатьох учених зводиться до визнання суб'єктивного права історично більш давнім, ніж об'єктивне право. Слабка сторона подібних позицій, як вважає Ф. В. Тарановський, полягає у змішуванні об'єктивного із загальним і абстрагованим і суб'єктивного з одиничним і конкретним.

Отже, у теорії Ф. В. Тарановського знайшли свій відбиток такі властивості права як нормативність, об'єктивність, гетерономність, примусовий характер, що характеризують його природу. Розуміння Ф. В. Тарановським об'єктивного та суб'єктивного права відповідає парадигмі юридичного позитивізму, хоча й без жорсткої прив'язки до суверенного веління держави.

Повар О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ПРАВА ДИТИНИ У РОЗУМІННІ ВІТЧИЗНЯНИХ ТЕОРЕТИКІВ ТА ПРАКТИКІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Загальновизнано, що ставлення суспільства до найбільш слабких, беззахисних своїх членів є показником рівня його цивілізованості. У цьому сенсі ми можемо констатувати, що тільки зі становленням третього покоління прав людини, тобто визначенням прав окремих суспільних спільнот (біженців, жінок, дітей) людство досягло рівня цивілізованості.

Протягом історії людства дитина та дитинство як соціально-культурне явище еволюціонували від рівня суто приватних сімейних до рівня глобальних загальнолюдських проблем, на вирішення яких спрямовані як міжнародно-правові стандарти, так і національні законодавства. У зв'язку з цим постає питання про доктринальний супровід вражаючої еволюції дитинства. Перш за все – це осмислення феномену прав дитини, яке має як сучасний, так і історичний вимір. В рамках цієї публікації зроблена спроба показати генезу філософсько-правового осмислення прав дитини у працях ідеологів теорії соціального виховання, яка стала офіційною педагогічною доктриною в УСРР, з моменту видання Народним комісаріатом освіти УСРР «Деклярацію про соціальне виховання дітей» (липень 1920 р.). Цим документом запроваджувалась особлива, відмінна від РРФСР, система виховання дітей, головною метою якої вбачалася охорона дитинства у найширшому сенсі цього слова як освіта, виховання, правове та соціальне забезпечення дітей. Перед системою освіти, яка мала бути ключовим фактором соціального виховання, ставилося завдання «довести до розквіту... молоді ряди борців за світле комуністичне майбутнє». Таке принципово нове бачення дитинства вимагало пояснень та пропаганди з боку офіційної влади.

Можливо, найбільший внесок у справу правової пропаганди нової державної політики щодо дітей та дитинства зробив педагог та політичний діяч Я. А. Мамонтов. Цій проблемі присвячені його праці «Право держави і право дитини» (з приводу «Деклярації Наркомосвіти УС. Р. Р. про соціальне виховання дітей» та «Соціальне виховання»). Він до-

водив, що у комуністичному суспільстві право виховувати дітей має належати державі не тому, що розпадається сім'я, а тому, що цього вимагають відносини між громадянином і державою. Якщо людина з дитинства не буде вихована для «активної соціальності», вона не буде мати засобів для боротьби за своє існування за нових «соціальних умов».

Громадянське виховання дитини розглядалось Мамонтовим як важлива складова виховної функції держави. Він відзначає, що право дитини «на вільний розвій визначається або відкидається державою залежно від того, як держава ставиться до вільних проявів своїх дорослих громадян: коли вона признає за кожним громадянином право вільно виявляти себе в релігійному, політичному і інших відношеннях, то цілком натурально, що така держава мусить визнавати і за дитиною право на вільний розвій, і навпаки, де громадянин безправний, там не може мати жодних прав і дитина». Таким чином, від того чи іншого ставлення держави до своїх дорослих громадян залежить, рештою, і ставлення її до виховання дитини.

У працях Мамонтова вироблені організаційно-правові форми комуністичного соціального виховання. На його думку, дитячий будинок є найбільш рішучою формою «державного виховання: тут дитина мусить виховуватися державою і для держави і нікому не дозволяється посягати на це право виховання будучих громадян-комуністів».

Разом з тим Я. А. Мамонтов був категорично проти одержавлення дитинства та беззастережного патерналізму у сфері виховання дитини: «Коли ми визнаємо, що дитина не може надалі бути власністю родини, то мусимо бути послідовнішими і визнати, що вона в такій же мірі не може бути і власністю держави» (Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): хрестоматія / О. В. Сухомлинська (наук. ред.), Л. Д. Березівська (упоряд.). – К.: Науковий світ, 2003. – С. 260).

Схоже розуміння прав дитини відмітне у теоретика та практика народної освіти, керівника науково-педагогічного відділу Народного комісаріату освіти УСРР О. І. Попова, який закликав «реалізувати, нарешті, «права дитини», а не тільки висмоктувати з неї виконання її «обов'язків». Деклярація про соціальне виховання стає деклярацією прав дитини» (Там само. – С. 238).

Отже, попри патерналізм доктрини соціального виховання її автори уважали дитину суб'єктом, а не об'єктом права або пасивним об'єктом правового захисту, як це власиво було тодішньому праву.

Дещо інше розуміння соціального виховання було вироблено представниками філософського напрямку у розвитку педагогічної думки – як соціалізації дитини. Так визначав соціальне виховання представник кордоцентричної філософії В. В. Зінковський, який у своїй праці «Про соціальне виховання» доводив що в умовах революційних змін освіта має допомогти не тільки розвитку індивідуального життя, а й підготовці до суспільного життя, до соціальної діяльності (Зінковський В. В. Про соціальне виховання / В. В. Зінковський. – К., 1920. – С. 3-4/)

У цілому українська дослідниця Л. Г. Цибулько виокремлює у 1920-30-ті рр. чотири типи розуміння соціального виховання: як системи виховання, призначеної для організації колективного життя дитячого населення; як виховання, що спирається на суспільні форми життя; як виховання громадянськості, соціальних інстинктів і навичок; як використання виховних можливостей колективу (Цибулько Л. Г. Становлення й розвиток

теорії соціального виховання у вітчизняній педагогіці 20-х років ХХ століття / Л. Г. Цибулько // Вісник Луган. націон. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Серія «Педагогічні науки». – 2004. – № 9. – С. 79-86).

Спільними між теоретиками та практиками соціального виховання було визнання прав дитини та необхідності охорони дитинства з боку держави. Таке спільне розуміння зумовило створення державної системи охорони дитинства, яка протягом перших післяреволюційних десятиліть виявилася спроможною подолати дитячу бездоглядність та безпритульність, суттєво скоротити дитячу злочинність та перейти до загальної освіти дітей.

Рязанов М. Ю.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры теории государства и права*

СТАНОВЛЕНИЕ ПРОФЕССИИ ЮРИСТА У СЛАВЯН

Продолжительное время функции в сфере права (которые выполняют современные юристы) на славянских территориях выполняли носители государственной власти (князь, гетман) или поручали их подчиненным из господствующего слоя, знати (выходцам из верхушки, элиты). Поэтому исполнитель юридических функций должен был действовать в интересах государства, своего социального слоя и самого себя. На это была ориентировала идеология, религия, мораль соответствующих времен. Как считают некоторые исследователи, функция судебной ветви власти – обслуживать власть и проявлять заботу о своем собственном благополучии. Указ императрицы Российской империи Екатерины I от 25 мая 1726 года приказывал в судах не платить жалованье, а «довольствоваться им вот дел по прежнему обыкновению с челобитчиков, кто что даст, но по своей воли», по сути провоцировал взяточничество. Но, не следует забывать, что все же таки какая-то часть юристов работала в интересах общества и человека и отделялась от общего слоя юристов того времени.

Впервые в истории человечества лицо судьи (юриста) упоминается три тысячи лет тому в Библии. Так, в книге «Выход» пророк Моисей (судья и законодатель) «... выбирает из всего Израиля способных людей... которые боятся Бога... правдивых, которые ненавидят пользу» и делегирует им свои судебные полномочия: «Пусть судят они народ во все времена... и понесут бремя». Именно эти критерии, заложили основные нравственно-профессиональные принципы деятельности юристов, которые являются актуальными и теперь.

Что касается истории славян, то слово «суд» впервые упоминается в Уставе князя Владимира Святославича «О десятинах, суды и людей церковных» (начало XI столетие). Хотя как институт права он возникает еще во время язычества. « В судебной практике Руси и многих других народов, – писал академик Б. А. Рыбаков, – существовал принцип определения правоты, с помощью раскаленного железа – тот, кто правый, мог взяться за «золотой» металл, а виноватого он обжигал». Суть этого принципа состоит в вере в

справедливость, поэтому суд действовал «по правде». Оценки научными работниками судебной деятельности князей имеют гипотетический и дискуссионный характер. Впрочем, следует заметить, что среди них были лица, которые имели высокий уровень личностного потенциала и осознавали большое значение своей судебной деятельности. Свидетельством этого есть «Поучения» детям Владимира Мономаха, в котором киевский князь завещает своим потомкам не перекладывать дело судопроизводства на тиунов и отроков. Он никого не велит карать смертью, потому что «... не следует губить души, даже преступника, который заслуживает такого наказания» и приказывает сыновьям «... не давать сильным обижать слабых».

Безусловно, уровень личностного профессионального потенциала князей, посадников, наместников, тиунов и других лиц, которые осуществляли судебные функции, был далеким от идеального, поскольку их правосознание как система представлений о праве не имела категоричных установок-требований, которые выдвигаются к современному судье. Кроме того, княжеские судьи работали на общественных началах и не являлись профессионалами, поскольку профессия судьи, а равно и понятие юриста, тогда еще только зарождалась.

Показательным, в отношении требований к качествам юриста, можно назвать судопроизводство Запорожской Сечи, осуществлявшее свою деятельность на демократических принципах непосредственности и коллегиальности, а также устранении всего, что стояло между судом, который постановляет приговор, и доказательствами и предметами исследования. Судья строил заключения на основании собственного наблюдения, внимательно выслушавши свидетелей. На судебных заседаниях было многолюдно. Причем присутствующие не были пассивными наблюдателями – создавалось впечатление, согласно которому: судит не суд, а общественность. Правосудие происходило согласно старинному обычаю, «словесным правом и здоровым толком», а также общими традициям славянского народа. Для упрочения этих демократических принципов надо было достичь самого важного фактора – самоотречение, ведь, если над общественными интересами властвует личная выгода отдельных людей и классов, демократия не развивается, а также никто не имел права руководствоваться эгоистическими мотивами – все должна была решать община.

Интересен тот факт, что, поскольку среди запорожцев были люди с разным уровнем морального развития и характером направления социально-психологических установок, кандидатов в судьи подвергали длинным испытаниям, «... постановив под провод «старинных» казачий, что учили рыцарских примет – выносливости, терпеливости, храбрости, самоотречения». А также выдвигались жесткие требования к воспитанию, которое основывалось на объединении духовно-интеллектуального (глубокая религиозность и образованность) и физического идеала, веры в превосходство справедливости, мудрости и мужества. Следует засвидетельствовать, как бесспорный факт, высокий уровень личностного потенциала судей. Это были люди, которые владели языками, риторикой, имели глубокие (для того времени) знания античной истории и литературы. Образованность как черта личности была непосредственно связана с них жизненными ценностями, интересами и нуждами. Моральными добродетелями полагали щедрость, бескорыстие, бесшабашную любовь к свободе, неспособность терпеть гнет, равнодушие к накоплению

богатства, сила духа, ответственность перед обществом, стойкость и гостеприимность, при этом законы гостеприимства были незыблемыми, несмотря на национальность и вероисповедание гостя. Это все является проявлением святости и великодушия славян, которые можно проследить от истории их зарождение, и следует заметить, что, не взирая на довольно сильное иностранное влияние в формирование правовой культуры, которые регрессивно влияло на дальнейшее развитие профессии юриста, общие славянские идеалы, которые пронизывали народный дух были неизменными.

Чередник Р. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

РІЗНОДЖЕРЕЛЬНІСТЬ СПОРТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Поняття «джерела права» є однією з фундаментальних категорій у сучасній загальнотеоретичній юриспруденції та має особливе значення для правової теорії і практики. В сучасному правовому дискурсі все більшої уваги приділяється різноманітним аспектам визначення понять джерел права, їх співвідношення з формами права та іншим спорідненими проблемами. Також набуває особливого значення розуміння різноджерельності права.

Визначаючись з категорією «джерела права» слід враховувати, що кожна галузь права має власні особливості її застосування; котрі зумовлені юридичними доктринальними традиціями та специфікою галузевої правотворчості. Спортивне право в цьому випадку не є винятком. Саме тому актуальність теми дослідження не викликає сумнівів, оскільки активізація процесів становлення спортивного права як на національному, так і на міжнародному рівні породжує необхідність дослідження джерел (форм) спортивного права, виявлення їх особливостей на міжнародному рівні та в сучасній системі права України.

Метою дослідження є розкриття різноманіття джерел (форм) спортивного права України.

Оскільки спортивна діяльність проявляється як через відносини приватноправового характеру (наприклад, майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини за участю суб'єктів спортивної діяльності, засновані на їх рівності, автономії волі і майновій самостійності), так і через відносини публічно-правового характеру (зокрема, з приводу публічної організації спортивної діяльності), тому джерела спортивного права у матеріальному значенні визначаються як потребу суспільства до розвитку фізичної культури й спорту, ідеальному – шляхом усвідомлення соціумом необхідності врегулювання правовими засобами спортивної діяльності та приведення її до єдиної злагодженої системи, та формальному – як формально закріплені джерела, які регулюють окремий вид суспільних відносин.

Джерела спортивного права, саме у формальному значенні (форми права), можуть бути умовно розділені на два види: внутрішньодержавні (національні) та міжнародні.

Для спортивного права характерні такі основні національні джерела: внутрідержавне законодавство держав, що включає в себе закони та підзаконні акти, внутрідержавний правовий звичай, акти національних спортивних організацій, які задіяні в регулюванні спортивних відносин, судовий прецедент (у країнах прецедентного права).

До міжнародних джерел спортивного права слід віднести: міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, акти міжнародних спортивних організацій і нормативні (прецедентні) рішення міжнародних судів

Розглядаючи внутрішньодержавне законодавство в сфері спорту, слід зазначити, що його дія поширюється лише в межах цієї держави та є результатом реалізації нормотворчої функції державних органів, які втілюють у життя інтереси різних верств громадянського суспільства. Українське національне законодавство в сфері спорту представлено Конституцією України, законами України «Про фізичну культуру і спорт», «Про підтримку олімпійського, параолімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» та низкою інших нормативно правових актів в цій сфері.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» в зв'язку з відсутністю єдиного кодифікованого акту в сфері спортивно діяльності, є одним з основоположних нормативно-правових актів цієї галузі, який визначає правові, соціальні, економічні та організаційні основи фізичної культури та спорту в Україні, участь державних органів, посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності в зміцненні здоров'я громадян, досягненні високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури і спорту.

Визначаючи вплив форм міжнародного спортивного права на правову систему України слід враховувати низку аспектів. Міжнародні договори в сфері спортивно діяльності, як правило, є результатом узгодженого волевиявлення держав-учасниць. В загальному вигляді договорами є угоди держав відносно вмісту договірних норм і визнання таких норм як юридично обов'язкових. Міжнародні договори в міжнародному праві регулюють правовідносини головним чином за участю юридичних і фізичних осіб – суб'єктів внутрішньодержавних правовідносин в сфері спорту, проте зобов'язання за договором покладаються на держави-учасниці, які в подальшому несуть відповідальність за приведення свого внутрішнього права у відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями.

Завдяки міжнародним договорам українське законодавство запозичило багато положень міжнародного права. Норми міжнародних документів використовуються у фізкультурно-спортивних відносинах за участю іноземних фізичних і юридичних осіб, визначають їх правовий статус, порядок застосування правових наслідків їх діяльності на території України та багато іншого.

Висновком з всього вищевикладеного є те, що сьогодні становлення спортивного права стрімко відбувається як на національному, так і на міжнародному рівні, тривають процеси систематизації діючих норм з метою фіксації, уточнення їх змісту, усунення колізій і заповнення прогалів в діючому законодавстві. Подальше дослідження необхідності розвитку цих процесів в Україні не викликає сумнівів, а розкриття плюралізму джерел спортивного є вагомим чинником по підвищенню ефективності, гармонійності та збалансованості спортивного законодавства, його спроможності реально сприяти розвитку спорту.

Іванченко О. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права,
кандидат юридичних наук*

СТРУКТУРА НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Проблема співвідношення норм міжнародного та норм національного права в силу своєї гострої практичної значущості привертала увагу дослідників протягом усього періоду функціонування сучасного міжнародного права та національних правових систем. Разом із тим, довгий час вона була парафією виключно юристів-міжнародників. Загальнотеоретична ж юриспруденція розглядалась ученими як теорія національного права, до предмета якої не входила взаємодія між системами міжнародного та національного права, тим більше – між окремими їх елементами, якими є норми права. На сьогодні теорія права не може ігнорувати міжнародно-правовий сегмент нормативного регулювання, зважаючи на повсюдні процеси інтернаціоналізації правового життя, глобалізації економіки та політики, яка потребує уніфікованого правового оформлення.

Категорія норми права справедливо вважається центральною конструкцією юриспруденції, що зумовило її аналіз авторами та представниками всіх відомих у минулому та чинних у сучасності парадигм праворозуміння.

На сьогодні виокремлюються такі основні точки зору на поняття «норма права»: 1) правило поведінки; 2) державний припис; 3) державно-владне веління; 4) модель відносин, необхідна для існування держави і суспільства. До останньої примикає позиція А. В. Полякова, який акцентує увагу на інтерсуб'єктивному характері правової норми і розмежовує поняття соціально-правової та державно-правової норми. Як видно, докорінної відмінності між указаними позиціями немає; всі вони так чи інакше «прив'язують» норму права до діяльності держави, вказують на її обов'язковий характер. При розробці теорії правової норми більшість вітчизняних авторів виходить з національного нормативного матеріалу, не враховуючи відмінностей поняття норми ні в інших правових системах (як на це звертала увагу Л. В. Афанасьєва), ні в міжнародній правовій системі. Не в останню чергу це зумовлено наслідками багаторічної автаркії радянської юриспруденції, яка, сповідуючи ідею примату радянського соціалістичного права над міжнародним правом, вважала національне право та міжнародне право абсолютно окремими системами правового регулювання. Тому теоретики права, узагальнюючи емпіричний матеріал і виводячи певні закономірності буття та функціонування права, як правило, не звертали ся до міжнародно-правового нормативного досвіду.

Під великим питанням на сьогодні перебуває така нібито усталена категорія юридичної догматики як структура норми права. Розкид думок щодо цього питання – від класичної триелементної (С. О. Голунський, М. С. Строгович, С. С. Алексєєв) до чотириелементної (П. М. Рабінович), п'ятиелементної та шестиелементної (О. В. Берг). Проміжною у цьому плані є позиція А. С. Піголкіна, М. В. Разуваєва та Л. В. Афанасьєвої, які визнають наявність як одноелементних, так і двоелементних, і триелементних норм права, хоча критерії виокремлення таких типів норм у кожного дослідника власні. Так,

Л. В. Афанасьєва ототожнює первинну правову норму та правовий припис, а до двоелементних відносить регулятивні та охоронні норми. Що стосується триелементних, то вони формуються з первинних та двоелементних. М. В. Разуваєв класифікує правові норми за особливостями зовнішнього вираження на триелементні (що включають гіпотезу, диспозицію, санкцію), двоелементні (гіпотеза і диспозиція), одноелементні (диспозиція). Як видається, саме ця позиція є найбільш обґрунтованою як логічними міркуваннями автора, так і верифікованою емпіричним матеріалом, і в подальшому для цілей цього дослідження буде використовуватися саме це наукове положення.

Не менш складним (хоча й не дискусійним) є питання про підстави класифікації правових норм. Зазвичай кожен спеціаліст із теорії правових норм подає власну класифікацію. І. І. Лукашук класифікує норми міжнародного права за такими різноманітними підставами:

- за змістом і місцем в системі – цілі, принципи, норми;
- за сферою дії – універсальні, регіональні, партикулярні;
- за юридичною силою – імперативні та диспозитивні;
- за виконуваними функціями у системі – матеріальні та процесуальні;
- за способом створення і малої форми існування, тобто за джерелом, звичаєві, договірні, норми рішень міжнародних організацій.

Окремі типи (види) норм міжнародного права було піддано спеціальному дослідженню. Так, Л. А. Алексидзе та Л. М. Шестаков дослідили імперативні норми міжнародного права, а Н. В. Дрьоміна-Волок дослідила сам процес імперативізації міжнародного права (створення норм *jus cogens*). До таких норм дослідниця відносить норми, які забороняють агресивне застосування сили, расову дискримінацію, геноцид, работоргівлю, піратство та катування.

У результаті аналізу наукової літератури з проблеми цього дослідження можна зробити такі висновки, що, по-перше, більшість досліджень присвячені співвідношенню міжнародного та національного права як систем права або як правових систем, тоді як співвідношення такого основного елементу будь-якої системи права як правова норма залишається на периферії досліджень попри всю важливість цієї проблематики. По-друге, наявна велика кількість галузевих досліджень співвідношення окремих інститутів, джерел права тощо вимагає загальнотеоретичного узагальнення.

Кожухар В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

РОЗУМІННЯ ВІДНОВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Одним з інноваційних підходів до дослідження відповідальності, в порівнянні із класичними дослідженнями юридичної відповідальності, є відновний підхід. Його актуалізація на сучасному етапі розвитку українського права пов'язана із запровадженням

ідей відновного правосуддя в Україні, яке з 70-х років ХХ сторіччя практикує світова спільнота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених юридичній відповідальності і відновному правосуддю вказує на необхідність детального та всебічного вивчення такого явища як відновна відповідальність. Дана стаття присвячена одній з багатьох проблем, які ще потребують окремого розгляду, а саме проблемі розуміння відновної відповідальності в юридичній науці.

Ідея відновного правосуддя та сучасні практики її запровадження за часи свого існування та застосування довели власну ефективність у вирішенні конфліктів різної галузевої спрямованості, складності та традиційної забарвленості. Однак науковий аналіз необхідно проводити із врахуванням того, що цінності, на яких базується відновне правосуддя в різних культурах розуміються по-різному (українське суспільство не виняток) і думки щодо того, як запроваджувати такі цінності в контексті конкретної культури можуть сильно різнитися.

Розвиток суспільних відносин та об'єктивна необхідність у розширенні сфери правового регулювання зумовлюють появу нових видів відповідальності за характером правопорушення, видом санкцій та сферами правового впливу.

Серед ключових принципів ідеї відновного правосуддя, які є базисом для моделі відновної відповідальності та розкривають її сутність, можна виділити наступні.

Перший відноситься до заподіяної шкоди. По-перше, реалізація цього принципу стосується жертви і передбачає, що жертва і її потреби мають знаходитися в центрі правосуддя, оскільки шкода заподіяна саме їй. По-друге, правопорушник має нести відповідальність з урахуванням заподіяної шкоди. Правопорушника треба заохочувати до усвідомлення своєї вини і відповідальності за відшкодування збитків.

Другий основний принцип відновного правосуддя – принцип участі. Його суть в тому, що у жертви, правопорушника і суспільства мають бути власні ролі в цьому процесі. Держава не повинна стояти нагорі, виконуючи правосуддя щодо правопорушника, який стоїть нижче, примушуючи його захищатися. Держава має брати участь у правосудді поряд із жертвою та правопорушником.

Основна мета відновного підходу – наголошувати потреби і зобов'язання.

Г. Зер, звертаючись до проблеми відповідальності у відновному правосудді зазначає: «Потреби та зобов'язання належать до питання відповідальності. Злочинці, які заподіяли шкоду, повинні нести відповідальність за свої вчинки. «Відповідальність» означає розуміння і визнання того, що було заподіяно шкоду, і вживання певних заходів з її відшкодування. Дуже часто поведінка злочинця є наслідком його безвідповідальності, тож просто повідомити йому призначене покарання означає дозволити уникнути відповідальності» (Зер Г. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / Говард Зер; пер. з англ. М. Яковлева. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004, с. 159).

В межах відновної моделі правопорушника закликають пояснити підстави, які спонукали його на вчинення правопорушення. В результаті з'являється можливість краще зрозуміти згадані підстави та віднайти шляхи їх усунення (Райт М. Восстановительное правосудие – путь к справедливости. Симпозиум / Мартин Райт; пер. с англ. – К.: Издатель Захаренко В. А., 2007, с. 9).

Концепція відновного правосуддя виокремлює три рівні відповідальності: потерпілого, громади і правопорушника.

На думку Г. Зера «правопорушники мають нести відповідальність так само, як і суспільство. Воно мусить нести відповідальність перед жертвою, тобто визначати та задовольняти її потреби. У такий саме спосіб великі громади мають прислуховуватись до потреб правопорушників, намагаючись не просто «вилікувати», а й «перетворити» його. Отже, відповідальність є багатовимірною і сприяє перетворенням» (Зер Г. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / Говард Зер; пер. з англ. М. Яковлева. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004, с. 159).

Правопорушників заохочують до осмислення того, якої шкоди вони завдали, та спонукають узяти відповідальність за неї. Відновним правосуддям передбачено зцілення як окремого індивіда так і цілої спільноти.

Отже, пропонує нами модель відновної відповідальності є різновидом соціальної відповідальності та типом юридичної відповідальності, побудованої на ідеях та принципах відновного правосуддя.

Сприймавши ідею відновної відповідальності в запропонованому розумінні, теоретичні дослідження юридичної відповідальності здобувають можливість інтегруватися в неї, побудувати гармонійну систему та набути якісно нового значення в теоретичному та практичному плані.

Крім того, необхідність такого дослідження викликана конкретними практичними потребами правозастосування, серед подальших перспектив у дослідженні відновної відповідальності можна зазначити необхідність розкриття поняття відновної відповідальності, з'ясування місця відновної відповідальності в системі соціальної відповідальності, співвідношення відновної відповідальності з позитивною та ретроспективною, компенсаційною та каральною відповідальністю. До того ж дослідження відновної відповідальності вже на початковому рівні її осмислення, завдяки зміні кута зору, дозволяє поглянути на класичні проблеми юридичної відповідальності по-новому, що можливо допоможе у їх конструктивному вирішенні.

Бачина Л. Ю.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры теории государства и права*

ПРАВОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ ЖУРНАЛИСТОВ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Средства массовой информации играют важную роль в формировании правового государства и гражданского общества, правовой культуры населения, защите прав и свобод личности. СМИ анализируют сферу правовых отношений общества, практику нормотворчества, судопроизводства, правоприменения, правореализации и т. д. При этом многие журналисты проявляют поразительную некомпетентность даже в простейших правовых вопросах, в том числе при подготовке ими материалов на юридическую

тематику. Причина этого – низкий уровень правовой культуры и правового образования представителей СМИ, их неграмотность в юридических вопросах. Освещая важные юридические вопросы, такие как резонансные судебные дела и осуществления правовых реформ, журналисты порой не знают, о чем пишут (Стеблівський Ю. Системі правосуддя потрібна «цілюща» критика / Ю. Стеблівський // Юридичний вісник України. – 2009. – № 42. – С. 24-28).

Одновременно продолжают оставаться мало исследованными важные организационно-правовые вопросы работы СМИ, прежде всего те, которые касаются подготовки журналистских кадров широкого профиля и узконаправленной специализации, в частности, в правовой сфере.

Некоторые аспекты вопроса правового воспитания и правового образования журналистских кадров, а также правового направления в журналистике были исследованы такими специалистами, как М. И. Женченко, М. Крутов, П. П. Музыченко, Н. И. Недопитанская, А. Г. Рихтер, В. В. Серафимова, П. М. Федченко, Д. Шевченко, J. Bank, S. Brill, K. Carter, S. Kellogg, D. Solove и другие. Однако данных исследований недостаточно для того, чтобы составить полную картину, о качестве и объеме правового образования, его недостатках, уровне правовой неграмотности, а также правовой культуры самих журналистов, которые влияют на правосознание и правовую культуру населения.

Всё более актуальным становится вопрос о способности мастеров пера адекватно и профессионально оценить ситуацию и выдать в печать грамотно построенный и содержательный юридический материал.

Информацию реципиентам в современном мире в подавляющем большинстве случаев предоставляют СМИ, которые или юридически подкованы и тогда информация идет к реципиенту «как она есть», или не разбираются в юридических процессах и явлениях, соответственно и передаваемая реципиентам информация будет невольно исказиться и перекручиваться. СМИ – это не просто канал сообщения, беспристрастно передающий сообщение, но именно посредник, *medium*, преломляющий, интерпретирующий и окрашивающий информацию. Данная ситуация является следствием увеличения интерактивного, воспитательного и пропагандистского потенциала масс-медиа. (Воскресенский Ю. Понятие «средства массовой информации». Роль коммуникации и СМИ в политической системе общества // Юрист. – 2005. – № 6. – С. 36).

Значение передаваемой правовой информации позволяют ряду исследователей рассматривать информацию как «важнейший источник власти» (Анохин М. Г. Павлонтенкова М. Ю. Информационно-коммуникативные технологии в политике // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. 1999. № 1. С. 44).

СМИ являются носителем общественного правосознания и средством внедрения его в индивидуальное правосознание. СМИ, выступая как один из идеальных духовных компонентов социальной среды, связывают индивидуальное правосознание с общественным бытием, причем эта связь носит опосредованный характер. Заметим, что публикация нормативного акта служит печатной формой распространения правовой идеологии.

Таким образом, СМИ оказываются в двойственной ситуации, которая, по меткому замечанию С. В. Дубовика, может быть охарактеризована как положение «между моло-

том (властью) и наковальной (обществом)» (Дубовік С. В. СМІ постсацьялістычнай Беларусі: пошук новай рацыянальнасці / С. В. Дубовік. Мн.: БДУ, 2003. – С. 15). При этом именно на СМИ выпадает роль посредника, выражающего интересы государства, с одной стороны, и общества – с другой (Воскресенский Ю. Понятие «средства массовой информации». Роль коммуникации и СМИ в политической системе общества // Юрист. – 2005. – № 6. – С. 38). В условиях, когда структуры гражданского общества пребывают в зачаточном, незрелом состоянии, это повышает роль масс-медиа в формировании правосознания граждан, и, в особенности, не осведомленных в праве граждан.

В настоящее время из СМИ человек получает от государства и общества значительную часть той информации, того необходимого познавательного материала, который нужен ему для становления как гражданина. При этом масс-медиа оказывают существенное влияние на формирование правосознания граждан.

Отсюда понятно, что журналисты должны быть компетентными в той отрасли права, к которой принадлежит публикуемая ими информация. Правовая неграмотность, непросвещенность работников СМИ в юридических вопросах – это один из факторов, определяющих правовой нигилизм населения, формирования негативного отношения населения к правоохранительным органам и действующему законодательству. Именно СМИ так или иначе подавая информацию, играют значительную роль в составлении человеком своего мнения о происходящих событиях и окружающей обстановке, особенно если этот человек юридически не грамотен или склонен принимать всё услышанное и увиденное за чистую монету. Таким образом, формирование правовой грамотности журналистов является важным направлением повышения уровня правовой информированности и правовой грамотности населения Украины.

Скуріхін С. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
зав. кафедри військової підготовки, кандидат юридичних наук*

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Особливості й активність процесу правової соціалізації людини пов'язані, разом із іншими чинниками, з її залученням і входженням в ту або іншу професійну групу. На формування особистості впливають характер праці, її предметний зміст, форми колективної організації, суспільна значущість результатів, розширення меж правового регулювання, притаманний їй технологічний процес, можливості для виявлення самостійності, ініціативи.

Вступаючи на військову службу, індивід продовжує соціалізуватися. Процес правової соціалізації військовослужбовця зумовлений специфікою функціонування цього інституту. Об'єктивна необхідність у жорсткому і повному врегулюванні правовими нормами всіх аспектів життя і діяльності збройних сил визначає соціалізаційні процеси в армійському середовищі як правові. До особливостей правової соціалізації військовослужбовців зараховують характерні риси військово-правового і військово-соціального

середовища, в якому здійснюється життєдіяльність індивіда, а саме: ціннісний зміст військової служби, який визначає яскраво виражену військово-професійну спрямованість правової соціалізації; жорсткий характер (по вимогах, змісту, установках, за часом) норм, регулюючих взаємодію військовослужбовців; розвинену правову (знаково-символічну) систему регуляції діяльності; специфічний ціннісно-нормативний характер змісту соціального відбору індивідів для військової служби; соціальний контроль військової служби, що забезпечує суворе наслідування соціальних цінностей і норм; інтеграційний характер інституту військової служби; військово-соціальну організацію, що створюється в рамках інституту військової служби для залучення індивіда до військово-соціальної практики; правовий статус військовослужбовця і відповідні йому ролі; специфіку військової діяльності, що вимагає від військовослужбовця конкретних знань, навичок і умінь правового характеру; тотальний характер соціалізуючої дії служби.

В умовах військової служби часто, відбувається не поступальна соціалізація, а ресоціалізація індивіда, тобто засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість колишніх, недостатньо засвоєних або застарілих. До чинників ресоціалізації в екстремальних умовах (за Ірвінгом Гоффманом) прийнято зараховувати такі: ізоляція (фізична або географічна) від зовнішнього світу; постійне спілкування з одними і тими ж людьми, з якими індивід працює, відпочиває, спить; втрата колишньої ідентифікації, яка відбувається через ритуал переодягання (зміна форми одягу); перейменування, заміна старого імені на «ідентифікаційний номер» (чи, наприклад, військове звання: рядовий, сержант, курсант) й отримання статусу: військовослужбовець, ув'язнений, хворий; зміна старої обстановки на нову, знеосвоєну; відвикання від старих звичок, звичаїв і звикання до нових; втрата свободи дій.

У процесі правової соціалізації формується особистість військовослужбовця, відбувається його адаптація до нормативних вимог, що визначають умови й особливості військового життя. Адаптація до умов військової служби майбутніх офіцерів Збройних Сил України здійснюється у вищих військових навчальних закладах і у військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Особливості правової соціалізації курсантів – майбутніх офіцерів, зумовлені особливостями організації спільної діяльності і спілкування в освітньому, культурному середовищі військових навчальних закладів, що моделюють форми взаємодії у Збройних Силах. Специфічними є й умови для формування особистісних сенсів, що визначають ставлення індивіда до світу, соціальної позиції, правових цінностей, самосвідомості, ціннісно-сміслового ядра світогляду тощо. На цьому етапі правової соціалізації відбуваються орієнтація курсанта у соціальному просторі як військовослужбовця, відбувається його підготовка до служби як офіцера Збройних Сил України. Курсант проходить і засвоює певні правові статуси: учень, підлеглий, днювальний, караульний, командир підрозділу тощо. Засвоєння цих статусів, прийняття військово-правових цінностей як власних сприяє формуванню особливого шару правової культури.

Правова соціалізація курсантів характеризується вимогою цілісного й комплексного засвоєння і відтворення правового, соціально-професійного і культурного досвіду, що забезпечує їм адаптацію до умов мікро- і макросоціуму, що змінюється, іноді з діаметрально протилежними ціннісними орієнтирами і нерідко з прихованою ворожістю.

Після присвоєння курсантові офіцерського звання процес правової соціалізації не припиняється. Військова служба як соціальний інститут соціалізуючи впливає на офіцерський склад. Офіцер включається в нові мікро- і макрогрупи, освоює нові соціальні ролі і правові статуси (командир, начальник, фахівець, інженер, педагог, службова особа караулу та добового наряду тощо).

Уявляється, правова соціалізація офіцера Збройних Сил України має бути спрямованою на: а) адаптацію офіцера до специфічних умов діяльності військової організації, освоєння службово-професійних ролей, засвоєння нормативного регулювання всіх сфер військово-службової діяльності; б) інтеграцію всередині контактної соціальної спільності (взвод, рота, колектив офіцерів військової частини, штабу тощо), визначення свого правового статусу в груповому просторі; в) засвоєння правових норм, цінностей, правових традицій тощо, перетворення їх на внутрішні, інтеріоризовані регулятори правової поведінки всередині соціальної спільності; г) орієнтацію в правовому просторі шляхом формування власної системи ціннісних установок, стратегічних життєвих цілей і засобів їх досягнення у багаторівневій перспективі.

Підсумком правової соціалізації офіцера є формування специфічних особистих якостей, необхідних для повноцінного виконання ним обов'язків, пов'язаних із забезпеченням захисту держави.

Богуцький П. П.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Зміст військової служби утворюють її функціональні чинники, серед яких головним виявляється озброєний захист незалежності держави від зовнішніх посягань, забезпечення оборони держави, недоторканості її кордонів, а також захист суспільства від внутрішніх загроз його існуванню. Зовнішня функція держави – захист суспільства від зовнішніх викликів реалізується виключно через військово службу. Відтак, природа військової служби – у публічній діяльності визначеного кола осіб, які є її суб'єктами, щодо захисту держави, а також – в організаційно-правових формах такої публічної діяльності.

Суб'єктами військової служби є фізичні особи – громадяни України, стан здоров'я яких не перешкоджає виконанню обов'язків військової служби. Такі громадяни повинні відповідати вимогам щодо визначеного законом вікового цензу. Окрім цього, далеко не останню роль відіграє свідоме ставлення до військової служби, що проявляється у власному волевиявленні фізичних осіб – суб'єктів військової служби. Захист держави від посягань на її кордони, захист незалежності держави – справа усього суспільства. Проте громадянське суспільство делегує повноваження щодо реалізації функції захисту держави визначеній групі громадян, які мають певну підготовку і мають здатність реалізувати такі повноваження у практичній діяльності.

Механізм делегування повноважень стосовно захисту суспільства від воєнних загроз зовнішнього і, як виняток, внутрішнього характеру не є простим у своєму організаційно-правовому оформленні. Такий механізм заснований на конституційних положеннях, має у своїй основі конституціоналізм військово-публічного примусу, який власне поєднується з можливостями вибору суб'єктів військової служби, їхнім волевиявленням.

Військова служба – це державна служба, а тому держава визначає основні вимоги щодо військової служби, забезпечує підготовку суб'єктів до військової служби, супроводжує усю діяльність, пов'язану з військовою службою. Публічний характер військової служби визначає її аксіосферу, спрямовану на виявлення соціальної (загальносоціальної) цінності безпечних умов існування суспільства.

Окрім публічності, військова служба має чітко визначені інституційні ознаки, що проявляється у діяльності передбачених внутрішнім правом, національним законодавством державних органів – інститутів держави. Повноваження або ж компетенція таких органів зорієнтовані на забезпечення захисту суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз воєнного характеру. Організаційно-правова форма військової служби заснована на організаційних принципах і формах діяльності інститутів держави, до повноважень яких відносяться питання захисту держави.

Основним інститутом держави, який здійснює свої повноваження в оборонній сфері, є Збройні Сили, армія. Саме армія консолідує усі державні зусилля, що спрямовані на забезпечення безпеки суспільства від зовнішніх загроз. Армія стає ядром, основою для утворення Воєнної організації держави, до складу якої входять також органи державної влади, інші передбачені чинним законодавством військові формування, які вирішують завдання захисту держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечуючи у такий спосіб національну безпеку суспільства. Обов'язковим чинником, що впливає на віднесення того чи іншого державного органу до складу Військової організації держави, необхідно вважати функціональну ознаку – виконання завдань щодо попередження та усунення загроз національній безпеці воєнного характеру. Ця важлива обставина формує необхідність військової служби не лише у Збройних Силах, але й в інших державних органах.

Стосовно протидії зовнішнім загрозам, що є функцією армії, спеціальних правоохоронних органів на кшталт Прикордонної служби жодних застережень для вирішення питань щодо військової служби не існує. Проблемним виявляється питання військової служби в інститутах держави, які не виконують зовнішніх функцій, а забезпечують у своєму інституційному існуванні реалізацію внутрішніх функцій держави. Зрозуміло, що основною проблемою є визначення межі можливої реалізації внутрішніх функцій за рахунок особливого режиму, який притаманний військовій службі, а відтак – визначення необхідності військової служби як організаційно-правової форми діяльності державних інститутів, у складі яких перебувають суб'єкти зі спеціальним правовим статусом, тобто військовослужбовці.

Таким чином, ми виходимо на рівень інституційного визначення військової служби, який з необхідністю вимагає вирішення питання щодо відповідної суб'єктної складової, надання суб'єктам військової служби статусу військовослужбовців.

Отже, військова служба є організаційно-правовою формою реалізації визначеними законодавством суб'єктами (військовослужбовцями) повноважень (компетенції) державних інститутів, які забезпечують захист суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз військового характеру – армії, органів охорони Державного кордону, правоохоронних органів зі спеціальним статусом (Служби безпеки держави, Внутрішніх військ (національної гвардії, жандармерії), Служби (Управління) державної охорони; спеціальних військових формувань (Державної спеціальної служби транспорту) тощо.

Попри наявність певних спільних рис правового режиму військової служби з державною службою, а спільні характеристики тут є необхідними з огляду на загальні ознаки, що притаманні формуванню правового режиму державної служби, військова служба має ті особливості, які характеризують по-перше, військову складову, а по-друге – нормативи виконання обов'язків щодо реалізації військової складової, які характеризуються виключною присутністю наказу та необхідністю виконання вимог військових статутів. Правовий режим військової служби забезпечується військовою дисципліною внаслідок задіяння імперативного метода регулювання військових відносин з чіткими субординаційними ознаками у своїй основі.

Личко В. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Статтею 7 Конституції України визначено, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Відповідно до статті 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Згідно з частиною 1 статті 5 зазначеного закону, система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення.

Органи місцевого самоврядування є важливою ланкою в системі надання правової допомоги в Україні. Серед повноважень органів місцевого самоврядування є надання безоплатної первинної правової допомоги, яка полягає у наданні правової інформації;

наданні консультацій і роз'яснень з правових питань; складенні заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); наданні допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Статтею 38-1 Закону України «Про місцеве самоврядування» визначені повноваження органів місцевого самоврядування у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги належать такі власні (самоврядні) повноваження:

1) утворення в установленому порядку установ з надання безоплатної первинної правової допомоги з урахуванням потреб територіальної громади;

Органи місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади відповідної адміністративно-територіальної одиниці можуть утворювати в порядку, встановленому законом, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги. Повноваження та порядок діяльності спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правової допомоги встановлюються Положенням про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги, яке затверджується на основі Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги.

2) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо утворення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, вирішення питань про чисельність працівників таких установ, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, надання для їх функціонування необхідних приміщень;

3) забезпечення координації діяльності установ з надання безоплатної первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

4) здійснення фінансування установ з надання безоплатної первинної правової допомоги та контролю за використанням коштів такими установами за призначенням;

5) розгляд письмових звернень про надання безоплатної первинної правової допомоги та надання такої допомоги з питань, що належать до їх компетенції, відповідно до закону;

6) надання роз'яснень положень законодавства та консультацій щодо порядку звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги;

7) забезпечення особистого прийому осіб для надання безоплатної первинної правової допомоги;

8) залучення на підставі договорів адвокатів, фізичних та юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги;

Органи місцевого самоврядування можуть укладати з юридичними особами приватного права, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу, договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Порядок та критерії залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги затверджуються Міністерством юстиції України. Органи місцевого самоврядування можуть залучати до надання безоплатної первинної правової допомоги адвокатів або інших фахівців у відповідній галузі права шляхом укладення відповідного договору.

9) координація діяльності з місцевими органами виконавчої влади та територіальними органами центральних органів виконавчої влади щодо надання безоплатної первинної правової допомоги;

10) надання документів та інших матеріалів або їх копій, необхідних у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги;

11) організація семінарів, конференцій з питань безоплатної первинної правової допомоги.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад взаємодіють з центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги та надають їм сприяння в межах своїх повноважень.

Федоров В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Державний борг – об'єктивне економічне явище, зумовлене залученням державою додаткових фінансових ресурсів на умовах кредиту для забезпечення реалізації функцій і завдань, покладених на неї.

Політика, як відомо, є концентрованим виявом економіки. Для України зовнішньополітичні орієнтації, вибір геополітичного курсу, так само впливає на економічну ситуацію, як і внутрішньополітична ситуація.

Світовий досвід показує, що національна безпека держави характеризується, перш за все, станом економіки країни, її фінансової системи. Тому питання фінансової безпеки є сьогодні пріоритетним завданням розвитку України та її політичної стабільності. Проблема належної підтримки фінансової безпеки держави є найактуальнішою, оскільки зачіпає всі галузі національного господарства, усі прошарки населення, усе суспільство й державу загалом, таким чином здійснюючи вагомий вплив на політичну стабільність в державі.

Необхідним критерієм, що характеризує фінансову безпеку, є рівень боргової безпеки держави, тобто рівень внутрішньої і зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень й оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету та руйнуванням вітчизняної фінансової системи. Це, передусім, пов'язано з тим, що державний борг є інструментом впливу на політичну ситуацію в державі. Від характеру вирішення боргової проблеми залежить бюджетна дієздатність України, стан її валютних резервів, а отже, стабільність національної валюти, рівень процентних ставок, благодійний інвестиційний та політичний клімат.

Крім суто фінансових цілей, управління боргом може бути спрямоване на стабілізацію економіки, підвищення темпів економічного зростання, заохочення інвестицій, протидію відпливу капіталів за кордон. Отже, управління державним боргом являє собою складну систему операцій, яка визначається фінансовою та грошово-кредитною політикою і спрямована на вирішення конкретних економічних та політичних завдань, що стоять перед державою

Отже, сьогодні Україна стоїть на порозі зростання взаємопов'язаного і взаємозалежного боргового тягаря, здатного вже в найближчому майбутньому істотно підвищити фінансові ризики й посилити депресивний тиск на всіх економічних агентів, на населення, а отже і на політичну стабільність держави.

В умовах трансформації економіки України питання державного боргу є досить актуальним, оскільки він тісно вплетений в економічну систему країни, пов'язаний з соціальними та політичними процесами. Наявність державного боргу, його розміри, розміщення і методи погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі сторони економічного та політичного життя держави, такі як дефіцит державного бюджету, розмір грошової маси в обігу, що визначає темпи інфляції, звуження чи розширення сукупного попиту і пропозиції та інші. Державні запозичення мають як стимулюючі, так і руйнівні наслідки, що повинно всебічно враховуватися при впровадженні економічної політики.

Тому сьогодні перед Україною постала проблема, що полягає у певному протиріччі між необхідністю інтегруватися до світової економіки, з одного боку, та забезпеченням внутрішньої економічної інтеграції, захистом свого внутрішнього ринку, власного товаровиробника і національних інтересів, з іншого. А отже, лише зважена державна політика управління державним боргом власної системи економічної безпеки дасть можливість уникнути можливих руйнівних наслідків швидкого відкриття національної економіки, забезпечити її конкурентоспроможність, захистити вітчизняного товаровиробника й ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими та економічними структурами.

Узагальнення зарубіжного досвіду формування та обслуговування державного боргу дало підстави обґрунтувати висновок, що у країнах, які здійснюють перехід до ринкових умов господарювання, стрімке зростання заборгованості може стати економічною загрозою для держави та її населення.

В умовах поширення глобалізаційних та інтеграційних процесів кожна країна прагне забезпечити безпеку розвитку національної економіки, створити сприятливі умови для захисту основних соціально-економічних та політичних інтересів країни. Тому кожна країна намагається проводити ефективну політику економічної безпеки.

Однак сьогодні державні борги практично всіх світових держав стрімко пішли до гори та стали практично однією із самих чутливих болевих точок світової економіки.

Ні протиставити очевидних рішень боргових проблем розвинутих держав сьогодні не існує. Рано чи пізно доведеться приймати болючі рішення, позитивні наслідки яких можуть лежати далеко за межами поточних електоральних циклів. Політичні еліти багатьох держав чекає серйозне випробування.

Таку і в Україні триває складний історичний період державного становлення.

Як наслідок, економічний потенціал України, котрий є матеріальною основою національної безпеки та політичної стабільності, сьогодні надто ослаблений. Крім того, Україна, як незалежна держава, існує у взаємопов'язаному та взаємозалежному світі, де відчувається ряд економічних та політичних проблем.

Отже у сучасних умовах державний борг є не тільки фінансовим, але й політичним інструментом, за допомогою якого уряд створює суспільне коло, матеріальні інтереси якого націлено на зміцнення держави, а ефективне управління ним може забезпечити економічну та політичну стабільність в державі.

Шонія Л. В.

*Міжнародний гуманітарний університет,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права*

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА

Ідея використання економічних категорій та методів при вивченні правових явищ, відомих у науковому товаристві у термінах «економічний аналіз права», «економічна теорія права», «право та економіка», стає одним з популярних напрямків у сучасній юриспруденції. Оскільки даний підхід все ще не отримав широкої підтримки професійного кола економістів і юристів, існують розбіжності відносно визначення економічного аналізу права. Головний міф, який необхідно подолати, це припущення про те, що «економічний аналіз» неможливий без широкого використання формул, розрахунків та побудови графіків. Справа в тому, що якщо спробувати дати найбільш широке визначення поняттям «економіка» та «право», то доведеться обмежитися тим, що економіка представлятиме собою науку про раціональну діяльність людини, а право – лише здатність користуватися чим-небудь. Таким чином, завдання економічного аналізу права полягає у використанні існуючих концепцій у області економіки при осмисленні правових проблем.

Аналіз останніх публікацій дозволяє дійти до висновку, що більшість відомих досліджень практично повністю орієнтуються тільки на англо-саксонську (англо-американську) концепцію взаємодії права та економіки (Г. С. Беккер «Человеческое поведение: экономический подход», Г. А. Гаджиев «Конституционная экономика», Р. Коуз «Фирма, рынок и право», М. И. Одинцова «Экономика права», Р. А. Познер «Економічний аналіз права», Э. В. Талапина «Публичное право и экономика», В. Л. Тамбовцев «Право и экономическая теория» та ін.). Натомість, наукова спільнота занадто мало уваги приділяє профільній літературі країн романо-германської системи права (Р. Кірстен «Економічний аналіз права» (Kirstein R. «Ökonomische Analyse des Rechts»), Г. Кирхгаснер «Конституційна економіка» (Kirchgässner G. «Ökonomische Theorie der Verfassung»), І. Ларсен «Економічна теорія злочинів» (Larsen I. «Die ökonomische Theorie der Kriminalität»)).

Крім того, слід урахувати, що аналіз існуючих концепцій по даній проблемі призвів до доцільності виділення трьох окремих підходів взаємодії права та економіки. Так,

до першого підходу слід віднести три окремі, але взаємопов'язані складові елементи економічного аналізу права, що виділяються у працях Д. Фрідмена:

1. використання економічної теорії для того, аби передбачити наслідки юридичних правил;
2. використання економічної теорії для того, щоб визначити, які юридичні правила економічно ефективні, і рекомендувати, якими вони мають бути;
3. використання економічної теорії для того, аби передбачити, якими будуть юридичні правила.

Тобто, економічний аналіз реальних ефектів правових норм (юридичних правил) показує, що в більшості випадків він радикально відрізняється від ефекту, передбачуваного неекономістами. Він змінює значення задач правового розуміння, тобто на перший план виходить вплив юридичних змін на ринкове ціноутворення. Наприклад, договір аренди, автокатастрофа як один із видів злочинів, антимонопольне регулювання тощо (Фридман Д. *Право и экономическая теория // «Невидимая рука рынка»: пер. с англ. Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгрейта, П. Ньюмена.* – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ. – 2008. – С. 233).

Другий підхід взаємодії права та економіки аналізує сукупність трьох моделей: економіка зумовлює право (тобто співвідносяться як базис і надбудова); першість віддається праву перед економікою; право та економіка розглядаються як взаємодіючі та взаємовпливаючі одне на одного.

Ідеї економічного детермінізму, на думку Ю. С. Гамбарова, були викладені ще в 1911 році та «вказували на залежність права від економічних відносин і наполягали на вивченні правових явищ у зв'язку з економічними» (Гамбаров Ю. С. *Гражданское право. Общая часть.* Под ред. В. А. Томсинова. – М.: «Зерцало». – 2003. – с.162). Існувала думка, що правознавство повинно з'єднатися з політичною економією, оскільки «теорія цивільного права без політико-економічних основ – це будівля без фундаменту, споруда без ґрунту, система понять без позитивного змісту» (Шершеневич Г. Ф. *Наука гражданского права.* – Казань. – с. 135). Теоретичною основою для «нової течії теоретичної юриспруденції» стали праці засновників марксизму-ленінізму. Так, К. Маркс відмічав: «Мої дослідження привели мене до того результату, що правові відносини, як і форми держави не можуть бути зрозумілі ні з внутрішньої сторони, ні з так званого загального розвитку людського духу ... навпаки, вони кореняться в матеріальних життєвих відносинах... і що анатомію громадянського суспільства слід шукати в політичній економії», так як право «тільки санкціонує існуючі відносини» (Маркс К., Энгельс Ф. *Сочинения.* – М. – с. 208).

Аналіз робіт сучасних авторів приводить до висновку про те, що в даний час загально визнаною є модель, згідно з якою право та економіка розглядаються як взаємодіючі та взаємовпливаючі. Проте слід враховувати, що взаємовідносини економіки і права є надзвичайно складними і різноманітними. Відповідно, практично будь-яке твердження з даної проблеми є істинним тільки в певних рамках. З цього випливає, що юридичні норми є дієвими лише в межах, які визначаються економічними нормами. Як справедливо зазначає В. П. Шкрєдов, «для того, щоб законодавство, яке регулює економічне життя, стало високоєфективним, закони держави не повинні містити в собі

регламентації всього того, що за своїм об'єктивним характером не піддається правовому регулюванню» (Шкрєдов В. П. Экономика и право. – М. – 1990. – с. 237).

Третій підхід до співвідношення теорії права та економіки можна назвати основами методологічних засад економічного аналізу права. Він був сформульований українським економістом А. А. Гриценком. Автор вказує, що у будь-якому разі, коли йдеться про економіку чи право, ми маємо справу із системою відносин між людьми (Гриценко А. А. Економіка і право: структура взаємозв'язків // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право. – 2010. – Вип. 1. – С. 8). Тобто без них зняряддя праці, техніка, устаткування є лише речами. А відносини між людьми перетворюють речі на засоби виробництва та надають їм економічну забарвленість. Саме цей підхід дозволяє побачити взаємодію економіки і права у динаміці, конкретних соціальних умовах та встановити співвідношення сфер економічного регулювання і правового регулювання, спрямованого на економічні об'єкти.

Таким чином, найважливішим висновком є те, що економічний підхід до права забезпечує єдність окремих його галузей, що є часто відсутнім в традиційному правовому аналізі. Кожний аспект дослідження взаємозв'язків економіки і права використовує власні способи аналізу, а всі існуючі напрямки дослідження, у свою чергу, перетворюються на складові економічної теорії права. Беручи до уваги підвищену зацікавленість до економічного аналізу права взагалі, можна з впевненістю сказати, що подальші дослідження допоможуть зміцнити економіку права і посилити її функції як окремої дисципліни.

РОЗДІЛ 3. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Аракелян М. Р.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
первый проректор, проректор по учебно-методической работе,
зав. кафедрой истории государства и права, профессор*

ВЛИЯНИЕ СУДЕБНОЙ РЕФОРМЫ 1864 ГОДА НА СТАНОВЛЕНИЕ ИНСТИТУТА АДВОКАТУРЫ

Историко-правовой анализ процесса развития идеи гражданского общества и ее воплощение в деятельности правозащитных организаций на материале реформ Александра II 1864 г. не теряет своей актуальности вот уже более ст. лет и может помочь в поиске путей становления формирования и развития отношений и институций в современной общественной жизни.

Судебная реформа 1864 г. коснулась не только непосредственно самой судебной власти, она косвенным образом охватывала практически все сферы жизни общества: науку, просвещение, культуру, экономику, благотворительность. Исследование указанной темы относится к тем серьезным задачам, реализация которых имеет большую теоретическую значимость и представляет значительный научный интерес.

Безусловно, оценка любого явления, тем более такого, столь значимого, как Судебная реформа 1864 г. и учреждение адвокатуры, означает не только констатацию того, что было осуществлено данной реформой, но и предоставление обширной картины, каким данное явление было до реформы и каким оно предстало после нее.

При анализе отечественной истории не следует забывать о том, что каждый народ развивается в известной степени самоизолированно и историческая целесообразность усматривается порой только в длительной перспективе их развития. Применительно к Российской империи, своеобразие исторического и правового развития несколько сдвинули акценты в инкорпорации элементов римского права (в том числе, по внедрению в свою материю прообраза защиты интересов в суде специальными поверенными), но в целом социальная система структурирования общественной жизни, обретающая себя по одним и тем же законам организации, успешно компенсировала данный пробел в развитии пониманием необходимости профессии адвоката, как первейшей и важнейшей для структурирования правовой системы страны в целом в исторической перспективе. Адвокатура в историческом смысле рождалась как форма индивидуального участия в коллективном публичном общем деле и являлась формой равномерного нормативного влияния индивидуального начала на коллективное, государственное.

Право Древней Руси демонстрирует достаточную степень адекватности в нормативно-правовом регулировании вопроса профессионального представительства в суде, обнаруживая не только аналогию связки «представитель-клиент», но и убедительно свидетельствуя о наличии института представителей на профессиональной основе (наймитов). Есть также упоминания о профессиональных консультантах, имеющих статус, т.

н. «независимых наблюдателей» («судные мужья» и «целовальники»), которые состояли на государственной службе, не получали никакого жалования и являлись инструментом общественного контроля.

Эти и другие факты свидетельствуют о существовании элементов адвокатуры еще до Судебной реформы 1864 года. Но адвокатура как полноценный институт гражданского общества получила юридическое оформление безусловно, в реформах Александра II.

По меткому высказыванию А. Ф. Кони предназначение судебной реформы заключалось в стремлении нанести удар худшему из всех видов произвола, произволу судебному, прикрывавшемуся маской формальной справедливости.

Профессиональная адвокатура, организованная на основе Судебных уставов 1864 г., состоялась как институт гражданского общества, как по форме, так и по содержанию. Взамен любителям пришли высокопрофессиональные юристы. Для населения были открыты юридические консультации. Сразу же после введения в действие судебной реформы в России появились талантливые и образованные адвокаты, которые стали одновременно правозащитниками и поверенными своего клиента. Адвокаты разделялись на 2 категории: присяжные поверенные и частные поверенные. Адвокатура отличалась от многих учреждений Российской империи своей автономностью и относительной независимостью от государственных властей.

Небезинтересным является перечень ограничений, препятствующих доступу в профессию адвоката (возраст до 25 лет; отсутствие российского подданства; наличие невыплаченных долгов (банкротство); жалование по государственной и иной общественной службе, выборная оплачиваемая должность; лица, пораженные в правах по приговору суда, а так же духовные особы, лишенные сана по приговору духовного суда; подследственные, оставленные в подозрении (не оправданные); лица, уволенные с государственной службы, духовного ведомства по судебному решению; лица, исключенные из дворянских собраний внутренним решением; ранее исключенные из адвокатуры или имеющие судебный запрет на хождение по чужим делам).

Хотя Судебной реформе 1864 г. в целом и не удалось реформировать правосудие таким образом, чтобы оно стало системой безболезненного снятия социального напряжения и противоречия, она способствовала становлению адвокатуры как наиболее прогрессивного института гражданского общества. Равенство сторон (обвинения и защиты) только лишь перед судом на деле было фикцией и в достаточной степени желаемым, чем действительным положением.

Адвокатура сыграла огромную роль как в объеме и результатах конкретной юридической помощи и защиты, так и в побуждении дальнейшего развития Российского государства и общества. Введение профессиональной адвокатуры повлияло на процесс претворения в жизнь основных положений судебных уставов, как в качестве толкователя законов, так и в качестве вспомогательного органа правосудия. Адвокат не только выступал представителем интересов участвующих в гражданском процессе, но и играл роль консультанта.

Осознание роли института адвокатуры в данном историческом контексте представляется особенно важным в решении современных проблем формирования гражданского общества в Украине.

Аніщук Н. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри історії держави та права, доктор юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИПИ ГЕНДЕРНОГО ПРАВА

У вітчизняному гендерному праві, яке є складовою частиною системи права України та являє собою комплексну галузь права, логічно знаходять своє втілення загальні, міжгалузеві та галузеві принципи. Хоча загальні принципи, прямо й не закріплені у гендерному законодавстві України, але вони витікають із змісту нормативно-правових актів у сфері гендера. Так, до загальних принципів гендерного права відносяться: верховенства права, пріоритетності прав та свобод людини і громадянина, їх повноти та гарантованості, недопущення звуження змісту прав та свобод людини і громадянина, гуманізму, демократизму, гласності й інформованості тощо. Враховуючи комплексний характер гендерного права, у цій галузі зустрічаються й міжгалузеві принципи. Наприклад, принцип відшкодування шкоди, завданої унаслідок гендерної дискримінації, який з теоретичної точки зору, з одного боку, можна розглядати принципом гендерного права, з іншого – цивільного права.

Специфіка галузевих принципів гендерного права полягає у тому, що вони перебувають на первинному етапі їх розроблення. Тому сьогодні перед вітчизняною юриспруденцією поставлено нове завдання: формулювання галузевих принципів гендерного права на доктринальному рівні.

До фундаменальних галузевих принципів вітчизняного гендерного права можна віднести такі, а саме:

принцип гендерної рівності, який означає рівну участь жінок та чоловіків в усіх сферах суспільного та приватного життя та рівний статус, рівні можливості використовувати всі права та розвивати свій особистісний потенціал, завдяки якому вони здійснюють свій внесок у соціальний розвиток, а також отримання однакової користі від результатів такого розвитку;

принцип недискримінації за статевою ознакою, який зводиться до встановлення заборони відкритої й прихованої гендерної дискримінації у будь-яких сферах діяльності щодо осіб різної статі. Порушення даного принципу, тобто проведення політики, або вчинення інших дій, що ставлять жінок та чоловіків у нерівне положення на основі статевих належностей, вважається гендерною дискримінацією і підлягає усуненню в порядку, визначеному законом;

принцип застосування позитивних дій (позитивної гендерної дискримінації), який полягає у встановленні тимчасових спеціальних заходів з метою створення рівних можливостей для жінок і чоловіків та просування гендерної рівності у специфічних сферах соціального життя, де виявляється непропорційне представництво жінок та чоловіків або нерівний статус осіб одного гендеру, так само як і надання спеціальних пільг для жінок у разі вагітності або народження дитини та інших форм заохочень для осіб різної статі для усунення гендерного дисбалансу в суспільстві;

принцип державного гарантування гендерного паритету, згідно з яким держава встановлює систему гарантій щодо досягнення гендерного паритету, закріплених в Конституції та міжнародно-правових документах, здійснюваних через різноманітні організації та установи, забезпечуваних відповідними матеріальними і організаційними засобами (діяльність законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, здійснення судами правосуддя тощо);

принцип пріоритетності гендерних стратегій, згідно з яким пріоритетними в системі напрямів оновлення та реформування державного і суспільного життя є гендерні стратегії – суспільно значимі гендерні спрямування в діяльності соціумів та їх організаційних структур, направлених на утвердження гендерної демократії в суспільстві з метою розвитку гендерної культури, та відповідна до них гендерна політика;

принцип подолання гендерної стереотипності, який проявляється у змінах соціальних та культурних моделей поведінки чоловіків і жінок у правовому житті суспільства для досягнення викорінення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок;

принцип виховання й пропаганди культури гендерної рівності, згідно з яким не підтримуються традиції та культури, що містять у собі елементи гендерної дискримінації. Цей принцип спрямований на пропагування ідей гендерної рівності як пріоритету в суспільстві, і таким чином, впливає на виховання гендерної культури як складника правової культури населення;

принцип гармонізації міжнародного та національного гендерного законодавства. Суть принципу полягає в тому, що правовий національний механізм, побудований на гендерних основах, потребує відповідності всієї системи національного права з гендерними аспектами міжнародного права, з реалізацією міжнародних документів, в яких закріплені гендерні принципи.

Таким чином, принципи гендерного права – це керівні ідеї, які характеризують зміст гендерного права, його сутність і призначення в суспільстві. Вищезгадані принципи галузі вітчизняного гендерного права формально-юридично закріплені в чинних для України Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» та Факультативному протоколі до неї, в Конституції України, Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та інших нормативно-правових актах із гендерної проблематики. Ці принципи, з одного боку, основою, «хребцем» формування галузі гендерного права України, з іншого – на їх основі створюються принципи інститутів гендерного права (інститут прав жінок, інститут прав чоловіків, інститут гендерного правопорядку, інститут гендерних правопорушень, інститут гендерно-правової відповідальності тощо), гендерно-правові норми, і нарешті, вони є правовими нормами високого рівня узагальненості, які можуть слугувати юридичною підставою не тільки для законотворчої, але й правозастосовчої діяльності у сфері забезпечення рівноправ'я статей.

Барабаш Н. О.

*Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидат
історичних наук, доцент*

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Слов'янське товариство св. Кирила і Мефодія, що виникло в Києві у 1845 р. і діяло до кінця березня 1847 р., виступило продовжувачем традицій таємних гуртків автономістського спрямування («Малоросійское тайное товарищество», «Харківський гурток української молоді», «Київська молода»). Фундаторами товариства, як прийнято вважати, були чиновник канцелярії генерал-губернатора М. Гулак, ад'юнкт Київського університету М. Костомаров та студент цього ж університету В. Білозерський. Крім вище згаданих засновників, до складу товариства увійшли вчителі П. Куліш та Д. Пильчиков, поміщик М. Савич, поет і художник Т. Шевченко, студенти Київського університету: О. Навроцький, І. Посяда, Г. Андрузький, О. Маркович та О. Тулуб. За оцінками дослідників близько 100 осіб підтримували зв'язки і дружні відносини з членами товариства. Серед братчиків, на відміну від масонів чи декабристів, не було представників великої родової аристократії, основу Кирило-Мефодіївського товариства (КМТ) склали вчені, письменники, діти середніх чи дрібних землевласників.

Кирило-Мефодіївське товариство, фактично, не встигло розпочати активної роботи, підготувавши лише ряд програмних документів і визначивши основні цілі і завдання своєї діяльності, оскільки було викрите внаслідок доносу студента Київського університету Петрова.

Основні політичні та історіософські ідеї КМТ викладено в програмних документах, до яких належать «Статут Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія», відомі «Брати українці» та «Братья великороссияне и поляки», «Книга буття українського народу». Програмні положення містили й записки про освіту народу (В. М. Білозерського), про емансипацію жінок (М. І. Савича), а також літературні твори Т. Г. Шевченка, М. І. Костомарова, П. О. Куліша, листування членів товариства.

Відомо, що до сьогодні нез'ясованим залишається питання про автора статуту кирило-мефодіївців. Проблема авторства постала в період слідства, у зв'язку із заявою М. Гулака про те, що він є автором статуту. Однак і Василь Білозерський і Микола Костомаров, відстоювали авторство В. Білозерського. «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» містить дві частини: «головні ідеї» і «головні правила».

Василем Білозерським було складено докладну установчу записку, в якій пояснювалися ідеї статуту стосовно майбутньої долі слов'янського світу та безпосередньо українського народу. Перше видання повного тексту даного документу було здійснено М. Грушевським (Грушевський М. З ідеології кирило-мефодіївців / М. Грушевський // Україна. – 1914. – Кн. 1. – С. 78-83). Розуміючи важливість «Записки», свою публікацію він супроводив вступним словом, в якому наголошував на тому, що вона важлива для по-

вного з'ясування політичного і національного світогляду кирило-мефодіївців, оскільки їх діяльність пов'язана з періодом спільної роботи та обопільними впливами учасників при створенні програмних документів. Інтерес до розуміння цього програмного документу проявляють і сучасні дослідники, які займаються вивченням діяльності КМТ. На їх думку, «Записку» можна умовно поділити на дві частини: 1) історіографічна частина; 2) тактика дій членів Кирило-Мефодіївського товариства (Левенець Ю. Василь Білозерський / Ю. Левенець // УІЖ. – 1994. – № 2-3. – С.84-93; Сергієнко Г. Кирило-Мефодіївське товариство: утвердження ідеї національного відродження України в слов'янському світі / Г. Сергієнко // УІЖ. – 1996. – № 1. – С.14-27). На нашу думку стосовно першої частини доречніше застосувати термін «історіософська».

В історіософській частині документа чітко виражено християнське розуміння історії, що відчувається з перших рядків записки: «Релігія Христа дала світу новий моральний дух, яким він не був перейнятий до цього часу. Спаситель відкрив людству любов, мир і свободу, рівність для всіх і братство народів – нові цілі, вказані народам для здійснення серед них ідеї людської єдності.» Однак автор «Записки» зазначає, що за вісімнадцять років так і не вдалося досягти істини, народи продовжують пригноблювати один одного. Підкреслюючи історичну відокремленість слов'янських народів, В. Білозерський звертає увагу на запізненість їхнього розвитку. Але цю запізненість В. Білозерський вважає позитивним фактом, оскільки нерозтрачена енергія слов'ян може стати запорукою їхнього успіху (як приклад, перемога у війні 1812 р.). Особливе місце у слов'янському світі належить Україні, що потерпає від панування Російської імперії. Тому саме Україна, народ якої зберігає козацьке прагнення до свободи і стійку віру в Христа, повинна відіграти особливу роль в історії. Розуміючи неможливість самостійного існування української держави у тогочасному світі, автор документу вказує на єдиний спосіб повернення народних прав – «поєднання слов'янських племен в одну сім'ю під покровительством закону, любові і свободи кожного» (Грушевський М. З ідеології кирило-мефодіївців / М. Грушевський // Україна. – 1914. – Кн. 1. – С. 79-81).

У відповідності до вищезазначеного визначалися і тактичні дії кирило-мефодіївців. Відкидаючи насильницькі методи, автор головними засобами боротьби визначає освіту та пропаганду ідей єдності слов'ян. Також в документі зосереджено увагу на організаційних засадах: збереження таємниці, проведення хоча б раз на рік установчого з'їзду, «для взаємних порад і звіту про свою діяльність». Юний В. Білозерський в останніх рядках «Записки» проголошує завдання України: «Жоден з слов'янських народів не може так прагнути до самобутності і підбурювати інших братів, як ми, Українці».

Таким чином, погоджуючись з думкою, Ю. Левенця, у світогляді В. Білозерського визначаємо три ідеологічні «кити»: християнську мораль, панславизм та месіанство України, відстоювання ідеї республіканського розвитку України; ці світоглядні орієнтири пронизують й інші документи товариства.

Фактично, М. Костомаров, М. Гулак та В. Білозерський першими у XIX ст. сходять з позицій аполітичності, проголошують необхідність застосування політичних засобів боротьби для збереження українського етносу.

Резнік О.І.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент.

РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У НОВГОРОДІ (XII – XIII СТ.)

Сучасні глобалізаційні процеси, які охопили всю світову спільноту не минули і Україну. Одним з найпріоритетніших напрямків реформування та розвитку державної політики на сучасному етапі є прагнення України вступити до Європейського Союзу. Слід також зазначити, що 5 лютого 2008 р. Україна стала членом Світової торгівельної організації, наслідком чого стала розробка Урядом плану дій з адаптації української економіки до потреб цієї організації, одним з пунктом якого було приведення у відповідність законодавства та підготовки відповідних законопроектів. Ще одним важливим напрямком зовнішньої політики України є розвиток торгівельних відносин з країнами Європейського Союзу та країнами СНД, відповідно намагання укласти договір про входування в Зону вільної торгівлі ЄС чи Митний союз з Росією. Все це та інше вимагає від влади пошуку шляхів до співпраці та розробки міжнародного законодавства, яке б задовольняло інтереси всіх сторін. При цьому не буде зайвим вивчення досвіду попередніх часів.

На протязі багатьох століть Великий Новгород надавав можливість здійснювати торгівельну діяльність незалежній спілці Ганзейських купців. Це вимагало від обох сторін врегулювання співпраці за допомогою укладення міжнародних договорів. Ці договори регулювали найбільш важливі питання торгівлі, організацію та самоврядування. Вивчення договорів між Новгородом та Ганзейським Союзом є об'єктом дослідження як російських так і німецьких вчених істориків та правознавців, тому що вони є джерелом права як Ганзейської Ліги, так і Київської Русі, джерелом вивчення історії російсько-німецьких торгівельно-міжнародних відносин тощо. Вивченням договорів займалися такі провідні російські вчені як Рибіна О. О., Черепнін Л. В., Андрєєвський І. О. та іноземні дослідники права, як Фельдбрюже Ф.

Торгівельні відносини між давньоруськими містами та народами на узбережжі Балтійського моря сягають давнини. Перший договір, який приблизно був підписаний між 1189 та 1199 рр. був укладений між Новгородом з однієї сторони, в особі князя Ярослава Володимировича, та «синами німецькими, готськими та всім латинським народом» з іншої. Цей підпис свідчить про посилання на Ганзейський Союз, представлений містом Любеком. Професор Рибіна зробила припущення, що цей договір можливо став основою для розбудови Німецького двору у Новгороді з церквою св. Петра у 1192 р. За її підрахунками цей договір було підписано у 1192 р. (Feldbrugge, F. J. M. (Ferdinand Joseph Maria). *Law in Medieval Russia / By Ferdinand Feldbrugge // Martinus Nijhoff publishers. – Leiden-Boston. – 2009. – 269 p.*)

Перша стаття договору 1199 р. проголошує вільну торгівлю для німецьких торговців у Новгороді та новгородців на німецькій території. В іншій статті закріплювалися положення щодо гарантій безпечного шляху німців та новгородців.

Договір містив норми, які встановлювали, що будь-яка спірна справа що виникає при торгівельних відносинах новгородців з німцями та навпаки, не повинна була бути приводом для конфіскації товарів («рубеза не творити») чи для припинення торгівлі («на другое лето жаловати»). Інша стаття прямо передбачала пред'являти позов лише до винної особи, а не карати всіх німецьких чи новгородських купців у разі порушення одним з них правил торгівлі («немца не сажати в погреб в Новгороде, ни новгородца в Немцах, но емати свое у виновата»). Ці правила, як наслідок неодноразово повторювалися у торгівельних угодах.

Решта договору стосувалося здебільшого кримінального права. Зумовлювалося розширення кола спірних справ, що відбувалися поза Новгородом (на шляху), призначався штраф у 10 гривень сріблом за вбивство кунця. А також, норми цього договору були направлені на врегулювання грошових штрафів за різні правопорушення та були наближені до подібних положень в Руській Правді.

Зазначені статті договору 1192 р. заклали основні принципи взаємовідносин Новгороду з західними партнерами (Е. А. Рыбина. Иноземные дворы в Новгороде XII – XVII вв. / Рыбина Е. А. // издательство московского университета, 1986. – 31).

Характер наступного договору, що дійшов до нас 1259-1260 рр., був менш вагомим за змістом та виник безпосередньо для вирішення конкретних суперечок та підтвердження вже існуючих домовленостей та правил. Він був укладений від імені князя Олександра Невського з німецьким, любекським та готським послами. (Е. А. Рыбина. Иноземные дворы в Новгороде XII – XVII вв. / Рыбина Е. А. // издательство московского университета, 1986. – 33).

В наступному договорі, 1262 – 1263 рр., головна увага надавалася суто торгівельним відносинам. В цьому договорі знову йшлося про право вільної торгівлі новгородських купців з готським узбережжям, але більшість положень стосувалися знаходження німецьких купців у Новгороді.

Так в статтях договору містилися норми, що регулювали існуючі суперечки та встановлювали нові правила торгівлі на майбутнє. В одній зі статей зазначалося, що новгородці перейняли замість своїх гир та вагів німецькі скалви, тобто чаші. Інша стаття регулювала сплату за вагу, так зване вагове мито. Німецькі купці зобов'язувалися тепер сплачувати встановлене мито по дві куни від «капи» та від всякого вагового товару, як проданого так і купленого.

Цей договір свідчить про подальший розвиток торгівельних відносин між новгородцями та німцями, про підвищення ролі м. Любеку у балтійській торгівлі, оскільки при його укладенні брав участь посол цього міста.

Взагалі, якщо простежити укладання договорів з іноземними країнами, можна зробити висновок, що норми, які містилися в даних договорах мали пріоритетне значення над нормами національного законодавства. Наприклад, договори Русі з Візантією, вважаються одними з найголовніших правових джерел X ст., норми яких увійшли до найдревнішої частини Руської Правди. Отже необхідність врегулювання відносин між місцевим населенням та іноземними купецькими спілками було головним вектором розробки законодавства Київської Русі та окремих князівств (Черепнин Л. В., Русские феодальные архивы XIV-XV веков, Т.1., Москва, 1948, 246-247).

Отже, аналізуючи дане питання, можна з упевненістю зазначити, що в ті часи прослідковується становлення торгівельних відносин між Новгородом та Ганзейським Союзом в XII-XIII стст., що було оформлено рядом договорів, які без сумніву можна вважати важливими пам'ятками права. Ці угоди були значним кроком в розвитку міжнародно-торгівельних відносин двох країн.

Юрчишин В. Д.

*Івано-Франківський факультет Національного університету
«Одеська юридична академія», завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент*

Коритко Л. Я.

*Івано-Франківський факультет Національного університету
«Одеська юридична академія», доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук*

РОЗВИТОК ФАУНІСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ПЕРІОД НАЛЕЖНОСТІ ДО АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Тваринний світ як природний об'єкт підлягав еколого-правовій охороні нормами австрійського законодавства XIX–початку XX ст. Видами викорис-тання об'єктів тваринного світу за їх цільовим призначенням вважалися мисливство, рибальство та інші.

Значимо, що в Австро-Угорській імперії об'єкти тваринного світу регулювалися державним та крайовим законодавством. Розвиток галицького крайового фауністичного законодавства розпочинається з другої половини XIX століття. Для Галичини було видано декілька крайових законів: Закон про охорону деяких видів альпійських тварин та диких кіз від 19 липня 1869 року, Закон про охорону деяких видів тварин від 21 грудня 1874 року, Закон про охорону тварин від 30 січня 1875 року, Закони про полювання (ловецький закон) від 5 березня 1897 року і від 13 липня 1909 року. Для всієї імперії діяв державний Закон про полювання від 7 березня 1849 року (Вісник законів державних, далі – В. з. д., № 217).

Рибальство в австрійському праві було врегульовано державним законом 1885 року (В. з. д., № 58), а також крайовими для Галичини, Володимирії та Краківського королівства законодавчими актами 1882 року (Вісник законів крайових, далі – В. з. кр., № 57), 1883 року (В. з. кр., № 58) 1887 року (В. з. кр. за 1890 р., № 37).

Займатися риболовлю на рубежі XIX–XX ст. було непростою й недешевою справою. У Законі про рибальство від 31 жовтня 1887 року чітко регламентувалося право риболовлі, яке надавалося виключно власникам рибальських посвідчень. Особі, яка не володіла цим правом, рибалити заборонялося. Наприклад, дочка І. Франка А. Франко-Ключко залишила згадку, що батько був один раз спійманий жандармом під час риболовлі. З того часу, як вона зазначає, він заздалегідь брав собі дозвіл на вилов риби. Проте такі дозволи видавалися за певну плату (Лицур М. З., Лицур Н. М. Рибальство як форма

організації дозвілля української міської інтелігенції Галичини на рубежі XIX–XX століть (на прикладі І. Франка). Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Збірник наукових статей. Історія. – Випуск XV, 2009. – С. 117).

Використання об'єктів тваринного світу здійснювалося і шляхом мисливства. Розвиток мисливського господарства в Галичині в кінці XIX–на початку XX ст. поступався іншим країнам Австро-Угорської імперії, однак займав важливе соціально-економічне значення в житті населення краю. Мисливські угіддя Галичини займали площу понад 7,5 млн га, з яких в оренді перебувало понад 4,8 млн га. Оплата за оренду одного гектара мисливських угідь (права полювання) була однією з найменших в імперії, а щорічні надходження від оренди становили понад 300 тис. корон. Веденням мисливського господарства в краю займалися понад 9 тис. господарств, з них понад 3 тис. приватних і біля 6 тис. громадських (комунальних, муніципальних). У мисливському господарстві працювало понад 8 тис. громадян. Основними об'єктами полювання були ратичні (олень, дика свиня, козуля), у значній кількості добувалися зайці та перната дичина. Добуту дичину в основному споживало населення краю (понад 60 %), за межі імперії відправлялось біля 20 % дичини, понад 17 % – в інші країни Австро-Угорщини (Хоецький П. Б., Проців О. Р. Значення мисливського господарства в економіці Галичини в кінці XIX – на початку XX століття. Науковий Вісник НЛТУ України. – Випуск 20.6, 2010. – с. 50–57).

Зауважимо, що, австрійською владою навіть було видано спеціальне Положення про порядок здійснення торгівлі тваринами. Ця обставина може свідчити про зацікавленість влади у дотриманні певних санітарних норм, у охороні як тваринного світу, так і довкілля, атмосферного повітря, життя і здоров'я людини тощо. Крім того, згідно архівних джерел, з метою дотримання певних санітарних норм, для здійснення перевезення сільськогосподарських тварин особи повинні були одержати спеціальний дозвіл від повітових старостів (Державний архів Львівської області, м. Львів, Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр., Оп. 1, Т. 3., Спр. 5039. Переписка со староствами о выдаче разрешения лицам на перевозку скота, 1905 р., 18 арк.).

До речі, в 1882 році було підкореговано бюджет імперії в напрямі збільшення видатків на утримання служб нагляду за станом с/г тварин, т. зв. «скотських ревизорів». Законом від 6 червня 1882 року (В. з. д., № 69) передбачено для Галичини для цих цілей додатково виділити 33 250 золотих (Законъ зъ дня 6. Червця 1882, дотычно отворенія додатковъхъ кредитовъ къ предосчоту ц. к. министерства дель внутреннихъ на рокъ 1882 // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленыхъ. – Рочникъ 1882. – № 69, часть XXIV. – Вьденъ: Тискомъ цьсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1882. – с. 236). Також додатково фінансувалися служби контролю за веденням кадастру тварин і нагляду за їх переміщенням.

Тобто, протягом перебування українських земель в складі Австро-Угорської імперії, була видана низка законодавчих актів, які регулювали тваринний світ, його охорону та раціональне використання. Основними нормативно-правовими актами були австрійський державний Закон про полювання від 1849 року та крайові закони від 1869, 1874, 1875, 1897, 1909 років. Рибальство як вид використання об'єктів тваринного світу регулювалося як державним законом (Закон про рибальство 1885 року), що діяв на всій території імперії, так і галицькими крайовими (Рибальські закони 1882 року, 1883 року, 1887 року).

Попсуєнко Л. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ХРИСТІАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Перед тим, як здійснити класифікацію джерел та літератури, присвячених питанням правового статусу християнської церкви у IV ст. н. е., його формуванню і реалізації, уявляється за доцільне зробити такі застереження, стосовно методології відбору матеріалу для аналізу.

Перше з них полягає в тому, що європейська романістика у широкому значенні слова (тобто, та її галузь, яка вивчає не лише суто римське право, а також і його трансформації) налічує майже тисячолітню історію і охоплює сотні тисяч публікацій різними мовами, проаналізувати які в рамках навіть спеціального дослідження просто неможливо. Це змушує обмежитись оглядом, насамперед, вітчизняної літератури та публікацій, що з'явилися в країнах з розвиненими школами римського та греко-римського права (Італія, Німеччина, Польща, Росія, Франція, Чехія та деякі ін.) протягом останніх двох століть і зберігають актуальність сьогодні та є доступними для сучасного українського дослідника.

Друге застереження стосується тієї обставини, що відомості про передумови, чинники формування та сутність правового статусу християнської церкви, її організацію, оцінку сутності, значення та характеристику імператорського законодавства у цьому процесі, можуть міститися у декількох видах джерел: у першоджерелах, до яких можна віднести юридичні, історичні, літературні та ін. пам'ятки; у працях стародавніх (римських та візантійських) правознавців та істориків; у працях романістів та візантиністів більш пізніх часів, що так або інакше торкалися цього питання. У зв'язку з цим при огляді джерельної бази по можливості було враховано найголовніші джерела усіх зазначених вище типів.

Крім того, слід окремо звернути увагу на ту обставину, що, обираючи напрямки дослідження проблем формування та реалізації правового статусу християнської церкви у зазначений період та визначаючи коло відповідних джерел, багато хто з авторів виходить з того, що насамперед, має бути врахованим стан вивчення проблеми у тих країнах, на правову традицію яких справило вплив відповідне право. Такий підхід, звичайно, пояснюють тим, що оскільки право тісно пов'язане з моральністю та етичними категоріями, а отже – з релігією, то передусім, аналіз візантійської традиції права являє собою теоретичний та практичний інтерес для держав, в яких засади світогляду визначає православна гілка християнства. Інакше кажучи, маються на увазі держави, що належать до так званої «Візантійської Співдружності Націй» (Оболенский Д. *Византийское Содружество Націй. Шесть византийских портретов.* 1998. с. 13-15), де духовними провідниками, головним чином, є Східні Православні церкви, які слідують Візантійській релігійній традиції (Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. *Географія релігій.* 1999. с. 90-106) і складають разом так зване, Східне Християнство (Поспішил В. Д. *Східне католицьке*

право. Згідно з Кодексом Канонів Східних Церков. 1997. с. 9-12; 25-30). Поміж таких країн найчастіше називають Болгарію, Грецію, Грузію, Росію, Румунію, Україну та інші країни, де пануючою ідеологією у галузі релігії є «візантійське православ'я» (Див., напр.: Форманюк В. І. Формування візантійської системи шлюбно-сімейного права (IV–VI ст. ст.). 2000. С. 14-15).

Керуючись зазначеним, було доцільним здійснити класифікацію їх відповідно до мети та завдань, що поставали перед нею. Передусім, виходилося з того методологічного посилення, що весь масив літератури, яка стосується зазначеної проблематики умовно можна поділити на дві групи: 1) першоджерела; 2) наукові дослідження у галузі історії держави і права, насамперед, романістики та візантиністики.

Крім того, джерела вивчення раннього християнства також слід поділити на дві великі групи: християнські та нехристиянські.

До християнських джерел у контексті дослідження цієї проблематики слід віднести твори апологетів та отців церкви і канони вселенських соборів. Сюди належать твори Сократа Схоластика, Євсевія Кесарійського, Сульпіція Севера, Теодорита Кирського, Амміана Марцеліна (Гермий С. Церковная история Эрмия Созомена Саламинского. 1996), Георгія Флоровського та ін.

Нехристиянські джерела складаються з власне імператорського законодавства, тобто юридичних джерел, а також праць стародавніх (римських та візантійських) правознавців, романістів та візантиністів більш пізніх часів, що так або інакше торкалися цього питання.

Велике значення у розумінні і дослідженні поставлених у роботі завдань мають першоджерела. Слід зазначити, що основні відомості про правовий статус церкви містяться у Кодексі Феодосія, а саме в одинадцяти титулах книги XVI (Слід зазначити, що Кодекс Феодосія поки що був опублікований у російському перекладі лише у вигляді фрагментів) (Див., напр.: Социальная история средневековья / Под ред. Е. А. Косминского и А. Д. Удальцова. 1927. с. 15-27; Хрестоматия по истории Древнего Рима / Под ред. В. И. Кузицина. 1987; Кодекс Феодосия о колонах. Книги 1–16 // Древнее право. 1996. № 1).

Єфремова Н. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ НА ПРИКЛАДІ «НЕЧЕРКА ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНОГО ЗАКОНЛАДУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ РЕСПУБЛІКИ» О. КОПЦЮХА

Щодо аналізу української конституційно-правової думки, то тут слід відзначити, що як невід'ємна складова частина європейської правової та політичної культури, у своєму розвитку вона знає всі етапи еволюції змісту конституцій. Однак такий висновок було обґрунтовано лише з кінця 90-х років XX ст., і досить велика заслуга у цьому належить вітчизняним історикам права. Саме завдяки їхній роботі з'явилися наукові розвідки з

історії української конституції часів революційної боротьби за відродження української державності в 1917 – 1922 рр. Ці дослідження продовжують тривати, завдяки чому поступово заповнюються існуючі в історико-правовій науці лакуни.

Історіографія даного питання показує, що на відміну від офіційних проєктів конституцій УНР, Української Держави, ЗУНР та УНР доби Директорії, ще і сьогодні лишаються маловідомими так звані «приватні» або неурядові розробки. І серед них одним з найменш відомих є «Начерк проєкту державного законладу для Української Трудової Республіки», підготовлений у червні 1919 р. доктором права Остапом Копцюхом (ЦДА-ВО України. Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 1 – 24).

Друкowana чернетка документу зберігається у Державному архіві вищих органів влади і управління в Україні, у м. Києві, фонд 1092, опис 2, справа 101 і має інформацію щодо авторства, місця та дати появи документу, який з'явився у Холодному Яру на Чигиринщині, в червні 1919 р. Його автором був полковий командир і організатор партизанських загонів на Чигиринщині, доктор права – Остап Копцюх. На жаль особистого підпису автора чернетка не містить.

Щодо оцінки історичних умов написання даного проєкту, то тут слід нагадати, що з 2 червня 1919 р. польські війська захопили м. Тернопіль і успішно просувалися далі. Отже уряд УНР терміново перебрався на ст. Богданівну, де фактично опинився між поляками та більшовиками, які контролювали Волочиськ. Передові загони цих таборів розділяла смуга завширшки 10-20 км., де і знайшли порятунок уряд і армія УНР. 9 червня 1919 р. у Проскуріві отаман Болбочан спробував оволодіти Запорозьким корпусом і з його допомогою вчинити заколот проти Петлюри, але наступного дня його заарештували, а 28 червня розстріляли (Історія України. / За заг. ред. В. А. Смолія. – К., 1997, с. 225). Отже час створення чернетки проєкту припадає на надзвичайно важкий період в історії політичної та військової боротьби «другої» УНР.

Обсяг чернетки складає 24 аркуша, але проєкт не має чіткого розподілу на розділи, підрозділи та статті, що вірогідно свідчить про незавершеність роботи автора. Порядок викладення матеріалів є нетиповим для німецької, австрійської чи української традиції побудови Основного закону. Стосовно ж оцінки термінології якою користувався автор, то вона явно свідчить про Наддніпрянське походження юридичної освіти автора. Між іншим, цей висновок також пов'язаний із великою кількістю русизмів у тексті.

Одним з основних принципів, що були використані у проєктів без усяких сумнівів є «трудоий» принцип, що виходить з самої назви держави «Українська Трудова Республіка», де згідно розділу «А. – Державний лад», підрозділ 4, «Українське трудове суспільство розпадається на три верстви: хліборобсько-творчу, промислово-творчу і державну службу». І хоча де-юре автором встановлювалась рівність всіх громадян держави перед законом (с. 18, пар. 2), де-факто, права окремих приватних осіб подекуди грубо порушувались на користь «трудої громади». Наприклад, впроваджуючи більшовицькі гасла, автор встановлював, що: «Всі приватні крамниці, склади і магазини закриваються без відшкодування для їх власників». (с. 16, пар. 2).

Автор відстоював ідею розподілу влади в державі та встановлення республіканської форми правління, де вся влада походила лише від народу незалежно від його національності, походження чи заможності. Розподіл влади передбачався ним на репрезен-

таційну, законодавчу, виконуючу і судову. Тобто не на класичні три, а на чотири гілки. Тут слід нагадати, що схожий розподіл пропонував у своїх роботах декан юридичного факультету Київського університету О. Ейхельман, де між іншим він відстоював три принципових положення майбутньої Конституції України – суверенітет народу, федеративно-державний устрій України та обмеження влади голови держави (Ейхельман О. Проект Конституції основних державних законів УНР. – Київ; Тарнів, 1921.) Всі три названі принципи ми можемо зустріти і в проекті О. Копцюха.

Питання щодо визначення прав та обов'язків громадян автором пояснюється у розділі «В. – Політичний лад», який має 15 артикулів. Багато у чому зміст цього розділу перегукується з Конституцією УНР 1918 р., не припускаючи тут обмеження прав громадян згідно «трудового принципу». Однакові права гарантувалися всім громадянам Української Трудової Республіки, яким виповнилося 20 років. Власне авторським здобутком у проекті стало закріплення обов'язкової безкоштовної освіти в державі та гарантії соціального забезпечення у вигляді сплати пенсій та грошові виплати на випадок хвороби, каліцтва або безробіття, а також і на безкоштовну медичну допомогу. В проекті автор частково намагається відобразити правове становище Церкви в державі (с. 19). Автор і відокремлює їх, але не позбавляє Церкву права на існування (с. 19 – 20).

Отже наведені матеріали дозволяють прийти до висновків, що проект Конституції Української Трудової Республіки з'явився підчас гострих політичних змагань в УНР у 1919 р. Виходячи з аналізу термінології та концептуальних позицій автора, проект розроблявся під впливом Київської школи права, але має досить вагоме «соціалістичне забарвлення». Домінуючою ідеєю проекту стала ідея суверенітету народу держави та верховенства народних законів. Досить очевидним вимальовується намагання автора обмежити владу голови держави та протистояти створенню режиму диктатури, на чому наполягали в уряді Директорії. «Трудовий принцип» автор використовує в проекті суто з позицій В. Винниченка. Втілюючи ідею самостійності і соборності України, автор, між іншим, дотримується концепції розбудови багатонаціональної, соціальної держави, де влада зобов'язана опікуватися своїми громадянами з дня їхнього народження до смерті.

Шевчук-Бела Я. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ СТАН ГРЕКІВ ОДЕСИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ГАЛУЗІ МІСТА

Економічна політика російського уряду щодо представників національних громад полягала, зокрема, у тому, щоб повернути найбільш економічно перспективних з них на «вечное подданство России». На початку XIX ст. це передусім стосувалося купецького стану.

Греки в Одесі переважно займалися зовнішньою торгівлею. Під час становлення та розвитку міжнародної торгівлі Одеси в період порто-франко грецькі підприємці відігравали провідну роль в експорті зерна. До заснування грецької держави греки Одеси за-

тверджувалися як торговці. Саме в цей період сформувалися великі грецькі торговельні дома (Родоканакі, Раллі, Маразлі та ін.). Торговельні дома відомих грецьких купців, що існували у багатьох містах Європи, відкривали свої філії в Одесі (Парадисопулос Софронис. Греческая община Одессы в 1794 – 1914 гг.: основные направления развития // Одесі – 2000: Тези доп. міжнар. наук. – практ. конф. (м. Одеса, 6 – 8 вересня 1994 р.). – Ч. 1. – Одеса: б. и., 1994. – С. 126 – 128.)

Предметом грецької торгівлі першої половини XIX ст. передусім був хліб. Грецькі контори з торгівлі хлібом до 1850-х рр. надавали селянам певні позики (до 300 руб.) для оренди землі та закупівлі збіжжя за умови, щоб після молотьби зерно привозилося безпосередньо до контори. Такою була, наприклад, грецька торговельна контора Скараманга. Селяни-землероби, таким чином, отримували в таких конторах позики з невеликими відсотками.

Крім хліба, греки у першій половині XIX ст. займалися відпускнуою торгівлею бавовною та продуктами харчування (м'ясо, риба, зеленина на базарах); привізною – вином та колоніальними товарами. Так звана молочна торгівля також привертала увагу греків. Продавали також фрукти. Для цього часто закупали річні врожаї у господарів садів (Яковлев В. Я. Кое-что об иноплемениках в истории г. Одессы // Из прошлого Одессы: Сб. ст. – Составлен Л. М. Де-Рибасом. – Одесса: Тип. Л. Кирхнер, 1894. – С. 372 – 393.).

Греки у першій половині XIX ст. переважали також у готельному та ресторанному бізнесі; грецькі купці володіли в місті значною власністю (Герлігі П. Одеса. Історія міста 1794 – 1914. – К.: Критика, 1999. – 382 с.)

Серед одеських греків у першій половині XIX ст. було також багато ремісників, зачинателів банківської справи, пекарів (Історія Одеси / Колектив авторів; Голов. ред. В. Н. Станко. – Одеса: Друк, 2002. – 560 с.).

Уряд Російської імперії, починаючи з 1807 р., проводив протекціоністську політику, головним чином, стосовно російських купців. Так, оптова торгівля зерном за кордон, повинна була включати російських підданих. Таким чином, уряд підштовхував грецьких купців до прийняття російського громадянства (Яценко О. Е. Политико-экономическая и культурная деятельность греков Одессы (1794 – конец XIX в.) // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 1. – Одеса, 1997. – С. 293 – 300.).

Незважаючи на це, від початку заселення греками Одеси та навколишніх територій можна констатувати політику державного сприяння їхній економічній діяльності. Передусім про це свідчить облаштування грецьких переселенців.

Доповідь Сенату від 1802 р. «О преимуществах водворяющихся в Новороссийской Губернии вышедших из Турции Греков и Болгар» визначає умови мешкання грецького населення. Означений документ визначав пільги для новоприбулих греків та болгар. Зокрема передбачалося звільняти їх від сплати будь-яких податків та виконання державних зобов'язань на десятирічний термін.

Повернення грошового боргу до державної скарбниці розподіляли на наступні десять років у рівних частинах. Кожній родині одновірців (греків або болгар), дозволялося привозити всі необхідні речі без сплати мита; крім того, дозволялося привозити різних для продажу товарів коштом до 300 руб.

Хоча колоністи й міські ремісники іноземного походження і були особами, вільними особисто, проте виїхати з Російської імперії їм було досить складно: у такому випадку вони мусли сплатити на користь скарбниці усі податки за три роки.

Грецьке населення займало важливе місце в діловому житті міста від початку його існування. Однією з найпоширеніших серед греків була страхова справа. У 1808 р. було засновано «Греко-Русское страховое товарищество»; у 1814 – «Общество объединенных страховых агентов греков». Цю нішу греки займали до 1861 р.

Від початку XIX ст. у Повному Зібранні Законів Російської імперії зустрічаються положення Комітету Міністрів та інші документи, які регулювали впровадження та функціонування грецьких страхових компаній в Одесі.

Страхова діяльність греків користувалася підтримкою місцевої влади. Страхові компанії, запроваджені греками, підлягали керівництву Директорів, яких обирали спільні збори акціонерів.

Положення Комітету Міністрів від 1836 р. деталізувало умови існування Грецької страхової справи. Так, Капітал Кампанії під назвою «Нового Грецького Страхового Товариства» визначався у 500000 руб. асигнаціями, з розподіленням на 500 акцій, оскільки в разі потреби капітал міг бути збільшеним шляхом додаткового видання 100 акцій аналогічної вартості. Кожна особа, яка отримувала акції, повинна була внести десятю частину за кожну акцію (100 руб.), а в разі необхідності на інші 900 руб. представити надійне поручительство. Щодо акцій, то вони могли передаватися іншій особі (купецького стану), але про це слід було повідомляти кампанію; вона ж мала пріоритетне право на купівлю акцій.

Капітал Кампанії мав постійно зростати за рахунок відсотків, що їх надавав Комерційний Банк, до якого надходили гроші в якості страхових внесків; у кампанії можна було страхувати товари, судна та гроші з встановленими виплатами, Грецька Страхова Кампанія при цьому зобов'язувала негайно сплачувати збитки клієнтів.

Управління кампанією доручалося трьом особам у званні Директорів та двом у званні ревізорів; обиралися вони кожні два роки з акціонерів.

Грецькі страхові компанії відраховували певний відсоток на рахунок Грецького Комерційного Училища.

Починаючи з середини XIX ст., грецька комерційна діяльність взагалі та страхова, зокрема, почали йти на спадок саме.

Якщо грецьке підприємництво (в особах купецтва) загалом користувалося підтримкою уряду, то з військовими греками, які служили в російській армії та претендували після цього на проживання в Російській імперії було інакше. Особливо це виявилось у другій половині XIX ст. У доповідній записці Міністра державного майна «О мерах к устройству участи Греков, Болгар и других Славян, служивших волонтерами в армиях наших» від 1857 р. мова йшла про іноземців, у тому числі греків, сербів та болгар, які перебували волонтерами в російській армії та брали участь у Кримській війні. Представники означених народів просили уряд про поселення їх у межах Російської імперії.

У зв'язку із структурними змінами в економіці та у демографічній ситуації Одеси становище грецьких торговців у місті поступово змінюється. Їх монополія у зерноторговлі на середину століття порушувалася російськими та єврейськими купцями. Саме

із цим пов'язаний від'їзд певної частки грецького населення з міста у 1860-х рр. Залишилися, головним чином, представники тих грецьких родин, які спромоглися вивести свої підприємства на рівень поліфункціональних та транснаціональних компаній.

Характерною рисою життєдіяльності грецької громади було те, що греки, залишаючись вірними своїй національній мові й культурі, ставали здебільшого російськими підданими.

Таким чином, можна говорити про суттєвий внесок грецьких купців у торговельну та страхову справу Одеси. Варто підкреслити також досить сприятливу політику російського уряду щодо греків; великою мірою це визначалося тим, що вони були «єдиної віри» з православними підданими імперії.

Долматов І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ІНСТИТУТ СМЕРТНОЇ КАРИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ТА КОЗАЦЬКИМ ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ

Безперечним є той факт, що у всьому світі розширюється тенденція до скасування смертної кари. Смертну кару скасували, повністю виключивши її зі свого законодавства, 69 держав, і ще тридцять країн не передбачають застосування смертної кари за злочини, скоєні в мирний час, залишивши цей різновид покарання на випадок війни. У 23 країнах смертні вироки або не виносять-ся, або не виконуються вже понад 10 років. Таким чином – сьогодні не менше ніж 105 держав, а це більша половина всіх країн світу, відмовилися від застосування смертної кари.

Питання про еволюцію, перероблення та приживання тієї чи іншої кари до нового оточення насправді містить у собі багато цікавого для дослідження історії права. Чому, наприклад, установлювалась одна імпортована кара (та ж ревакація) і порівняно рідко застосовувались інші (зокрема колесування)? Доречні міркування, щодо деяких аспектів цієї проблеми, висловлював М. Грушевський. На його думку, нелюдські кари середньовічної системи настрашок були «противні українському й взагалі слов'янському праву й народній вдачі». О. Гурджій додає до цього «природну незлобність» українців до тих, хто скоїв злочин. «Коли останні щиро каялись за вчинене, – пише він, – то їх нерідко взагалі прощали». Звернення до історії цього виду покарання на території України цікаве в контексті сучасної дискусії з приводу використання смертної кари в сучасному кримінальному праві.

Руська Правда не знала інституту смертної кари, який вперше був законодавчо закріплений в 1398 році в Двінській статутній грамоті. У ст. 5 цього документа передбачається призначення смертної кари тільки в одному випадку за крадіжку, вчинену в третій раз.

Надалі кримінальне законодавство на українських землях в певній мірі йде по шляху візантійського законодавства в частині норм, що передбачають смертну кару. Польсько – литовське законодавство приділяло визначенню злочинів і покарань велику

увагу. Так, польські статuti Казимира Великого середини XIV ст. присвячували злочинам майже дві третини своїх статей. Визначне місце займали вони у Судебнику 1468 р. Казимира I, а також у всіх трьох статутах Великого князівства Литовського.

Кримінально-правові норми мали відкрито становий характер. Життя, майно, честь і особиста гідність представників панівних станів, перш за все шляхти, захищалися посиленними санкціями. У статутах Великого князівства Литовського для позначення покарання використовувалося декілька термінів: «кара», «страта» тощо. Мета покарання була різною: ізоляція злочинця, відшкодування потерпілому заподіяної йому шкоди за рахунок злочинця, поповнення державної скарбниці, заподіяння злочинцю шкоди. Проте головною метою при цьому було залякування, про що свідчить все більш зростаюча жорстокість і болючість покарання (особливо смертної кари), а також публічність його виконання. Найбільш тяжким покаранням була смертна кара, яка передбачалася за державні злочини, вбивство, розбій, наїзд та ін. Право розрізняло просту смертну кару (відрубання голови, повішення) і кваліфіковану, тобто особливо нестерпну (спалювання, четвертування, посаження на кіл, закопування живим у землю тощо). Тілесні покарання були болючими (биття ботагом, киями, різками) і калічицькими (відрубання руки, відрізання вуха, носа). Застосовувалися вони переважно до непривілейованих станів. Серед кримінальних злочинів найбільш тяжким вважалося вбивство козаком товариша, завдання побоїв, неповага до начальства, насильство у Запоріжжі або християнських поселеннях (відібрання у товариша коня, худоби, майна), дезертирство, гайдамацтво (крадіжка коней,

худоби, іншого майна у мирних жителів), приведення у Січ жінок (окрім матері, сестри, дочки), пияцтво під час військового походу. Розгляд законодавства відповідної доби не можна обмежити рамками розгляду норм трьох відомих редакцій Литовського статуту 1529, 1566, 1588 років. Певну роль у формуванні кримінально-виконавчої системи і законодавства відіграли й інші джерела – Магдебурзьке право та «судові обрядки» Запорізької Січі. Найпоширенішим було повішення – просте і кваліфіковане, наприклад, повішення за ребро на гак було кваліфікованим способом страти. Давнім і широко вживаним видом смертної кари було втоплення. За литовським правом (Статут 1588 р.) у такий спосіб карали зокрема, за вбивство батька чи матері. Топили злодіїв і козаки. Для кримінально-виконавчої практики того часу звичайним було застосування кваліфікованих покарань, таких як посадження на палю, колесування, четвертування, спалення і закопування живцем. Подібне покарання було визначене і Литовським статутом 1588 р. за вбивство або поранення «зрадливим потаємним обычаем» шляхтича. (Музиченко П. П., Ковальова С. Г. Земський суд на українських землях Великого князівства Литовського, Вісник Одеського інституту внутрішніх справ 1999. – № 1. С. 23.

За звичаєм у Запорізькій Січі вироки виконувалися за межами населених пунктів (на шляхах). Звісно, за винятком тих, які передбачали участь у процесі покарання всього товариства. Зокрема це стосувалося забиття «киями». Злочинця прив'язували до стовпа на площі, ставили біля нього різні напої (горілку, мед, пиво), клали калачі і кілька оберемків «київ» (товстих дерев'яних прутів). Прив'язаного годували, поїли, а потім починали бити. Кожен хто проходив і щось випивав, мусив вдарити злодія, примовляючи: «оце тобі, сучий сину, щоб не крав і розбивав, бо ми всі за тебе курінем платили», чи щось подібне. І так забивали аж до смерті.

Долматова Н.І.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ДИПЛОМАТИЧНІ ЗНОСИНИ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В 1648 – 1651 РОКАХ

Іноземні держави визнали вільну Україну за рівноправного суб'єкта міжнародних відносин й охоче вступили з нею у договірні відносини. Правосуб'єктність у міжнародних відносинах – це найважливіша ознака держави, реалізація її зовнішнього суверенітету. Іноземні держави в 1648 – 1654 роках приймали Україну як рівного достойного партнера, хоча вона ще не здобула повної незалежності. Без сумніву, вони чинили так не тільки з політичних міркувань одного дня, а й завдяки глибокому розумінню геополітичного положення Україні, можливостей українського народу в боротьбі за визволення і розбудову вільної держави. Звичайно, мала значення загальна мирна атмосфера, що складалася у Європі після заключення 24 жовтня 1648 року Вестфальського миру, який поклав кінець 30 річній війні і проголосив фундаментальні принципи права, і серед них суверенітет і рівність держав.

Держави перші з них – Австрія, Іспанія та князівства Південної Німеччини підтримали свого союзника (шляхетську Польщу) і відразу ж зайняли негативну позицію щодо визвольної боротьби українського народу. Навпаки, протестантський табір, до якого належали Англія, Голландія, Швеція й князівства Північної Німеччини, виявляли небезкорисливий інтерес до розвитку подій в Україні, бо вони вели до ослаблення Речі Посполитої, отже, і всього католицького блоку. Найбільш співчутливе становлення до Великої козацької війни спостерігалось в Англії. Зберігся лист від урядових кіл Англії (дехто з дослідників його автором вважає Кромвеля) до козаків, в якому Б. Хмельницький титулувався як «генералісимус війська і стародавньої релігії і церкви, володар всіх запорозьких козаків, страх і знищувач польської шляхти, звойовник фортець, викорінювач римських священиків, переслідувач язичників». Франція як католицька держава й разом з тим ворог Габсбургів займала щодо визвольного руху українського народу негативну позицію, зумовлену її гегемоністичною політикою на континенті. У цій політиці Франція важливе місце відводила Польщі як своєму «природному союзнику».

Позитивну політику щодо України здійснювала Венеціанська республіка; за традицією з кінця XVI ст. Венеція вбачала в українському козацтві потенціальну антитурецьку силу, якою можна було скористатися у власних інтересах. Цій позиції Венеція залишалася вірною й під час Великого повстання українського народу в середині XVII ст., яке збіглося в часі з її Критською війною проти турків. Улітку 1650р. до Хмельницького прибуло посольство Альберто Віміні. Султанська Туреччина підтримувала дипломатичні відносини з Україною, починаючи з першого року Визвольної війни. Але турецькі правителі мали намір перетворити Україну в свого васала. Туреччина не могла допустити існування української незалежної держави, бо це стало б прикладом для інших васальних земель Оттоманської імперії в їхніх боротьбі за своє визволення,

Ситуацією, в якій опинилася Україна, вирішила скористатися Туреччина, аби поставити Хмельницького в залежність. З цією метою 28 березня 1651 року в похідний табір Богдана Хмельницького під Животовом прибули послы турецького султана з пропозицією військової допомоги. Але Хмельницький відмовився, посилаючись на те, що «край і так знищений», тобто не буде можливості утримувати чужоземних вояків. Відмовився він і від допомоги молдавського господаря Василя Лупула та й був правий: згодом і султан і Лупул підтвердили свою непослідовність щодо Хмельницького.

В послідуючому Україна підтримувала постійні дипломатичні зв'язки з сусідніми Валахією, Кримом, Молдавією, Трансільванією, Туреччиною. За договором 1649 р. турецького султана з «Військом запорізьким и народом руським», тобто вільною Україною, сторони взяли на себе такі зобов'язання: Туреччина – надавати Україні військову допомогу, а українським купцям – право вільно плавати по Чорному морю та безмитно торгувати у турецьких володіннях, а Україна перешкоджатиме запорізьким і донським козакам нападати на Османську імперію.

У ті ж самі роки Україна встановлює зв'язки з Австрією, Англією, Венецією, Персією, Францією, Швецією. Посилювалися дипломатичні зв'язки Гетьманщини з Росією. Наприкінці 1649 р. польський уряд звернувся до Росії з пропозицією відновити військовий союз, але російський уряд відмовився. У Польщу в літку 1650 р. було направлено російське посольство. Посли Пушкіни звинувачували поляків в утиску козацтва; водночас російські послы тримали зв'язок з представниками гетьмана у Варшаві на чолі з С. Зарудним.

На Україні все більш переконуються в тому, що найкращий вихід – цезвернення до Москви. У квітні 1651 р. Хмельницький «от себя ко государю царю и великому князю Алексею Михайловичу всеа Русий посЫлал бить челом, чтоб государь зво, пана Хмелинсково, с черкасы и з городы, чем Хмелинский владе-ет, принял под свою государеву державу».

Ці постійні звернення дещо похитнули стійкий нейтралітет, якого по суті, тримався Олексій Михайлович з початку Визвольної війни. Через деякий час думні дяки Посольського приказу доручили назаретському митрополитові Гавриїлу, який їхав на Україну, передати Хмельницькому, що під час переговорів у Москві з польськими послами цар відмовився допомагати Речі Посполитій у її боротьбі проти Війська Запорозького.

Це, звичайно, набагато полегшувало ситуацію, що складалася на Україні. Проте Хмельницький не відмовляється від думки зв'язати антипольським союзом Угорщину. 2 червня до Юрія Ракоці прибули козацькі послы із запевненням, що Військо Запорозьке підтримає кандидатуру його молодшого брата Сигізмунда на польський престол. Це мало підштовхувати Угорщину наактивніші дії проти Речі Посполитої. Хмельницькому загрожувала небезпека й з півночі, аби зменшити її, він послав до Януша Радзивілла козацьке посольство, щоб домогтися нейтралітету Великого князівства Литовського під час бойових дій. Але дипломатії було замало і незабаром і силам випаде зустрітись у двобої.

Малиновський Б. В.

*Нікопольський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кандидат історичних наук, доцент*

СУД ВИБОРНИХ СТАРШИН У ОБЩИНАХ ДЕРЖАВНИХ СЕЛЯН НА ТЕРИТОРІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XVIII СТ.)

У Російській імперії XVIII – першої половини XIX ст. термін «державні селяни» у широкому сенсі позначав сільське населення, що мешкало на казенних землях і було особисто вільним. Поза цією становою групою знаходились мешканці сіл, які належали царю і царській родині (палацові і государеві, з 1797 р. – удільні селяни) та кріпаки (приватновласницькі селяни).

Залежно від наданих державою прав населення казенних земель поділялось на кілька категорій. Перша з них (державні селяни у вузькому сенсі слова) утворилась у 1719 – 1724 рр., коли в одну станову спільноту були об'єднані усі прошарки непокріпаченої частини селянства (Дружинин Н. М. Государственные крестьяне и реформа П. Д. Киселева. Т.1., М.; Л., 1946, с. 23-25). У подальшому до складу державних селян увійшло вільне землеробське населення приєднаних до Російської імперії країн і регіонів (наприклад, українські козаки), повернутих державі приватних володінь (економічні селяни – мешканці секуляризованих у 1764 р. церковних вотчин та ін.), а також новозаселених державних земель (зокрема, іноземні колоністи – особи, які отримали земельні ділянки згідно з маніфестами 4 грудня 1762 р. та 22 липня 1763 р. про сприяння еміграції до імперії підданих інших держав) (Иванова Н. А., Желтова В. П., Сословное общество Российской империи. М., 2009, с. 557-558).

Селяни у Російській імперії об'єднувались у одностанові територіальні общини. Поряд із самостійними окремими общинами існували об'єднання общин (волості, погости, сотні та ін., з 1797 р. – лише волості, у іноземних колоністів з 1764 р. – колоністські округи). Общини користувались правом самоврядування і мали власні виборні правління. Збори членів общини (сходи) та общинні виборні адміністрації виконували низку функцій – фінансово-податну, виробничу, представницьку та ін. (Мионов Б. Н. Социальная история России. Т.1., М., 2003, с. 435-439). Виконання цих функцій здійснювалося у кількох формах, до яких у багатьох общинах належало і судочинство (на основі звичаєвого права) (Крестьянская община в Сибири XVII – начала XX в. Новосибирск, 1977, с. 87, 139; Миненко Н. А. Традиционные формы расследования и суда у русских крестьян Западной Сибири в XVIII –первой половине XIX в. // Советская этнография, 1980, № 5, с. 21-33).

Довгий час керівництво держави не приділяло значної уваги організації та діяльності общинних органів управління. Визнаючи наявність у общин державних селян власних виборних адміністрацій, що сформувались самостійно, без державного втручання, уряд обмежувався тим, що накладав на виборних посадовців певні обов'язки, пов'язані зі збором податків, виконанням повинностей і збереженням правопорядку (Зайцев К. И. Очерки истории самоуправления государственных крестьян. СПб., 1912, с. 1-2). Без законодавчого регулювання залишалося і здійснення в общинах судочинства.

Перші нормативно-правові акти, присвячені судочинству в общинах державних селян, вищими і центральними установами Російської імперії були видані у 1760 – х рр. Указ Сенату 17 лютого 1763 р. дозволяв однодворцям обирати зі свого середовища «старост і виборних», повноважних врегульовувати «дрібні сварки» (Семевський В. И. Крестьяне в царствование императрицы Екатерины II. Т.2. СПб., 1901, с. 763). Указом Сенату 9 квітня 1763 р. виборним старшинам у державних селян надавалося право розглядати справи про «між народом усілякі сварки» (Апкаримова Е. Ю., Голикова С. В., Миненко Н. А., Побережников И. В. Сельское и городское самоуправление на Урале в XVIII – начале XX века. М., 2003, с. 66). Згідно з затвердженою у 1769 р. Канцелярією опікунства іноземних поселенців інструкцією про внутрішні розпорядки у Саратовських колоніях обрані колоністами керівники общин отримували право накладати на односельців покарання за незначні правопорушення (Дитц Я. Е. История поволжских немцев-колонистов. М., 2000, с.152).

Наприкінці правління Катерини II уряд вперше зробив спробу уніфікувати структуру та чітко визначити компетенцію виборних органів управління в общинах державних селян. Оприлюднене у 1787 р. «Установлення сільського порядку в казенних Катеринославського намісництва селищах» (дія якого у наступні роки була поширена і на інші регіони імперії) фіксувало право виборних старшин розглядати справи про «образи, сварки та бійки» (Полное собрание законов Российской империи. Т.22., СПб., 1830, с. 986).

«Установлення...» зберігало чинність до 1797 р., коли його замінив затверджений Павлом I закон «Про розділення казенних маестностей на волості і про порядок внутрішнього їх управління». Цей закон та указ Сенату 24 серпня 1797 р. закріплювали за виборними старшинами у державних селах право «чинити розправу і примиряти» у «маловажних» цивільних справах та карати за дрібні правопорушення (Полное собрание законов Российской империи. Т.24., СПб., 1830, с. 674; Хайрутдинов Р. Р. Управление государственной деревней Казанской губернии (конец XVIII – первая треть XIX в.). Казань, 2002, с. 128). Подібні норми містилися і видані у 1800 – 1803 рр. інструкції про внутрішні розпорядки у Новоросійських, Саратовських і Санкт-Петербурзьких колоніях іноземців (Малиновська Т. В. Судові повноваження окружних та сільських приказів у колоніях іноземців на теренах Російської імперії (перша половина XIX ст.) // Гуржіївські історичні читання. Черкаси, 2009, с. 213-217).

Отже, у другій половині XVIII ст. верховна влада визнала право виборних керівників общин державних селян здійснювати судочинство, встановила єдині для старшин усіх общин судові повноваження, ясно їх визначила – дозволила виносити судові рішення у незначних цивільних справах і накладати стягнення за проступки. Інші можливі варіанти вирішення питання про судові повноваження старшин (зробити ці повноваження ширшими, скасувати їх взагалі або просто не втручатись у судову діяльність старшин, залишаючи її без державного регулювання) було наприкінці XVIII ст. остаточно відкинуто.

Заповловський В. М.

*Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат історичних наук*

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ У 1940-1941 РР.

Трансформаційний процес у Центрально-Східній Європі розпочався по завершенні Першої світової війни і захопив початковий етап Другої світової війни. У листопаді 1918 р. Буковину, колишній коронний край Австрії, захопило Румунське королівство. Період перебування краю у складі цієї держави позначився уніфікацією політико-правового, суспільного і економічного життя в інтересах цієї держави і завершенням процесу поступового розчинення краю у цій державі (Піддубний І. Політичне життя Буковини 1918-1940 рр. / У кн.: Буковина 1918-1940: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи). – Чернівці, 2005. – С. 88).

Королівсько-румунський уряд намагався надати «законність» своїй експансіоністській політиці (Буковина 1918-1940: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи). – Чернівці, 2005. – Док. 9. Лист Голови УНРади Є. Петрушевича його ексцеленції Президенту Ради Ліги Націй у Женеві від 4.03.1929, с. 168). Політико-правовою підставою для включення Буковини до складу Румунії були рішення міжнародних мирних угод у Сен-Жермені від 10.09.1919 р. (ст. 59) і Трианонської угоди від 4.06.1920 р. (ст. 45).

Румунія, приєднавши Буковину, отримала у спадок від Австрії, значну українську меншину – 305101 осіб (за австрійським переписом 1910 р.). Румунський перепис 1927 р. був проведений із значними правопорушеннями і з політичних міркувань суттєво занижив українську частку буковинського населення (Буковина 1918-1940: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи). – Чернівці, 2005. – Док. 9. Петиція Голови УНРади Є. Петрушевича його ексцеленції Президенту Ради Ліги Націй у Женеві від 11.07.1927, с. 153). Зокрема, 40 % українців Буковини були записані румунами і лише невелика кількість (40 тис) осіб була записана українцями (Буковина 1918-1940: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи). – Чернівці, 2005. – Док. 9. Лист Голови УНРади Є. Петрушевича його ексцеленції Президенту Ради Ліги Націй у Женеві від 4.03.1929, с. 178). Головним напрямком урядової етнополітики Румунії міжвоєнної доби була суцільна румунізація краю.

Протягом весни-літа 1940 р. у Європі активно тривав розподіл сфер політичного впливу, який здійснювали Німеччина і СРСР. Щодо Буковини, то питання про її приналежність в офіційних і таємних стосунках між Німеччиною і СРСР взагалі не порушувалося. Воно несподівано постало наприкінці літа 1940 р., коли 26 і 27 червня РНК СРСР направила королівсько-румунському уряду ноту з ультимативною вимогою передати СРСР Бессарабію і північну Буковину («Додому в Райх!» Переселення німців з північної Буковини 1940 року (Матеріали, свідчення, документи) / Осачук С., Заповловський В., Хо-

лодницький В. – Чернівці, 2004, с. 28, 30). Увага радянського уряду переключилася на ці території після анексії Прибалтики.

28 червня, всупереч московському «Пакту про ненапад на 10 років» від 23.08.1939 р. між СРСР та Німеччиною (т. зв. «Пакт Молотова-Ріббентропа»), Червона армія перетнула Дністер і протягом 4 днів зайняла північну Буковину (її окупація не була передбачена угодою з Німеччиною) і Бессарабію (Grad C., Stan C. I., Goron D. E. Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940 // Acta Musei Porolissensis. – Zalău, 1995, p. 328).

Військове управління діяло у Чернівцях до кінця липня 1940 р. (Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918-1944 рр. Погляд дипломатів (Документи) / Упор. та наук. ред. В. Запоровський, С. Осачук. – Чернівці, 2007, с. 206). На початку липня були створені партійні та виконавчі комітети КП (б) У (Буковина: Історичний нарис. – Чернівці, 1998, с. 254). Отож, політико-правовий режим у північній Буковині було цілковито змінено.

Правове становище північної Буковини визначила VII сесія ВР СРСР 2 серпня 1940 р. (Закон «Про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР»). 7 серпня на підставі Закону про зміни і доповнення статей 13, 23 і 48 Конституції СРСР 1936 р. утворено Чернівецьку область у складі УРСР. Майже відразу почалося здійснення адміністративно-територіальної реформи. У жовтні 1940 р. замість повітів в області було створено 9 районів, у Чернівцях – 3, у північній Бессарабії – 5. У селах створено сільради. Адміністративному поділу відповідали партійна структура – обком КП (б) У.

Наприкінці серпня 1940 р. в Чернівецькій області була проведена судова реформа. До цього часу, відповідно із постановою В. Молотова «Про діяльність воєнних трибуналів на території Бессарабії і Північної Буковини» від 9.07.1940 р., у краї діяла військова юстиція. Завдання по радянізації судів було покладено на управління Наркомістю УРСР по Чернівецькій області, що діяло при Чернівецькому облвиконкомі. Створено обласний і 28 дільничних судів, включно з Чернівцями (Холодницький В., Холодницький С. До питання про вибори народних засідателів на території Чернівецької області в 1940 р. // Буковина – мій рідний край. Матеріали II Історико-краєзнавчої конференції молодих дослідників студентів та науковців. – Чернівці, 1997, с. 84).

Важливим етапом судової реформи стали вибори народних засідателів, що відбулися 20 серпня – 1 вересня 1940 р. (ДАЧО, ф. Р38, оп.1, спр. 10, арк. 10). Однак, оскільки буковинці не були на той час громадянами СРСР, ці вибори слід вважати незаконними. Відповідний Указ Президії ВР СРСР «Про поновлення у громадянстві СРСР жителів Бессарабії і надання радянського громадянства жителям північної Буковини» вийшов лише 8.03.1941 р. Загалом, обрані народні засідателі мали низький загальноосвітній рівень (ДАЧО, ф. Р38, оп.1, спр. 13, арк. 1). З обранням народних засідателів формується радянська судова система. Загалом, суди загальної юрисдикції почали функціонувати вже з вересня 1940 р.

Водночас з політично-адміністративною і судовою реформами, в північній Буковині була проведена націоналізація майна колишніх власників. Підставою слугували укази Президії ВР СРСР від 15.08.1940 р. «Про націоналізацію землі на території північної частини Буковини» і «Про націоналізацію банків, промислових і торгових підпри-

емств, залізничного і водного транспорту та засобів зв'язку північної частини Буковини). Уся земля з її надрами, лісами і водами з 28.06.1940 р. переходила у власність СРСР. РНК УРСР було доручено здійснити заходи про передачу землі селянам у безстрокове і безкоштовне користування. Проте невдовзі почалася колективізація с/г.

1 вересня 1940 р. у Чернівцях створено обласне управління НКВС, а в лютому 1941 р. на його базі окремі управління НКДБ і НКВС по Чернівецькій області (ДАЧО, ф. 1, оп.1, спр. 49, арк. 8).

З метою тотального контролю за населенням була проведена паспортизація буковинців. Так, згідно наказу НКВС від 25.11.1940 р. було паспортизовано 183 тис 456 осіб (Білас І. Репресивно-каральна система на Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – К., 1994. – Кн. 2, с. 124).

Навесні 1941 р., за вказівкою НКВС СРСР, у Чернівцях були створені позасудові органи – «опертрійки», за постановами яких 10-13.06.1941 р. у прикордонних з Румунією районах були здійснені масові арешти т. зв. «соціально-опасных элементов». У цілому, з північної Буковини та Герцаївського цинуту було депортовано 300 тис осіб (Hausleiter M. Die Rumänisierung der Bukowina. – München, 2001, с. 361). Кульмінацією репресій став розстріл політичних в'язнів чернівецької і хотинської в'язниці.

Отже, наприкінці червня 1940 р. вдруге постало питання територіальної приналежності Буковини. Північна частина цього краю була приєднана до СРСР в результаті проведеної військової операції. У приєднаному краї відбулася різка зміна політико-правового, суспільного та соціально-економічного укладу з відповідним ідеологічним супроводом.

Остапенко Т. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ В РАДЯНСЬКІЙ ТА СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Значний вклад у вивчення пам'яток права України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. внесли радянські дослідники. Особливий внесок зробив М. Василенко. Перу вченого належить ряд досліджень, виданих до 1917 р., але найбільшою його заслугою є публікація матеріалів до історії України-Гетьманщини та українського права XVII – XVIII ст. ст. в післяжовтневий період. Дослідження, які розпочав М. Василенко, ще не закінчено. Він зібрав і видав лише частину важливих пам'яток матеріально-го і процесуального права. Опублікований вченим матеріал вартий уваги, але вчений не надав його наукового аналізу.

Ряд радянських дослідників займалися вивченням Статутів Великого князівства Литовського, магдебурзького права, звичаєвого права, а також деякими законодавчими актами окремих гетьманів, однак процесуальному праву і безпосередньо судочинству певний час належної уваги не приділялося. З 1930 по 1958 р. включно не з'явилося

жодної праці українських радянських авторів, присвяченої питанням права України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. Тільки пізніше було опубліковано окремі статті і монографії. Здебільшого в них розглядається історія виникнення і загальний зміст «Прав, за якими судиться малоросійський народ», а в деяких надається характеристика цієї пам'ятки права. Серед досліджень науковий інтерес являє собою робота В. Месяца з історії кодифікації права в Україні у першій половині XVIII ст. Дослідник відшукав оригінал «Прав, за якими судиться малоросійський народ», а також інші матеріали кодифікації, що дозволило йому глибше вивчити цю пам'ятку права, дослідити джерела, тобто ті збірки права, з яких взято ряд норм до «Прав, за якими судиться малоросійський народ», розкрити їх зміст, надати їм характеристику. Вчений з'ясував весь хід кодифікації, показав причини кодифікації права в Україні. Щоправда, у праці цього вченого зовсім мало уваги приділено питанням процесуального права.

Питання кодифікації права в Україні-Гетьманщині у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. досліджував також А. Ткач, який розглядав не тільки «Права, за якими судиться малоросійський народ», але й усі інші пам'ятки права, що з'явилися пізніше. Крім того, він опублікував розвідку про «Екстракт малоросійських прав», складений в 1767 р. О. Безбородьком.

Важливий внесок у вивчення пам'яток права України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. зробили сучасні дослідники. Серед них, у першу чергу, слід виокремити П. Музиченка, дослідження якого присвячені проблемі застосування магдебурзького права на українських землях в указаний часовий період, застосуванню правових норм Статутів Великого князівства Литовського як джерел права України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. Монографічне дослідження М. М. Кобилецького присвячено ролі та місцю магдебурзького права у формуванні правової системи України-Гетьманщини.

Вивченню найбільш важливих інститутів та галузей права України-Гетьманщини присвятили свої праці такі вчені як А. Рогожин, І. Бойко, В. Чехович, С. Ковальова, Н. Доматова та ін. Серед основних проблем, яким присвячені праці вказаних вчених, слід виділити: проблему права власності, як інституту цивільного права Гетьманщини, проблему застосування норм процесуального права судовими органами, проблему розвитку зобов'язального права та засоби забезпечення виконання зобов'язань, суд та судочинство в українських землях тощо.

Значний внесок у вивчення правової системи України-Гетьманщини зробили автори низки дисертаційних досліджень у цій сфері: І. Бойко, О. Биркович, О. Волощенко та ін. Найбільш цікавим видається дослідження, здійснене І. Бойко, яке стосується розвитку цивільного права та його регламентації за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. У своїй праці І. Бойко намагається охарактеризувати основні інститути та норми цивільного права Гетьманщини, закріплені у Кодексі 1743 р. (так автор називає звід «Права, за якими судиться малоросійський народ»), практику їх застосування у процесі регулювання відповідних суспільних відносин, а також проаналізувати причини та умови укладання цієї пам'ятки права, визначити місце і роль цивільного права Гетьманщини за Кодексом 1743 р. в історичному контексті розвитку українського права.

О. Биркович у своїй дисертації «Судова система української держави (Гетьманщини) 1648 – 1657 рр.» з'ясовує суспільно-політичні умови, в яких відбувався процес становлення судової системи Гетьманщини, визначає політичні та ідеологічні чинники, які впливали на її формування, показує вплив досягнень української суспільно-політичної та державно-правової думки на становлення системи судочинства тощо.

Серед сучасних напрямків дослідження правової системи України-Гетьманщини можна виокремити праці вчених Інституту держави і права ім. В. М. Корещького НАН України – І. Усенка, І. Музики, К. Віслобокова та ін. Це, насамперед, наукова праця, присвячена аналізу правового звичаю як джерела права України-Гетьманщини. У ній детально характеризуються роль та значення цього джерела права у формуванні та розвитку правової системи, аналізуються точки зору різних учених стосовно позитивного та негативного впливу звичаєвого права на правотворчі процеси в Україні-Гетьманщині.

Важливе місце в сучасній історіографії досліджуваної теми належить ученим, які займаються аналізом окремих джерел права цього періоду та дослідженням найбільш важливих галузей та інститутів права України-Гетьманщини. Фундаментальне дослідження інституту права власності, у тому числі України-Гетьманщини, було зроблено В.Є. Рубаником.

Колосова О. О.

*Черкаський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри спеціально-правових дисциплін*

ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Прийшовши до влади в березні 1917 р., уряд Української Центральної Ради зіткнувся з низкою проблем, які потребували негайного вирішення. Серед них було і подолання безробіття, яке в післявоєнних умовах набуло великих масштабів. Тому для боротьби з цим явищем урядом було розроблено і впроваджено у життя ряд заходів.

Так, із протоколу засідання Малої ради (далі – МР) від 2 березня 1918 р. (у м. Житомирі) дізнаємося про ухвалення тимчасового статуту громадських робіт (ЦДАВО України, ф. 3266, оп. 1, спр. 4,12 арк., 1-1зв.), які передбачалося створити з метою боротьби з постійно зростаючим безробіттям, а також – заради доцільного використання вільних робочих рук. Для цього при Міністерстві праці передбачалося створити, на чолі з міністром праці або його заступником, Раду з організації необхідних громадських робіт. До ради входили з правом вирішального голосу представники (по одному від кожного) таких міністерств: праці, торгу й промисловості, продовольчих справ, земельних справ, військового, морського, шляхів, фінансів. Від організацій: Центрального союзу професійних робітничих спілок – три, Центрального комітету рад робітничих депутатів – один, Центрального комітету селянської спілки – три, Центрального союзу кооперативів – один (ЦДАВО України, ф. 3266, оп. 1, спр. 4,12 арк., 1).

Далі на статутному рівні регламентувалося, що в разі відсутності тих чи інших Центральних союзів професійних та громадських організацій до часу їх утворення, до Ради входять представники відповідних організацій Київщини. Раді надавалося право залучати для участі в її роботах представників інших відомств і організацій, а також досвідчених людей з правом дорадчого голосу. Для здійснення вищезазначених робіт урядом передбачалося створити спеціальний Державний фонд (Тимчасовий статут про громадські роботи // Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. – 1918. – № 9 (15 березня). – С. 4., 1).

На Раду з організації потрібних для держави громадських робіт покладалися такі обов'язки: обговорення і вирішення справ про ті чи інші проблеми; розгляд й остаточне укладання обчислень видатків, потрібних на ці роботи; асигнування із спеціального Державного фонду коштів відомства і субсидій громадським установам на ухвалені Радою роботи в межах сум ухвалених УЦР; видання окремих інструкцій для керування громадськими роботами, шляхом інтерпретації та деталізації законів УЦР про громадські роботи. Плани громадських робіт і обчислення видатків на них затверджувалися УЦР.

Для виконання зазначених планів раді, крім зазначених обов'язків, надавалися й права: утворювати при собі на чолі з одним із членів Ради підготовчі комісії із спеціалістів-техніків та інших досвідчених людей (Тимчасовий статут про громадські роботи // Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. – 1918. – № 15 (5 квітня). – С. 1., 1). Всі видатки на оплату праці в комісіях та на підготовчі роботи з вироблення планів і обчислень, необхідних для громадських робіт, проводилися за міністерством праці.

На Міністерство праці покладался обов'язок догляду за виконанням громадських робіт, а також – вироблення правил, які мали визначати порядок прийняття на роботи, порядок вироблення норм оплати праці, встановлення внутрішнього порядку на цих роботах і т. ін. (Тимчасовий статут про громадські роботи // Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. – 1918. – № 15 (5 квітня). – С. 1., 1).

На підготовку до втілення в життя прийнятого 2 березня 1918 р. в Житомирі УЦР Закону «Про заснування Ради по організації громадських і державно-необхідних робіт» (Організація громадських робіт // Нова рада. – 1918. – № 44 (28 березня). – С. 2-3., 2-3) було асигновано у спеціальний для цього Державний фонд 1 млн. крб. по 1 серпня 1918 р. З цією метою при Міністерстві праці було засновано раду, як верховний орган, в розпорядженні якого був державний фонд, і підготовчий виконавчо-технічний апарат – департамент громадських робіт – у складі Міністерства праці. Крім цих головних органів існували, як уже зазначалося, консультативні комісії із спеціалістів, під керівництвом одного із членів ради.

Департамент громадських робіт мав два відділи: праці і технічний. Відділ праці мав такі підвідділи: тарифних ставок, обліку і поділу робочої сили, інспекції праці. Технічний відділ складався з п'яти підвідділів: шосейного будівництва, залізничного, водних робіт, гідротехнічних, подачі харчової, квартирної та іншої допомоги робітникам на громадських роботах.

До цього департамент ринку праці зауважував, що досвід ради і департаменту громадських робіт зможе в майбутньому стати основою до перебудови департаменту в

постійний орган – міністерство громадських робіт на зразок французького (Організація громадських робіт // Нова рада. – 1918. – № 44 (28 березня). – С. 2-3., 2-3).

19 квітня 1918 р. відбулося засідання ради громадських робіт при Міністерстві праці, на якому було вирішено виділити шість комісій: залізничну, шосейну, водну, гідротехнічну, громадянську та загальну і правову. До ради вже надійшли проекти громадських робіт з Миколаєва, Одеси і Кривого Рогу (Громадські роботи // Нова рада. – 1918. – № 63 (20 квітня). – С. 3., 3).

Отже, у підсумку можна зазначити, що уряд Української Народної Республіки активно займався соціальною політикою, сприяв зменшенню безробіття в країні. Впродовж його існування було зроблено чимало позитивних кроків у цьому напрямку, зокрема було здійснено спробу створення спеціальних органів соцзабезпечення, видано ряд нормативно-правових актів, які сприяли зменшенню безробітних. Але погіршення політичної ситуації, економічна криза, значно знизили ефективність реалізації задекларованої політики.

Васькевич Я. С.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», аспирантка кафедры истории государства и права

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ПЕТРА I

XVIII ст. в истории Православной Церкви стал своеобразным этапом между двумя качественно разными по содержанию и форме периодами ее жизни. Проблема взаимоотношений церкви с одной стороны и государства, культуры, науки, образования с другой стороны. Поэтому и назрела необходимость в проведении значимых в истории Православной Церкви внутригосударственных и внутри церковных реформ. Церковная реформа Петра I открыла новый этап в истории Русской Церкви, получивший в последствие название Синодального периода. Причины реформы разнообразны, но основными можно считать следующие.

В начале XVIII века в России получила распространение теория «естественного права». Теория сочетала в себе «почитание бога как творца вселенной» с представлением о том, что «неземная сила не может вмешиваться в единожды созданный естественный порядок вещей». Согласно господствующей точке зрения эта церковная реформа была проведена в основном с целью лишить Русскую Церковь ее автономии. Духовная власть не только не может претендовать на преобладание над светской властью, но и быть равнозначной с ней. Церковь должна быть подчинена окончательно государству. Петр I отменил патриарший чин в Русской Церкви и саму церковь подчинил государственной власти, действуя уже не по принципу византизма, а по образцу протестантского Запада. В силу этого нельзя сказать, что церковная реформа Петра «по своей сути была продолжением старой системы московских церковно-государственных отношений» (Флоровский Г. Пути русского богословия. 1991, с. 125).

Необходимо было также сломить оппозицию духовенства начавшимся реформам. В среде высшей церковной иерархии продолжали развиваться идеи сильной, независимой от государства церкви. Еще при восшествии на патриаршую кафедру, последний патриарх досинодального периода Адриан противопоставил европейской программе преобразований Петра свою программу, в которой подчеркивалось, что долг Русской Церкви состоит в «верности всему восточному православию» (Булыгин И. А. Церковная реформа Петра I. 1990, с. 187). Недовольство рядовых священнослужителей проявлялось в многочисленных переходах в старообрядчество.

Что касается церковной собственности, то церковные богатства рассматривались Петром I как один из источников государственных доходов. Еще в начале своего царствования Петр I предпринял шаг в направлении отчуждения церковных доходов в пользу государства и секуляризации ее земельных владений. В начале XVIII столетия очередной раз поднимается проблема церковного землевладения. Однако, если в предшествующие эпохи речь шла только о сдерживании роста церковного землевладения и установлении государственного контроля над церковными и монастырскими землями, то теперь речь идет о секуляризации церковного землевладения. Острота проблемы обуславливалась с одной стороны потребностью использовать церковно-монастырские имущества для нужд государства, с другой – необходимостью подорвать экономическую основу церкви, что в свою очередь должно было положительно повлиять на процесс огосударствления церкви (Анисимов Е. В. Время Петровских реформ. 1989, с. 67).

Еще одна причина церковной реформы состояла в «печальном нравственном состоянии духовенства». Необходимо было «поднять русское духовенство, давши ему могущество – науку, снабдивши его средствами восстановить свое учительское значение, свое нравственное влияние согласно с новыми потребностями». Повысить авторитет церкви как религиозного проповедника, забота о спасении душ путем религиозной проповеди и морального воспитания прихожан, духовенство должно было, по плану Петра, взять на себя роль просветителя народа и носителя культуры (Куреков Ю. В. Исторические предпосылки петровских преобразований. 1974, с. 48).

Одной из основополагающих причин проведения церковной реформы было намерение изменить функции церкви. Ведь даже несмотря на изменения в характере отношений между церковью и государственной властью, церковь по-прежнему осуществляла цензуру над печатным и устным словом, а тем самым и над умами широких масс. Вплоть до 1644 г. постоянно переписывалось в различных сборниках и затем было напечатано как руководство для грамотного люда – «правило о книгах, их же подобает чести и внимати, и их же не внимати, ни чести ни подобает». Но собственно цензура, как предварительный просмотр рукописей появилась в 1720 г. в связи с изданием Черниговской и Киево-Печерской типографиями книг «со многими противностями восточной церкви». В 1721 г. вступил в силу запрет продавать «книги писанныя и печатанныя без дозволения, под страхом жестокого ответа и беспощадного страха (Баггер Х. Реформы Петра Великого. 1985, с. 73).

Таким образом, становится очевидно что церковная реформа Петра I не исчерпывается реформой высшего церковного управления, но включает в себя измене-

ние правового статуса монастырей и монашества, приходского духовенства и епископата, а также регламентацию религиозной жизни поданных.

Можно сделать вывод, что церковные преобразования Петра I в значительной степени определялись его личными воззрениями, которые сформировались под влиянием традиционного религиозного образования, европейских идей христианского гуманизма и идеализма. При этом, по своей сути Петровская реформа представляется не попыткой перенести западные формы государственно-церковных отношений на русскую почву, а глубоко оригинальным отечественным предприятием, основы которого были заложены политикой предшественников Петра.

Розуменко І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави та права*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЄСТРАЦІЇ НЕРУХОМОГО МАЙНА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В XVIII-XIX СТ. СТ.

У Російській імперії операції з нерухомістю відбувалися при посередництві так званого кріпосного порядку. Одними з актів на нерухомість були купча крепость і заставна крепость. Які засвідчувались нотаріусами і заносилися в нотаріальні реєстри.

Вивчення історії правового регулювання державної реєстрації прав на нерухоме майно необхідне і для кращого розуміння положень чинного законодавства, що регулює аналогічні відносини.

На даний час у юридичній науці проведена значна кількість історико-правових досліджень, присвячених, серед іншого, і окремим аспектам правового регулювання реєстрації нерухомого майна та прав на нього.

Помітний внесок в питання про правову основу землеволодіння внесли такі вчені як В. Б. Ельашевіч, І. А. Базанов, І. А. Покровський і ряд інших.

Ще на початку XVIII століття було передбачено, що угоди щодо нерухомості мають характер «крепостей», які закріплювали майно за власниками, забезпечуючи повне, вічне і спадкове володіння.

Довгий час усі угоди на нерухомість проходили через спеціальні крепосні відділення палати цивільного суду. Що було довготривалим бюрократичним процесом і значною мірою гальмувало процеси розвитку економіки. (Скворцов, О. Ю. Сделки с недвижимостью в коммерческом обороте. 2006, с.201)

Тільки в 1866 році «Положення про нотаріальну частину» Олександра II закріпило необхідність нотаріального оформлення крепосних актів на нерухомість. Ця процедура здобула більш логічний і зручний вид. На українських землях реформування судових установ торкнулося Київщини і прилеглих губерній із запізненням, внаслідок переходу, більшої їх частини під загальноімперську юрисдикцію лише наприкінці XVIII ст. Тільки 1880 року було сформовано Київський судовий округ з усіма належними установами при ньому.

Посада старшого нотаріуса була запроваджена при окружному суді після судової реформи 1864 року. Старший нотаріус Київського окружного суду приймав відвідувачів у «Присутствених місцях» на вулиці Володимирській, де містився і нотаріальний архів. В архіві зберігалися «кріпосні книги», книги запису заборон на купівлю-продаж майна та їх зняття. Крім ведення цих книг, старший нотаріус мав зберігати реєстри всіх витягів або копій, які він видавав на прохання клієнтури, реєстри купчих справ з відповідними покажчиками, книги запису отриманих зборів, а також журнал усіх здійснених ним операцій. Крепосні книги і реєстри купчих справ велися окремо для кожного повіту і кожного міста, які входили в межі судового округу. Наприклад, в Києві навіть існували окремі кріпосні книги для кожного з восьми поліцейських дільниць. (Сенчук В. В. Сучасні проблеми правового регулювання реєстрації нерухомого майна та прав на нього в Україні. 2008, с 112)

Найчастіше купівля-продаж нерухомого майна здійснювалась шляхом вчинення купчої. Для цього обидва контрагента повинні були з'явитися в нотаріальну контору. Нотаріус насамперед встановлював, що вони є тими, ким себе іменують, і мають право укласти угоди. Після складав текст акта за встановленою формою де, зокрема, фіксувалося, яке саме нерухоме майно є предметом угоди. Наводилося докладний опис земельної ділянки – назва міста і поліцейської частини, вулиця, номер будинку, площа та лінія меж ділянки, прізвища сусідніх землевласників. Текст купчої обов'язково містив проголошення факту продажу зазначеного майна одним учасником угоди іншому; посилання на документ, по якому продавець досі володів предметом угоди; суму, сплачену покупцем.

Дуже важливою частиною купчої було засвідчення того, що майно вільно від заборон на укладення угод. Заборону накладали на нерухомість, яка служила заставним забезпеченням боргових зобов'язань продавця або була предметом судового позову.

Нерухомість під заставою можна було продавати, однак при цьому в купчу вносили вичерпні коментарі щодо того, хто з учасників угоди і яким чином має задовольнити кредитора. У цей період дуже широко застосовувалася практика включення до купчої крепості умови про «очищення» майна. Продавець гарантував, що якщо після здійснення купівлі-продажу будь-яка третя особа висловить свої претензії на закріплене за покупцем майно, то він (продавець) візьме всю відповідальність на себе, покупця ж це не стосуватиметься.

Крім купчих, нотаріуси оформляли так звані дані крепості. Подібні документи закріплювали право власності за тими, хто придбав маєток з публічних торгів, отримав його від міста у новостворених населених місцевостях і т. п. (Новицкая Т. Е. Правовое регулирование имущественных отношений в России во второй половине XVIII века. 2005, с. 307)

Документ, укладений у нотаріальній конторі і підписаний контрагентами, свідками та нотаріусом, вважався остаточним і подальшому коригуванню не підлягав, але ще не мав законної сили. Нотаріальний акт перетворювався на крепосний лише після затвердження у старшого нотаріуса.

Таким чином, закріплення нотаріального оформлення крепосних актів на нерухоме майно в Російській імперії в XVIII-XIX століттях значно зменшило довготривалість бюрократичного процесу та сприяло активному розвитку економіки.

Павлюк О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави та права

ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ.

Для вдосконалення організації та діяльності прокуратури в Україні дослідники все частіше звертаються до досвіду минулого, зокрема й до вивчення історії органів прокуратури, які функціонували в українських губерніях Російської імперії в XIX ст., тому актуальність цієї теми значна для сьогоденної України. Система органів прокуратури – один з таких інститутів держави, який як і інші потребує вдосконалення, але для того необхідні теоретичні та історико-правові знання.

Сучасна демократична держава не може існувати без ефективної системи органів прокуратури. Її діяльність у остаточному рахунку має бути підпорядкована меті забезпечення фундаментальних прав і свобод людини, що є сенсом діяльності держави. Першочерговим завданням прокуратури залишається й забезпечення належного рівня правопорядку, зміцнення законності в суспільстві, стримування злочинності в економічній та інших сферах.

Основним законодавчим джерелом для прокурорської служби були судові статuti. Відповідно до Судових статутів засновували посади прокурора окружного суду та судових палат. Розслідування кримінальних справ було покладено на судових слідчих, які діяли при судах, і їхні рішення могли бути оскаржені безпосередньо до суду. Так поліція позбулася функцій попереднього слідства. Організація прокуратури ґрунтувалася на принципах суворої ієрархічності, єдиноначальності і взаємозамінності. Прокурорський нагляд здійснювався під вищим керівництвом генерал-прокурора який був і міністром юстиції Російської імперії. Йому було надано надзвичайно великі повноваження при комплектуванні кадрів на судово-прокурорські посади. За його поданням царськими указами призначалися голови, помічники голів і члени окружних судів, в тому числі судові слідчі. Ober-прокурори Сенату і прокурори судових палат також безпосередньо підпорядковувалися генерал-прокуророві. Прокурори окружних судів діяли під керівництвом прокурорів судових палат. Кількість помічників (товаришів) прокурора і розподіл їхніх обов'язків залежали від розмірів судового округу.

Автори судової реформи намагалися значно розширити права прокуратури, наділити її новими повноваженнями на зразок тогочасних європейських прокуратур. Прокуратура в системі органів держави була включена в судове відомство, але мала свою організацію.

Суть реорганізації прокуратури відповідно до основних принципів судової реформи 1864 р. полягала у звільненні її від функцій загального нагляду, хоча було збережено нагляд за місцями позбавлення волі.

Основним завданням прокуратури став нагляд за дізнанням і слідством та підтримка державного обвинувачення в суді. Зокрема під час проведення дізнання та слідства прокурор мав право: вимагати від органів дізнання і досудового слідства криміналь-

ні справи для перевірки, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили злочини; скасовувати незаконні постанови судових слідчих та осіб, які проводили дізнання; давати письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжних заходів, кваліфікацію злочинів, проведення окремих слідчих дій та розшук осіб, які вчинили злочини; доручати поліцейським органам (органам дізнання) виконання постанов про затримання, привід, взяття під варту, проведення обшуку, розшук осіб, які вчинили злочини, а також давати вказівки про вжиття необхідних заходів для розкриття злочинів і встановлення осіб, які їх вчинили у справах, що перебували у провадженні стряпчого або судового слідчого; усувати особу, яка проводить дізнання, або слідчого від дальшого ведення дізнання або досудового слідства, якщо вони допустили порушення закону під час розслідування кримінальної справи. Функція підтримки державного звинувачення зводилась до того, що прокурор у разі передання йому справи самостійно складав обвинувальний висновок, після чого скерував справу до суду. Судовий процес проводився за принципом змагальності між обвинуваченням і захистом. Прокуратура за реформою 1864 р. створювалася в судах.

Практика прокурорської діяльності у другій половині XIX ст. яскраво свідчила, що прокуратура Російської імперії, як і в українських губерніях, на той час мала два основних завдання, виконувала дві головні функції – обвинувальну та наглядову, йшла двома шляхами, викриваючи винного у скоєнні злочину та наглядаючи за дотриманням норм закону в межах установленої для неї компетенції. Сюди ж може бути віднесено й третю функцію – представництво у певних випадках державних, казенних інтересів. У окремих випадках та чи інша функція могла опинитися на першому плані, але загалом вони єдині й проходять крізь усі галузі прокурорської діяльності.

Павелко В. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави та права*

РОЗВИТОК АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В XVIII – XIX СТОЛІТТІ

Дослідження історії виникнення та розвитку інституту апеляції в нашій державі має вагомe значення для визначення сутності апеляції, її характерних рис та місця в системі структури цивільного процесу України, і відповідно розробки ефективної процедури перегляду судових рішень в порядку апеляційного провадження. Однією з основних засад здійснення судочинства в Україні є забезпечення винесення судами законних й обґрунтованих рішень по справах, які ними розглядаються (ст. 129 Конституції України).

В 1760 – 1763 р. р. гетьман К. Розумовський провів судову реформу, яка полягала в реорганізації судових установ на зразок системи, передбаченої Литовськими статутами (Універсалом 19 листопада 1763 року було встановлено земські, підкоморні і гродські суди). Замість сотенних та полкових судів було введено нові суди. Українські землі було

поділено на 20 повітів, у кожному повіті створювався земський суд з цивільних справ, підкоморський суд з земельних справ та гродський суд, який розглядав кримінальні справи та існував у кожному полковому місті. Суддів обирала місцева старшина.

Генеральний військовий суд став найвищим судовим органом і апеляційною інстанцією. Процедура апеляційного провадження майже не зазнала змін, але було спрощено порядок подачі та розгляду апеляції за рахунок зменшення судових інстанцій, що прискорило апеляційне провадження і сприяло зменшенню судової тяганини. Отже, судова реформа 1760 р. поновлювала в Україні стару статутну систему судів та відокремлювала судову владу від адміністрації (Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. – Л.: Вища школа, 1974. – С. 48).

У Правобережній Україні продовжувала існувати судова система Речі Посполитої. Вищим становим судом (апеляційним) судом був коронний трибунал. З 1764 р. судовими справами України займався Люблінський трибунал. У 1792 р. земські, гродські й підкоморські суди було замінено земськими судами. Міські суди реорганізовано у 1791 р. з підпорядкуванням асесорському суду як суду апеляційному.

З 1775 року в Слобідсько-Українській, Херсонській, Катеринославській, Таврійській губерніях з кінця XVIII ст. діяла судова система Росії. У 1831 р. магдебурзьке право у всіх містах Лівобережжя було скасовано, а у Києві – в 1835 році. Чинність третього Литовського статуту було скасовано у 1842 р.

На початку 40-х років XIX ст. на території українських земель, які входили до складу Російської імперії, діяла загальноросійські джерела процесуального законодавства. У 1864 р. було проведено судову реформу, яка відображена в чотирьох законодавчих актах, прийнятих 20 листопада 1864 р. (серед яких Статут цивільного судочинства) значно змінила судову систему, упорядкувавши її і установивши принцип двох інстанцій, що означало можливість розгляду справи по суті тільки у двох інстанціях. Апеляційні суди були другою інстанцією, а саме для світських судів були мирові з'їзди, для окружних судів – Судові палати. Рішення судів другої інстанції були остаточними і підлягали негайному виконанню (Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. – 1867. – Т.5. – С.174-176).

Апеляційний суд відповідно до розділу 2 глави 1 відділу 1 Статуту цивільного судочинства діяв за принципом повної апеляції, тобто здійснював розгляд справи по суті так само, як і суд першої інстанції. Сторони могли подавати апеляційну скаргу на всі рішення окружного суду (ст. 743), але тільки до того суду, який постановив рішення (ст. 744) (Судебные уставы 20 ноября 1864 года. – СПб. – 1867. – С. 86 – 88).

В апеляційній скарзі має бути вказано чи на все рішення подається скарга, чи на деякі його частини; якими обставинами справи і законами спростовується правильність рішення; в чому полягає зміст клопотання (ст. 745).

Рішення могло бути оскаржено на протязі чотирьох місяців (по справам скороченого провадження – одного місяця) з дня проголошення даного рішення (ст. 748). Строк починає відраховуватися з дня проголошення рішення (ст. 749). Норми статуту закріплювали обов'язкове надсилання копії відповідачу по апеляційній скарзі для надання ним пояснень.

Детально врегульовувався порядок апеляційного провадження справи в суді апеляційної інстанції. Сторони могли подавати нові докази, просити про допит нових свід-

ків, посилалися на нові факти, але не мали права висувати нові вимоги, не пред'явлені в суді першої інстанції (ст. 747).

Апеляційний суд повинен був вирішити справу, не повертаючи її в суд першої інстанції до нового розгляду и в межах апеляційної скарги не виходячи за її доводи (ст. 772). Це визначало правову волю учасників справи, і невтручання нікого, в тому числі суду, у приватноправові відносини. Слід також відмітити, що апеляційну скаргу могли повернути, а також залишити без руху (ст. ст. 755, 756).

Проаналізувавши апеляційне судочинство в XVIII – XIX ст. ст. можна зробити висновки, що апеляційне оскарження в XIX ст. докорінно змінила судовий лад в порівнянні з XVIII ст., так як в результаті проведених перетворень у Російській державі склалась чітка інстанційна судова система (суди першої інстанції, апеляційні суди та Касаційний суд). Статут цивільного судочинства 1864 року окремо закріпив інститут апеляційного оскарження судових рішень. Окремі положення апеляційного провадження за Статутом цивільного судочинства 1864 просліджуються і в сучасному цивільному процесі України, наприклад порядок звернення з апеляційною скаргою, встановлені строки на апеляційне оскарження, межі перегляду судом апеляційної інстанції, сплату судового збору за подання апеляції, надсилання копії скарги іншій стороні.

Шершенькова В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач кафедри історії держави і права

ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УРСР ПРО ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941-1945 РР.)

Як відомо, військове право являється комплексною галуззю права, яке складається з наступних підгалузей права: військово-адміністративного права, військово-соціального права, військово-кримінального права, міжнародного гуманітарного права (Введение в украинское право / под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Одесса: Юридична література, 2009. – с. 575-592 768 с.). Торкаючись історико-правових досліджень по цьому напрямку, слід сказати, що становлення та розвиток військово-кримінального права в радянській Україні є малодослідженим, тому виникає необхідність у продовженні такого роду досліджень, особливо законодавство про військові злочини в період Великої Вітчизняної війни (1941-1945 роки).

Передусім слід сказати, що законодавчі акти воєнного часу, у будь-якій країні, значно змінювалися наступними способами:

1. встановленням нових видів злочинних діянь, за які передбачалася кримінальна відповідальність;
2. криміналізація адміністративних порушень та дисциплінарних проступків;
3. посилення мір кримінальної репресії за певні склади злочинів (Бондаренко Д. В. Юридическая ответственность в условиях военного положения (на опыте Великой

Отечественной войны 1941-1945 гг.): Дисс. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Д. В. Бондаренко; Российская академия правосудия. – М., 2005. – с. 49).

Певне реформування в сфері кримінального права, з питань запобігання скоєння злочинів в радянській армії відбулися ще 30 липня 1940 року Президією Верховної Ради СРСР було прийнято Указ «Про відповідальність за порушення правил військового обліку», який передбачав притягнення виних до відповідальності у вигляді примусових робіт або штрафу (Об ответственности за нарушение правил воинского учета: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 6 июля 1940 года [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4258.htm).

22 червня 1941 року Президія Верховної Ради СРСР приймає Указ «Про воєнне становище», відповідно до п. 2 цього указу в місцевостях, які оголошені на воєнному становище, всі функції органів державної влади (оборона, суспільний порядок, державна безпека) належали військовим радам фронтів, армій, військовим округам, а вразі відсутності військових рад, – вищому командуванню військових з'єднань.

На всіх залізничних дорогах було оголошено військове становище. Встановлювалася відповідальність робітників залізничного транспорту за службові злочини, так як і до військовослужбовців Червоної Армії. За рішенням Воєнного трибуналу звільнялися з роботи і направлялися на фронт в штрафні роти, якщо за їх діяння закон не передбачав більш суворого покарання (О введении военного положения на всех железных дорогах: Указ Президиума Верховного Совета от 15 апреля 1943 года [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4200.htm).

Згідно до п. 7 указу встановлював розгляд військовими трибуналами всіх справ про злочини, які були вчинені військовослужбовцями (О военном положении: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 22 июня 1942 года [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4318.htm).

Частина 2 статті 57 Закону «Про загальний військовий обов'язок» від 1 вересня 1939 року зі змінами та доповненнями від 1 березня та 26 червня 1941 року визначала, що військовослужбовці та військовозобов'язані несуть відповідальність за військові злочини відповідно до положення про військові злочини (О всеобщей воинской обязанности: Закон СССР от 1 сентября 1939 года [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4200.htm).

28 липня 1942 року Народним комісаром оборони СРСР прийнято наказ № 227, який в історії було названо, як «Ні кроку назад». Відповідно до наказу № 227 планувалося сформувані в межах фронту від 1 до 3 штрафних батальйонів, куди б направлялися середні і старші командири і відповідних політпрацівників всіх родів військ, які провинилися в порушенні дисципліни і поставити їх на більш складні частини фронту, щоб вони платили кров'ю за свої злочини проти Батьківщини (Приказ № 227 Народного комиссара обороны СССР от 28 июля 1942 года [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://stalinism.narod.ru/vieux/pr_227.htm).

Штрафний батальйон (рота) – це така спеціальна військова частина, в якій військовослужбовців, які вчинили злочини, несуть військову службу. В роки Великої Вітчизняної війни до військовослужбовців застосовувалася відстрочка виконання покарання (до 54 % від загальної кількості засуджених за липень-серпень 1944 р.) (Ткачевский

Ю. М. Ответственность за воинские преступления во время Великой Отечественной войны (1941-1945) // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 2005. – № 3. – С. 34-47).

27 січня 1944 року Указом Президії Верховної Ради СРСР прийнято Положення про військові злочини осіб рядового і керівного складу воєнізованої охорони НКВС СРСР за злочини по службі (Военно-уголовное законодательство / Под ред. к. ю. н. М. К. Кислицына. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – с. 47).

Слід зазначити, що норми про злочини, вчинені в районі воєнних дій (в редакції Положення 1927 року і Кримінального кодексу УСРР 1927 року) не підлягали змінам аж до 1957-1958 рр.

Таким чином, в період Великої Вітчизняної війни в законодавстві про військові злочини УСРР відбувалися зміни, які відіграли важливу роль в укріпленні дисципліни в Збройних Силах УСРР та СРСР.

В період воєнного часу військовослужбовці та військовозобов'язані притягувались до кримінальної відповідальності за військові злочини відповідно до Положення про військові злочини 1927 року та Кримінального кодексу УСРР 1927 року, але, як правило, законодавством передбачалося застосування відстрочки виконання покарання до таких засуджених. Так, за більш тяжкі злочини їх відправляли на більш складні частини фронту.

Характерним було те, що після закінчення війни норми, які приймалися на період воєнного часу, були відмінені.

Колібабчук Н. К.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук*

ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

Перші кроки, щодо створення акціонерних товариств (АТ) в Російській імперії були здійснені Петром I в указах від 27 жовтня 1699 р., від 27 жовтня 1706 р., від 2 березня 1711 р. та від 8 листопада 1723 р. (История акционерных отношений в России. // Режим доступа до електронного ресурсу: <http://rocotech.narod.ru/>).

Другою, але невдалою спробою можна вважати розробку проекту акціонерної компанії для торгівлі із Китаєм запропоновану в 1739 р. Лоренцом Лангом. Розглянувши цей проект Сенат прийняв рішення про початок запису в Комерц-Колегії всіх бажаючих взяти участь в діяльності нової для Російської імперії компанії. Однак у 1739 – 1741 рр. донеї ніхто не записався. Причиною такого ставлення, на нашу думку, була відсутність економічної необхідності об'єднання у великі товариства (Каминка А. И. Акционерные компании. / А. И. Каминка. – СПб., 1902. – Т. 1., с. 341, 343).

Першою діючою акціонерною компанією стала «Російська в Константинополі торгуюча компанія», заснована 24 лютого 1757 р. (Метелева Ю. А. «Правовое положение акционера в акционерном обществе» / Ю. А. Метелева. – М., 1999., с. 218, 221). Через рік, в 1758 р. була утворена ще одна – Компанія Персидського торгу. В 1762 р. утворюється «Акціонер-ний емісійний банк», який працював на засадах акціонерного товариства (далі – АТ). Але найбільшу популярність набула Російсько-Американська компанія заснована в 1798 р. із представників приватних промислів. Указом Павла I, від 8 липня 1799 р. ця компанія була прийнята під захист держави.

Для зазначених АТ були характерні такі риси: 1) в основі діяльності компанії було покладено уставний капітал, поділений на рівні долі-акції, причому внесений учасником внесок не повертався; 2) акції вільно ходили на ринку цінних паперів; 3) власник акцій отримував не тільки права акціонера, але й обов'язок сплачувати додаткові внески. Однак, досконалої нормативно-правової бази для діяльності АТ так і не було створено. Першим кроком на шляху формування такої бази стає закріплення в указі Олександра I від 1805 р. принципу обмеженої відповідальності акціонерів за борги компанії.

До 1807 р. статuti АТ затверджувалися царськими указами. З 1 серпня 1807 р. створення АТ регулювалося Маніфестом «О дарованных купечеству выгодах, отличиях, преимуществах и новых способах к распространению и усилению торговых предприятий». Маніфестом визначалися такі форми господарювання: товариство на вірі, повне товариство (торговий дім) та товариство по дільницях (АТ на паях). Закріплені у маніфесті принципи діяльності АТ згодом були покладені в основу «Положение о компаниях на акциях» 1836 р.

В січні 1830 р. Микола I Маніфестом знизив банківську відсоткову ставку в державних кредитних установах по кредитах. Наслідком таких дій стало перетікання капіталу до АТ, які обіцяли вкладникам дивіденди в розмірі 8 – 10 % річних. Акції існуючих компаній почали швидко зростати у ціні, а кількість АТ збільшувались. Однак, ціна на акції АТ з часом перестала залежати від економічної діяльності самого АТ. Розвинулася спекуляція особливо з строковими та фіктивними угодами. В 1836 р. в Російській імперії значно падає біржова активність, багато АТ збанкрутило. Ці події підштовхнули уряд до необхідності законодавчо врегулювати їхньої діяльності.

6 грудня 1836 р. було затверджено «Положение о компаниях на акциях». Положення встановило обов'язкові вимоги до Статуту АТ, серед яких були такі: 1) розмір статутного капіталу; 2) порядок розподілення акцій; 3) права та обов'язки акціонерів та компанії; 4) звітність, розподіл дивідендів; 5) порядок закриття та ліквідації компанії. Положення припускало випуск до обігу тільки іменних акцій номіналом не менше 50 та не більше 1000 руб. Статuti повинні були затверджуватися Сенатом. На практиці, досить часто статuti АТ затверджувалися відповідними міністерствами та публікувалися в «Санкт-Петербургских Сенатских ведомостях», а також, до 1912 р., в Повному зібранні законів Російської імперії. Норми відредагованого «Положения о компаниях на акциях» 1836 р. згодом увійшли до частини I, X тому Зводу законів Російської імперії в якості розділу «О товариществах по участкам или компаниях на акциях» Торгівельного статуту. В 1859 р. Міністерством фінансів були розпочаті роботи з розробки нового Положення

«О товариществах по участкам или компаниях на акциях», але законопроект не був затверджений.

Скасування кріпосного права в 1861 р. прискорило розвиток АТ. Так протягом 1861 – 1873 рр. було створено 357 АТ з капіталом в 1116 млн. руб., більшість з яких займалися промисловим виробництвом. Професор Петражицький Л. І., зокрема зазначав, що в другій половині ХІХ ст. поширеною була практика регулювання діяльності АТ не за Зводом законів, а за адміністративними приписами, що видавалися окремо для кожного нового утвореного товариства під час затвердження Статуту АТ. Ці приписи створювали щось схоже на звичайне адміністративне акціонерне право, яке існує незалежно від загального закону й навіть в супереч йому (Петражицький Л. І. Акционерная компания: акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве / Л. И. Петражицкий. – СПб., 1898., с. 3).

Лише 17 серпня 1927 р. було затверджено «Положение об акционерных обществах», в якому визначалися основні напрямки діяльності АТ. Головним з них визнавалася господарська діяльність АТ не спрямована на збагачення акціонерів. Цим положенням практично знищувалася сама ідея АТ, як механізму збільшення капіталу шляхом вдалої господарської діяльності.

Таким чином, на підставі наведеного ми бачимо, що прийняття «Положення об акционерных обществах» стало першим кроком до згортання діяльності АТ в СРСР, і вже на початку 30-х рр. ХХ ст. практично всі АТ були перетворені у державні підприємства.

Ченкова К. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права, аспірантка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ДО ВАГІТНИХ ЖІНОК ЗА УЛОЖЕННЯМ ПРО ПОКАРАННЯ КРИМІНАЛЬНІ ТА ВИПРАВНІ 1845 РОКУ

Вагітна жінка (мати) є специфічним суб'єктом злочину, тому застосуванню кримінальних покарань до жінок із певним властивостям соціально-демографічного та психофізіологічного характеру (стан вагітності) надається особливе значення.

Звертаючи увагу на те, що в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. відсутні розділ чи глава, присвячені особливостям застосування покарань даного розряду до вагітних жінок, ми все ж знаходимо деякі статті, що розкривають уявлення про відношення законодавства того часу щодо правової охорони материнства у контексті особливостей застосування кримінальних покарань до вагітних жінок.

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року, статтею 19 визначає покарання, що відносяться до розряду кримінальних: І. Позбавлення всіх прав стану і смертна кара; ІІ. Позбавлення всіх прав стану і посилення на каторжні роботи; для осіб же не вилучених від покарань тілесних, публічне покарання від тридцяти до ст. ударів

батогами через катів, з тавруванням і також посилання на каторжні роботи з втратою всіх прав стану;

III. Позбавлення всіх прав стану і посилання на поселення до Сибіру; для осіб же не вилучених від покарань тілесних, публічне покарання від десяти до тридцяти ударів батогами через катів, але без таврування, і також посилання на поселення до Сибіру з втратою всіх прав стану; IV. Позбавлення всіх прав стану і посилання на поселення за Кавказ. Кримінальні покарання поділяються також на кілька родів (11) і кожен рід – на кілька ступенів (35) з вищою і нижчою мірою.

Щодо застосування кримінальних покарань в Уложенні 1845 р. яскраво проглядається принцип станової нерівності. А отже, всі вагітні жінки, які належали до привілейованих станів населення (дворяни, духівництво, почесні громадяни, купці I і II гільдій, феодалі ін. народностей) від покарань тілесних вилучалися (Див. п.2, I Додатку до ст.19 Улож.).

Крім того, всі жінки (в т. чи вагітні) за ст. 28 не засуджувалися до таврування. У примітці до п.1, I Додатку до ст.19 вказується, що від гоління половини голови ув'язненим у тюрмах звільняються всі жінки, а отже і вагітні.

Ст.75 Уложення наказує: за скоєння злочинів, за які законом передбачається покарання у вигляді каторжних робіт в рудниках чи фортецях, жінки, замість того, засуджуються до робіт на заводах, але зі збільшенням строку відбування у співвідношенні 1:1,5 років.

Ст. 83 також підкреслюється: ті, хто до робіт в арештантських ротах неспроможні, так само і жінки, замість того, засуджуються до відправлення в робочі будинки, але зі збільшенням строку відбування у співвідношенні 1:1,5 років.

Лише у кількох статтях використовується термін саме вагітна жінка (мати – Авт.), а саме ст. 1922: Покарання пом'якшується трьома ступенями у випадку, коли вбивство незаконнароджених сина чи дочки скоєно матір'ю від сорому або страху, при самому народженні немовля, якщо одначе при цьому не буде доведено, що вона була вже раніше винувата в тому ж злочині. Коли ж дітовбивство такого роду було ненавмисне, то винувата в тому жінка, особливо якщо вона незаміжня і народжувала вперше, піддається лише: позбавленню всіх прав стану і посиланню до віддалених і менш віддалених місць Сибіру, а якщо вона за законом не звільнена від тілесних покарань, й покаранню батогами через катів мірою, визначеною ст.22 даного Уложення для першого чи другого ступеню покарань даного роду, дивлячись з обставин, що більш або менш збільшують чи зменшують вину її.

Ст. 1931 Жінка, яка від сорому або страху, хоча і не вб'є незаконнародженого свого немовля, але залишить його без допомоги і немовля від того позбавиться життя, засуджується за це: до позбавлення всіх особливих особисто і за станом привласнених нею прав і переваг і до посилання на проживання в губернії Томську чи Тобольську, з ув'язненням на строк від одного до двох років, чи якщо вона за законом не звільнена від тілесних покарань, до покарання різками мірою, визначеною ст.35 даного Уложення для четвертого ступеню покарань даного роду і до віддання в робочий дім на строк від трьох до шести років, за ст. 83 даного Уложення.

Якщо ж буде доведено, що немовля народилося мертвим і мати, від сорому чи страху, лише приховала його тіло, замість того, щоб заявити про те як належить, то за це вона підлягає лише: ув'язненню на строк від шести місяців до одного року, дивлячись з обставин, що більш або менш збільшують чи зменшують вину її.

Ст. 1933 ...Сама вагітна жінка, яка з власної сваволі чи за згодою з іншою особою вживатиме будь-які засоби для вигнання плоду свого, підлягає: позбавленню всіх прав стану і посиланню в Сибір на поселення, якщо вона за законом не звільнена від тілесних покарань, і покаранню батогами через катів мірою, визначеною ст. 22 цього Уложення для другого ступеню покарань такого роду. У ст. 1934, йдеться про підвищення покарання, визначеного у попередній статті, одним ступенем, якщо доведено, що підсудна була вже і раніше винуватою у даному злочині.

Отже, за злочини, які може скоїти лише мати (вбивство незаконнонародженої дитини своєї матір'ю під час пологів, або залишення її без допомоги, внаслідок чого немовля позбавиться життя, аборт), Уложенням не передбачалося застосування вищої міри кримінального покарання – смертної кари. Лише однією статтею (ст.1922) особливий стан вагітної жінки прямо визнавався пом'якшуючою обставиною. Всі інші особливості застосування кримінальних покарань до вагітних жінок пов'язані скоріше із принципом статевої, станової і т. д. нерівності суб'єктів злочину, якими було пронизане Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року. Тим не менш, беззаперечно одне: всі досягнення й позитивні тенденції минулого знаходять своє відображення в сучасності.

Шуляк Ю. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирантка кафедры истории государства и права*

ЗАЩИТА СЕМЕЙНЫХ (СУПРУЖЕСКИХ) ПРАВ ПО УЛОЖЕНИЮ О НАКАЗАНИЯХ УГОЛОВНЫХ И ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ 1845 ГОДА: ГЕНДЕРНЫЙ АНАЛИЗ

Гендерное развитие уголовного законодательства Украины происходит в соответствии со статьей 24 Конституции Украины.

Отечественное законодательство работает над искоренением гендерного насилия, например: насилие женщин в семье, домашнее насилие, и особенно такая его распространенная форма, как супружеское насилие. Среди множества исторических источников современного права, существенное место занимает уголовное законодательство Российской империи, где отводилось большое внимание разрешению данной проблемы.

Появление в середине XIX века такого крупного кодифицированного источника уголовного права, как Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года, внесло заметный вклад в совершенствование и развитие уголовно- правовой охраны семейных прав граждан в настоящее время.

Раздел XI Уложения носит название «О преступлениях против прав семейственных» и состоит из 4-х глав, которые, в свою очередь, делятся на несколько отделений. Всего в

разделе XI содержатся 54 статьи, обеспечивающих уголовную охрану семьи, семейных прав граждан и несовершеннолетних.

Особенность гендерного анализа правовых норм касательно защиты семейных прав и определения наказания за преступления против семьи по Уложению 1845 года состоит в том, что в нем гендерный аспект реализуется в виде применения уголовной ответственности мужчин и женщин за содеянные ими преступления.

Перед Уложением 1845 года ставится вопрос, выдерживается ли принцип гендерного равенства относительно защиты семейных прав, а также и ответственности за преступления против семьи. Рассмотрим несколько отделений главы I Раздела XI Уложения.

Первое отделение первой главы носит название «О противозаконном вступлении в брак». При этом в отдельных статьях указаны различные способы вступления в брак, делающие его противозаконным: похищение женщины (ст. 2040); заключение брака с использованием насилия и угроз (ст. 2041); путем доведения до «беспамьяства или умоисступления» (ст. 2042); заключение нового брака лицом, не расторгнувшим прежний брак; заключение брака между родственниками или свойственниками (ст. ст. 2050- 2052); брак с лицами, не достигшими брачного возраста (ст. ст. 2054 и 2071); вступление христиан в брак с нехристианами (ст. 2055); отсутствие согласия на брак родителей, опекунов, прямых начальников (ст. ст. 2056 – 2058) и т. д. В качестве меры ответственности Уложение предусматривало лишение всех прав состояния и ссылка, либо, для низших сословий, наказание розгами и отдача в арестантские роты. Ряд норм этих статей при детальном анализе выглядят как гендерно нейтральные и соответствуют равенству по половому признаку.

Второе отделение главы I под названием «О похищении женщин замужних» устанавливает ответственность за насильственное (ст. 2072) и ненасильственное (ст. 2074) похищение замужней женщины. Можем обратить внимание, что дело по ненасильственному похищению возбуждалось лишь по жалобе мужа (влекло заключение в тюрьме на срок около 1 года). (Уложение о наказаниях уголовных и исправительных Р. XI, 2 отд. гл. I, СПб., 1845 г.).

Итак, устанавливалась охрана прав мужа на женщину, которую он взял в жены. Поскольку брак заключался церковью, развод по христианским традициям был практически невозможен или крайне затруднен, поэтому указанное право мужа было абсолютным и пожизненным, что в свою очередь нарушает права замужней женщины.

В третьем отделении главы I «О злоупотреблении прав и нарушении обязанностей супружества» устанавливается ответственность за избиение, нанесение ран и увечий супругами друг другу (ст. 2075, причем ответственность и права мужа и жены одинаковы, принуждение супруга к совершению какого-либо противозаконного акта или действия (т. е. злоупотребление семейной властью или доверием одного из супругов), а также за прелюбодеяние. За последнее наказывалось не только лицо, состоящее в браке, но и лицо «с коим учинено прелюбодеяние», независимо от его пола и семейного положения. В качестве наказания предусматривалось заключение в тюрьму на срок до 8 месяцев или в монастырь (бессрочно) с обязательным церковным покаянием (ст. 2077). (Уложение о наказаниях уголовных и исправительных Р. XI, 3 отд. гл. I, СПб., 1845 г.)

Таким образом гендерный анализ проблем защиты семейных прав в Российской империи в XIX ст. свидетельствует о том, что законодатель предпринимает меры, направленные в первую очередь на защиту семейных прав жены в браке (ответственность за похищение замужней женщины). Хотя следует отметить, что случай гендерной дискриминации прослеживается. Развод был невозможным для женщины и она была полностью зависима от мужа (абсолютная власть мужа над женой).

Василенко А. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВИХ ПИТАНЬ ІМІГРАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСТВА

Сьогодні більшість країн світу, в тому числі й Канада, характеризується національним різноманіттям. Політика денатуралізації і депортації в ній безпосередньо вплинула на формування законодавства з імміграції та громадянства. Робіт, присвячених історико-правовій генезі імміграції та громадянства в Канаді небагато. Впродовж останніх двох сторіч «чотири хвили» імміграції українців до Канади поруч з іншими етнічними групами зробили свій значний внесок в побудову однієї з найуспішніших країн світу. Разом зі створенням Канади як Домініону виникло питання регламентації іммігрантів, умов заселення, проходження карантину тощо. А це все вимагало законодавчих кроків, які все ж таки робилися владою. Однак до 1947 року практично не було ніякого юридичного закріплення канадського громадянства. Не дивлячись на те, що фактично федеральна держава Канада була проголошена в 1867 р., перший Закон «Про канадське громадянство» вступив в силу тільки в 1947 р. До цього моменту всі народжені або ті, що натуралізуються в країні вважалися британськими підданими, що постійно проживають в Канаді. Закон провів чітке розмежування між канадськими громадянами по народженню або натуралізації та британськими підданими, громадянами Канади, чого не було раніше, а також визначив порядок набуття канадського громадянства.

В Канаді перший акт, офіційно ідентифікувавший іммігрантів був прийнятий лише в 1910 році (Акт «Про імміграцію» 1910 р.), що було пов'язано з бажанням уряду населити Західну Канаду. Акт «Про імміграцію» 1910 року виключав з імміграції до Канади неспроможних до роботи осіб та осіб, «недружелюбних» до британців і французів національностей, до яких в той час відносилися народи Австро-Угорської імперії. Акт «Про натуралізацію» 1914 р. та наступний Канадський Акт «Про співвітчизників» 1921 р. були розроблені тільки для того, щоб надати Канаді членство в Міжнародному Суді та дозволити їй брати участь в Лізі Націй. Акт «Про імміграцію» 1952 р. надавав міністрові Канади такі характеристики як національність, громадянство, етнічна група, заняття, класова або географічна область походження, але потрібна була готовність асимілюватися або прийняти на себе обов'язки (відповідальність) громадянства, що значно поширило можливості, в тому числі, й українців на легальну імміграцію. Акт «Про імміграцію та

захист біженців» 1976 р. встановив, що «завданням імміграції є збагачення та підсилення культурної та соціальної основи Канади, зважаючи на її федеральну і двомовну ознаку». Цей Закон встановив, що «завданням імміграції є збагачення та підсилення культурної та соціальної основи Канади, зважаючи на її федеральну і двомовну ознаку». Наступні законодавчі зміни щодо імміграції (2001, 2007 роки) (Immigration and Refugee Protection Act, 2001, 2007) відбулися, коли Україна вже стала незалежною. У 1977 р. був прийнятий новий Закон «Про канадське громадянство» (Акт С-29), який в своїй основі діє і на теперішній час зі змінами до нього, прийнятими в 2009 році при активній участі української діаспори. Закон «Про канадське громадянство» лежить в основі чинного законодавства і зачіпляє також інтереси української діаспори. Законом передбачалась відповідальність за подання підроблених або фальшивих документів, дачу помилкових свідчень, підробку сертифікатів і порушення закону. За Законом особи, що втратили канадське громадянство можуть відновити його, якщо стосовно них не існує чинного указу про висилку з Канади або указу про визнання їх загрозою для безпеки країни, або про визнання їх підозрюваними в кримінальній діяльності. Більш повно процедурні питання визначаються підзаконними актами. Завдяки українській діаспорі в 2009 році в цей Закон були внесені зміни для привабливості канадської імміграції певній категорії емігрантів.

Як відомо, до розвалу СРСР емігрувати з його території було вкрай важко, а особливої уваги проблема імміграції українців Канади набула в період після проголошення Україною незалежності, коли залізна завіса припинила своє існування і було започатковане вільне пересування. В той час актуалізувалися питання воз'єднання родин та покращення умов легального в'їзду українців до Канади. Реалізацію проектів покращення імміграційних умов для українців українська діаспора провадила через аналітику існуючого законодавства, де виокремлює свої зауваження та побажання. Аналізуючи ухвалений Палатою громад Законопроект С-11 (Акт «Про імміграцію та охорону біженців» від 2001 р.), представники української діаспори висловили занепокоєння щодо окремих положень документу, зокрема тих, які стосуються критерію відбору майбутніх іммігрантів, які можуть негативно вплинути на українську імміграцію. У жовтні 2001 р. українська діаспора надіслала до всіх сенаторів заяву з рекомендаціями поправок до окремих положень законопроекту. В результаті, законопроект С-11 був остаточно прийнятий і включав ряд побажань представників української діаспори.

У 2002 р. українська діаспора підготувала меморандум до канадського керівництва в якому висвітлила перелік своїх побажань та рекомендацій з питань покращення імміграційного регламенту для українців. Новий імміграційний регламент був прийнятий 14 червня 2002 р. Він частково включив подані рекомендації української діаспори, а саме: регламент має меншу зворотню силу; частково враховане наукове визнання еквівалентності дипломів; рівень необхідних фінансових фондів для поселення в Канаді залишився незмінним. Більш того, через наполягання української діаспори федеральний уряд вніс новий законопроект про громадянство, врахувавши, що перед законом всі рівні: як народженні, так і натуралізовані в Канаді. Такий закон було прийнято в 2009 році. Він виправив чинний Акт «Про канадське громадянство»: замінив де-які правила для надання канадського громадянства. Закон надав канадське громадянство певним особам, в тому числі і народженим поза Канадою або втратившим його. Такі особи можуть зараз стати канадськими громадянами автоматично за заявою.

Гриценко-Веселовська О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЖІНОК ПІВНІЧНИХ КРАЇН ЄВРОПИ У ХІХ СТ.

Рівні права і можливості всіх членів суспільства у політичному житті країни – є найважливішою передумовою становлення демократичної і правової держави. Але функціонування механізму щодо забезпечення рівних прав та можливостей є дуже проблематичним, особливо в нашій країні, яка перебуває на шляху формування демократичної європейської держави.

Як зазначає Левченко К. Б., політичні права жінок посідають особливе місце як у вченні про права людини, так і в чинному, позитивному праві, оскільки забезпечують повноцінну участь громадян у суспільному житті та у здійсненні державної влади. В галузі політичних прав здавна існувала дискримінація жінок, яка часто закріплена законом (Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку. – Харків, Національний університет внутрішніх справ, 2001 р., С. 360).

Ще з давніх часів місце жінки у суспільному та політичному житті держави була неоднозначною та постійно змінювалась. Так, у Давній Греції жінки не мали жодних прав і не брали участь у суспільному житті. Деякі грецькі мислителі вважали, що жінок не варто вчити навіть грамоти, оскільки, знаючи багато, вони перестають користися чоловікам. Що ж стосується виборчих прав жінок, то багато століть політики та державні діячі різних країн доводили, що право голосу можуть мати лише ті, хто володіє нерухомістю чи брав участь у бойових діях. Але в 19 столітті ці ідеї було піддано сумніву. Право голосу поширювали на бідних, однак жінок реформаційний рух не торкнулися. На кінець 19 століття в багатьох куточках світу поширився рух суфражисток, які боролися за надання жінкам виборчих прав.

В Європі питання щодо політичного становища жінок почали розглядатися під впливом ідей Великої Французької Революції, коли в 1790 році в Лондоні з'явився памфлет Мері Уолстонкрафт «Захист прав людини», а в 1793 році її книга «Захист прав жінки» (Wollstonecraft M. The right of woman. London, 1929. P. 144-146).

Також з початку ХІХ ст. англійські філософи І. Бентам та У. Томпсон ставили питання щодо виборчих прав жінки. У. Томпсон наполягав на «повній політичній рівності жіночої статі» (Thompson W. Appeal of one-half of the human race. London, 1825. P. 18-21).

Тривала боротьба жінок за виборчі права (суфражизм) розпочалась у Великій Британії та Північній Америці в середині ХІХ століття. На конференцію в місто Сенек Фолз (США) 1848 року зібралося понад 200 жінок і близько 40 чоловіків із прилеглих містечок і сіл. Конференція заявила про те, що жінка – не лише мати, а й самостійна особистість, і її відносини з державою мають бути безпосередніми, а не через чоловіка чи сина. В 1869 році американка Сьюзен Ентшні створила й очолила Першу Національну асоціацію за жіноче виборче право. Того ж року штат Вайомінг надав жінкам право

голосу. У Великій Британії рух за права жінок пов'язаний з ім'ям видатного філософа Джона Стюарта Міля, котрий з 1865 по 1868 рр. був членом парламенту, де активно виступав за політичні права жінок, а вже у 1867 року виступив у парламенті з петицією, в якій ставилися вимоги надати виборче право жінкам. Також він очолював «Лондонське товариство за права жінок» (London National society for women's suffrage), де також здійснював рішучі дії стосовно виборчих прав жінок (Міллер Д. С. Избирательные права женщин, Москва, 1905, С.8).

Жіночий соціальний і політичний союз, більш відомий як суфражистський, був заснований у 1903 році. Тоді жінки домоглися права голосу в трьох країнах: США (у двох штатах), Австралії та Новій Зеландії. Хвиля боротьби жінок за свої виборчі права дійшла до країн Європи, а також і до Російської Імперії.

У 1918 р. Британський парламент надав право голосу жінкам, котрим виповнилось 30 років, що володіли власними будинками; одруженим жінкам, які вели домашнє господарство; власницям, які одержували від свого господарства дохід не менше 5 фунтів, та випускницям вищих британських навчальних закладів. Однакове з чоловіками виборче право жінки отримали лише у 1928 р., а в США на підставі 19 поправки до Конституції – у 1920 р.

Уперше жінки здобули рівне з чоловіками виборче право в Новій Зеландії у 1893 р. (але це було лише право брати участь у виборах – обирати). Згодом у Австралії в 1902 р. жінки мали право одночасно обирати та бути обраними. В Європі першою країною, яка надала жінкам виборчі права, була Фінляндія. У 1906 році усі фінські громадяни старше за 21 рік отримали повні політичні права на парламентських виборах. Таким чином, у 1906 році жінки Фінляндії завоювали право голосу на загальних виборах. В той же час, фінські жінки були першими у світі, такими, що отримали право виставляти свою кандидатуру на вибори до Парламенту; завоювавши необхідну кількість голосів, стати членом фінського Парламенту.

Надалі отримання жінками виборчого права виглядало так: Австрія – 1918 р., Бельгія – 1948 р., Греція – 1952 р., Данія – 1915 р., Ірландія – 1918 р., Іспанія – 1931 р., Італія – 1945 р., Нідерланди – 1919 р., Німеччина – 1919 р., Норвегія – 1913 р., Португалія – 1931 р., Франція – 1944 р., Швейцарія – 1971 р., Швеція – 1921 р. Останніми серед європейських країн були Люксембург (1978 р.) та Ліхтенштейн (1986 р.) (Романюк А. С. Історія західних політичних вчень: Політичні доктрини ХХ – поч. ХХІ ст.: навчальний посібник. – Київ, Знання, 2011 р, С. 255).

Так, треба зазначити, що завоювання жінками своїми політичними правами пройшло дуже довгий шлях і ще не досягло свого успішного кінця. І нам, як громадянам незалежної України, треба брати приклад з європейських розвинених країн, які одні з перших на світовій арені вступили на демократичний шлях гендерної рівності.

Корнієнко І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДІЙСНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ У ПРАЦЯХ Є. В. ВАСЬКОВСЬКОГО

Однією з найбільш помітних постатей у цивілістичній науці XIX –першої половини XX століття в південному регіоні України був Є. В. Васьковський. Свої погляди у цій галузі він виклав у багатьох працях, присвячених загальній частині цивільного права. Роботи цього видатного вченого, правознавця, доктора цивільного права мають чітко виражений теоретичний напрямок. Є. В. Васьковський розробляв в своїх дослідженнях проблеми цивільно-правової науки і, зокрема, досліджував інститут цивільних правочинів. Досить згадати такі його фундаментальні твори, присвячені питанням правочинів, як «Підручник цивільного права» та наукові статті «Набуття рухомого майна від не власника», «Поняття володіння за російським правом» та ін.

Досліджуючи в своїх працях питання недійсності цивільно-правових правочинів, Є. В. Васьковський постійно робив акцент на застосуванні практичного досвіду в широкому сенсі. Він вважав, що теоретичне дослідження може бути вагомим з економічної, соціально-політичної та правової позиції, з урахуванням необхідності удосконалення законодавства, тільки тоді, коли воно буде постійно підкріплюватися матеріалами практики (Є. В. Васьковский. Руководство к применению и толкованию законов: Для начинающих юристов. – М.: Бр. Башмаковы, 1913. – С. 117). Іншими словами можна сказати, що вчений дотримувався позиції: немає нічого більш корисного для практики, ніж добре аргументована теорія.

Науковим дослідженням, в яких Є. В. Васьковський вивчав недійсність правочинів, ніколи не був притаманний тільки теоретичний характер. Вони являли собою органічний сплав теорії і практики. Вважаємо за необхідне зупинитися на окремих важливих положеннях і висновках.

На думку Є. В. Васьковського під правочинами слід розуміти дозволені юридичні дії, які спрямовані на виникнення юридичного наслідку. Одразу хочеться зробити наголос на тому, що викладене поняття є дуже вдалим і сьогодні відображено в багатьох джерелах цивілістики, а також використовується в дослідженнях багатьох вчених.

Як було зазначено нами вище особливу увагу Є. В. Васьковський звертав на питання недійсності правочинів. Він вважав, що недійсність правочинів буває двох видів: безумовна або безпосередня (нікчемна), а також – відносна недійсність, що іменується оспорюваною (Васьковский Е. В. Учебник гражданского права. – Вып. 1. – СПб., 1894. – С. 112).

Упевнено можна сказати, що ця класифікація недійсних правочинів на сьогодні є найкращою в цивільному праві і найбільш повно розкриває ознаки нікчемних та оспорюваних правочинів. Отже, це є, в першу чергу, досягненням науковця-цивіліста Є. В. Вась-

ковського. Також слід додати, що ця класифікація знайшла своє відображення і в Цивільному кодексі України, а саме у ст. 215 глави 16, яка присвячена питанням недійсності правочинів і містить поділ недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані (Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 28. 08. 2010 р. № 2258-17. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана).

Автор неодноразово вказував на відмінності між цими видами недійсних правочинів, які полягають у такому. По-перше, нікчемний правочин вважається юридично не укладеним і не існуючим, натомість оспорюваний правочин є укладеним і має юридичну чинність, поки не буде визнано, що він є недійсним. По-друге, якщо основний правочин (наприклад, позика) є нікчемним, то і додатковий правочин (наприклад, доручення) також буде нікчемним. При оспорюванні головного правочину – додатковий може залишитися дійсним. По-третє, всі права та обов'язки, які набули треті особи на підставі нікчемного правочину, не мають юридичної сили. У випадку, коли треті особи набувають прав та обов'язків на підставі оспорюваного правочину, то вони цілком є дійсними.

Важливо відзначити, що С. В. Васьковський розрізняв нікчемність начальну і послідовну. Автор вважав, що начальна або першочергова нікчемність має місце у випадках, коли укладений правочин за своєю правовою природою є неправомірним (Васьковский Е. В. Учебник гражданского права. – Вып. 1. – СПб., 1894. – С. 113). Як ілюстрація – наймання будинку без визначення строку і розміру плати, який є нікчемним ще з моменту укладення. Мова йде про порушення істотних умов договору, без яких будь-який правочин вважається неукладеним.

В свою чергу, послідовна нікчемність настає тоді, коли зникає одна із умов, необхідних для існування правочину (Васьковский Е. В. Учебник гражданского права. – Вып. 1. – СПб., 1894. – С. 114). Однак зникнення умови, необхідної для укладення, а не для існування правочину, не тягне за собою його нікчемності. Вчений аргументував це тим, що договори укладені дієздатною особою, яка в подальшому була визнана недієздатною, не втрачають своєї юридичної сили. Однак, якщо зазначена особа втрачала свою правоздатність, то правочини, укладені нею визнаються нікчемними, оскільки дієздатність потрібна тільки для укладення правочинів, а без правоздатності особа взагалі не може вступати в правовідносини.

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити висновок, що в працях з цивільного права С. В. Васьковського одне з центральних місць займали питання щодо поняття та видів недійсності правочинів, які автор теоретично поділяв на нікчемні та оспорювані, доповнюючи їх додатковими ознаками та використовуючи практичні матеріали для пояснення цих явищ в системі цивільного права.

Лисакова Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

ЗАРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДЖЕННЯ ЗАСІДАТЕЛІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Жовтнева соціалістична революція ліквідувала суд колишньої Російської імперії. З приходом до влади більшовиків в Петрограді і до видання перших урядових декретів про суд (25 жовтня 1917 р.– 4 січня 1918 р.) в багатьох містах, повітах і навіть селах України були організовані нові суди. Вони мали різні назви і компетенцію. Іноді судові функції виконувалися безпосередньо Радами і навіть загальними зборами громадян.

Інститут народних засідателів уперше було запроваджено з приходом до влади більшовиків Декретом Раднаркому про суд № 1, підписаний В.І. Леніним 24 листопада 1917 р., які суттєво змінили порядок участі народу у судочинстві. Відповідно до положень вказаного Декрету місцевий суд діяв у склад постійного місцевого судді та двох чергових засідателів, списки засідателів склалися районними та волосними (повітовими, міськими і губернськими) Радами робітничих, солдатських і селянських депутатів, цими ж установами визначалася черговість їхньої явки на сесію. Цим Декретом створювалися робітничі та селянські Революційні Трибунали, у складі головуючого та шести чергових засідателів, які обиралися губернськими чи міськими Радами. (Анашкин Г. З. Настольная книга народного заседателя. 1980, с. 31)

З прийняттям Декрету ВЦВК та РНК про суд № 2 від 15 лютого 1918 року розгляд справ в цивільних відділеннях відбувався у складі трьох постійних членів окружного народного суду та чотирьох народних засідателів. З кримінальних справ засідання відбувалося у складі дванадцяти чергових засідателів і двох запасних під головуванням одного з постійних членів суду.

Загальні списки народних засідателів склалися губернськими та місцевими Радами на підставі списку кандидатів, наданих місцевими районними та волосними Радами. Чергові списки кожної сесії склалися шляхом жеребкування виконавчими комитетами Рад. Розмір добової винагороди засідателів вирішувалася Радами, з обов'язковим переходом до безоплатної повинності по відправленню правосуддя.

Народним засідателям було надано право відводити під час процесу призначеного для цього засідання головуючого, який під час наради мав лише право дорадчого голосу. Народні засідателі вирішували питання про факт злочину та міру покарання, мали право зменшити передбачене законом покарання на свій розсуд, аж до умовного чи повного звільнення обвинуваченого від будь-якого покарання.

Декрет про суд № 3 від 20 липня 1918 р., вніс зміни тільки у склад членів окружного народного суду цивільних відділень, скоротивши їх кількість з трьох постійних членів до голови або члену цивільного відділення та чотирьох народних засідателів.

Першим нормативним актом про суд в Україні була постанова Народного секретаріату «Про введення народного суду в Україні», затверджена ЦВК Рад робочих, солдатських і селянських депутатів України 4 січня 1918 року. Цей документ передбачав негайну ліквідацію всієї старої судової системи. В ст.1 говорилось: « Віднині на всій території Української Народної Республіки ліквідуються усі діючі до цього часу судові установи: окружні суди, судові палати, військові і морські суди, комерційний суд у м. Одесі, волосні і мирові суди». Замість них вводилися місцеві народні суди (дільничні, повітові та міські), що вирішували справи в складі одного постійного та чотирьох чергових суддів. (Бондаренко В. Ф. Книга народного засадателя. 1984, с. 44)

Услід за Декретом про суд № 1 постанова Народного Секретаріату про введення народного суду передбачала, як уже говорилося, створення революційних трибуналів. Проте, як і в Декреті про суд № 1, в українській постанові питання організації та діяльності трибуналів не дістали розвитку. В зв'язку з цим 23 січня народний секретар в судових справах затвердив «Положення про революційні трибунали», яке цілком самостійно вирішувало важливі питання організації революційного трибуналу і процесуальних форм його діяльності.

Слід зауважити, що хоча декрет Раднаркому РРФСР про суд був опублікований у кінці листопада 1917 р., а постанова Народного Секретаріату України про введення народного суду – 4 січня 1918 р., в практиці судового будівництва ці законодавчі акти, особливо український, почали застосовуватися значно пізніше, в багатьох місцях тільки в середині лютого. У будівництві судів Народне секретарство в судових справах спиралося на місцеві Ради. Ради великих міст, крім виділення передбачених постановою від 4 січня комісарів для ліквідації старого суду, створювали у себе судові відділи, або судові комісаріати. У лютому в Харкові функціонувало 14 дільничних народних судів, які замінили камери колишніх мирових суддів. Київський судовий комісаріат приступив до організації народних судів тільки в останніх числах лютого, тоді ж у районах Києва були обрані судді. У робітничих селищах Донбасу створення нових судів у зв'язку з відсутністю необхідних для цього працівників часто значно затримувалося. Наприклад, у Макіївці вибори засідателів у революційний трибунал відбулися тільки в кінці березня 1918 р. В Дружківці аж у квітні 1918 р. розгорнула свою діяльність комісія по організації народного суду, функції останнього до того часу виконувала сама Рада. (Горкин А. Ф. Настольная книга народного засадателя. 1977, с. 119)

Таким чином, в зазначений період в Україні судові установи, передбачені постановою Народного Секретаріату від 4 січня і «Положенням про революційні трибунали» від 23 січня, ще не були організовані повсюдно, і навіть ті, що були подекуди на цей час створені, не завжди організаційно оформились, як це передбачалося нормами зазначених постанов, але правова основа для зародження інституту народних засідателів була закладена.

Вахненко В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави та права*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ САНІТАРНОЇ ПОЛІЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Однією з функцій держав на сучасному етапі їх розвитку постає охорона суспільного здоров'я. Таким чином, в кожній цивілізованій країні існує центральний орган управління цією галуззю. В Україні – це Міністерство охорони здоров'я. І цей факт не викликає жодних здивувань, здається, що так було завжди. Цей орган влади має свою історію, дослідження якої, насамперед, є важливим для історико-правового надбання. Тому було б дуже цікавим простежити становлення системи державних органів влади щодо охорони здоров'я населення на прикладі Російської імперії.

Слід зазначити, що в Російській імперії наукою про внутрішнє управління державою було, так зване, «поліцейське право», попередниця сучасного «адміністративного права».

Поліція (від грец. *πολιτεια*, лат. *politia*, пол. *policja*) – слово запозичене у Петровську епоху з польської мови, яке висхідне до латинського «державний устрій», що походить від грецького слова *polis* «державна, місто». Отже, поліція буквально – це «орган захисту держави» (*Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов. – М.: Дрофа. Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. 2004.*)

Виходячи з різних функцій держави, управління розпадалося на низку окремих галузей, однією з яких було внутрішнє управління у власному значенні слова, до якого відносилися і обов'язок державних органів влади щодо охорони здоров'я населення, або іншими словами «санітарна та медична поліція».

Відомий англійський державний діяч XIX ст. Дізраелі, в своїй промові наголосив на тому, що «суспільне здоров'я є фундамент, на якому базується благочинність народу та могутність держави», і що «піклування про народне здоров'я є першим обов'язком державного діяча» (В. Ф. Дерюжинский. *Полицейское право. Пособие для студентов.* СПб. 1903. – С.280). На думку більшості дореволюційних вчених – дослідників поліцейського права – охорона суспільного здоров'я та благополуччя населення було однією з найважливіших поліцейських функцій держави. Але в Російській імперії, на відміну від сусідніх європейських держав, на початку XIX ст. розвиток санітарної поліції відбувався лише під впливом надзвичайних епідемій (Н. Н. Белявский. *Полицейское право. Конспект лекций.* – Петроград, 1915. – С.159).

В цьому контексті хотілося б детальніше розглянути історію становлення санітарної поліції. Першим етапом в справі оформлення галузі охорони здоров'я як державної функції, постає на початку ХМІІІ ст. створення центрального урядового органу, в якому зосередилося ведення всієї лікарської справи – Аптекарського приказу (В. Ф. Дерюжинский. *Полицейское право. Пособие для студентов.* СПб. 1903. – С.301).

Новий поштовх у розвитку санітарної справи надав Петро І. Він багато уваги приділяв освіченості лікарів, їхньому навчанні у кращих університетах світу, створював

госпіталі та училища для вивчення медицини. Аптекарський приказ при його правління перетворюється на колегіальну установу, під назвою Медичної Канцелярії, під головуванням архіатера; при цій установі було згодом запроваджено медичну раду.

Імператриця Катерина II заснувала нову центральну установу – медичну колегію, з особливим «головноуправляющим» на чолі. За її правління також було запроваджено посади губернських та повітових лікарів у відповідності до «Установи про губернії» у містах (*Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – С. – Пб.: Брокгауз-Ефрон. 1890–1907.*)

Всі ці заходи не мали належного результату через нестачу професійного персоналу. Цю проблему було частково вирішено лише після заснування Медичної академії, що була факультетом Московського університету, а також університету у Вільні та Медичної академії у С. Петербурзі, створеній наприкінці ХУІІІ ст. Таким чином, це дало можливість при запровадженні міністерств, надати діяльності медичної поліції більшого значення. Це управління було віддано до компетенції Міністерства внутрішніх справ, в якому було засновано медичний департамент та медичну раду (В. Ф. Дерюжинский. *Полицейское право. Пособие для студентов.* СПб. 1903. – С.302).

В ХІХ – на початку ХХ стет. вище управління санітарно-лікарською справою в Російській імперії зосереджувалося у Міністерстві внутрішніх справ. По господарській частині воно керується – «отделом народного здоровья и общественного призрения» (Головного управління по справам місцевого господарства, запровадженого законом від 22 березня 1904 р. замість попереднього господарського департаменту). Справами науково-технічного характеру керує Головний лікарський інспектор, на якого покладено обов'язки щодо охорони імперії від поширення гостроінфекційних захворювань та управління особистим складом громадської медичної частини.

Вищу лікарсько-наукову установу, яку засновано для розгляду питань охорони суспільного здоров'я, лікарської діяльності та судово-медичної експертизи – Медичну раду, було засновано також при міністерстві внутрішніх справ.

Таким чином, в середині ХІХ – на початку ХХ ст. ст. в Російській імперії проблеми санітарії та епідеміології набагато більше хвилювали суспільство та владу ніж раніше. Зрозумівши, що навчити неосвічений народ основним правилам гігієни та боротьби з гостроінфекційними хворобами, простіше ніж боротися з наслідками цих хвороб, які нерідко переростали в епідемії та забирали життя тисяч людей, інтелігенція стає на шлях вирішення питань охорони народного здоров'я. В результаті цієї діяльності отримала свій розвиток санітарна та медична поліція.

Як влучно зазначив професор Н. Н. Белявський в своєму конспекті лекцій «Полицейське право» до ХХ ст. санітарна галузь в Російській імперії була розгалужена по різним відомствам та органам. Це заважало ефективній протидії виникненню та поширенню захворювань. Професор наполягав на створенні єдиного керівного центру всією санітарною справою. Таким центром, на його думку, повинно було стати Міністерство суспільного здоров'я (Н. Н. Белявский. *Полицейское право. Конспект лекций.* – Петроград, 1915. – С.157).

Гриб А. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права*

«МИРОВИЙ РЯД» – ПРОБРАЗ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ СТАРОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення інституту примирення в Росії розпочалося з кінця XIV століття, про що свідчать збережені до наших днів правові та літературні пам'ятки.

Новгородська республіка була у свій час надзвичайно розвиненою у соціальному та економічному плані, виступала «артерією», що з'єднувала Русь із Скандинавськими країнами та Візантією. Широка автономія, диспозитивність й мінімальне втручання держави у приватний сектор спонукали розвиток ділової активності. Зворотньою стороною такої активності ставали численні конфлікти та пошук економічно вигідних, а головне мирних механізмів розв'язання конфліктів. Впровадження процедур примирення стала першочерговим завданням тогочасного суспільства, причиною виникнення та застосування «мирового ряду» на території Староруської держави.

«Мировий ряд» існував наряду із третейським судом та іншими тогочасними процедурами розв'язання правових спорів.

«Мировий ряд» – являв собою особливу процедуру розгляду справи, основною метою якої було досягнення примирення учасників конфлікту. Одним із перших задокументованих джерел, що містив згадування про можливість врегулювання спору шляхом примирення стала Новгородська берестяна грамота (1281-1313 років).

Новгородська берестяна грамота використовувала поняття «рядити», «уряджати-ся», що означало укладання мирового запису, складеного у присутності свідків.

Тлумачний словник живої великоруської мови В. Даля містить наступні визначення терміну «ряд»: угода, договір, сумісне обговорення яких-небудь питань, рада. Отже «рядити та уряджати» означає домовлятися про умови, погоджувати, примиряти.

«Мировий ряд» мав на меті досягнення полюбовної угоди між конфліктуючими сторонами, здійснювався обов'язково за участі «рядців та послухів» – примирителі, посередники, єдиною вимогою до яких було віднесення до числа «добрих людей» (до них відносили відомих та поважних людей: посадників, тисяцьких, сотських, старост).

Форма врегулювання конфлікту обов'язково базувалася на взаємних поступках сторін і носила назву «мирова» чи «докончальна», а саме звернення до послуг третіх осіб називалося «рядом».

До рядців сторони зверталися за порадою в вирішенні спору. По дорученню рядці вирішували спір у сумісній дискусії і виносили загальну постанову, яку рекомендували сторонам та схилили своїх довірительів до примирення.

У випадку досягнення згоди в ході «мирового ряду», сторони підписували мирову чи докончальну угоду, укладання якої письмово закріплювалося у так званій рядній грамоті, з чітко визначеною структурою. Зберігаючи послідовність, у рядній грамоті обов'язково були зазначенні прізвища сторін, що уклали ряд, викладені обставини, що передували ряду, містилися посилання на договір по суті спірної справи, відмову від по-

дальших взаємних претензій та відповідальність за порушення ряду, а також посвідчувальна частина, де були вказані імена свідків, рядців, і писця.

Рядними грамотами могли бути посвідчені будь які угоди необхідні для примирення сторін (купівля-продаж, розділ, обмін, викуп), а їх виконання забезпечувалося передбаченими санкціями у вигляді штрафу чи неустойки.

Проводячи порівняння між процедурою «мирового ряду» у Новгородській республіці із сучасною медіацією (посередництвом) звертають на себе увагу ряд аспектів:

По-перше, «мировий ряд» – розглядався як альтернативний спосіб, на ряду із судовим, врегулювання конфліктів та спорів, рішення в результаті якого було обов'язковим для сторін, так само як і сучасна медіація, що являє собою позасудовий порядок вирішення спорів.

По-друге, обов'язкове залучення до врегулювання конфліктів третіх незалежних осіб з обох сторін, що виступають в якості посередників-примирителів: при «мировому ряду» – такими особами були рядці та послухи, при процедурі медіації – це медіатори, посередники.

По-третє, вище зазначені порівнювані процедури засновані на взаємних поступках між сторонами, що стали одними з основоположних засад здійснення останніх.

По четверте, посередниками як в «мировому ряду» так і в медіації спір по суті не вирішувався, а головним завданням проведення такої процедури було схвалення сторін до примирення.

По-п'яте, в результаті проведення «мирового ряду» між сторонами укладалася мирова чи докончальна угода, так само як при медіації, досягнену згоду сторони викладали у мировій угоді.

Як свідчить історичний досвід, практика застосування процедур примирення по прикладу медіації, а саме посередництва мали місце ще в первісно-общинному суспільстві, але на території Русі, а саме у Великому Новгороді вперше з'явилися схожа процедура примирення – «мировий ряд» – лише у XIVст.

Саме «мировий ряд» вдало поєднав у собі основні засади здійснення посередництва і можна сміло запевнити, що саме він став прообразом сучасної медіації – як різновиду позасудового мирного врегулювання спорів та конфліктів шляхом залучення третьої незалежної сторони, медіатора (посередника), що так само як і «добрі люди» чи рядці у XIVст. вирішували на яких умовах мав завершитися спір.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Підрозділ 4.1. Концептуальні засади сучасної моделі паритетної демократії

Кормич Л.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуюча кафедрою соціальних теорій
доктор історичних наук, професор*

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ АНАЛІЗУ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На сучасному цивілізаційному етапі розвитку значна увага приділяється проблемам гендерних відносин, що виникають в результаті взаємодії чоловіків і жінок в різних сферах життєдіяльності суспільства. Від механізму та технологій даних відносин залежать рівень зацікавленості кожної людини в суспільних змінах, ступінь ефективності таких змін, стан дотримання прав людини в державі та суспільстві, модель управління тощо.

Все це обумовлює потребу та необхідність розробки і реалізації ефективної гендерної політики, як діяльності, спрямованої на створення належних умов реалізації рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків в процесі розвитку суспільства, активізації інститутів громадянського суспільства та просування держави по шляху набуття ознак і характеристик правової держави.

Основоположною категорією при цьому виступає поняття гендеру як соціокультурної категорії, що включає окрім природно-фізіологічних особливостей статі специфіку їх соціального і культурного статусу, обумовленого і визначеного конкретним цивілізаційним етапом. Весь цей комплекс специфічних рис потребує обов'язкового його врахування при прийнятті рішень, прогнозуванні наслідків їх впровадження.

Головним принципом проведення різноманітних форм діяльності в аспекті впливу на гендерні відносини є принцип гендерної рівності, під яким розуміються рівні можливості самореалізації жінок і чоловіків, гарантії дотримання прав і свобод з урахуванням особливостей статей, взаємні обов'язки та спільна відповідальність в процесі життєдіяльності. Цей принцип має бути наявним у всіх без виключення напрямках формування і реалізації гендерної політики. Це стосується створення законодавчої бази і інституціонального механізму, формування гендерної свідомості та гендерного виховання.

Важливим важелем виступає при цьому гендерна експертиза – оцінка наявності дискримінації за ознакою статі в рішеннях чи діях влади або інших суб'єктів політики, як державних так і недержавних. Вона також спрямована на прогнозування можливих негативних наслідків для представників конкретної статі від запровадження прийнятих рішень та встановлює наявність механізму попередження таких наслідків і реального забезпечення рівних прав. Перед усім, в даному плані особливого значення набуває обов'язкова гендерна експертиза законодавства, а також впровадження гендерних показників у статистичну звітність, що сприяє з'ясуванню реальної картини гендерних відносин в державі і суспільстві.

Оцінити подібні реалії це, насамперед, виявити ступінь гарантій від будь-якого прояву насильства в гендерних відносинах. Гендерне насильство виступає як явище поневолення і процес примусу, в основі яких лежить використання певних переваг статі. Воно має різні форми: фізичне, моральне, сексуальне, економічне, психологічне. І проявляється як у сфері сімейних так і службових відносин. Факт існування гендерного насильства означає порушення прав людини, обумовлене суб'єктивним ставленням до розподілу ролей та визначення статусу статей. За будь-яких умов тільки подолання та профілактика гендерного насильства робить гендерну політику ефективною.

Всі ці категорії покладені в основу формування законодавчої бази гендерної політики сучасної України. Основоположними виступають, безумовно, конституційні положення, якими утверджується рівність статей. Передусім, особливе значення має стаття 24 Конституції України, яка забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками статі та чітко окреслює права, заходи та умови, що забезпечують рівність.

Ці положення набули подальшого розвитку в інших нормативно-правових актах. Так, у 2005 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У 2006 році Кабінет Міністрів України затвердив «Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки». Протягом 2007-2010 років обласні Ради розробили та прийняли регіональні програми щодо забезпечення умов досягнення гендерної рівності.

Стан виконання таких програм аналізувався у щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, що надало можливість співставлення задекларованого і реального щодо ситуації в сфері гендерних відносин в Україні та робило можливим порівняти цю ситуацію з положенням в інших країнах, насамперед, в розвинених демократіях.

Окремі аспекти та проблеми, пов'язані з аналізом гендерних відносин, розглядались на Парламентських слуханнях протягом ряду років, зокрема, у 2004, 2006, 2007, 2010 роках і стосувались положення жінок, гендерного насильства, насильства в сім'ї тощо.

З впровадженням обов'язкової гендерної експертизи законодавства та обов'язкових гендерних показників статистичної звітності всі ці положення почали перетворюватись з декларацій на практичні кроки по шляху забезпечення гендерної рівності.

Безумовно, радикальних змін можна досягти лише спільними зусиллями держави і суспільства і при взаємному контролі за виконанням прийнятих рішень. Тому на сьогодні в процес розробки та реалізації гендерної політики активно включаються числен-

ні громадські організації. Це і різноманітні жіночі громадські організації, і Громадські ради, що функціонують при органах державної виконавчої влади та органах місцевого самоврядування та інші інституції громадянського суспільства, що включені в систему забезпечення реалізації програм гендерної рівності.

Завдяки критичному підходу, вибору оптимального варіанту співпраці, запозиченню кращого світового досвіду формування цивілізованих гендерних відносин Україна поступово просувається по цьому шляху. Однак, 65 місце за показником гендерного індексу свідчить про наявність багатьох невирішених проблем та необхідність вдосконалення гендерної політики.

Яковлев Д. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету правової політології та соціології,
доктор політичних наук, професор кафедри соціальних теорій*

МИСТЕЦТВО ПОЛІТИКИ З ТОЧКИ ЗОРУ ТЕОРІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ

Політична наука у її сучасному стані характеризується плюралізмом теоретичних концепцій політичної реальності, підходів до аналізу політики як окремого виду людської діяльності. Говорять про «політичну гру», «політику як баланс інтересів», «мистецтво політики». Політика, на думку М. Вебера, це поєднання «професії» та «покликання», симбіоз наукової раціональності та мистецтва.

Для українського суспільства проблема раціоналізації актуалізується у зв'язку зі складним процесом демократичної консолідації, який передбачає раціоналізацію суспільних відносин, економіки, виборчої системи, поділу влади, прийняття та реалізації суспільно важливих рішень.

Давньогрецька філософська думка пояснює світ політичного з не-міфологічних позицій, певною мірою долаючи його сакральність. Так, одного із засновників афінської демократії – «першого громадянина» – Перикла називають «раціональною людиною». До найближчого кола інтелектуалів Перикла входив філософ Анаксагор, який ставив Розум (Нус) на найвищий рівень у системі буття. Сам Перикл надавав перевагу раціональності в усьому – від війни та політичної боротьби до повсякденного життя. За часів його правління в Афінах усе повинно було робитись не під впливом емоцій чи родових зв'язків, а за «голосом Розуму».

Середньовічна політична філософія пов'язана з поняттям «християнський світ», тобто єдністю Церкви (духовної сфери) і держави (мирської сфери). Навпаки, у працях Н. Макіавеллі обгрунтовується відокремлення політичної діяльності від інших видів людської діяльності, її автономність («макіавеллізм – це політизм»). Політичні цілі, які формулює політик, сприймаються Н. Макіавеллі як абсолютно автономні, що не потребують жодного обгрунтування, зокрема, в праві, моралі, релігії тощо. У Новий час домінує романтичне уявлення про політику, з'являється віра у здатність політичними засобами вирішити проблеми людини та суспільства. Протягом XVIII – XIX ст. відбува-

ється професіоналізація політики, формується ідеал раціональної політичної діяльності, відповідальності політиків за прогрес людства.

З середини ХХ століття можна із впевненістю говорити про етап «Великої політики», яка повертається у ціннісний вимір після двох світових війн. Концепція професійної політичної діяльності у цей період пов'язується із відповідальністю перед суспільством, демократією, ідеалами свободи вибору, правової держави та громадянського суспільства. Відбувається інституціоналізація політичної науки, яка пропонує науковий інструментарій для раціонального аналізу політичної реальності.

Раціоналізація суспільних відносин пройшла певні етапи розвитку, її розуміння пов'язано із тим, на вирішення яких суспільно важливих завдань було спрямовано метод раціональності. Так, раціональність протиставлялась вірі (Середньовіччя), схоластиці, метафізиці, догматизму (Просвітництво), емпіризму (таким його формам, як інтуїтивізм, сенсуалізм, ірраціоналізм), націоналізму та тоталітаризму. На різних етапах цивілізаційного розвитку політика розглядалась з позицій міфологічних уявлень, релігійного світогляду, ідеологічних доктрин, наукових парадигм, інтерпретувалась у відповідності до пізнавальних схем традиційного суспільства, модерну та постмодерну. Проблемність раціоналізації політичної взаємодії на сучасному етапі розвитку цивілізації обумовлена наступними взаєпов'язаними чинниками. По-перше, становлення глобального комунікативного простору. Фактично спостерігається цілковита зміна характерних ознак реальності, яку можна порівняти із процесами переходу від аграрного суспільства до індустріального. По-друге, політична проблема перетворення раціоналізації індивідуальних дій акторів у вироблення раціональних колективних рішень. Моделі, що пояснюють процес прийняття рішень з точки зору раціональності (раціонального вибору), такі як модель «економічної людини» та «раціональної організації» (М. Вебер) відходять у минуле. Розуміння раціонального вибору у сучасних умовах представлено теорією суспільно вагомого вибору в умовах інформаційного і темпорального дефіциту. По-третє, зміна парадигм соціально-економічного та політичного пізнання. У сучасних пізнавальних умовах переосмислюється і знаєа критики віра у всевладдя людського розуму. Якщо концепція модерну виходила з домінування цілераціональності (інструментальний розум), то тепер суспільство повинно вирішувати проблеми, породжені самою модернізацією, а традиційні джерела солідарності мають бути замінені рефлексивним конструюванням соціальних зв'язків і нормативних угод. По-четверте, проблема демократії, яка сьогодні залишається єдиною формою правління, здатною перетворювати індивідуальні раціональні дії на раціональну суспільну політику. Проте, залучення широких суспільних верств до процесу вироблення політики ускладнює (кількісно і якісно) процедуру раціонального політичного вибору, а одна із сучасних загроз демократії – медіатизація політики – змінює систему представництва громадських інтересів. Процес медіатизації у політичному та соціальному просторі спричиняє появу феноменів «віртуальної реальності», «реальної віртуальності», «віртуальної демократії» та «віртуальної політики». По-п'яте, проблема раціоналізації політичних дебатів. Аргументація, деталізація правил та форм публічних дискусій, їх складність, витонченість та елегантність свідчать про зрілість демократій. Навпаки, спрощення суспільних проблем, популізм, демагогія, схильність до монологу,

або й уникнення дебатів, їх ігнорування свідчать про елімінування раціональності з політичного простору.

Нобелівський лауреат Р. Енгл (Robert F. Engle) писав: «Існують ризики, які ми приймаємо, бо винагорода за їх прийняття перевищує можливі втрати. Оптимальна поведінка передбачає прийняття ризиків, які дають результат» (Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2003/engle-lecture.pdf). Повною мірою це стосується українського суспільства, яке має прийняти ризики політичних та економічних перетворень на шляху до консолідованої демократії та продовжити пошук раціональної моделі прийняття та впровадження суспільно важливих рішень, раціоналізації політичної взаємодії.

Сушко А.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
к.і.н., доцент, доцент кафедри соціальних теорій*

ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Процес формування політичної культури йде досить повільно і акумулює в собі весь соціально-історичний та державний досвід нації. Рубіж XX-XXI століть для української нації виявився досить багатим на переломні періоди – великі соціальні зрушення, зміни типу організації держави, державного устрою. При цьому вітчизняна політична культура виступає як переплетіння ідей, традицій та інститутів різних політичних систем і навіть різних епох. Її відродження починається з середини XIX століття і проходило одночасно із зростанням національної самосвідомості. На кінець XIX – початок XX століття сформувався український політичний рух, а в 1917-1920 рр. починається відродження української держави. Цей етап яскраво показав позитивні ін. негативні сторони нашої політичної культури. Останнє й спричинило втрату власної державності на довгий період (Пахомов Ю. Політична культура посттоталітарної доби // Політологічні читання – 1992. – № 2. – С. 42-44.).

Після цього ряд сегментів культури, що формувались протягом багатьох століть були знищені, натомість з'явився феномен тоталітарної політичної культури. Перша за все, була знищена база політичної культури – громадянське суспільство. В ньому вона розвивається, зберігає свої традиції. Досвід XX століття наочно показує, що ступінь розвитку політичної культури тісно взаємопов'язаний з розвитком демократії в суспільстві. Соціологічні дослідження показують, що в Україні дуже звужена соціальна база демократичних сил, не зростає середній клас. Наявна підвищені недовіра до влади, політичних діячів і партій, взаємне відчуження громадян як співвітчизників, особливо по лінії Захід – Схід.

Кожен історичний період визначає свої пріоритети в самотності культур. Бурхливий розвиток глобальних процесів на сучасному етапі всесвітньої історії ще не означає стирання цивілізаційних особливостей, а цінність культур в їх різноманітності. В переломні часи відбувається й переоцінка багатьох усталених світоглядно-ціннісних

орієнтацій. Так, Нового часу культура отримує нову властивість – «герметичність», коли в ході і в результаті секуляризації, після відокремлення раціонального і сакрального начал культура отримує чіткі зовнішні межі, внутрішню диференційованість і самодостатність. «Герметична» культура вже не потребує будь-яких зовнішніх виправдань свого існування. Така властивість передбачає, що її творці будуть служити професії, а не суспільству, самій культурі, а не чомусь поза неї (Зудин А. Ю. Культура советского общества: логика политической трансформации // Общественные науки и современность. – 1999. – № 3. – С. 60).

В Україні, яка входила до складу інших держав, цей процес став більш тривалий і отримав складні і суперечливі форми. Так, В. Бебик на основі соціологічних досліджень робить висновок, що політична культура України є комбінацією західних (60 %) і східних (40 %) компонентів. Більшість опитуваних під власне політичною культурою розуміють знання політологічних інституцій суспільства, програм і цілей громадсько-політичних рухів і партій, їхніх лідерів, соціальних установок (Бебик В. Наша політична культура // Політологічні читання. – 1982. – № 1. – С. 19-20).

Вихід з подібної ситуації інший вчений В. Лісовий вбачає в освоєнні професійної політичної думки, ліквідації фрагментарності української культури (як ліквідації фрагментарності української культури (якщо її мислити в руслі європейських традицій), підвищенні професійного рівня політичної практики (Лісовий В. Поняття політичної культури і сучасний стан політичної культури в Україні // Розбудова держави. – 1993. – № 3. – С. 57).

Протягом 90-х років ХХ ст. стан громадянської культури населення України суттєво не змінився і це викликає занепокоєння. Від вчених чекають подальших досліджень в цій сфері: подолання стереотипів, спрощень у розкритті сутнісних основ політичних та культурних явищ, визначення перспектив розвитку державності. Одним із факторів, що потребують переосмислення є концептуальна установка на постулювання неухильної спрямованості до безнаціонального людства. За такого теоретичного підходу етнічні спільноти і культурна своєрідність народів позбавляють перспектив природного саморозвитку. З цих позицій заслуговує на увагу тенденція у джерел якої стояв Й. – Г. Гердер та німецькі романтики, які внесли у дослідження культур дух самобутності національних культур.

Погляд на культуру радянського періоду стає все більш складним. Якщо раніше радянська культура ображалась однорідною і не підвладною процесам диференціації, «моностилістичною». В подібній інтерпретації культурні основи радянського суспільства виключили можливість виникнення політичного плюралізму. Новий погляд на культуру радянського суспільства, який виник в працях західних авторів, знаходить прихильників і в дослідженнях вітчизняних вчених (Національна культура в сучасній Україні. Київ, 1995.) та країн СНД.

Моностилістика поступово перетворюється із нормативної характеристики в тимчасовий і нестійкий стан радянської культури. Замість набору взірців, що застигли і адекватно повторюються десятиліттями, радянська культура являє собою феномен, що розвивається. За фасадом ідеологічної єдності та стилістичної одноманітності проступає процес культурної трансформації.

З формуванням громадянського суспільства, усвідомлення індивідом себе як громадянина, що має обов'язок перед країною та іншими співгромадянами змінює й розуміння культури. Доки відсутнє громадянське суспільство і правова держава, доти політична культура нашого народу матиме відбиток тоталітаризму, що продовжує існувати як політичний засіб та тип політичної ментальності. Існує готовність певної частини суспільства сприйняти тоталітаризм – як нормальний тип політичної системи. І саме культура, цивілізованість як окремого індивіда так і нації в цілому будуть сприяти еволюційному розвитку суспільства.

Польовий М. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
д.політ.н., доцент, доцент кафедри соціальних теорій*

ДЕЯКІ РИСИ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕНІ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна політична наука знаходиться у стані активного розвитку, який пов'язаний, по-перше, із постійною появою нових феноменів суспільного життя, по-друге, з еволюцією та трансформацією існуючих політичних явищ та процесів, по-третє, з вдосконаленням методологічного апарату цих, та, по-четверте, зі зростанням ступеню міждисциплінарних зв'язків, що виражається й у активному взаємному запозиченні методичних надбань окремих наук. Отже, аналіз методичної складової соціальних науки уявляється досить актуальним.

Вивченням методологічних проблем політичної науки займались безліч вітчизняних та зарубіжних вчених: А. А. Дегтярьов, Ф. М. Кирилюк, А. С. Кронверський, В. П. Горбатенко, Л. В. Бойко-Бойчук, М. З. Буник та ін. В той же час слід відзначити, що рівень підходів, який є дещо проміжним між парадигмальним та методичним рівнем, як правило, аналізується у теоретичних працях незначною мірою.

Метою роботи є аналіз деяких особливостей застосування одного з популярних в політології наукового підходу – синергетичного в порівнянні з деякими іншими на кшталт багатofакторного підходу, які з'явилися в науковому дискурсі дещо раніше та встигли отримати значне коло прибічників та зразків застосування.

Серйозне теоретико-методологічне підґрунтя дослідження нелінійних соціальних процесів надали роботи Г. Хакена, І. Р. Пригожина, І. Стенгерс, В. І. Арнольда, Р. Тома, які було присвячено дослідженню та інституванню сумісних напрямів, відомих зараз під назвою теорія катастроф, синергетика та теорія дисипативних структур. Одне з перших визначень предмета синергетики надав творець терміну «синергетика» Г. Хакен. На його думку, синергетика займається вивченням систем, які складаються з величезної кількості частин, компонент або підсистем, які складним чином взаємодіють між собою. Слово «синергетика» і означає «спільна дія», підкреслюючи узгодженість функціонування частин, що відображається в поведінці системи як цілого.

Теоретично будь-яка система, яка характеризується багатоелементністю та багатофакторністю, може бути названа дисипативною системою, тобто такою системою чи структурою, що виникає або існує у невірноваженому середовищі за обставин розсіювання, або дисипації, енергії (у самому різноманітному розумінні), яка потрапляє до системи ззовні. Така система має й синонімічні назви стаціонарно відкритої та невірноважено відкритої системи.

В 80-ті – 90-ті роки ХХ ст. стали з'являтися досить обґрунтовані твердження щодо нелінійності та хаотичності будь-яких процесів, пов'язаних із соціальною діяльністю людини. На влучне твердження В. А. Геловані, «внутрішня структура соціально-економічних систем така, що їх поведінку не можна представити як прагнення до мінімізації одного скалярного критерію. Часто не лише устремління окремих підсистем протилежні, але і сам набір цілей усієї системи містить вимоги, які важко сумістити. Крім того, цілі складних соціально-економічних систем часто погано піддаються формалізації. Але навіть якщо нам вдасться їх виконати, то ми стикаємося з відомою проблемою векторного критерію якості: як визначити найкращу сукупність показників, до якої повинна прагнути досліджувана система?»

І. Р. Пригожин цілком справедливо доводить, що складні системи еволюціонують за законами процесів творчого відкриття, в яких істотну роль грають як стохастичні, так і детерміністські процеси: «Замість уявлень про людські системи, які розкриваються в термінах «рівновага» або «механізм», ми бачимо світ, що постійно розвивається, для якого характерна неточна інформація та цінності, що змінюються, світ, який має безліч варіантів майбутнього».

На думку І. Р. Пригожина, при моделюванні подібних складних процесів необхідно враховувати наявність безлічі дійових осіб і точок зору. Той факт, що кожна з дійових осіб впливає на поведінку інших, призводить до появи нелінійного процесу, який включає різні категорії дійових осіб і різні соціально-політичні функції.

На відміну від «стандартного» системного підходу в синергетиці існує інший підхід до відбору інформації про той або інший процес для аналізу та моделювання. Замість великої кількості чинників (так званих компонент вектора стану), від яких залежить стан системи за звичайного багатофакторного підходу, синергетика розглядає нечисленні параметри порядку, від яких залежать компоненти вектора стану системи і які, у свою чергу, впливають на параметри порядку.

У переході від компонент вектора стану до нечисленних параметрів порядку міститься сенс одного із засадничих принципів синергетики – так званого принципу підпорядкування. Йдеться про підпорядкування компонент вектора стану параметрам порядку. Зворотна залежність параметрів порядку від компонент вектора стану призводить до виникнення того, що прийнято називати круговою причинністю або зворотним зв'язком.

Синергетика виходить з того, що в реальності «лінійний характер розвитку процесів» і «рівноважні стани» домінують не завжди. На значно більшу увагу заслуговує врахування складності та непередбачуваності поведінки дисипативних систем в періоди їх нестійкого розвитку – в точках біфуркації. Прояви таких точок досить різноманітні – руйнація держав, зовнішні інтервенції, державні перевороти, масштабні терористичні

акти, війни, фінансові та інші кризи, форсовані реформи, патові електоральні ситуації, революції, потужні протестні реакції суспільства. Саме у подібних умовах «малозначні» причини можуть здійснювати визначальний вплив на траєкторію політичних процесів. В міру змінення соціальних основ політичної системи змінюється і характер синергетичного параметра порядку, який визначає час появи чергових точок біфуркації у розвитку суспільства.

Отже, головною відмінною рисою синергетичного підходу в політичній науці слід вважати постановку проблеми зведення усього розмаїття проявів суспільного життя до динаміки певного параметра порядку, яка й визначає основні тенденції періодичної хаотичності суспільно-політичного розвитку.

Пехник А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
к.політ.н., доцент, доцент кафедри соціальних теорій*

ІНСТИТУТИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

Для діяльності громадянина в публічно-правовій сфері характерним є здійснення прав та свобод шляхом самореалізації через публічні інститути. Основу всієї системи муніципальних прав і свобод громадянина становить право на здійснення місцевого самоврядування. Взаємозв'язок політичних прав та свобод людини й громадянина з інститутом муніципальних прав проявляється в зумовленості муніципальних прав з політичними правами та свободами в рамках механізму конкретизації останніх до рівня галузевих форм вираження свободи особи. Отже, муніципальні права та свободи становлять ядро інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування й не можуть бути відділені від тих інститутів, складовою частиною яких вони є, без того, щоб не порушити єдине політичне поле.

Муніципальні права та свободи людини – необхідний та невід'ємний компонент кожного інституту безпосередньої демократії. Інститут безпосередньої демократії на місцевому рівні неможливий без муніципальних прав та свобод, як і муніципальні права та свободи, які спрямовані на здійснення безпосереднього волевиявлення членів місцевого співтовариства, без інституту безпосередньої демократії.

Основною властивістю муніципальних прав і свобод є можливість самостійно та у межах закону визначати свою форму політичної поведінки. Щоб перетворитися в реальний політичний процес, можливість повинна виразитися в активній, цілеспрямованій політичній діяльності людини. Напрямок, межі цієї діяльності регламентуються конституційними, регіональними (республіканськими) і муніципальними нормами, що становлять інститути безпосередньої демократії.

Муніципальні права, які є основою, базою інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування, мають різні політичні джерела. За цим критерієм можна виділити три групи муніципальних прав, що становлять основу інститутів без-

посередньої демократії в системі місцевого самоврядування. Першу групу утворюють найбільш фундаментальні муніципальні права людини, що становлять базу інститутів безпосередньої демократії, закріплені в Конституції. Так, конституційно-правовою основою референдуму, як інституту безпосередньої демократії, є Розділ 3 Конституції України, що закріплює вищим безпосереднім вираженням влади народу референдум, різновидом якого є місцевий референдум.

Муніципальні права та свободи, які є основою інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування, мають загальні ознаки та властивості, що характеризують їх політичну природу. Ці ознаки та властивості не тільки поєднують їх у єдину політичне поле, але й дають можливість відмежувати їх від інших прав і обов'язків, глибше зрозуміти їхню природу, повніше усвідомити їхнє соціально-політичне призначення.

Муніципальні права та свободи, реалізовані через інститути безпосередньої демократії, мають всі ознаки суб'єктивних прав та свобод. Маючи суб'єктивний характер, муніципальні права, свободи та обов'язки одночасно є й нормами об'єктивного права, які складають ядро політичних інститутів безпосередньої демократії. Єдність суб'єктивного та об'єктивного в змісті інститутів безпосередньої демократії визначає їх дуальну природу.

Публічні свободи існують тільки в позитивному праві, і держава може вільно визначати обсяг прав та свобод шляхом зміни конституції або прийняття законів. У перспективі публічні права та свободи можуть загалом зникнути, тому що вони закріплені позитивним правом. Метою перерахованих муніципальних прав і свобод є не тільки обговорення, але й вирішення проблем організації життя місцевого співтовариства. Саме тому, муніципальні права та свободи, які є основою інститутів безпосередньої демократії, є формою участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування та відносяться до категорії політичних прав і свобод.

Муніципальні права, свободи та обов'язки, реалізовані через правові норми, є політичною основою легітимності місцевої влади. Саме тому проблема забезпечення реальних умов для найбільш повної реалізації муніципальних прав, свобод та обов'язків, є одночасно проблемою реформування, розвитку та зміцнення місцевого самоврядування.

Інститути безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування є не лише сукупністю, а системою, тому що їм властиві всі якості останньої: єдність і внутрішня диференціація. Єдність системи інститутів безпосередньої демократії визначається наявністю єдиних суб'єктів прямого волевиявлення при вирішенні питань місцевого значення – членів місцевого співтовариства. Всі вони, тією чи іншою мірою, виражають інтереси та потреби як усього місцевого співтовариства, так і його окремих членів. Інститут безпосередньої демократії може вважатися сформованим лише тоді, коли його життєздатність, корисність і необхідність підтверджена тривалою суспільною практикою.

Зміст інститутів безпосередньої демократії визначається конкретними умовами життя членів місцевого співтовариства, а проблема розвитку системи інститутів безпосередньої демократії повинна розглядатися в органічній єдності із загальними закономірностями та станом економічних і політичних перетворень, які відбуваються в українському суспільстві в цілому, і місцевому співтоваристві зокрема.

Інтенсивний розвиток інститутів безпосередньої демократії припускає розширення політичної участі громадян у вирішенні питань місцевого значення. Без розвитку реальної активності громадян, без постійного розширення складу осіб, які беруть участь у здійсненні місцевого самоврядування і підвищення його ефективності, інститути безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування залишаться лише формами, які характеризують можливості, а не саму суспільно-політичну реальність.

Підрозділ 4.2. **Соціально-політичні аспекти трансформаційного процесу**

Вітман К. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор політичних наук, професор*

НЕДОЛІКИ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ

Недоліки антидискримінаційного законодавства України неодноразово відзначали правозахисні організації та інститути Європейського Союзу. Європейська комісія проти расизму і нетерпимості – незалежний контрольний орган з прав людини створений при Раді Європи, який спеціалізується на питаннях протидії расизму і нетерпимості, у Третій доповіді по Україні рекомендувала українським органам влади посилити чинне законодавство щодо ненависницьких виявів і злочинів расистського характеру. Зокрема шляхом: імплементації антидискримінаційних норм у законодавство усіх сфер, включаючи зайнятість, освіту, охорону здоров'я; формування законодавчої бази врегулювання статусу біженців, мігрантів, іноземців та осіб без громадянства; застосування політико-правових механізмів стримування зростаючих проявів насильства скінхедів та неонацистів, які створюють атмосферу небезпеки для вихідців з Африки, Азії, Кавказу, Середнього Сходу та євреїв.

З часу прийняття Третьої доповіді кримінальне законодавство проти злочинів расистського характеру в Україні не було посилено й влада досі не вжила вичерпних антидискримінаційних законів у сфері цивільного й адміністративного права. Змін зазнала лише ст. 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань» в частині посилення штрафних та каральних санкцій за злочини на ґрунті расової нетерпимості. Тоді як ЄКРН рекомендувала внести зміни до ст. 161 КК України, по суті, які сприяли б переслідуванню поширення расової ворожнечі та ненависті. Зокрема Європейська комісія проти расизму і нетерпимості пропонувала поширити сферу дії цієї статті на всіх

осіб, що перебувають під юрисдикцією України. Адже ст. 161 КК України посилається лише на громадян України. Інші категорії осіб (іноземці апатриди), що перебувають на території України, не можуть апелювати до неї, в такий спосіб зазнаючи дискримінації.

Міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch зазначає, що увага влади до питань антидискримінаційного характеру в 2010 році була суттєво ослабленою навіть порівняно з попередніми роками. У червні було ліквідовано департамент МВС з моніторингу ситуації з правами людини, створений в 2008 році для боротьби із проявами расизму й ксенофобії. У серпні у МВС було ліквідовано також підрозділ з розслідування злочинів на ґрунті міжетнічної ворожнечі. Відтак, офіційна статистика таких злочинів правоохоронними органами не ведеться або не публікується. Незважаючи на те, що українському законодавстві присутність у правопорушеннях та злочинах мотиву расової, національної або релігійної ненависті вважається обтяжуючою обставиною, ця норма практично не застосовується судами, оскільки судді не мають спеціалізованої підготовки розгляду справ за участю чинника міжетнічної ворожнечі.

Таким чином міжнародні організації вкотре вказали на недостатню увагу держави до вирішення етнонаціональних проблем, зокрема до формування законодавчої бази, яка сприяла б їх розв'язанню. Однак навіть у питанні напрацювання антидискримінаційного законодавства з протидії проявам расизму та нетерпимості в українському поліетнічному суспільстві законодавці обрали відмінний від європейських стандартів шлях. Наприклад, Європейська комісія проти расизму і нетерпимості рекомендувала Україні визначити роль Уповноваженого з прав людини щодо розгляду питань, які стосуються проявів расизму та расової дискримінації. У нормативних документах інституту Омбудсмена згадуються завдання щодо запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод. Періодично інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини реалізує програми моніторингу становища національних меншин, у ході яких виявляє і фіксує випадки порушення їхніх прав, а також дискримінації. Однак ця інформація системно не використовується законодавцями для напрацювання правих норм з вирішення проблем національних меншин, мігрантів та інших категорій населення, які найчастіше зазнають дискримінації.

Також Європейська комісія проти расизму і нетерпимості рекомендувала українським органам влади визнати зростання присутності радикальних екстремістських груп в Україні. Комісія у своїй доповіді зафіксувала збільшення проявів насильства расистського характеру, що здійснюється молодими людьми, які належать до організацій скінхедів та неофашистів. Таке насильство спрямоване проти іноземних студентів, шукачів притулку, біженців та іммігрантів, бізнесменів, дипломатів. Навіть українці, які стають на захист жертв нападів расистського характеру або ведуть систематичну боротьбу з цим явищем, також стають мішенню ксенофобських проявів. СКРН наголосила, що органи влади не вживають специфічних заходів задля заборони або контролю протиправної діяльності подібних організацій. Визнання факту існування та поширення насильства, що здійснюється неофашистами, є важливим кроком, необхідним для запобігання небезпечній дестабілізації міжетнічного миру та злагоди в Україні. Тим

часом українські посадовці найвишого рівня схильні заперечувати навіть існування організацій скінхедів в Україні.

У зв'язку з цим ЄКРН порадила українським органам влади запровадити відповідний моніторинг діяльності неофашистських організацій у тісному співробітництві з неурядовими та громадськими організаціями; ввести питання боротьби з расизмом і расовою дискримінацією до шкільної програми вивчення прав людини; організувати підготовку працівників системи правосуддя (міліції, прокурорів, суддів, адвокатів) відповідно до національних та міжнародних правових стандартів стосовно злочинів расистського характеру, що дозволить частіше застосовувати відповідні антидискримінаційні статті чинного законодавства.

Європейські інституції пропонують Україні рухатися у своїй етнонаціональній політиці до європейських стандартів боротьби з дискримінацією, нетолерантністю, расизмом та ксенофобією шляхом адаптації до них українського законодавства. Процес адаптації означає необхідність удосконалення національної законодавчої бази всіх сфер шляхом імплементації в неї антидискримінаційних норм. 2010 рік засвідчив, що українські законодавці пропонують боротися з негативними явищами дискримінації за національною ознакою, неофашизму, расизму на політичному, ідеологічному рівні замість повсякденного, хибно тлумачачи рекомендації європейських інституцій.

Хоча вітчизняні та міжнародні експерти неодноразово вказували у своїх висновках на те, що українське антидискримінаційне законодавство, яке встановлює відповідальність за дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, расової ворожнечі, є неповним, фактично не діє, оскільки не застосовується у судочинстві, і потребує негайного удосконалення. Європейська комісія проти расизму і нетерпимості рекомендувала Україні запроваджувати антидискримінаційні норми, які запобігають конкретним, чітко визначеним дискримінаційним діям в кожній сфері життя. Тоді як українські законодавці намагаються запровадити цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність в першу чергу за ідеології, які мотивують на дискримінаційні дії за певними ознаками – нацизм, неофашизм, комунізм. Така позиція суперечить конституційним демократичним засадам української держави. Адже ст. 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Відповідно до ст. 23, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Тому законодавчі спроби заборонити громадянам дотримуватися певної ідеологічної течії, навіть тієї, що базується на дискримінаційних засадах, недемократичні, безперспективні і суперечать Конституції України. Відповідальність повинна бути встановлена за конкретні протиправні дискримінаційні прояви.

Мацкевич Р. Н.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
к.політ.н., доцент, доцент кафедри соціальних теорій*

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Дієздатність та авторитет влади багато в чому залежать від її соціального визнання та обґрунтування. Таке визнання, по суті, є основним, стратегічним ресурсом будь-якого типу соціальної влади, що й розкриває її суть та призначення. У свою чергу соціальне визнання влади містить у собі два основних компоненти, що становлять його основу: по-перше, усвідомлення пануючим суб'єктом свого права на владу, наявність реальної можливості та здатності здійснювати цю владу; по-друге, сприйняття цієї влади, думка про владу, відношення до неї підвладного суб'єкта, який визнає владу (наприклад, народу або, принаймні, більшої його частини).

Слід зазначити, що позначена формальна сторона соціального визнання влади залишається незмінною на всіх етапах розвитку суспільства. Але зміст інституту соціального визнання влади перетерплює істотні зміни в ході історичного розвитку.

Ретроспективний аналіз дає можливість виділити три основних еволюційних рівні, які проходить у своєму розвитку інститут соціального визнання влади:

1) протосоціальний, який характеризується прикордонним, перехідним станом людини від стадної організації до соціальної. Цьому історичному етапу (рівню) відповідає інстинктивне-біологічне визнання влади;

2) соціально-архаїчний рівень характеризується додержавними формами організації соціуму. Тут визнання соціальної влади здійснюється на підставі традиції, міфів, харизми й т. д.

3) політичний рівень, який характеризується державною організацією суспільства. Тільки цьому рівню притаманний інститут легітимації, який розуміється у сучасному термінологічному значенні.

Легітимність державної влади – це соціальне визнання її права на керівну роль у суспільстві. Влада надзвичайно необхідна для досягнення державних цілей, тому що державне функціонування навряд чи буде ефективним, якщо не дотримуються відповідні правила. Саме тому, що легітимність відіграє важливу роль, уряд прагне обґрунтувати свою владу, опираючись на певні принципи. По суті, суб'єкт, що претендує на владу, намагається створити ситуацію, в якій рішення визнавалися або дотримувалися б добровільно, на основі моральних засад рішень та законів. Державна влада не може розраховувати на тривале існування та ефективну діяльність, спираючись при цьому лише на насильство. Необхідно добровільна згода, скріплена повагою законності.

Жодний уряд не може повністю покладатися на фізичну силу як на гарант згоди з їхньою владою. Шляхом погроз та репресій можна змусити скоритися лише невелику частину громадян, але, зростаючи, опір владі приводить до масової громадської непокори. Першою передумовою добровільної згоди є тверда впевненість народу в тому, що представники влади мають право займати свої пости, що рішення, які вони розробляють

та запроваджують у життя, шляхом реалізації законних державних інтересів, не зазіхаючи на те, що справедливо вважається приватним та особистим. Як визначав М. Вебер, легітимність є не тільки законністю даної влади з формально-юридичної точки зору, а це явище соціальне, що проявляється пасивній покорі суспільства політичній владі. Так, режими, які виникають в результаті революцій, військових переворотів і т. п. можуть стати легітимними, якщо забезпечать собі підтримку значної частини суспільства. У зв'язку із цим, сама природа легітимності, її джерела та способи забезпечення можуть бути досить різними, залежно від культурного рівня, традицій, психології населення.

Тому, що легітимність є дуже складним політичним феноменом вона й по-різному себе проявляє. Це проявляється в рівні авторитету, визнання, відданості цій владі, здатності та бажання підвладних суб'єктів йти за нею та виконувати її вимоги. Ці фактори, безумовно можуть виступати як окремі критерії, але щоб краще розібратися із самим поняттям легітимності, необхідно розглянути його значення комплексно, стосовно до різних епох і культур. Слід зазначити, що різні критерії легітимності державної влади можна спостерігати й на різних етапах політичного розвитку суспільства. Вихідним етапом цього розвитку стала поява перших державних утворень. Виникнення нової управлінської функції, її інституціоналізація супроводжується зміною територіальної організації суспільства.

При аналізі легітимності режиму, особливо в перехідному стані, особливого значення набуває виявлення основних, найбільш значимих акторів легітимації. Не всі верстви суспільства або соціальні групи впливають як на процеси реформ, так і на дифузю підтримки влади. Соціальні групи (за деякими ситуаційними виключеннями) виявляють різний ступінь впливу на суспільну думку та різний ступінь активності, здатність зробити виклик існуючому режиму.

Особливу роль у процесах легітимації відіграє інтелігенція. Коли інтелектуальна еліта в цілому довіряє режиму, то можна говорити, що в державі є оптимістичне майбутнє, і навпаки, якщо інтелектуали протистоять режиму, легітимність останнього представляється вкрай слабкою. Тому влада в перехідному суспільстві повинна приділяти особливу увагу настроям в інтелектуальному та студентському середовищі, демонструвати їм свою особливу турботу та підтримку, постійно шукати форми співробітництва та взаємодії. Тому що саме інтелектуальний елемент, що послідовно сприяє поширенню альтернативних ідей серед населення, і як правило, провокує кризу легітимності. Із цього погляду, політика України є не адекватною та не легітимною. Крім того, слід зазначити, що в посттоталітарних суспільствах важливе значення в процесі легітимації режиму може мати робітничий клас та армія. В окремих випадках важливим фактором легітимації може виступати духовництво, однак це залежить від конкретної історичної ситуації в країні.

Таким чином, обмеження легітимності та втрата довіри можуть пояснюватися як неадекватною політикою, так і проблемами в механізмах управління. Невизначеність та неспроможність влади веде до економічної та політичної кризи, до державної недорозвиненості і відповідно до відсутності позитивного впливу на суспільство. При цьому, в процесі переходу до демократії питання про легітимність режиму здобуває найважливіше значення, у той час як популярність і непопулярність окремих політиків і урядів в політичній перспективі не є головною.

Козьмініх А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
к.політ.н., доцент, доцент кафедри соціальних теорій*

ГЕНЕЗИС ПРАВ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ

Права людини як наука, тобто як система юридичних знань, концепцій і доктрин про виникнення, розвиток і сучасний стан можливостей людини, досить бурхливо розвивається протягом останніх років в Україні. Це обумовлено зміною відношення до людини з боку держави, визнання людини найвищою соціальною цінністю, інтересам якої повинен підпорядковуватись увесь державний лад, система та діяльність органів влади. Проте, права людини – це проблема, яка не виникла нещодавно, це проблема загального історичного, соціального та культурного розвитку усього людства.

Сучасний каталог прав людини, який зафіксований в міжнародно-правових документах, відтворений в національному законодавстві держав – це результат історичного становлення еталонів і стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства. Є всі підстави стверджувати, що увесь історичний розвиток людства пов'язаний зі зміною уявлень про права людини. Культурний прогрес суспільства взагалі є неможливим, якщо він не вносить щось нового у статус людини, якщо особа не отримує з кожною новою сходинкою розвитку додаткові свободи. Навіть якщо права є класово обмеженими, але все одно вони розширюються від однієї суспільно-історичної формації до іншої. Як справедливо вказують деякі автори, античний раб є більш вільним, ніж первісний дикун, середньовічний кріпак вільніший за раба, буржуазне суспільство створило умови для формальної свободи усіх членів суспільства, і з цим не можна не погодитись.

Первіснообщинний лад помилково вважають «золотим періодом людства», в якому нібито існувала повна свобода і не порушувались права особи. З цим не можна погодитись, оскільки що було порушувати, якщо і розуміння прав, як таких не існувало. Первіснообщинний лад характеризується наявністю так званих «мононом», тобто норм, які не можуть бути кваліфіковані як норми релігії, моралі, звичаєвого права – це правила, сформовані на засадах звички, що обумовлена доцільністю певної поведінки, яка є корисною для окремої особистості лише в тих межах, в яких вона корисна для роду, племені. Ці норми ніколи не давали переваг одного члена роду над іншим, тобто закріплювали умовну «первісну рівність», але суть цієї рівності полягає у відсутності свободи, оскільки людина цілком поглинається суспільством, життєдіяльність індивіда досить жорстко регламентована.

Пальму першості щодо формування цілісної філософської концепції щодо людини, її прав і свободи утримує безумовно Аристотель, який обґрунтував це з позиції того, що людина – це істота політична, суспільна і яким були розроблені основоположні категорії, поняття, що складають основу сучасного праворозуміння. По-перше, це вчення про справедливість розподільчу (таку, що розподіляє) – під якою розуміється розподіл усіх благ для людей за їх здібностями, пропорційно вкладу у загальну справу і справедливість урівнюючу (таку, що зрівнює), коли мова йде про рівність перед законом,

рівність між рівними (питання злочину і покарання, відшкодування шкоди, цивільно-правові угоди). Цей принцип майже в незмінному вигляді покладений в основу більшості сучасних правових систем. Дійсно, не можуть бути абсолютно рівні між собою люди з різним рівнем освіти, або з врахуванням їх стану здоров'я, віку, і відповідно у випадку розподілу будь-чого (влади, винагород) враховуються їх особисті властивості і здібності, але коли мова йде про захист їх природних прав, то вони повинні бути однаковими для всіх. Крім того, Аристотель вперше поділив право на право природне і волевстановлене (позитивне), поклавши тим самим початок спору між позитивістами і прихильниками природного походження прав людини, яке продовжується і дотепер.

Ідеї визнання прав і свобод людини безперечно були притаманні і український філософії та знайшли своє продовження в історії українського конституціоналізму. Ще у «Велесовій книзі» – пам'ятці IX ст. філософія зумовлена духом віри, любові і надії, а вінцем цього духу є свобода і самоцінність особистості. Окремі уявлення про права людини знаходимо в таких джерелах, як «Руська правда», «Слово про закон і благодать», «Повчання Володимира Мономаха», пізніше у Литовському статуті знаходимо ідеї рівності всіх перед законом, особистої відповідальності, захисту прав людини з боку держави.

Людина, її права цікавили і українських філософів. До ранніх українських гуманістів можна віднести таких вчених, як Юрій Дрогобич (XV ст.), Павло Русина, Станіслав Оріховський (XVI ст.). Глобальне дослідження людини, особистості провів геніальний український філософ Г. Сковорода, який науку про людину, та її частя вважав найважливішою з усіх наук. Послідовно ідею природних прав та договірну теорію походження держави відстоював Я. Ковельський, який зазначав при цьому, що всі громадяни мають бути формально рівними перед законом, влада і особа повинні нести взаємну відповідальність. Безумовно важливу роль для становлення ідей прав людини на Україні відіграли і праці українських теоретиків української державності М. Грушевського, В. Винниченка, О. Кістяковського та інших. Зокрема, заслугою М. Грушевського серед інших, необхідно вважати привернення уваги до прав національних меншин, прав людини на мову, релігійних прав. На позиції прогресивного конституціоналізму стояв О. Кістяковський, який послідовно відстоював надання людині демократичних прав, зокрема, захист свободи слова і віросповідання, права зборів, загального виборчого процесу та інші.

Перші спроби правової регламентації прав окремих соціальних груп в українських конституційних актах доцільно проілюструвати ст. 11 Конституції Пилипа Орлика від 5.04.1710 р., в якій встановлювались і оголошувались права вдів козаків, їхніх дружин та дітей-сиріт. В якості окремих статей закріплювались взаємовідносини людини з українською державою в Конституції УНР від 29.04.1918р., на засадах ліберальної (європейської) концепції прав людини. За радянський період української державності було прийнято 4 конституції (1919, 1929, 1937 та 1978 рр.), які тим чи іншим чином відтворювали ідею прав людини, проте, не враховували міжнародні стандарти, зокрема, положення про те, що основою свободи особистості є право приватної власності.

Права і свободи людини і громадянина є основоположною частиною чинної Конституції України і розглядаються вони не як даровані державою своїм громадянам, а як такі, що належать людині від народження, існують незалежно від діяльності держави та є невідчужуваними та nepopушними.

Каретна О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій*

РОЗВИТОК МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

В Україні, за роки незалежності, відбулися кардинальні трансформаційні зміни, що супроводжувалися розпадом старої політико-ідеологічної системи та поступовим утвердженням нових національних цінностей і пріоритетів. В цей період, вибудовувалася демократична політика, створювалася нова система суспільно-політичних та економіко-соціальних відносин, закладалися основи громадянського суспільства.

Як молодіжна політика в цілому, так і державна молодіжна політика зокрема значною мірою реалізуються через саму молодь, молодіжний рух, молодіжні організації та об'єднання в результаті відповідної їх діяльності. При цьому маємо враховувати, що молодь ніколи не була, не є і не може бути однорідною. Вона різниться за рівнем освіти, професійної підготовки, ціннісних орієнтацій, соціальної активності, участі у політичних та інших суспільних процесах. Це має принципове значення при розробці і реалізації державної молодіжної політики, в тому числі і в Україні. Саме тому постає питання про молодь як суб'єкт суспільних перетворень, а звідси – і про саме цю вихідну позицію у формуванні державної молодіжної політики (Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / Головатий М. Ф. – К.: Наукова думка, 2003. – 236 с.).

Вітчизняний і міжнародний досвід засвідчує, що прорив суспільства до нової якості можливий лише тоді, коли до трансформаційних процесів активно долучається молодь, яка є найбільш динамічною частиною населення. Молодіжні громадські об'єднання стали важливим чинником залучення молоді до участі в суспільних процесах, сприяють задоволенню її соціальних, професійних, освітніх та інших потреб. Ефективна діяльність молодіжних об'єднань, підвищення їх політичної суб'єктності є суттєвою складовою поглиблення демократизму, розширення «третього сектора» й розбудови державності в Україні.

Державна молодіжна політика – це специфічний напрям діяльності держави, що здійснюється в інтересах молодих громадян і суспільства з метою збереження та розвитку молодіжного потенціалу і через це, забезпечення соціального відтворення, оновлення та прогресу суспільства. Активізуючи інтереси й потреби молодих громадян і розкриваючи протиріччя, що супроводжують процес досягнення цілей, державна молодіжна політика покликана розв'язувати виникаючі проблеми, направляти їх у русло цивілізованої взаємодії, діалогу суспільства і молоді (Лук'янова Н. Державна молодіжна політика в Україні [Текст] / Наталія Лук'янова // Віче. – 2009. – № 22. – С. 15–16.).

Формування і реалізація державної молодіжної політики в Україні відбувається на фоні загальних тенденцій демократизації суспільства, підвищення ролі молоді і водночас розширення можливостей для соціалізації та індивідуального розвитку особистості, підвищення значення принципу партнерства в побудові стосунків держави й інших суб'єктів соціальної дії, зокрема молоді.

Встановлено, що реалізація молодіжної політики на сучасному етапі розвитку української держави повинна активніше включати в себе такі елементи як «молодіжні організації» та «молодіжні рухи», на які мають значний вплив політичної структури й ідеологічні течії та які характеризуються входженням молоді у «велику політику», як окремої соціально-демографічної групи з власними економічними, соціальними та політичними інтересами. Тому стосунки держави з молоддю задля формування та реалізації державної молодіжної політики мають базуватися на основі принципу консенсусу між молодіжним середовищем та державними структурами. (Циганенко Г. Чинники схильності молоді до участі в політичних організаціях [Текст] / Г. Циганенко // Соціальна психологія. – 2007. – № 3. – С. 47–57).

Система державного управління у сфері молодіжної політики діє через певні механізми (правовий, організаційний, фінансово-економічний та ін.), які визначено як сукупність засобів державного впливу (правових норм, принципів, практичних заходів, методів, інструментів), спрямованих на створення суб'єктами державного управління умов і гарантій соціального становлення й розвитку молодих громадян, виникає нагальна вимога, з одного боку, комплексного їх упровадження та взаємоузгодженого удосконалення, адже ці механізми характеризуються органічними зв'язками, а з іншого – реалізації при цьому організуючої ідеї щодо належного життєзабезпечення молодих громадян.

Існуючий розрив між цілями молодіжної політики держави та реальним станом молоді свідчить, що в умовах трансформації українського суспільства, не вдалося знайти оптимальні шляхи й механізми оперативного реагування на нові явища, що призвело до суттєвого погіршення становища значної частини молоді та обумовило збільшення рівня недовіри нового покоління до влади й основних інститутів українського суспільства. Побудова якісних відносин держави і молоді можлива за наявності певних передумов: визнання молоді стратегічним ресурсом розвитку України, утвердження її прав, забезпечення гідного рівня життя, розширення демократичної участі в розвитку суспільства. [Похресник А. Европа и Украина: трансформации общества и жизненные ориентации молодежи // Персонал. – 2002. – № 12. – С. 62 – 64].

Удосконалення організаційного механізму державного управління у сфері молодіжної політики вимагає розробки науково обґрунтованої стратегії державної молодіжної політики, упровадження демократичних засад у діяльність системи органів державного управління, розвитку кадрового потенціалу, налагодження діалогової взаємодії органів влади і громадськості. За цих умов політика держави припускає динамічність і диференційований підхід, керованість і самоврядність.

Вирішувати проблеми державного управління у сфері молодіжної політики в сучасних умовах необхідно шляхом переходу до нової управлінської парадигми. Вона має включати побудову паритетних відносин між органами влади і молоддю, поєднувати елементи державного і громадського управління, забезпечувати максимальне залучення громадськості до вироблення і здійснення обґрунтованих, узгоджених управлінських рішень з урахуванням запитів молоді та активізації її власних зусиль.

Тельник М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
к.політ.н, асистент кафедри соціальних теорій*

«ДЕЕСТЕТИЗАЦІЯ» КУЛЬТУРИ ЯК ПРОЯВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В ПОЛІТИЦІ

Входження людства до етапу глобалізації охарактеризувалося загостренням багатьох протиріч суспільно-політичного та культурного розвитку. Однією з таких проблем стала тенденція «деестетизації» сучасності, на яку все частіше звертають свою увагу політологи, культурологи та інші дослідники.

Вищевказана тенденція знайшла свого прояву, зокрема, в поступовому знеціненні традиційного життєвого устрою, формуванню та активному просуванню нових стандартів життя, характерних для суспільства, де домінують тенденції споживання та комерційного відношення до культурних цінностей. Такі тенденції, які отримали дотепну назву «макдоналізація культури», викликають незадоволення та недовіру до неконтрольованих глобальних тенденцій у населення багатьох країн світу.

Саме на цьому етапі, як ніколи гостро, постає питання збереження естетичної складової життя людства, дослідження ролі цієї нематеріально, але від цього не менш важливої для здорового розвитку світового суспільного організму, категорії.

Розглядаючи питання глобальної «деестетизації» сучасності як прояву тенденцій політичного розвитку світу, перш за все, хотілося би визначити поняття естетики в культурному та загальнолюдському розумінні.

Термін «естетика» походить від грецького слова «aisthetikos» – відчуття; такий, що відчуває. В самому загальному сенсі естетику можна зрозуміти як науку про чуттєве пізнання світу, яка пізнає та створює прекрасне та знаходить свій вияв в витворах мистецтва.

Безперечно, мистецтво як таке, а також прекрасне як внутрішнє наповнення будь-якого витвору мистецтва, завжди привертало до себе увагу дослідників. Довгий час естетичні міркування знаходили свого прояву в творах відомих філософів, теологів, митців тощо.

Кожний етап розвитку людського суспільства, його історична та політична динаміка вносили до предмету естетичного розвитку щось своє, доповнюючи, ускладнюючи та збагачуючи його. Так, період античності в перших загальнофілософських приближеннях до цього складного феномену виокремив питання краси та гармонії навколишнього світу, довершеності людського тіла тощо. Красота мистецтва сприймалася в цей час, перш за все, як своєрідне продовження гармонії світу та того, що створено природою.

Середньовічні теологи розглядали естетичні питання як один з шляхів пізнання Бога, один із його численних проявів. Розуміння краси та гармонії цього періоду було звужено до теологічних та церковних трактувань. Безперечно, таке звуження зараз

представляється необґрунтованим та надмірним, однак саме завдяки цьому періоду поглибилось розуміння естетичної краси саме в межах її відповідності красоті духовній. Крім того, завдяки протиставленню фізичного так духовного світів, відбулося відокремлення нематеріальної складової естетики.

Надзвичайно великий доробок до розуміння поняття, яке нами розглядається, був зроблений у епоху Відродження. В цей період відбувається повернення до античних цінностей, але це не було сліпе їх копіювання. Якщо визнати, що історія людства рухається по спіралі, то доречним стає порівняння з новим витком суспільного прогресу, коли естетичні категорії античності знайшли своє застосування на більш складному та довершеному етапі суспільного прогресу з урахуванням тих знань, яке отримало людство в Середньовіччі.

Головним напрямом розвитку естетичних поглядів Відродження стає сфера образотворчої практики, намагання вже більш свідомо, ніж у попередніх етапах, наповнити духовним змістом матеріальні форми. Цей процес, на відміну від епохи Середньовіччя, сповнений світла гуманізму та антропоцентричного розуміння світу.

На початку Нового часу естетична складова починає не тільки бути присутньою в мистецтві, а й прагне формувати його норми. Це відбувається через політизацію мистецтва, коли все більшим стає акцент на суспільному призначенні художньої творчості, її моральній та пізнавальній значущості.

Безпосередньо в науковий обіг поняття «естетика» було введено в 1750 році німецьким філософом-просвітником Олександром Готлібом Баумгартеном в його творі «Естетика». Саме з цього часу починається науковий період вивчення естетичних норм. За цей період людство приходить до розуміння, що естетична складова стосується не лише природи, або релігії та не лише художнього або образотворчого мистецтва. Очевидним стає факт, що естетика пронизує собою абсолютно всі сфери людського існування і лише за умови дотримання вимог естетичності можливий суспільний та політичний прогрес всього людства.

Увага дослідників до зниження загального рівня естетичних цінностей людства викликана на нашу думку тим глобалізаційним тиском, який відчувають сьогодні на собі традиційні форми самозбереження суспільно-політичних організмів. Адже цей тиск супроводжується намаганням замінити духовну специфіку кожного регіону світу його комерційним сурогатом, перетворити унікальну форму існування кожного народу на своєрідний «бренд», який легко та неодноразово можна продати.

Занепокоєння з цього приводу є зрозумілим та природним, адже невлучність естетичної субстанції дозволяє лише відчути її присутність або відсутність в людському житті, але робить надзвичайно важким, навіть її визначення, не кажучи вже про захист та збереження. Вважаємо, що глобалізаційні тенденції, як лакмусовий папірець, проявляють слабкі місця сучасного стану суспільно-політичного організму, а також вказують можливі шляхи його подальшого розвитку.

Милосердная И. М.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры социальных теорий, кандидат политических наук*

ЭФФЕКТИВНОЕ ПОЛИТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА

На современном этапе развития общества появляется большое количество вопросов, которые касаются повышения эффективности государства. В свете этого возникает новый интерес к проблеме управления, в целом, и его политической разновидности, в частности. Поэтому необходимость концептуализации феномена политического управления, а также явлений и процессов его осуществления не вызывает сомнений. Адекватный вызовам выработанный механизм политического управления будет содействовать стабильному развитию страны. Еще с древних времен политические деятели, философы, ученые задавались вопросом относительно того, каким именно должно быть управление, какие мероприятия необходимо применять для обеспечения благосостояния населения и стабильного характера общественно-политических процессов. Учитывая бифуркационное состояние развития человеческой цивилизации, исследования этой проблемы приобретает именно сегодня все большую актуальность.

Для Украины актуальность вопросов механизма политического управления усиливается наличием постоянного социального спроса: от выработки эффективного механизма осуществления политического управления будет зависеть дальнейшее развитие и стабильность страны. Следует обратить внимание и на то, что во время исследования проблемы управления возникает большое количество вопросов, которые касаются разработки конкретных рекомендаций относительно выработки алгоритмов взаимодействия органов власти. Особенного внимания нуждается анализ баланса между ветвями власти, действенности систем сдержек и противовесов, которые влияют на эффективность осуществления политического управления в государстве. Во время реализации функции управления, политическая власть страны должна иметь полную и своевременную информацию, которая является залогом ее адекватности импульсам, приходящим из социальной среды.

При исследовании политического управления актуальным является вопрос относительно осуществления коммуникативной связи между различными государственными органами, – с одной стороны, а также – между властью и гражданским обществом, – из другого. Здесь речь идет об обратной связи, которая представляет собой один из основных компонентов механизма политического управления.

Если же говорить о феномене политического управления, то следует отметить, что он выступает как функция «выхода» политической системы, а также, он является и почвой деятельности управленческих институтов, среди которых ведущая роль принадлежит государству, как основному институту политической системы. Кроме этого следует отметить, что государство включает в себя механизм политического управления, а так-

же тех, кто его осуществляет – правительство, которое состоит из конкретных органов и лиц, которые занимают официальные должности и осуществляют власть от имени государства. Высшие органы политической власти в лице председателя государства и его аппарата, правительства, парламента и судебных учреждений, которые играют роль управляющей системы через политическое управление, а также принятие и внедрение политических решений.

Как было отмечено ранее, исследуя политическое управление необходимо обратить внимание на взаимосвязь государства и гражданского общества. Если говорить о гражданском обществе, то его можно определить как совокупность социальных связей и институтов, действующих в обществе в рамках правового поля независимо от государства, но во взаимодействии с ним. Государство и гражданское общество дополняют друг друга. И если государство функционирует на основе механизмов управления, то гражданское общество способствует адаптации политической системы общества. Человек в государстве может быть привлечен к политическому управлению, при осуществлении которого он способствует реализации интересов, осуществляет влияние на государство. Но такое взаимодействие государства и гражданского общества является эффективнее при демократическом режиме политической системы. Если в государстве происходит социодинамика политического режима в сторону антидемократического режима, то в таком случае признается однонаправленная направленность осуществления влияния субъектом на объект политического управления. И при таких условиях человек не может реализовать свои права в полной мере и влиять на существующую систему в государстве.

Следует также отметить, что рассмотрение проблемы эффективности политического управления невозможно без анализа такого феномена как политическая власть, которую необходимо выделить в качестве его интегрирующей характеристики, поскольку она может быть представлена как совокупность функций политического управления, с помощью которых она осуществляет влияние на управляемых. И такое влияние является эффективнее также при демократическом режиме государства, в котором функционирует принцип сдержек и противовеса ветвей власти, а потому политическое управление в государстве будет осуществляться более эффективно.

Что же касается украинской политической системы и осуществления политического управления в ней, то можно отметить следующее:

1. основной проблемой современной политической системы Украины является несбалансированность между президентским и парламентским сегментом, который порождает конфронтацию между законодательной и исполнительной властью;
2. низкий уровень развития гражданского общества и его институтов. А такое положение не позволяет совершать диалог между государством и гражданами.
3. украинской политической системе характерен такой механизм политического управления, в котором присутствует отсутствие системности в действиях, ситуационный характер принятия решений, а также низкий уровень планирование, что, в свою очередь, снижает эффективность политического управления для развития государства.

Купцова І. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри соціальних теорій*

СИМВОЛІЧНИЙ ВИМІР ІМІДЖУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЦІ

Феномен іміджу у сучасному політичному дискурсі розглядається в рамках різних за своїм змістом підходів. Принциповим у плані дослідження політичного іміджу є питання щодо природи іміджу в контексті співвідношення його форми та змісту. Незалежно від позиції з даного питання, взаємозалежність форми політичного іміджу та його змісту вимагає однаково ретельного аналізу кожної з цих категорій. У даній статті зупинимося на дослідженні символічного виміру іміджу, тобто на розгляді політичного іміджу з точки зору значення його форми.

Природа політичного іміджу обумовлює його існування у символічному просторі політики. Імідж представляє собою конструкцію, що відображає усталену знакову систему. Символ на ряду із знаком в рамках теорії комунікацій постає основною комунікативною одиницею. Тому дослідження політичного іміджу вимагає визначення позиції інтерпретації даних понять.

Однією із площин існування символів, безперечно, виступає політика. Політика як специфічна сфера життєдіяльності фіксує свій досвід за допомогою символів. Символи становлять духовну основу та засіб ідентифікації в політичному просторі. Вони опосередковують презентацію політичних акторів, впорядковуючи всі ідеальні компоненти політичного простору. Символи стають найлогічнішою формою вираження політичного.

Символ забезпечує збереження та функціонування значимої для соціуму інформації. Незамінність символів у виконанні низки важливих функцій у політичному процесі обумовлюється їх основними якостями. Серед яких – доступність, багатозначність, простота.

Символи спираються на стереотипи масової культури, які і повинні гарантувати легкість сприйняття інформації та її доступність. Взаємозалежність символів та певного культурного досвіду приводить до того, що зміна культурного підтексту може означати отримання символом нового значення. Багатозначність, гнучкість символів створює умови для їх комбінаторики. Часто панівна політична сила звертається до символіки протестних та опозиційних груп для укріплення власного авторитету.

Варто зазначити, що просте політичне повідомлення у вигляді символу сприймається набагато краще, ніж повідомлення, передане за допомогою більш складних форм. Вітчизняний вчений Почепцов Г. Г. вважає, що імідж як одиниця символічного світу виступає «результатом обробки величезного потоку інформації, що став невід'ємним атрибутом сучасного світу» (Почепцов Г. Г. *Имиджология* К.: «Ваклер», 2004., с. 342). Так адресат комунікації отримує інформацію у найзручнішій для сприйняття формі.

Високий рівень емоційності, що характеризує існування символів, сприяє посиленню значення групових цінностей. Для певної групи власні символи можуть набувати неабиякого значення.

Вивчення механізму формування суспільної думки викристалізовує категорію соціального стереотипу. Вперше термін було використано класиком американської журналістики У. Ліппманом. Спираючись на знамениту алегорію печери Платона, У. Ліппман наголошує на тому, що людина відділена від світу псевдосередою, що складається із забобонів, стереотипів та спрощених моделей. Спрощений механізм сприйняття дійсності несе в собі захисну функцію, огороджуючи людину від стресів.

Отже, політичний імідж у даному контексті виступає в якості символічного образу. Політичний суб'єкт стає основою для народження його символічного образу – іміджу. Результат такої самопрезентації багато в чому залежить від досвіду символічної комунікації та культурної угоди, що склалася у певному комунікаційному просторі. Помилкова інтерпретація символічного значення, типічного для даної культури не тільки ускладнює комунікацію, але може стати причиною відчуження або навіть конфлікту.

Імідж політика може виступати символом певної групи. З цим, наприклад, пов'язують процес ідентифікації партій за іміджем її політичного лідера. Досвід передвибірної боротьби демонструє, що в Україні більшість партій у своїх програмах дотримуються схожих позицій щодо вирішення найважливіших соціально-економічних проблем. У такому випадку іміджі партійних лідерів набувають неабиякого значення у процесі ідентифікації партії.

Імідж політика стає символом, що допомагає індивіду визначити свою прихильність тій чи іншій політичній силі. Відомий політтехнолог Жак Сегела однією з аксіом передвибірної боротьби вважає принцип, згідно з яким «голосують за людину, а не за партію» (Сегела Жак. Национальные особенности охоты за голосами. Так делают президентов. – М.: «Вагриус», 1999, с.5).

І навпаки, часом політичні символи виконують функцію ідентифікації політика за партійною ідеологією. Наприклад, під час виборів до місцевих рад у 2010 р. кандидати, що обиралися за мажоритарною системою, активно використовували ім'я та символіку партії, яка їх висувала.

Символи, виступаючи інструментами позиціонування політичного суб'єкта в рамках певної політичної ролі, набувають важливого значення при створенні політичного іміджу.

Незважаючи на те, що символ справді є невід'ємним елементом політичного процесу, все ж не можна гіперболізувати його роль у ньому. Природа символу передбачає існування першооснови у політичній реальності. Символ виступає одночасно інструментом конструювання політичного іміджу та його формою. Символи виконують функцію заміщення різних комплексів першообразів. Символізація означає перехід явищ політичного процесу до більш високих ступенів абстракції. Цінність символічного знаходиться за його межами: у площині реального, яке виступає його змістовним елементом.

Матієнко А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри соціальних теорій*

ПРИЧИНИ ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Глибокі соціально-економічні та політичні зміни в різних регіонах планети сприяють стрімкому зростанню національної самосвідомості народів, поглиблюють почуття національної гордості, але водночас подекуди призводять до сплесків войовничого націоналізму. Неврегульованість відносин між націями як в окремих державах, особливо багатонаціональних, так і між різними країнами, загострює національні проблеми, котрі породжують довготривалі міжнаціональні конфлікти, війни, потоки біженців, несуть горе й страждання окремим людям і цілим народам. Як наслідок – національна проблема набуває глобального, планетарного характеру. Тому з'ясування причин загострення міжнаціональних відносин і віднайдення способів розв'язання проблеми самовизначення народів є одним із найважливіших завдань політичної науки.

Проблема регулювання етнонаціональних відносин посідає важливе місце у структурі державної політики абсолютної більшості країн сучасного світу. Особливо вона актуальна для постсоціалістичних і пострадянських держав.

Постсоціалістичні держави успадкували низку етнополітичних проблем, які гостро постали вже у перші роки формальної або юридичної незалежності. Етнополітичні суперечності накладалися на типові проблеми перехідного періоду, серед яких є такі проблеми як:

- економічні кризи,
- рецидиви впровадження демократичних реформ,
- соціальний колапс,
- корупція,
- непристосованість державного апарату для адекватного реагування на етнонаціональні виклики (Вітман К. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми. 2007, с.336).

Однак, країни постсоціалістичного простору швидко привели у відповідність свої моделі етнонаціональної політики до критеріїв Європейського Союзу і стали його членами. Точніше, масив законодавства та становище національних та етнічних меншин, оскільки Євросоюз не ставить вимог безпосередньо до моделі етнонаціональної політики. Кожна країна може якими завгодно методами впливати на етнонаціональну ситуацію на своїх теренах. Головне, щоб при цьому дотримувалися права представників усіх етносів, які проживають або тимчасово перебувають на її території.

У деяких державах спеціально розроблялася нова законодавча база, приймалися відповідні закони про захист прав національних та етнічних меншин, створювалися окремі інституції, що займаються вирішенням конкретних національних проблем. Кілька країн-кандидатів, серед яких Угорщина, прийняли закони про права національних та етнічних меншин, іншим. Польщі та Румунії зокрема, це не вдалося. Тому їх етнона-

ціональна політика в цілому та вирішення конкретних міжетнічних проблем регламентується усім масивом національного законодавства, яке містить окремі статті стосовно національних меншин, а також визначається міжнародними актами. І у Польщі, і в Румунії розроблялися відповідні законопроекти, але вони так і не були прийняті. В Румунії законопроектів про національні меншини було сім, але жоден з них не було винесено на розгляд парламенту (Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики в постсоціалістичних країнах. 2008, с 392).

Етнонаціональне питання для Європейського Союзу залишається надзвичайно важливим, і зокрема щодо юридичних засобів забезпечення. Дослідники цих проблем демонструють дві крайні точки зору. Прихильники першої вважають, що треба встановити жорсткі стандарти, зафіксовані у міжнародних документах захисту прав меншин, і вимагати під кожної країни їх неухильного виконання. Головний аргумент на користь цієї позиції: права національних та етнічних меншин належать до основних прав людини і повинні захищатися міжнародними стандартами. Інша точка зору полягає у тому, що врегулювання прав меншин є внутрішньою справою тієї держави, на території якої вони проживають, і має регламентуватися виключно внутрішнім, національним законодавством. Головний аргумент на користь цієї позиції полягає в тому, що становище меншин у різних країнах неоднакове, тому не варто, та й неможливо відпрацювати на міжнародному рівні єдину систему правил. Тому поки що міжнародні документи, що стосуються захисту прав національних меншин, мають рекомендаційний характер, безпосередньо для етнічних та національних меншин визначальним є внутрішнє законодавство, а також практика його застосування. А оскільки країни Центральної і Східної Європи, що вступили до Євросоюзу, підтвердили відповідність демократичним вимогам, на відміну від інших постсоціалістичних держав, то їх законодавство і практика його застосування також відповідають демократичним принципам.

Котова Л. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри соціальних теорій*

ОПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Для сучасної зарубіжної та вітчизняної політичної науки характерним є визнання опозиції в якості невід'ємного елементу політичної системи демократичного суспільства. Водночас, дослідження цього феномену здійснено переважно в межах інших політичних теорій, що пояснюється сутністю самої опозиції, яка є похідною від поняття влади.

Тенденції у сучасному політичному світі визначають місце та роль політичної опозиції, яка укріплює свої позиції та набуває значущості. В багатьох країнах, що розпочали рух до демократизації, з'являються різні моделі політичної опозиції. В деяких країнах опозиційна діяльність не має законодавчого закріплення. Вочевидь, лише в суспільстві в якому дозволяється свобода думки та слова може існувати політична опозиція. Їй вона повинна бути легітимною, щоб її існування було доречним та впливовим.

Загальною тенденцією останніх десятиріч є формування особливого статусу політичної опозиції в державах, які проповідують принципи демократії – багатопартійності політичної системи. Адже існування такої системи не може біти повноцінним без нормального функціонування опозиційних сил. Розробка проєктів нормативно-правових актів щодо правового статусу політичної опозиції має бути пріоритетом для країн, які, маючи підпільну опозицію, однак не дозволяють їй виражатися у повній мірі й мати право голосу в уряді. Загальні принципи діяльності української політичної опозиції можна знайти в міжнародно-правових актах, Конституції України та законі України «Про політичні партії в Україні».

Процеси розвитку демократії в Україні потребують вдосконалення механізмів формування та функціонування не лише владних структур, а й опозиції. Опозиційна діяльність повинна базуватися на законодавчому акті, що чітко визначає її поняття, основні засади та принципи, засоби впливу та відповідальність за порушення таких норм. Протягом останніх років у парламент було внесено кілька проєктів, які мали регламентувати права опозиції її взаємовідносини з іншими політичними структурами.

Дослідження моделей політичної опозиції у іноземних країнах визначає, що кожна країна проходить шлях до демократії на свій лад. Тому не можна перенести вже існуючу модель на українські лани, адже це не принесе подібного результату. Проте, дослідження таких моделей, визначення їхніх сильних сторін може стати орієнтиром у побудові моделі політичної опозиції в Україні. Наприклад, як взірць можна взяти німецький варіант, в якому опозиція наділена широким спектром повноважень у законодавчій та контрольній сферах, а також здатна впливати на дії виконавчої влади. В орієнтованій на парламент німецькій моделі відсутній єдиний центр опозиції, що є характерним і для України, і вирішення нагальних питань потребує консенсусного стилю прийняття політичних рішень.

Великобританія має найбільш інституціоналізовану модель політичної опозиції у політичній системі. Але її реальний вплив на владу досить незначний. Незважаючи на ряд повноважень, якими наділена офіційна партія опозиції, переважна більшість з них є контрольними, подання альтернативних ініціатив в сфері законотворчості обмежується внесенням поправок.

Основною формою політичної опозиції у цих системах є парламентська. Обсяг її повноважень та прав визначаються на основі політичних традицій та практики. Головними чинниками впливу на формування політичної опозиції є: форма державного правління, партійна система, виборча система, структура вищого законодавчого органу, політична культура суспільства. Опозиція у державі з парламентарною формою правління діє в межах законодавчого органу, і основними її суб'єктами виступають політичні партії. Носіями функцій політичної опозиції в західних країнах виступають політичні партії, групи інтересів та групи тиску, громадські організації, окремі громадяни. Проте основними акторами виступають політичні партії та їхні фракції у вищому законодавчому органі.

В результаті аналізу проблем утвердження політичної опозиції в Україні становлення інституту опозиції має пройти тривалий період випробовувань. Вирішення названих проблем є можливим еволюційним шляхом в процесі демократичної трансформації політичної системи. Незважаючи на це, вже сьогодні можливо відзначити позитивний

рух у досягненні цієї мети. Зокрема, стабілізація партійної системи, демократична ротація і мирна передача влади між двома основними політичними силами, поширення у наукових колах позиції про необхідність законодавчого врегулювання статусу опозиції в Україні та його спроби свідчать про початок інституціоналізації опозиції в державі, метою якої є стабільна демократія. Питання шкідливості чи корисності опозиції часто залежить не так від неї, як від умов її діяльності, що створені владою. Від цих умов залежить залученість чи незалученість опозиції до системи владних відносин в країні.

Головченко А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри соціальних теорій*

ЕТАПИ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Після розвалу Радянського Союзу та внаслідок глобалізації відбувалося свідоме входження (приєднання) країн Центрально-Східної Європи до глобальних процесів. Зважаючи на серединне геополітичне розташування цих країн між промислово розвинуеною Європою з її енергопотребами та Близьким Сходом і Росією – основними постачальниками енергоресурсів до ЄвроСоюзу – ці країни тривалий час не могли б балансувати між двома центрами сили. Зважаючи на історичні зв'язки з Європою, а також на європейську ідентичність країн Центрально-Східної Європи рішення про набуття членства у Європейському Союзі видається природним для центрально-східноєвропейських суспільств, хоча й було воно озвучене на початку 90-х рр. XX ст., тобто у даному випадку євроінтеграційний чинник виявився вирішальним міжнародним чинником інституціоналізації громадянського суспільства в країнах Центрально-Східної Європи.

Наміри набуття членства у Євросоюзі країн Центрально-Східної Європи вимагали виконання ними певних вимог. При цьому важливо враховувати той факт, що інтеграційна стратегія, започаткована урядами країн ЦСЄ, ґрунтувалася на спільній європейській ідентичності їх суспільств. Приналежність до Європи не в географічному, а у соціокультурному (цивілізаційному) сенсі ніколи не ставилася під сумнів громадянами країн. Тому євроінтеграція як стратегічна мета їх держав суспільствами розглядалася насамперед як факт «відновлення історичної справедливості», що стало основною передумовою їх «повернення у Європу». Іншою, не менш важливою передумовою був високий рівень багатосторонньої співпраці у економічній та військовій (наслідком став вступ Польщі, Угорщини та Чехії у 1999 р. до НАТО, що стало складовою їх євроінтеграційної стратегії) сферах. Крім того, динамічно зростав рівень західноєвропейських інвестицій у ці країни. Тобто вже протягом 90-х років країни ЦСЄ інтегрувалися до ЄС хоча й без юридичного оформлення їх членства.

Власне у реалізації стратегії євроінтеграції країн Центрально-Східної Європи виокремлюють три етапи (за О. Ковальновою). Кожен етап включав розробку й реалізацію основних положень узгоджених інтеграційних стратегій урядів країн.

Перший етап датований 1989-91 рр. У цей період країнами Центрально-Східної Європи було декларовано намір розпочати масштабний геополітичний проект «повернення до Європи», а Європейським Союзом – готовність пошуку форм інтеграції. Він характеризувався інтенсивним економічним співробітництвом і активною підтримкою структурами ЄС суспільних перетворень у цих країнах. Протягом цього етапу було встановлено дипломатичні відносини між країнами, встановлено режим найбільшого сприяння у торгівлі згідно з правилами ГАТТ, підписано Європейські асоційовані угоди з Польщею та Словаччиною, Угоду про торгівлю і співробітництво між ЄС, Польщею і Угорщиною. Після роз'єднання Чехословаччини окремі угоди було підписано з Чехією та Словаччиною у 1993 р. Широка економічна підтримка реформам у країнах Центрально-Східної Європи з боку ЄС здійснювалася в межах програми PHARE, яка мала на меті надання фінансової підтримки, здійснення економічних експертиз й залучення інвестицій для проведення економічних реформ, а пізніше стала головним фінансовим інструментом реалізації стратегії розширення Європейського Союзу на Схід. Бюджет програми на початку 90-х рр. складав близько 1 млрд. єкю на рік.

Окрім двосторонньої співпраці, країни Центрально-Східної Європи намагалися виступати колективним суб'єктом, створивши у 1991 р. так званий Вишеградський трикутник за участю Польщі, Угорщини та Чехословаччини (з 1993 р. після роз'єднання Чехословаччини і утворення Чеської та Словацької республік існує у форматі чотирикутника). Метою діяльності цієї структури стала координація дій в області зовнішньої політики і поглиблення відносин з європейськими інститутами та міжнародними організаціями; взаємодія у сфері безпеки; поглиблення економічних зв'язків і взаємовигідних торгових відносин та розширення перспектив співпраці у інших сферах (права людини і національних меншин, екологія, енергетика, інфраструктура та інформація).

Другий етап – 1992-93 рр. – характеризується встановленням політичного діалогу Європейського Союзу і країн Центрально-Східної Європи і відбувався в межах Європейських асоційованих угод, підписаних на початку 90-х рр. XX ст. Цьому не останньою чергою сприяв факт перебування при владі сил ліберал-демократичного спрямування, традиційно налаштованих на Європу. Але програші цих сил на парламентських або президентських виборах у наступні роки (прихід до влади А. Квасневського на зміну Л. Валенсі у Польщі, В. Мечіяра у Словаччині) дало підстави скептикам вважати рішення про вступ до Євросоюзу виключно рішенням еліт. Але, як свідчать дані соціологічних опитувань, найвищий рівень єврооптимістів у країнах Центрально-Східної Європи спостерігався на початку-середині 90-х рр. і сягав 80-90 % і підтверджує, що еліти виражали волю суспільств. Водночас ЄС для громадян держав Центрально-Східної Європи асоціювався перш за все з високим рівнем життям. Реальні ж стратегії вступу не були розроблені. Найбільшим успіхом цього етапу вважається вироблення і затвердження критеріїв членства в Євросоюзі для країн Центрально-Східної Європи.

Третій етап – 1994-97 рр. – розпочався з подання заяв держав Центрально-Східної Європи на вступ до Європейського Союзу. Тоді ж було проведено комплексну оцінку суспільно-політичних перетворень в країнах-претендентах і на основі контролю відповідності стану внутрішніх інституційних реформ «копенгагенським критеріям» було ухвалено рішення щодо їх спроможності прийняти на себе зобов'язання членства.

Оскільки критерії членства у ЄС вимагають не стільки досягнення економічних стандартів, скільки відповідного рівня консолідації демократії (гарантії відкритості і прозорості політичного процесу), а відтак і безпеки розвитку усіх країн-членів цієї організації, для країн-неофітів – вихідців з радянського блоку були розроблені спеціальні політичні критерії членства, відомі як «копенгагенські критерії». Їх сутність полягає у забезпеченні стабільності функціонування політичних інститутів, забезпеченні незалежного судочинства, прозорості і демократичності виборів, незалежності ЗМІ, дотриманні прав і свобод громадян, захист національних меншин тощо.

Акімова А. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри соціальних теорій*

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Ми живемо в досить складний та специфічний час, в якому відбуваються різні соціально-політичні та економічні трансформації. Вплив перетворень не міг не відобразитись і на без того нестабільній політичній ситуації в Україні.

Сучасна політична ситуація в Україні дедалі загострюється і являє собою досить складне і багатогранне явище. На даний час в державі спостерігається досить високий рівень політичної напруги, що обумовлено не тільки загостренням у відносинах влади з опозицією, але й всередині правлячої партії.

Одним з унікальних феноменів політичного і суспільного життя в країні є інститут політичного лідерства, який з урахуванням усіх змін та проблем в державі і суспільстві набуває все більшої актуальності.

Феномен політичного лідерства завжди привертав велику увагу і був предметом дослідження істориків, філософів і представників світової та вітчизняної політичної думки. Проблема політичного лідерства має давню історію і знаходить своє відображення в працях багатьох мислителів античності. Античні історики та філософи – Геродот, Плутарх, Светоній – вважали державних діячів істинними творцями історії. Наприклад Платон вважав, що державні функції можуть виконувати тільки вибрані – ті, хто отримав особливе виховання і має досвід управління державними справами. Людей, які не володіють належними знаннями, слід усунути від здійснення управлінських функцій, щоб уникнути хаосу в державному керівництві (Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологія. 2008, с. 302). Ці вчення стали платформою для подальшого формування концепцій та теорій про політичне лідерство мислителями середньовіччя, епохи Відродження та Новітнього часу. Значний вклад в дослідження явища політичного лідерства несли Н. Макіавеллі, М. Вебер, Ф. Ніцше, З. Фрейд, Г. Тард, Г. Лебон, Т. Адорно, Є. Фромм, Г. Лассуел, Ж. Блондель, А. Тойнбі, Л. Фройд, Х. Ортега-і-Гассет.

Ідею політичного лідера як надлюдини сформулював Ф. Ніцше. На його думку, політичний лідер – це завжди сильна особистість, наділена всіма можливими чеснота-

ми, яка здатна нав'язати свою волю масам. Французький соціолог Г. Тард вважав, що лідер є рушієм суспільного процесу, силою, що спонукає та певною мірою скеровує розвиток людської історії. Більшість населення не здатна до творчості, розуміння сутності історичного, політичного, соціального розвитку, і тому цю роль виконує лідер. В своїй концепції Н. Макіавеллі розглядав політичного лідера як володаря, здатного використати всі доступні засоби для збереження влади, наведення порядку.

Одним із перших, хто запропонував типологізувати політичне лідерство, був М. Вебер. Виходячи з трьох типів легітимного панування, він виділив три типи лідерства: традиційне, раціонально-легальне і харизматичне. Найбільш цікавим Вебер вважав феномен харизми, який заснований виключно на особистості лідера, якому приписуються божественні здібності.

І цілком закономірно, що саме зараз, в період кризи в країні виникла потреба в сильному політичному лідері, який здатний забезпечити стабільність в суспільстві та побудувати сильну політичну систему, оскільки при слабкому політичному лідері не може бути сильної політики в державі. Відсутність сильної політичної системи в країні призводить до того, що влада в державі не розвивається а її представники займаються самозбагаченням і свавіллям, нехтуючи інтересами та потребами народу. Реалізація політичної влади в країні не може здійснюватися без політичного лідера, який займає центральне місце у владних відносинах.

Реалізація політичної влади здійснюється політичним лідером на основі своїх власних поглядів, переконань стосовно оточуючого середовища та конкретної політичної ситуації. Сукупність політичних поглядів і переконань утворюють єдину систему, яка дозволяє політичному лідеру орієнтуватись в політичній реальності і обирати відповідну стратегію та механізм реалізації влади. Ці політичні переконання можуть змінюватись у відповідності до специфіки політичних відносин, природи конфлікту та здатності політичного лідера впливати на перебіг історичних подій.

В наш час політичний лідер – це не просто людина, яка керує політичними процесами, здійснює функції по управлінню суспільством і державою, це харизматична постать, висококваліфікований професіонал який здатний змінити спрямованість політичних процесів, сформувати державну ідеологію та задати правильний вектор розвитку країни.

Феномен політичного лідера розкривається через особисті соціальні, психологічні та політичні якості лідера, його життєві принципи та переконання. Політичний лідер повинен володіти такими особистісними якостями як сила характеру, воля, рішучість, ораторські здібності, інтуїція, комунікабельність, професійна освіта, вміння підібрати та організувати команду. Політичний лідер за допомогою своїх лідерських якостей повинен об'єднувати громадян з різними політичними поглядами, різним соціальним становищем і потребами.

В умовах важкої кризи української державності, політичний лідер – це не просто яскрава фігура на політичній арені, він повинен вести об'єктивну політику, стати золотою ланкою яка б поєднувала сучасну Україну з її багатовіковими традиціями. Його значення повинно визначатись не тільки політичним впливом та широкою популярністю, а й духовним авторитетом.

Політичний лідер повинен виступати запорукою миру та злагоди в державі, бути високоморальною людиною, яка зуміє поставити суспільні потреби і державні інтереси вище особистих. Феномен політичного лідерства розглядається як відправна точка для вирішення багатьох соціально-політичних та економічних проблем української держави. Функціонування держави без сильного політичного лідера подібно до плавання корабля з поламаним кермом з яким корабель рано чи пізно потоне. Прикро констатувати той факт, що за часи незалежної України не було сильного політичного лідера, який зміг би збудувати дійсно міцну незалежну державу.

Треба відзначити, що на сьогоднішній день, внутрішньополітична ситуація в Україні характеризується тенденцією посилення позицій президента, що реалізуються через призначення нових керівників в уряді та пошуком нових форм та напрямків визначення стратегічних пріоритетів для держави.

Короход Я. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри соціальних теорій*

ПОЛІТИЧНІ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА МАНІПУЛЯТОРИ

*Обманщик в кінцевому рахунку
обманює самого себе.
М. Ганді*

Маніпуляція (у тому числі і політична) має на увазі нав'язування маніпулятором своєї волі маніпулюємому у формі прихованого впливу. Жертва маніпуляцій, як правило, не усвідомлює самого факту вчиненого на неї впливу. Такий ефект досягається завдяки впливу на підсвідомість об'єкта маніпуляцій.

Перш за все потрібно розмежувати маніпуляції на міжособистісному рівні і масові маніпуляції. З прийомами маніпуляцій на міжособистісному рівні ми стикаємося досить часто. Е. Доценко пропонує таке визначення цього роду дій: «маніпуляція – це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого збудження у другій людини намірів, не співпадаючих з її актуально існуючими бажаннями» (Доценко Є. Л. Психологія маніпуляцій. М., 1997. С. 59).

На відміну від міжособистісних політичні маніпуляції знеособлені і передбачають вплив на широкі маси. Воля меншини (а то й окремої особистості) в завуальованій формі нав'язується більшості.

Технологія політичної маніпуляції, на думку В. Амеліна, «передбачає наступні моменти:

- а) проникнення у свідомість під виглядом об'єктивної інформації неявного, але бажаного для певних груп змісту;
- б) вплив на больові точки суспільної свідомості, що збуджують страх, тривогу, ненависть і т. д.;

в) реалізація якихось задумів і приховуваних цілей, досягнення яких комунікант пов'язує з підтримкою громадською думкою своєї позиції» (Амелін В. Н. Соціологія політики. М., 1992. С. 61).

У чому відмінність маніпулятора-політика від інших маніпуляторів?

Перш за все потрібно і тут ввести розмежування між міжособистісною маніпуляцією і масовою. Міжособова маніпуляція спрямована, як правило, на оточення політика, масова – на публіку. Відносини політика з його оточенням обумовлені не тільки психологічними характеристиками самого лідера, але й особливостями політичної системи, ступенем її прозорості, рівнем політичної культури і демократизації суспільства і, нарешті, написаними бюрократичним законами і правилами.

Міжособистісна комунікація відрізняється від масової тим, що «при особистому спілкуванні ефект сприйняття може бути посилений за рахунок чарівності мовця, тембру його голосу, інтонації, міміки, жестів, орієнтованих виключно на конкретного співрозмовника».

Міжособистісна маніпуляція завжди конкретна, адресна.

Задача маніпулятора істотно полегшується за рахунок використання «ефекту зворотного зв'язку». По обличчю, очам, позі, інтонаціям, характеру питань досвідчений співрозмовник відразу вловлює особливості сприйняття інформації, що передається та отримує можливість корегувати повідомлення прямо в процесі його передачі» (Зверинцев А. Б. Комунікаційний менеджмент: Робоча книга менеджера PR. СПб., 1997. С. 173).

Намагаючись зрозуміти, чому Гітлер так сильно впливав на своє оточення, Е. Фромм називає кілька причин: непохитна впевненість у своїх ідеях; простота складу; акторське обдарування; досконале володіння тембром та емоційними відтінками свого голосу; справжність емоцій; виняткова пам'ять; вміння розмірковувати на будь-яку тему (Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. М., 1994. С. 356-357).

Отже, політичні маніпуляції включають в себе як міжособистісні, так і масові маніпуляції. У першому випадку для їх здійснення маніпулятор вдається до окремої техніки, тобто набору маніпулятивних прийомів, що працюють на міжособистісному рівні. У другому випадку на допомогу маніпулятору приходять маніпулятивні технології.

Набагато рідше про диктаторів говорять як про жертви маніпуляцій. Парадокс полягає в тому, що маніпулятор сам може стати маніпульованим. Ця небезпека тим більше тому, що такі лідери оточують себе, як правило, людьми схильними до маніпулювання. Е. Шостром, визначаючи маніпуляцію, підкреслює, що маніпулятор також є жертвою своєї життєвої установки. Він вважає, що «маніпуляція – це псевдофілософія життя, спрямована на те, щоб експлуатувати і контролювати як себе, так і інших» (Шостром Е. Анти-Карнегі, або Людина-маніпулятор. М., 1992. С. 28).

Схильність до маніпуляцій характерна для так званої невротичної особистості. Однією з потреб невротика є потреба в домінуванні, володінні владою. К. Хорні вважає, що нав'язливе бажання домінувати породжує «нездатність людини встановлювати рівні відносини. Якщо вона не стає лідером, то відчуває себе повністю втраченою, залежною і безпорадною. Вона настільки владна, що все, що виходить за межі її влади сприймаються нею як власне підпорядкування. Витіснення гніву може привести її до почуття пригніченості, зневіри і втоми» (Хорні К. Невротична особистість нашого часу. М., 1993. С. 137).

XX століття стало століттям мас. Відкриття В. Парето, З. Фрейда, Г. Лебона додали новий імпульс розвитку демократичних суспільств, переляканих революційними потрясіннями початку XX століття. Для того щоб справлятися з силою народних мас, є два шляхи: перший – тоталітарна модель управління, що будується на згуртуванні мас в організовану силу шляхом залякування і ідеологічної обробки, і другий – роз'єднання людей, пропаганда індивідуалістичних цінностей, «атомізація» суспільства, потурання базовим інстинктам людини. У демократичному суспільстві маніпуляції замінюють часто механізми фізичного примусу, характерні для тоталітарних режимів, і від цього стають ще витонченішими (Цуладзе А. М. М.: Книжковий будинок «Університет», 1999. – С.9).

Основне завдання лідера загальнонаціонального масштабу – це підпорядкування мас, якщо мова йде про диктатора, або завоювання голосів виборців, якщо мова йде про демократичну систему. Втім, диктатор не менше прагне до популярності, ніж демократичний лідер. Мета в цілому одна. Але шляхи до неї ведуть різні.

Сьогодні політичні маніпуляції стали досить популярними. Якщо жертвами міжособистісних маніпуляцій є окремі індивіди, то жертвами політичних маніпуляцій – часом цілі народи.

Дисюк Т. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри соціальних теорій*

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Гендерні відношення пронизують всю культуру, суспільний устрій, державні інститути, методи прийняття рішень і стиль мислення. Вони накладають потужний відбиток на мову, звичай, мистецтво, навіть на виробництво. Процес гармонізації гендерних відносин бачиться як складова частина загальнодемократичного процесу. Але не можна розраховувати на те, що демократизація сама по собі автоматично призведе до вирішення гендерних проблем – світова практика показує, що для цього потрібні окремі зусилля (Плахотнік О., Лазарук І. Гендерна політика в Україні. Методичний посібник для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування та ЗМІ. Харків: Райдер, 2007. – 44 с.).

Процес становлення соціальної, правової держави, розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані з активізацією жіночого руху й посиленням ролі жінок у сфері соціального управління. Інститут жіночого політичного лідерства передбачає обіймання жінками вищих керівних посад у політичних організаціях.

Слід зазначити, що порушення прав жінок у сфері управління пов'язані з історичними традиціями політичної культури, укоріненими як в діяльності політичних інститутів, так і в свідомості людей. У нашій історії відношення між владою і громадянами в основному характеризувалися або стабільним протистоянням, або повною відсутністю взаємодії, але ніяк не конструктивним діалогом. Звідси, одвічне покладання надії грома-

дя на сильну владу та на міцну руку. Тому, представити значущу фігуру жінки-політика в такому контексті досить складно.

Багато в чому правові, культурні і моральні проблеми зі становленням «менеджменту з жіночим обличчям» пов'язані з неготовністю як самих жінок, так і суспільства в цілому до такого підходу. Звідси і закони, що не працюють, і пасивність жінок, і негативізм соціуму.

Розвиток жіночого менеджменту ускладнює не стільки переважання на верхніх щаблях в структурі управління представників сильної половини людства, скільки характер самого менеджменту як теорії і практики. Жінки-управлінці вимушені інтегруватися в концепції управління, написані чоловіками і для чоловіків.

У межах однакових сфер зайнятості чоловіки й жінки мають зовсім різні перспективи просування, тобто статусні наслідки певних занять різні для чоловіків і жінок. Особливо це помітно у сфері управління – чим вищий соціальний статус посади, тим менша ймовірність, що її обійматиме жінка.

Серед об'єктивних чинників, які стримують процеси *формування жінки-керівника* на сучасному етапі перше місце займають проблеми суміщення материнських обов'язків і ведення домашнього господарства з керівною роллю. На другому місці – архетипи свідомості, традиційні думки населення, що жінка не може бути хорошим господарським керівником, лідером, політиком.

В групу *суб'єктивних чинників* входять: недостатній рівень відповідних умінь та навичок управління колективом; відсутність власної ініціативності робити кар'єру; не сформованість мотивації успіху.

Досить значним є переважання жінок серед керівного складу нижчого рівня державного управління, що на перший погляд викликає думку про існування тут дискримінації чоловіків. Але насправді це пояснюється, в першу чергу, низьким рівнем заробітної плати та поганими умовами праці.

Таким чином, якщо серед загальної кількості державних службовців, як керівників, так і спеціалістів, домінують жінки, то із просуванням по службі їх питома вага стрімко зменшується.

У державній службі існують вертикальна та горизонтальна сегрегації. Остання проявляється у тому, що в сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціальних службах та статистиці частка жінок доходить до 82-88 %. В той час як у силових відомствах – СБУ, МВС, митних органах, в армії, навпаки абсолютне домінування належить чоловікам (Кормич Л.І. Гендерна рівність як чинник підвищення ефективності функціонування державної служби // Модернізація державного управління, державної служби і кадрової політики: збірник доповідей щорічних Рішельєвських академічних читань (Одеса, 15-17 вересня 2010р.) / ред. кол.: Т. В. Мотренко (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса: Юридична література, 2010. – С. 253-254).

Розподіл жінок за рівнями державного управління в Україні можна охарактеризувати як «піраміду» участі жінок с сфері прийняття рішень, де їх представництво залежить від рівня управління: чим вище він, тим нижче відсоток жінок.

Процес утвердження й забезпечення рівноправності в управлінні державними справами базується на рівності жіночої та чоловічої соціальної статі, рівності їх соці-

ального статусу на основі самоусвідомлення особистісних потреб та інтересів, долання елемента ієрархічності, за якою історично чоловіки розглядалися як істоти вищі, а їх діяльність та її результати більш суспільно значущими, ніж дії та їх результати, досягненні жінками.

Більш збалансована участь у національних структурах управління є сама по собі не стільки метою, скільки засобом підвищення якості управління. Більша участь жінок має допомогти суспільству усвідомити наскільки важлива гендерна проблематика при розгляді політичних процесів і прийнятті політичних рішень та заходів.

Саме тому найкращим буде управління суспільством, засноване на паритетному представництві жінок та чоловіків.

З метою впливу на формування гендерних стереотипів замість традиційних уявлень про роль жінки та чоловіка в суспільстві доцільно звернути особливу увагу на гендерний аспект культури державного управління. Пріоритетними мають бути зусилля, спрямовані на розвиток партнерських взаємин між чоловіками і жінками, утвердження гендерної демократії. Орієнтація кадрової політики в системі державної служби на складові, пов'язані з інтеграційними елементами суттєво збагатить практику державної служби України.

Гаджиева Д. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры социальных теорий*

РАЗГРАНИЧЕНИЕ ПОНЯТИЙ «УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ», «КОНСТИТУЦИОННЫЙ КОНВЕНТ», «КОНСТИТУЦИОННАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ», «КОНСТИТУЦИОННАЯ КОМИССИЯ»

Учредительное собрание или Конституанта – разновидность временно действующего представительного, парламентского учреждения, собрания депутатов, уполномоченного оформить новый государственный строй, выработать основополагающие законы, конституцию страны.

Теоретическим источником идеи Учредительного собрания стали политические и правовые искания мыслителей позднего средневековья, идеология западноевропейского Просвещения. Выдвинутые его выдающимися представителями концепции народного суверенитета и общественного договора исходили из естественного, неотчуждаемого права всех народов самим выбирать свой политический и социально-экономический строй, свою форму правления (Протасов Л. Г. Всероссийское Учредительное собрание: история рождения и гибели. М., 1997. С. 11).

В политической литературе термины «учредительное собрание» и «конституционный конвент» часто используются как тождественные и взаимозаменяемые. Изредка, случайно или ошибочно эти термины также используются для обозначения органов, которые являются не выборными, а назначенными, таких как конституционные комиссии или конференции. Во избежание дальнейшей терминологической путаницы,

целью работы является провести разграничения между учредительными собраниями, конституционными конвентами, конституционными конференциями и конституционными комиссиями. Критерием для проведения разграничений будет служить процедура избрания членов таких органов.

Термин учредительное собрание следует использовать в отношении органов, избранных населением страны путем прямого голосования с целью разработки проекта конституции. Такие учредительные собрания в мировой практике явление относительно нечастое (*Constituent assemblies: a comparative survey. Prepared by the institute of Intergovernmental Relations, Queen's University of Canada. 1991, p. 2*). Одним из недавних примеров можно назвать учредительное собрание в Намибии, сессия которого длилась с ноября 1989 по февраль 1990. Это собрание избиралось населением страны и в конце сессии представило на утверждение парламенту проект конституции (*Repertoire of Practice of the Security Council 1989-1992. United Nations Publications. 2005, p. 205*). Еще один пример из мировой практики – учредительное собрание, избранное в Никарагуа в 1984 году. Учредительным собранием, избранным путем прямого голосования было и Учредительное собрание Украинской народной республики, выборы в которое проходили в 1917 году.

Второй тип – учредительные собрания избранные непрямым голосованием – учреждаются с целью подготовки новой конституции или пересмотра существующей. Их члены избираются общенациональным законодательным органом или законодательными органами территориальных единиц (например, в странах с федеративным устройством). Иногда формально их также называют учредительными собраниями, как например в Индии (1946-1949) и Пакистане (1947-1956), а иногда их именуют конституционными конвентами, как в США (1787) или Австралии (1973-1985) (Никофорова Н. А.. История государства и права зарубежных стран: учеб. пособие. – Москва: Окей-книга, 2007. – с. 102). В отношении таких собраний уместно использование терминов либо конституционный конвент, либо учредительное собрание, избранное непрямым голосованием.

Такая форма собраний как конституционные конференции созываются из представителей существующего национального правительства и лидеров главных политических партий. Несмотря на сходство функций с учредительными собраниями и с конституционными конвентами, конституционные конференции менее формальны с точки зрения процедур избрания и организации. Использование конституционных конференций было свойственно колониальным странам, предшествовало их независимости, промульгации новой конституции и часто проводилось под эгидой правительства метрополии. Примеры таких собраний были в Канаде (1864-1866), Нигерии (1953, 1954, 1957, 1958) (*Constituent assemblies: a comparative survey. Prepared by the institute of Intergovernmental Relations, Queen's University of Canada. 1991, p.3*).

Наконец, конституционные комиссии обычно состоят из публичных лиц и экспертов, специально назначенных для изучения и анализа вопросов, связанных с написанием проекта конституции или поправок к уже существующей. Мировой истории известны конституционные комиссии в Швейцарии (1974) и Австралийская конституционная комиссия (1985-1988) (*Australia's constitution, time to update. Australian Govt. Publishing Service, 1987. p. 11*). Конституционные комиссии также широко использова-

лись як доповнення к проведимим конституційним конференціям во время создания колоніальних федерацій, наприклад в Малайзії, Нігерії или Західній Індії (R. L. Watts, *New Federations: Experiments in the Commonwealth*. Oxford Clarendon Press. 1966, p 123-124).

Таким образом, можно подытожить, что несмотря на схожесть функций учредительных собраний, конституционных конвентов, конституционных конференций и конституционных комиссий и единый для них конечный результат деятельности – разработка проекта или принятие новой конституции, а также поправок к уже существующей – все вышеперечисленные органы полностью отличаются по способу формирования и процедурам избрания их членов. Следовательно, вопрос разграничения этих терминов является важным и актуальным для политической теории и практики.

Коваль С. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри соціальних теорій*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Необхідною умовою формування правової держави і громадянського суспільства є удосконалення правового регулювання діяльності інститутів неурядових громадських організацій.

Життєдіяльність громадянського суспільства визначається наявністю його структурних елементів, їх якісними характеристиками, а також інтенсивністю (частотою) та ефективністю (результатами) їх функціонування. Важливе місце в даному контексті займає правова сфера, яка регулює діяльність інститутів громадянського суспільства.

Згідно зі статтею 15 Конституції України, «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності», гарантує «свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України». Разом із статтями 34 та 35, які гарантують громадянам право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також на свободу світогляду і віросповідання, вона є конституційною підставою формування плюралістичного суспільства.

Організаційне оформлення плюралізму через утворення громадянами партій та громадських організацій забезпечує стаття 36 Конституції України. У ній зазначається, що громадські організації створюються для «здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень встановлених законом...». Конкретизація відмінностей у структурі, способах утворення та функціях політичних партій і громадських організацій міститься в законі «Про об'єднання громадян», який було прийнято ще в 1992 році. Уже прийнято такі, більш вузькі за сферою дії, закони, як закон «Про благодійність та благодійні організації» та «Про творчих працівників і творчі спілки». Вимагають законодавчого врегулю-

вання деякі проблеми оподаткування громадських об'єднань та їх фінансової підтримки (спонсорами і державою), а також спрощення процедури їх реєстрації.

Таким чином, сьогодні існує висока суспільна необхідність правового поля в сфері регулювання діяльності неурядових громадських організацій, що в свою чергу потребує проведення емпіричних досліджень по даному питанню. Подальшого дослідження потребує роль громадянського суспільства та громадських організацій в правотворчій сфері та в забезпеченні стабільної законодавчої діяльності в країні.

Правовий і соціальний поступ держави неможливий без цивілізованого громадянського суспільства, а історична практика формування сучасної демократичної держави довела недоцільність і безперспективність окремого вирішення завдань соціального і правового розвитку без урахування впливу інститутів громадянського суспільства.

Налагодження партнерства між громадянами та державою базується на понятті активного громадянства як основи політики у виконанні суспільнозначущих завдань за допомогою участі в інститутах громадянського суспільства.

Для сучасного розуміння громадянського суспільства недостатнє уявлення про нього лише з позиції його протиставлення державній владі й, відповідно, сфері реалізації публічних інтересів. Головним у сучасній, загальнодемократичній концепції громадянського суспільства повинне бути визначення власних якісних характеристик тих реальних суспільних відносин, які у системній єдності можуть бути визначені як сучасне громадянське суспільство.

Ідеї громадянського суспільства, відображені у Декларації про державний суверенітет, були зафіксовані і розвинуті у Конституції України. На особливу увагу заслуговують:

- проголошення людини найвищою соціальною цінністю та створення економічних, соціальних, політичних умов забезпечення вільного і всебічного розвитку її особистості;
- ліквідація відчуженості людини стосовно соціально-економічних структур та політичних інститутів;
- захист прав і свобод людини та громадянина, відповідальність держави перед суспільством за свою діяльність;
- забезпечення суверенітету народу, самоорганізації та самоуправління громадян;
- плюралізм форм власності, рівність суб'єктів права власності перед законом;
- забезпечення права власників на ініціативну, творчу, підприємницьку діяльність;
- плюралізм духовного життя суспільства, на основі гуманістичних і демократичних загальнолюдських цінностей;
- визнання і матеріалізація ідеї верховенства права, побудови законів та інших нормативно-правових актів на основі Конституції України;
- держава є демократичною, соціальною і правовою, тому що підпорядковується служінню суспільству.

Білецька Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», магістр

ВПЛИВ ЗМІ НА ПОЛІТИЧНУ ДУМКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На сьогоднішній день все більше обертів набуває розвиток та вдосконалення ЗМІ, як важливої складової для формування ставлення громадян до політичної ситуації в нашій країні. ЗМІ створюють основу, на якій формується громадська думка. І тому постає питання визначити рівень впливу мас-медіа на формування політичної думки у нашому суспільстві, спроможність громадяни критично підходити до повідомлень ЗМІ і вибирати для себе той обсяг інформації, який вони вважають за необхідний і корисний. Все, що має лише рекламне значення, не повинно використовуватись для формування загального враження про політичну ситуацію у країні. Також важливо визначити, які заходи впливу потрібно застосувати для того, щоб громадська думка була прозорою та незалежною. Оскільки інформаційна діяльність засобів масової інформації буде і надалі незмінно зростати й посилюватися, впливати на всі сторони життєдіяльності суспільства і держави, завдання полягає в тому, щоб ця діяльність відповідала українським національним інтересам, сприяла утвердженню незалежної Української держави.

Засоби масової інформації є однією з найважливіших інституцій суспільства. Вони спеціально створюються для збирання, обробки та розповсюдження інформації. ЗМІ утворюють складну систему, яка має змогу за допомогою технічного обладнання передавати інформацію. До ЗМІ належать преса, радіо, масові довідники та енциклопедії, телебачення, кіно-, звуко-, і відеозаписи, сучасні форми на базі інноваційних технологій, як інтернет-технології тощо. (Ярош Б. О., Ярош О. Б. Загальна теорія політики: Навч. посіб. для студ. спец. «Політологія» вищ. навч. закладів. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту Ім. Лесі Українки, 2005, – с. 26)

ЗМІ властива можливість проникати у різні сфери життя суспільства, що може бути як об'єктивним чинником, коли відбувається об'єднання усього суспільства певними історичними цінностями та ідеалами, до яких прагнули наші предки і чого ми досягли сьогодні чи зберегли здобуте попередніми поколіннями, а також і негативний вплив, який сприяє роз'єднанню суспільства та впровадженню у суспільну свідомість негативних стереотипів.

В ідеалі ЗМІ можуть об'єднувати навколо суспільно-важливих питань різні партії й рухи, організації й спільноти, відображаючи і ознайомлюючи суспільство з їх позицією, регулярно організовуючи проведення діалогу стосовно суспільних проблем. Мас-медіа можуть в неупереджених узагальнюючих коментарях виділяти із усіх дискусій ті пропозиції, що спрямовані, насамперед, на порозуміння і злагоду суспільства. (Карлова В. В., Влияние средств массовой информации на формирование украинского национального сознания. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2007-2/txts/07kvvunc.htm>)

Але якщо в суспільстві ЗМІ є залежними від держави, контролюються певними фінансовими чи політичними групами, вони стають зряддям маніпуляції суспільною свідомістю, провідниками певної ідеології і, що є найнебезпечнішим, – часто сприяють

упровадженню чужих, не властивих суспільству духовно-моральних і політичних цінностей, що руйнує духовний фундамент його існування. (Карлова В. В., Влияние средств массовой информации на формирование украинского национального сознания. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2007-2/txts/07kvvunc.htm>). Переважну більшість вітчизняних ЗМІ сьогодні утримують не держава й інститути громадянського суспільства, а окремі політичні партії та фінансово-промислові кола, які закономірно використовують потенціал мас-медіа, передусім, у власних, а не загальносуспільних інтересах.

На даний період розвитку нашого суспільства можна стверджувати, що значна частина громадян залишаються недостатньо політично освіченими і тому приймають усю інформацію, яка їм надається, не аналізуючи її. Значний вплив на розвиток нашої політичної свідомості створюють приклади інших розвинутих країн, на які ми прагнемо рівнятися, забуваючи при цьому свої культурно-історичні особливості та реальний рівень розвитку політичної свідомості громадян.

Важливим є завдання забезпечення й національно-державницької змістовності теле- та радіопростору на всій території України і, в першу чергу, запровадження системи суспільного мовлення, вдосконалення правової бази, що регулює його діяльність, і програм, які були б спрямовані на формування у громадян України державницького мислення, національної свідомості, почуття патріотизму, сприяли утвердженню громадянського порозуміння і злагоди, утвердженню державної мови, культурних традицій. Держава має надати фінансову підтримку загальноукраїнським освітнім, виховним, культурним, науковим та іншим програмам у ЗМІ, спрямованим на зміцнення української національної свідомості. (Лизанчук В. Феномен невмирущості нації // Наукові записки АН ВШ України. – 2004. – Вип. 6, 9-29. – С. 74-81).

Також надання автономії ЗМІ, що передбачає її незалежність від різних політичних партій та груп та формування основ політичної свідомості громадян сприймати світ вільно та неупереджено не враховуючи інтереси окремих політичних кіл. Для цього слід спрямовувати пропорційний розподіл часу між усіма пріоритетними політичними групами.

ЗМІ повинні бути певним екватором між гілками влади і громадянами країни, щоб виконувати свої функції прозоро і відкрито. ЗМІ мають важелі впливу як на органи державної влади через громадян, так і вплив на громадян через органи влади. І знаною свої можливості ЗМІ повинні тримати певну рівновагу у їх взаємовідносинах.

Тимошенко В. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри соціальних теорій*

ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА В ДЕРЖАВАХ ПЕРИФЕРІЇ

Будь-яка держава є вертикаллю влади, яка для забезпечення свого панування повинна проводити комплекс заходів, пов'язаних з необхідністю підтримання в рамках за-

йманої території певного соціального рівня, який з відносним успіхом може гарантувати лояльність населення.

Політико-економічна залежність простежується у розвинених капіталістичних країнах. Проте, чим далі від кордонів розвинених держав, тим картина стає менш схожа на ту, яку описує теорія модернізації (Смелзер Н. Социология: пер. с англ. – М.: Феникс, 1998. – С.656).

З часом з'явилися критики даного підходу, які звернули увагу на натягнутість теорії. Не вдаючись в подробиці, відзначимо, що критиками теорії модернізації було зазначено, що:

а) нерозвинені країни забезпечують природними ресурсами і дешевою робочою силою, також ринками збуту розвинені країни, без чого останні не могли б підтримувати високий рівень життя своїх громадян;

б) розвинені країни відтворюють структури залежності в іншому світі різними способами, цей вплив, включає в себе економічний вплив, контроль ЗМІ, пряме політичне втручання, освіту, культуру, спорт, а також питання найму та підготовки робочої сили т.і;

в) розвинені країни за допомогою економічних санкцій і військової сили активно протистоять спробам нерозвинених країн звільнитися від залежності.

Таким чином, в якості альтернативи як наукового інструменту з'явилася теорія залежності. Один з основоположників даної теорії Рауль Пребіш, звернув увагу на діяльність ТНК. Зокрема, він зазначив, що «природі транснаціональних корпорацій властива подвійність. Вражають, з одного боку, їх нововведення, здатність до високої організованості, вміння поставити, собі на службу кращі сили в технічній та економічній сферах, а з іншого – готовність діяти методами грубого політичного втручання» (Пребіш Р. Актуальные проблемы социально-экономического развития. [Електронний ресурс]. Режим доступу. http://scepsis.ru/library/id_171.html).

Діяльність ТНК по вилученню прибутку і є рушійною силою глобалізації. Свого часу С. Альенде заявив «я особливо відзначав запаморочливе зростання їх економічної потужності, політичного впливу і руйнівної діяльності.» (Альенде С. История принадлежит нам. Речи и статьи. 1970–1973 гг. – М.: Издательство политической литературы, 1974. – С. 331–358. (С.381)).

Лібертаріанство (Боуз Д. Либертарианство: история, принципы, политика. Перевод с Англ. А. В. Куряева. Челябинск. Социум. 2004г.(392)) – як одна з економічних ідеологій, проголосила тезу про саморегулювання ринку і, як наслідок необхідність обмеження регулювання державою економічних процесів. Накопичилось достатньо матеріалу і досліджень на тему діяльності ТНК в третій країнах. Як приклад можна послатися на працю Н. Кляйн «Доктрина шоку: розквіт капіталізму катастроф» (Кляйн Н. Доктрина шока: расцвет капитализма катастроф. Добрая книга. М.: 2009г. С. 73-103. (652)), зокрема, на ту частину, де автор описує діяльність «чиказьких хлопчиків», які, в свою чергу, були виховані на вченні М. Фрідмана. На стадії капіталістичного накопичення хижацьке зростання забезпечував колоніалізм – «відкриваючи нові території і за-

хоплюючи землі, за які не треба було платити, а потім експлуатуючи природні багатства територій, за яке місцеве населення не отримувало жодної компенсації» (Кляйн Н. Доктрина шока. Становлення капіталізму катастроф. Добрая книга. М.: 2009г. С 84. (652)).

Дійсно, в ситуації, коли всі вільні землі були під владою тієї чи іншої держави, залишався тільки один вихід – приватизувати саму державу. Проблема полягала у тому, що в державі є населення, яке у своїй більшості не поділяє прагнення корпоративно-політичної верхівки. Направити зусилля в напрямку власної держави, значить приректи план на провал, тому що в такій ситуації соціальні хвилювання неминучі. Залишалися треті держави. Але перш за все, необхідно було догодити власному населенню високим рівнем життя.

Поведінка власного населення для будь-якої держави є пріоритетним, тому «мовчання народу» є благом для можновладців. Один з «інструментів», за допомогою якого добиваються мовчання – заохочення міщанства. Саме тому міщанство як світосприйняття культивується зі всілякою ретельністю. «Основа міщанської свідомості – егоїзм. І цей егоїзм буде підштовхувати обивателя в ситуації вибору не до колективних дій протесту, а до пошуків шляху індивідуального порятунку» (Тарасов А. О «безмолвствующем народе» і «социальном взрыве, которого все нет и нет» /Россия XXI, 1996, № 5–6).

Така аморфне соціальне середовище є добродійним для прийняття можновладними колами потрібних політико-економічних рішень, спрямованих на досягнення своїх фінансових інтересів.

На жаль стан справ свідчить про те, що, політичне керівництво задовольняє положення України як країни периферії заходу. Слабкість національного капіталу закриває для нього можливість серйозної участі в приватизації великих промислових підприємств та індустріальної інфраструктури.

ТНК в силу своєї природи є антагоністами держави. Тим не менш, на початковому етапі свого розвитку, вони як мінімум повинні отримати сприяння політичного керівництва хоча б у відповідному національному законодавстві. Українська держава, в умовах що склалися, з одного боку не в змозі обмежити проникнення на свою територію іноземних ТНК, з іншого, на міжнародному рівні лобіювати інтереси вітчизняного бізнесу. При такому розвитку справ, може виявитися, що вітчизняний бізнес повністю перейде під стратегічне управління із-за кордону. Оскільки фінансові потоки будуть контролюватися з за кордону, стає проблемним момент незалежності політичної влади. Якщо ми говоримо про структури, які вже виконують власні повноваження, вони мають можливість спиратися на «адміністративний ресурс». Ті політичні сили, які не мають доступу до влади (у всякому разі у бажаному об'ємі) вимушені будуть шукати альтернативні джерела фінансування політичної боротьби. Одним з таких джерел можливість залучити кошти фінансових груп, з тим щоб у майбутньому при доступі до влади мати можливість лобіювати їх інтереси.

Краснопольська Т. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Впровадження в українському суспільстві гендерної рівності та реалізації гендерної політики, незважаючи на популярність вказаних проблем серед авторів, і досі є доволі гострим питанням. Таке становище пояснюється відсутністю цілісності національного механізму реалізації гендерної політики. На Четвертій Всесвітній конференції по положенню жінок було сформульовано його основне завдання – надавати уряду в цілому підтримку у справі врахування гендерної проблематики в усіх галузях політики (Платформа дійствий, прийнята на Четвертій всемирной конференцией по положению женщин 15 сентября 1995 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/conferen/women/womplat.htm>).

Національний механізм реалізації державної гендерної політики складається з організаційного, правового, економічного та політичного. (Одінцова Г. С. Сучасні проблеми державного управління. – Х.: УАДУ (ХФ), 1999. – С.48)

Організаційний механізм забезпечується діяльністю сукупності установ, через які відбувається відповідний вплив на об'єкти гендерної політики та суспільство в цілому.

Правовий механізм представлений сукупністю норм та правил, які регулюють гендерні відносини. Він включає як набір відповідних законодавчих або підзаконних актів, так й інструменти та засоби їх реалізації. Він є найбільш розробленим на сучасному етапі.

Економічний механізм включає засоби економічної та фінансової підтримки реалізації державної гендерної політики, а саме: методи та форми реалізації економічних прав жінок, їх матеріальне забезпечення, зайнятість, соціальний захист тощо.

Що стосується політичного механізму, то такі дослідники гендерних питань, як О. Вороніна, Т. Мельник, В. Ушаков, Н. Шведова визначають, що найбільшим чином на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків впливають дії державної влади і перетворення в політичній сфері (включення гендерних проблем в сферу державної політики, механізми політичного рекрутування, розвиток місцевого феміністського руху, виникнення відмітних форм політичної участі, особливості регулювання жіночого політичного представництва тощо), а також механізми конституційної інженерії, насамперед, особливості застосування виборчих систем (Вороніна Т. П. Информационное общество: сущность, черты, проблемы. – М.: ИОЦАГИ, 1995. – С.121).

Проведений аналіз процесу становлення та реалізації гендерної політики України вказує як на позитивні, так і негативні здобутки.

Головний позитивний аспект – за період незалежності сформована потужна правова база. До неї можна віднести, по-перше, низку міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною. Серед них основні: Загальна декларація прав людини 1948 р.; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм всіх форм дискримінації щодо жінок

від 1979 р.; Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 1951 р.; Пекінські декларація та платформа дій 1995 р. та Декларації тисячоліття 2000 р. та інші.

По-друге, система вітчизняного гендерного законодавства, яку складають: Конституція України 1996 р.; Закони «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. та «Про попередження насильства в сім'ї» 2000 р.; два Національних плани дій щодо поліпшення становища жінок: на 1997-2000 рр. та 2001-2005 рр. та Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві 2006 р. на період до 2010 р. та ціла низка підзаконних актів.

Проте слід погодитись з думкою К. Левченко про те, що формування гендерної політики передбачає здійснення таких етапів як концептуальне оформлення, законодавче забезпечення, формування відповідальних інституцій, розвиток, впровадження і вдосконалення (Левченко К. Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): Дис. на здобуття наук, ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право»/ К. Б. Левченко. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ., 2003. – С.28). Як бачимо, перший та другий етапи Україна пройшла, а от останні три – ще попереду.

За результатами проведеного нами дослідження можна запропонувати наступні заходи щодо поліпшення дієвості національного механізму реалізації гендерної політики та переходу до наступних етапів його розвитку:

- створення спеціалізованих органів та комітетів у різних гілках влади з питань гендерної політики; а саме: заснувати Національну раду з питань гендерної рівності, створити у Верховній Раді парламентський Комітет з питань гендерної політики, запровадити механізм постійних громадських слухань з усіх аспектів гендерної політики;
- введення гендерних квот та чіткого механізму притягнення до відповідальності за їх недотримання;
- введення гендерної освіти управлінців як невід'ємний елемент підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Такі заходи сприятимуть формуванню позитивного ставлення до жінок-керівників, а також переходу до наступних етапів формування гендерної політики.

Третьякова Т. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій*

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Зміни, які відбуваються на сьогоднішній день в державотворчому процесі України, вимагають адекватних політичних цінностей для подальшої трансформації сучасного українського суспільства і, в першу чергу, як громадянського. Актуальність даної теми

визначається постійним процесом становлення та розвитку такого якісно-нового типу суспільства, що передбачає певну зміну свідомості та світогляду відповідно до сучасних умов. Первинною субстанцією для існуючих та створення нових політико-правових явищ та процесів світу політичного є політико-правова свідомість.

Як політична, так і правова свідомість – важливі елементи духовного життя людської спільноти. Вони у відомому смислі протилежні матерії, але органічно пов'язані з нею. Політична свідомість зазвичай не існує в «чистому» вигляді, а тісно взаємопов'язана з іншими видами і формами свідомості дійсності. Так, достатньо часто політико-правова свідомість переплітається з моральними поглядами, оскільки люди оцінюють політику, право, правові та політичні явища крізь призму моральних категорій добра та зла, справедливості та несправедливості.

Соціально-політичні, правові перетворення супроводжуються духовною і економічною кризою, яка заповонила всю сферу людського буття, призвела до ряду потрясінь, конфліктів і втрати у більшості людей надії на краще майбутнє. Причому соціально-політичний суб'єкт зі своїми суб'єктивними правами може функціонувати тільки тоді, коли він усвідомлює свої та свою цінності і можливості, знає умови, в яких він має задовольняти свої потреби.

В завданні подолання кризи та формування громадянського суспільства молода людина скоріше зорієнтується в новому напрямку та не так часто буде озиратися назад. Саме тому робиться акцент на студентську молодь. Але надзвичайно важливим є: які засади та ціннісні орієнтири рухають нею і який вона має освітньо-професійний рівень свідомості. І на мою думку, саме ці два елементи є найважливішими у формуванні політико-правової свідомості молоді.

Якісне її формування можливе при глибинному осягненні світу політики та права крізь призму загальнолюдських цінностей. Саме через наявність гармонійної аксіопсихологічної структури особистості, відсутності в ній несумісних і суперечливих ціннісних орієнтацій, акцентує рис характеру уможливується подолання кризових явищ та формування громадянського суспільства.

Механізмом досягнення позитивного результату у поставлених завданнях вбачаю гуманізацію освітнього процесу як складової формування політико-правової свідомості.

Тематика наукових розробок гуманістичної парадигми професійної освіти малочисельна і потребує поглиблених досліджень. Паралельно зі становленням гуманізму в межах художньої культури Європи він трансформувався й у сферу філософську, соціально-політичну. На жаль, в історії європейської культури ці два своєрідні рухи не перетнулися. Тому і в умовах кінця ХХ століття історія й теорія гуманізму залишаються об'єктом теоретичного інтересу гуманітарних наук (Зязюн І. А. Гуманізм освіти ХХІ століття: філософський і психологічний аспект // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2002. – № 2. – С.23-34.).

Поняття гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) вживається у вузькому й широкому розумінні. У вузькому розумінні гуманізм – це, як уже зазначалося, ідеологія епохи Відродження, світське вільнодумство тієї доби, яке швидко поширюється по всій Європі й стає головною течією тогочасного духовного життя.

Гуманізм спирався на ідею антропоцентризму, розглядаючи людину як головний предмет і мету науки. Він проголошує людину найвищою цінністю, утверджує її здатність до пізнання й творчої діяльності. Отже, у широкому тлумаченні – гуманізм – це прогресивний напрям у суспільній думці, ознакою якого є захист гідності людини, її свободи й права на всебічний, гармонійний розвиток (Дворецька Г. В. Соціологія – Навч. посібник / Г. В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 1999. – С.112).

Нині освіта забезпечує досить високий рівень професійних навичок, одночасно із цим загострюючи відчуження економіки та моралі, моралі та політики, мистецтва та освіти, людей та результатів їх діяльності, людей та суспільства. Сумними прикладами є цинізм політичних інтриг, економічні махінації, відображення в нормативних актах інтересів лише певного прошарку суспільства. Освіта ХХ століття нерідко породжувала антикультуру. Е. Фромм писав, що «прекрасному протистоїть не потворне, а фальшиве». Саме на фальш хворіє сучасна цивілізація. До властивостей традиційної освіти можна зарахувати потребу в ідолах, яких насправді освічена людина не потребує. Неосвічені найбільшою мірою страждають від ідолів психології натовпу.

Головна увага в процесі гуманізації освіти приділяється моральній складовій, яка має чітко окреслити коло загальнолюдських та моральних цінностей, назвати соціальні інститути та обґрунтувати співвідношення індивідуальних і соціальних якостей особистості, які б сприяли утвердженню гуманізму в суспільстві. Вважаємо, що саме освітні заклади мають бути джерелом поповнення браку гуманізму в сучасному соціумі. В центрі освітньої моделі завжди стоїть ідея, яка відображає головні вимоги держави до своїх громадян. І саме інститут вищої освіти є таким елементом суспільства, який відповідає за формування «людського капіталу», ціннісно-сислової сфери особистості. Важливо, щоб із ранніх етапів свого становлення студенти почали осмислення ціннісного простору, побачили його зв'язок із цілями та завданнями обраної професії в своїх інтересах та на користь всього людства.

Університетська підготовка студентів як активних громадян у сфері політики та права уможливорює вищим навчальним закладам підвищити рівень політичної свідомості та політичної культури нашого народу через доленосний прошарок суспільства – молодь. Значення політико-правової свідомості в житті суспільства переоцінити досить складно. Вона не тільки відображає відповідні явища та процеси, але і створює суспільно-політичну реальність.

РОЗДІЛ 5. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІОНАЛІСТИКИ

Підрозділ 5.1.

Актуальні проблеми конституційного права

Крусян А. Р.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, доцент*

СИСТЕМА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

В сучасних умовах конституційних перетворень в Україні актуалізується проблематика конституційного розвитку публічної влади. Публічна влада – це соціальна безособистісна влада, що легітимно офіційно реалізує публічні (суспільні) інтереси та волю певної територіальної спільноти, має легальні форми інституціоналізації та комплексний, універсальний характер діяльності її органів, що здійснюють свою компетенцію шляхом прийняття та реалізації нормативних актів. Система публічної влади включає її види (державна та публічно-самоврядна влада) та рівні, на яких реалізується та організується публічна влада (центральний та місцевий). У контексті перспектив сучасних конституційних перетворень та на основі аналізу існуючої конституційно-правової практики обґрунтованим є виокремлення таких основних характеристик державної влади в Україні, а саме, державна влада: належить народу, який є її «єдиним джерелом»; поширюється на всю територію держави, здійснюється від імені держави, реалізується за її прямою чи непрямою участю через систему органів державної влади та місцевого самоврядування (здійснення делегованих повноважень); суверенна при дотриманні принципу узгодження із суверенітетом народу та конституційно-правовою свободою людини; діє на користь всього суспільства та в інтересах людини при дотриманні принципу пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами; як явище єдина, тобто є «цілісним явищем» при організаційному її поділі на законодавчу, виконавчу та судову; інституціоналізована; відрізняється монополієм правом на законотворчість, правосуддя, державний примус, що в сучасних умовах має реалізовуватися на основі демократичних принципів та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю.

В сучасних умовах здійснення конституційної реформи в Україні актуалізується проблема реалізації принципу поділу державної влади. Це пов'язано з тим, що принцип розподілу влад, який закріплений у ст. 6 Конституції України, виявився не досить досконалим і безумовним. Очевидно, що саме із цієї причини державна влада в Україні

за попередні роки (у період за 2007–2010 рр.) переформувалася та зазнала потрясінь. Отже, для збереження балансу влади необхідним є посилення відповідальності (зокрема, конституційного і політичного характеру) народних депутатів України за їхню діяльність в парламенті, а також нормативне закріплення (наприклад, передбачивши це в Регламенті Верховної Ради України) механізмів і організаційних форм, спрямованих на здійснення узгодженої роботи Верховної Ради України. Крім того, принцип поділу державної влади в Україні, передусім, має у повному обсязі реалізовуватися на практиці. Так, проблемою здійснення влади в сучасній Україні є те, що цього принципу через об'єктивні і суб'єктивні причини не завжди дотримуються. Принципи поділу державної влади передбачає створення системи стримувань та противаг. Основними елементами цієї системи мають бути: компетенційні можливості державних органів здійснювати взаємний контроль, дотримуючись ідеї, що кожна з влад, захищаючи себе від можливого втручання, має контролювати та стримувати іншу владу, запобігаючи перевищенню повноважень, зловживанню владою; контроль за законодавчою владою, що здійснюється народом (наприклад, у процесі виборів та референдумів тощо); визначений конституцією та законодавством термін повноважень органів державної влади та посадових осіб; взаємозалежність органів державної влади при їх формуванні та при призначенні посадових осіб; наявність конституційно визначених можливостей взаємного притягнення до конституційної відповідальності (право розпуску парламенту, вотум недовіри уряду з боку парламенту, імпічмент главі держави тощо); наявність визначених у конституції та законодавстві організаційно-правових форм та процесуально-процедурних засобів (механізмів), які було б спрямовано на врегулювання та подолання можливих конфліктів між органами державної влади; взаємодія органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Місцеве самоврядування – це самостійний вид публічної влади, яка має недержавний характер, відповідні кваліфікаційні характеристики, що відрізняють її від інших видів влади та дають змогу оцінювати місцеве самоврядування як політичний принцип формування та організації місцевої влади на основі демократії, деконцентрації і децентралізації публічної влади та управління, органічно пристосований для міцного закріплення демократії в суспільстві. До основних характеристик цього виду публічної влади належать такі: її «публічність», ця влада поширюється на все населення, тобто на всіх жителів, об'єднаних фактом постійного проживання на відповідній території (територіальну громаду), та здійснюється від імені територіальної громади; особливий суб'єкт – територіальна громада; її цілеспрямованість на задоволення та захист місцевих інтересів; наявність особливого об'єкта – питань місцевого значення; її системні властивості; правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність місцевого самоврядування, що, водночас, не означає його «суверенності»; публічно-самоврядна влада обмежена владою права.

Ефективне здійснення місцевого самоврядування є можливим при взаємодії цього інституту з державною владою, тому тенденцією розвитку системи публічної влади є удосконалення здійснення публічної влади на місцевому рівні, що неможливо без спільної діяльності, консолідації зусиль органів публічної влади – державних і самоврядних. Модель спільної діяльності цих органів ґрунтується на певних принципах їх взаємодії, а саме: диференціації предметів відання місцевих державних адміністрацій і органів міс-

цевого самоврядування залежно від юридико-правової природи цих органів і характеру об'єктів їх управління; комбінаторності предметів відання з метою здійснення ефективної управлінської діяльності; фіксованості компетенційної самостійності шляхом законодавчого закріплення різних предметів відання в компетенції цих органів; узгодженої діяльності і взаємної підтримки; взаємного делегування повноважень; можливості судового врегулювання спорів і розбіжностей, що виникають у процесі взаємодії. На підставі аналізу чинного законодавства можна виділити координаційний, субординаційний і реординаційний види такої взаємодії. Кожен із видів взаємодії має характерні властивості (особливості).

Мишина Н. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІО-ПРАВОВА СТАТИСТИКА

У радянські часи підручники з судової статистики орієнтувалися переважно на цивільно-правові галузі. Із галузей публічного права у них найчастіше згадується кримінальне право і процес. З початком правового розвитку у демократичному напрямку ситуація істотно не змінилася. Назва відповідної науки і навчальної дисципліни наразі звучить як «Правова статистика», і це природно викликало певне розширення її предмету. Проте, підходи до досліджень правових явищ за допомогою статистичного методу залишаються застарілими. Вчені стверджують: «на сьогодні практично немає жодної галузі права, яка б не мала своєї статистики. Найбільш розробленим з наукової і практичної точки зору є кримінально-правова, адміністративно-правова і цивільно-правова статистика» (Мармоза А. Т. Правова статистика, 2012). Однак, розгляд їхніх праць дозволяє зробити висновок про певну декларативність таких заяв. Наприклад, у них майже не йдеться про конституційно-правову статистику.

М. І. Камлик у навчальному посібнику «Правова статистика» зазначає: «у правовій статистиці маємо виділити три самостійних галузевих напрями дослідження: кримінально-правовий напрям цивільно-правовий напрям та адміністративно-правовий напрям судової статистики» (Камлик М. І. Правова статистика, 2004).

А. Т. Мармоза у підручнику «Правова статистика» присвячує Розділ 2.3 розділам (галузям) правової статистики. При цьому зазначається, що «розгляд галузей обмежено розглядом трьох (найважливіших комплексних галузей (розділів): кримінально-правова, цивільно-правова, адміністративно-правова. Кожна з цих галузей підрозділяється на відповідні підгалузі, а також пропонується виокремлювати самостійний розділ «статистика прокурорського нагляду». Незважаючи на те, що у підручнику йдеться про законодавчу сферу як про один з «напрямків широкого застосування даних правової статистики», одразу після цього автор продовжує: «матеріали кримінальної і кримінологічної статистики певною мірою дають підставу судити про ефективність кримінального законодавства і діяльності системи кримінальної юстиції». Згадки про інші галузі права немає.

Деякі підручники з правової статистики надають більш детальний перелік галузей правової статистики. У них виокремлюється статистика конституційного судочинства (О. Г. Кальман, І. О. Христич. *Правова статистика*, 2004). Однак, стосовно неї зазначено тільки що вона «характеризує своїми показниками діяльність Конституційного Суду України: скільки було виявлено порушень конституційного законодавства, скільки справ було розглянуто конституційним Судом і які рішення були прийняті». По-перше, не дуже зрозуміло як стосовно актів Конституційного Суду України вирішити питання статистичної констатації факту «які рішення були прийняті». По-друге, галузь конституційного права надає значно більше можливостей для використання статистичного методу дослідження.

Найбільш цікавим є той факт, що автори усіх згаданих вище підручників наполягають на тому, що розглядають правову статистику, але фактично зводять її до статистики судової. Висловлюючись стосовно предмету статистики, вони зазначають:

– О. Г. Кальман, І. О. Христич: «статистика вивчає кількісну сторону масових явищ суспільного життя в нерозривному зв'язку з їх якісною стороною в конкретних умовах простору і часу»;

– М. І. Камлик: «предметом статистики к суспільної науки є масові суспільні явища і процеси. Вивчаючи явища і процеси соціально-економічного життя, статистика характеризує їх кількісну сторону у нерозривному зв'язку з їх якісним змістом».

Отже, статистика вивчає масові суспільні явища. Після цього твердження робиться не зовсім логічний висновок про предмет правової статистики:

– О. Г. Кальман, І. О. Христич: «перша, головна мета правової статистики – це цифрова характеристика і облік усіх правопорушень, які розглядаються в правоохоронних органах..., а також заходів, спрямованих на боротьбу з цими правопорушеннями. Друга мета правової статистики – дати цифрову характеристику діяльності усіх правоохоронних органів, оцінити її ефективність завдяки розробленій системі показників а також визначити додержання законності в їх роботі». «Предмет правової статистики – це кількісна сторона тих явищ і процесів, які належать до сфери діяльності правоохоронних органів і пов'язані із застосуванням норм права та реалізацією правової відповідальності у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною в конкретних умовах простору і часу. Особливістю предмета правової статистики є те, що вона характеризує лише ті правові явища, які розглядалися правоохоронними органами»;

– М. І. Камлик починає більш обґрунтовано: «предметом правової статистики є вивчення кількісної сторони масових соціально-правових явищ і процесів з метою здійснення державними органами соціального контролю заходів, спрямованих на забезпечення законності та правопорядку в державі». Але одразу продовжує: «правова статистика, в широкому розумінні вивчає кількісно-якісну сторону правопорушень, які стали предметом розгляду в кримінальному та цивільному процесах. Правова статистика тісно пов'язана з багатьма правовими дисциплінами: кримінальним, цивільним, адміністративним сімейним, фінансовим, трудовим та іншим галузями права, криміналістикою тощо. Правова статистика перебуває у нерозривній єдності з кримінальним та цивільним процесами, кримінологією». Якщо йдеться про правову статистику «у широкому розумінні» – викликає питання відсутність згадки про конституційно-правові порушення.

На нерозвиненість цієї галузі правової статистики вказує і її найменування. Наприклад, є галузь кримінальної статистики, галузь цивільно-правової статистики. Але, коли йдеться про комплексну галузь правової системи будь-якої країни – конституційне право – галузь має назву не «конституційно-правова статистика», а «статистика конституційного судочинства». І це одразу звужує її предмет!

Стеценко С. Г.

Національна академія прокуратури України, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Реалії сьогодення свідчать про необхідність пошуку відповідей на виклики глобалізаційного та внутрішньодержавного характеру. Серед іншого, вказані виклики можуть бути мінімізовані правовими механізмами, які, за умови їх належного використання, здатні стати фундаментом подальших системних перетворень економічного, соціально-культурного та адміністративно-політичного сегментів суспільного життя. Одним із найважливіших зрізів, проблеми якого торкаються держави, суспільства та переважної більшості громадян, є соціальна політика держави. Є всі підстави стверджувати, що не дивлячись на проголошення в статтях 1 та 3 Конституції України того, що Україна є демократична, соціальна, правова держава та людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, у цій царині є значна кількість невирішених проблем.

Серед суб'єктів забезпечення соціальних прав людини може бути виокремлений Конституційний Суд України – єдиний в державі орган конституційної юрисдикції, покликаний гарантувати верховенство Конституції України як Основного Закону країни на всій території України. Актуальність розгляду Конституційного Суду України як органу, що впливає на формування соціальної політики держави пояснюється багатьма факторами, ключовими з яких можуть вважатися:

1. Три основних соціальних функції даного органу судової влади (забезпечення верховенства Конституції України, захист прав і свобод людини, підтримка системи стримувань і противаг і тим самим дотримання принципу поділу влади) свідчать, що, на жаль, забезпечення прав людини не є ключовим пріоритетом його діяльності.

2. Прояви динамічного тлумачення Основного закону держави та поточних соціальних законів у діяльності Конституційного Суду України не завжди сприяють утвердженню верховенства права (у частині розуміння сутності соціальних зобов'язань держави стосовно прав людини), стабільності державної соціальної політики, повазі пересічного громадянина до владних інститутів.

3. «Негативний» законодавець, як іноді називають Конституційний Суд України через можливості визнання нормативно-правового акту або його частини неконститу-

ційними і, як наслідок, втрата ним юридичної сили, в підсумку все ж таки багато в чому виявляється фактично «позитивним» законодавцем. Це пов'язано з тією обставиною, що компетентні державні органи (Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів України) змушені усувати прогалини законодавства, що виникли у зв'язку з «негативною» діяльністю Конституційного суду України. Добре, коли така діяльність носить характер посилення соціального забезпечення людини, гірше – коли навпаки.

Півтора десятиліття існування закону про Конституційний Суд України, ще більший досвід функціонування самого єдиного органу конституційної юрисдикції дозволяють виокремити певні проблемні аспекти, що стосуються питань забезпечення соціальних прав людини. До них можуть бути віднесені:

– по-перше, це політико-правові аспекти в діяльності Конституційного Суду України, які проявляються як під час його формування (по шість суддів призначаються Президентом України, Верховною Радою України та з'їздом суддів України), так і під час функціонування. Щодо формування ми можемо навести зрозумілу залежність суддів від органу (посадової особи), який їх призначив. Що ж до функціонування, необхідно згадати події 2005-2007 рр., коли ряд суддів за тими чи іншими причинами були позбавлені своїх посад чи події 2011-2012 рр., коли мали місце резонансні рішення стосовно соціального забезпечення певних категорій громадян;

– по-друге, це тлумачення Основного закону України або законів. На думку автора, ця діяльність не завжди ведеться на найвищому науковому і методологічному рівні. Необхідно розуміти, що якщо узагальнено-абстрактне формулювання закону (а він же розрахований на багаторазове використання) «накладається» на таке ж «узагальнено-абстрактне» тлумачення, то це не тільки не додає ясності як правозастосовцю, так і звичайному громадянину, а ще більше заплутує розуміння істинного сенсу законодавця. Це свого роду феномен «необхідності тлумачення тлумачень». В ракурсі соціальної політики держави така діяльність нет приносить користі.

– по-третє, це вирішення питання про те, чи повинен Конституційний Суд України враховувати реалії сьогоденного дня при здійсненні тлумачення Конституції та законів України. Все частіше фахівцями висловлюються точки зору на підтримку цього. Ми дотримуємося точки зору, що в сенсі тлумачення ключових соціальних прав людини Конституційний Суд не повинен бути сучасним, розуміючи під цим необхідність враховувати реалії сьогоденного дня, соціально-економічні та політичні обставини теперішнього часу. Суд повинен бути «над ситуацією», він повинен приймати рішення виходячи насамперед з аналізу самої проблемної ситуації, яка призвела до необхідності звернення до Конституційного Суду, комплексного дослідження змісту правової норми, тлумачення якої потрібно здійснити. Ми не можемо погодитися, коли єдиний орган конституційної юрисдикції, ухвалюючи рішення з питань соціального захисту інвалідів, чорнобильців, інших соціально вразливих категорій громадян, буде орієнтуватися не на принцип верховенства права, на дійсне відображення думки законодавця, а на нинішні економічні труднощі держави. Неприпустимою є ситуація, коли природні права людини фактично будуть залежними від прав позитивних.

Мамедова Дурдана Мирза кызы

Бакинский Славянский Университет, заведующий отделом Конституционного права Конституционного Суда Азербайджанской Республики, доцент, д. ф. ю. н.,

ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В ходе становления в Азербайджане постсоциалистического права и государства приходится одновременно решать большой комплекс проблем, связанных с тяжелым наследием тоталитарного прошлого и не легким путем к правовому будущему.

Значительным достижением на этом пути стала новая Конституция Азербайджанской Республики 1995 года, закрепившая права и свободы человека и гражданина, положение о разделении властей, правовом государстве и т. д.

Сегодня, наконец-то, по достоинству признается общечеловеческая ценность и значимость этих идей и институтов.

Для утверждения начала правовой государственности, определяющее значение, здесь имеют прежде всего положения Конституции о высшей цели государства в обеспечении прав и свобод человека и гражданина (статья 12), о разделении властей (статья 7), о верховенстве Конституции и ее прямом юридическом действии (статья 147). [Конституция Азербайджанской Республики].

Одно из важных достоинств новой Конституции Азербайджана как раз и состоит в том, что основные характеристики всего конституционно-регламентируемого пространства в целом и правовой государственности в особенности даются в ней с позицией и под углом зрения прав и свобод человека и гражданина, их признания и защиты.

Хотелось бы остановиться на вопросе взаимных отношений гражданина с государством, который зависит от наличия или отсутствия гражданства, так как вопросы гражданства теснейшим образом связаны с тематикой прав и свобод человека.

Изучение вопросов гражданства одновременно связано с правами и свободами человека и гражданина, а также с суверенитетом государства. Необходимость углубленной разработки взаимоотношений личности и государства вытекает из провозглашения Азербайджанскую Республику в статье 7 Конституции Азербайджанской Республики демократическим правовым государством.

Целью правового государства является утверждение правовой формы и правового характера взаимоотношений (взаимных прав и обязанностей) между публичной властью и подвластными как субъектами права, в признании и надлежащем гарантировании формального равенства и свободы всех индивидов, прав и свобод человека и гражданина.

Свобода личности в ее взаимоотношениях с государством делать все, что специально не запрещено, составляет основу правового государства (Лукашева Е. А. Человек и государство / Правовое государство, личность, законность. – М., 1997. – С. 63-76). Важнейшей юридической предпосылкой правового положения личности в обществе является состояние гражданства.

Гражданство первооснова взаимоотношений между человеком и государством. Это связано с тем, что объем прав, свобод, обязанностей того или иного лица напрямую

зависит от гражданства (Алиев Ш. Научно-практический комментарий к Конституции АР – Б., 2000. – С. 210).

В истории азербайджанской государственности первый закон о гражданстве был принят в Парламенте Азербайджанской Демократической Республики 11 августа 1919 года.

В связи с этим, утрачивает силу Положение о подданстве Азербайджанской Республики, утвержденное Советом Министров Азербайджанской Демократической Республики от 23 августа 1918 года. Согласно этому Положению, подданными Азербайджанской Демократической Республики признавались: а) всякое лицо, прописанное до 19 июля 1914 года к какой-либо административной единице или сословному обществу, существовавшему к тому времени на территории Республики; б) родившийся от подданной Азербайджанской Демократической Республики, как на ее территории, так и за ее пределами; в) дети иностранных подданных, проживших на территории Республики оседло не менее 5 лет, при условии, если они были рождены на территории Республики (Положение о подданстве Азербайджанской Демократической Республики от 23 августа 1918 года // Государственный архив Азербайджанской Республики. – Ф. 19. – Оп. 1. – Д. 411. – Л. 15). Иностранка, вышедшая замуж за гражданина Азербайджанской Демократической Республики, приобретала право на подданство Азербайджанской Демократической Республики. Не признавалось двойное подданство.

Законом о гражданстве Азербайджанской Демократической Республики, указанном выше, учреждалось гражданство для всех подданных бывшего Российского государства без различия национальности, религии и состояния, родившихся на территории Азербайджана (п.1). Как видно в соответствии с ним для всего населения Азербайджанской Демократической Республики устанавливалось единое название – гражданин Азербайджанской Республики. Наряду с повторением вышеуказанных норм закон также предусматривал учреждение гражданства иностранцам, оказавшим Азербайджанской Демократической Республике особые услуги или известным своими талантами, учеными познаниями и др., в случае если они поселятся в Азербайджанской Демократической Республике и заявят ходатайство о принятии их в гражданство; иностранцам, состоящим в Азербайджанской Демократической Республике на военной или гражданской службе и служащим по выборам в общественных учреждениях; иностранцам, имевшим постоянное место жительства в Азербайджанской Демократической Республике в течении двух лет, при условии: а) если лицо обладает правом и дееспособностью; б) если оно обладает судебной и нравственной непорочностью; в) если оно имеет возможность собственными средствами, трудом содержать себя и свою семью (Закон Азербайджанской ССР «О гражданстве Азербайджанской ССР» от 26 июня 1990 года // Ведомости Верховного Совета Азербайджанской ССР. – 1990. – № 12).

С установлением Советской власти в Азербайджане не было принято нового закона о гражданстве. Этот вопрос регламентировался положениями Конституций 1921, 1927, 1937 и 1978 годов. Только 7 октября 1998 года был принят новый Закон «О гражданстве» Азербайджанской Республики.

В основу 1 и 2 статей Закона «О гражданстве» Азербайджанской Республики вошли статьи 52 и 53 Конституции Азербайджанской Республики, принятой 12 ноя-

бря 1995 года, где определено, что лицо, подвластное Азербайджанскому государству, имеющее с ним политическую и правовую связанность, а также взаимные права и обязанности, является гражданином Азербайджанской Республики. Лицо, родившееся на территории Азербайджанской Республики или от граждан Азербайджанской Республики, является гражданином Азербайджанской Республики. Лицо, одним из родителей которого является гражданин Азербайджанской Республики, является гражданином Азербайджанской Республики. Гражданин Азербайджанской Республики ни при каких обстоятельствах не может быть лишен гражданства Азербайджанской Республики. Гражданин Азербайджанской Республики ни при каких обстоятельствах не может быть изгнан из Азербайджанской Республики или выдан иностранному государству. Азербайджанская Республика гарантирует правовую защиту и покровительствует гражданам Азербайджанской Республики, временно или постоянно проживающим за ее пределами. (Закон Азербайджанской Республики «О гражданстве Азербайджанской Республики» от 30 сентября 1990 года // Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu. – 1998. – № 10).

Понятие, данное гражданству в статье 1 Закона, означает, что государство в лице своих органов и должностных лиц ответственно перед своими гражданами, а гражданин Азербайджанской Республики ответственен перед республикой.

Гражданин обязан соблюдать Конституцию и законы республики, защищать ее интересы, территориальную целостность, уважительно относиться к обычаям, традициям, государственному языку и языкам представителей всех национальностей проживающих на ее территории, способствовать укреплению могущества, суверенитета и независимости Республики.

Гараджаев Джейхун Ясинали оглы

*судья Конституционного суда Азербайджанской Республики, д. ф. ю. н.,
доцент кафедры Конституционного права Бакинского государственного университета*

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ С ЦЕЛЬЮ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИНЦИПА ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ

Конституция, будучи основным законом общества и государства является кодифицированным актом содержащий наиболее публичные социальные ценности и выполняющий функции по обеспечению баланса интересов. Ценность Конституции заключается в ее справедливости распределения социальных интересов, в определении правовой свободы личности и сдерживании государственной власти, а также в верховенстве и императивности для правовой системы.

Конституционные положения хоть и носят внутригосударственную нормативность, но они содержат в себе классические универсальные ценности. Например, конституционные нормы обеспечивающие принцип равенства, неотъемлемости, пропорциональности и т. д. имеют универсальную природу. Эти принципы воздействуют на нормотворчество, формирование правовой системы и судопроизводство. Их искажение или деформация может негативно сказаться в целом на развитии правового государ-

ства. Автономность в подходах к Европейской Конвенции «О защите прав человека и основных свобод» также призывает государства к единообразию в подходах понимания сущности конкретного права и обеспечению их универсальной природы в правоприменительной практике. В любой форме когнитивная дивергенция, может негативно повлиять на универсальность прав человека и создать неблагоприятную картину «искаженности» восприятия ценностей конституционализма.

Одной из таких ценностей является принцип пропорциональности или баланс интересов во взаимоотношениях личности и власти. Принцип пропорциональности является важным элементом в концепции правового государства. Понятие пропорциональности используется практически во всех отраслях и в праве в целом. Будучи конституционной ценностью, пропорциональность служит обеспечению предела ограничения конституционных прав и свобод человека и гражданина. Необходимость введения законодательных ограничений прав человека связана с признанием важности каких-либо публичных интересов. При этом важным аспектом выступает соразмерность средства и цели. Конституционный принцип соразмерности (пропорциональности), который является формой выражения общеправового принципа соразмерности, содержит правила, запреты, адресованные законодателю и суду. В свою очередь в законодательной и правоприменительной сфере вводимые ограничения должны быть действительно публичными и важными, а способы достижения баланса должны иметь минимально ограничительный характер.

Обеспечение конституционных ценностей посредством Основного Закона носит формально-правовой характер. Обеспечение и защита этих положений в правовой системе имеет особый механизм и процессуальный характер. И. А. Кравец отмечает, что «защита конституционных ценностей, в широком его понимании, обеспечивается посредством конституционали-зации» (Кравец И. А. Российская Конституция и конституционализация правового порядка (некоторые вопросы теории и практики) // Журнал российского права. – 2003. – № 11. – С. 113). Это процесс обеспечения конституционных императивных требований в случае конституционных конфликтов в законотворческой и правоприменительной практике. Причиной нарушения конституционного правопорядка в части обеспечения принципа пропорциональности выступают конституционно-правовые коллизии. О. В. Брежнев конституционно-правовую коллизию определяет «как противоречие между существующим конституционным правопорядком и намерениями и действиями по его изменению» (Брежнев О. В. Конституционно-правовые коллизии и споры (теоретико-методологические подходы к исследованию) // Правовая политика и правовая жизнь. – 2002. – № 4. – С. 21). Ю. А. Тихомиров подчеркивает, что «юридические противоречия выражаются в разном правопонимании, в столкновении правовых актов, в неправомерных действиях государственных, межгосударственных и общественных структур, в притязаниях и действиях по изменению существующего правопорядка» (Тихомиров Ю. А. Коллизионное право: Учебное и научно-практическое пособие. – М., 2000. – С. 34).

Безусловно, что эффективным механизмом устранения конституционно-правовых коллизий и средством по обеспечению баланса интересов личности и государства выступают органы конституционного контроля. Органы конституционного контроля,

защищая конституционный правопорядок, обеспечивают конституционализм в законодательстве и правоприменительной практике. Наиболее эффективный контроль за соблюдением и обеспечением императивных конституционных требований в правовой системе осуществляется посредством Конституционного суда.

Конституционный суд как орган, осуществляющий конституционное правосудие не ограничивается лишь судебным правоприменением. Функции органа конституционного контроля внешне хоть и напоминают правоприменительный юрисдикционный процесс, по сути, являются нормативно-устанавливающим средством с юридической практикой. Посредством конституционного правосудия вырабатываются общеобязательные формы нормативного поведения в действиях субъектов правоотношения. Конституционный суд практически моделирует определенную форму восприятия отдельной конституционной нормы. Это намного ясно выражается посредством решения конкретных конституционно-правовых коллизий. Даже в процессе толкования нормы воспринимаемой в качестве конституционно-правовой коллизии создается определенная «модель» конституционно-правовых предписаний и требований.

На XIII Конгрессе европейских конституционных судов посвященной вопросам критериев ограничения прав человека в практике конституционных судов, состоявшийся в 2005 году, было отмечено, что практика применения принципа пропорциональности конституционными судами ряда стран показала, что для его правильного понимания необходимо исходить из следующих основных положений: а) ограничение должно соответствовать достижению законных целей, в интересах которых оно введено; б) ограничение не может быть более строгим, чем это необходимо; в) имеется необходимость существования баланса между конституционно гарантируемыми правами индивида и общественным интересом (правопорядком) или правами других людей; г) должна существовать реальная необходимость ограничения прав человека, подлежащая реальной оценке. Для соблюдения этих положений требуется постоянная, оперативная, последовательная конституционализация правовой системы посредством конституционного правосудия.

Конституционное правосудие следует оценивать в первую очередь как средство воздействия на правотворческий процесс с целью защиты принципа пропорциональности. Конечно же, роль Конституционного суда в правотворческой сфере специфична. Конституционный суд хоть и не создает новую правовую норму, но посредством средств конституционного правосудия выстраивает логическую систему объективных конституционных ценностей в правоприменительной практике и в процессе истолкования отраслевых законодательных норм. Однако Конституционный суд, действуя на законодательство и правоприменительную практику, в целом обеспечивает баланс интересов. Поэтому функции Конституционного суда можно частично характеризовать квазиправотворческими. Н. С. Бондарь отмечает, что «есть все основания определить Конституционный суд в качестве квазиправотворческого органа, имея виду, что «квази»-характеристикой подчеркивается не мнимый, а специфический, не классически-правотворческий статус данного органа» (Бондарь Н. С. Судебный конституционализм: постановка проблемы в контексте роли конституционного суда в утверждении «живого»

російського конституціоналізму // LEX RUSSICA (научні твори МГЮА). – 2009. – № 2. – С. 324).

Ціль конституційного правосуддя заключається в швидкому і ефективному усунуванні конституційних протиріччів. Тому рішення Конституційного суду призначені вирішувати конфліктну ситуацію в правовій системі оперативно і в одночасно. Конституційний суд не носить рекомендаційний характер для нормотворчого органу і не потребує в цих повноваженнях. Так як правосуддя само по природі не може бути рекомендаційним. Рекомендаційний характер вищих судових органів і органів конституційного правосуддя обмежуються рекомендаційними висновками для практики застосування і в більшій ступені судової застосування практиці. Конституційний суд по суті вправі створювати визначену імперативну модель в розумінні нормативних вимог. Тем самим досягається основна мета конституціоналізації правової системи. Посередством рішень Конституційного суду законодавча норма може бути визнана не конституційною, тем самым ця норма втрачає свою юридичну силу. Тому досягається основна мета забезпечення балансу конституційних прав людини і громадянина і державних повноважень держави. В свою чергу рішення Конституційного суду виступають орієнтиром не тільки для законодавчого органу, але і для всіх нормотворчих суб'єктів.

Таким чином, можна зробити висновок, що конституційне правосуддя слід визнати ефективним засобом в забезпеченні принципу пропорційності посередством конституціоналізації правової системи. Цим підґрунтям є оперативність правової реакції, нормативний характер і вища юридична сила рішень Конституційного суду.

Терлецький Д. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Вітчизняні науковці підкреслюють, що укладання 8 червня 1995 р. Конституційного Договору «Про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» не тільки стало органічною частиною конституційного процесу в Україні, воно засвідчило принципово новий підхід до здійснення державної політики, на відміну від тоталітаризму радянського часу, – метод консенсусу між сторонами в політиці. При цьому Конституційний Договір 1995 р., забезпечуючи перехід до сучасного конституційно-правового регулювання в Україні, нормативно засвідчив потенційно можливі параметри змісту нової Конституції України. Щоправда, треба зазначити, що багато його положень не було враховано в Конституції України, а деякі положення містили в собі застарілі уявлення про майбутній Основний Закон держави, особливо щодо організації держав-

ної влади в Україні. Проте принципово інше – укладання і дія Конституційного Договору у 1995 – 1996 рр. стала не лише визначною подією в суспільному житті України. Вперше в Україні було запроваджено нове джерело права – нормативно-правовий договір. Втім й досі принципово важливі питання, що стосуються договорів і договірних правовідносин у сфері публічного права залишаються, за рідким виключенням, поза за увагою дослідників. У деяких наукових та навчальних виданнях, констатується очевидне та вірно вказується, що вітчизняна юридична наука досі не виробила відповідного визначення такого договору і що учбова література обмежується тільки згадкою про входження у правозастосовну практику цього джерела. У цьому контексті традиційно йдеться про «публічний», іноді «публічно-правовий», і «нормативно-правовий» договори, які у термінологічному і змістовному планах нерідко розглядаються як синоніми. У джерелознавчому відношенні, з точки зору здатності договору в сфері публічного права бути джерелом права, його протиставляють «приватному», «індивідуальному» договору. Проте тенденція до отождолення «публічного» і «нормативно-правового» договорів є безпідставною, оскільки останні потрібно сприймати як різнорівневі категорії.

Нормативно-правовий договір переважно має публічний характер. Свій конкретний прояв, зазначається в літературі, це знаходить в тому, що: а) сторонами такого договору виступають найчастіше публічні інститути; б) у нормативно-правовому договорі, як правило, завжди проявляється і закріплюється не приватна, а загальна публічна воля – воля його сторін, суб'єктів цього договору; в) основною метою укладення правового договору є публічна мета, суть якої полягає в адекватному вираженні і повному задоволенні публічних інтересів. Поряд із публічною метою і інтересами такий договір відрізняється від інших договорів також своїм предметом. Останнім можуть виступати питання владарювання, управління і саморегулювання, причому далеко не всі, а лише ті, що допускають не загальноправову, а договірну форму правового регулювання.

Складну проблему становить визначення ієрархічного місця нормативно-правового договору у системі актів нормативного характеру. Проте помилковим видається сама спроба визначення ієрархічного місця нормативно-правових договорів безвідносно до сфери їх дії, предмету регулювання тощо, особливо зважаючи на різноманіття таких договорів. Все це доводить важливість класифікації нормативно-правових договорів, яка б враховувала їх специфічні риси, з одного боку, та дозволяла розрізнити нормативно-правові договори від неправових публічних та приватних договорів, з іншого. Особливий інтерес в контексті ідентифікації нормативного договору як джерела конституційного права становить класифікація, запропонована Ю. О. Тихомировим, який, до речі, фактично виходить з тотожності термінів «публічного» і «нормативно-правового» договорів. Звертає увагу, що наведена класифікація є комплексною та певною мірою умовною, оскільки допускає поєднання різних критеріїв договорів, включаючи їх внутрішню і зовнішню сфери дії, а, отже, поєднує різнорівневі та різносистемні за своїм положенням договори, і не містить чіткого розмежування понять «договору» та «угоди». Втім, зважаючи на її виняткову у контексті публічно-правових відносин повноту, саме цю класифікацію слід взяти за основу, як видається, аналізуючи Конституційний Договір 1995 р. Змістовний аналіз Конституційного Договору дає незаперечні підстави стверджувати про його публічний характер та нормативно-правове значення. На користь

такого твердження свідчить таке: 1) закріплена Договором мета, будучи за своєю суттю публічною, засвідчує загальний, публічний інтерес; 2) за своїм предметом вказаний Договір безпосередньо пов'язаний із державно-владними відносинами владарювання; 3) його було укладено між суб'єктами владних повноважень, учасниками конституційно-правових відносин; 4) визначені Договором норми і принципи мали юридичне значення не лише для учасників договору, а й для інших суб'єктів правовідносин публічного характеру; 5) змістом Договору, який увібрав до себе текст Закону України від 18 травня 1995 року «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні», чітко визначено його пріоритетність відносно чинної на той час Конституції України; 6) Договором було передбачено прийняття нової Конституції України та встановлено для цього термін – не пізніше одного року з дня підписання цього Договору; 7) втрата Договором юридичної сили була оформлена Законом України від 28 червня 1996 року «Про прийняття Конституції України і введення її в дію».

За наведеною класифікацією Конституційний Договір 1995 р. видається можливим віднести до засновницьких договорів, оскільки ним була запрограмована модернізація конституційного ладу Української держави. Водночас, зважаючи на обставини укладання справедливо також буде його ідентифікація як договору про громадянську згоду, а беручи до уваги зміст – і як компетенційно-розмежувальної угоди, адже Договором було визначено розмежування компетенції між суб'єктами публічної влади, зокрема між Президентом та Верховною Радою України.

Наведений аналіз, як видається, переконливо доводить непересічний вплив значення Конституційного Договору 1995 р. на систему джерел конституційного права України. Подальше використання такого регулятора конституційно-правових відносин як нормативно-правовий договір, навіть враховуючи його певну «новизну» і складність, має кількісно і якісно змінитись.

Афанасьєва М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

КРИТЕРІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЕКТУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Обрання виборчої системи є одним із найважливіших та найбільш складних конституційних виборів, які необхідно зробити для утвердження демократії. Особливо гостро це питання стоїть у нових демократіях, де пошук найбільш справедливої виборчої системи пов'язується з процесами демократизації, подолання спадку тоталітарного минулого, досягнення основних стандартів європейського демократичного добробуту.

Виборча система – частина інституціональної основи держави, вона тісно пов'язана з конституційною, політичною та партійною системою і результат її дії буде різним в різних політико-правових та партійних реаліях. Обирати виборчу систему потрібно не у вакуумі, а з урахуванням національних конституційних та політичних особливостей. Під

час законодавчого проектування виборчої системи необхідно визначити пріоритетні цілі, бажані політико-правові результати, які суспільство та держава чікає від запровадження виборчої системи, а вже потім шукати та аналізувати, яка саме її варіація найкращим чином відповідає поставленим завданням.

Розробка виборчої системи потребує врахування значної кількості критеріїв для прийняття оптимального рішення. Пропонуємо проводити оцінку виборчої системи за критеріями: конституційності, легітимності та політичної доцільності, оскільки така комбінація надасть можливість врахувати аксіологічну, телеологічну та технологічну складові виборчої системи.

Критерій конституційності передбачає відповідність виборчої системи загальним принципам конституціоналізму, принципам виборчого права, визнаним міжнародно-правовим виборчим стандартами та нормами Конституції України. Оцінюючи виборчу систему за критерієм конституційності розробники мають визначитися: чи ґрунтується виборча система на конституційних засадах та виборчих принципах; чи реалізуються виборчі права та законні інтереси громадян і суб'єктів виборчого процесу максимально повно; чи будуть сприйматися результати виборів як легальні.

При дослідженні виборчої системи за критерієм політичної доцільності важливим є усвідомлення її дії як механізму впливу на політичну ситуацію. Виборча система має бути оптимальною, адекватною конкретним соціально-політичним умовам та ефективною у досягненні поставлених політико-правових цілей. У такому разі очевидною стає необхідність аналізу виборчої системи з точки зору наслідків до яких приводить (чи не приводить) її впровадження, серед яких слід зазначити наступні: сприяння ефективності та стабільності публічної влади, забезпечення виборчою системою формування відповідальної публічної влади та підзвітності індивідуальних представників, стимулювання зміцнення партійної системи, посилення ролі партій у суспільно-політичному процесі, забезпечення змінюваності політичного складу парламенту та формування дієвої опозиції.

За критерієм легітимності виборча система оцінюється з точки зору інтересів суспільства та окремого виборця. Критерій легітимності дає відповіді на питання: чи є виборча система зрозумілою для виборця, чи надає виборцям можливість впливу на персональний склад представницького органу, чи дозволяє мінімізувати втрату голосів виборців, чи забезпечує репрезентативність представницького органу, чи сприяє вирішенню соціальних конфліктів.

Слід звернути увагу, що не менш важливим є і спосіб у який відбувається законодавче проектування виборчої системи. Процес виборчої інженерії має відбуватися відкрито, на конституційних підставах, механізм реформування повинен бути зрозумілим, а політичні стимули суспільно значимими. Не дивлячись на те що вузько партійні та особисті переваги неминучі при обговоренні питання про вибір виборчої системи, все ж такі виборча інженерія має ґрунтуватися на широкій міжпартійній та суспільній підтримці. Процес проектування, до якого залучені всі або майже всі діючі особи наступних виборів, включаючи виборців та засоби масової інформації, скоріш за все приведе до більш адекватного та ефективного результату, ніж рішення, яке сприймається як вмотивоване особистими інтересами та прийняте лише провладною більшістю. Всі суб'єкти виборчо-

го процесу мають бути впевненими, що виборча система буде використовуватися справедливо і дасть їм шанс на успіх під час відкритої конкурентної боротьби на виборах. Ті хто програють не повинні прийти до висновку, що причиною тому стала несправедлива, упереджена виборча система. Сприйняття виборчого законодавства як сукупності нерівних правил гри є ознакою слабкості та майбутньої нестабільності політичної системи. Виборча система має бути максимально нейтральною по відношенню до всіх політичних партій та кандидатів та не повинна бути відкрито дискримінаційною до будь-якої групи інтересів.

Виборча інженерія має здійснюватися з урахуванням конкретно-історичних умов розвитку нашої держави, рівня правової та політичної культури у суспільстві, стабільності партійної системи, під уважним наглядом міжнародної спільноти з урахуванням положень міжнародних актів. Головне при здійсненні законодавчого проєктування виборчої системи керуватися не вузько партійними кон'юнктурними інтересами, а інтересами народу України як єдиного джерела влади.

Білокурська О. В.

*Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету,
доцент кафедри економічної теорії, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА – АКсіОМА СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Правовий характер Української держави невіддільно пов'язаний із утвердженням та реалізацією принципу верховенства права, який є фундаментальним у забезпеченні стабільності конституційного ладу та правової справедливості у громадянському суспільстві. Безперешкодне забезпечення принципу верховенства права є одним із основоположних завдань в практиці сучасного конституціоналізму. Нехтування цим принципом призведе до недотримання вимог справедливості, проявів свавілля державної влади, утиснення її владою інтересів народу, розпалювання конфліктів серед різних соціальних груп громадянського суспільства. Діалектика об'єктивної необхідності верховенства права в правовій державі полягає якраз в тому, що відмовляючись дотримуватися свого обов'язку щодо забезпечення верховенства права, держава не зміцнює свою владу, але крокує в напрямку розпаду (Зорькин В. Д. Современный мир, право и Конституция / В. Д. Зорькин. – М.: Норма, 2010. – С. 522).

В сучасній правовій теорії існують різні виміри та підходи щодо розгляду принципу верховенства права. Так, верховенство права визначається пріоритетністю права щодо держави та її основних інститутів, а також щодо таких регуляторів суспільних відносин, як звичаї, традиції, моральні норми, ціннісні орієнтири тощо. Крім того, верховенство права – це той основоположний принцип правової держави, без якого неможливе здійснення прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади (Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія / Скрипнюк О. В. – К.: Ін-т держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – С. 139–140). З іншої сторони даний принцип розглядається як співвідношення однорідних категорій – права та закону в регулюванні суспільних відносин, їхньої ролі в досягненні правопорядку, про що йде мова в ст. 8 Конституції України. Незважаючи навіть на роз'яснення поняття верховенства права Конституційним Судом в Україні на сьогодні не вироблено єдності у його розумінні.

Традиційно принцип верховенства права покликаний забезпечувати стабільність в умовах суспільних змін, що сприятиме належній реалізації законних прав людини і громадянина та виконання нею конституційних обов'язків. Так, принцип верховенства права може досягти свого призначення – набувати визначального значення у відносинах між усіма учасниками суспільного життя, насамперед у відносинах між людиною і державною владою, тоді, коли він пов'язуватиметься не тільки з абстрактною категорією справедливості, а передусім із невід'ємними, невідчужуваними, правами людини, в яких, по суті, реалізується ідея справедливості (Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи: монографія / Н. М. Оніщенко; [відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 270–271). У цьому сенсі принцип верховенства права проявляється головним чином у закріпленні та забезпеченні в конституційному та галузевому законодавстві держави основних прав та свобод людини, а також реалізації обов'язків. Крім того, даний принцип відображається в пануванні в суспільному та державному житті законодавчих актів, що виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому загальнолюдські цінності, першочергово, зокрема, права і свободи людини, що слугує підтвердженням того, що людина в Україні визнається найвищою соціальною цінністю.

Взаємозв'язок принципу верховенства права із справедливістю у правовій системі є передумовою наукового дослідження даного принципу окремими науковцями в контексті здійснення правосуддя, тобто розкриття його змісту через діяльність органів судової влади, оскільки саме через правозастосування у процесі судового захисту прав та основних свобод стає зрозумілим величезний потенціал цього принципу для забезпечення судових рішень (Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України / С. Шевчук // *Право України*. – 2011. – № 5. – С. 178), саме суд ставить «останню крапку» у пошуку й утвердженні права при вирішенні конкретних справ, саме він уособлює (чи принаймні має уособлювати) неупередженість і справедливість (Козюбра М. Верховенство права і Україна / М. Козюбра // *Право України*. – 2012. – № 1–2. – С. 53).

М. Козюбра наголошує, що утвердження верховенства права і функціонування правової держави можливі за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя такі вимоги, як повага до прав і свобод людини, верховенство Конституції, принцип поділу влади, законність, обмеження дискреційних повноважень, тобто прийняття рішень державними органами і посадовими особами на власний розсуд, принцип визначеності, тобто вимога чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, що адресовані безпосередньо громадянам, принцип пропорційності, що регламентує співвідношення між поставленою метою та засобами і способами її досягнення, принцип правової безпеки і захисту довіри, незалежність суду і суддів (Козюбра М. Верховенство права і Україна / М. Козюбра // *Право України*. – 2012. – № 1–2. – С. 35–53).

Підводячи підсумок зазначимо, що принцип верховенства права є основоположним, системоутворюючим, динамічним принципом в системі принципів права. На сучасному етапі розуміння принципу верховенства права простежується тенденція до деталізації процедур, що сприяють принципу верховенства права отримати конкретні практичні напрями утвердження та реалізації.

Бориславський Л. В.

*Львівський національний університет ім. Івана Франка,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЇ МАЄ БУТИ ОБҐРУНТОВАНА І ДОВЕДЕНА ФАХІВЦЯМИ, УСВІДОМЛЕНА СУСПІЛЬСТВОМ

З часу прийняття Конституції України 1996 року питання про те, наскільки Українська Конституція близька до конституційного ідеалу, наскільки вона відповідає вимогам сучасної доктрини конституціоналізму, наскільки вона життєздатна, не втратили своєї актуальності.

Звернемось до деяких положень, які допоможуть краще зрозуміти нашу Конституцію та її конституційні цінності, які вона проголошує і гарантує. Можливо зваживши на всі обставини і політичне життя, ми прийдемо до думки, що крім «радикального» способу модернізації чинного Основного Закону Української держави є ряд інших способів вдосконалення, в тому числі так званих «м'яких». Допоможуть знайти відповідь чи у всьому «винувата» Конституція, які її конституційні положення не працюють, стоять на перешкоді розвитку нових конституційних відносин.

Минуло всього 15 років, і ми навіть не встигли привести у відповідність чинне законодавство, прийняти закони, які випливали з її змісту (майже 50), довести і прогнати її новий конституційний дух і конституційні настанови, створити належний правовий порядок і конституційний мікроклімат для її неухильного виконання. Весь цей період вона піддається критиці, яка супроводжується, як правило, аргументами і пропозиціями про її зміну. Ні одна наукова конференція або семінар, не говорячи вже про політичні форуми і зустрічі, не обходились без пропозицій про внесення конституційних змін або перегляд Конституції. Суспільству все більше нав'язується ідея, що владі бути ефективною заважає чинна Конституція і система державного управління. У зверненні до Українського народу 6 березня 2003 року Президент України Л. Кучма заявив, що президентсько-парламентська система відіграла дуже важливу історичну роль..... Але сьогодні абсолютно зрозуміло, що в діючій Конституції, по суті, був закладений механізм протистояння законодавчої та виконавчої влади.

Конституційна реформа 2004 року отримала назву половинчатої. Новий Президент України В. Ющенко заявив, що зміни до Конституції, внесені у 2004 році причина усіх бід і розгорнув новий конституційний процес, утворивши Національну Конституційну раду. На її першому засіданні Президент виклав своє бачення цілей конституційної реформи, яким не судилось збутись. Але як вдало зауважив попередній Президент

Л. Кучма: «не Конституція чи закон винні, а ті, хто їх не дотримується». Сама Конституція переживаючи за своє майбутнє встановила, що вона має найвищу юридичну силу, а її норми мають пряму дію, проголосила, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень, та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І на кінець «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватись Конституції України і законів України» тощо.

На захист Конституції виступив колишній Голова Верховної Ради України О. Мороз, який закликав припинити шаманство над Конституцією. Одному потрібен двопалатний парламент. Другому – реальна влада. Третім кортить вибори Президента провести у парламенті. Четвертому бачиться Конституція з надмірно деталізованим порядком здійснення влади. П'ятому хочеться гетьманства, та, щоб зміни до Конституції вносив сам, на референдумі під певним керівництвом визначених поводитирів. У підсумку можна зазначити, що, видається, суспільству, політикам було вигідніше закликати до реформування Конституції, ніж організувати складну і важку діяльність по додержанню чинної Конституції. Як вдало зауважив С. Гринецький пошматована, змучена знущаннями 2007 та наступними подіями Конституція України продовжувала діяти.

В 2010 році відбувся другий етап вдосконалення Конституції України 1996 року, але вже у формі повернення до попередньої редакції Основного Закону Української держави. Даючи оцінку цій надзвичайній конституційній події Президент України В. Янукович у Зверненні до українського народу підкреслив: «ми повернулись до Конституції, яку Європа та світ визнали, як одну із найкращих». Президент України В. Янукович підтримав ініціативу Першого Президента України Л. Кравчука про створення Науково-експертної групи, яка повинна підготувати пропозиції про утворення Конституційної Асамблеї, як спеціального допоміжного органу.

Видається, що ідея створення Конституційної Асамблеї, як допоміжного органу потребує широкої професійної дискусії, яка може призвести до зміни її конституційного статусу (М. Козюбра, А. Колодій, В. Тацій). Крім того, серед науковців є сумніви щодо необхідності невідкладного внесення змін до Конституції (М. Козюбра, Ю. Ключковський та інші). Ще в 2008 році В. Тацій писав, що необхідність зміни Конституції має бути обґрунтована і доведена фахівцями, усвідомлена суспільством. Як вдало підкреслив А. Селіванов, у підготовці змін до Конституції не має дрібниць.

Видається, що потребує науково-правового уточнення мета Конституційної Асамблеї. Вона спочатку повинна дослідити практику реалізації Конституції України і на цій основі запропонувати Концепцію вдосконалення Основного Закону Української держави, в якій передбачити в першу чергу «м'які» способи вдосконалення і як виняток радикальний – внесення змін.

Ми розділяємо позицію науковців, які вважають, що до Конституції треба відноситись надзвичайно бережливо. Поки суспільство може розвиватись в рамках діючих конституційних норм, зазіхати на Основний Закон України не тільки не доцільно, але більше того небезпечно. Не можна не бачити багатьох позитивних моментів в житті держави, які зв'язані з авторитетом Конституції в плані здатності забезпечити не тільки громадську злагоду, але і взаємодію і відносний баланс всіх інститутів державної влади.

Закоморна К. О.

*Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»,
доцент кафедри державного будівництва,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ОСНОВНИХ ЗАКОНІВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ)

1. Світові процеси демократизації й глобалізації конституційного права яскраво демонструють загальновізанні і новаторські підходи до конституційно-правової регламентації соціальних досягнень людства. Ідеалізована модель аксіологічних конституційних начал і відносин, що знайшла безпосереднє нормативне оформлення в конституційному законодавстві, у теорії конституційного права оформилася в категорію «конституційна цінність» (Бондарь Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия / Н. С. Бондарь. – М.: Норма; ИНФРА-М, 2011. – С. 166). Конституційні цінності стали об'єктом досліджень зарубіжних і українських вчених (М. С. Бондаря, Ф. В. Веніславського, М. В. Вітрук, У. Пройсса, В. В. Речицького, Р. Уїтц, К. Хессе, А. Шайо й ін.). Разом з тим, поки що остаточно не осмислена специфіка трансформації конституційного регулювання об'єктів реальної дійсності, які визнані в посткомуністичних суспільствах головними соціальними цінностями. Зважаючи на це, метою доповіді є висвітлення деяких особливостей визначення конституційних цінностей в Основних законах постсоціалістичних країн.

2. Мабуть єдиною спільною довершеною ідеологічною моделлю, яка знайшла відображення в конституціях цивілізованих держав, є конституціоналізм. Так, вітчизняні науковці справедливо стверджують, що конституціоналізм, є, передусім, політико-правовою ідеологією, інтелектуальним узагальненням, фундаментальною цінністю світової культури, суспільно-політичним рухом, спрямованим на реалізацію відповідних ідей, які людство вдосконалює протягом усієї історії (Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: Монографія / А. Р. Крусян. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 9; Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: Монографія / В. М. Шаповал. – К.: Юрид. фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – С. 17). Якщо розглядати конституціоналізм як систему уявлень про систему політико-правових цінностей, то в цьому контексті одним з важливих здобутків цивілізації є визнання засадами конституційного правління ідеологічного, політичного і світоглядного плюралізму. Зокрема, німецький дослідник К. Хессе зауважує, що Основний закон демократичного ладу не пов'язаний будь-яким релігійним і світоглядним ідеалом, і таке відношення держави до встановлення правил життя громади утворює простір для протистояння різних суспільних сил, котре, у свою чергу обумовлює можливість подальшого історичного розвитку (Хессе К. Основы конституционного права ФРГ / Пер. с нем. Н. А. Сидорова / К. Хессе. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 86–87). Для соціалістичних країн принцип нейтрального відношення держави до духовної царини не був характерним, оскільки це середовище тотально контролювалося комуністичною партією, в програмі якої беззастережно визнавався атеїзм. Безумовно, після кра-

ху соціалістичної системи запровадження конституційних засад багатоманітності усіх сфер суспільного життя мало стати не просто символічним кроком, а, насамперед, актом визнання ліберальної моделі конституційного правління. Тому не випадково перші заходи в цьому напрямку стосувалися скасування конституційних норм, які проголошували провідне становище комуністичної партії. Для прикладу, у Болгарії Закони про зміни Конституції від 15.01.1990 р. та 3.04. 1990 р. виключили положення про ключову роль Болгарської комуністичної партії, одночасно встановивши такі конституційні цінності як принцип розподілу влад, ідеї економічної, політичної, ідеологічної багатоманітності тощо (Стойчев С. Конституційно право на Република България. В 2 ч. Ч. 2. / С. Стойчев – София: Сиела, 2000. – С. 91).

4. Водночас, так звана «деідеологізація» конституцій постсоціалістичних держав призвела, як це не парадоксально, до зворотного ефекту. Як слушно зауважує угорський вчений А. Шайо, в тих суспільствах, де на державному рівні затвердився атеїзм, утворилися своєрідні «пустоти», якими на сучасному етапі різні політичні сили намагаються завладіти. Більш того, зазначає він, проголошення держави світською посилило ефект «незайнятого простору» (Sajó A. Constitutionalism and secularism: the need for public reason / A. Sajó // *Cardozo Law Review*. – 2009. – Vol. 30. – P. 2403 [Electronic resource] – Режим доступу: <http://www.cardozo.yu.edu/>). Отже, після краху комуністичної системи громадяни цих країн взагалі залишилися без будь-якої ідейної програми духовного розвитку. У зв'язку з чим доволі цікавим представляється вибір конституційних цінностей за для заповнення зазначеного «вакууму» в постсоціалістичних державах.

Перший варіант можна розглядати як виключення з правил так званої «радянської» практики управління політичним процесом. За оцінкою науковців, у Республіці Польща в соціалістичний період католицька церква була єдиним хранителем національної ідентичності, національним інститутом, який встояв перед комуністичним режимом та зберіг автономну роль у суспільному житті (Mills J., Kosloski D. R. Whither communism: a comparative perspective on constitutionalism in a postsocialist Cuba // *The Geo. Wash. Int'l L. Rev.* – 2009. – Vol. 40. – P. 1242). Тому в цій державі визначення взаємин держави, церкви і людини в системі конституційних цінностей займає суттєве місце.

Друга модель властива для Болгарії, де комуністична партія займала впливові позиції та навіть виграла перші вибори до Народних зборів. У зв'язку з чим, на перший погляд, достатньо суперечливою виглядає суть конституційної цінності, в якій втілена концепція взаємин держави і церкви. З одного боку, із змісту перших параграфів ст. 13 Конституції 1991 р. випливає світський характер держави, а з іншого, параграф 3 цієї ж статті проголошує, що традиційною релігією в Республіці Болгарія є східно-православне віросповідання.

Ми солідарні з думкою німецького науковця У. Пройсса, що дане конституційне положення свідчить про бажання розробників Основного закону використати релігію як інтегративний засіб для формування болгарської політики, подолати політичне відчуження громадян і примирити їх з новим політичним порядком (Пройсс У. Модели конституційного розвитку і перемены в Восточной Европе // *Полис*. – 1996. – № 4. – С. 132).

Сон С. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
ст. викладач кафедри конституційного права*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ВИБОРАХ

Реформування виборчих процесів та розбудова громадянського суспільства, розвиток місцевого самоврядування в Україні вимагає оптимізації системи правових відносин в сфері участі політичних партій у місцевих виборах, як таких, що мають виключне значення для розбудови демократії.

Наукове вирішення питань правового забезпечення участі політичних партій у місцевих виборах в Україні має допомогти вдосконаленню як системи законодавства, яка регулює відповідні суспільні відносини, так і підзаконних, відомчих та локальних актів та партійних статутних норм, що регулюють окремі напрямки діяльності в контексті місцевих виборів. Перманентні зміни виборчого законодавства, відсутність єдиного кодифікованого акту у виборчому праві України призводять до необхідності розробок відповідних проектів та концепцій.

Питання аналізу регуляторних правових механізмів у сфері участі політичних партій в місцевих та регіональних виборах неможливо досліджувати повною мірою, не визначившись із тими стандартами, що розроблені у відповідній сфері міжнародним співтовариством та не дослідивши відповідний досвід окремих держав, насамперед тих, які розвиваються у політико-правових умовах, подібних до вітчизняних. Дослідники зазначають, що з утвердженням у світі загальнолюдських цінностей як базової засади побудови справедливого суспільного порядку зростає роль міжнародно-правових норм у регулюванні внутрішньодержавних процесів.

Відповідно до сучасній європейській правовій доктрині, політичні партії є усталеним та законним засобом вираження політичних інтересів у відповідних процесах в демократичному та плюралістичному суспільстві, вони сприяють підтриманню впорядкованого, законного та відкритого управління; шляхом об'єднання, сумісного розгляду й обговорення конкуруючих вимог вони прагнуть розробляти більш узгоджений та стійкий політичний курс.

Наведене доводить, що аспекти діяльності політичних партій, зокрема, їх участі у місцевих виборах, є об'єктом уваги міжнародного співтовариства, отже мають існувати певні міжнародні стандарти такої діяльності. Експерти Комітету виборців України зазначають, що до визначення поняття «міжнародних стандартів» є різні підходи, основною ідентифікаційною ознакою яких є визначення джерел міжнародних стандартів. Під міжнародними стандартами виборів сучасні автори розуміють «загальноприйняті вимоги, закріплені міжнародними угодами або встановлені міжнародними організаціями, що визначають принципи та оптимальні форми провадження виборчих процедур з метою якнайповнішої реалізації виборчих прав громадян». На думку фахівців, дотримання виборчих стандартів є динамічним, перманентним процесом і передбачає постійну в часі

нормотворчу діяльність органів державної влади з метою як вдосконалення, так і уніфікації норм, що врегульовують питання виборчого процесу.

Експерти ОБСЄ вважають завдання розробку міжнародних стандартів досить складною та делікатною, насамперед через те, що політичні партії репрезентують місцеві інтереси. Джерелом таких стандартів вони вважають досвід, отриманий під час сприяння політичним партіям, в контексті зміцнення аналітичного та управлінського потенціалу, покращення представленості жінок, молоді та етнічних меншин, розширення мережі міжнародних контактів, в контексті зміцнення багатопартійних систем та покращення взаємозв'язку між партіями та громадянами, інтереси яких вони презентують.

Відповідно до міжнародної доктрини, для управління міжпартійними відносинами необхідні чіткі нормативні положення й практика, зокрема, щодо відносин між опозицією та партіями більшості. Специфіка ухвалення міжнародних актів створює передумови для відсутності ієрархічності та корегованості норм відповідних міжнародних стандартів, водночас таке неспівпадіння буде значно більшим за умов урахування «регіональних та субрегіональних особливостей».

Міжнародні стандарти виборчого процесу мають носити насамперед універсальний характер, та містити можливість різного їх застосування у національних виборчих законодавствах. Експерти Комітету виборців України зазначають, що рівень деталізації стандартів залежить від часу прийняття документів та від рівня його застосування, тобто «більш нові документи, а також ті, які відносять до субрегіонального рівня, є більш глибокими та детальнішими, ніж міжнародні декларації, прийняті кілька десятків років тому». При цьому, деталізація документів запобігає їх занадто широкому тлумаченню, водночас виникають так звані «конфлікти стандартів».

Незалежні експерти стверджують, що порівняльний аналіз щодо відповідності європейських національних законодавств міжнародним виборчим стандартам показує, що «українське законодавство є одним з найпрогресивніших у Європі, оскільки більшість законодавчих актів зарубіжних країн значно менше адаптовані до міжнародних стандартів виборів». Сучасна правова доктрина не містить загальновизнаного розуміння категорії міжнародних стандартів у сфері виборів, але урахування відповідних міжнародних документів є безумовно необхідним для вдосконалення національних механізмів участі політичних партій у місцевих та регіональних виборах. Ухвалення відповідних актів можуть бути як одна з міжнародних організацій (ОБСЄ, Рада Європи, Європейський Союз та ін.), так і її структурний підрозділ (зокрема, Бюро демократизації та прав людини ОБСЄ), спеціально утворена міжорганізаційна структура (така, як Венеціанська комісія) або окремих експерт (спостерігач, експертна комісія), що отримали відповідний мандат від організації. Важливою формою впливу на національні виборчі процеси є реалізація міжнародних, іноземних урядових та неурядових програм. Водночас можна казати про те, що українське законодавство є досить повною мірою адаптоване до міжнародних стандартів виборів, насамперед в контексті європейських стандартів. При цьому актуальними стають і удосконалення нормативної бази щодо участі політичних партій у місцевих виборах, і питання вдосконалення організаційних форм реалізації відповідних стандартів, і підвищення культури та правосвідомості відповідних учасників виборчого процесу.

Гапон А. В.

*Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, старший викладач
кафедри теорії та методики вищої професійної освіти*

СУЧАСНИЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ І ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ

Наприкінці серпня минулого року Україна відзначила двадцятиріччя державної незалежності. Разом з нею наша країна отримала немало і проблем та викликів новітнього часу. Але на пройденому державою шляху є і багато успіхів. Один з найважливіших – прийняття 28 червня 1996 р. 5-ю сесією Верховної Ради Конституції України, 15-ти річчя якої теж було відзначено влітку 2011 року. Проте, вже майже через вісім років після її прийняття в результаті вступу в дію Закону України № 2222-IV від 8 грудня 2004 р. до Основного Закону були внесені значні та достатньо суперечливі зміни.

Наприкінці грудня 2007 р. Президент України В. Ющенко підписав Указ про створення Національної конституційної Ради. Метою НКР було – підготувати проект нової Конституції України, яку передбачалося винести для прийняття на Всеукраїнський референдум. Зазначена робота досить безсистемно продовжувалася до самого початку 2010 р. і не була завершена.

Після обрання Президентом держави В. Януковича Конституційний Суд України прийняв рішення про повернення до Конституції держави в редакції від 28 червня 1996 р.. Але нинішня українська влада добре розуміє, що таке рішення КС виходило з вимог тодішньої політичної доцільності і в строгому юридичному сенсі воно не може вважатися (в тому числі і міжнародною спільнотою) як абсолютно легітимне. Тому український конституційний процес продовжується і після видання Указу Президента України № 224/2011 від 21.02.2011 р. уже розпочата робота по створенню Конституційної Асамблеї. З цієї нагоди хотілося хоча б в загальних рисах простежити відомий на сьогодні міжнародний досвід в цій галузі.

Світова практика конституціоналізму накопичила різні форми розробки, прийняття та зміни конституції, які істотно відрізняються від прийняття звичайних законодавчих актів. Крім законодавчої влади, в теорії конституційного права прийнято окремо виділяти ще й так звану установчу. З нею пов'язують прийняття конституції, внесення до неї необхідних змін і доповнень.

Залежно від того, хто здійснює установчу владу, визначають різні форми розробки та прийняття нової конституції. В переважній більшості випадків для підготовки офіційного проекту конституції парламентом, главою держави або іншими державними органами створюється комісія з відповідною назвою, до складу якої входять відомі державні діячі, представники політичних партій, учені, юристи. У ряді випадків проект готується Установчими зборами, які спеціально обираються для прийняття конституції.

Після підготовки проекту та його обговорення або схвалення настає етап прийняття конституції. Існує кілька форм цього процесу, які поділяються на *демократичні*

(прийняття з участю населення або обраних ним представників), *даровані* та *договірні*. Щодо двох останніх форм, то з урахуванням умов сучасних європейських і світових реалій ми можемо розцінювати їх, як застарілі.

Демократичні за формою прийняття конституції приймаються різним шляхом: парламентом, установчими зборами, безпосередньо населенням (референдумами).

Досить поширеним є прийняття конституції установчими представницькими органами. За своєю назвою, порядком формування та складом вони можуть бути різні: конституційні збори, надпарламентські органи та ін.. Такі установчі органи, для яких прийняття конституції є єдиним завданням, залежно від порядку формування і повноважень, поділяються на два види: органи, які формуються шляхом загальних і прямих виборів, та органи, частина представників яких обирається від час виборів, а інша частина – делегується або призначається. До речі, питання про прийняття нової Конституції України спеціально створюваним органом обговорювалося під час розробки її проекту, але не дістало підтримки (Малишко Н. Конституції зарубіжних країн та України. – К. 2000. – С. 23-27).

На практиці зустрічаються також і змішані форми прийняття конституції, тобто прийняття їх парламентом з послідуочим винесенням на референдум. На наш розсуд, такий спосіб прийняття основного закону представляється найбільш демократичним, тому що він передбачає подвійне демократичне волевиявлення – представницького органу (парламенту) і безпосередньо народу.

Нині діючою Конституцією України в статті 157 передбачено, що вона «не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України» (Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами, яві вступили в силу з 1-го січня 2006 р.– Харків : Парус, 2006. – С. 43). На нашу думку, дане положення діючої Конституції повинно бути обов'язково враховано при розробці проекту нового основного закону.

Діюча Конституція України введена в дію з часу її прийняття 28 червня 1996 р. Вона також є постійною, оскільки час її дії, порядок відміни та процедура прийняття нової Конституції ні законодавством держави, ні в тексті самої конституції не визначена. Але разом з тим, як свідчить історичний досвід розвитку українського конституціоналізму, така невизначеність ще не забезпечує абсолютної стабільності дії. Так, за період з 1919 р. було прийнято чотири Українські Конституції (1919 р., 1929 р., 1937 р., 1978 р.), які можна характеризувати як постійні.

Конституція України 1996 р. також в її змісті не передбачає гарантії тривалості її дії. Тому в умовах нового етапу соціально-правового розвитку Української держави, пов'язаного одночасно із процесом євроінтеграції, може бути розроблена і прийнята нова Українська Конституція. Але при цьому принципово важливо, щоб найкращий власний і міжнародний досвід з цієї проблеми був обов'язково і безумовно врахований вітчизняним законодавцем.

Астахова Т. В.

член Центральної виборчої комісії

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Прогресивний розвиток України як демократичної, правової держави, реалізація конституційного принципу політичної та ідеологічної багатоманітності (ст. 15 Конституції України), формування громадянського суспільства як політичної цінності, здатної через свої інституціональні формування (перш за все, через політичні партії) виконувати певні політико-соціальні функції об'єктивно потребують вдосконалення партійної системи, підвищення ролі та значення політичних партій як виразників різноманітних інтересів суспільства.

Роль політичних партій в сучасному суспільстві проявляється у тому, що, поперше політичні партії приймають участь у формуванні органів публічної влади. Так, політична партія є єдиним видом об'єднання громадян, яке володіє правом висувати кандидатів у народні депутати України (стаття 10, пункт третій частини першої статті 12 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р.). Відповідно до частини першої статті 10 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10 липня 2010 р. право висування кандидатів у депутати та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови належить громадянам України, які мають право голосу. Це право реалізується громадянами України через республіканські в Автономній Республіці Крим, обласні, районні, міські, районні у містах організації політичних партій (місцеві організації партій) або шляхом самовисування. По-друге, поряд з участю у виборчому процесі політична партія приймає участь у діяльності органів публічної влади. Зокрема, найважливішим видом діяльності політичних партій є їх парламентська діяльність, а також участь у роботі представницьких органів публічно-самоврядної влади. Звідси актуального значення набуває ефективізація діяльності політичних партій та удосконалення законодавства про політичні партії (що відноситься, відповідно, до вдосконалення суб'єктного, функціонального та нормативного структурних елементів політичної системи суспільства), а також удосконалення ідеологічного структурного елемента цієї системи – формування політичної культури та політичної свідомості.

Політика є тією ланкою, яка тісніше, ніж всі інші чинники, пов'язує громадянське суспільство та державу. Саме через політику громадянське суспільство в цілому та кожна людина окремо мають прямий доступ до влади, оскільки політика тісно пов'язана з публічною владою. Роль політичних партій не можна ігнорувати, особливо в умовах, коли політика «стала справою вільних людей, що сприймають її не як правління (відносини між керівниками і керованими. – Д. Сарторі), а як самоврядування, демократію» (В. В. Речицький).

Сфера політичної свободи юридично оформлюється в сукупності політичних прав і свобод, спрямованих на участь особи в політичному житті суспільства і держави. Основні з таких прав закріплені у Конституції України (ст. ст. 36, 38, 39, 40).

Ефективізація ролі політичних партій в сучасному суспільстві виявляється в необхідності розвитку політичної системи. Сучасний стан політичної системи України характеризується як нестабільний. Крім того, як показує практика індекс нестабільності політичної системи в Україні має тенденцію до зростання. Таку негативну ситуацію обумовлено, передусім, недоліками партійної системи.

Конституційні засади існування багатопартійної політичної системи, принципи організації та діяльності політичних партій в Україні закріплено у ст. ст. 15, 36, 37 Основного Закону держави, а саме: політична багатоманітність; свобода політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України; право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії; визначення основних функцій політичних партій, зокрема, сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян та участь у виборах; членами політичних партій можуть бути лише громадяни України; закріплення норми, що обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно Конституцією і законами України.

Демократичність цих положень не викликає сумнівів. Діяльність різних політичних партій повинна служити розвитку демократії, ідеологічного плюралізму та бути завадою встановленню панування влади однієї партії. Проте політична сучасність України відрізняється великою кількістю політичних партій та тенденцією їх поступового збільшення. Втім, як свідчить практика, збільшення кількості політичних партій не є покращанням політичної ситуації в країні та ефективізацією політичної системи. Крім того, девальвується реальна роль та значення політичних партій в суспільстві, тоді як політичні партії повинні бути сполучною ланкою між громадянським суспільством та державою.

Політичні партії мають бути виразниками інтересів соціальних спільнот. Втім, на сьогодні абсолютна більшість політичних партій в Україні поки що далека від свого основного призначення – бути виразником інтересів соціальних груп і представляти їх на державному рівні. Більшість політичних партій створюється не з метою, визначеною в Конституції, тобто формувати політичну волю громадян та бути її виразником, а виходячи з інших власних інтересів. Підтвердженням цього є те, що в політичній боротьбі деякі партії спираються не на підтримку суспільства, а на виборчі технології. Зростає кількість нечисленних політичних партій, що також ставить під сумнів те, що вони виражають або здатні виражати та обстоювати певну «політичну волю громадян». Безумовно, слід погодитися з тим, що з часом кількість політичних партій має значно зменшитися у зв'язку з підвищенням рівня політичної культури, розробленням відповідної ідеологічної бази, тощо. У результаті з десятків партій залишиться декілька, що матимуть реальну вагу. Думається, що формування та посилення ролі тих партій, що мають найбільшу підтримку в суспільстві, буде проявом удосконалення політичної системи, зокрема, сформованості багатопартійності, оскільки саме такі партії спроможні стати головним осередком, де акумулюється політичний потенціал суспільства.

Волкова Д. Є.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

25 січня 2012 р. Президентом України було видано Указ «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», у якому йдеться про створення при главі держави допоміжного органу – Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства. Таке рішення було прийнято «з метою забезпечення діяльності Президента України щодо реалізації державної політики, спрямованої на формування сприятливого середовища для дальшого становлення в Україні громадянського суспільства, налагодження ефективного механізму взаємодії його інститутів з державними органами та органами місцевого самоврядування на засадах партнерства та взаємної відповідальності, досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина». Таким чином, Президентом було визнано наявність певних проблем, пов'язаних із громадянським суспільством, та прийнято рішення щодо необхідності їх подолання.

Однією з таких проблем є наявність однієї загальної організаційно-правової форми для громадських організацій у Законі України від 16 червня 1992 р. «Про об'єднання громадян». Відповідно до його норм, усі об'єднання громадян, а отже – і усі громадські організації – мають базуватися на членстві. Такий підхід не дає можливості диверсифікації, – наприклад, диверсифікації внутрішнього управління громадською організацією.

Функціонування кожної юридичної особи напряму залежить від ефективності взаємодії її органів. Це твердження не є винятком для громадських організацій. В Україні законодавство про громадські організації є вельми застарілим – за деякими виключеннями, при встановленні внутрішньої структури вони керуються Законом «Про об'єднання громадян». Однак, Закон було прийнято невдовзі після проголошення незалежності України. Враховуючи швидкий правовий розвиток нашої держави, можна стверджувати, що він потребує оновлення, у т. ч. у частині норм про внутрішню структуру громадських організацій. Розробка відповідних пропозицій є важливим науковим завданням.

Наприклад, у Законі передбачена можливість утворення громадських організацій, які базуються виключно на членстві. Це входить у протиріччя із сучасними європейськими стандартами про громадські організації.

Передбачена Законом «Про об'єднання громадян» обов'язкова внутрішня структура громадських організацій – наявність щонайменше вищого керівного органу, а також директора та правління, – є не завжди вдалою, особливо коли йдеться про громадські організації із місцевим статусом. Для них вона є дуже «громіздкою» і ускладненою.

Отже, Закон «Про об'єднання громадян» не відповідає п. 8 Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі 2002 р. (далі – Фундаментальні принципи) і п. 7 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі № СМ/Rec (2007)14 (далі – Рекомендація), у яких йдеться про те, що неурядові організації, які є юридичними особами, повинні мати ту саму правоздатність і можливості, як і інші юридичні особи. Адже законодавство України містить вимоги до внутрішньої структури акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, юридичних осіб інших організаційно-правових форм. Таким чином, при створенні юридичної особи є можливість обрати організаційно-правову форму, яку засновники вважають найбільш прийнятною для досягнення поставлених цілей. Однак, засновники громадських організацій в Україні такого права позбавлені.

Європейські стандарти виходять із наявності у законодавстві можливості утворити один із щонайменше двох видів неурядових організацій – таку, що базується на принципі членства, і таку, що не дотримується цього принципу.

Для усіх неурядових організацій європейські стандарти передбачають обов'язкову наявність тільки одного органу неурядових організацій – «вищого керівного органу» (ч. 4 п. 9 Рекомендації, чи с п.18 Фундаментальних принципів). Відповідно до Рекомендації, також необхідно зазначити періодичність засідань цього органу, процедуру проведення його засідань та спосіб, яким даний орган затверджує фінансові і інші звіти. Фундаментальні принципи передбачають обов'язкову наявність у статуті неурядової організації інформації про частоту засідань керівного органу, порядок скликання таких засідань, і не спосіб (як Рекомендація), а порядок затвердження керівним органом фінансових та інших звітів, а також – свободу керівного органу визначати адміністративну структуру організації.

Як бачимо, за європейськими стандартами вищим керівним органом неурядової організації не обов'язково мають бути збори, конференція, з'їзд тощо. Згадка про деякі з цих органів з'являється лише коли йдеться про неурядові організації, основані на членстві. Згідно з Рекомендацією і Фундаментальними принципами, вищим органом такої організації має бути її членський склад (п.19, п.20) – без можливості проведення конференції.

У європейських стандартах встановлена ще одну вимогу – «особи, які відповідають за управління неурядовою організацією, основою на членстві, мають обиратися чи призначатися вищим керівним органом або органом, якому він делегував цю задачу». Що ж до управлінського персоналу неурядової організації, не основаної на членстві, то він має призначатися у відповідності із статутом (п.46 Рекомендації). Аналогічним є зміст п. 43 Фундаментальних принципів.

Пропонується внести зміни до Закону «Про об'єднання громадян», які дозволяли б утворення двох видів громадських організацій: таких, що базуються на членстві, та таких, що на ньому не базуються. Ця пропозиція може бути використана для вдосконалення змісту проекту Закону «Про громадські організації», що знаходиться на розгляді у Верховній Раді України

Езеров А. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры конституционного права, кандидат юридических наук*

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВОСОЗНАНИЕ И КОНСТИТУЦИОННАЯ ЮСТИЦИЯ

Конституционное правосознание является необходимой формой жизнедеятельности человека, служит внутренним регулятором юридически значимого поведения и источником правовой активности в конституционно-правовой сфере, претворения юридических норм в фактической деятельности граждан и должностных лиц (В. В. Никитяева). Оно представляет собой высшую форму правосознания, которая преследует цель формирования конституционной культуры народа, отношения к Конституции как к Основному Закону государства и общества, нормативно-правовому акту высшей юридической силы, нормы которого являются нормами прямого действия. Такое отношение является действенным способом недопущения проявлений правового нигилизма, восприятия Конституции как средства политической борьбы. С другой стороны, при высоком уровне конституционного правосознания населения им не возлагаются на Конституцию повышенные социальные ожидания – она выступает гарантией равенства прав гражданина в правовом государстве, гарантией равенства шансов свободных личностей в гражданском обществе, и посредством указанного – эффективным ограничителем государственного произвола. Поэтому справедливым является утверждение, что и сам конституционализм является философией конституционного мировоззрения (В. Т. Кабышев).

Как высшая форма правосознания конституционное правосознание охватывает все сферы общественной жизни, формирует отношение человека к основным конституционным ценностям. Исходя из идеи необходимости рациональной организации социальных связей, Конституционный Суд стремится установить связь между текстом Конституции и разнообразием экономических, политических и социальных интересов и выступающих на их основе общественных отношений. При этом он, не изменяя текста Конституции, фактически совершенствует содержание конституционных правоположений посредством официального толкования, базируясь, как правило, на научных воззрениях на естественное право, его принципы, формы и способы реализации. Тем самым обеспечивается сближение фактической и юридической конституций, уменьшается доля фиктивных правоположений в ней. Поэтому справедливым является утверждение Б. Эбзеева о том, что решения Конституционного Суда «оказывают свое влияние на формирование конституционно-правовой доктрины, отвечающей современным социально-экономическим, политическим и правовым реалиям и ценностям демократического развития общества, выработанным в международном сообществе».

В период конституционных преобразований особенно актуально встает вопрос о недостаточно развитом и фрагментарно сформировавшемся конституционном правосознании, отличающемся противоречивостью и радикальностью. По мнению Н. Мамитовой, это обусловлено разрывом единого духовно-правового пространства, когда ранее

господствовавшие правовые ценности оказываются отринутыми, а в отношении новых еще не сложился общесоциальный консенсус. Обращение Конституционного Суда в своей деятельности к общечеловеческим ценностям и разрешение дел, опираясь на принцип верховенства права, практику Европейского Суда по правам человека, дали начало развитию в украинской правовой системе нового юрисдикционного направления – «элегантной юриспруденции». Именно Конституционный Суд является тем органом, который единственный, в силу специфики своего статуса, способен «уловить» «дух» Конституции. Украинская государственно-правовая практика имеет примеры, когда попытки подобного обращения с Конституцией со стороны других государственных органов и должностных лиц представляли угрозу конституционной безопасности.

Конституционный Суд своими правовыми позициями, которые имеют не только регулирующее и охранительное, но и доктринальное значение, способствует развитию правопонимания не в узком формально-логическом смысле, а расширяет диапазон элементов регулирующего воздействия, подчеркивая человеческое измерение конституционного права. Так, в одном из своих решений Суд указал на то, что «одним из проявлений верховенства права является то, что право не ограничивается только законодательством как одной из его форм, а включает и другие социальные регуляторы, как то нормы морали, традиции, обычаи и так далее, которые легитимированы обществом и обусловлены исторически достигнутым культурным уровнем общества. Все эти элементы права объединены качеством, соответствующим идеологии справедливости, идее права, которая в значительной степени нашла отражение в Конституции Украины» (Решение № 15-рп/2004 от 02.11.2004). Кроме того, Конституционный Суд привлекает в правовую систему Украины, для которой привычными являются проявления крайностей в правотворческой деятельности и «слепое» следование букве закона – в правоприменительной, принципы определенности и предсказуемости правового развития, выработанные европейской практикой. Примером тому может послужить решение, в котором Конституционный Суд определил, что «одним из элементов верховенства права является принцип правовой определенности, в котором утверждается, что ограничения основных прав и свобод человека и гражданина и воплощение этих ограничений на практике допустимы только при условии обеспечения предсказуемости применения правовых норм, устанавливаемых такими ограничениями. То есть ограничение любого права должно основываться на критериях, которые дадут возможность лицу отличать правомерное поведение от противоправного, предвидеть юридические последствия своего поведения» (Решение № 17-рп/2010 от 29.06.2010).

Переоценка взглядов в трансформирующемся украинском обществе о соотношении международных и национальных норм о правах человека в пользу первых, рецепция западной доктрины прав человека, зарубежных правовых институтов не могут сами без учета национальных особенностей правовой системы Украины изменить систему украинского конституционализма. Для эффективного восприятия массовым сознанием они должны быть опосредованы внутрисударственной практикой, и прежде всего – практикой Конституционного Суда.

Конституционное правосознание, включающее в своё содержание, с одной стороны, систему взглядов на конституционные ценности, а с другой – их субъективное

отражение в социальной действительности, под воздействием Конституционного Суда выходит за рамки писанных (позитивных) предписаний в сферу действия верховенства права. Таким образом, деятельность Конституционного Суда как единственного в стране органа конституционной юрисдикции обогащает правосознание «пользователей» Конституции Украины новыми конституционно-правовыми ценностями, способствует недопущению проявлений правового нигилизма, развивает конституционно-правовую доктрину.

Дрок Г. М.

Начальник територіального управління Державної судової адміністрації України в Кіровоградській області

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Піднесення судової влади в системі поділу влад у нашій державі визначено особливостями нинішньої соціальної реальності й такими конституційними положеннями, як правова держава і верховенство права.

Судова влада у структурі державної влади України посідає особливе місце, зумовлене її соціальною роллю і специфічними функціями. Із судовою владою пов'язані такі категорії, як правосуддя, судовий контроль, юстиція.

Основною метою судово-правової реформи, згідно з концептуальними документами, є створення системи ефективного державного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, а також суспільних інтересів, запобігання злочинним проявам і правопорушенням, затвердження режиму законності в діяльності органів влади і посадових осіб, забезпечення конституційного правопорядку.

Реалізація закріплених у Конституції України положень про місце та роль судової влади в демократичній, правовій державі, якою проголошено Україну, а також впровадження конституційних нововведень з організації і функціонування правосуддя зумовлюють необхідність подальшого реформування судової системи. Від того, як будуть реалізовуватися на практиці конституційні положення про судову владу і правосуддя, як вони будуть розвиватися і деталізуватися, значною мірою залежатиме розвиток та зміцнення української державності, демократичних і правових засад у нашому суспільстві.

Реформування судової системи потребує внесення змін до Конституції України – адже чинна судова система створена на основі Конституції 1996 року. При цьому слід враховувати, що систему правосуддя в Конституції України окреслено в загальному вигляді, визначено лише засади її організації та діяльності. Це викликає нагальну потребу у виробленні та законодавчому закріпленні чіткого і системного бачення стратегії реформування правосуддя.

Об'єктивний процес піднесення судової влади в системі поділу влади припускає додаткові гарантії діяльності суду, однією з яких бачиться визнання самостійного правового інституту «повага до суду». Необхідний спеціальний закон, присвячений оформлен-

ню цього правового інституту, а не окремі статті, що існують у різних кодексах України і фактично не складають нині єдиного цілого.

Слід погодитися з думкою Ю. М. Оборотова, що судова влада не тільки затверджується як самостійна в системі поділу влади нашої держави, але і, відображаючи елітарний характер існування держави, піднімається над законодавчою і виконавчою владою.

Піднесення судової влади в системі поділу влад у нашій державі визначено особливостями нинішньої соціальної реальності й такими конституційними положеннями, як права держава і верховенство права.

Реалізація європейських стандартів у реформі судової системи України, після прийняття Конституції 1996 року, відбувалася повільними темпами. Венеціанська комісія затвердила три висновки (у 2001, березні 2007 і березні 2010 року), а Україна ухвалила лише один закон (у лютому 2002 року), що реалізував проміжний варіант перебудови судової системи.

Тому на сучасному етапі державотворення в Україні нагальним стало питання проведення судової реформи.

Верховенство права та реальна рівність усіх перед законом, незалежно від статусу майнового стану, – це головний аргумент демократії та передумова демократичного порядку в країні, зазначалося в Посланні Президента України Віктора Януковича до Українського народу «Не люди для реформ, а реформи для людей». Для того, щоб забезпечити верховенство права і зупинити свавілля, Президент України В. Янукович ініціював проведення судової реформи. Її мета – забезпечення реальної незалежності судів, суддів і судових рішень, правової захищеності громадян, боротьби з корупцією у всіх сферах суспільного життя, на всіх щаблях влади, повернення довіри суспільства до судової та правоохоронної систем. Судова реформа ґрунтується на вітчизняному досвіді, висновках Венеціанської комісії, вимогах міжнародних організацій щодо правосуддя.

Основні напрями судової реформи Президент України В. Янукович визначає в такому: спрощення системи судоустрою; ліквідація військових судів; прозорі процедури призначення суддів на посаду вперше; деполітизація судів; підвищення відповідальності судів і водночас забезпечення їх незалежністю в процесі фінансування з Держбюджету, підвищення їхнього статусу.

7 липня 2010 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Цей закон, зазначається у вступній частині Закону «Про судоустрій і статус суддів», визначає правові засади судоустрою і статус суддів в Україні – організацію здійснення правосуддя, систему судів загальної юрисдикції, статус судді, народного засідателя, присяжного, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також установлює систему і загальний порядок забезпечення діяльності судів.

Прийняття Закону «Про судоустрій і статус суддів» – одного з доленосних для країни документів – стало дійовим заходом із здійснення судової реформи в Україні, що наближає українські суди до цивілізованих європейських стандартів.

Цей Закон має бути базовим, він передбачає зміни не тільки в судочинстві, а й у діяльності прокуратури, адвокатури, низку змін до всіх кодексів. Відповідні зміни мають бути внесені й у Розділ 8 – «Правосуддя» – Конституції України.

Михалёв В. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры конституционного права*

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО НАРОДА ОПРЕДЕЛЯТЬ И ИЗМЕНЯТЬ КОНСТИТУЦИОННЫЙ СТРОЙ В УКРАИНЕ

Проблемы конституционного реформирования и модернизации широко обсуждаемые сегодня в Украине обуславливают необходимость более пристального системного анализа, как положений действующей Конституции Украины, так и практики её применения за прошедшее время.

Одним из наиболее острых вопросов, привлекающих внимание в настоящее время, является фактическое отстранение народа от участия в управлении государственными и общественными делами. Причем с формальной точки зрения все происходит вроде бы в рамках существующих конституционных правил и процедур.

Между тем принцип народного суверенитета, вытекающий из преамбулы Конституции Украины, в которой подчеркивается, что Конституция принята «...от имени украинского народа – граждан Украины всех национальностей...» и выражает «...суверенную волю народа...», выражает саму суть демократического устройства государства и общества и в своем концентрированном виде сводится к формуле: «народ – есть источник власти». Это положение находит свое нормативное развертывание в статье 5 Конституции: «Носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине является народ». Там же закрепляются и способы осуществления народом своей суверенной власти – формы народовластия: «Народ осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и органы местного самоуправления».

Понятно, что в современном демократическом государстве в силу различных обстоятельств невозможно свести осуществление власти народа лишь к одной форме – непосредственной (прямой) демократии, которая на первый взгляд представляется более «демократичной».

Вместе с тем существуют такие вопросы, решение по которым должен принимать сам народ, что прямо вытекает из ч.3 ст. 5 Конституции Украины:

«Право определять и изменять конституционный строй в Украине принадлежит исключительно народу Украины и не может быть узурпировано государством, его органами или должностными лицами».

Конституционный строй определяется в юридической энциклопедии как: 1) совокупность правоотношений, которые возникают в связи с применением норм конституции и иных источников отрасли конституционного права; 2) совокупность основополагающих правоотношений, закрепленных и нередко специально выделенных конституцией; 3) система конституционных положений, в большинстве сущностного характера, которые иногда наделены наивысшим уровнем юридической жесткости (Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.3. – К.: «Укр. енцикл.», – 2001. – С. 279). Практически

все нормы Конституции носить сущностный характер и все они наделены высшим уровнем юридической жесткости.

Понятно, что определение или изменение конституционного строя, связанные с внесением изменений и дополнений в Конституцию, может производиться народом только путем народного голосования – всеукраинского референдума. Но здесь возникает определенная коллизия с положениями 13 раздела Конституции, предусматривающего участие народа в этом процессе и, причем лишь на его завершающей стадии, и только при внесении изменений в разделы 1, 3 и 13. Внести изменения в рамках конституции в разделы касающиеся прав и свобод человека и гражданина, системы органов государства, территориального устройства Украины, местного самоуправления, судебной власти народ не может никаким образом. Стало быть, большая часть положений действующей Конституции Украины не содержит в себе норм определяющих конституционный строй в Украине. Это абсурд.

Фактически это противоречие и стало «конституционным» обоснованием для пренебрежения итогами всеукраинского референдума 2000-го года по внесению изменений в Конституцию, дескать соблюдение конституционных норм и процедуры при внесении изменений в раздел 4-й не предусматривает участие народа, а производится на основе двух голосований народных депутатов Украины, проведенных на двух последовательно проведенных друг за другом сессиях. Кроме того референдум был объявлен консультативным, т. е. не влекущим правовых последствий. При всей сложности процесса его назначения и проведения воля народа была выражена однозначно (примерно 70 % граждан Украины, принявших участие в референдуме, по каждому из вопросов проголосовали «за» соответствующие предложения, но это не возымело желаемых народом последствий – Конституция изменена не была).

К сожалению, и в последующие годы под разными предлогами (устарел закон о референдуме; народ «не дорос» до осмысления данной проблемы и не в состоянии принять «правильное» решение и др.) на общегосударственный референдум не выносились вопросы конституционного характера (о членстве в НАТО, о предоставлении более высокого статуса русскому языку и др.).

Таким образом, закрепленное Конституцией Украины право народа Украины определять и изменять конституционный строй остается лишь голословным утверждением, неподкрепленной практикой декларацией. Представляется, что исправление такого положения возможно в настоящее время в связи с провозглашенным реформированием и модернизацией действующей Конституции, путем внесения конкретных норм, позволяющих перевести этот конституционный принцип на язык конституционных норм-правил, предусматривающих порядок его реализации и создающих предпосылки для его использования.

*Гусейнова Эсмер Алескер гызы
Бакинский государственный университет,
аспирант кафедры Конституционного права*

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ

Участие граждан в управлении государством является важной конституционной ценностью в правовом государстве. В соответствии со ст. 55 Конституции Азербайджанской Республики граждане Азербайджанской Республики имеют право участвовать в управлении делами государства. Это право граждане могут реализовать в непосредственной форме (путем проявления своей воли на референдуме, выборах, а также личного участия в деятельности органов власти), либо посредством представительных субъектов (через избираемых в органы государственной власти депутатов, институты политической системы и т. д.).

Носителем суверенитета и единственным источником власти в демократических странах является народ. Народный суверенитет означает, что народ, ни с кем не деля свою власть, осуществляет ее самостоятельно и независимо от каких-либо других социальных сил, используя исключительно в своих собственных интересах. Указанное право реализуется в конкретных формах посредством субъективных конституционных прав:

- избирать и быть избранными в органы государственной власти и органы местного самоуправления;
- участвовать на референдуме;
- иметь равный доступ к государственной службе, т. е. право граждан на занятие любой государственной должности без всякой дискриминации;
- обращаться в государственные органы;
- участвовать в отправлении правосудия;

Эти положения носят универсальный характер и основываются на международных стандарты. Статья 21 Всеобщей декларации прав человека, ст. 25 Международного пакта о гражданских и политических правах содержат положения недопускающие дискриминации и необоснованных ограничений права граждан принимать участие в ведении государственных дел как непосредственно, так и посредством свободно выбранных представителей.

Фундаментом реального участия граждан в управлении делами государства и контролем над деятельностью органов власти и общественных организаций являются гарантированные Основным законом страны информационные права личности (в частности, право на информацию), судебная защита нарушенных прав и свобод, право на свободу мысли и слова, право выражения мнений и убеждений, получения и распространения информации, права на создание объединений, право граждан собираться мирно, без оружия, проводить собрания, митинги и демонстрации, шествия и пикетирование и др.

Право избирать и быть избранным в государственные органы и муниципалитет, также право участвовать в референдумах является одним из важных элементов конституционного статуса гражданина Азербайджанской Республики. Реализация права выбора, принимаемая как важный институт демократии, выступает главным элементом

формирования органов государственной власти. Право граждан на участие в управлении государством и избирательное право нашли своё отражение в Конституции Азербайджанской Республики (ст. ст. 55 и 56).

Право выбора ограничивается целым рядом общих и дополнительных требований. Как правило, пассивное право выбора сопровождается более жесткими требованиями. Такие требования на выборах создают преграду определенным лицам, выдвигающим свою кандидатуру. Наряду с этим в современном конституционном праве круг субъектов носителей активных избирательных прав расширяется. Уменьшается гражданский (избирательный) возраст, определенная категория иностранцев приобретают избирательные права и могут участвовать в формировании органов публичной власти, то есть частично участвовать в управлении государством. Например, в 1975 г. шведское правительство приняло решение о предоставлении права участвовать в выборах муниципальные и региональные органы власти иностранцам, прожившим в стране не менее трех лет. В 1983 г. подобные же шаги сделала Норвегия. В более позднее время, в 1985 г., Нидерланды предоставили право участия в муниципальных выборах жителям страны, не являющимися голландскими гражданами, но обладающими действительными видами на жительство и прожившими в стране не менее пяти лет. Подобное право закреплено также в Избирательном Кодексе Азербайджана.

Безусловно, что маргинальное положение человека всегда является реальным препятствием реализации избирательного права. Однако в демократических государствах имеется право выбора гражданства и право его приобретения для создания более стабильных политико-правовых отношений с государством.

Наряду с выборами, наиболее значимым выражением воли и интересов тех или иных слоев населения является референдум. По мнению И. Ю. Зитевой, референдум является не только формой выражения общественного мнения, но и способом принятия принципиально важных нормативно-правовых и политических решения (Зитева И. Ю. Конституционное право граждан на местный референдум в Российской Федерации: Авторефер. дис. докт. юр. наук. – Москва, 2009. – С. 23).

Изучив опыт проведения референдума в зарубежных странах, можно говорить о том, что референдум становится формой выражения народовластия только в условиях демократического государственного режима с признанием, закреплением и соблюдением основных прав и свобод человека и гражданина. В отличие от выборов, голосование на референдуме придает юридическую силу не мандату какого-либо лица, а решению какого-либо вопроса. Принятое решение считается решением народа, и его юридическая сила нередко выше юридической силы законов, принятых парламентом.

Обращение граждан в государственные органы является одной из форм реализации права на участие в управлении делами государства и отражает связи гражданина с государством. Однако эта сфера отношений урегулирована недостаточно полно. Требуется разработать и принять специальный нормативно-правовой акт, позволяющий регулировать порядок реализации коллективных обращений (петиций) в государственные органы.

В заключение следует отметить, что участие в государственном управлении граждан в демократических странах имеет тенденцию расширения его субъектов. Это служит прозрачности власти и участию каждого в его управлении.

Підрозділ 5.2.
Інституціонально-правове забезпечення
конституційних перетворень

Пережняк Б. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
В СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ (ДУХОВНІЙ) СФЕРІ

Сучасна стратегія розвитку соціально-культурної (духовної) сфери в Україні та її перспективи визначені державою в кількох концепціях та програмах:

Загальнодержавна програма розвитку національної кіноіндустрії на 2003 – 2007 роки (затверджена Законом України від 25 грудня 2002 р.);

Концепція державної політики в галузі культури на 2005 – 2007 роки (затверджена Законом України від 3 березня 2005 р.);

Національна доктрина розвитку освіти (затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002);

Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства (Указ Президента України від 24 листопада 2005 р. № 1647/2005);

Концепція державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р.);

Концепція державної програми розвитку архівної справи на 2006 – 2010 роки (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 р.);

Державна програма розвитку культури на період до 2007 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2003 р. № 1235).

У 2011 р. була затверджена «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки»

Ключовими напрямками державної освітньої політики мають стати: реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти; оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти, адекватної вимогам часу; модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку; створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти; побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді; забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя; формування здоров'язбережного середовища, екологізації освіти, валеологічної культури учасників

навчально-виховного процесу; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки; забезпечення національного моніторингу системи освіти; підвищення соціального статусу педагогів; створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

Прийняття і впровадження нового Закону України «Про культуру» дасть змогу ефективніше формулювати й реалізувати державну політику у сфері культури.

Законом України «Про культуру» визначено, що основними засадами державної політики у сфері культури є: визнання культури одним з основних факторів самобутності Українського народу – громадян України всіх національностей; сприяння створенню єдиного культурного простору України, збереженню цілісності культури; захист і збереження культурної спадщини як основи національної культури, турбота про розвиток культури; сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті; забезпечення свободи творчості, захист прав інтелектуальної власності, авторського права і суміжних прав: гарантування прав громадян у сфері культури; створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури для дітей та юнацтва, задоволення культурних потреб Українського народу, розвитку закладів культури незалежно від форми власності, залучення до сфери культури інвестицій, коштів від надання платних послуг, благодійництва, інших не заборонених законодавством джерел; сприяння діяльності професійних творчих спілок та громадських організацій у сфері культури, активному функціонуванню державної мови в культурному просторі України, доступу громадян до культурних благ; визначення естетичного виховання дітей та юнацтва пріоритетом розвитку культури; забезпечення діяльності базової мережі закладів культури, закладів освіти сфери культури; підтримка діяльності у сфері культури, пов'язаної з виготовленням і розповсюдженням електронних та друківаних засобів масової інформації, аудіо- та аудіовізуальної продукції, розробленням комп'ютерних технологій та підвищенням їх потенціалу для розширення доступу та залучення громадськості до діяльності у сфері культури тощо; пропагування української національної культури у всій її різноманітності за кордоном та світового культурного надбання в Україні; підтримка вітчизняного виробника у сфері культури; забезпечення розвитку міжнародного культурного співробітництва; створення страхового фонду документації про культурні цінності та документів на об'єкти культурної спадщини.

Українське законодавство в соціально-культурній (духовній сфері) увібрало в себе практично весь позитивний досвід, накопичений демократичними інститутами в регулюванні і реалізації принципу доступності освітянських послуг, свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості, охорони культурної спадщини, збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність.

Майдебуря А. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИСВОЄННЯ ПОЧЕСНОГО ЗВАННЯ «МАТИ ГЕРОЇНЯ»

Конституція України передбачає матеріальну і моральну підтримку материнства і дитинства (стаття 24).

Відповідно до Закону України від 16.03.2000 № 1549-III «Про державні нагороди України» державні нагороди України – вища форма відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною.

У 2004 році до Закону України «Про державні нагороди України» було внесено зміни (Закон України від 11.05.2004 № 1705-IV), відповідно до яких було встановлено почесне звання «Мати-героїня». У тому ж році у Положення про почесні звання України (указ Президента України від 29.06. 2001 № 476) були внесені відповідні доповнення та визначені підстави для присвоєння цього звання (указ Президента України від 21.08.2004 № 963). Відповідно до цих доповнень почесне звання «Мати-героїня» мало присвоюватися жінкам, які народили та виховали до восьмирічного віку п'ятьох і більше дітей, у тому числі дітей, усиновлених у встановленому законодавством порядку.

Слід вказати, що згідно з даними перепису населення 2001 року, єдиним на сьогодні джерелом інформації щодо чисельності жінок, які народили п'ять і більше дітей, в Україні нараховувалось 462 тис. таких жінок. Тобто коло жінок, які потенційно підпадають під законодавчо встановлені вимоги щодо відзначення почесним званням «Мати-героїня» є значним.

У 2007 році у Положення про почесні звання України були внесені доповнення (указ Президента України від 28.07.2007 № 674) щодо підстав присвоєння почесного звання «Мати-героїня», згідно з якими воно присвоюється жінкам, які народили та виховали до восьмирічного віку п'ятьох і більше дітей, у тому числі дітей, усиновлених у встановленому законодавством порядку, враховуючи вагомий особистий внесок у виховання дітей у сім'ї, створення сприятливих умов для здобуття дітьми освіти, розвитку їх творчих здібностей, формування високих духовних і моральних якостей.

Таким чином підстави нагородження були конкретизовані і встановлено вимоги не лише щодо народження жінкою певної кількості дітей та досягнення ними визначеного віку але й щодо того, щоб дана сім'я була, так би мовити благополучною. Тобто, жінки діти яких були засуджені умовно, або знаходилися у місцях позбавлення волі, а також, без поважних причин (інвалідність дитини, за станом здоров'я тощо) виховувалися в інтернат закладах або знаходилися під опікою, не мають підстав для відзначення цим почесним званням.

Водночас, Положення про почесні звання України не визначає спрощеного порядку присвоєння цього звання тим матерям, яким за радянських часів було присвоєно зван-

ня «Мати героїня» або нагороджено орденом «Материнська слава» та медаллю «Медаль материнства».

Дане питання певний час фактично не поставало і особливої актуальності не мало доки Президент України указом від 25.12.2007 № 1254, з метою посилення державної підтримки багатодітних матерів, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня» не заснував для таких жінок з 1 січня 2008 року одноразову винагороду. Було встановлено, що така винагорода виплачується всім жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня» відповідно до Закону України «Про державні нагороди України», у десятикратному розмірі прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб.

Запровадження таких одноразових виплат зумовило значне збільшення кількості жінок, які відзначаються почесним званням «Мати-героїня». Так у 2004 році це звання було присвоєно 3 особам, у 2005 році – 136, у 2006 році – 727, у 2007 році – 1193, у 2008 – 3002, у 2009 році – 23696, у 2010 році – 19068 особам.

Слід вказати, що процедура присвоєння почесного звання «Мати-героїня» та виплати встановленої за це винагороди є недосконалою і непрозорою, що призводить до порушення прав таких жінок.

Порядком представлення до нагородження та вручення державних нагород України (указ Президента України від 19.02.2003 № 138), встановлені загальні правила представлення до нагородження та вручення державних нагород України. Даним порядком встановлено, що висунення кандидатур до відзначення державними нагородами здійснюється гласно за місцем роботи осіб, яких представляють до нагородження, у трудових колективах підприємств, установ, організацій незалежно від типу та форми власності.

Однак, на практиці жінки, що мають не менше п'яти дітей, як зацікавлені особи, самостійно звертаються до органів місцевого самоврядування з проханням порушити клопотання про присвоєння їм почесного звання.

Крім того Порядком представлення до нагородження та вручення державних нагород України встановлено, що подання про відзначення державними нагородами, що вносяться Президентіві України Верховною Радою АР Крим, Радою міністрів АР Крим і Представництвом Президента України в АР Крим (за спільним поданням), обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями – мають бути попередньо письмово погоджені з відповідними центральними органами виконавчої влади. Однак це не зазначено у Положенні про почесні звання України. На практиці це значно ускладнює та затягує у часі процедуру подання документів про відзначення матерів-героїнь.

Положенням про почесні звання України визначено порядок представлення до присвоєння почесних звань, згідно якого клопотання про присвоєння почесних звань, які порушуються органами місцевого самоврядування, подаються Президентіві України через обласні, Київську, Севастопольську міські держадміністрації. Органи, яким надано право вносити подання про присвоєння почесних звань, надсилають на ім'я Президента України зазначене подання і нагородний лист встановленого зразка. Водночас Положенням про почесні звання України не встановлено термінів прийняття рішень щодо відзначення почесним званням на кожному рівні управління, що створює передумови для затягування у часі з їх прийняттям.

Отже наведене свідчить про необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового поля у цій сфері.

Брагіна Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА В УКРАЇНІ: КОМЕНТАРІ ДО КОНСТИТУЦІЇ

Право на свободу думки і слова є невід'ємною складовою демократичного суспільства та однією з основ побудови і розвитку правової держави.

Конституція України в статті 34 гарантує право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» (Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.gada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>).

Основною метою даної статті є здійснення порівняльного аналізу доктринального тлумачення даної статті Конституції із застосуванням хронологічного підходу на прикладі коментарів до Конституції України 1996, 1998, 2003, 2010 та 2011 років.

Так, в коментарі до Конституції України 1996 та 1998 року зазначається, що дана стаття відповідає Міжнародному пакту про громадянські і політичні права (ст. 18,19) та Європейській конвенції про захист прав і основних свобод (ст. 10).

Також закріплюється, що ст. 34 Конституції взаємодіє зі ст. ст. 21,23,31,32,35 і її можна розглядати як певний розвиток і конкретизацію положення ч. 3 ст. 15, що забороняє здійснення цензури в Україні (Коментар до Конституції України. Інститут законодавства ВРУ. Київ 1996. – с. 93).

Слід зауважити, що дана коментована стаття розглядала право на свободу думки і слова в першу чергу як гарантію духовної і творчої свободи, не обмеженої ніякою обов'язковою ідеологією (там же. – с. 93). І це зрозуміло, адже від дня проголошення незалежності України до прийняття Конституції пройшло лише п'ять років, і право на свободу думки і слова передбачало звільнення від пережитків радянської ідеології та декларування вільного вираження своїх думок без втручання держави і незалежно від кордонів.

Положення статті також гарантували доступ до засобів масової інформації політичним партіям і рухам, громадським організаціям, профспілкам, кожній окремій людині. Ніхто не може бути примушений до зміни чи висловлювання своїх поглядів і переконань (Коментар до Конституції України. Друге видання, виправлене й доповнене. Інститут законодавства ВРУ. Київ 1998. – с. 91).

Коментована стаття містила визначення інформації та досить суттєвий перелік відомостей, які не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами.

В цілому, коментарі 1996 та 1998 років трактують ст. 34 Конституції України досить вузько, акцентуючи увагу саме на обмеженнях цих прав зі сторони держави.

Коментар 2003 року вперше роз'яснює, що «за допомогою законодавства або інших юридичних засобів неможливо дозволити чи заборонити думку як таку», а отже стаття стосується не будь-якої думки, а лише тієї, яку вже виражено назовні, об'єктивовано шляхом певної фізичної поведінки. Лише така думка здатна зачіпати інтереси інших учасників суспільного життя (Конституція України: Науково-практичний коментар/під ред. В. Я. Тацій. – Харків: Право; Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003 – С. 184). Свобода думки стосується всіх форм мислення і передбачає можливість будь-яких засобів її вираження.

У порівнянні з коментарем 1996, 1998 років, коментар 2003 року окремо відзначає, що в ст.34 йдеться про право кожної людини, а не тільки громадянина України. Також, наголошується на відсутності практичного значення відмінності між вираженням своїх (свобода слова) і чужих думок (свобода поширювати інформацію), тому що вони «на рівних» дозволяються і так само ж обмежуються.

Всі підстави для обмеження цих прав в коментованій статті поділяють на три види: загальносоціальні, особистісні, політичні.

Коментар Конституції України 2010 року в цілому повторює роз'яснення 2003, проте тут робиться акцент на значенні свободи слова як засобу існування громадянського суспільства, в якому люди вільно спілкуються і проголошуються, що без свободи слова не існує демократії (Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Конституції України. Станом на 1 грудня 2010 р./ За ред. Мусяки В. Л. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С. 116).

Найбільш широко та повно дає тлумачення ст. 34 Конституції України коментар 2011 року. Право на свободу думки і слова відносять до групи громадянських прав і свобод людини і громадянина. Наголошується, що у процесі взаємодії громадянського суспільства і держави його ефективність прямо корелює з тим, наскільки повною та об'єктивною є інформація громадян щодо стану держави, а також тих органів державної влади та їх посадових осіб, на яких покладено виконання державних функцій (Конституція України. Науково-практичний коментар /за ред. В. Я. Тація. Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Х.: Право, 2011 – с. 247).

Розглядається процес становлення в Україні інформаційного суспільства і всіх відповідних змін в життєдіяльності суспільства і людини в Україні в цілому та законодавства в цій сфері зокрема. Так, в останні роки було прийнято ряд важливих законів, наприклад «Про доступ до публічної інформації», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» які покликані забезпечити прозорість і відкритість доступу до публічної інформації.

Таким чином, проаналізувавши різні доктринальні тлумачення ст. 34 Конституції України у різні роки, можна зробити висновок, що з кожним роком право на свободу думки і слова конкретизується, розширюється, і набуває все більшого значення для побудови громадянського суспільства і правової держави.

Мельниченко Н. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА РЕЛІГІЙНУ ОСВІТУ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

Важливим питанням регулюванню освіти у країнах ЄС є гарантування права на релігійну освіту. Поряд з тим, що держави наголошують на світськості освіти, існує активне пропагування вивчення релігії у школах. Світський характер освіти у державних і муніципальних закладах – похідна від принципу світськості держави.

У правовому контексті держави світськості постає як гарантія свободи кожного приймати відповідне рішення, самовизначатися у світоглядній, духовній сфері свого буття, без втручання владного і релігійного чинників. Постає необхідність забезпечити такий стан речей у правовому полі, коли жодна конфесія, а також будь-яка владна структура не могли б нав'язувати певні конфесійні, світоглядні, релігійно інтерпретовані моральні, культурно-духовні засади через систему державної освіти. (Биченко А., Міщенко М. Проблема релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні очима громадян// Національна безпека і оборона. – 2005. – № 8. – С3. – 4.) Питання реалізації прав громадян на отримання освіти у відповідності до своїх переконань, у тому числі завдяки релігійній освіті у державних та муніципальних освітніх закладах, в багатьох країнах Європейського Союзу вирішено позитивно. Якщо проаналізувати конституційні та законодавчі норми країн ЄС, то можна зробити висновок, що релігійна освіта реалізується через традиційні предмети у загальноосвітніх закладах навчання. На думку Ж. Боберо, Президента Вищої школи практичних досліджень: «хоча фундаментальні принципи світськості вже давно створені, шкільні заклади все що залишаються сферою, де їх застосування потребує більшої гнучкості». (Боберо Ж. Светскость: французская исключительность или универсальная ценность?// Пер с фр. Т. Голиченко// <http://www.zerkalo-nedeli.com/nn/show/403/35532/>). На думку Ф. А. Купріянова кожна держава вирішує питання, пов'язані з освітньою діяльністю релігійних об'єднань відповідно до своєї освітньої та релігійної політики, релігійної та культурної історії. В країнах з сильними релігійними традиціями релігійна освіта не може бути відірвана від загальної системи освіти та учні отримують освіту частиною якої є релігійні знання (Ф. А. Купріянов Религиозное образование в России (правовые проблемы государственного контроля за обеспечением свободы совести в сфере образования)// Право и образование. 2007. № 4. С.48). Не можна не погодитися з цією думкою. Та на підтвердження її можна сказати, деякі з країн Європи на конституційному рівні закріпили прихильність релігії, церкві та Богу (Греція, Данія, Ірландія). Говорячи про питання організації релігійної освіти у країнах ЄС необхідно визначити, в якому контексті ми розглядаємо релігійну освіту. І. В. Понкін вважає, що релігійна освіта є складовою частиною права на свободу совісті. (І. В. Понкін Религиозное образование в светской школе: правовой аспект// Право и образование, 2003, № 6. – С.79.)

Не заперечуючи це його думку, вважаємо, що релігійна освіта є також складовою частиною права кожного на освіту. Вважаючи, що релігійна освіта є складовою і кон-

ституційного права на освіту, і свободи совісті особистості ми пропонуємо просте визначення релігійної освіти. Релігійна освіта – це вивчення людиною основ віровчення відповідно до її віросповідання поряд або у курсі загальноосвітньої програми, визначеної державою.

Прикладом вивчення релігійної освіти поряд з загальноосвітніми програмою може бути відвідування недільної школи. Релігійна освіта у курсі загальноосвітньої програми – предмет вивчення у закладах дошкільної, середньої, вищої освіти.

Треба сказати, що на сьогодні не існує моделі організації релігійної освіти у школах. На організацію релігійної освіти впливає національно-культурні, історичні та соціальні особливості держави.

Конституційні норми та окремі положення законів про освіту деяких країн ЄС прямо регулюють питання доступу до релігійної освіти. Такими країнами є Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Польща, Князівство Ліхтенштейн, Румунія, Греція, Кіпр.

Розвиток цих конституційних положень знаходить своє відображення у нормах законодавчих актів про освіту.

Аналіз конституційних та законодавчих положень деяких країн ЄС з питань організації та забезпечення релігійної освіти, ми можемо дійти висновку, що усі моделі релігійної освіти країн ЄС мають схожі риси:

- світський характер держави не є перешкодою для впровадження курсу релігійної освіти як частини загальної середньої освіти;
- організація релігійної освіти на етапі середньої освіти (іноді на етапі дошкільної освіти, значно рідше у вищій освіті);
- добровільність вибору (вивчення релігії своєї конфесії або курсу нерелігійної моралі);
- державне забезпечення організації та контроль за проведенням релігійної освіти у школах.

Канлій О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЙ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Сьогодні засоби масової інформації (далі – ЗМІ) відіграють у суспільстві помітну роль – потужних сил, що формують спрямованість і характер соціального розвитку. Ще півстоліття тому американський дослідник Г. Лассвелл визначив три основні функції соціальної комунікації: 1) суспільний контроль; 2) засіб кореляції різних соціальних суб'єктів до дійсності; 3) спосіб передачі культури (знання, цінності, норми, традиції) в часі, тобто наступним поколінням (Lasswell H. Function of Mass Communication in So ciety // Mass Communications / Ed. By W. Schramm. – Urbana, 1960).

Ці три універсальні функції в різних модифікаціях, переважно більш уточнені й деталізовані, на сьогодні виконують ЗМІ.

ЗМІ поділяються на *візуальні* (періодична преса), *аудіальні* (радіо), *аудіовізуальні* (телебачення, документальне кіно). Незважаючи на всі відмінності між ними, ЗМІ об'єднуються в єдину систему масової комунікації завдяки спільності функцій. Функції ЗМІ різноманітні, серед них виділяють наступні:

Комунікативна. Основна функція засобів інформації – об'єднувати людей, допомагати їхньому спілкуванню. Комунікація через ЗМІ являє собою модель, коли на одному полюсі завжди діє професійний виробник інформації (журналіст), а на другому – масовий суб'єкт – численний (хоч найчастіше кількість достеменно не встановлюється) анонімний споживач (Федорчук Л. П. Функції інтернет-ЗМІ [Електронний ресурс] / Л. П. Федорчук. — Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/nzizh/2010_41/Fedorchu.pdf). Тому комунікативна функція спрямована на встановлення та розвиток зв'язків між реципієнтами. ЗМІ надають їм можливість шукати і знаходити односторонні, «спільників», об'єднуватися для досягнення єдиної мети, утворювати формальні та неформальні організації, підтримувати одне одного.

Інформаційна. Головна мета ЗМІ – обмін інформацією в суспільстві. Суть її в одержанні і поширенні відомостей про найбільш важливі для громадян і органів влади події. Інформація, передана мас-медіа, включає не тільки неупереджене, фотографічне висвітлення тих або інших фактів, а й їхнє коментування та оцінку.

Інформаційна діяльність ЗМІ дає людям можливість адекватно судити про події й процеси в державі лише в тому випадку, якщо вона виконує й **просвітницьку** функцію. Ця функція виявляється в повідомленні громадянам знань, завдяки чому можна адекватно оцінювати й упорядковувати зведення, одержувані зі ЗМІ й інших джерел, правильно орієнтуватися в складному й суперечливому потоці інформації. Не обмежуючись лише простим переліком фактів, інформація повинна містити відповідні пояснення, коментарі, тлумачення, оскільки значна частина реципієнтів може бути невідповідною до їх сприйняття. Тому важливим складником просвітницької функції є **гносеологічний аналіз**. Чим важливішою та масштабнішою є подія, тим глибшим, різнобічнішим та кваліфікованішим повинен бути коментар до неї, що особливо актуалізує роль і місце постаті коментатора в інформаційному процесі.

Аксеологічна (порівняльна). Вона відрізняється від просвітницької методикою: порівняння схожих, аналогічних явищ, процесів, рішень і з'ясування на цій основі їх недоліків і переваг. Йдеться про аксеологічну оцінку минулих та сучасних подій для об'єктивнішої їх інтерпретації. Але особливого значення ця функція набуває, коли суспільство опиняється перед вибором одного з кількох варіантів рішень. За таких обставин ЗМІ повинні спрямовувати громадську думку у той чи інший бік.

Пізнавально – освітня, яка полягає в донесенні до громадян певних знань дозволяє адекватно оцінювати, упорядковувати відомості, отримані з різних джерел, правильно орієнтуватися у суперечливому потоці інформації.

Функція впливу. ЗМІ не випадково називають четвертою владою, їх вплив на погляди і поведінку людей достатньо очевидно, особливо в періоди проведення масових соціально – політичних акцій, наприклад в ході загальних виборів глави держави.

Контрольно-критична функція. Спрямована на здійснення суспільного контролю. ЗМІ виявляють вразливі місця суспільного устрою, доводять їх до відома громадян, пропонують шляхи подолання певних проблем. Критика ЗМІ характеризується необмеженістю свого об'єкта. Їх контрольна функція засновується на авторитеті громадської думки. ЗМІ не можуть застосовувати санкцій до правопорушників, але вони дають юридичну та моральну оцінку подій і осіб. У демократичному суспільстві у здійсненні контрольних функцій ЗМІ опираються як на громадську думку, так і на закон.

Функція зворотного зв'язку. Сутність її полягає у з'ясуванні ЗМІ, наскільки своєчасно надходить інформація до реципієнтів, адекватність сприйняття і тлумачення її. Реалізація цієї функції сприяє вдосконаленню самих ЗМІ, значно зміцнює їх позиції у відносинах з владними структурами. Адже одна річ, коли публікація відображає позицію автора чи навіть колективу редакції, інша – коли на їх підтримку виступають широкі верстви населення. Тому аналіз відгуків, публікацій, огляд листів – неодмінна складова роботи ЗМІ.

Артикуляції та інтеграції. Що сприяє об'єднанню та згуртуванню суспільних інтересів, є умовою для формування впливової опозиції.

Інновації, що виявляється в ініційованні політичних змін шляхом постановки важливих проблем перед владою й громадськістю.

Функція соціалізації. Відповідальність за первісну соціалізацію особистості лягає на сім'ю та школу. Потім цю функцію залучення особистості до сформованих у суспільстві норм, цінностей, досвіду і традицій перебирають доволі часто ЗМІ. Вони не лише інформують, а й сприяють формуванню критичного ставлення самої аудиторії до тих подій, про які йдеться у повідомленні.

Жодна з перелічених функцій не реалізується відокремлено. Навпаки, більшість інформаційних акцій водночас реалізує кілька, а часто їх усіх. А розмежування їх здійснюється для детальнішого аналізу діяльності ЗМІ, спрямованої на розв'язання стратегічного завдання – посилення громадської думки в суспільно-політичному житті.

Перефразовуючи афористичний вислів Т. Манна щодо театру, можна сказати, що ЗМІ своєю діяльністю здатні перетворити примітивний натовп на справжній народ, виправдовуючи при цьому назву «четверта влада».

Дашковська А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри конституційного права*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОЕКТІВ ВИБОРЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Тези про необхідність кодифікації виборчого законодавства пролунали ще наприкінці дев'яностих років. Так, у виступах на Науково-практичній конференції, проведеною Центральною виборчою комісією у 1999 році, було зазначено про потребу уніфікації

виборчого законодавства, розроблення Виборчого кодексу України та зведення усіх норм що стосуються виборчого права у єдиний закон.

10 вересня 2002 року народним депутатом України С. Жовтяком було подано до Верховної ради України проект Виборчого кодексу. Проект визначав засади, принципи, порядок підготовки і проведення виборів до органів державної влади і органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. Правовий статус засобів масової інформації у Виборчому кодексі 2002 року був не чітко визначений. Аналізуючи положення цього законопроекту в світі правового статусу ЗМІ, можна зробити висновок, що за запропонованою системою норм, засоби масової інформації виконували лише забезпечувальну функцію інформування про деякі події виборчого процесу, функцію оприлюднення інформації про етапи виборчого процесу, шляхом опублікування повідомлень, оголошень, рішень, тощо. Дійсно, автори Виборчого кодексу 2002 року розробляли його до настання досить знакових політичних, соціально-політичних подій, які відбулись в українському суспільстві пізніше і тому, вкрай важливі позиції стосовно визначення ролі засобів масової інформації, їх прав та обов'язків, гарантій діяльності у виборчому процесі, в законопроекті не були відображені.

Так, після виборів що відбулись у 2006 році, за підсумками спостереження на виборах в Україні Ради Європи, було надано Рекомендацію 192 (2006) про місцеві та регіональні вибори в Україні, де було вказано на необхідність зведення виборчого законодавства в єдиному нормативно-правовому акті. Так, як було зазначено в документі, вибори в Україні все ще регулюються різними законами, що є джерелом плутанини, дублювання та непослідовності, у зв'язку із чим владу України було закликано прийняти усі заходи для виконання рекомендацій, зокрема з розгляду можливості зведення всього законодавства про вибори в єдиний закон.

У 2007 році була прийнята резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи, яка стосувалася демократичних процесів в Україні. І одна з настійних рекомендацій цієї резолюції – розробка і прийняття виборчого кодексу.

14 квітня 2009 року Верховною Радою України було одержано Проект Виборчого кодексу України, внесений народними депутатами України С. Р. Гринецьким, Ю. Б. Ключковським, С. П. Подгорним, В. М. Сінченком. Законопроектом визначено гарантії права громадян на участь у формуванні складу представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом вільного волевиявлення, регулюється підготовка та проведення різних типів виборів. В цьому законопроекті правовому регулюванню діяльності ЗМІ під час виборів присвячена глава VI. – Інформаційне забезпечення виборів та передвиборна агітація – де містяться основні засади інформаційного забезпечення виборів, засади участі засобів масової інформації та інформаційних агентств в інформаційному забезпеченні виборів, особливості участі телерадіоорганізацій в інформаційному забезпеченні виборів, особливості поширення інформації про результати опитування думки громадян, тощо.

Сьогодні правові засади діяльності засобів масової інформації визначені багатьма нормативно-правовими актами України, серед яких Конституція України, закони України Про інформацію, Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, Про інформаційні агентства, Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади

та органів місцевого самоврядування в Україні, Про телебачення і радіомовлення, Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів, інші. Під час проведення виборів в Україні, засоби масової інформації, як учасники виборчого процесу, набувають особливого правового статусу, специфічні права та обов'язки. Ці права та обов'язки закріплені у спеціальних нормативно-правових актах, у тому числі, законах України Про вибори Президента України, Про вибори народних депутатів України, Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Окрім того, серед чинних нормативно-правових актів, серед яких містяться норми, що регулюють вибори в Україні є закони України Про Центральну виборчу комісію, Про Державний реєстр виборців, Кодекс адміністративно-судочинства України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Правові норми, направлені на врегулювання виборчих відносин, які містяться у різноманітних нормативно-правових актах, потребують уніфікації. Серед них є норми які встановлюють принципи виборчого процесу, визначають суб'єктів виборчого процесу, початок та завершення виборчого процесу, його етапи, порядок складання та уточнення списку виборців, територіальної організації проведення виборів, порядку формування та організації діяльності виборчих комісій, висування та реєстрації кандидатів, порядку формування та організації діяльності виборчих комісій, висування та реєстрації кандидатів, порядку голосування та підрахунку голосів, порядку офіційного оприлюднення результатів виборів, порядку оскарження рішень, дій бездіяльності суб'єктів виборчого процесу, тощо. Прийняття Виборчого кодексу України стане новим етапом демократичного розвитку України.

Крижановський В. Я.

Суддя Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ

РОЛЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

1. В Україні, у сучасних умовах державотворення, послідовно вдосконалюється механізм, що гарантує і забезпечує право людини на судовий захист.

Так, ст. 55 Конституції України передбачила, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб.

Ефективність судового захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у їхніх конфліктах з владними структурами значно підвищується із запровадженням судової спеціалізації при розгляді справ, що виникають з публічно-правових відносин.

Актуальності набула проблема судового захисту виборчих прав громадян. З метою поліпшення розгляду справ цієї категорії та роз'яснення питань, що виникли під час розгляду цих справ у адміністративних судах, Пленум Вищого адміністративного суду України 2 квітня 2007 року видав постанову № 2 «Про практику застосування ад-

міністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо праводносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму».

Вивчення матеріалів судової практики зі справ, що виникли під час виборчих процесів в Україні останніх років, дозволяє дійти висновку про високу ефективність і результативність судового захисту виборчих прав громадян України.

2. Ефективною в механізмі судового захисту прав людини є можливість захисту своїх прав у міжнародних інстанціях.

Порівняно з іншими державами за кількістю справ, які перебувають на розгляді Європейського суду, Україна посідає третє місце після Росії та Туреччини. Для виконання рішень Європейського суду держава має вжити заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного у відповідному рішенні, та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстави для аналогічних скарг проти України. Виконання рішення Європейського суду є комплексним поняттям і потребує вжиття цілої низки заходів як щодо виправлення конкретного порушення стосовно конкретної особи, так і спрямованих на уникнення аналогічних порушень стосовно інших осіб у подальшому. І лише в разі ефективності вчинення такого комплексу дій рішення може вважатися виконаним.

З метою ефективного виконання рішень Європейського суду з огляду на те, що процедура виконання цих рішень є достатньо складною і потребує злагодженої роботи всіх органів державної влади, 23 лютого 2006 року було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який зафіксував на законодавчому рівні систему інституційних та процедурних механізмів виконання рішень Європейського суду та запобігання новим порушенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

3. Ефективний механізм судового захисту прав людини, як підкреслює С. В. Кивалов – це найбільш універсальний демократичний інструмент правової держави. Нормативна і процесуальна частини механізму захисту прав людини синтезуються інституціональною частиною: державні інститути, використовуючи властиві їм компетенцію і спеціальні засоби, додають дієвість усім частинам механізму. Практично в компетенції органів усіх гілок державної влади – забезпечення прав людини. Виходячи з того, що головним обов'язком держави є затвердження і забезпечення прав і свобод людини, вона відповідальна перед людиною за свою діяльність, зміст і спрямованість якої визначаються правами людини (ст. 3 Конституції).

Судово-правова реформа, що відбувається в Україні, передусім націлена на підвищення ефективності механізму судового захисту законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Це визначається Конституцією України, цілою низкою законів, а також міжнародно-правовими зобов'язаннями держави.

При цьому доступ до правосуддя і виконання та дотримання судового рішення мають бути максимально забезпечені. Європейський Суд з прав людини неодноразово наголошував саме на цих параметрах реального забезпечення прав і свобод людини.

4. Судовий захист конституційних прав громадян є однією з актуальних теоретичних та практичних проблем правової дійсності.

Конституційні положення значно посилюють роль суду, яку він повинний реалізувати в суспільстві та державі, покладають на нього особливо важливі завдання охорони прав і свобод людини.

У теперішній час судова форма захисту прав і свобод, а також інтересів людини і громадянина, що захищаються законом, є основною.

Право на судовий захист – одне з конституційних прав людини та громадянина і на відміну від інших прав воно є гарантією інших прав і свобод. У цьому якраз полягає його особлива і головна цінність.

Право громадян на звернення до суду за захистом порушених прав і законних інтересів, гарантованих Конституцією, відображає доступність правосуддя, без чого ні про яку демократію в цій сфері навіть не може йтися. Зростання цього права дійсно зростає внаслідок того, що ці норми є нормами прямої дії і тому мають вищу юридичну силу. Реалізація завдання захисту інтересів особи можлива тільки за умови, коли судді дійсно незалежні й підкоряються тільки закону.

Діяльність суду із захисту прав і законних інтересів громадян – це правосуддя, яке здійснюється тільки судом шляхом розгляду та вирішення справи, а також вжиття в разі необхідності передбачених законом заходів примусу.

Олькіна О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ЗАХИСТ ПРАВ, ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ, МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Головним конституційним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. При цьому у науці конституційного права під забезпеченням прав і свобод людини розуміють діяльність зі створення сприятливих умов (гарантій) їх реалізації, охорони та захисту (Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права // Держава та право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 12. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С.22; Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / В. О. Демиденко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – С. 9; Домбровська О. В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Домбровська; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – С. 13.).

Більш того, варто погодитись з тим, що поняття «захист прав» увіходить разом з поняттями «забезпечення прав» і «реалізація прав» до структурного понятійного ряду «здійснення права». Отже, захист прав людини – це елемент здійснення її прав, зміст якого складає діяльність держави, громадських об'єднань і самої особи щодо створенню юридичних умов, що сприяють недопущенню зупинки процесу реалізації прав, а у ви-

падку такої, його відновлення. О. В. Стремоухов ототожнює поняття «захист прав» та «правовий захист», похідним від нього вважає термін «правова захищеність», що відображає високий рівень захисту особи законом, котрий характеризується наданням особі широких конституційних прав і наявністю ефективного правового механізму їх реалізації (Стремоухов А. В. Правовая защита прав человека: теоретический аспект: Дис... докт. юрид. наук. – Спб, 1996. – С. 23-67, 361).

Однак, напевно чи варто поєднувати два взаємопов'язані, але різні за обсягом поняття «захист прав» та «правовий захист». Адже, захист прав як явище правової дійсності виявляється в різних формах: а) як правотворча, правозастосовча діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування; б) як соціальний напрямок функціонування громадянського суспільства; в) як юридична гарантія для обвинуваченого та підсудного; г) як різновид правових відносин або правомірної поведінки; д) як вид професійної правової роботи, зокрема у адвокатській діяльності; е) як інститут конституційного права.

Поняття «правовий захист» використовується у ч. 4 ст. 55 Конституції України для визначення умов звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна після використання всіх національних засобів «правового захисту». Паралельно використовується конструкція «права на захист», яким наділяється спеціальний суб'єкт – обвинувачений чи підсудний, а для його забезпечення в Україні діє адвокатура.

Оскільки категорія «захист прав» часто використовується у законодавстві, але не має легального визначення для правильного її застосування необхідно мати чітке уявлення про її зміст. Різне розуміння цієї категорії може призвести до прийняття законів, що об'єктивно не забезпечує право людини на правовий захист, а людина не зможе захистити свої права.

Отже, захист прав людини у конституційно-правовій науці розглядається як елемент забезпечення права. Він являє собою систему конституційних норм та принципів; практичну діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення належної реалізації, запобігання порушенню і відновлення порушених прав людини в Україні. Тобто захист прав людини слід розглядати у широкому розумінні, не тільки як діяльність по відновленню порушених прав людини (правовідновлювальний аспект), але й також як діяльність спрямовану на забезпечення належної реалізації (правозабезпечувальний аспект) та запобігання порушенню громадянських прав людини (превентивний аспект).

Захист прав і свобод людини та громадянина України являє собою систему норм, інститутів, процедур, що гарантують суб'єктивні права людини і громадянина. Елементи захисту прав людини знаходяться у постійній динаміці, тому розкрити їх взаємозв'язок і взаємодію, а також стадії здійснення захисту прав людини, виявити особливості, проаналізувати питання вдосконалення процедур і порядку забезпечення прав і свобод людини і громадянина допомагає конституційно-правова категорія «механізм захисту прав людини».

Науковці дотримуються єдиної думки при визначенні поняття «механізм», під яким розуміється спосіб функціонування, система засобів взаємодії. Проте щодо визначення змісту механізму захисту прав людини думки вчених юристів розходяться. Пер-

ша група представників конституційно-правової науки поняття механізму захисту прав людини і громадянина в середині країни зводить її до конституційних та інших гарантій (Лукашева Е. А. Межнациональные конфликты и права человека // Права человека и межнациональные отношения. – М., 1994. – С.62-64; Конституційне право України / За ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – К., 2002, С. 167-170). Слід відмітити, що гарантії – це механізм захисту прав людини і громадянина у вузькому значенні. Водночас, варто підтримати більш широкий підхід до визначення механізму захисту прав людини (Глуценко П. П. Социально-правовая защита конституционных прав и свобод граждан (теория и практика). СПб., – 1998. – С. 59-60; Мордованец А. С. и др. Права человека и деятельность органов внутренних дел. – Саратов, 1994. – С. 49) та включити в нього соціальні інститути, такі складові елементи як цінності (наприклад, гласність), засоби, у томі числі засоби масової інформації, та процедури, що містять соціальні гарантії проти свавілля законодавчої та виконавчої влади, правоохоронних та інших органів щодо фізичної особи.

Підсумовуючи викладене, можна запропонувати таку дефініцію: механізм захисту прав людини – це гарантована Конституцією, законами та підзаконними актами система загальноновизнаних міжнародних, державних і не державних (громадських) засобів та інститутів, а також законних дій самої особи, діяльність і взаємодія яких спрямована на забезпечення належної реалізації, запобігання порушень основних прав людини або їх відновлення у випадку порушення.

Словська І. Є.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, докторант кафедри конституційного права*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ

Цілком логічним і виправданим є те, що повноваження з реалізації контролю за виконанням Державного бюджету та порушенням і відхиленням бюджетного процесу в цілому, перевірки фінансових аспектів діяльності гілок державної влади покладаються на установу, яка ухвалює головний фінансовий план країни – парламент. Тому саме Верховна Рада здійснює контроль у фінансово-бюджетній сфері через спеціальну інституцію – Рахункову палату (Майданник О. О. Теоретичні проблеми контрольної функції парламенту України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.02. «Конституційне право». – К., 2008. – С. 26-27; Орлюк О. П. Фінансове право: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 82).

Рахункова палата функціонує самостійно від будь-яких інших органів держави (ч. 1 ст. 1 Закону «Про Рахункову палату» від 11.07.1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.gada.gov.ua>). Прерогативи фінансової та функціональної незалежності виокремлюють її серед інших конституційних інституцій і надають особливого правового статусу.

Формування Рахункової палати виключно законодавчою установою також гарантує відносну самостійність у можливостях здійснення контролюючого впливу. Зокрема, Голова Рахункової палати призначається парламентом за поданням Голови Верховної Ради України терміном на сім років з правом переобрання. Призначення проводиться таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів. Обраним вважається кандидат, який отримав більшість голосів від конституційного складу Верховної Ради.

Перший заступник і заступник Голови, головні контролери та Секретар Рахункової палати призначаються на посаду законодавчою установою за поданням Голови Рахункової палати шляхом таємного голосування за списком терміном на сім років у порядку, встановленому для призначення Голови Рахункової палати.

Вимоги громадянства України, вищої освіти та досвіду професійної діяльності в галузі державного управління і контролю, економіки, фінансів, права (ч. ч. 1-2, 5 ст. 10 Закону «Про Рахункову палату») покликані забезпечити формування високопрофесійного складу. Навіть доволі значний термін перебування на посаді членів не обумовлює політичної заангажованості, оскільки узгоджується з принципами їх рівності між собою та підзвітності парламенту – своєрідному зовнішньому контролюючому фактору (Погосян Н. Д. Счетная палата Российской Федерации: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. – М., 1998. – С. 32).

Варто підтримати висловлену в науковій літературі думку про особливий конституційно-правовий статус Рахункової палати як єдиного спеціалізованого органу державного фінансового контролю. Подальшого теоретичного доопрацювання й нормативної регламентації потребують тези про її статус як вищої незалежної координуючої установи в системі органів з контролю державних фінансів (Невідомий В. І. Рахункові палати як органи фінансового контролю в Україні та Європі: конституційно-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. «Конституційне право». – К., 2007. – С. 4). Координація, яка узгоджує контрольні функції відповідних інституцій, їх структурних підрозділів і посадових осіб для досягнення позитивного результату з найменшими витратами сил і засобів, дає змогу охопити всі підконтрольні об'єкти (Шевчук В. О. Розвиток суб'єктів фінансового контролю // Фінанси України. – 1998. – С. 30; Лунев А. Е. Теоретические проблемы государственного управления. – М.: Наука, 1971. – С. 148-149). Координаційні дії повинні бути гласними, системними, плановими, своєчасними, економічними, комплексними, повними і об'єктивними. Їх основними завданнями є уникнення дублювання в роботі контролюючих інституцій; забезпечення їх єдиною інформаційною, правовою і методологічною базою; скорочення кількості контрольних заходів та недопущення необґрунтованого втручання у фінансову і господарську діяльність підконтрольних суб'єктів (Зима Д. Л. Координація фінансового контролю: зміст та юридична природа // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 348: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 73) Лише за цих умов можна стверджувати гарантування фінансової безпеки – стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх й внутрішніх загроз у фінансовій сфері (Дмитренко Э. С. Теория финансовой безопасности как составная финансово-правовой доктрины государства // Финансово-правовая доктрина пост-

социалистического государства: материалы международ. науч. конф., 22-24.09.2003 г. – Черновцы: «Рута», 2003. – Вып. 1. – С. 53).

Рахункова палата здійснює свою діяльність як незалежний орган контролю Верховної Ради України (ст. 36 Закону). Вимоги керівників Рахункової палати та представників її апарату, пов'язані з виконанням ними своїх службових обов'язків, є обов'язковими для всіх державних органів, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності й підпорядкування (ч. 1 ст. 13 Закону). Посадові особи органів і підприємств, що перевіряються, у разі відмови або ухилення від своєчасного надання необхідної інформації або документації на вимогу Рахункової палати, а також за надання недостовірної інформації підлягають притягненню до відповідальності у порядку, встановленому чинним законодавством України (ч. 2 ст. 18 Закону).

Додатковими гарантіями діяльності органу парламентського контролю стануть положення глави 37 проекту Кримінального процесуального кодексу України. Новації передбачають особливий порядок кримінального провадження щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати. Виключно Генеральний прокурор України може здійснити письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 481 Проекту КПК України від 13.01.2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312).

Лише запропоновані зміни вітчизняного законодавства дозволять наблизити правовий статус Рахункової палати до авторитетних зарубіжних аналогів.

Москальчук К. М.

*Міжнародний гуманітарний університет,
старший викладач кафедри конституційного права та державного управління*

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СТАТУТАХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Статути територіальних громад сіл, селищ, міст є одним із найважливіших джерел муніципального права на локальному рівні. Коли йдеться про зміст статутів територіальних громад, дослідників майже не привертає питання відображення в них положень про право доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування. Розглядаючи Закон України від 7 червня 2001 р. «Про службу в органах місцевого самоврядування» відмітимо, що у ньому згадка про статути територіальних громад зустрічається тільки один раз (стаття 24). У зв'язку з цим виникає питання про доцільність закріплення у статутах територіальних громад положень, пов'язаних із правом доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування. Для дослідження було обрано статути територіальних громад міст, які мають понад 1 млн. мешканців: Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ. Лише у статуті територіальної громади м. Харків згадується про право доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування. Стаття 14 Статуту

має назву «Права члені територіальної громади на участь у місцевому самоврядуванні». В ній, у т. ч., йдеться про права обирати і бути обраним в органи місцевого самоврядування (п. 2 «б») та доступу до служби в органах місцевого самоврядування (п. 2 «в»). Також відмігимо Розділ V «Органи та посадові особи територіальної громади», у якому надано стислу інформацію про систему органів і посадових осіб територіальної громади. Одна із статей цього розділу присвячена службі в органах місцевого самоврядування – ст. 39. Її перша частина має бланкетний характер і закріплює, що «правовий статус посадової особи, порядок і умови проходження служби в органах місцевого самоврядування визначаються Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування». Частина 2 ст. 39 містить додаткові пільги, які можуть бути встановлені для посадових осіб місцевого самоврядування у м. Харків: «Рішення міської ради про пільги і гарантії для посадових осіб місцевого самоврядування в органах місцевого самоврядування приймаються в умовах гласності і підлягають оприлюдненню в міських засобах масової інформації». Таким чином, у досить лаконічній формі зроблено відсилання до чинного законодавства, яке регламентує право доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування, а також встановлено, що міською радою м. Харків можуть бути встановлені додаткові пільги і гарантії для осіб, які знаходяться на службі в органах місцевого самоврядування м. Харків.

Найстарішим із розглянутих статутів є статут територіальної громади м. Дніпропетровськ (2001 р.). Цей статут не містить норм про право доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування. У ньому достатньо докладно відтворено положення Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» стосовно відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, а також конкретизована структура і основні повноваження кожного з органів місцевого самоврядування у м. Дніпропетровськ – Дніпропетровського міського голови та інших посадових осіб місцевого самоврядування (Розділ IV), Дніпропетровської міської ради, районних у місті рад, Таромської селищної ради (Розділ V), виконавчого комітету та ін. виконавчих органів міської ради (Розділ VI).

У статуті територіальної громади м. Київ про право доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування не йдеться. Але, як і у статуті територіальної громади м. Харків, є розділ про органи місцевого самоврядування – це Розділ III «Представницькі та виконавчі органи місцевого самоврядування у місті Києві». Норми цього Розділу фактично повторюють аналогічні положення Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та Закону «Про столицю України – місто-герой Київ», та завершуються статтею 27 «Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування міста Києва». Вони відрізняються від відповідних норм статуту територіальної громади м. Дніпропетровська тільки тим, що у м. Київ є особливості місцевого самоврядування, пов'язані із його столичним статусом, які закріплено у Законі «Про столицю України – місто-герой Київ».

Статут територіальної громади м. Одеси є одним з найновіших статутів територіальних громад – його було прийнято у 2011 р. Однак, і він не містить норм про право доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування. Автори статуту обмежилися визначенням у ст. 2 терміну «посадова особа міського самоврядування» (особа, яка

працює в органах міського самоврядування відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок міського бюджету) та стислим викладенням системи міського самоврядування у Розділі III статуту. Отже, практика свідчить на користь того, що у статутах територіальних громад навряд чи доцільно приділяти увагу праву доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування, а тим більш – докладно розкривати його. Думається, що проаналізовані статuti найкрупніших міст України (і відповідно, найкрупніших роботодавців з-поміж територіальних громад, коли йдеться про реалізацію права доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування), чітко вказують на те, що більшість норм у них перенесена із Законів України, і дещо скорочена та спрощена – для полегшення ознайомлення із ними пересічними членами територіальних громад. Високий ступінь узагальненості норм статутів територіальних громад робить недоцільним приділення в них уваги конституційному праву доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування. Якщо окремі місцеві ради вважають за потрібне запровадити додаткові пільги і гарантії особам, які знаходяться на службі в органах місцевого самоврядування, – вони можуть це зробити своїми рішеннями незважаючи на наявність або відсутність відповідних норм у статуті територіальної громади.

Крім того, якщо така можливість для місцевих рад існуватиме тільки якщо вона закріплена у статуті територіальної громади, – то це може бути розцінено як дискримінаційна норма по відношенню до тих осіб, які знаходяться на службі в органах місцевого самоврядування населених пунктів, територіальні громади яких поки що не мають своїх статутів (а таких населених пунктів в Україні більшість).

У зв'язку із цими міркуваннями, вважаємо включення положень стосовно права доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування недоцільним на сучасному етапі. У статутах територіальних громад доцільно обмежитися викладенням системи місцевого самоврядування та її особливостей у тому чи іншому населеному пункті. Така думка знайшла підтримку вчених (напр.: колективна праця «Муніципальне статутне право» (Одеса, 2005).

Бальцій Ю. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВИХ РАД ТА ЇХ ПОСАДОВИХ ОСІБ

Відповідальність виконавчих органів та посадових осіб у місцевому самоврядуванні, зумовлена перш за все тим, що вона є гарантією прав місцевого самоврядування, яка покликана забезпечити діяльність органів місцевого самоврядування в інтересах громадян, територіальних громад, і суспільства в цілому.

Відповідно до ст. 74 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами. Однак, незважаючи на існування такої норми, її реалізація на практиці має деякі труднощі, які зумовлені перш за все відсутністю комплексних теоретичних розробок щодо відповідальності виконавчих органів та їх посадових осіб.

В процесі своєї діяльності виконавчі органи місцевих рад та їх посадові особи можуть підлягати всім видам юридичної відповідальності – конституційній, кримінальній, адміністративній та ін. Однак, основна увага приділяється конституційній відповідальності, оскільки саме цей вид відповідальності має вихідне значення для організації та діяльності виконавчих органів рад. Інші види мають менш впливове значення для організації та діяльності виконавчих органів, виконуючи передусім охоронну функцію.

Стаття 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює, що органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальною громадою. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного і культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність. Територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів і посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.

Відповідальність виконавчих органів місцевих рад перед територіальною громадою є конституційно-правовою відповідальністю. Зміст конституційної відповідальності полягає в тому, що відповідальність настає за неналежне здійснення публічної влади, за неефективні, нерациональні, нерозумні рішення. Тому, на нашу думку, підстави відповідальності, що мають місце в ст. 75 Закону, не відповідають цілям такої відповідальності. Відповідні підстави більше підходять до конституційної відповідальності виконавчих органів місцевих рад та їх посадових осіб перед державою. До того ж, порушення Конституції та законів України є підставою відповідальності перед державою. Причому, оскільки йдеться саме про відповідальність перед територіальною громадою, то на практиці, безумовно, мають виникати певні труднощі, які пов'язані з оцінкою діяльності органів та посадових осіб, адже оцінка передбачає визначення відповідності дій суб'єкта заздалегідь встановленим критеріям з урахуванням різних позицій.

Відповідно до ст. 76 Закону органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед державою у разі порушення ними Конституції або законів України. Органи та посадові особи місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Особливості даної відповідальності зумовлені організацією місцевого самоврядування. Оскільки органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади, мають організаційну самостійність, то і відносини відповідальності мають відповідати цьому принципу. Так, на відміну від відповідальності органів місцевого

самоврядування перед територіальною громадою, перед державою вони несуть лише відповідальність за порушення законодавства. Відповідальність за неефективне, нераціональне здійснення повноважень виконавчими органами місцевих рад прямо порушує принципи організаційної самостійності органів місцевого самоврядування.

Санкціями конституційно-правової відповідальності виконавчих органів та посадових осіб перед державою може бути дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови або скасування відповідних актів.

Таким чином, перед місцевою радою відповідальність (ретроспективну) несуть не виконавчі органи чи посадові особи, а службовці цих органів. Діючи як єдиний механізм, місцева рада як в цілому, так і через постійні комісії та окремих депутатів спрямовує як всю систему виконавчих органів, так і окремі її частини. Тому застосування такого виду покарання, як дострокове припинення повноважень керівника виконавчого органу, переобрання виконавчого комітету можна лише сприймати як порушення службовцями трудових функцій. Якщо ж вважати, що виконавчий орган в цілому або посадова особа достроково позбавляється повноважень з причин, які властиві конституційно-правовій відповідальності, то відбувається перекручення мети відповідальності, адже в іншому випадку відповідальність солідарно покладена і на місцеву раду, яка повинна була постійно керувати та спрямовувати діяльність власних виконавчих органів.

Також слід зазначити, що різні види відповідальності виконавчих органів перед територіальною громадою та відповідною радою вимагають різних вимог до її реалізації. Мається на увазі, наприклад, звітування виконавчих органів перед відповідними суб'єктами. Звіт виконавчих органів місцевих рад має велике значення для відносин відповідальності, тому він виступає як одна з форм відповідальності (коли йдеться про відповідальність як обов'язок, механізм), та обов'язково передуює застосуванню санкцій, коли йдеться про ретроспективну відповідальність.

Таким чином, відповідальність виконавчих органів місцевих рад є дієвим засобом забезпечення ефективного та належного функціонування цих органів. Відносини відповідальності визначають роль та місце виконавчих органів в системі місцевого самоврядування, спрямовують їх діяльність на забезпечення пріоритетного становища територіальної громади та місцевої ради.

Барський В. Р

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ МОВИ ОПРИЛЮДНЕННЯ НОРМАТИВНИХ АКТИВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

До питань, пов'язаних з офіційним оприлюдненням нормативно-правових актів представницьких органів місцевого самоврядування, які не одержали дотепер належного правового регулювання, належить питання мови його оприлюднення. Це питання регулюється правовими актами, які відрізняються один від одного за хронологією при-

йняття, юридичною природою та віддзеркалюють різні підходи до природи місцевого самоврядування.

Основоположні начала використання мов в Україні, встановлені Конституцією України. В цілому, жодна з конституцій, що діяли раніше в Україні, не приділяла стільки уваги вирішенню мовних питань, як Конституція України 1996 р. Мовні питання, регулюються у таких статтях діючої Конституції України: 10, 11, 12, 92, 103, 127, 138, 148. Зокрема, Конституція України визначає українську мову державною мовою в Україні, (ч. 1 ст. 10), а також гарантує вільний розвиток, використання і захист російської мови, інших мов національних меншин (ч. 3 ст. 10).

Положення Конституції України деталізуються у Законі Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. (далі Закон про мови). Так, Закон про мови визначає, що мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, суспільних органів, підприємств, установ і організацій є українська мова (ч. 1 ст. 11). Однак, у цьому законі не визначена мова роботи, діловодства і документації органів місцевого самоврядування, що пояснюється тим, що він був прийнятий ще до структурної перебудови системи публічної влади в Україні, в результаті якої виокремилися два самостійних рівня влади – державна влада і місцеве самоврядування.

Разом із тим, у Законі про мови зазначено, що у роботі державних, партійних, громадських організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей (міста, райони, сільські і селищні Ради, сільські населені пункти, їх сукупність), можуть використовуватися поряд з українською мовою і їхні національні мови (ч. 2 ст. 3, ч. 2 ст. 11). У разі, коли громадяни іншої національності, що становлять більшість населення зазначених адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, не володіють у належному обсязі національною мовою або коли в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів компактно проживає декілька національностей, жодна з яких не становить більшості населення даної місцевості, в роботі названих органів і організацій може використовуватися українська мова або мова, прийнята для всього населення (ч. 3 ст. 3).

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» 21 травня 1997 року відносить вирішення питання про мову (мови), якою користуються у своїй роботі рада, її виконавчий орган та яка використовується в офіційних оголошеннях, до виключної компетенції сільської, селищної, міської ради (п. 50 ч. 1 ст. 26), що, на думку деяких вчених, не відповідає п. 4 ч. 1 ст. 92 Конституції України (М. Костецький, В. Годованець, Т. Ткаченко).

Питання про мову, яка повинна застосовуватися у публічно-самоврядній практиці, одержало роз'яснення у Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99, в якому було надане офіційне тлумачення окремих положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України. Зокрема, Конституційний Суд України дійшов висновку, що під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя (абзац перший п. 3 мотивувальної частини). Згідно з Рішенням Конституційного Суду України, до публічної сфери, в якій застосовується державна мова, відноситься сфера здійснен-

ня повноважень органами місцевого самоврядування. Це стосується мови роботи, актів, діловодства і документації, мови взаємовідносин цих органів тощо (абзац четвертий п. 3 мотивувальної частини). Виходячи з цього, Конституційний Суд України дійшов висновку, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при використанні органами місцевого самоврядування (абзац перший п. 1 резолютивної частини).

Разом із тим, Конституційний Суд України відзначив, що поряд з державною мовою при здійсненні повноважень органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України (абзац другий п. 1 резолютивної частини).

Важливе значення у визначенні мови, яка застосовується в публічно-самоврядній практиці має «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин» від 5 листопада 1992 року. Основною задачею цього документа є підтримка і розвиток лінгвістичного і культурного різноманіття в Європі. Ряд положень Хартії регіональних мов стосується застосування регіональних мов чи мов меншин при здійсненні місцевого самоврядування, зокрема, підпункти «а), «с), «d) п. 2 ст. 10.

Хоча Хартія була ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов національних меншин» від 15 травня 2003 року із застереженнями, тим не менше її ратифікація є важливим чинником, що сприяє збереженню і розвитку лінгвістичної розмаїтості в Україні. На думку Л. О. Кудрявцевої, ратифікація Хартії регіональних мов не вирішує усіх мовних проблем в Україні, однак це дає хорошу правову основу для подальшої законотворчості – для підготовки нового закону про мови.

Незважаючи на зовні значну правову базу для вирішення питання про мову, яка застосовується в публічно-самоврядній практиці, в існуючому вигляді вона не може належним чином врегулювати це питання.

Бондаренко І. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Конституція України передбачає можливість добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл з метою більш ефективної організації здійснення місцевого самоврядування. Стаття 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» конкретизує зазначену норму Конституції, встановлюючи, що територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати єдиного сільського голову.

Частиною 3 статті 6 зазначеного закону встановлюються організаційні засади об'єднання громад – добровільне об'єднання територіальних громад відбувається за рі-

шенням місцевих референдумів відповідних територіальних громад сіл, яке є наданням згоди на створення спільних органів місцевого самоврядування, формування спільного бюджету, об'єднання комунального майна.

У літературі зауважується, що застосована у ч. 3 ст. 6 Закону конструкція породжує питання, чи термін «спільні органи місцевого самоврядування» є тотожним терміну «єдині органи», що означає «надання згоди на створення», кому ця згода надається і яким чином реалізується, хто і як формулює питання на місцевий референдум, як він проводиться, що відбувається після його проведення, як приймаються рішення про нову громаду, як визначається назва, яка роль держави у цьому процесі.

Думається, що з метою регламентації правовідносин, пов'язаних з об'єднанням жителів кількох сіл в одну територіальну громаду необхідним є прийняття відповідного закону, який встановить особливості проведення відповідного референдуму про об'єднання, рекомендований перелік питань, які виносяться на референдум, порядок створення відповідних (спільних) органів місцевого самоврядування, порядок правонаступництва, порядок визначення адміністративного центру тощо.

З цією метою було розроблено та внесено на розгляд парламенту декілька законопроектів, зокрема, проекти Законів «Про державну підтримку об'єднання територіальних громад» та «Про об'єднання територіальних громад». Треба констатувати, що, на жаль, дані законопроекти (у їхньому поточному варіанті) не можуть виступати актами, які встановлять відповідний порядок, оскільки вищезазначені питання у цих проектах врегульовані недостатньо, проекти мають неузгодженості з Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Так, визначена у проекті Закону «Про державну підтримку об'єднання територіальних громад» процедура ініціювання та призначення місцевого референдуму суперечить положенням гл. II Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», яким чітко визначена процедура призначення місцевих референдумів, в тому числі порядок утворення ініціативної групи, порядок і строки збирання підписів ініціативними групами, порядок винесення питання щодо призначення місцевого референдуму на розгляд сесії відповідної місцевої ради.

Проект Закону «Про об'єднання територіальних громад» взагалі не містить положень щодо регулювання особливостей проведення відповідних референдумів, закріплюючи при цьому суперечливе положення, що такі референдуми проводяться одночасно. Крім того, даний проект закону передбачає можливість прийняття відповідного рішення про об'єднання безпосередньо органами місцевого самоврядування.

В цілому, системні положення запропонованих проектів Закону щодо визначення вирішальної ролі органів державної влади, зокрема, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань регіональної політики, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних державних адміністрацій або Кабінету міністрів України і облдержадміністрацій (другий законопроект), у методичному, організаційному забезпеченні процесу об'єднання сіл в одну територіальну громаду, що містить ознаки втручання державних органів влади у місцеве самоврядування.

Наглядними у даному випадку є ст. ст. 5, 11 проекту Закону «Про об'єднання територіальних громад», відповідно до яких сільський, селищний, міський голова звертаєть-

ся до відповідних сільських, селищних, міських голів сусідніх територіальних громад з пропозицією розпочати процедуру об'єднання територіальних громад згідно із затвердженням Кабінетом Міністрів України перспективним планом формування громад відповідного регіону, які розробляються місцевими органами виконавчої влади.

Також не відповідають Конституції України положення даного проекту Закону, відповідно до яких в одну територіальну громаду можуть об'єднуватись, у тому числі, територіальні громади міст, оскільки ст. 140 Конституції України передбачає лише один спосіб об'єднання територіальних громад – добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл. Таким чином, розробка процедури об'єднання територіальних громад міст стане можливим лише після внесення відповідних змін до Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Законопроекти містять й інші недоліки: відбувається отождошення категорій «територіальна громада» та «адміністративно-територіальна одиниця», суперечливим є положення щодо ініціювання відповідного об'єднання, потребують додаткового регулювання питання правонаступництва тощо.

З урахуванням зазначеного можна зробити висновок, що процедурні питання об'єднання територіальних громад, безумовно, потребують додаткового врегулювання. Проекти законів, розроблені на даний час, не містять належного правового регулювання відповідних питань та, у цілому, спрямовані на надання державним органам домінуючого значення у відповідних питаннях, а тому потребують доопрацювання. Вважаємо, що при цьому необхідно врахувати пропозиції органів місцевого самоврядування.

Кулі К. К.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

ПОЛОЖЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ В МІСТІ ОДЕСІ ТА В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поряд із державним рівнем правового регулювання механізму соціального замовлення, який передбачає нормативно-правові засади для впровадження механізму соціального замовлення, розташованих в Конституції України, законах України, постановках Кабінету Міністрів України, указах Президента України, існує ще і локальний рівень, тобто соціальне замовлення регламентується актами локального регулювання, а саме Положеннями про соціальне замовлення в регіонах України.

Пропонуємо зробити порівняльно-правову характеристику Положення про соціальне замовлення в м. Одесі та Положення про соціальне замовлення в Одеській області, виділити їх переваги та недоліки.

Перше Положення про соціальне замовлення з'явилося у 2000 році в м. Одесі, тобто з цього моменту механізм соціального замовлення як організаційно-правова інновація в системі місцевого самоврядування почав впроваджуватися у практику роботи Одеської

міської ради. У період з 2000-2012 роки були внесені три рази зміни до цього Положення (2002р., 2006р., 2009р.), а у 2011 році воно було прийнято у новій редакції.

Поступово, беручи приклад Одеси, Положення про соціальне замовлення приймалися в інших регіонах України. В принципі, тексти цих положень є тотожними Положенню про соціальне замовлення в м. Одесі, але є певні розбіжності, які, скоріше всього, є їх недоліками, ніж перевагами.

Так, аналізуючи Положення про соціальне замовлення в Одеській області (яке було прийнято у 2011 році) представляється, що певні його пункти мають протиріччя щодо інших.

Так, в Розділі I визначається, що суб'єктами, відповідальними за розв'язання соціальної проблеми є органи місцевого самоврядування, наділені територіальною громадою або державою відповідною компетенцією та ресурсами для розв'язання соціальної проблеми; під замовником соціального замовлення розуміється орган місцевого самоврядування, уповноважений суб'єктом, відповідальним за розв'язання соціальної проблеми, бути стороною у соціальному контракті та виконувати функції замовника у процесі реалізації соціального замовлення.

У підрозділі 2.4. передбачається визначення і призначення суб'єктами, відповідальними за розв'язання соціальних проблем, замовників соціальних замовлень, якими на обласному рівні можуть бути управління і служби Одеської обласної державної адміністрації відповідного профілю діяльності, на районному рівні або на рівні органів місцевого самоврядування – відповідні райдержадміністрації та органи місцевого самоврядування.

Виходячи з першого розділу, суб'єктами, відповідальними за розв'язання соціальних проблем та замовниками соціального замовлення є тільки органи місцевого самоврядування. Аналізуючи підрозділ 2.4, замовниками, яких в свою чергу призначають, суб'єкти, відповідальні за розв'язання соціальних проблем, є органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, тобто по-перше, підрозділ 2.4 суперечить розділу I в частині визначення замовників соціального замовлення і по-друге, коло замовників соціального замовлення у підрозділі 2.4 є ширшим за коло суб'єктів, відповідальних за розв'язання соціальних проблем у розділі I.

На відміну від цього, Положення про соціальне замовлення в м. Одесі чітко визначає, що суб'єктами, відповідальними за розв'язання соціальних проблем є органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, наділені територіальною громадою або державою відповідною компетенцією та ресурсами для розв'язання соціальної проблеми. В свою чергу, замовниками соціального замовлення виступають органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, уповноважені суб'єктами, відповідальними за розв'язання соціальних проблем, бути замовником соціального замовлення – стороною у соціальному контракті.

Продовжуючи порівняльну характеристику, стає очевидним, що в Положенні про соціальне замовлення в Одеській області відсутня окрема норма про рівні застосування механізму соціального замовлення, хоча у підрозділі 2.4 говориться про обласний, районний та рівень органів місцевого самоврядування реалізації соціального замовлення. Положення про соціальне замовлення в м. Одесі містить окремий пункт 1.6, де визна-

чає три рівні застосування механізму соціального замовлення, але третій рівень (представляється, що це може бути районний рівень) у цьому пункті відсутній (що також є недоліком), тобто перелік містить міський рівень застосування механізму соціального замовлення та рівень органу самоорганізації населення.

Процедура розробки цільових соціальних програм та проектів соціального замовлення також відрізняється у зазначених положеннях. Так, Положення про соціальне замовлення в Одеській області передбачає два шляхи розробки цільових соціальних програм та проектів соціального замовлення: розроблення програм і проектів самими громадськими та благодійними організаціями, з наданням авторам цих програм і проектів, що перемогли, права їхньої реалізації як виконавцям соціального замовлення та попередню розробку цільових соціальних програм і соціальних проектів головними розпорядниками бюджетних коштів або на їх замовлення сторонніми організаціями з подальшим визначенням на конкурсній основі виконавців цих програм і проектів з числа громадських та благодійних організацій. На відміну від цього, Положення про соціальне замовлення в м. Одесі регламентує єдиний шлях, а саме, щорічне прийняття Одеською міською радою Програми вирішення пріоритетних соціальних проблем міста Одеси з використанням механізму соціального замовлення як складову частину комплексної програми соціального та культурного розвитку міста.

Назарко А. Т.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ВЕЛИКИМИ УРБАНІЗОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

На сучасному етапі українського державотворення проблема адміністративно-територіального устрою є вельми актуальною. В результаті системного аналізу наукових праць, законодавчої та нормативно-правової бази наявною є відсутність єдиного теоретичного підходу до визначення моделі управління великими містами та містами зі спеціальним статусом, не враховані особливості здійснення місцевого самоврядування та виконавчої влади в них. Ще одним аспектом, що представляє інтерес в контексті проблем управління українських міст, є функціонування крупних міст, які не лише мають муніципальний статус, але і є крупнішою територіальною структурою (зокрема, в Україні – міста із спеціальним статусом). Більшість дослідників розглядають дворівневу муніципальну структуру як найбільш пристосовану до вирішення завдань міського управління, як таку, що дозволяє поєднувати ефективність і демократію. Можна було б передбачити, що саме даний підхід найбільш розповсюджений в практиці управління крупними містами. Проте таке припущення виявляється невірним. Повноцінна дворівнева модель використовувалася досить рідко, але навіть там, де вона була впроваджена в повному об'ємі, подібна система управління виявилася вельми нестабільною.

Так, в Канаді відмова від дворівневої структури в крупному канадському муніципалітеті обумовлено низкою факторів, зокрема, занадто високою кількістю виборних осіб, муніципальних об'єктів, заплутаною системою оподаткування, невизначеністю щодо розподілу відповідальності між двома рівнями адміністрації. Не менш серйозною є проблема відсутності адекватної моделі формування органів управління муніципалітету верхнього рівня. У практиці використовують два підходи: прямі вибори і представництво муніципалітетів нижчого рівня. Однак і той, і інший підхід мають істотні недоліки. У першому випадку різко загострюються протиріччя між муніципалітетами нижнього і верхнього рівнів, оскільки їх легітимність виникає з одного джерела, і вони однаковою мірою бачать себе виразниками інтересів виборців. У другому випадку в управлінні переважають приватні інтереси окремих муніципальних утворень, відсутній серйозний стратегічний погляд на перспективи міського співтовариства в цілому. В результаті дворівнева структура міського управління виявляється глибоко конфліктною. Так, за образним висловом одного з дослідників (Н. Kaplan), протягом десятиліття існування в рамках дворівневої моделі влади міста Вінніпега жили в стані облоги.

Детальніше конфлікти, пов'язані з дворівневою структурою, можна розглянути на прикладі управління м. Будапештом, столицею Угорщини. У місті створені муніципальні структури на рівні 23 міських районів, а також загальноміська структура, статус і сфери компетенції яких визначені Законом «Про місцеву владу» (1990 р.). Подібний підхід до управління породив ряд конфліктів, у тому числі конфлікти між: муніципалітетами нижнього і верхнього рівнів; районами внутрішнього і зовнішнього міських поясів; містом і передмістями. Як видно на прикладі Будапешта, дворівнева структура в її «класичному» вигляді породжує численні конфлікти, пов'язані як з протиріччями муніципалітетів верхнього і нижнього рівнів, так і з нездатністю забезпечити управління в рамках міської агломерації в цілому, яка до речі розростається за межі початкові сформованої структури. Прикладами альтернативних варіантів перетворення дворівневої структури можуть слугувати Торонто (Канада, Онтаріо) і Лондон (Великобританія). Так, у 1953 р. на території міської агломерації Торонто була сформована дворівнева структура управління, що включає міське ядро Торонто і 12 приміських поселень як муніципалітети нижнього рівня, а також загальноміське муніципальне утворення. У 1996 р. було оголошено про злиття муніципалітетів нижнього рівня із загальноміською структурою і формуванні нового м. Торонто з населенням 2,4 млн чол. При злитті кордонів колишніх муніципалітетів вони були повністю стерті з карти міста, і зараз територія міста поділяється на округи з приблизно однаковою чисельністю населення, по яких проводяться вибори в міську Раду. Злиття не дозволило забезпечити досягнення всіх тих результатів, які проголошувалися урядом провінції Онтаріо при здійсненні цього процесу. В той же час визнається, що злиття позитивно вплинуло на справедливше розділення податкового тягара і вирівнювання рівня надання послуг на всій спільній території. Іншим шляхом пішов уряд Маргарет Тетчер при визначенні долі дворівневої структури управління в м. Лондоні, який до 2000 р. був сукупністю 33 самостійних муніципальних утворень. Вони мали законодавчо закріплені перелік повноважень і самостійні джерела доходів. У 2000 р. було створено новий єдиний уряд Лондона – адміністрація Великого Лондона

(The Greater London Authority), яка складається з обраного мера і обраних законодавчих зборів, – Асамблеї чисельністю 25 чоловік.

Таким чином, в Торонто дворівнева система була замінена на однорівневу, при якій всі функції централізовані на загальноміському рівні, в той же час у Лондоні тривалий час на загальноміському рівні взагалі не було єдиного органу управління. Проте необхідно відзначити, що і створення великих єдиних муніципалітетів без очевидних форм місцевого представництва, і фрагментоване управління великими міськими утвореннями є швидше виключеннями з правил.

Найбільш типовою можна вважати структуру управління, яку можна назвати «однорівнева модель з елементами децентралізації». В межах даної моделі на внутрішньо-міських територіях існують виборні органи з тією або іншою мірою самостійності, проте на них не формуються самостійні муніципальні утворення. Муніципальний статус має лише єдина структура управління всією міською територією. При цьому кордони реальної самостійності внутрішньо-міських територій можуть істотно розрізнятися. Прикладом самостійності, що носить багато в чому декларативний характер, може слугувати м. Нью-Йорк (США). Прикладом достатньо широких меж самостійності – м. Монреаль (Канада, Квебек).

Аналіз різних моделей управління динамічною міською агломерацією, що розвивається, показує, що в цій сфері по теперішній час не знайдено універсальних і вільних від серйозних протиріч рішень. Проте об'єктивна потреба в тій або іншій формі координації діяльності окремих структур в рамках міської агломерації в цілому спонукає владу як муніципального, так і регіонального, а іноді і загальнонаціонального рівня здійснювати пошук рішень в цій сфері.

Чернопищук Я. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ВПЛИВ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ НА КОНСТИТУЦІЙНИ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Поступова адаптація українського законодавства з законодавством ЄС набуває все більшого значення та поширення у зв'язку з проголошенням загальнодержавного курсу України на набуття статусу асоційованої країни-члена у Європейському Союзі. Закріплені у Конституції України механізми імплементації міжнародних договорів та визначення їх юридичної сили не містять чітко визначеної позиції та не має узгодження з законодавством про міжнародні договори, що, на переконання автора, призводитиме в майбутньому до виникнення проблеми впливу правової системи Європейського Союзу (acquis), та зокрема конституційних актів ЄС на Конституцію України. Метою даного дослідження є з'ясування характеру та механізмів впливу Лісабонського Договору як основоположного фундаментального на теперішній час правового акту ЄС на Конституцію України.

Відповідно до ст.4 Лісабонського Договору країни-члени повинні вживати відповідні заходи, загальні або особливі для забезпечення виконання зобов'язань, що походять зі змісту Договорів (засновницьких) або актів інститутів Союзу. Крім того, передбачається, держави-члени «наділяють Союз компетенцію для досягнення цілей, які вони мають за спільні». (Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of European Union. – Notice No 2008/C 115/01. – Volume 51. – 9 May 2008. – [Electronic source]. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>)

Лісабонський Договір передбачає два способи зближення законодавства ЄС та країн-членів. Відповідно до ст.115 вказаного Договору Рада приймає директиви (одногослоно відповідно до спеціальної законодавчої процедури та після консультацій з Європейським парламентом та Економічною та соціальною радою), а згідно зі ст.114 – заходи зі зближення законодавчих, регламентарних та адміністративних положень держав-членів, котрі присвячені створенню та функціонуванню внутрішнього ринку (звичайна процедура, що передбачає три читання). Лісабонський Договір не містить прямої вказівки на те, що положення, які передбачають механізм застосування права ЄС на території країни, має бути передбачений в конституції кожної країни-члена, але виходячи з ієрархічної співвідносності юридичної сили засновницьких договорів ЄС (наднаціонального характеру) та конституцій держав (верховенство норм конституції), а також враховуючи практику з обумовлення членства країни в ЄС та застосування норм права ЄС в національному правопорядку, взаємодія норм права ЄС та національної правової системи регламентується в більшості країн в нормах конституції.

В основному взаємодія «наднаціонального» права ЄС та національних правових систем досягається наступними двома шляхами. Країни, котрі дотримуються моністичної концепції міжнародного права, в принципі готові забезпечити пряму дію норм права ЄС на своїй території. У разі виникнення колізії з національним правом визнається пріоритет положень договорів. Однак, це відбувається не в силу того, що держави визнають доктрину примата права Європейського Союзу над національним, а лише тому, що договори ЄС розцінюються в даному випадку як міжнародні договори. Ще одна можливість для країн-членів – це делегування повноважень Європейському Союзу. Цей шлях може бути використаний навіть тими країнами, котрі дотримуються дуалістичного підходу при оцінці міжнародного права.

Згідно з Конституцією Угорщини країна може, в цілях участі в ЄС в якості повноправного члена, користуватися деякими зі своїх конституційних прерогатив в обсязі, необхідному для здійснення прав та обов'язків, відповідно до установчих договорів ЄС сумісно з іншими державами-членами; ці прерогативи можуть бути реалізовані незалежно, через інститути Європейського Союзу (§2/A).

Чехії було сформовано наступну поправку до ч.1 ст.10а Конституції Чеської Республіки: «За посередництвом міжнародного договору деякі повноваження органів Чеської Республіки можуть бути передані міжнародній організації або інституту». Польща стала першою країною, котра конституційно оформила можливість свого приєднання до ЄС шляхом делегування повноважень органів державної влади за «певним колом питань» (ст.90 Конституції Польщі) міжнародній організації чи інституту. В Німеччині право ЄС

має пряму дію тільки в тій мірі, в якій країна делегувала Союзу нормотворчі повноваження. Делегування передбачено ст.24 Основного закону та обмежено умовами договору про Європейський Союз. Однією з найважливіших перепон на шляху ратифікації Договору про ЄС (який є складовою частиною Лісабонського Договору) став розгляд Федеральним Конституційним Судом питання про відповідність цього Договору Конституції ФРН, де було вирішено, що будь-яке розширене тлумачення Договору про ЄС не має юридичної сили відносно Німеччини.

Західні вчені наголошують на тому, що країни центральної та східної Європи приєднуються до ЄС в порядку *inter alia*, щоб забезпечити демократію та права людини, а парадоксальним явищем виявляється те, що їх конституційні суди стримують верховенство права ЄС на тій підставі, що останнє може створити потенційну загрозу національному конституційному захисту таких прав. (Decision Pl. US 50/04; W. Sadurski, «Solange Chapter 3»: Constitutional Courts in Central Europe – Democracy – European Union; EUI Working Papers. – Law № 2006/40. – P.6-10) Ефективність норм права ЄС залежить від їх виконання у внутрішньодержавній сфері. Форму та способи трансформації кожна країна-член обирає самостійно, згідно зі своєю конституційною системою та практикою.

У зв'язку з цим, видається очевидним, що Україна на підставі конституційних норм може вийти з «незручних» для неї норм засновницьких європейських договорів, навіть враховуючи вищу юридичну силу останніх.

З урахуванням викладеного стратегічно важливим вбачається розробка механізмів та визначення безпосереднього змісту змін до Конституції України, обумовлених входженням в Європейський Союз, оскільки від процедури внесення змін до конституції (парламентське або референдарне схвалення) залежить «впливовість» норм права ЄС на Основний закон та так звану проникну здатність відносно конституції.

Куранин В. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры конституционного права*

НОВАЯ КОНСТИТУЦИЯ ВЕНГРИИ: ПРОБЛЕМЫ ЛЕГИТИМНОСТИ

Процессы конституционной трансформации, происходящие в постсоциалистических государствах во многом сходны, как сходны и те политические, социальные и экономические проблемы, которые решают данные государства.

Конституционное развитие Венгрии, приходящееся на период после демонтажа социализма, отличается, однако, особым своеобразием и неоднозначностью. С одной стороны, вплоть до 2011 года внутри страны и из-за ее пределов раздавалась критика того факта, что в Венгрии продолжал действовать Основной Закон 1949 года, хотя и претерпевший существенные изменения и поправки. Венгрия, таким образом, оставалась единственным постсоциалистическим государством в Европе, продолжавшим жить по конституции, принятой еще при социализме. Принятие 25 апреля 2011 года новой Конституции Венгрии, вступившей в силу с 1 января 2012 г. (The Fundamental Law of

Hungary (25 April 2011) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf>), с другой стороны, обнажило ряд серьезных проблем конституционного строительства в стране. Это и характер исторической преемственности национальной государственности, и природа семьи, и особенности конституционного гарантирования права на жизнь, и содержание конституционных норм, определяющих основы организации бюджетно-финансовой системы государства. Эти проблемы, как свидетельствует характер развернувшихся после принятия нового Основного Закона Венгрии дискуссий, отнюдь не являются какой-либо уникальной особенностью национальной венгерской модели политико-правовой системы конституционализма.

Решения этих проблем с неизбежностью потребует процесс реформирования Основного Закона и в нашей стране. Такое решение должно быть основано на изучении процесса принятия новой Конституции Венгрии и ее содержания, восприятия и оценки данного документа европейскими структурами, обобщении позитивного и негативного опыта конституционного строительства Венгрии в контексте его использования в Украине.

Подготовка проекта новой Конституции и его принятие проходило в атмосфере жесткой критики как содержания проекта, осуществлявшейся с позиций несоответствия ряда его положений фундаментальным европейским ценностям верховенства права и прав человека, так и самого процесса разработки и принятия Конституции, осуществлявшейся с позиций указания на закрытость, непрозрачность и недемократичность последнего. С такой критикой выступала не только парламентская оппозиция Венгрии, но и европейские структуры.

В короткий период после принятия нового Основного Закона Венгрии Венецианская комиссия и Европейский парламент сформулировали собственную позицию по данному документу и подготовили соответствующие рекомендации (Opinion on the new Constitution of Hungary adopted by the Venice Commission at its 87th Plenary Session (Venice, 17-18 June 2011) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29016-E.pdf>), (European Parliament resolution of 5 July 2011 on the Revised Hungarian Constitution [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0315+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>).

Основные претензии, высказанные данными европейскими институтами в отношении легитимности новой венгерской Конституции можно объединить в две основные группы.

Во-первых, это претензии, обусловленные особенностями процесса принятия венгерского Основного Закона. Критикуются недостаточная прозрачность этого процесса и беспрецедентно короткая его длительность, следствием чего стало явно недостаточное и неполноценное обсуждение проекта венгерским обществом, невозможность сформировать широкий общественный консенсус по основным положениям проекта.

Критике подверглось и принятие проекта в парламенте голосами исключительно правящего блока партий, без участия оппозиции. В то же время, вопрос о принятии новой Конституции не входил в предвыборные программы партий правящего блока. Эти

фактори розглядаються як показатель відсутності консенсусу в венгерському політикумі та суспільстві стосовно прийнятого проекту.

Перераховані обставини, за висновком Венеціанської комісії та Європейського парламенту, виступають індикатором наявності проблеми неповної легітимності нової Конституції Венгрії.

Вторая група претензій обумовлена юридико-технічними недоліками ряду положень нової Конституції Венгрії.

Це, зокрема, наділення положень преамбули Конституції юридическою силою, що може призвести до правової неопределенності, а також до інших політичних та правових результатів, передбачити які достатньо складно.

Наділення положень преамбули Конституції Венгрії юридическою силою призводить до специфічної проблеми трактування положень цієї преамбули в частині, провозглашающей непризнання «комуністическої конституції 1949, оскільки вона слугувала основою тираніческого правління» та заявляющей про її неіснуючість.

Буквальне трактування даного положення призводить до висновку про сумнівну легітимність самого акту прийняття нової Конституції Венгрії, оскільки прийнятий новий Основний Закон країни парламентом, сформованим відповідно до положень Конституції 1949 г. та згідно її норм. Наступні положення преамбули, що стверджують, що з цієї дати слід знову почати відлік свободи Венгрії та конституційного порядку, слід вважати 2 травня 1990 г., явно недостатньо освітлюють питання ступеня та періоду непризнання Конституції Венгрії 1949 г. та, таким чином, не знімають питання легітимності процесу прийняття нової Конституції країни.

Панасюк В. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

У новій соціально-політичній, економічній і інформаційній ситуації в українській державі відбуваються динамічні і глибокі зміни соціальних характеристик молодого покоління. При цьому виявилися регіональні, національні, соціально-економічні відмінності, особливості різних груп молоді.

Молодь має свої особливі функції в суспільстві, які ніякою іншою соціально-демографічною групою не реалізуються. Молодь успадковує досягнутий рівень розвитку суспільства і через своє специфічне положення є тією складовою сучасного суспільства, яка визначає подальший розвиток. Формування життєздатного підростаючого молодого покоління стає одним з головних стратегічних завдань розвитку країни. У цьому сенсі, молодь – об'єкт національно-державних інтересів, один з головних чинників забезпечення розвитку української держави і суспільства.

На сьогодні перед суспільством та державою стоїть завдання створення сприятливих передумов для використання потенціалу молоді шляхом втілення продуманої науково-обґрунтованої державної молодіжної політики. Ідеологічна основа державної молодіжної політики повинна бути орієнтована на основні цілі суспільного розвитку, визначені Конституцією та визначатися новим типом соціального середовища.

Необхідність розробки особливої політики держави по відношенню до молоді підтверджує і міжнародний досвід. Про це переконливо свідчить практика здійснення молодіжної політики (її закріплення в конституціях) в зарубіжних країнах – Німеччині, Франції, Швеції, США, Італії, Іспанії і ін. До початку 90-х рр., за даними ООН, в світі налічувалося більше 130 країн, що прийняли спеціальні законодавчі акти з питань розвитку і соціального захисту молоді, близько 90 країн мають на вищому державному рівні органи і структури, що безпосередньо виробляють і координують державну молодіжну політику. (Канунников К. С. Концепции европейской государственной молодежной политики: тенденции и основные направления [Текст] / К. С. Канунников // Молодой ученый. – 2011. – № 12. Т.2. – С. 19-22.)

Сучасна молодіжна політика покликана функціонувати в надзвичайних умовах, а не в нормальній і тим більше в сприятливій ситуації, що впливає як безпосередньо, так і опосередковано на життєдіяльність, життєздатність молодого покоління. Причому несприятливі обставини склалися у всіх сферах життєдіяльності суспільства: а) у соціально-економічній сфері спостерігається тенденція деградації деяких структур життєзабезпечення молодих людей; б) у природній – заглиблюється екологічна криза; у) у сфері політики продовжується боротьба за владу, відбуваються конфлікти між законодавчою і виконавчою владою на різних рівнях, а також між різними ланками управлінського апарату, йде процес посилення використання адміністративних, бюрократичних методів і аргументів, зокрема у взаєминах з молоддю і її різними об'єднаннями; г) у сфері духовного життя (зокрема, в системі освіти) не забезпечується повне відтворення загальної культури, відповідної прогресивним потребам суспільного розвитку.

Сьогодні реалізація молодіжної політики здійснюється за залишковим принципом, притому, що якщо звернути гідну увагу на молодіжні проблеми сьогодні можна багатьох проблем в майбутньому не допустити.

Головним результатом реалізації державної молодіжної політики повинні стати поліпшення положення молоді в суспільстві і, як наслідок, збільшення внеску молодих людей в розвиток держави.

Молодь необхідно оцінювати як органічну частину сучасного соціуму, що незмінно іншими соціальними групами, несе функцію відповідальності за збереження і розвиток нашої країни, за спадкоємність її історії і культури, життя старших і відтворення подальших поколінь, і зрештою – за виживання народів як культурно-історичних спільностей.

Рішення довгострокових задач неможливе без конструктивної взаємодії поколінь. Від здібностей, можливостей і переконань молоді залежить прискорення процесу формування громадянського суспільства.

Постійна зміна поколінь та оновлення молодіжного середовища вимагає до цих процесів постійної уваги держави та суспільства і відповідно державна молодіжна по-

літика не може носити ситуативний характер. Визначаючи в якості пріоритету держави реалізацію державної молодіжної політики як системну діяльність у зносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом (Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація Верховної Ради України від 15 грудня 1992 року// Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – Ст.166) необхідно системно, послідовно та постійно її реалізовувати. Швидкоплинність молодості визначає необхідність постійного корегування конкретних заходів з реалізації державної молодіжної політики. Тут необхідно відокремлювати стратегічні цілі та завдання (визначені як орієнтири, концептуальні засади в Конституції та базових ювенальних законах) та ситуативні, які формуються під впливом змін в потребах молоді та можливостях держави. Збалансування стратегічних та ситуативних завдань можливе за умови злагодженого функціонування механізму реалізації державної молодіжної політики.

Механізм реалізації державної молодіжної політики має складну структуру в якій можна виділити наступні блоки: політико-правовий (який включає розробку і прийняття нормативно-правових актів органами публічної влади всіх рівнів); організаційний (який включає структурне управління державною молодіжною політикою як в вертикальному так і горизонтальному напрямках); економічний (система фінансування); інформаційний (управління статистичною звітністю, даними соціологічних моніторингових досліджень, організація інформаційно-просвітницької діяльності, створення єдиного інформаційного поля для всіх суб'єктів).

Ефективність реалізації державної молодіжної політики залежить від наявності науково-обґрунтованої концепції, послідовної та постійної її реалізації та взаємодії всіх структур, які формують та реалізують державну молодіжну політику.

Погірко О.І.

*Полковник юстиції, радник начальника Генерального штабу –
Головнокомандувача Збройних Сил України*

ВОЕННА ДОКТРИНА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

В умовах формування засад внутрішньої і зовнішньої політики, становлення державних інституцій та Збройних сил незалежної України певну роль відіграла і перша Воєнна доктрина. У той же час перша Воєнна доктрина України через об'єктивні обставини мала істотні недоліки і вимагала суттєві доробки.

По-перше, Воєнна доктрина була прийнята у період, коли ЗС України перебували у стані глибоких трансформаційних перетворень в умовах постійного зменшення можливостей держави забезпечувати ЗС України потрібного рівня всім необхідним. У цих умовах доцільно було приймати Воєнну доктрину перехідного періоду, розраховану на певний термін часу.

По-друге, зберігаючи де-факто позаблоковий та нейтральний статус, Україна покладала на власні Збройні сили виконання завдань відбиття можливої агресії з боку будь-

якої держави, з повітряно-космічного простору, суші або моря, тобто вона планувала завдання, що притаманні військовій коаліції або наддержаві.

По-третє, Воєнна доктрина може бути реальною й ефективною тільки в тому випадку, якщо найвищі органи законодавчої і виконавчої влади мають чітку стратегію внутрішнього розвитку країни, визначилися з питань зовнішньої політики, і ця лінія керівництва держави має тверду підтримку широких верств населення.

На нашу думку для оновлення Воєнної доктрини України необхідно, насамперед, чіткіше визначитися із її поняттям. Що хочеться бачити і визначити ним, які основні офіційні погляди покласти в основу? А це базові положення, які відносяться не тільки до теорії, а й до практики військової справи.

У цьому контексті слушне, на наш погляд, визначення Воєнної доктрини як «прийнята в державі на певний період система поглядів про мету, характер можливої війни, на підготовку до неї країни і збройних сил та засобів до ведення воєнних дій».

В основі оновленої доктрини мають акумулюватися найважливіші доктринальні положення, зокрема, про загрози воєнній безпеці, завдання; політичні та правові основи їх реалізація за певних загрозливих умов; військово-стратегічні, військово-економічні та військово-технічні основи.

Структурно Воєнну доктрину доцільно викласти: з преамбули, основної частини й епілогу, а основну частину із чотирьох блоків.

Можливо виділити загальні положення, висновки з оцінювання воєнно-політичної обстановки; загрози національним інтересам у воєнно-політичній обстановці; загрози національним інтересам у воєнній сфері; основні завдання Збройних Сил України та інших суб'єктів забезпечення обороноздатної держави; можливості Збройних Сил України, необхідні для виконання завдань та напрями їх досягнення; ресурсне забезпечення.

Важливо визначити використання збройних сил (функції та завдання в умовах різних криз, головний вид їх воєнних дій, основні форми використання; будівництво та розвиток, структура та чисельність, склад сил швидкого реагування; війська територіальної оборони і резерв.

Погоджуючись із викладеними у фаховій літературі аргументами, у основному блоці доцільно розмістити воєнно-політичні настанови, серед яких, окрім визначення Воєнної доктрини, повинні знайти своє віддзеркалення доктринальні погляди, які будуть окреслені в оновленій Стратегії національної безпеки України, а також наведені у прийнятому Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», зокрема про наміри України за умов позаблоковості не брати участі у військово-політичних союзах; своїм пріоритетом визначити участь у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки; продовжувати конструктивне партнерство з Організацією Північного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес; запобігати конфліктам у регіонах, що межують з Україною та врегулювати їх; утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави і про своєчасність та адекватність вжиття заходів щодо захисту національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Не було б зайвим, на наш погляд, тут офіційно занотувати і доктринальний погляд про те, що Україна не визнає війну як засіб вирішення міжнародних проблем, не має територіальних претензій до жодної держави і не бачить в жодному на народів образ ворога; ніколи першою не почне бойових дій проти будь-якої країни, якщо не стане сама об'єктом агресії. А у разі воєнної загрози змушена буде дати адекватну відсіч будь-якій збройній агресії, звідки би вона не наступила.

Враховуючи аргументовану думку фахівців, в одному із головних розділів Воєнної доктрини, доцільно викласти характеристику воєнно-політичної обстановки, перелік воєнних небезпек і загроз, які визначають головне спрямування воєнної політики держави і напрями діяльності її суб'єктів для забезпечення воєнної безпеки, у першу чергу Сил безпеки і оборони, як їх все частіше зараз називають. На наш погляд, до переліку зазначених загроз мають бути віднесені лише загрози і виклики суто «воєнного характеру», як визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України».

При цьому, об'єктивно застерігається фахівцями, зазначені загрози та виклики, повинні прив'язуватись до конкретної держави або організації. Доцільно визначити і шляхи організації системи воєнної протидії будь-якій військовій агресії. Важливою рисою Воєнної доктрини повинна бути її спрямованість на запобігання воєнним конфліктам. Очевидно, нова Воєнна доктрина України на час її прийняття повинна повною мірою відображати рішення воєнно-політичного керівництва держави, з урахуванням суспільної думки. Таким чином проголошений курс на позаблоковий статус держави вимагає коригування оборонної політики України.

Житарев Є. В.

*Нікопольський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри державно-правових дисциплін*

ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЙОГО АДАПТАЦІЯ ДО СУЧАСНИХ УМОВ

Існують різні тенденції розвитку модельного законодавства. Згідно однієї – модельні нормативні акти зароджуються поступово, протягом тривалого часу та відображають потреби суспільства на певній стадії його розвитку. Згідно іншої – модельні нормативні акти зароджуються стихійно, безсистемно та супроводжуються неясністю правових перетворень, великою кількістю суб'єктів правотворчості і правозастосування з невизначеною компетенцією.

Батьківщиною модельної законотворчості можна вважати Сполучені Штати Америки, для яких характерна перша тенденція. Ще в XIX столітті у США Адвокатська асоціація штату Алабама визнала, що значні відмінності в законах різних штатів створюють плутанину. У 1890 році Нью-Йоркська асоціація адвокатів створила спеціальний комітет з уніфікації законів, метою якого було вивчення законодавства різних штатів та аналіз конфліктів між існуючими законами. Цей комітет повинен був знайти найкращий інструмент уніфікації законів штатів. У 1892 році була створена Національна конференція

уповноважених з уніфікації права штатів. Кожен штат сам мав визначити необхідність уніфікації певної законодавчої сфери чи усього законодавства та направити свого представника для участі в прийнятті модельних законів. До 1912 року всі штати призначили своїх уповноважених представників. Кожен наступний рік своєї роботи Національна конференція уповноважених з уніфікації права штатів збільшувала свій вклад в розробку місцевого законодавства та законодавства штатів. Членами цієї організації були відомі на той час практики та теоретики права. Членство відомих осіб підвищило якість роботи Національної конференції та зробило її дуже впливовою. Незабаром ця організація стала відомою як збори видатних юристів.

Були розроблені проекти єдиних кодексів та законів, таких як Кримінальний кодекс, Єдиний торговельний кодекс, Єдиний закон про арбітраж, Єдиний закон про охорону дитинства та багато інших.

Національна конференція уповноважених з уніфікації права штатів існує і сьогодні, має дуже розвинуту структуру і є достатньо впливовою. Її робота сьогодні продовжується під гаслом: *Diversity of Thought, Uniformity of Law*, що означає – Різноманітність думки, однорідність закону. Тобто метою є збереження унікальності правового регулювання кожного штату при одноманітності основної законодавчої маси.

Що стосується Співдружності незалежних держав, то в рамках цього об'єднання також знайшли своє розповсюдження модельні нормативні акти.

Держави, що увійшли до цього об'єднання висловили намір розвивати рівноправне і взаємовигідне співробітництво своїх народів і держав в галузі політики, економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, науки, торгівлі, в гуманітарній та інших галузях.

В 1992 році була організована Міжпарламентська Асамблея держав учасниць Співдружності незалежних держав в результаті підписання Алма-Атинської угоди. В 1999 році до неї приєдналась і Україна. Найбільше значення в діяльності Міжпарламентської Асамблеї мають питання, пов'язані зі зближенням і гармонізацією законодавчих актів держав СНД. Цей напрямок достатньо активно здійснювався на основі прийнятих МПА модельних законодавчих актів та рекомендацій. Однак сьогодні можна констатувати, що в рамках СНД модельне законодавство має згасаючу тенденцію, оскільки це об'єднання виявилось штучною формою міждержавного устрою та фактично створювалось для проведення цивілізованої реінтеграції колишніх країн СРСР.

Кожна пострадянська держава насправді прагнула створити свою власну незалежну модель економічного розвитку, щоб йти своїм шляхом розвитку ринкових та демократичних процесів з урахуванням національного менталітету та правосвідомості. Наявність фактично однакової нормативної бази у період розпаду СРСР нові незалежні держави не хотіли використовувати спільну спадщину, а навпаки прагнули закріпити суттєві відмінності законодавчого регулювання. Але не можна не прийняти до уваги, що деякі модельні закони МПА СНД виконали свою функцію та послужили шаблоном для національних нормативно-правових актів, хоча механізм самої процедури уніфікації на базі модельних норм не був повністю реалізований.

Отже, модельні закони, що розробляються в рамках СНД формувалися стихійно, характер таких норм визначається зацікавленими учасниками. Спонтанні модельні за-

кони не могли забезпечити необхідний рівень регулювання складних відносин, оскільки тільки модельне законодавство, що розвивається поступово, може забезпечити достатню стійкість інтегративної правової системи.

Модельне законодавство є необхідним інструментом еволюції в перехідних правових системах. В даний час правові системи світу не статичні і знаходяться в постійному русі. У зв'язку з цим прийшло розуміння еволюційного шляху перетворень, при якому зміна системи права за допомогою модельних нормативних актів здійснюється поступово, не обмежуючись певними часовими рамками. Також питання еволюції модельного законодавства пов'язане з прогностичною функцією права. Пізнання об'єктивних законів суспільства дозволяє визначити основний напрям у розвитку суспільних відносин.

Тенденції до використання модельних норм спостерігаються тоді, коли виникають об'єктивні передумови для однакового регулювання. Необхідність впровадження модельних законів може відпасти у випадку, якщо дані правовідносини будуть врегульовані за допомогою інших більш жорстких законодавчих методів або необхідність правового регулювання із часом відпаде сама собою.

Ковальчук О.І.

*Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»,
здобувач кафедри конституційного права*

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ЗМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Право на свободу вираження поглядів займає особливе місце в системі прав і свобод людини. Воно засадничо притаманне кожній людині, яка має власну індивідуальність, є важливим фактором утвердження її самотності та унікальності. Це право дає людині можливість вільно висловлювати свої думки та ідеї, дотримуватися власних переконань. Саме тому, свобода вираження поглядів тісно пов'язана із свободою думки, а також зумовлює здійснення багатьох інших прав та свобод.

Поряд із цим, свобода вираження поглядів – є формою існування демократичного толерантного суспільства. Її соціальна цінність полягає в тому що право на свободу вираження поглядів є однією з передумов ідейного плюралізму, сприяє «впровадженню в політичне життя суспільства фундаментальних демократичних принципів».

Свобода вираження поглядів відноситься до прав людини, які визнаються у світі найбільш широко. Оглядове дослідження 142 конституцій світу показало, що до 124 з них – а це 87,3 відсотка – входили положення про забезпечення вільного вираження поглядів. У різних інтерпретаціях це право входило до найбільш ранніх конституцій сучасності.

Свобода вираження поглядів була визнана ООН однією з фундаментальних демократичних цінностей, необхідних для мирного співіснування націй. Так, вже у преамбулі до Загальної Декларації прав людини свобода вираження поглядів розглядається як одна з чотирьох основних свобод: «люди матимуть свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нестатків». Це також закріплено у ст. 19, яка вказує: «кожна людини

має право на свободу переконань і на вільне їх вираження; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від держаних кордонів».

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права у ст. 19 також закріплює право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Крім того, вказана стаття передбачає і право кожної людини на вільне вираження своєї думки. Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм виразу чи іншими способами на свій вибір.

Право на свободу вираження поглядів передбачене також ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Вказана стаття містить пряму заборону державного втручання у сферу руху інформації.

В Україні право на свободу вираження поглядів також отримало законодавче закріплення. Так, ст. 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Свобода засобів масової інформації є істотним компонентом свободи вираження поглядів та свободи інформації. Європейський суд визнав вирішальну роль свободи ЗМІ у зростанні проінформованості громадськості зазначивши, що свобода преси надає громадськості одну з найкращих можливостей дізнатися та сформулювати думку щодо ідей та поглядів своїх політичних лідерів. Зокрема, вона надає політикам можливість відображати та коментувати стурбованість упередження суспільної думки; і, таким чином, дозволяє кожному брати участь у вільному політичному обговоренні, що знаходиться біля самої суті концепції демократичного суспільства.

До завдання преси поширювати таку інформацію додається також право громадськості цю інформацію отримувати. Європейський суд зазначив також, що преса має обов'язок поширювати інформацію та ідеї стосовно питань, які обговорюються на політичній арені або зачіпають інші сфери громадського інтересу. Поряд з цим, громадськість має право одержувати інформацію. Якби це було інакше, преса не змогла б виконувати життєво важливу роль «суспільного сторожового пса» («Справа Лінгенса»).

Поряд з цим, проблема обмеження свободи вираження поглядів та свободи інформації набуває особливої гостроти власне стосовно ЗМІ. Це зумовлено багатьма причинами. Перш за все, ЗМІ є «конфліктогенні» за своєю природою, так як існують для того, щоб висвітлювати не лише позитивне, а й недоліки, темні сторони суспільства. По-друге, це так звана «інверсія» відповідальності. З'являється можливість не тільки отримання морального задоволення, а й покарання газети шляхом подання позову на декілька мільйонів. Якщо суд задовольняє такий позов, то це дорівнює закриттю газети, особливо в та-

кій ситуації страждає регіональна преса. Тому, для нормальної діяльності ЗМІ, необхідна певна «свобода дихання» – тобто простір для добросовісної помилки.

Щодо сучасно ситуації в Україні, то слід зазначити, що після 2004 року послабився тиск на ЗМІ та журналістів з боку влади. Це зумовило істотне покращення реалізації свободи ЗМІ та дотримання прав журналістів. З 2006 року цей тиск почав зростати, хоча рівень свободи вираження поглядів тримався значно вищим за рівень, що передував 2004 року. У ЗМІ спостерігалися різноманітність думок та оприлюднювалося багато критики дій чинної влади, хоча ставали публічними й окремі факти цензури. Крім цього, одна з актуальних тенденцій у цієї сфері – створення великих медіахолдингів, що об'єднують телеканали, радіостанції, друковані ЗМІ та інтернет-ресурси. Цей процес посилювався в 2008 та 2009 роках. Зазвичай, ці медіахолдинги були у власності одних з найбагатших бізнесменів, що займалися політикою. Склалася ситуація, коли абсолютна більшість медіа активів стала належати виключно українському бізнесу. Таким чином, створення медіахолдингів, по суті, полегшило завдання контролю над ЗМІ: значно легше впливати на 4-5 власників, ніж на декілька десятків. З іншої сторони, ще більше, ніж у попередні роки, посилювався адміністративний тиск на журналістів з боку власників ЗМІ. Тому, з огляду на ці процеси можна зробити висновок, що рівень свободи слова значно поменшився.

Досягнення нормального співвідношення журналістської етики та свободи слова є справою майбутнього. Тому єдиним критерієм справедливого вирішення позовів до ЗМІ залишається додержання існуючого законодавства. Звичайно, що у вільному суспільстві «закритою» від критики не повинна бути будь-яка особа, також як не повинно бути і «заборонених» тем. Але при цьому цілком справедливими видаються законодавчі вимоги щодо справедливості, точності та неупередженості подання інформації.

Регламентация обмежень права на свободу вираження поглядів є важливою, оскільки завжди потрібним є законодавче визначення меж між використанням права та зловживання ним. Однак, вирішальну роль при встановленні меж права вираження поглядів відіграє сама людина, її «почуття відповідальності за своє соціальне обличчя, реалізацію власних інтересів, досягнення бажаної мети». Тому, при розгляді питання обмеження прав, важливе місце повинно займати питання реальності таких обмежень для конкретної особи, враховуватися ступінь її правової свідомості та правової культури.

РОЗДІЛ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Пашковський М.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЮРИСДИКЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Інститут юрисдикції набув найбільшого розвитку в міжнародному праві, де під ним розуміють широке правове явище і пояснюють його як визначасему державою можливість і допустимість очікувати і вимагати здійснення своїх правових велень (приписів та заборон) і забезпечувати їх здійснення (Черниченко С. В. Теория международного права. В 2-х т. Том 1: Современные теоретические проблемы. – М., 1999. – С. 147). Деякі вчені-міжнародники цілком справедливо зазначають на необхідність обережного вживання терміна «юрисдикція», що може означати і певну територію, і певну компетенцію, і систему повноважень, які здійснює держава відносно осіб, майна або подій (Див.: Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ. – Х, 2000. – С. 163).

Зважаючи на неоднорідність вказаних повноважень держави виділяють наступні три їх основні функціональні групи за змістом: а) повноваження встановлювати норми права (законодавча або приписуюча юрисдикція); б) повноваження судів та інших юрисдикційних органів держави заслуховувати та вирішувати правові спори (судова юрисдикція); в) повноваження виконавчих органів на застосування державного примусу (виконавча юрисдикція) (див.: Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ. – Х, 2000. – С. 163.; International Criminal Law / Ilias Bantekas, Susan Nash, Mark Mackarel. London, 2001. – P. 15). Як зазначають автори останньої роботи «законодавча або приписуюча юрисдикція стосується компетентності визначення внутрішньодержавного права, судова юрисдикція стосується компетентності судів, стосовно застосування внутрішньодержавного права, і виконавча юрисдикція стосується здатності держав щодо приведення у виконання результатів їх законодавчої чи судової праці (наприклад, збирання доказів і застосування санкцій)». Крім вказаної класифікації юрисдикції, останню поділяють також на територіальну і екстериторіальну; повну та обмежену тощо.

У вітчизняній теорії держави і права поняття «юрисдикція» визначається більш вузько, як встановлену законом або іншим нормативно-правовим актом сукупність правових повноважень відповідних державних органів вирішувати правові суперечки і справи про правопорушення, а також оцінювати дії особи або іншого суб'єкта права з точки зору їх правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників (Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова, М., 1998. – С. 504). Існують також й інші визначення юрисдикції, наприклад, лише як виконавчої. Так, М. Ю. Черкес обмежує коло юрисдикційних повноважень лише можливістю

застосування примусу і говорить про юрисдикцію як можливість застосування примусу в межах певної території і відносно підвладної особи (Див.: Черкес М. Е. Международное право: Учебное пособие. – Одесса, 1998. – С. 6).

Довгий час поняття юрисдикції пов'язувалося виключно з державою або її органами. З іншого боку юрисдикцією (але не суверенітетом) може володіти не лише держава, а й інший суб'єкт міжнародного права – міжнародна міжурядова організація або її орган. У зв'язку з цим уявляється прийнятним визначення юрисдикції як поняття, що описує межі легальної компетенції не лише держави, але й іншої регулятивної влади щодо створення, застосування та забезпечення правових норм відносно осіб (Толстых В. Л. Курс международного права: учебник / В. Л. Толстых. – М., 2009. – С. 244). Викладене дозволяє класифікувати юрисдикцію на державну (територіальну та екстериторіальну) і міжнародну, що належить міжнародній організації або її органу (як правило, судовому). Ще в 1927 році у рішенні по справі «Лотосу» Постійна палата міжнародного правосуддя зазначила, що «основним обмеженням, що накладається міжнародним правом на держави, є виключення здійснення її прерогатив в будь-якій формі на території іншої держави за умови відсутності норми, яка дозволяє зворотне. В цьому смислі юрисдикція, без сумніву, носить територіальний характер... Якщо справедливо, що принцип територіальності в кримінальному праві покладено в основу законодавства всіх країн, в рівній мірі справедливо і те, що всі або майже всі законодавчі системи поширюють свою дію на правопорушення, вчинені за межами території даної країни; це залежить і від систем, що склалися в різних державах. Таким чином, територіальність кримінального права не є абсолютним принципом міжнародного права...» (Цит. по доп. ООН A/CN.4/435/Add.1. – С. 6).

Особливого значення в останні часи набуває дослідження питання про кримінальну юрисдикцію як національну (державну), так і міжнародну (що належить органам міжнародної кримінальної юстиції). Дослідженню міжнародної кримінальної юрисдикції присвятили свої праці І. П. Бліщенко, І. В. Фісенко, Н. А. Зелінська, Н. В. Дьоміна-Волок (запропонувала поняття юрисдикційного режиму) та інші.

Юрисдикція держави стосовно вчинених злочинів ґрунтується на кримінальній юрисдикції – повноваженні держави встановлювати кримінально-правові заборони і карати винних осіб (вказані повноваження держави можемо виразити як потенцію діяльності, яка можлива лише за умови організації відповідних органів юстиції і наділення їх необхідними владними повноваженнями з одного боку та встановлення матеріально-правових приписів і процедурних норм щодо їх захисту – з іншого), і реалізується через кримінально-процесуальну юрисдикцію – сукупність повноважень держави в особі її органів з розслідування факту суспільно-небезпечної дії, встановлення і переслідування винної особи, вирішення кримінально-публічного позову по суті.

І якщо межі кримінальної юрисдикції і межі дії кримінального закону співпадають (навіть у випадку передачі до України іноземного кримінального провадження, чи видачі іноземною державою обвинуваченого, суспільно-небезпечна дія буде кваліфікуватися як злочин за кримінальним законодавством України), то межі дії кримінально-процесуального закону України і кримінально-процесуальної юрисдикції можуть відрізнятися. Існування в законодавстві так званих екстериторіальних принципів кримінальної

юрисдикції (універсального та персонального) безумовне може викликати до життя конфлікт юрисдикції декількох держав.

Таким чином, потребує врегулювання порядок вирішення конфлікту юрисдикцій, який пов'язаний з встановленням а) питання про місце (державу) притягнення особи до кримінальної відповідальності, б) питання про застосовуване право – кримінальне і кримінально-процесуальне, та відповідно в) про кримінально-процесуальну процедуру, відповідно до якої не лише особа має притягуватися до відповідальності, але й повинні збиратися докази її винуватості (невинуватості). Вирішенню цієї проблеми, на нашу думку, має сприяти інститут розв'язання колізії кримінально-процесуальної юрисдикції, яка має вирішуватися процесуальними та міжнародно-правовими засобами.

Зелинская Н. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры международного права и международных отношений,
доктор юридических наук, профессор*

К ВОПРОСУ О «КВАЗИЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ» АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКИХ РЕЗОЛЮЦИЯХ СОВЕТА БЕЗОПАСНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ

Транснациональная преступность во многих ее проявлениях представляет собой реальную угрозу международному миру и безопасности. На рубеже XX и XXI столетий эта фраза, используемая в международно-правовом контексте, перешла из разряда научной и политической риторики в констатацию особой ситуации, которая охватывается главой VII Устава ООН («Действия в отношении угрозы миру, нарушений мира и актов агрессии»), что влечет за собой чрезвычайно серьезные правовые и политические последствия.

С 90-х годов прошлого века заметное место в глобальном правовом режиме противодействия транснациональной преступности занимает серия резолюций Совета Безопасности, которые были приняты на основании главы VII, наделяющей Совет Безопасности правом принимать резолюции, которые являются юридически обязательными для всех государств – членов Организации Объединенных Наций. Важным элементом борьбы с международным терроризмом стали резолюции Совета Безопасности ООН, содержащие санкции против частных лиц и корпораций и налагающие на государства обязательства общего характера.

Первые резолюции, содержавшие ссылку на главу VII Устава ООН в отношении проявлений транснациональной преступности, были связаны с возрастающей террористической угрозой. В частности, резолюции 1997 и 1998 годов налагали финансовые и иные ограничения в отношении В частности, в резолюцией 1196 (1998), принятой 16 сентября 1998 года Совет Безопасности, призвал каждое государство «рассмотреть вопрос о принятии законов или других правовых мер, квалифицирующих нарушение вводимых Советом эмбарго на поставки оружия уголовным преступлением»(UN Doc. S/RES/1196

(1998)). Эта резолюция стала прямым «вторжением» в сферу материального транснационального уголовного права, непосредственно затронув проблематику транснациональной криминализации. Названные резолюции положили начало новой стратегии Совета Безопасности ООН, которая была вскоре реализована в отношении движения «Талибан» и организации «Аль-Каида». (UN Doc. S/RES/1267 (1999); UN Doc. S/RES/1333 (2000); UN Doc. S/RES/1333 (2000); UN Doc. S/RES/1363 (2001)).

Особое значение приобрела Резолюция 1373 (2001), принятая 28 сентября 2001 года, налагавшая на государства обязательства общего характера. Действуя на основании главы VII Устава ООН, Совет Безопасности выразил свое безоговорочное осуждение террористических нападений, которые были совершены 11 сентября 2001 года в Нью-Йорке, Вашингтоне (округ Колумбия) и Пенсильвании и заявил, что такие действия, как и любой акт международного терроризма, представляют собой угрозу для международного мира и безопасности (UN Doc. S/RES/1373 (2001)). Резолюция 1373 содержит два обязательства в отношении установления уголовной ответственности за финансирование терроризма. Первое относится к финансированию террористических актов, второе – к финансированию террористов. Таким образом, в этой резолюции Совет Безопасности впервые ввел в отношении всех государств-членов Организации Объединенных Наций бессрочные обязательства по криминализации определенных деяний, а также совершенствованию и активизации мер международного сотрудничества в противодействии терроризму. Несмотря на то, что эта резолюция была принята в ответ на террористические акты, совершенные 11 сентября 2001 года в Соединенных Штатах, предусмотренные в ней меры значительно шире и не ограничиваются конкретной конфликтной ситуацией. Эти меры носят общий характер и направлены на предотвращение любых действий по финансированию и поддержке терроризма, преследование и наказание за них, а также в значительной степени на сотрудничество в области уголовного правосудия. По существу, такие меры представляют собой установление Советом Безопасности новых обязательных норм международного права, которые не имеют ни временных, ни географических ограничений и относятся к любому террористическому акту в любом регионе мира (См.: Elberling B. The ultra vires character of legislative action by the Security Council in International Organizations Law Review. – Vol. 2. – 2005. – P. 337 – 360).

Несмотря на то, что Устав ООН не содержит положений относительно права Совета Безопасности принимать подобные решения, государства не выразили прямых возражений против Резолюции 1373 и ее предположительно законодательного характера. Эмоциональный шок, вызванный атаками 9/11, вполне объясняет нежелание государств высказывать в сложившейся ситуации абстрактные опасения по поводу осуществления Советом нормативных полномочий (Bianchi A. Assessing the Effectiveness of the UN Security Council's Anti-terrorism Measures: the Quest for Legitimacy and Cohesion // The European Journal of International Law. – Vol. 17. – № 5. – 2006. – P. 884). Трагические события 11 сентября 2001 года стали катализатором создания новых юридических парадигм в национальных и международной правовых системах (Donnelly E. Raising Global Counter-terrorism Capacity: the Work of the Security Council's Counter-terrorism Committee // September 11, 2001: a Turning Point in International and Domestic Law / Ed. by P. Eden, T. O'Donnell. – 2005. – P. 757 – 779).

Резолюция 1373 (2001) и последовавшие за ней антитеррористические резолюции, содержащие ссылку на главу VII Устава ООН Совета Безопасности и создающие нормативные обязательства для государств-членов ООН, дали основания утверждать, что борьба с терроризмом «затрагивает фундаментальные положения международного права» (Marschik A. *The Security Council's Role: Problems and Prospects in the Fight against Terrorism // International Cooperation in Counter-Terrorism: the United Nations and Regional Organizations in the Fight against Terrorism / Ed. by G. Nesi. – 2006. – P. 69 – 80*), в том числе, касающиеся процесса нормообразования. Наиболее очевидным проявлением нормотворческой деятельности Совета Безопасности стала резолюция 1450, «Угрозы международному миру и безопасности, создаваемые террористическими актами», принятая 28 апреля 2004 года. В этой резолюции, Совет Безопасности, действуя на основании главы VII Устава ООН, в числе прочего, постановил, что «все государства в соответствии со своими национальными процедурами принимают и эффективно применяют соответствующие законы, запрещающие любому негосударственному субъекту производить, приобретать, обладать, разрабатывать, перевозить, передавать или применять ядерное, химическое или биологическое оружие и средства его доставки, в особенности в террористических целях, равно как и попытки участвовать в любых из вышеупомянутых действий, участвовать в них в качестве сообщника, оказывать им помощь или финансирование». Знаменательно, что данная резолюция не явилась ответом на угрозу, созданную конкретным террористическим актом. Резолюция создает правовую норму общего характера, то есть норму, направленную к неопределенным адресатам и способную к неоднократному применению в течение неопределенного времени (Bianchi A. *Assessing the Effectiveness of the UN Security Council's Anti-terrorism Measures: the Quest for Legitimacy and Cohesion // The European Journal of International Law. – Vol. 17. – № 5. – 2006. – P. 884*).

К принятию «квазизаконодательных» актов Совет Безопасности подтолкнула необходимость эффективного и быстрого ответа на возрастающую угрозу терроризма – одного из самых опасных проявлений транснациональной преступности. В данном случае транснациональное уголовное право опирается на фундамент главы VII Устава ООН. Однако насколько прочен этот фундамент, и насколько правомерно его использование? Ответ на этот вопрос, на наш взгляд, весьма неоднозначен. С одной стороны, приходится признать, что Совет Безопасности не может претендовать на роль «всемирного законодателя»: глава VII Устава ООН не является надлежащим правовым основанием для квазизаконодательной деятельности. С другой стороны, не вызывает сомнения, что стремительно возрастающие масштабы и опасность транснациональной преступности позволяют рассматривать ее как угрозу международному миру и безопасности, требующую нестандартных и оперативных мер реагирования. Такие меры могут приниматься Советом Безопасности на основании главы VII Устава ООН, однако они не должны носить квазизаконодательного характера: их принятие может связано только с конкретными ситуациями, представляющими угрозу международному миру и безопасности, и не должно создавать правовую норму общего характера.

Ківалова Т.С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
доктор юридичних наук*

ПРАВОВІ ФОРМИ І НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

Аналіз особливостей правового режиму та правового статусу Азовського моря породжує три блоки питань: щодо правового статусу Азовського моря; делімітація його просторів; забезпечення регламентації різних видів діяльності в Азовському морі. Безсумнівно, ці питання тісно пов'язані між собою, причому перший блок є визначальним для вирішення питань делімітації та правової регламентації використання та охорони Азовського моря. Значимість правового статусу Азовського моря для вирішення інших питань породжена закріпленням Азовського моря та Керченської протоки «внутрішніми водами України і Російської Федерації» (ст. 1 Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки 2003 р.) і фактично двостороннього формату вирішення інших питань, пов'язаних з використанням і охороною цього моря (ч. 4 преамбули, ч. 3 ст. 1, ст.ст. 3, 4 Договору 2003 р.). Аніскільки не зменшуючи актуальність питань делімітації Азовського моря та Керченської протоки, також відзначимо не менш важливу роль забезпечення регламентації співробітництва між Україною та Російською Федерацією з використання та охорони Азовського моря.

Загальні передумови правового співробітництва між Україною та Російською Федерацією у сфері охорони та використання Азовського моря створюють положення як універсальних міжнародних договорів, перш за все Конвенції з морського права 1982 р., що стосуються замкнених або напівзамкнених морів, так і ряду двохсторонніх угод: Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво прикордонних областей України та Російської Федерації 1995 р. (ст. 9), Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією 1997 р. (ст. 29).

Безпосередньо правові основи двостороннього співробітництва встановлює Договір 2003 р. Згідно зі ст. 3 Договору 2003 р., українсько-російське співробітництво, у тому числі спільна діяльність у галузі судноплавства, включаючи його регулювання та навігаційно-гідрографічне забезпечення, рибальства, захисту морського середовища, екологічної безпеки, а також пошуку та рятування в Азовському морі та Керченській протоці, забезпечуються шляхом як реалізації наявних угод, так і укладення, у відповідних випадках, нових домовленостей. Таким чином, основними правовими формами співробітництва України та Російської Федерації у сфері охорони і використання Азовського моря є укладення двосторонніх міжнародних угод, створення організаційно-правових механізмів їхньої реалізації, перш за все двосторонніх комісій.

Основними напрямками співробітництва України та Російської Федерації у сфері охорони та використання Азовського моря є забезпечення безпеки судноплавства у Азов-

ському морі та Керченській протоці, включаючи питання пошуку та рятування; регулювання рибальства у Азовському морі та раціонального використання його живих ресурсів; охорона навколишнього середовища Азовського моря, у тому числі у попередженні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. До інших напрямів слід віднести співробітництво у питаннях використання рекреаційного потенціалу Азовського моря; проведення морських і кліматологічних досліджень; співробітництво у пошуку і розробці неживих ресурсів Азовського моря; реалізація спільних інфраструктурних проєктів.

Варто зауважити, що при укладанні та реалізації двосторонніх угод з питань співробітництва у Азовському морі та Керченської протоки сторони повинні враховувати положення відповідних універсальних угод, дія яких поширюється на відповідні простори і, звичайно, у яких беруть участь Україна та Російська Федерація, перш за все міжнародні договори, які регулюють питання використання морських просторів, охорони навколишнього середовища (Конвенція ООН з морського права 1982 р., Міжнародна конвенція про пошук і рятування на морі 1979 р., Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1992 р.), а також регіональних щодо співробітництва у Азово-Чорноморському регіоні. По-друге, вже укладені двосторонні угоди, які забезпечують відповідний правовий режим відносин між Україною та Російською Федерацією (Угода 1995 р., Договір 1997 р., Договір 2003 р.). По-третє, спеціальні двосторонні угоди, які поширюються і на відносини з використання і охорони Азовського моря (Угода між Україною та Російською Федерацією про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів 1992 р.; Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища 1995 р.). По-четверте, угоди, які вже укладені та безпосередньо торкаються розглянутих питань щодо Азовського моря (Угода між Державним комітетом України з рибного господарства та рибної промисловості та Комітетом Російської Федерації з рибальства з питань рибальства в Азовському морі 1993 р.).

Співробітництво у галузі забезпечення безпеки мореплавства, пошуку та рятування у Азовському морі базується на Угоді між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в морському та авіаційному пошуку і рятуванні на Чорному та Азовському морях 2010 р. Важливим кроком у розвитку співробітництва у забезпеченні безпеки мореплавства є узгодження з Російською Федерацією та схвалення КМ України (Розпорядження КМ України від 28 грудня 2011 р. № 1344-р «Про підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці») проєкту Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці. Основною метою Проєкту є забезпечення безпеки мореплавства у районах інтенсивного судноплавства в Азовському морі та Керченській протоці шляхом реалізації Україною та Російською Федерацією спільних та узгоджених заходів. Проєктом передбачено взаємне визнання державами національних свідоцтв, що підтверджують відповідність суден і екіпажів національним вимогам безпеки судноплавства та захисту морського середовища від забруднення для районів плавання в Азовському морі та Керченській протоці, здійснення сторонами спільного моніторингу судноплавства в Азовському морі

та Керченській протоці шляхом безоплатного обміну між сторонами даними з використання даних автоматичних ідентифікаційних систем (АІС). Для організації такого обміну передбачається створення спільної робочої групи експертів з підготовки організаційно-технічних та експлуатаційних пропозицій з обміну даними АІС і передачі їх відповідним органам договірних сторін. У результаті підписання Угоди може бути забезпечений надійний міждержавний механізм співробітництва між Україною та Російською Федерацією у галузі безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці.

Толстых В. Л.

*Новосибирский государственный университет,
заведующий кафедрой международного права, доктор юридических наук*

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТРИБУНАЛ ПО МОРСКОМУ ПРАВУ: ОСОБЕННОСТИ, ЭВОЛЮЦИЯ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА

1. Механизм урегулирования споров, закрепленный в Конвенции по морскому праву 1982 г., представляет собой достаточно сложную систему, инновационную для своего времени. Основная причина тщательной проработки норм – ожидание скорой технологической доступности ресурсов морского дна и возникновения споров, связанных с их распределением. Этим надеждам не суждено было сбыться, в результате соответствующий механизм в значительной своей части бездействует, представляя собой скорее символ прогресса, чем сам прогресс. Развитие права в данном случае опередило развитие общественных отношений. Данный феномен не уникален для международного морского права, его проявления можно найти и в других отраслях. В целом он имеет отрицательный характер, способствуя умножению недействующих норм и нерациональному расходованию средств. Бюджет МТМП на 2011-2012 гг. составил 20,398,600 евро (www.itlos.org).

Будислав Вукас пишет по этому поводу: «Развитие морского права в последние тридцать пять лет представляет собой еще одно доказательство хаотического развития международного права и международных институтов. Пересмотр этой части международного права начался из-за впечатления, созданного развитыми странами, что разработка минеральных ресурсов океанского дна является неизбежной. В связи с этим убеждением, половина текста Конвенции по морскому праву имеет отношение к несуществующей в настоящее время деятельности». (Budislav Vukas. *The Law of the Sea. Selected Writings*. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden / Boston. 2004. P. 300.)

2. Конвенционные процедуры применяются, если стороны не договорились использовать иные мирные средства, либо если эти средства не способствовали достижению урегулирования. В соответствии со ст. 287 государство может выбрать посредством письменного заявления одно или более из следующих средств урегулирования споров: МТМП, МС ООН, арбитраж, специальный арбитраж. (Здесь и далее используются следующие сокращения: МС ООН – Международный Суд ООН; ППТС – Постоянная палата третейского суда; МТМП – Международный трибунал по морскому праву; КСМД – Камера по спорам, касающимся морского дна). По состоянию на июль 2010 г. 27 государств

выбрали МТМП, 24 – МС ООН, 9- арбитраж, 9 – специальный арбитраж (иногда государство выбирает несколько средств, устанавливая порядок предпочтения) (www.un.org/Depts/los/settlement_of_disputes/choice_procedure.htm).

Соответствующее заявление и вытекающая из него компетенция не затрагивают обязательную компетенцию КСМД и МТМП, предусмотренную в Разделе 5 (Урегулирование споров и консультативные заключения) Части XI (Район). Так, в соответствии со ст. 292 МТМП рассматривает споры о незамедлительном освобождении судна и экипажа, если стороны не выбрали иное средство урегулирования.

3. При МТМП создана КСМД, состоящая из 11 судей. Кроме того, могут быть образованы специальные камеры, состоящие из трех или более членов, для разбирательства конкретных категорий споров: они компетентны только при наличии просьбы сторон. Также как и Статут МС ООН, Статут МТМП предусматривает возможность избрания судей ad hoc. Процедура рассмотрения споров в МТМП близка к процедуре рассмотрения споров в МС ООН (возбуждение дела, временные меры, решение, расходы и пр.).

КСМД действует в рамках особого режима. Во-первых, она обладает обязательной юрисдикцией в отношении определенных категорий споров, касающихся деятельности в Районе. Во-вторых, она открыта для государств-участников, Органа и других субъектов (Предприятие, государственные предприятия и физические или юридические лица). В-третьих, помимо общих норм морского права, Камера применяет нормы, правила и процедуры Органа; а также условия контрактов, касающихся деятельности в Районе. В-четвертых, исполнение решений Камеры обеспечивается в территориях государств-участников таким же образом, что и исполнение решений или распоряжений высшего суда государства-участника, в котором испрашивается исполнение. В-пятых, по запросу Ассамблеи или Совета Органа КСМД дает консультативные заключения по правовым вопросам, возникающим в сфере их деятельности.

4. На начало 2012 г. в МТМП было передано 19 дел, 17 из них завершено. Большинство дел касаются незамедлительного освобождения судна и экипажа на основании ст. 292 Конвенции 1982 г. Другие дела включают несколько дел, связанных с временными мерами; спор между Чили и ЕС относительно сохранения и добычи меч-рыбы в Юго-Восточной части Тихого океана; спор, касающийся делимитации морской границы между Бангладешом и Мьянмой; спор между Панамой и Гвинеей-Биссау относительно компенсации за ущерб, причиненный в результате задержания панамского танкера «Virginia G». В трех делах о незамедлительном освобождении участвовала Россия: один раз в качестве истца, два раза в качестве ответчика.

5. 14 марта 2012 г. Трибунал вынес Решение по спору о делимитации морской границы между Бангладешом и Мьянмой в Бенгальском заливе. Символическое значение данного решения – велико: впервые Трибунал рассмотрел спор, который по своему характеру относится к категории споров, традиционно рассматриваемых исключительно МС ООН и ППТС. Для делимитации территориального моря Трибунал использовал линию эквидистанции. Для делимитации исключительной экономической зоны и континентального шельфа Трибунал использовал метод эквидистанции/относимых обстоятельств, применение которого состоит из трех стадий: проведение временной линии эквидистанции, основываясь исключительно на географии побережий сторон и матема-

тических расчетах; установление существования относимых обстоятельств, требующих уточнения этой линии, и соответствующее уточнение, обеспечивающее справедливый результат; наконец, проверка того, не повлекла ли уточненная линия значительную диспропорцию между соотношением протяженностей побережий сторон и соотношением морских пространств, закрепленных за сторонами (пар. 240). После определения временной линии эквидистанции Трибунал счел относимым обстоятельством вогнутость берега Бангладеша и не счел таковыми наличие острова St. Martin, а также геологические и геоморфологические особенности дна. На третьей стадии делимитации Трибунал указал, что протяженность относимого побережья Бангладеша составляет 431 км, а побережья Мьянмы – 587 км (1:1,42). Уточненная линия делимитации отдает около 111631 кв. км Бангладешу и около 171832 кв. км – Мьянме (1:1,54). Трибунал сделал вывод, что значительной диспропорции между соотношением протяженностей побережий сторон и соотношением морских пространств нет.

6. В завершении данного обзора можно сформулировать несколько тезисов.

1) В отличие от других многих международных форумов МТМП не стал объектом многочисленных доктринальных исследований. В настоящее время он находится на периферии международно-правовых исследований, что связано как со специальным характером его деятельности, так и с относительной бедностью судебной практики.

2) Процессуальные новеллы, закрепленные в Статуте МТМП, пока еще не апробированы в той степени, которая позволила бы судить об их целесообразности. Уже сейчас, однако, виден спорный характер некоторых из них, – так, непостоянный характер пребывания судей в месте нахождения Трибунала препятствует детальному знакомству с делом и влечет нецелесообразную интенсификацию слушаний.

3) Практика МТМП пока еще не богата ни с точки зрения количества передаваемых споров, ни с точки зрения их содержания. Возможно, Трибунал так никогда и не выйдет на уровень активности, предполагаемый авторами Конвенции, и останется органом, рассматривающим преимущественно дела о незамедлительном освобождении. Несмотря на то, что в последние несколько лет в Трибунал поступили дела иного характера, такой сценарий развития – наиболее вероятный. Так, едва ли государства откажутся от компетенции МС ООН в пользу компетенции МТМП в части рассмотрения споров, связанных с морской делимитацией.

4) Вышеуказанная перспектива, с одной стороны, обесценивает споры о возможной конкуренции двух форумов, а, с другой, – ставит на повестку дня вопрос о целесообразности дальнейшего существования МТМП. Дела, рассмотренные Трибуналом, вполне могли бы быть рассмотрены МС ООН без чрезмерного увеличения его загруженности (особенно если бы они рассматривались камерами). Одновременно нельзя сказать, что МТМП не оправдал себя.

5) Основной вклад МТМП в развитие международного права в настоящее время состоит в уточнении подходов к определению размера денежных залогов и компенсаций. Консультативное заключение от 1 февраля 2011 г., касающееся довольно важного вопроса, с точки зрения содержания представляет собой апологетику работ КМП в области права международной ответственности, и тем самым свидетельствует об отсутствии существенной оригинальности международного морского права в этой части.

Короткий Т. Р.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
докторант кафедры международного права и международных отношений*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ ЗА ЗАГРЯЗНЕНИЕ МОРСКОЙ СРЕДЫ

Проблематика ответственности в международном праве рассматривается прежде всего как самостоятельный институт (реже – отрасль) международно-правовой ответственности субъектов международного права. Традиционно ими являются государства и международные межправительственные организации. Как указывает И. И. Лукашук, субъектами права международной ответственности являются субъекты международного права, а физические и юридические лица не являются и не могут являться субъектами международно-правовой ответственности (Лукашук, И. И. *Право международной ответственности* / И. И. Лукашук. М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 66, 71). Тем не менее, существует и иная точка зрения, а некоторые авторы причисляют к субъектам международно-правовой ответственности физических лиц (Буткевич, В. Г. *Міжнародно-правова відповідальність // Міжнародне право. Основи теорії: підручник* / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній; ред. В. Г. Буткевич. – К.: Либідь, 2002. – С. 463).

Международное право окружающей среды регламентирует некоторые вопросы ответственности физических и юридических лиц. В частности, А. В. Задорожний и М. А. Медведева указывают, что «вопросы ответственности в международном праве окружающей среды мы рассмотрим в таких плоскостях: 1) международно-правовая ответственность государств и уголовная и гражданско-правовая ответственность физических и юридических лиц согласно международному праву; виновная ответственность и объективная (абсолютная, строгая) ответственность государств, физических и юридических согласно международному праву» (Задорожний, О. В. *Міжнародне право навколишнього середовища: підруч. для ВНЗ* / О. В. Задорожній, М. О. Медведева; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К.: Видав. дім «Промінь», 2010. – С. 186-187. – (Б-ка кафедры международного права) (выделено нами, Т. К.). Таким образом, по мнению ученых, международное право регламентирует как традиционные вопросы международно-правовой ответственности, так и ответственности негосударственных субъектов (международная уголовная ответственность индивидов, гражданско-правовая ответственность по международным конвенциям). Следовательно, можно говорить о широком подходе к урегулированию вопросов ответственности в международном праве окружающей среды. Причем, эти виды ответственности наиболее ярко проявляются в контексте ответственности за загрязнение морской среды. Мы также придерживаемся такого подхода, но четко подразделяем: международно-правовую ответственность; уголовную ответственность индивидов в соответствии с международным правом; гражданско-правовую ответственность государств и физических и юридических лиц согласно международным конвенциям. В последнем случае речь идет в большей степени о частноправовой унификации, однако мы исходим из смешанной природы этого института (Короткий Т. Р. *Международно-правовое регулирование пре-*

дотворачения загрязнения морской среды с судов: соотношение публично-правового и частноправового подходов // *Актуальні проблеми політики*: Зб. наук. праць / Головн. ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Корміч. – Одеса: Фенікс, 2005. – Вип. 25. – С. 384-389). Такой подход укладывается в концепцию различных видов международной ответственности, включающую международно-правовую ответственность государств и уголовно-правовую ответственность физических лиц на основе норм международного права (Лукашук И. И. *Право международной ответственности* / И. И. Лукашук. М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 71-72).

Второй подход, используемый при анализе вопросов ответственности в международном праве за загрязнение морской среды состоит в том, что проблема ответственности за загрязнение морской среды, или, в более широком плане, за ущерб окружающей природной среды, – часть общей проблемы международной ответственности государств. Ведь, как указывает В. Г. Буткевич, международно-правовая ответственность не имеет отраслевого деления, она является единым целостным институтом. Вместе с тем могут различаться режимы международной ответственности (Буткевич, В. Г. *Міжнародно-правова відповідальність // Міжнародне право. Основи теорії: підручник* / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній; ред. В. Г. Буткевич. – К. : Либідь, 2002. – С. 463). Ответственность государств за невыполнение обязательств по Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. и иных международных договоров в области охраны морской среды может наступать в соответствии с правилами об ответственности государств за международно-противоправные деяния, кодифицированные в Статьях об ответственности государств за международно-противоправные деяния. Нельзя исключать механизмы ответственности, предусмотренные в рамках международных организаций. Интересными в контексте международно-правовой ответственности государств являются процедуры контроля государства порта, несмотря на непосредственное возложение ответственности на судно. Мы усматриваем органическую связь между обязательствами государств согласно международным конвенциям о гражданской ответственности за загрязнение с судов, и возможной ответственности за их невыполнение, и международно-правовой ответственностью государств. Существуют и другие примеры в рассматриваемой сфере взаимодействия различных институтов и режимов международной ответственности.

В-третьих, рассматривая вопросы международно-правовой ответственности за загрязнение морской среды, мы исходим из отечественной типологии ответственности государств, с учетом существующих кодификаций норм о международно-правовой ответственности. Международно-правовую ответственность как правовую категорию можно условно разделить на три типа ответственности. Как указывает Л. В. Сперанская, такое деление удобно с точки зрения юридического анализа проблемы ответственности и вполне соответствует реалиям, сложившимся в международно-правовых отношениях государств (Сперанская Л. В. *Международно-правовая ответственность государств за загрязнение Мирового океана (некоторые теоретические аспекты)* / Отв. ред. А. П. Мовчан. – М.: Наука, 1984. – С. 9). И. И. Лукашук обращает внимание, что в ходе работы Комиссии международного права ООН сложилось два понятия ответственности, относящихся к двум ее видам. К первому относится ответственность за международные противоправные деяния. Ко второму – ответственность за вредные последствия действий,

не запрещенных международным правом (Лукашук И. И. Право международной ответственности / И. И. Лукашук. М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 22). Первый тип ответственности нашел широкое подтверждение в доктрине и международно-правовой практике. Об этом свидетельствует и Статьи об ответственности государств за международно-противоправные деяния. Второй тип ответственности – ответственность за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом (ответственность за правомерную деятельность, или ответственность за риск). Однако, только на основе негативной ответственности невозможно возникновение и реализация охранительных отношений, которые составляет понятие международно-правовой ответственности государств в традиционном понимании этой категории. Не выделяя как тип международной ответственности ответственность позитивную, И. И. Лукашук указывает, что ныне растущее значение приобретает позитивная ответственность, т. е. ответственность за достижение поставленной правом цели (Лукашук И. И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 12) Тем более что международное право изобилует документами, которые широко используют именно это понятие. Несомненно, позитивная ответственность скорее философско-юридическая категория, которая выражается прежде всего в должном поведении государств и в достижении соответствующего результата (например, выработке новых норм) (Сперанская Л. В. Проблема позитивной ответственности и охрана морской среды / Л. В. Сперанская // Деятельность государств в Мир. океане: Междунар. – прав. аспекты. – М., 1983. – С. 89-102). Нельзя не согласится с мнением В. А. Василенко о том, что позитивная ответственность логично проявляется в утверждении в международном праве негативной ответственности (Василенко В. А. Ответственность государства за международные правонарушения / В. А. Василенко. – К.: Вища школа, 1976. – С. 34).

Таким образом, при рассмотрении проблематики ответственности согласно международному праву за загрязнение морской среды необходимо руководствоваться комплексным подходом, рассматривая как единую систему различные режимы и институты ответственности, включая позитивную, обеспечивающие единую цель – защиту и сохранение морской среды.

Ролінський В. І.

*Одеський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом,
професор, кандидат педагогічних наук*

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Принципи міжнародного кримінального права мають вирішальне значення при визначенні і здійсненні кримінальної політики в світі, оскільки саме вони визначають об'єм і зміст кримінального права, а також практику застосування кримінально-правових норм.

Принципи – це об'єктивно-суб'єктивна категорія. Об'єктивність їх полягає в тому, що в них відображаються об'єктивно існуючі закономірності розвитку природи і сус-

пільства. Разом з тим, принципи формуються людьми, вони існують постільки, оскільки проходять через свідомість людей.

Правовою базою сучасного міжнародного права є Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнятою Генеральною Асамблеєю 24.10.1970 р. Ця Декларація закріпила сім принципів, які прийнято вважати загальними принципами міжнародного права:

1. Принцип, згідно якого держави утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним із цілями Організації Об'єднаних Націй.

2. Принцип, згідно якого держави вирішують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не піддати загрози міжнародний мир і безпеку та справедливості.

3. Принцип обов'язку держав у відповідності до Уставу ООН не втручатися у справи, які відносяться до внутрішньої компетенції будь-якої держави.

4. Принцип обов'язку держав співробітничати одна з одною у відповідності до Статуту ООН.

5. Принцип рівноправності та самовизначення народів.

6. Принцип суверенної рівності держав.

7. Принцип добросовісного виконання державами зобов'язань, прийнятих ними у відповідності до Статуту ООН,

Існують характерні спеціальні принципи, які впливають із докладу Комісії міжнародного права Генеральній Асамблеї ООН у 1950 р. «Принципи міжнародного права, які визнані статутом Нюрнберзького трибуналу і які знайшли свій вираз у рішенні цього трибуналу». До їх числа відносяться наступні:

1. Будь-яка особа, яка вчинила будь-яку дію, що визнається, згідно міжнародного права, злочином, несе за нього відповідальність і підлягає покаранню.

2. Та обставина, що внутрішнє право не встановлює покарання за будь-яке діяння, що визнається злочином, згідно міжнародного права, не звільняє особу, що його вчинила, від відповідальності за міжнародним правом.

3. Та обставина, що будь-яка особа, яка вчинила злочин за міжнародним правом, і при цьому діяла в якості глави держави чи відповідального посадовця уряду, не звільняє її від відповідальності згідно міжнародного права.

4. Кожна особа, звинувачена у вчиненні міжнародного злочину, має право на справедливий розгляд справи на основі фактів і права.

Окрім принципів Нюрнберга, джерелами міжнародного кримінального права стали Конвенції: Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.), Про незастосування строку давності до військових злочинів і злочинів проти людства (1968), Про припинення злочину апартеїду і покарання за нього (1973 р.) чотири Женевські конвенції про захист жертв війни, прийняті пакетом 12 серпня 1949 р. і ін. У них, а також у Датковому протоколі 1977 р. до них, знайшли свій прояв такі принципи кримінального

правосуддя, як врахування пом'якшуючих і обтяжуючих відповідальність обставин, індивідуалізація покарання і провини винного.

Згодом з'явилися Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7.03.1966 р., Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р., Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. тощо. У цих актах містяться установки зі спільної боротьби з названими злочинами і сформульовані важливі принципи, яких повинні дотримуватися держави-підписанти.

Важливим джерелом принципів міжнародного кримінального права є Міжнародний пакт про цивільні і політичні права від 16.12.1966 р.

Особливим методом формулювання принципів МКП можна вважати встановлення граничних (допустимих) меж, так званих Мінімальних стандартів (правосуддя, виконання покарання, криміналізації, рівня відповідальності тощо). Перший такий акт був прийнятий на I Конгресі ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками (з подальшим схваленням резолюцією ЕКОСОС в 1957 р.) у формі Мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями.

3.12.1975 р. ГА ООН прийняла Декларацію про захист усіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання.

Принципові положення містить й Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. (прийнятий на 34 сесії ГА ООН).

До 1977 р. Комітет ООН з попередження злочинності і боротьби з нею розробив «Міжнародний план дій» (резолюцією ГА ООН 32/58 від 8 грудня 1977 р. він був взятий до відома і використаний як загальне керівництво для майбутньої діяльності ООН у сфері попередження злочинності і правопорушень). На VII Конгресі ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками в 1985 р. були прийняті Керівні принципи національної специфіки при розробленні програм боротьби зі злочинністю.

В Статуті Міжнародного кримінального суду також визначені загальні специфічні принципи міжнародного кримінального права.

Трояновський О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук*

ПИТАННЯ ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТИНЕНТАЛЬНОМУ ТА ЗАГАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Інтереси міжнародного комерційного обороту обумовлюють потребу вироблення уніфікованого підходу до питань відповідальності і звільнення від неї. Проте, не зважаючи на успіхи уніфікації у XX ст., національні правові традиції настільки самобутні, що не дозволяють говорити про однозначне вирішення цього питання.

Відповідальність за договором безпосередньо пов'язана із концепцією договору, характерною для правової системи.

Країни континентальної правової системи виходять із того, що договір є перш за все угодою сторін, обмін обіцянками що-небудь дати або зробити. Основним постулатом договірної права країн континентальної Європи права визнається принцип *pacta sunt servanda*. З позицій континентальних правових систем основна правомочність, яка належить кредиторів у разі порушення договору, – вимагати виконання договору, тобто зробити щось визначене або утриматися від чого-небудь. Санкції за порушення договору застосовуються до несправного контрагента у випадку, якщо йому можна пред'явити факт невиконання. Проте це тягне несприятливі правові наслідки лише тоді, коли його поведінку, що складає зміст договору в конкретних обставинах, логічно було б чекати від боржника, тобто, іншими словами, йому можна поставити в провину, що він зробив не те, що обіцяв за договором. Саме тому обов'язок відшкодувати збитки традиційно розглядається як міра відповідальності несправної сторони за порушення договору, що припускає не стільки її компенсаційну спрямованість, скільки штрафний характер.

Що стосується англо-американського права, то в цій системі договір розглядається як засіб обміну економічними цінностями. Тому метою договірної права там є гарантія для кожної зі сторін отримання того матеріального результату, який був обіцяний за договором. У англо-американському праві, як у судовій практиці, так і в доктрині, найбільш популярною є ідея, що юридичне прийняття боржником на себе якогось-небудь зобов'язання за договором – не стільки право кредитора вимагати виконання зобов'язання в натурі, скільки обов'язок боржника відшкодувати збитки у разі його невиконання. Отже, відшкодування збитків розглядається не як міра відповідальності несправного контрагента, а як один із засобів правового захисту постраждалої сторони, що забезпечує відновлення того економічного стану, в якому вона знаходилася б, якщо би договір був виконаний. Суттю договору є не стільки обов'язок зробити яку-небудь дію, скільки зобов'язання відшкодувати збитки у разі його невиконання.

Основна ідея, на якій побудована договірна відповідальність у країнах континентальної системи, полягає в тому, що зобов'язання, яке має своїм змістом те, що неможливо виконати, є юридично нікчемним. Так само це було сформульовано і в римському праві: неможливе не може бути зобов'язанням (*impossibilium nulla est obligatio*).

Положення римського права про те, що неможливе не може бути зобов'язанням, перейшли практично у всі континентальні системи права. Наприклад, ст. 1148 ЦК Франції встановлює, що «підстави для стягнення збитків відсутні, коли перешкоди, що виникли зважаючи на непереборну силу або випадок, не дозволили боржникові надати або зробити те, що він зобов'язаний був зробити». Право ФРН встановлює принцип, за яким неможливість виконання унаслідок настання обставин непереборної сили виключає відповідальність боржника.

Традиційним підходом англо-американського «загального права» в питанні про відповідальність за порушення договору був принцип абсолютної договірної відповідальності: контрагент зв'язаний безумовно своїм зобов'язанням, яке витікає з укладеного ним договору. Проте цей принцип коректувався правилом про те, що в договорі можуть бути передбачені умови, що звільняють від виконання або обмежують відповідальність.

Іншими словами, загальне право виходило з того, що особа, яка прагне звільнитися від відповідальності унаслідок настання яких-небудь обставин, повинна була передбачати настання подібних обставин і додати у договір умови, за яких вона не нестиме відповідальності. Та обставина, що виконання зобов'язання було або стало після укладення договору неможливим, в принципі не має правового значення. Цей підхід було змінено, зокрема, в результаті розвитку в судовій практиці доктрини «марності» договору, потім відображеної також і у відповідних законодавчих актах Великобританії та США.

Відмінність у вихідних правових позиціях між континентальним і англійським правом у розумінні змісту договірної зобов'язання полягає в тому, що засоби правового захисту при порушенні договорів, що розглядаються в загальному праві як прояв відповідальності, з позицій континентального права кваліфікуються як наслідок укладення договору, інакше кажучи як юридичний ефект зобов'язання. Цей ефект полягає в тому, щоби примусити боржника виконати те, що він прийняв на себе; і якщо боржник не виконує цього добровільно, закон, в принципі, надає кредиторі засіб змусити його це зробити. І лише якщо правові засоби із будь-яких причин не можна застосувати або вони є неефективними, виникає питання про невиконання зобов'язання, і в цьому випадку право надає кредитору можливість отримати відшкодування збитків.

По суті, принципової різниці у правових наслідках між двома системами немає, і вона виявляється практично лише в юридичній техніці, що в цілому не має вирішального значення.

Yakubovska N. O.

National University «Odessa Law Academy»,

Doctoral Candidate at the Department of International Law and International Relations, PhD,

Associate Professor

INTERNATIONAL ECONOMIC LAW: TOWARDS A WIDER DEVELOPMENT CONCERN

Development is the state's *raison d'être*. This idea is based on the social contract theory under which people surrender their sovereignty to the state in exchange for protection of their lives and property and, at a higher level, provision of an adequate standard of living (Morris C. W. *The Social Contract Theorists: Critical Essays on Hobbes, Locke, and Rousseau.* – Maryland, 1999). «A state's purpose is not merely to provide a living but to make a life that is good. Otherwise it might be made up of slaves or animals other than man» (Aristotle. *The Politics: Revised Edition.* – Harmondsworth: Penguin Books, 1981. – p. 196). To perform its part of the contract, the state carries out health, education, housing and other programs to satisfy basic human needs and promote its citizens' well-being. All these activities constitute development.

As to the international well-being, its foundations could be found in provisions of the United Nations Charter. Article 55 of UN Charter declares that the United Nations shall promote higher standards of living, full employment, and conditions of economic and social progress and development. Article 56 states that all UN members pledge themselves to take joint and separate

action in co-operation with the organization for the achievement of the purposes set forth in Article 55. And «the Charter is a means and not an end. To comply with its aims one must seek the methods of interpretation most likely to serve the natural evolution of the needs of mankind. Whatever might have been the intention, or more appropriately in this case, the lack of intention at the time of the establishment of the United Nations, its Charter now creates obligations for the well-being of ‘humanity’» (Competence of the General Assembly for the admission of a state to the United Nations: advisory opinion of March 3rd, 1950, Issue 9).

The fact that international development is the mutual goal of all states, brought out by UN Charter, was reaffirmed in a number of UN General Assembly resolutions, declarations of different international forums (particularly Millennium Development Goals – a series of targets which should be implemented by the global community by the year 2015). A lot of international intergovernmental and non-governmental organizations were established to deal with the development issues. International development initiatives are implemented in various international programs at all levels.

It is obvious that international community is disposed to cooperate in development efforts. «The act of cooperating with each other is more than joint or simultaneous action; it is the unity of action to a common end or common result. The common end result is the development of all nations» (Sarkar R. *Development Law and International Finance*. – Springer, 1999. – p. 57). And it is a task for the international law, namely international economic law, to promote the adequate regulation and implementation of economic and social programs that will benefit the whole community of nations.

Although international development is the central theme in international law since the adoption of UN Charter, for a long period of time it was overshadowed by international peace and security. However, today both international peace and security and international development have become inter-related in international law (Haque I., Burdeseu R. *Monterrey Consensus on Financing for Development: Response Sought from International Economic Law* // *Boston College International and Comparative Law Review*. – 2004. – № 27. – p. 223). Moreover, development is regarded as a holistic and integrated process (Weiss F., Denters E., Waart P. (eds) *International economic Law With a Human Face*. – Hague, Dordrecht and London: Kluwer Law International, 1998. – p. 2.). Today’s development goals include not only free trade, regulation of private capital flows, debt relief, financial strength, stable currencies, development loans and assistance, but also good governance, health, education and environmental concerns. Thus, international economic law has to play a definite role in the promotion and strengthening of legal and institutional frameworks for international relations that took into account the demands of wider development concerns such as human security and social, political, cultural and environment needs (Rueger J. *From Reluctant Champion to Development Ringmaster: Managing the Expanding Mission of the World Bank* // *Indiana Journal of Global Legal Studies*. – 2003. – № 10. – p. 219).

Such a broad understanding of international economic law, which takes into consideration the overall needs of human development, currently is widely accepted in academic circles and political forums. In spite of such tendency development agenda in modern international economic law is still at a stage of elaboration and attended much less than international trade relations and a state’s responsibilities towards its foreign investors and their home states

(Bradlow D. Development Decision-Making and the Content of International Development Law // Boston College International and Comparative Law Review. – 2004. – № 27. – p. 197). Some of international economic law principles – permanent sovereignty over natural resources, preferential treatment for developing countries in general and the least-developed countries in particular, sustainable use of natural resources – received the status of established international law principles and are explicitly recognized. Other principles, such as good governance and democratic accountability, are in the process of establishment (Shapieet R. B. International Development Cooperation within the Context of Economic Siyar (Islamic International Economic Law): An Overview // Journal of Islamic State Practices in International Law. – 2007. – № 3. – p. 11)

Unfortunately, modern international economic law is more successful in the areas of trade, commerce, monetary and finance relations in contrast to stimulation and encouragement of development potential of states. But at an early date it should and will evolve. It was even suggested that in the future environmental and human rights law will become the parts of international economic law (Bradlow D. Differing Conceptions Of Development and The Content Of International Development Law // South African Journal on Human Rights. – 2005. – № 21. – p. 85). Although it is not clear how exactly these different bodies of law will interact in the framework of international economic law, the mere fact of suggestions like this shows that international economic law in nearest future will give to lawyers specializing in the field many interesting and dare questions.

Чайковський Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук*

АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Культурний та аксіологічний плюралізм, що характеризує сучасне міжнародне співтовариство держав, не сприяє побудові його стійкого правового фундаменту. Група держав, і навіть кожна конкретна держава, представляють різні народності, різні культури, які іноді вступають в конфлікт одна з одною, в кращому разі нейтральні одна одній. Тому легше досягти ідеологічної і аксіологічної єдності у вузькому колі, або на регіональному рівні, ніж у глобальних масштабах.

У міжнародних відносинах насправді мало питань, що розглядаються державою як загальне благо всього міжнародного співтовариства і тому потребують абсолютного правового захисту. Найчастіше вироблення загальних для міжнародного співтовариства цінностей ми можемо спостерігати в випадках, коли виходять на перший план глобальні проблеми людства, наприклад необхідність боротися з глобальними змінами клімату, чи пошук юридичних та моральних можливостей гуманітарної інтервенції та їх закріплення в міжнародному праві. Відсутність безперечних аксіологічних основ в міжнародних відносинах дозволяє ідентифікувати взаємодіючі в їх рамках суб'єкти, насамперед держави,

а не міжнародне співтовариство в цілому. Іншими словами, теза про наявність тісних правових і аксіологічних зв'язків, може бути сьогодні поширена тільки на регіональні відносини держав. Це виправдано говорити, наприклад, про спільноту європейських держав, основу якої складають нормативні досягнення Ради Європи і Європейського Союзу.

Виходячи з існуючої практики сучасних держав, важко однозначно і беззастережно вказати головну цінність міжнародного правопорядку. Якщо ми навіть погоджуємося, що в його центрі людина, проблема принаймні не зникає. Дійсно, виникає питання, які заходи повинні бути вчинені для захисту абсолютних категорій, якими є життя і людська гідність? Держави-члени не досягли з цього питання в тій мірі нормативного консенсусу, що різко ілюструє дилема з використання збройних сил з гуманітарних мотивів. Відсутність єдиного аксіологічного ядра відповідає за неповороткість, навіть консерватизм міжнародного права. З іншого боку, міжнародне право в набагато меншій мірі, ніж національне право, схильне до небезпеки розриву між нормативними заборонами і приписами і аксіологічним ядром спільноти, в якій воно застосовується. Міжнародне право, іншими словами, краще захищене від «законодавчих креативностей», які ми часто спостерігаємо в національному законодавстві і які у своїй крайній формі можуть здійснюватися у формі демократично легітимізованої «диктатури законодавця» (Kwiecień R. *Teoria i filozofia prawa międzynarodowego. Problemy wybrane.* – Warszawa, 2011 – С. 191). Таким чином, плюралізм правотворчого процесу у міжнародних відносинах сам по собі є внутрішньою цінністю міжнародного права, гідною захисту відповідно до його норм. Ця цінність, з погляду на необхідність збереження єдності міжнародного права, повинна бути особливо важливою через прагнення недопущення гегемонії в міжнародному праві, іншими словами через прагнення збереження рівності держав. Ці факти демонструють складнощі у пошуку безсумнівних, стабільних аксіологічних основ міжнародного права.

У сфері міжнародних відносин і регулюючому їх праві мир майже повністю виконує роль основної цінності. Однак, є сумніви, чи є це абсолютне поняття, тобто цінність сама по собі, чи тільки важливе його значення в призмі інших цінностей (відносна)? Чи мир є цінністю найвищою в міжнародному правопорядку, чи формує фундаментальну еталонну систему для оцінювання суджень про стандарти і процеси в рамках міжнародного права? Сьогодні, однак, спостерігаються у міжнародній практиці і доктрині, численні спроби відійти від цінності миру, занизити її, і намагання знайти базу і еталонну цінність міжнародних відносин в інших цінностях.

Останнім часом виникають сумніви в ефективності міжнародного права, в його здатності протистояти порушникам міжнародного правопорядку. Питання про цінності тих чи інших соціальних явищ актуалізуються саме в періоди їх дискредитації, порушення основоположних імперативів. Значне превалювання міжнародної політики над міжнародним правом, яке ми спостерігаємо особливо останнім часом, не може не відбитися на цінності міжнародного права у свідомості представників міжнародного співтовариства. Однак, ми не можемо заперечувати у зв'язку з цим цінності міжнародного права. Так, міжнародне право дійсно має координаційний характер, у міжнародному праві відсутній законодавець, що знаходиться над державами, відсутній спеціальний апарат примусу. Проте жодна галузь права не відрізняється абсолютним дотриманням її норм. Доказом цінності міжнародного права є той факт, що виконана величезна і дуже

корисна робота з прогресивної кодифікації міжнародного права, що завершилася ухваленням комплексних міжнародних договорів з різних галузей міжнародного права. Не можна знецінювати такі досягнення міжнародного права, як деколонізація, поява нових галузей і розширення просторових меж дії його норм. Не буде перебільшенням сказати, що міжнародне право в силу своєї особливої значущості для підтримання міжнародного миру і порядку є однією з найвищих соціальних цінностей (Мережко А. А. История международно-правовых учений. – К.: Таксон, 2006. – С. 46). Традиційні для міжнародного права ціннісні аспекти проявляються в значущості його як регулятора міждержавних відносин. Кінцевий підсумок такого регулювання – свобода всіх суб'єктів на основі принципу рівності.

N. Dryomina-Voloc

LL.M, PhD

Senior Researcher, Research Institute,

the National Academy of Public Prosecutor's Office of Ukraine

CRIMINALIZATION OF RACIAL DISCRIMINATION: INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LEGAL ASPECTS

While social processes gain a global scale, the necessity of uniformed mechanisms of crime counteraction is recognized by state officials, lawyers, scholars and society members worldwide. The legal element of the complex system of criminal prosecution – the basis of law enforcement and judiciary – is greatly dependent of each state's legal tradition and history. When the main distinctive qualifying characteristic of the crime is *mens rea* element – motive, the terms and their interpretation cause wide enforcement discrepancy varying from country to country. The discriminative conduct, leading to different types of responsibility, reach the status of a crime when, according to native criminal theory, becomes socially dangerous. But is it possible to distinguish when discrimination is dangerous enough to be prosecuted by the criminal law? Violent acts, which embrace physical injuries, murders, damage of property, etc., committed on the basis of prejudice or hatred – are they discrimination or a separate category of unlawful conduct?

These questions arise when analyzing the criminal legislation of different states on the subject. The main distinction between the majority of Western European and American states, Commonwealth countries and post-Soviet legal systems is that the latter try to criminalize all possible forms of discrimination or «inequality» (e. g. «Violating equality of citizens depending on their ethnicity or nationality or on their attitude to religion» – Art. 161 of the Ukrainian Criminal Code), which all, nevertheless, result in an ineffective system of prosecution of such crimes. In the former states in the list, the discrimination leads to civil (primarily financial) responsibility.

In spite of all the differences in applying criminal justice to discrimination, the definition of hate crime was introduced into the criminal law of some states of the U. S. and several countries in Western and Central Europe. Hatred can act as a special qualification feature and/or

aggravating circumstance (Ukraine, Russia, USA, UK.). In countries, which did not accept the formal legal qualification of such crimes as «hate crimes», court practice takes into account the motive of hatred, causing a more severe punishment (Greece, Germany, Switzerland) (2008 Hate Crime Survey: Framework Of Criminal Law. Human Rights First: 30th Anniversary. – Available at: <http://www.humanrightsfirst.org/discrimination/reports.aspx?s=framework-of-criminal-law&p=index>).

The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights emphasizes that the existence of the motive is obligatory for bringing indictment of committing a hate crime. The proof of the existence of discriminatory motive depends on the specific circumstances of the case. For example, the motive may be evident when the nature of the act is a clear manifestation of intolerance, or mixed, when prejudice attached to a profit-motivated crime.

In the U. S. case law, a number of courts have adopted the requirement that the bias motive be a «substantial factor» behind the offence. The substantial motive requirement, however, does not exclude the possibility of multiple motives. In other countries, by contrast, the bias motive is required to be dominant. The danger of such a requirement is that it is very difficult, in respect of mixed motives, to calculate exact proportions or percentages. In Canada, a study found that police forces employed widely different standards when it came to classifying offences as hate crimes. The largest police force in Toronto used an «exclusive definition,» whereby only acts based solely on a victim's protected characteristic were classified as hate crimes. Other police agencies defined hate crimes as ones where the act was motivated in whole or part by bias (ODIHR. Hate Crime Laws: A Practical Guide. – Available at: <http://www.osce.org/odihr/36426>. – 2009. – P. 54).

Discriminative motive and hatred motive are different in the context of legal, particularly criminal, hate crime counteraction framework. However, the criminal legislation of the majority of the new independent states of the former Soviet Union distinguishes such unique crime as 'violating equality of people depending on their ethnicity, nationality, religion or other characteristic' (different titles in different countries). Generally, based on their broad language, these articles signify the possibility of sentencing any of both discriminative or hatred criminal conduct – legislators do not differentiate discriminative and hatred motives. This is partly explained by the fairly new threat of hate crime, not peculiar to the post-Soviet societies.

This distinct «equality» article in the criminal codes in the majority of post-Soviet legal systems usually coexists with an article, which determines the commission of an offence based on racial, national or religious enmity and hostility as a punishment aggravating circumstance. Moreover, the racial, national, religious or other hatred is determined as a specific qualifying factor in some articles mainly on physical violence (in some criminal legislations).

The conclusion may be drawn that articles in the Criminal Codes of some of the post-Soviet countries criminalizing violation of equality of people must be considered as those prohibiting hate criminal conduct, as implied by their authors. The practice shows that physical assaults on national, ethnic, religious minority representatives not accompanied by restriction of rights in common sense have been qualified as «Violating equality of citizens depending on their ethnicity or nationality or on their attitude to religion» (Art. 161), in conjunction with the relevant article (e. g. severe physical injury) or separately.

Despite the fact of comprehensive criminalization of hatred conduct, the numbers of such acts really committed and those prosecuted under the hate crime/discrimination provisions demonstrate an obvious contradiction. The problem of objective evaluation of the existing legal formula effectiveness derives both from imperfect data collection system and unwillingness – intentional or unconscious – of law enforcement officials to qualify such conduct adequately (usual substitute is hooliganism). One could notice that statistical numbers of racially motivated crime commission and investigation presented by different institutions vary from tens to hundreds. It is certainly not recklessness of law-enforcement agencies responsible for data analysis; the problem exists, besides improper qualification, in unclear criteria for determination of hate crimes, combined with no special work on monitoring hate crime prosecutions. Unwillingness of a victim to complain to law-enforcement body, grounded on reasonable fears, adds to the distorted picture of hate crime commission and prosecution in Ukraine.

Clear standards and guidelines provided to law enforcement officers are extremely important for an effective mechanism of prevention and punishment of hate crimes. As noted in comments on combating racism, racial discrimination and xenophobia by the Office of the United Nations High Commissioner on Refugees, law enforcement officers play a key role in preventing and responding to bias motivated crimes. They are the first and main point of contact for most victims of such crimes. It is necessary to understand that hate crimes are different from similar crimes not motivated by bias, ensuring a thorough investigation of such crimes and bringing perpetrators to justice (Combating Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance Through a Strategic Approach United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Division of International Protection Geneva. – December 2009. – P. 9 – 10).

The obligation to investigate the hatred motive should be binding by law in the societies with an emerging practice of hate crime counteraction and developing practice of rule of law. Thus, for instance, Ukraine, being a member of the European Convention of Human Rights, and adopting the Law of 2006 on the Implementation and Application of the European Court of Human Rights (Art. 17 «Application of the Convention and the Courts») has mediately introduced such an obligation into its legislation, as courts should apply the Convention and the practice of the Court as authority (the Gazette of the Verkhovna Rada of Ukraine of 28.07.2006. – 2006. – № 30. – P. 260).

The recent practice of the European Court of Human Rights shows adherence to obliging states to ensure adequate investigation of hatred motivated crime.

The Grand Chamber endorsed the Chamber's analysis in the present case of the Contracting States' procedural obligation to investigate possible racist motives for acts of violence (*Nachova and Others v. Bulgaria*, 2005-VII, Application Nos. 43577/98, 43579/98. – ECHR Judgment of 06 July 2005. – Para. 145-168; *Secic v. Croatia*, Application No. 40116/02. – ECHR Judgment of 31 May 2007. – Para. 66-69).

In the situation of hate crime escalation in Ukraine documented by numerous international authorities, against the statistical background of its inexistence, further legislation improvement, implementation of the European Court practice, and willful change of the attitude to the problem by the law enforcement is believed to be necessary and urgent.

Нестеренко С. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук*

ЗГОДА ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ ДЕРЖАВ

У сучасних умовах особливого значення набуває неухильне виконання всіма державами загальноновизнаних принципів міжнародного права та міжнародно-правових зобов'язань. Норми права міжнародної відповідальності займають особливе місце серед правових заходів забезпечення міжнародного правопорядку та розглядаються як інструмент міжнародно-правового регулювання і стимулятор функціонування міжнародного права. Відповідно до загальних принципів права міжнародної відповідальності, усяке міжнародно-правове діяння держави спричиняє міжнародну відповідальність цієї держави. Проте можуть мати місце обставини, що перешкоджають виконанню державою своїх зобов'язань. Ці обставини виключають міжнародно-правову відповідальність держави через відсутність протиправного діяння держави. Обставини, що виключають протиправність діяння чітко визначаються нормами міжнародного права: згода, самооборона, контрзаходи, форс-мажор, лихо і стан необхідності. Цей перелік є вичерпним. Зазначені обставини не припиняють зобов'язання і не впливають на його зміст. Вони лише виправдовують його невиконання, поки існують.

Однією з обставин, що виключає протиправність діяння держави, виступає згода держави. Мається на увазі ситуація, коли одна держава отримала згоду іншої держави на вчинення діяння, яке не відповідає прийнятим зобов'язанням. Угода між державами стосується не зміни або скасування даного зобов'язання взагалі, а незастосування в конкретному випадку. У практиці такі випадки зустрічаються досить часто, наприклад, одна держава дозволяє іншій здійснити транзит через її повітряний або внутрішній водний простір, надає згоду на розміщення будь-яких служб на своїй території, згоду на проведення офіційних розслідувань, арешт або затримання фізичних осіб. Наприклад, у справі «Саваркара» арбітражний суд встановив, що арешт Саваркара не був порушенням французького суверенітету, оскільки Франція погодилася на цей арешт в силу того, що її жандарм допомагав британській владі провести арешт (Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001) // Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10), chp. IV. E.2). Або, наприклад, введення іноземних військ на територію держави звичайно розцінюється як серйозне порушення суверенітету держави, а найчастіше, як акт агресії. Проте така дія не буде визнана такою, якщо вона здійснена на прохання або за згодою держави.

За загальним правилом, уповноважена держава має право давати згоду на діяльність іншої держави у просторовій сфері дії своїх виняткових повноважень, а саме – в

межах території, а також щодо до своїх суверенних прав і юрисдикції, що діють в межах недержавної території (шельф, економічна зона, відкрите море, космос і т. д.).

Основоположним є положення, згідно якого згода на невиконання зобов'язання в конкретному випадку має бути «юридично дійсною». Юридично дійсна згода означає, що вона надана особою або органом, який має на це право і не повинна бути результатом примусу, помилки, підкупу.

Для вирішення питання про «юридично дійсну згоду» мають значення положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., що стосується повноважень на укладання договору. Особа вважається такою, що репрезентує державу з метою вираження згоди держави на обов'язковість для неї договору, коли вона пред'явить відповідні повноваження; або з практики відповідних держав чи з інших обставин впливає, що вони мали намір розглядати цю особу, як таку, що репрезентує державу для цих цілей, і не вимагати пред'явлення повноважень (п. 1 ст. 7).

Одна із вимог, що висувається до згоди як обставини, що виключає протиправність діяння – це відповідність згоди імперативним нормам міжнародного права. В Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р. вказується, що ніщо не виключає протиправності будь-якого діяння держави, якщо це діяння не відповідає зобов'язанню, що впливає з імперативної норми загального міжнародного права. (ст. 26). Так, в одному з рішень Міжнародного Суду ООН констатувалося, що принцип невтручання втратив би свою ефективність як принцип права, якби втручання могло бути виправдане простим проханням про допомогу, що виходить від опозиційної групи в іншій державі. Згода не може зазіхати на суверенні права держав.

Юридично дійсна згода держави на вчинення конкретного діяння іншою державою виключає протиправність цього діяння щодо першої держави, в тій мірі, в якій це діяння залишається в межах згоди. При посиленні на згоду як на підставу, що виключає протиправність діяння, необхідно, щоб діяння здійснювалося в межах узгоджених умов, що стосуються місця, часу, засобів та інших обставин діяльності зобов'язаної держави. Вихід за межі такої згоди стає міжнародним протиправним діянням. Так, згода на арешт конкретної особи на території певної держави не виключала б протиправності арешту інших осіб в цій державі.

Отже, для того, щоб згода юридично дійсною, повинні бути дотримані певні вимоги. Згода як обставина, що виключає протиправність діяння держави, повинна бути вільно наданою; вона має бути дійсно виражена державою, а не просто презюмуватися; згода повинна бути надана до вчинення певного діяння або в момент такого діяння; діяння, на вчинення якого отримана згода, повинно відбуватися у межах узгоджених умов. Згода може анулюватися в силу помилки, підкупу чи примусу. Існують випадки, за яких юридично дійсна згода взагалі не може бути надана, а саме, коли б це призвело до порушення імперативної норми загального міжнародного права.

Sevostianova N. I.

National University «Odessa law Academy»,

PhD, Lecturer at the department of international law and international relations

THE ACCESSION OF THE EUROPEAN UNION TO THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: GENESIS, PRO AND CONTRA

The debate about the desirability of the European Union being legally bound to respect human rights has been ongoing for decades. It is not very strange that in 1957, when the European Economic Community was founded, human rights were not at the forefront of people's minds. Article 2 of the EC Treaty, which states that the Community's objective is to promote throughout the Community a harmonious development of economic activities, a continuous and balanced expansion, an increase in stability, a high degree of convergence of economic performance, a high level of employment, sustainable and non-inflationary growth, a high degree of competitiveness, and so forth. None of these objectives leads directly to think of the need to safeguard human rights standards. This was also reflected in the early case law of the European Court of Justice (ECJ) – the *Stork*, *Geitling* and *Sgarlata* cases for instance, in which the Court refused to consider the application of human rights standards, since they were not explicitly based on any article of the Treaty (C-1/58, *Stork – High Authority*, [1959] ECR 17; C-36, 37, 38 and 40/59, *Geitling – High Authority*, [1960] ECR 423 and C-40/64, *Sgarlata – Commission*, [1965] ECR 215). With the passage of time, however, came a growing awareness that even in the case of ever closer economic cooperation, human rights standards might come under pressure. Especially Member States with a constitutional tradition, such as Germany, found it intolerable that such a powerful organization was not formally obliged to operate within certain policy limits. Therefore some national courts reserved the right to declare Community law inapplicable if they deemed it incompatible with domestic constitutional provisions. Partly out of fear that such rulings might undermine the supremacy of Community law, the Court of Justice of the European Community started to emphasize the obligation to observe human rights in its own rulings. Finally, in the *Nold II* judgment, the Court held: «As the Court has already stated, fundamental rights form an integral part of the general principles of law, the observance of which it ensures.» (C-4/73, *Nold II*, [1974] ECR 508, consideration 13). Since the European Communities did not have their own catalogue of human rights, the Court of Justice was compelled to seek inspiration elsewhere. Article F (later article 6 of the Treaty on European Union) states that the Union «shall respect fundamental rights, as guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms». But in Germany, in particular, there was a persistent sense of unease that an organization as powerful as the European Union did not have its own binding catalogue of human rights and on the 7th of December 2000, at the European Council in Nice, the European Charter of Fundamental Rights was proclaimed. The main drawback of the new human rights instrument was that not everyone was convinced that the Charter should

be legally binding. It was objected that the definition of certain rights was too general; that there was only one general limitation clause; that certain rights were worded differently, for some inexplicable reason, from similar rights in the ECHR and other human rights instruments. The Charter existed, and the Court of Justice started unobtrusively citing it. And in due course, the Lisbon Treaty invested the Charter with this legally binding status. On 1 December 2009, the Charter acquired the same legal status as the Treaties. Thus we have gone from a position of steering clear of human rights in the 1950s, to a home-grown catalogue of human rights, in 2000 (Reding V. The EU accession to the ECHR: towards a stronger and more coherent protection of human rights in Europe // European Commission responsible for Justice documents, Speech at the Brussels conference, 18 March 2010, P.5).

The idea that the EU should accede to the ECHR is certainly not new. It was first proposed by the Commission in 1979. In 1990 the Commission repeated its proposal, in a Communication to the Council. On 30 November 1994, the Council – consisting in this case of the justice ministers – decided to seek the advice of the Court of Justice. The result was Opinion 2/94, in which the ECJ advised against accession. Or rather, the Court observed that accession was impossible in the light of Community law as it existed at the time, since there was no firm legal basis for it. This did not mean that the issue disappeared from the agenda altogether. Those in favor of accession continued to point out the ways in which accession would enhance the coherence of the system of legal protection in the European region. However, two concerns in particular had to be addressed: (a) that the EU's accession would subject EU Member States to supplementary obligations under the ECHR; and (b) the notion that accession to the ECHR had become unnecessary after the proclamation of the Charter as the EU's own catalogue of fundamental rights.

Firstly, accession would significantly improve the legal protection of EU citizens. Secondly, accession would minimize the risk of the two courts arriving at diverging interpretations of human rights standards. Such divergences were already occurring, but their frequency might well increase if the ECJ were to take less account of the European Court of Human Rights (ECHR) case law. Lastly, the existence of an external touchstone may be deemed desirable in itself.

In the debate about the EU's accession to the ECHR, two other matters are raised which supposedly militate against it. The first is the fact that the EU now has its own Charter of Fundamental Rights. If the implication is that the Charter's adoption has rendered accession to the ECHR redundant, this can be refuted by the points outlined above. In my view, the presence of a sound internal infrastructure to safeguard human rights does not detract from the desirability of external scrutiny.

At this moment the EU's accession to the ECHR is a political and legal reality. Protocol 14, which was recently ratified by all Member States, includes an article that provides for the possibility of accession: «The European Union may accede to the Convention». It is a fact that the Lisbon Treaty and the entry into force of the 14th Protocol to the ECHR cleared the way for the actual negotiations between the European Union and the Council of Europe on the modalities of accession to begin.

Voitovich P. P.

*National University «Odesa Law Academy»,
the assistant of the department of international law and international relations*

ACCESS TO INTERNET AND USE OF INTERNET AS INFORMATIONAL RIGHTS: SOME ISSUES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION

Internet is one of the main means of information receiving and spread. So the access to Internet and the use of the global network are significant informational rights.

The freedom of information, its receiving and spread and information change is of great importance nowadays. Information is vital to man, because without it he cannot make a choice, and use his freedom.

The right to information and its interpretation and realization in today's society originates from the freedom of information. The freedom of information is not limited by the function only to receive information. The freedom of information is a part of human freedom and affects its realization. For this freedom's realization a person fills up the available information, for example, by sharing it with other people, producing new information (Кротов А. В. Свобода информации и право на информацию человека // Адвокатская практика. – 2007. – № 2. – С. 2 – 5).

UN Resolution 59 (1) 1946 stresses that the freedom of information is a basic human right and it is a criterion for all other kinds of freedom which are under defense of UNO.

According to Article 34 of the Constitution of Ukraine everyone is guaranteed the right to freedom of thought and speech, and to the free expression of his or her views and beliefs. Everyone has the right to freely collect, store, use and disseminate information by oral, written or other means of his or her choice.

In general the Constitution of Ukraine contains more than 20 legal norms establishing informational rights and freedoms. However just the fixation of the right to information is not enough for its realization and there should be some guarantees of its realization.

International fixation of the right to realize informational rights not only in the territory of one country, but also in foreign countries, became the basis for a number of constitutions and a condition of international informational change development (Ковалева Е. Международно-правовое регулирование права доступа к информации // Власть. – 2010. – № 7. – С. 107).

An informational society that was usually thought as a product of the future is a reality now. Nowadays Internet is developing quickly and it is covering a wide range of participants of international informational change. It is obvious that Internet became a significant factor of public, political and economic life. This explains the different scientists' interest to informational rights, to the global network, however the issue of legal regulation of Internet and of international legal regulation particularly, are opened for research.

Information and communication technologies are among the main factors that influence the modern society formation. For many people Internet became a common phenomenon, as print media, television or radio.

Internet as a means of mass communication has reached such a level of development and influence on public life which need state interference in the form of laws that regulate the activity connected with Internet.

International law also regulates the activities connected with the global network. International law regulates the issues concerning the rights and freedoms in Internet, some kinds of activities in Internet, and also the functioning of Internet. The observance of the general and special principles of international law by the participants of informational change is of great importance.

The issues of personal rights and freedoms protection, e-commerce, intellectual property protection, labor in Internet are mostly studied. International community is interested in the development of these issues regulation and the results of the activity of a number of universal and regional international organizations prove this.

Though Internet has many advantages, it also has some negative aspects which should be taken into account in order to be regulated, for example censorship is necessary as for some materials that threaten morals of society.

The possibility to use informational wars by some developed countries is one of the problems when enormous potential of informational and cybernetic technologies is used in the interests of military and political advantage and violent confrontation.

The problem of the invisible web is also worth of being regulated by international law. Such invisible mobile Internet-systems are established on the territories of foreign states with the aim to prepare the actions of disobedience, to organize mass anti-government activities and so on. In fact these are the programs for the «revolutions» in invisible web independent from the state power. In such a way the situations arise that are contradictory to the principles of international law, such as sovereignty, territorial integrity of a state, rule of law, human rights and democratic standards observance.

One of the discussible issues is the creation of the «closed Internet» by some countries or the creation of the safe domain zones. They violate the above mentioned principle of the freedom of information and human rights.

The next and one of the most important issues concerning the legal regulation of Internet is its classification and interpretation as the common heritage of mankind (by analogy with space, sea, air space). The result of such a classification would be the appropriate international legal regulation and it would provide proper informational rights realization.

Лещенко С. И.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин

ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ ПРИНЦИПА СУВЕРЕННОГО РАВЕНСТВА ГОСУДАРСТВ

Основные принципы международного права зафиксированы в Уставе ООН.

Наиболее авторитетными документами, раскрывающими содержание принципов современного международного права, являются Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН, принятая Генеральной Ассамблеей ООН

24 октября 1970 г., и Декларация принципов, которыми государства-участники будут руководствоваться во взаимных отношениях, содержащаяся в Заключительном акте Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 г. (Устав Организации Объединенных Наций 1945 г.//Международное право в документах. Сост. Н. Т. Блатова. М.,1982. С.196-228.). При толковании и применении принципов международного права важно помнить, что все они взаимно связаны и каждый из них должен рассматриваться в контексте всех других принципов.

Хотелось бы более подробно рассмотреть один из конституционных принципов международного права: принцип суверенного равенства государств.

Суверенное равенство государств составляет основу современных международных отношений, что в обобщенном виде отражено в п. 1 ст. 2 Устава ООН, который гласит: «Организация основана на принципе суверенного равенства всех ее Членов». (Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций 1970 г.// Международное право в документах. Сост. Н. Т. Блатова. М.,1982. С.4-12.).

Объективные закономерности международных отношений, их постепенная демократизация привели к расширению содержания принципа суверенного равенства государств. Позднее этот принцип был развит в Декларации принципов Заключительного акта Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, Итоговом документе Венской встречи представителей государств – участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе 1989 года, Парижской хартии для новой Европы 1990 года и ряде других документов. (Статут Международного Суда 1945 г.// Международное право в документах. Сост. Н. Т. Блатова. М.,1982. С.658-668.). Согласно Декларации 1970 года, понятие суверенного равенства включает следующие элементы:

- а) государства юридически равны;
- б) каждое государство пользуется правами, присущими полному суверенитету;
- в) каждое государство обязано уважать правосубъектность других государств;
- г) территориальная целостность и политическая независимость государства неприкосновенны;
- д) каждое государство имеет право свободно выбирать и развивать свои политические, социальные, экономические и культурные системы;
- е) каждое государство обязано выполнять полностью и добросовестно свои международные обязательства и жить в мире с другими государствами.

В Декларации принципов Заключительного акта СБСЕ государства приняли на себя обязательства не только соблюдать принцип суверенного равенства, как он изложен в Уставе ООН и Декларации 1970 года, но и уважать права, присущие суверенитету. (Клименко Б. М. Суверенитет правового государства // Московский журнал международного права..2000. № 3. С. 23-46).

Указание на связь между принципом суверенного равенства и уважением прав, присущих суверенитету, одновременно конкретизирует и расширяет содержание данного принципа, который лежит в основе международного сотрудничества. Встречаются утверждения, что нормальные международные отношения невозможны без ограничения

суверенитета. Суверенитет является неотъемлемым свойством государства и фактором международных отношений, а не продуктом международного права.

В настоящее время государства все чаще передают часть своих полномочий, которые ранее считались неотъемлемыми атрибутами государственного суверенитета, в пользу создаваемых ими международных организаций. Происходит это по разным причинам, в том числе в связи с возрастанием числа глобальных проблем, расширением сфер международного сотрудничества и соответственно увеличением количества объектов международно-правового регулирования. (Международное право. Учебник для вузов. / Отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1999. – 584 стр.)

В ряде международных организаций государства-учредители отошли от формального равенства при голосовании (одна страна – один голос) и приняли метод так называемого взвешенного голосования, когда количество голосов, которым обладает страна, зависит от размера ее взноса в бюджет организации и иных обстоятельств, связанных с оперативной-хозяйственной деятельностью международных организаций. Так, при голосовании в Совете министров Европейского Союза по ряду вопросов государства обладают неодинаковым количеством голосов, причем малые страны – члены ЕС неоднократно и на официальном уровне отмечали, что подобное положение способствует укреплению их государственного суверенитета. (Бараташвили Д. И. Принцип суверенного равенства государств в международном праве. – М., 1978.)

Пока существуют суверенные государства, принцип суверенного равенства будет оставаться важнейшим элементом системы принципов современного международного права. Строгое его соблюдение обеспечивает свободное развитие каждого государства и народа.

Можно сделать вывод, что суверенитет государства не означает полной независимости государств как в политическом так и экономическом положении или тем более их изолированности, поскольку они живут и сосуществуют во взаимосвязанном мире. С другой стороны, увеличение числа вопросов, которые государства на добровольной основе подчиняют международному регулированию, не означает их автоматического изъятия из сферы внутренней компетенции.

Вдовенко Н. В.

*Національний авіаційний університет, Юридичний інститут, старший викладач
кафедри повітряного, космічного та екологічного права*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ПОЛЬОТІВ

Останнім часом при здійсненні міжнародного співробітництва держав в галузі міжнародної цивільної авіації значне місце набувають спеціальні технічні норми (стандарти), що створюються ІКАО. Технічні регламенти, що приймаються цією міжнародною

організацією являють собою збірки великих та компактних груп міжнародно-правових норм для забезпечення безпеки польотів.

Однією з особливостей технічних міжнародно-правових норм полягає в тому, що вони в значній мірі відображають об'єктивні закономірності природи та техніки стосовно тих чи інших конкретних видів діяльності на міжнародній арені.

Становлення та розвиток технічних норм (стандартів) у сфері безпеки польотів міжнародної цивільної авіації відбувається в результаті зіткнення протиріч двох головних прямо протилежних тенденцій.

Перша з них пов'язана з прагненням кожної суверенної держави ввести на своїй території таку систему національних авіаційних норм, яка не тільки враховувала б специфіку та рівень розвитку цивільної авіації даної держави, а й максимально сприяла б створенню оптимальних умов для забезпечення її політичних, економічних, науково-технічних та інших інтересів. Ця тенденція, що спирається на міжнародно-правові принципи суверенної рівності, територіального верховенства та незалежності, змушує держави вводити свої авіаційні правила щодо безпеки польотів.

Сутність іншої тенденції полягає в тому, що вона веде до уніфікації різноманітних національних авіаційних правил і створенню єдиної системи міжнародних технічних норм з питань цивільної авіації. Основу цієї тенденції складають інтернаціоналізація господарського життя сучасного суспільства та науково-технічний прогрес, що охоплює та поширює свій вплив на цивільну авіацію.

Відповідно до ст. 37 Чиказької конвенції Про міжнародну цивільну авіацію, 1944 року, що кожна держава яка підписала цю конвенцію зобов'язується співпрацювати в забезпеченні максимально доступно доступного ступеня ідентичності правил, стандартів, процедур і організації, яка стосується повітряних процедур, персоналу, повітряних трас і допоміжних служб, по всім питанням в яких такий ступень ідентичності буде сприяти аеронавігації і удосконалювати її.

З цієї метою Міжнародна організація цивільної авіації приймає по мірі необхідності час від часу міжнародні Стандарти, які стосуються: систем зв'язку і аеронавігаційних засобів включаючи наземне маркування; характеристик аеропортів і посадкових площадок; правила польотів і практики управління повітряним рухом; присвоєння кваліфікації льотному і технічному персоналу; придатності суден до польоту; реєстрації і ідентифікації повітряного судна; збору метеорологічної інформацією і обміну нею; бортових журналів; аеронавігаційних карт і схем; митних і еміграційних процедур; повітряних суден, які потерпають лихо і розслідування нещасного випадку, а також інших питань, які стосуються безпеки регулярності і ефективності аеронавігації, які час від часу можуть опинитися доцільними.

Розробка та впровадження в практику багатьох країн уніфікованих міжнародно-правових норм, якими є Стандарти ІКАО, що регулюють відносини в галузі цивільної авіації має першочергове значення. Створення єдиної системи технічних авіаційних норм сприяє безпеці польотів цивільних повітряних суден по міжнародним повітряним лініям, так як позбавляє пілотів від необхідності застосовувати різноманітні національні правила.

В результаті приєднання України до Міжнародної організації цивільної авіації шляхом ратифікації Чиказької конвенції 10 серпня 1992 року, Україна взяла на себе зобов'язання імплементації міжнародних Стандартів в національне законодавство, в тому числі і щодо даної конвенції.

Прикладом імплементації Стандартів ІКАО є наказ Державної авіаційної адміністрації «Про затвердження Положення про національного координатора з провадження стандартів Міжнародної організації цивільної авіації з англійської мови» від 17 листопада 2008 р. № 792. Він був прийнятий з метою вдосконалення роботи щодо впровадження Стандартів Міжнародної організації цивільної авіації з англійської мови в Україні та відповідно до Резолюції 36-ої Сесії Асамблеї ІКАО А36-11 «Знання англійської мови для ведення радіотелефонного зв'язку».

Усе вищевикладене свідчить про те, що Стандарти Міжнародної організації цивільної авіації у сфері безпеки польотів відіграють суттєву роль відносно основних правил і вимог щодо роботи всієї міжнародної цивільної авіації в цілому.

Отже процес імплементації стандартів ІКАО у сфері безпеки польотів складається із організаційно-правової діяльності держав щодо реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань у галузі цивільної авіації, з метою вдосконалення чинного законодавства у сфері безпеки польотів. Механізм імплементації Стандартів в цій сфері включає в себе сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях. Міжнародна система імплементації в даному випадку складається із створеної на підставі міждержавної угоди універсальної міжнародної організації – ІКАО та її допоміжних органів. За їх допомогою стає можливим об'єднання зусиль держав та міжнародної організації у прийнятті Стандартів у сфері безпеки польотів і визнаних державами-членами зазначених стандартів обов'язковими. Національну систему імплементації становлять органи державної влади та інші органи держави, уповноважені забезпечувати виконання країною міжнародно-правових зобов'язань щодо імплементації стандартів у сфері безпеки польотів. Оскільки норми міжнародного права породжують правовідносини між суб'єктами міжнародного права і не породжують їх між суб'єктами внутрішнього права, необхідні додаткові внутрідержавні засоби для перетворення цілей, закладених у стандартах в реальні дії органів державної влади та авіаційних підприємств, що займаються авіаційною діяльністю.

Мануилова Е. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры международного права и международных отношений*

УСЛОВИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПЕРЕВОЗЧИКА ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ ЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЮ ПАССАЖИРОВ ПРИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ВОЗДУШНОЙ ПЕРЕВОЗКЕ

Деятельность по осуществлению международных воздушных полетов представляет собой источник повышенной опасности, что таит в себе риск причинения значительного вреда, в частности нематериальным благам человека.

Одним из правовых последствий причинения указанного вреда в результате авиационного происшествия является гражданско-правовая (деликтная) ответственность виновных лиц. Условиями наступления гражданско-правовой ответственности по общему правилу выступают: противоправный характер поведения; наличие на стороне потерпевшего лица вреда или убытков; наличие причинной связи между противоправным действием или бездействием и наступившими вредоносными последствиями; наличие вины правонарушителя.

Одним из обязательных условий возложения ответственности на перевозчика за вред, причиненный жизни или здоровью пассажира, считается наличие на стороне пассажира или других лиц, имеющих право на возмещение, этого самого вреда при условии, что таковой был причинен в результате происшествия, которое произошло на борту воздушного судна или во время любых операций по посадке или высадке (п. 1 ст. 17 Варшавской конвенции об унификации некоторых правил международных воздушных перевозок от 12 октября 1929 г.; п. 1 ст. 17 Монреальской конвенции для унификации некоторых правил, касающихся международных воздушных перевозок, от 28 мая 1999 г.).

Наличие вреда на стороне потерпевшего лица, который был причинен в процессе полета или при посадке и высадке, – неперенное условие наступления ответственности в форме возмещения такого вреда. Иными словами, необходимо наличие причинной связи между наступившим вредом и соответствующим международным рейсом, отсутствие которой становится основанием для освобождения перевозчика от ответственности.

Повышенная опасность деятельности по осуществлению воздушных перевозок указывает на необходимость установления причинно-следственной связи, во-первых, между процессом полета или посадки и высадки и причинением увечья или смерти; во-вторых, между воздействием вредоносно-повышенных свойств источника повышенной опасности и вредом, т. е. вред должен быть вызван именно теми свойствами материального объекта, которые позволяют отнести его к числу источников повышенной опасности. Статья 17 Варшавской конвенции в качестве причины вреда, которая будет служить основанием его возмещения, называет «несчастный случай», статья 17 Монреальской конвенции – «происшествие».

Следующее условие, наличие которого считается основанием для привлечения лица к гражданско-правовой ответственности, – категория противоправности. Под противоправностью обычно понимается нарушение норм объективного права. Право на жизнь и на здоровье – это гражданские личные неимущественные естественные права человека, которые получили позитивное закрепление на международном уровне (Всеобщая декларация прав человека 1948 г., Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г., Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966 г.) и в национальных актах государств. Таким образом, при должной условности мы можем сказать, что противоправность действий авиаперевозчика при наступлении вреда на стороне пассажира при международной авиаперевозке заключается в нарушении им права человека на жизнь и здоровье.

Наряду с объективными элементами фактического состава гражданского правонарушения не менее важным элементом является субъективная сторона, которая раскрывается через категорию вины. Наличие вины – это общепризнанное условие на-

ступления юридической ответственности во всех отраслях права, всякое исключение из него должно быть выражено прямо и недвусмысленно, иными словами, закреплено непосредственно нормой права.

В силу того, что в настоящее время действуют два международных договора, регулирующих сферу гражданской авиации, которые содержат разное регулирование (Варшавская конвенция с соответствующими протоколами и Монреальская конвенция), создается поле для правовых конфликтов между этими Конвенциями, которые по-разному относятся к вине перевозчика.

Согласно Варшавской конвенции (п. 1 ст. 20) ответственность должна возлагаться на международного авиаперевозчика только при наличии его вины. При этом, что очень важно, вина перевозчика предполагается: он освобождается от ответственности, если докажет, «что им и поставленными им лицами были приняты все необходимые меры к тому, чтобы избежать вреда, или что им было невозможно их принять». Анализ положений Варшавской конвенции позволяет сделать вывод, что конвенция с точки зрения ответственности не рассматривает перевозчика ни как владельца источника повышенной опасности, ни как предпринимателя, осуществляющего коммерческую деятельность.

Монреальская конвенция устанавливает иной подход к вине перевозчика как к условию наступления ответственности. Согласно ее положениям ответственность за смерть или телесное повреждение пассажира наступает в соответствии с принципом причинения, т. е. независимо от вины перевозчика, если сумма возмещения составляет не более 100000 СПЗ. В этих рамках ответственность перевозчика по Монреальской конвенции близка к абсолютной. Конвенция устанавливает лишь одно условие, при наличии которого он может быть освобожден от ответственности, – вина самого пассажира.

Изложенное позволяет сделать вывод, что, несмотря на бурное развитие международной гражданской авиации, стандарты ответственности перевозчика за жизнь и здоровье пассажиров в отношении ее оснований не изменились. Однако в правовом регулировании условий наступления ответственности перевозчика за вред, причиненный жизни и здоровью пассажира при международной воздушной перевозке, можно выявить тенденцию к переходу от протекционистского отношения к перевозчику к сбалансированному положению сторон данного деликтного правоотношения.

Белогубова О. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры международного права и международных отношений*

МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ТРУДОВЫХ ПРАВ МОРЯКОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ТРУДОВОМ ПРАВЕ

Определяя содержание защиты прав моряков в международном частном трудовом праве, которое, несомненно, обладает определенной спецификой в плане защиты трудовых прав в случае возникновения трудовых отношений с «иностранном элементом», необходимо определиться с понятием «защита» в теоретико-правовом

смысле, а также с содержанием и механизмом защиты трудовых прав в международном частном трудовом праве.

Выявлению механизмов защиты трудовых прав моряков в международном частном трудовом праве должен предшествовать вопрос относительно распространения международного частного трудового права на отношения по защите трудовых прав. Мы исходим из следующих постулатов. Во-первых, современное частное трудовое право тяготеет к всеобъемлющему регулированию трудовых отношений с иностранным элементом. Несомненно, эти отношения являются трудовыми, и отделять их от правовой сферы трудового права представляет определенные трудности. Однако, предмет правового регулирования внутригосударственного трудового права (как и любой отрасли в рамках национальной системы права) являются трудовые отношения, возникающие в пределах юрисдикции этого государства, а применимым – национальное трудовое законодательство и международные трудовые стандарты, по которым конкретное государство приняло определенные обязательства. Во-вторых, несмотря на то, что в современном международном частном трудовом праве резко возросло число материально-правовых норм, как, впрочем, и в международном частном праве в целом, роль коллизионного регулирования по-прежнему остается традиционно высокой. Однако целью коллизионных норм является не только определение применимого правопорядка, но применительно к теме исследования, выбор правопорядка, который был бы наиболее тесно связан с трудовыми отношениями с иностранным элементом и обеспечил максимальную защиту трудящемуся. В-третьих, регламентация (а, соответственно, и защита) трудовых отношений с иностранным элементом, которым является моряк, участвующий в трудовых отношениях с иностранным работодателем, плавающий на судне под иностранным флагом, осуществляется на основе иностранного законодательства. Но при этом, к этим отношениям применимы международные трудовые стандарты, реализация которых в конкретных трудовых отношениях по защите прав моряка носит не публичный, а частноправовой характер в силу частноправовой природы отношений между работником (моряком) и работодателем (судовладельцем), воплощенных в трудовом договоре. Причем, эти международные трудовые нормы могут применяться напрямую, непосредственно без участия имплементационных инструментов. Использование в качестве источников международных трудовых стандартов общепризнанно в международном частном трудовом праве, а различие между этой подотраслью международного частного права и международного трудового права находится в области нормотворческой и имплементационной (публичная сфера, государство – субъект международного права), и правоприменительной (частная сфера). В этом отношении возможна аналогия с применением международных договоров в обязательственных отношениях с иностранным элементом, где разделение можно провести по линии нормотворческой, имплементационной и правоприменительной. В-четвертых, это наличие специфических общепризнанных механизмов защиты вненационального характера в силу специфики труда моряков – ИТФ. В-пятых, подчинение трудовых отношений с иностранным элементом иностранному праву, в том числе и использование применимых иностранных механизмов защиты,

включая рассмотрение дел в иностранных судах. В-шестых, при осуществлении защиты трудовых прав моряков в национальной правовой системе, возможность и необходимость применения иностранного права. В-седьмых, использование специфических механизмов защиты трудовых прав при захвате моряков пиратами.

Все это позволяет сделать вывод о расширении предметной сферы международного частного трудового права, включении в нее вопросов защиты трудовых прав при наличии иностранного элемента в трудовых отношениях, при наличии органической связи как с национальным трудовым правом, так и с международным трудовым правом, и использовании категории, понятий, механизмов и норм, относящихся к последним, при сохранении специфики предмета и метода правового регулирования международного частного трудового права.

Поскольку международное частное трудовое право имеет тесную органическую связь с национальным трудовым правом, целесообразно адаптировать категорию «защита трудовых прав» применительно к рассматриваемой сфере отношений. В. М. Андреев определяет понятие защиты трудовых прав как правового института в качестве совокупности правовых норм, которые регулируют правоприменительную деятельность специальных уполномоченных органов, а так же правомерные действия субъекта защиты с целью прекращения нарушения прав, восстановления нарушенных прав, компенсации причинного вреда. (Андрій В. М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення: Автореф. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.05. – О., 2012. – С. 20.) У нас нет оснований не распространять данную дефиницию на трудовые отношения с иностранным элементом, оговоркой о том, что при нарушении трудовых прав иностранца наряду с национальными нормами страны пребывания могут применяться как международные, так и иностранные нормы, регламентирующие защиту трудовых прав иностранца. В частности, подобная ситуация будет иметь место при аресте судна, плавающего под флагом иностранного государства по морским требованиям, связанным с невыплатой зарплаты гражданам государства порта при рассмотрении иска в судах государства порта.

Формы защиты прав моряков, работающих на иностранных судах, отличаются большим разнообразием и спецификой, в силу многообразия форм защиты таких прав в различных государствах и подпаданием моряка под юрисдикцию соответствующего иностранного государства; возможностью выбора права, применяемого к трудовым отношениям, и соответственно к формам защиты трудовых прав; наличием специальных коллизионных норм о праве, применяемом к трудовым отношениям на море, прежде всего в Кодексах торгового мореплавания; возможностью обратиться за защитой трудовых прав, особенно связанных с невыплатой зарплаты, в государства порта захода судна; разнообразием форм защиты трудовых прав моряков на международном уровне; возможностью обращения за защитой трудовых прав в государстве гражданства.

Нестеренко К. О.

*Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ – БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Однією з глобальних проблем, безпосередньо пов'язаною з міжнародною міграцією є біженство. В результаті військових та міжетнічних конфліктів, політичних репресій, стихійних лих та інших факторів кількість біженців постійно зростає.

Рятуючись від конфліктів родини можуть бути роз'єднано. Діти які залишились на самоті, у більшому ступені ризикують стати жертвами сексуального рабства, бути завербованими для участі у бойових діях або взагалі ризикують стати жертвами для незаконної трансплантації органів. Та навіть коли родинам вдається зберегти цілісність до моменту знаходження притулку, погані умови в яких перебувають родини біженців підвищують для дітей ризик отримати недостатню кількість їжі чи захворіти.

Дитина-біженець це особливий тип людини. За свій короткий вік він пережив багато проблем, що не могли не відобразитись на їх характері. Тому потрапивши в іншу країну ця людина потребує у першу чергу підтримки і захисту.

Після процесу міграції, у дитини – біженця виникає ряд потреб, які держава, яка проголошує себе правовою, має реалізувати. Це такі проблеми як: право на громадянство; пошук родичів дитини; матеріальної та гуманітарної допомоги; соціальної допомоги: соціальної адаптації, реабілітації та ін.

Захист прав біженців і шукачів притулку є актуальним для України як транзитної країни, яка знаходиться на перехресті транспортних коридорів. Також ця проблема має значення і для Закарпаття як прикордонного регіону України, що межує із чотирма країнами – членами ЄС – Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією. Зважаючи, що спостерігається тенденція до збільшення потоку мігрантів через Закарпаття у ЄС, відповідно зростає число осіб, які можуть претендувати на надання статусу біженця або шукача притулку, що потребує належного статусу у відповідності до Женевської конвенції 1951 р. (Савчин М. В. «Механізм захисту прав біженців та шукачів притулку: міжнародний та національний рівні. » 2007 р. с.5).

Надзвичайно важливим для подальшого розвитку системи захисту біженців в Україні, в тому числі і дітей-біженців стало прийняття Верховною Радою 28 липня 2011р. ЗУ «Про біженців та осіб які потребують додаткового чи тимчасового захисту».

Суттєвим кроком являються норми Закону щодо збереження і воз'єднання сімей іммігрантів. Так, відтепер, члени сім'ї особи, яку визнано біженцем в Україні, або особи, яка потребує додаткового захисту, або якій надано тимчасовий захист в Україні, мають право в'їхати на територію України з метою воз'єднання сім'ї і бути визнаними біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, або отримати тимчасовий захист.

Таке положення являється важливим моментом і в галузі захисту прав дитини, яка в новому Законі отримує легальний статус автоматично, одночасно з батьками. Але в той же час, закон не визначає статус і права повнолітніх дітей зазначеної категорії осіб. Тим

самим норми п.24 ст.1 Закону дещо суперечать положенням ст. 4 цього ж нормативно-правового акту.

Але й документ не враховує ряд важливих моментів, які ще більше могли б наблизити українське законодавство до міжнародних стандартів. Так, законодавець чітко не врегулював питання забезпечення якісної та ефективної процедури розгляду та надання статусу біженця або додаткового захисту, не передбачено подальшого захисту осіб, які так і не отримали позитивної відповіді щодо отримання притулку в Україні, що й надалі спричинятиме потік незаконних мігрантів у країни Європейського Союзу.

Також закон не гарантує захисту від катувань або жорстокого поводження, досить звужено і обмежено торкається процедури примусового видворення. В будь-якому разі, хочеться вірити, що прийняття Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» є першим, але не єдиним кроком на шляху до повного і якісного реформування чинного українського законодавства в сфері міграції та приведення його у відповідність з мінімальними міжнародними стандартами. Адже саме справедливе і ефективне регулювання міграційних процесів є невід'ємною рисою розвитку демократичної держави.

Процун С. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАКРИТТЯ В'ЯЗНИЦІ У ГУАНТАНАМО БЕЙ ТА ПИТАННЯ СТАТУСУ ЗАТРИМАННЯ ОСІБ

Внаслідок видання наказу про закриття в'язниці у Гуантанамо Бей Президентом США Бараком Обамою виникло ряд питань щодо долі затримання осіб та правових наслідків їх утримання. Ухвалення рішення про закриття в'язниці є вирішенням багатьох питань, перш за все, правових.

На момент видання вказаного наказу 229 затриманих, які залишились у в'язниці, можна згрупувати на три категорії: особи, щодо яких використовувалось превентивне затримання, щоб перешкодити їм возз'єднатися зі збройними формуваннями; особи, щодо яких можливе обвинувачення в скоєнні злочину; особи, які визначені для передачі в інші держави або звільнення, і яких США продовжують утримувати.

У своїй промові Президент Барак Обама згрупував, осіб, що залишаються затриманими у Гуантанамо на 5 категорій:

1. ті, хто буде переслідуватися у федеральному суді;
2. ті, хто буде переслідуватися у військових комісіях;
3. ті, хто буде переданий у їхні рідні держави;
4. ті, хто буде звільнений у союзницьких державах, готових прийняти їх;
5. і «затримані у Гуантанамо, які ще не можуть бути засуджені, але які становить небезпеку американському народу» (Ken Gude. Getting Back on Track to Close Guantanamo How to Get to Zero // Center for American Progress. – November 2009. – P. 5).

Із приводу останньої категорії комісія, що розглядає питання про закриття в'язниці у Гуантанамо Бей, дійшла висновку, що близько 50 ув'язнених були визнані занадто небезпечними й не підлягають звільненню. Однак вони також не можуть бути віддані суду, оскільки докази їхньої провини або недостатні, або були добуті за допомогою тиску, що не дозволяє використовувати їх у суді (<http://novosti. etv24. ee/index. php?26192132>).

Human Rights First пропонує в рамках плану з ліквідації в'язниці у Гуантанамо Бей (How to Close Guantanamo. Blueprint for the Next Administration. – August 2008 by Human Rights First <http://www. humanrightsfirst. org/pdf/080818-USLS-gitmo-blueprint. pdf>):

1. передати для судового переслідування тих затриманих, кого можна судити в державах їх громадянства або третіх державах, навіть якщо їх не можна належним чином судити за злочини проти США;
2. домовитися про угоди про репатріацію, і почати репатріювати групу затриманих, які не скоїли злочину проти США і хто може бути повернутий у держави їх громадянства і відповідно до зобов'язань США щодо міжнародних стандартів прав людини й з міжнародного гуманітарного права;
3. домовитися про переселення груп затриманих, які не можуть бути повернуті додому відповідно до міжнародного права, тому що можуть піддатися катуванням або іншому жорсткому поводженню в державах їх громадянства.

Відокремлення категорії ув'язнених, які небезпечні, але хто не може бути обвинувачений, не відповідає міжнародному праву та національному праву США. Тільки у судовому порядку можна довести здійснення протиправного діяння й тільки в цьому випадку можна говорити про небезпеку для суспільства особи, що його зробила. По-друге, немає закону, який дозволяє утримання під вартою без судового розгляду. Особи, яких не можна засудити, але які тримаються тому, що вони можуть представляти майбутні погрози, повинні бути відпущені.

У рамках процесу ліквідації в'язниці у Гуантанамо Бей й передачі осіб з першої категорії необхідне налагодження дипломатичних зв'язків для передачі затриманих. Президент США звернувся із проханням про допомогу в розміщенні в'язнів із Гуантанамо Бей у в'язницях держав Європейського Союзу. Справа в тому, що в Палату представників Конгресу США республіканці внесли законопроект, що забороняє переводити ув'язнених із Гуантанамо Бей у в'язниці, розташовані в межах національної території США, тому що у випадку знаходження цих осіб на території Сполучених Штатів, виникає загроза нових терактів, у яких можуть постраждати американські громадяни. У Європі на прохання президента США відреагували неоднозначно, проте, згоду на розміщення ув'язнених із Гуантанамо Бей на своїй території висловили Італія, Іспанія, Швейцарія, Великобританія. Але ці держави погодилися поки прийняти тільки своїх громадян.

У випадку передачі затриманих у США можуть виникнути додаткові правові наслідки, оскільки деякі затримані могли б мати право на притулок або інші види захисту відповідно до законодавства про імміграцію. Виходячи із цих міркувань, Конгрес США ухвалив рішення, що на територію США можуть бути переміщені тільки ті в'язні Гуантанамо Бей, які можуть бути піддані суду.

У в'язниці перебували різні по правовому статусу особи, –військовополонені, цивільні особи, яких необхідно було звільнити негайно після закінчення воєнних дій, або засудити за зроблені ними злочини.

Згідно Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, жоден військовополонений не повинен утримуватися в попередньому ув'язненні, якщо тільки такий же захід не застосовується до особового складу збройних сил держави, що тримає в полоні, за аналогічні правопорушення і якщо цього не вимагають інтереси державної безпеки. У жодному разі таке ув'язнення не повинне перевищувати тримісячного строку. Строк попереднього ув'язнення військовополоненого повинен зараховуватися в той строк позбавлення волі, до якого він буде присуджений, і буде братися до уваги при визначенні покарання. Відносно цивільних осіб, то, відповідно діючому міжнародному праву можливе їх інтернування, яке також не може протривати довше, чим ведення бойових дій після закінчення яких вони повинні бути репатрійовані. Тих же кого необхідно засудити не дозволено довго втримувати без пред'явлення обвинувачень без права на швидкий суд.

У кожному разі система превентивного ув'язнення незаконна ні з погляду на національне та міжнародне право.

Грушко М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ДІЯЛЬНОСТІ МКЧХ

З 1863 р. в Швейцарії розпочав роботу Міжнародний комітет допомоги пораненим, який 1876 р. дістав назву Міжнародного комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ), єдиною метою якого була діяльність з координації гуманітарних заходів. Проте поступово організація стала все більше займатися оперативною роботою на місцях. Це було пов'язано з виникненням очевидної необхідності в нейтральній посередницькій діяльності між воюючими сторонами, а саме надання допомоги та захист жертвам війни. Питання захисту військовополонених не стояли на момент створення цієї організації, проте згодом можна говорити про розширення її сфери діяльності, зокрема в інтересах військовополонених як окремої категорії жертв війни.

Анрі Дюнан, засновник МКЧХ, наполягав на тому, щоб правила поводження з військовополоненими, так само як і з пораненими, були визначені міжнародною конвенцією [Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. 2001. с. 44]. Першим письмовим втіленням гуманітарних норм стала Женевська конвенція 1864 р. про поліпшення долі поранених та хворих воїнів у діючих арміях. Проте вона жодним чином не торкалася питання захисту військовополонених.

Ще в 1870 р. почали створюватися так звані Центральні довідкові агентства (ЦСА), які поширювали свою діяльність при відсутності будь-якої правової бази. Таке агентство, наприклад, було організоване МКЧХ під час франко-прусської війни 1870 р. у роз-

ташованому недалеко від кордону швейцарському місті Базелі [Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. О. С. Кучика. 2007. с. 175]. Метою цих агентств було налагодження контактів військовополонених з рідними шляхом пересилки листів. Серед гуманітарних задач, виконання яких були покладені на МКЧХ, агентства займали важливе місце.

В 1899 р. на Першій конференції миру приймається Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни, яка постановила вельми змістовне нове положення про обов'язкову участь урядової організації сторін, яка займалася б збиранням відомостей про осіб, які перебувають в полоні, та громадську організацію з надання допомоги військовополоненим під час знаходження в полоні супротивної сторони. Ці питання отримали в майбутньому велике практичне значення для забезпечення контролю за належним утриманням полонених.

Перша конвенція про закони та звичаї сухопутної війни (1899 р.) конкретизується на Другій конференції миру в 1907 р.. Спеціальний розділ II Положення, яке додається до Гаазької конвенції 1907 р. про закони і звичаї сухопутної війни присвячений регулюванню положення військовополонених. Новелою в зазначеній конвенції було те, що цим положенням було надано юридичний статус військовополоненим, який захищав їх від свавілля держав. Також вперше з'явилися норми, які були присвячені умовам праці та їх репатріації. МКЧХ відстежував виконання воюючих сторін того часу положень цих міжнародних документів, зокрема щодо виконання завдань бути посередниками в справах добродійності товариствами для надання допомоги військовополоненим та «користуватися полегшеннями з боку воюючих» (ст. XV) [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_222].

На протязі Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) діяльність МКЧХ щодо захисту цієї категорії жертв війни розширилася: делегати почали складати звіти про відвідування з метою поліпшення умов утримання військовополонених та поводження з ними, а також організували реєстрацію і централізований збір особистих даних полонених. Так, 15 жовтня 1914 р. МКЧХ заснував Міжнародне агентство військовополонених. Каталог Агентства за період з 1914 р. по 1923 р. зібрав понад 7 мільйонів карток з відомостями про особисті дані полонених. Крім описаної вище роботи Міжнародного агентства, Червоний Хрест проводив інспектування таборів військовополонених. Протягом війни 41 делегат Червоного Хреста відвідав 524 табори на всій території Європи. Починаючи з 1916 р МКЧХ вживав заходи щодо організації репатріації значної кількості полонених (Міжнародні організації. / За ред. О. С. Кучика, 2007. с. 727).

В період з 1920 р. по 1922 р. під заступництвом Ліги Націй, зокрема Верховного комісара з справ репатріації військовополонених 400 тисяч солдат були повернені МКЧХ в держави їх походження. На 10-ій Міжнародній конференції в Женеві офіційно приймається Резолюція XVI, яка містила наступне положення: «Конференція визнає Комітет як вартового і пропагандиста основних моральних і правових принципів організації, наділяє його відповідальністю за забезпечення виконання даних принципів».

З огляду на те, що питання законності відвідин цією організацією полонених було не вирішене та й самі відвідування проходили з певними труднощами з боку воюючих держав, після війни було вирішено закріпити цю практику в спеціальному міжнародному документі. Так, у 1929 р. з ініціативи МКЧХ з метою надання ефективнішого за-

хисту цієї категорії жертв війни приймається Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Зокрема ст. 78 [[http://ru.wikisource.org/wiki/Женевская_конвенция_об_обращении_с_военнопленными_\(1929\)](http://ru.wikisource.org/wiki/Женевская_конвенция_об_обращении_с_военнопленными_(1929))] регламентувала ведення моніторингу з боку співробітників МКЧХ за умовами утримання полонених. Таким чином, процедура відвідувань, якої дотримувалася організація, була вперше зафіксована цим міжнародним договором. Дотримання цих процедур не було обов'язковим, за винятком одного фактора, який пізніше підтвердив свою значущість. Йдеться про можливість конфіденційних бесід із затриманими. Проте з огляду на недотримання сторонами ряду вимог Конвенції 1929 р. під час Другої світової війни, а також відсутність обов'язкової умови процедури відвідування, не дозволили МКЧХ отримати повну і об'єктивну картину моніторингу умов тримання.

Макаров І. М.

*Міжнародний гуманітарний університет,
викладач кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКУПАЦІЇ

До початку ХХ століття міжнародне право поділялося на дві частини – право війни і право миру. ХХ століття стало переломним у цьому відношенні стосовно питання про правомірність силового вирішення міжнародних суперечок. Сучасне міжнародне право забороняє не лише агресивні війни, а й застосування сили і погрозу силою в міжнародних відносинах, зобов'язуючи державу вирішувати свої суперечки виключно мирними засобами. Однак заборонити війни – це ще не означає виключити їх з міждержавних відносин.

Одним із наслідків війни є окупація території держави супротивника, яка тягне певні міжнародно-правові наслідки як щодо статусу території, так і визначення правових механізмів захисту та правового режиму населення цієї території. У міжнародному гуманітарному праві існує інститут, що регламентує правила поведінки держави-окупанта на окупованій території. Це інститут військової окупації, який включає в себе сукупність норм ІV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р., Додаткового Протоколу І 1977 р., Гаазької конвенції про закони і звичаї війни 1907 р.

Сучасний період розвитку інституту окупації розпочався з прийняттям у 1907 р. Гаазької конвенції про закони і звичаї війни. У ІV Женевській конвенції 1949 р. інститут окупації трансформувався на основі загальної заборони воєн. Однак у кінці ХХ – на початку ХХІ століть, враховуючи сучасні тенденції розвитку збройних конфліктів, існуючі міжнародно-правові норми, що регулюють режим окупації, не повною мірою відповідають потребам захисту жертв війни.

Інститут військової окупації включає міжнародно-правові норми, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з приводу окупованих територій і регламентації режиму окупації на них. Зокрема мова йде про режим окупованих територій, права та обов'язки окупанта, правове становище цивільних осіб та їх власності тощо.

Під військовою окупацією розуміють тимчасове зайняття збройними силами однієї держави території (частини території) іншої держави і встановлення влади військової адміністрації на окупованій території. В умовах окупації цивільне населення й інші особи, що знаходяться під заступництвом, виявляються особливо беззахисними, тому міжнародне гуманітарне право прагне пом'якшити їх долю за допомогою спеціальних заходів, що обмежують свободу окупаційної влади у деяких питаннях (Буше-Сольньє Ф. Практический словарь гуманитарного права / Ф. Буше-Сольньє. – М.: МИК. – 2004. – С. 283–284).

У даний час існують значні прогалини у регламентації режиму окупації, які найбільш гостро проявляються у випадках довгострокової окупації сектора Гази, Західного берега та Голландських висот, окупації Іраку. Особливі обставини цих окупаційних режимів викликають необхідність досліджень перспектив у зміні міжнародно-правового режиму окупації.

На необхідність зміни режиму окупації впливають такі фактори: відсутність ефективної міжнародної регламентації переходу від збройного конфлікту до миру в контексті режиму окупації; зміна стратегії і тактики ведення збройних конфліктів; розширення участі ООН і повноважень інших міждержавних регіональних організацій у встановленні та підтримці миру; переміщення мотивацій до співпраці у забезпеченні колективної безпеки; прийняття рішень про втручання у внутрішні справи держав та необхідності виведення військ з окупованих територій на міжнародному рівні.

Певне значення у розвитку інституту окупації мають рішення міжнародних судів та інших міжнародних органів і організацій. Незважаючи на те, що судові рішення, у яких застосовувалися положення Гаазької конвенції 1907 р. і IV Женевської конвенції 1949 р. про режим окупації, є нечастими, деякі з них розвинули доктрину міжнародно-правового режиму військової окупації. Наприклад, у 2005 р. Міжнародний Суд ООН визнав, що у збройному конфлікті в Уганді були застосовані окупаційні сили у районі Ітурі в Конго, у той час як для встановлення режиму військової окупації не було приводу.

Незалежна міжнародна Комісія з Еритреї та Ефіопії з'ясувала, що не встановлювалася військова окупація на ділянках фронту між двома країнами, і Еритрея відповідальна за акти фізичного насильства щодо цивільних осіб і знищеного майна. Питання про застосування норм міжнародно-правового режиму окупації виникали перед Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії (МТКЮ). Наприклад, у справі проти Налетіліча та Мартиновича Судова палата розглянула фактичні обставини, необхідні для визначення тривалості режиму окупації, і встановила, що деякі випадки військової окупації мали місце на території колишньої Югославії.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) у консультативних висновках, опублікованих у 2004 р. щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території, заявив, що міжнародні стандарти прав людини повинні дотримуватися під час окупації.

Найбільш проблемними питаннями сучасного режиму окупації є: визначення обсягу повноважень і обов'язків окупаційних сил відповідно до сучасного міжнародного права; проблема збереження суверенітету окупованої території; можливі механізми забезпечення дотримання окупаційними силами своїх зобов'язань.

Головко О. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры международного права и международных отношений*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Одним из центральных и ключевых вопросов деятельности международных уголовных судов является проблема обеспечения защиты прав человека в международном уголовном судопроизводстве.

Права человека составляют правовую основу деятельности международных трибуналов, причем включаются в нее несколькими путями. Наиболее прямым применением права прав человека является их непосредственное изложение в уставах и правилах процедуры и доказывания международных уголовных судов. Понятно, что трибуналы должны соблюдать положения их собственной правовой базы, называемой «статутом» и «правилами процедуры». Так, например, статья 21 Статута Трибунала по бывшей Югославии и статья 20 Трибунала для Руанды предусматривают права обвиняемого, практически дословно воспроизводя формулировки статьи 14 Международного пакта по гражданским и политическим правам 1966 г.: «Все лица равны перед судами и трибуналами. Каждый имеет право при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, или при определении его прав и обязанностей в каком-либо гражданском процессе, на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона».

Положение 42 Правил процедуры и доказывания Трибунала по бывшей Югославии и Трибунала для Руанды содержат положения о правах подозреваемых во время расследования. Анализируя Статут и Правила процедуры и доказывания, следует отметить, что они далеки от завершенности и многие важные права в них не включены. Серьезным упущением является, например, отсутствие положения, которое содержится в статье 9 Международного пакта о гражданских и политических правах 1966 г., о том, что никто не может быть подвергнут произвольному аресту или содержанию под стражей. Никто не должен быть лишен свободы иначе, как на таких основаниях и в соответствии с такой процедурой, которые установлены законом.

Более опосредованным способом права человека включаются в правовой фундамент деятельности международных трибуналов на основе часто цитируемого комментария Генерального Секретаря ООН статьи 21 Статута Международного трибунала для бывшей Югославии: «Является аксиомой, что Международный трибунал должен полностью уважать международно признанные стандарты прав обвиняемых на всех стадия своего производства» (см.: Report of the Secretary-General pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 at para. 106, UN Doc. S/25704 (1993)). Данный доклад Генерального Секретаря был одобрен Советом Безопасности ООН при учреждении Трибунала по бывшей Югославии, а потому может рассматриваться как авторитетное толкование Статута.

Права человека также применимы международными трибуналами как принципы Организации Объединенных Наций, в соответствии со статьей 1 Устава ООН. Однако определение содержания применения этих принципов и целей Устава, так же как и их взаимоотношение *inter se*, является проблематичным. В частности, недостаточно определено, какие права человека могут быть определены как принципы Устава ООН.

Наконец, права человека связывают международные уголовные трибуналы в своей деятельности в силу того факта, что они являются частью международного обычного права или представляет собой общие принципы права. В качестве отправной точки необходимо признать, что международные организации, включая их вспомогательные органы, являются творениями международного права и, следовательно, подчиняются международному праву, в том числе международному обычаю как одному из основных источников международного права.

Практическое применение этого утверждения можно найти в прецедентном праве Суда Европейских сообществ, в соответствии с которым «Европейское сообщество должно уважать международное право при осуществлении своих полномочий». Нет никаких причин для того, чтобы это положение было иным для Организации Объединенных Наций, в том числе Совета Безопасности и трибуналов *ad hoc*. Таким образом, они должны соблюдать и уважать обязательные нормы международного права при любых обстоятельствах, если только они не были уполномочены на отступление от них.

Применение норм по правам человека как части обычного международного права или общих принципов права вызывает ряд проблем для международных уголовных трибуналов. Главная трудность при этом – определить, являются ли права человека частью обычного международного права или относятся к общим принципам права. Не все права человека, закрепляемые в самых разнообразных международных и региональных договорах, влияют на обычное международное право или общие принципы права. Так, например, по делу *Barayagwiza*, рассматривая законности ареста г-н Бараягвизы, Апелляционная палата отметила, что: «Международный пакт о гражданских и политических правах является частью общего международного права и применяется на этом основании. Региональные договоры по правам человека, такие как Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод и Американская конвенция о правах человека могут быть вспомогательными средствами при применении и толковании права, применимого Трибуналом» (см.: *Prosecutor v. Barayagwiza, Case No.: ICTR-97-19-AR72, Decision, 3 November 1999, para 40*). Приведенная цитата является весьма показательной при определении роли международного права прав человека в деятельности международных уголовных трибуналов.

Заканчивая обзор правовых основ применения норм по правам человека в международном уголовном судопроизводстве, отметим, что обеспечение защиты прав человека в практике международных уголовных трибуналов поступательно развивалось на протяжении многих лет. Анализ практики их деятельности позволяет утверждать, что сложившаяся система международного уголовного преследования, в целом, обеспечивает соблюдение и эффективную защиту прав человека международными уголовными судами на всех стадиях уголовного судопроизводства.

Коваль Д. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры международного права и международных отношений*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ВО ВРЕМЯ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА

Особенностью правового регулирования защиты культурных ценностей во время войны в древние времена и средневековье было предоставления особого статуса религиозным сооружениям и местам отправления культа. Этот факт очень ярко иллюстрирует развитие человеческого правосознания в вопросе необходимости защиты культурных ценностей – первыми объектами, необходимость защищать которые была осознана, были именно религиозные строения. На наш взгляд, это не связано с параллельным существованием культурных (светских) и религиозных ценностей, но с пониманием религии, как основной составляющей культуры. Более того, как справедливо утверждает Л. Р. Сивко, истоки международного права лежат в морали, восходящей к религии (Сивко Л. Р. Международное гуманитарное право и религии мира // Украинский журнал международного права. 2006. – № 2. – С. 52–55). Поэтому вполне объяснимо особое, уважительное отношения к религиозным объектам.

Даже сегодня в международном праве не существует нормативного определения понятия «культурные ценности», а поэтому стоит ли удивляться его отсутствию в древние времена. Как и сегодня, в те далекие времена использовался синтетический метод определения культурных ценностей, который состоит в перечисление объектов, признаваемыми такими ценностями. Разница лишь в количестве объектов, которые в разное время относились к культурным ценностям. Можно с уверенностью утверждать, что религиозные объекты были первыми, попавшими в список культурных ценностей, объектами. (Франсуа Буньон. Становление правовой защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта // МККК: Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. – 2004. – С. 5 – 17).

Эпоха Возрождения в Европе стала эпохой доминирования изобразительного искусства. Множество коллекционеров и меценатов тратили огромные средства на приобретения картин, скульптур, гравюр изготовленных лучшими мастерами того времени. Таким образом, личное имущество богатых слоев населения все более индивидуализировалось и становалось узнаваемым. В это же время все большее распространение получают нормы, запрещающие разграбления личного имущества во время войны. Как отмечают А. И. Дмитриев, Ю. А. Дмитриева, О. В. Задорожний, Вестфальский мирный договор впервые закрепил правило о реституции изъятого во время войны имущества противника. (Дмитриев А. И., Дмитриева Ю. А., Задорожний О. В. История международного права. К: Издательский дом «Промени». – 2008. – С. 45.) Постепенно религиозные сооружения перестают занимать доминирующее положение среди других объектов, попадающих под защиту.

Переломным моментом в сфере защиты культурных ценностей принято считать 1815 год – год Венского конгресса, когда понятие «культурные ценности» существенно

«разрослось» за счет официального включения в него новых объектов. Международно-правовые акты XIX – начала XX веков (Кодекс Либера, Брюссельская декларация, Оксфордские правила ведения сухопутной войны, Берлинская конвенция, Гаагские конвенции) содержали положения о защите культурных ценностей (сам термин еще не употреблялся) где религиозные объекты перечислялись наряду с другими. Можно констатировать утрату объектами религиозного назначения не только доминирующего положения среди объектов защиты во время войны, но и обособленной правовой защиты. Теперь культовые сооружения – всего лишь строчка в перечне культурных ценностей, которые подпадают под защиту различных международных документов.

Договор об охране художественных и научных учреждений и исторических памятников (Пакт Рериха), подписанный в Белом доме представителями двадцати одной Американской республики, 15 апреля 1935 года, стал первым международно-правовым актом, полностью посвященным вопросу охраны культурных ценностей. Не смотря на то, что существующие на то время международно-правовые нормы среди культурных ценностей всегда называли религиозные объекты, Пакт не содержал никакого упоминания об объектах, используемых в целях религии.

Гаагская конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта 1954 года – первый универсальный международный документ о защите культурных ценностей и, вместе с тем, первый международный договор содержащий термин «культурные ценности». Как и более ранние документы Конвенция содержала лишь синтетическое определение культурных ценностей, в перечне которого были и движимые и недвижимые религиозные ценности (ст. 1 Конвенции). Изданный в 2005 году МККК Сборник обычных норм международного гуманитарного права содержит несколько положений о защите религиозных объектов. Норма 30 содержит положение о запрете нападения, направленного против духовных объектов. Эта норма устанавливает абсолютное правило, не имеющее исключений. Норма 38 направлена на защиту, а точнее на предотвращение нанесения ущерба культурным ценностям. (Обычные нормы международного гуманитарного права // Украинский журнал международного права. 2006, № 2. с. 7 – 16). Она содержит и такой вид культурных ценностей как строения религиозного предназначения. Эту норму нельзя назвать абсолютной, ведь другие нормы устанавливают ограничения её использования.

В нынешних условиях противостояния цивилизаций, международное право должно особенно внимательно подойти к вопросу усиления защиты религиозных культурных ценностей. Двадцатилетние войны в Камбодже, где основными целями нападения были именно объекты, имеющие религиозное значение (Клеман Э. Кинио Ф. Защита культурных ценностей в Камбодже во время вооруженных конфликтов в соответствии с Гаагской конвенцией 1954 г. // МЖКК: Защита культурных ценностей во время войны, 2004. – С. 91-100), война в бывшей Югославии четко проявляют проблему защиты именно религиозных культурных ценностей. Так, Джордж М. Мосс, исследуя проблему разрушения церковей, монастырей, храмов и минаретов во время балканского конфликта 1990-х обращает внимание на то, что религиозные объекты чаще других становились объектами нападения именно из-за своего культового предназначения. (Mose, M. Gregory The destruction of churches and mosques in Bosnia-Herzegovina: seeking a rights-based

approach to the protection of religious cultural property // The Buffalo Journal of International Law. 1996, № 180 (3). P. 1–23). Множественные примеры разрушения культовых сооружений не только на территории бывшей Югославии, но и в Афганистане и Камбодже, позволяют сделать вывод о том, что правы были те ученые, которые еще во время дипломатической конференции 1977 года настаивали на расширенной защите для религиозных культурных ценностей в контексте ст. 53 Дополнительного протокола I к Женевским конвенциям 1949 года. Понимая возможную ссылку воюющих на национальную концепцию защиты культурных ценностей в целях освобождения себя от обязательств по ненападению на религиозные объекты, нам кажется обоснованной необходимость дополнительного регулирования защиты религиозных культурных ценностей.

Луценко О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В КОНЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Право на справедливий судовий розгляд, закріплене в таких авторитетних міжнародних актах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, займає особливе місце у ряді прав людини, оскільки від його здійснення залежить ефективність захисту інших прав.

Право на справедливий судовий розгляд покликане забезпечувати верховенство права, а також доступ до правосуддя. Ці принципи являються основними елементами захисту прав людини, які найчастіше порушуються на національному рівні. Тому вважаємо, що це питання являється однією з найактуальніших проблем сьогодення.

Право на справедливий судовий розгляд в контексті проблем верховенства права та права доступу до суду досліджували Н. Варламова, С. Головатий, В. Семенов, С. Абрамова, В. Мармазов, В. Сидоренко, Г. Жиліна, А. Пухтецька, П. Рабінович, А. Мельнікова, М. Требіллок та інші.

Насамперед право на справедливий судовий розгляд слід розглядати в контексті дії принципу верховенства права. З 1945 року принцип верховенства права ув'язувався із зусиллями по сприянню міжнародному захисту прав людини. Цей принцип був переведений в сферу дії міжнародного права і поступово – за допомогою судової практики в сфері захисту прав людини – набув автономного значення і діє в контексті норм міжнародного права, що стосуються прав людини. В наші дні принцип верховенства права поширюється на широкий і невичерпний перелік матеріальних і процесуальних вимог правосудності і справедливості, необхідних для ефективного захисту прав людини. У своїй прецедентній практиці Європейський Суд продовжував стверджувати, що «верховенство права має на увазі судовий контроль над втручанням органів виконавчої влади щодо здійснення права особи на свободу», і що будь-яке інше втручання у здійснення

прав людини повинне підлягати ефективному контролю (Право на справедливе судебное разбирательство / О. Н. Малиновский, Н. И. Маняк, Г. Д. Улётова та ін. // Современное право. 2009. – № 9. – С. 146-148).

Можливе виокремлення двох основних концепцій верховенства права: формальну і змістовну («тонку» і «широкую» в англійській традиції; пов'язані з теоріями правового позитивізму і природного права, відповідно). Формальне трактування верховенства права не робить судження про справедливість самих норм, а визначає процедурні атрибути, які повинні мати правова система. Змістовні трактування верховенства права висувають вимоги до змісту законів і явним чином включають фундаментальні права людини, які, як стверджують ці концепції, витікають з вищих неписаних принципів законності, моралі і справедливості. Звертаючи увагу на практику Європейського суду з прав людини, можна дійти висновку, що у своїх рішеннях ЄСПЛ виводить як формальні (доступ до суду, наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини тощо), так і матеріальні (наявність демократичного режиму, визнання пріоритетності прав людини у діяльності держави тощо).

Том Бірнхем, на нашу думку, дав найбільш прийнятне визначення поняття «верховенства права»: «всі особи та влада держави, як публічні, так і приватні, повинні бути зв'язані та мати право користуватися законами, публічно прийнятими, які відносяться (в цілому) до майбутнього та публічно виконуються судами» (Bingham Tom. *The Rule of Law*. 2010, с. 8). Тобто кожен має право користуватися законом, а саме: по-перше, це доступ до судів для того, щоб вимагати застосування закону, а по-друге, процедури в цих судах повинні бути справедливими, а судові рішення виноситися незалежно та неупереджено.

Право на суд являється одним із елементів справедливого судового розгляду та охоплює надзвичайно широке поле різноманітних категорій – від інституційних та організаційних аспектів до особливостей здійснення окремих судових процедур.

Доступність суду як один із елементів справедливого судового розгляду текстуально не згадується у ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, але визнається шляхом її тлумачення Європейським судом. (Москвич Л. М. Реалізація права на справедливий судовий розгляд в українському судочинстві / Л. М. Москвич // Проблеми законності: Акад. зб. наук. праць. 1976–2008. – Вип. 99. – С. 187–195).

Так, Європейський суд право доступу до суду розуміє в тому значенні, що заінтересованій особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права. Тому можна зробити висновок, що право на суд не є абсолютним – воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою державного регулювання.

Право на суд означає право на незалежний та безсторонній суд, створений на основі закону. Вимога, щоб суд був «створений на основі закону», направлена на гарантування того, що організація судової системи повинна закріплюватися законом, а не регулюватися розсудом виконавчої влади. Судова система повинна бути незалежною (незалежність суду від органів державної влади та від сторін у справі) та безсторонньою (відсутність упередженості (prejudice of bias)).

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє зробити висновок, що причинами порушення статті 6 Конвенції частіше за все є недосконалість національного законодавства та недоліки практики застосування державними органами та судовими інстанціями принципів верховенства права та справедливого судового розгляду.

Волчкова А. О.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры международного права и международных отношений*

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА «КОЛЛЕКТИВНЫЕ» ПРЕСТУПЛЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Международные преступления, как и всякие преступления по внутрисоциальному праву, совершаются как единолично, так и совместными действиями нескольких лиц. Их особенность заключается в том, что, как правило, данные преступления носят коллективный, организованный характер и совершаются не отдельными индивидами, а группами лиц, в том числе военными и административными структурами. В доктрине уголовного права такая совместная преступная деятельность именуется соучастием.

С учетом природы преступлений по международному праву, установление точных рамок участия отдельных лиц в совершении «системных» преступлений оказывается очень сложной задачей и грань между индивидуальным и коллективным наказанием чрезвычайно зыбкой. Это еще раз подтверждает, что соучастие было и остается самой спорной областью научного познания в международном уголовном праве.

В международном уголовном праве распространена следующая классификация форм соучастия: простое соучастие (соисполнительство); сложное соучастие (с распределением ролей); совместная преступная деятельность (Jens David Ohlin Joint intentions to commit international crimes. – 2011. – P. 695).

Устав Нюрнбергского трибунала содержит ряд положений, которые несколько абстрактно закрепляют формы совершения преступлений. В соответствии со статьей 6 (с) Устава, «руководители, организаторы, подстрекатели и пособники», участвовавшие в составлении или осуществлении общего плана или заговора, направленного на совершение преступления против международного права, подлежали ответственности даже за деяния, совершенные другими лицами во исполнение этого плана.

Формы соучастия были детализированы в Уставах Трибуналов ad hoc. Данные трибуналы проводили различие между «совершением», «планированием», «отдачей приказа», «подстрекательством», «пособничеством и содействием». В частности, Международный трибунал по бывшей Югославии признал участие в совместной преступной деятельности, в качестве самостоятельной формы ответственности.

Теория «совместной преступной деятельности» является ярким примером противостояния различных концепций в рамках принципа индивидуальной уголовной ответ-

ственности. В доктрине международного уголовного права справедливо отмечается, что данная теория повторяет конструкцию преступного сговора.

К числу объективных признаков совместной преступной деятельности относятся: а) множественность лиц; б) наличие совместного преступного плана, который имеет целью или включает в себя совершение международных преступлений; при этом взаимная договоренность соучастников необязательно должна быть явно выражена, а ее существование может быть установлено путем анализа взаимообусловленных действий соучастников; в) участие лица в той или иной мере в реализации преступного плана (Prosecutor v. Tadic, № IT-94-1-A, Appeals Chamber Judgment, July 15, 1999, para. 227).

Субъективные признаки достаточно разнообразны. Базовая форма совместной преступной деятельности предполагает единство умысла соучастников на совершение умышленного преступления (Prosecutor v. Vasiljevic, № IT-98-32-T, Appeals Chamber Judgment, February 25, 2004, para. 97). Системная – знание лица о системе бесчеловечного обращения с заключенными и его стремления вносить вклад в работу этой системы (Prosecutor v. Limaj, № IT-03-66-T, Trial Chamber Judgment, November 30, 2005, para. 511). В расширенной форме совместной преступной деятельности лицо может нести ответственность за прогнозируемые преступления третьих лиц, выходящие за рамки общего плана, если данное лицо предвидело возможность совершения этих преступлений другими лицами, но не предприняло никаких усилий по их предотвращению и не отказалось от дальнейшего участия в совместной деятельности (Prosecutor v. Tadic, № IT-94-1-A, Appeals Chamber Judgment, July 15, 1999, para. 228). Таким образом, связующим элементом между преступлением и обвиняемым лицом становится наличие совместного преступного плана, что позволяет обвинению не устанавливать личное отношение лица к имевшим место преступлениям.

В научных кругах данная теория подвергалась серьезной и обоснованной критике. В первую очередь за ее субъективный подход, который подчеркивает то, что границы исполнительских действий определяются содержанием общего преступного замысла. Так, в значительной степени теория «совместной преступной деятельности» тяготеет к широкой ответственности, игнорирующей требование личного виновного участия лица в преступлении. Таким образом привлечение к уголовной ответственности в качестве исполнителя может представлять собой ответственность за причинение вреда по недоразумению или по аналогии, что нарушало бы принцип индивидуальной ответственности. Критика также звучала в отношении того, что данная теория носит слишком расплывчатый характер и не может служить в качестве надежного индикатора уголовной ответственности. Она пытается охватить большое количество людей и широкие временные рамки.

Вместо этого некоторые авторы предлагают использовать теорию «совместного контроля» над преступлением (Neha Jain, The control theory of perpetration in international criminal law, 2011. – P. 158). Важный критерий этой формы ответственности заключается в том, что виновное лицо для того, чтобы нести ответственность за преступление в качестве соисполнителя, должно контролировать его совершение.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что идея индивидуальной ответственности за нарушение норм международного права от коллективного порицания к спра-

ведливої оцінці особистого учасності кожного винного особи в міжнародних злочинах претерпела ряд змін з моменту створення Нюрнберзького трибуналу. І на сьогоднішній день виникла явна потреба в обмеженні обвиняемого від розмитих і розширених меж відповідальності.

Чибісов Д. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕРМІНУ «PROTECTION» У ПРАВІ СОТ: ПЕРЕКЛАД УГОДИ ТРІПС

Вирішення питання уніфікованої термінології сприятиме забезпеченню гармонізації законодавства України та норм права Світової організації торгівлі. Відтак, з'ясування особливостей міжнародного та національного тлумачення терміну «protection» в контексті Угоди ТРІПС є надзвичайно важливим.

Поглиблюючи наше попереднє дослідження (Д. М. Чибісов. Право Світової організації торгівлі як навчальна дисципліна: про необхідність уніфікації характеристик дисципліни // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – НУ Од. юр. акад., 2011. – Вип. 62. – С. 451 – 457), де обґрунтовується важливість уніфікації якісних та кількісних характеристик дисципліни «Право Світової організації торгівлі» та створення національного тезаурусу з термінів права СОТ, ми зіткнулися із несистемним та нелогічним перекладом цілої низки термінів та положень Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – «ТРІПС») (наприклад див. Табл. 1).

Таблиця 1

	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights	Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності
Article 14/ Стаття 14	Protection of Performers, Producers of Phonograms (Sound Recordings) and Broadcasting Organizations	Охорона прав виконавців, виробників фонограм (звукозаписів) та радіомовних організацій
Article 15/ Стаття 15	Protectable Subject Matter	Об'єкт, що охороняється
Article 18/ Стаття 18	Term of Protection	Строк захисту (маються на увазі права на товарні знаки – Д. Ч.)
Article 22/ Стаття 22	Article 22: Protection of Geographical Indications	Захист географічних зазначень

Загалом в українській версії угоди ТРІПС термін «охорона» використовується 52 рази, а термін «захист» 65 разів. Однак, в оригінальному документі на англійській, вказаний поділ відсутній і використовується термін «protection». Непослідовний переклад можна побачити зокрема у ст. 15 «Об'єкти, що охороняються», де законодавець намагається визначити перелік позначень чи їх сукупностей які складають товарний знак та повинні бути під охороною. Однак, далі вказується, що «строк захисту» товарних знаків має бути не менше семи років. Чому строк «захисту», а не «охорони»?! Важко стверджувати, що законодавець лише плутає терміни так як це було б не логічно, виходячи з того, що на мові оригіналу використовується єдиний термін «protection». Додільно припустити, що українські спеціалісти намагаються тлумачити термін відповідно національної традиції права, помилковість чого була доведена при аналізі способів тлумачення угоди CISG (Diedrich, «Maintaining Uniformity in International Uniform Law via Autonomous Interpretation: Software Contracts and the CISG,» 8 Pace International L. Rev. (1996) 303-338. – P. 328.).

Більше того, огляд наукової літератури у сфері права СОТ, дозволяє стверджувати, що не лише законодавці тлумачать термін «protection» непослідовно, але й досвідчені науковці не завжди здатні опанувати таке завдання. Наприклад, Д. В. Скринька вказує (Скринька Д. В. Право Світової організації торгівлі / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – К: Видавничий дів «Промені», 2010. С. 94), що «Угода ТРІПС прирівнює комп'ютерні програми до літературних творів, а це означає, що вони охороняються подібно до захисту, що надається літературним творам за Бернською Конвенцією». В той же час, текст офіційного перекладу угоди ТРІПС, який дослідник включає у свою працю, зазначає, що: «Комп'ютерні програми у вихідному або об'єктному коді охороняються подібно до охорони, що надається літературним творам за Бернською конвенцією (1971)» (*підкреслення моє – Д. М. Чибісов*). Більше того, виходячи з конструкції речень Д. В. Скриньки, можна припустити, що науковець намагається уникнути питання тлумачення терміну «protection» суто як «захист» чи «охорона» (С. 118). В той же час, описуючи Частина 3 ТРІПС (С. 99), Д. В. Скринька впевнено використовує термін «захист». Може саме тому, що йдеться про знайомі цивільно-правовий, адміністративний, прикордонний та кримінально-правові типи «захисту» прав інтелектуальної власності?! Аналогічно положення угоди ТРІПС описує і проф. В. М. Шумілов, який використовує конструкцію «регулювання сфери прав на інтелектуальну власність» (Шумілов В. М. Всемирная торговая организация, Право и система, учебное пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – С. 130). В подальшому В. М. Шумілов також не розмежує термінів «охорона» і «захист» використовуючи їх синонімічно. Дещо інакше це питання розглядає О. Германова, яка у своїй статті «Охорона авторських прав у контексті міжнародних договорів» зазначає, що Договір ВОІВ про авторське право загалом задовольняє власників авторських прав, щодо «захисту їхніх творів», та вказує, що цей Договір «визначає охорону авторських прав...» (Ольга Германова. Охорона авторських прав у контексті міжнародних договорів // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 6. – С. 17). Відповідно, можна припустити, що за О. Германовою: 1) термін «охорона» включає «захист» чи; 2) охорона визнається нею синонімічно захисту.

Підсумовуючи, представляється логічним: 1) законодавчо закріпити значення кожного з термінів права СОТ у спеціальному законі, *створити тезаурус термінів*; 2) використовувати терміни «охорона» і «захист» при аналізі норм міжнародного права *лише умовно*, в цілях екстраполяції на українську правову реальію, у теоретичних дослідженнях. Відтак, при тлумаченні положень угоди потрібно виходити з того, що таке тлумачення не повинне як звужувати так і розширювати функціональні права та обов'язки передбачені засновниками документу (P. Schlechtriem, I. Schwenzer (eds.). *Commentary on the CISG*, 2nd ed. O. U. P., 2005, note 13). *Термін «protection» необхідно тлумачити автономно у контексті преамбули, мети та завдань які зазначені в угоді*. Доречно припустити, що вказаний термін може мати наступні тлумачення: 1) у вузькому розумінні – «захист»; 2) у широкому розумінні «охорона» (яка включає захист); 3) «протекція» як така, тобто поєднання як охорони так і захисту у єдиному терміні «протекція», який однак можна використовувати лише умовно (так як в українському праві він не закріплений) і лише у міжнародно-правовому контексті. Тобто, такий поділ є суто умовним і його застосування в окремих нормативних актах, без зміни всього пласту законодавства є некоректним. Недоречно також використовувати терміни «охорона» та «захист» синонімічно, несистематично та хаотично, як це робить український законодавець, навіть зважаючи на те, що міжнародно-правове тлумачення терміну «protection» ширше за національне тлумачення термінів «захист» чи «охорона» взятих окремо один від одного.

Сажинко Н. В.

*Международный гуманитарный университет,
ассистент кафедры общегуманитарных дисциплин,
соискатель кафедры международного права и международных отношений
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В РАМКАХ СНГ

После распада СССР перед новыми независимыми государствами предстали общие региональные проблемы, решение которых предполагало выработку и реализацию новых форм сотрудничества в наиболее важных сферах. Организационно-правовой формой данного сотрудничества стало создание Содружества Независимых Государств (СНГ). СНГ стало платформой многостороннего сотрудничества постсоветских государств практически во всех областях, как в экономической, политической, в области безопасности, так и в гуманитарной, социальной.

Одной из таких сфер стало сотрудничество в области здравоохранения. Значимость этого направления сотрудничества обусловлено, в том числе, существованием в СССР достаточно централизованной системы здравоохранения, обособление из которой отдельных национальных систем сопровождался негативными явлениями и трудностями. Поэтому, в рамках СНГ были созданы специализированные органы, в компетенцию которых вошла координация сотрудничества государств-участников в области здраво-

охранения. Результатом их деятельности стала выработка и принятие ряда соглашений, программ и планов деятельности по вопросам здравоохранения, значимых и актуальных для всех государств-участников СНГ.

Интеграционные процессы в области здравоохранения между государствами-участниками СНГ возникли уже в начале 90-х годов (Помазкова С. И. Проблемы соотношения международного и национального права в сфере здравоохранения // *Международное публичное и частное право*. – 2011. – № 3 (60). – С. 35). В ст. 4 Соглашения о создании Содружества Независимых Государств 1991 г. отмечается, что стороны будут «развивать равноправное и взаимовыгодное сотрудничество своих народов и государств в области политики, экономики, культуры, образования, здравоохранения... и считают необходимым заключить соглашения в указанных областях. Согласно ст. 4 Устава Содружества Независимых Государств 1993 г., к сферам совместной деятельности государств-членов, реализуемой на равноправной основе через общие координирующие институты в соответствии с обязательствами, принятыми государствами-членами в рамках Содружества, относятся... охрана здоровья и окружающей среды. Также в ст. 19 Устава Содружества Независимых Государств 1993 г. содержится норма о сотрудничестве государств-членов в осуществлении совместных проектов и программ в области науки и техники, образования, здравоохранения, культуры и спорта (выделено нами – Н. С.). Таким образом, мы можем сделать вывод, что в уставных документах СНГ сотрудничество в сфере здравоохранения выделяется одним из направлений деятельности Содружества.

Сотрудничество в рамках СНГ в области здравоохранения облекается как в правовые, так и неправовые формы. На основе специальных межправительственных соглашений создаются специализированные советы, комиссии и комитеты. Проводятся встречи, форумы, семинары, конференции по вопросам улучшения систем здравоохранения и стандартизации нормативной базы здравоохранения. В результате данных встреч, форумов и конференций принимаются планы, программы действий, вырабатываются рекомендации, направленные на совершенствование сотрудничества государств в области здравоохранения.

На основе общего подхода к классификации видов международного сотрудничества, нами выделены следующие виды международного сотрудничества государств-участников СНГ в области здравоохранения: сотрудничество по стандартизации, регистрации и контролю качества лекарственных средств, изделий медицинского назначения и медицинской техники государств-участников СНГ; сотрудничество по обеспечению стабильного функционирования систем здравоохранения во время чрезвычайных ситуаций и соблюдению прав человека на предоставление необходимой медицинской и гуманитарной помощи; сотрудничество в области санитарной охраны территории и обеспечения эпидемиологического благополучия населения в рамках СНГ; сотрудничество государств-участников СНГ в сфере развития донорства и служб крови, стандартизации требований к порядку обследования доноров, донорским регистрам, компонентам крови, обмену и поставке препаратов и компонентов крови в экстремальных условиях, с целью снижения риска распространения гемотрансмиссивных инфекций; сотрудничество по борьбе с ВИЧ/СПИД; сотрудничество по оказанию медицинской помощи; сотрудничество

по оказанию медицинского обеспечения военнослужащих и членов их семей, рабочих и служащих Пограничных войск; сотрудничество с международными организациями.

Отправной точкой в становлении специализированной организационно-правовой формы сотрудничества в рамках СНГ в сфере здравоохранения стало подписание 26 июня 1992 г. главами правительств Республики Армения, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Российской Федерации, Республики Таджикистан, Туркменистана, Республики Узбекистан и Украины Соглашения о сотрудничестве в области охраны здоровья населения, в соответствии с которым был создан Совет по сотрудничеству в области здравоохранения Содружества Независимых Государств (Совет). В преамбуле данного Соглашения указывается, что государства-участники СНГ придают особое значение вопросу укрепления и охраны здоровья населения, а также стремятся сохранить и развить сложившиеся взаимосвязи в области здравоохранения. Также сделан акцент на актуальность сотрудничества в отдельных направлениях, а именно в сфере производства медикаментов и медицинской техники, оказания медицинской помощи гражданам одних государств-участников СНГ на территории других, ликвидации последствий стихийных бедствий и катастроф, обмена информацией в проведении различных исследований.

Громовенко К. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
добувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

З середини минулого століття виникла тенденція передачі частини функцій збройних сил і служб безпеки держав приватним військовим та охоронним компаніям (ПВОК). До їхніх послуг звертаються також комерційні компанії, міжурядові, регіональні та неурядові організації, причому і в першому, і в другому випадках мова йде про діяльність за межами держави реєстрації в умовах збройного конфлікту, постконфліктного врегулювання, гуманітарних операцій або близьких до них ситуаціях, коли застосовуються норми міжнародного гуманітарного права. Варто зазначити, що можливі ситуації залучення як іноземних, так і національних ПВОК органами влади держави (або антиурядовими формуваннями, що беруть участь у конфлікті), на території якої відбувається конфлікт, що не змінює необхідності застосування до даних ситуацій міжнародного гуманітарного права.

Незважаючи на широке поширення ПВОК, їх діяльність породжує численні колізії з внутрішньодержавним та міжнародним правом. Серед них можна зазначити такі: відсутність загального підходу до визначення кола повноважень, які держава не повинна делегувати ПВОК; різні підходи «держав походження» до правового регулювання (зокрема ліцензування) діяльності ПВОК, так як і відсутність міжнародних стандартів у цій сфері; проблема взаємовідносин і слабого обміну інформацією між «державою походження»,

«державою територіальної юрисдикції» та «державою-контрагентом»; складність забезпечення дотримання державами зобов'язань у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права стосовно діяльності ПВОК; труднощі отримання відшкодування збитків від «держави-контрагента» або безпосередньо ПВОК; відсутність міжнародного моніторингу з нагляду за діяльністю держав і міжнародних організацій у цій сфері; складність визначення статусу ПВОК та їх співробітників у світлі норм міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права; встановлення меж правомірності діяльності ПВОК та диференціації її від протиправної, зокрема найманства; практичні труднощі залучення співробітників ПВОК до відповідальності, у зв'язку з тим, що «державою територіальної юрисдикції» не може це зробити (через відсутність нормально функціонуючої системи правоохоронних органів або в силу дії спеціальних угод, укладених з «державою-контрагентом» або міжнародною організацією), а «державою-контрагентом» неминуче зіштовхується з проблемами здійснення розслідування на території іншої держави; проблеми визначення обсягу зобов'язань і відповідальності міжнародних організацій та держав щодо притягнених ПВОК. Виходячи з викладеного, існує об'єктивна необхідність встановлення міжнародно-правового режиму діяльності ПВОК.

Таким чином, вирішення проблем, що виникають у зв'язку з залученням ПВОК до діяльності в зоні збройного конфлікту, полягають у прийнятті норм міжнародного права, які повинні заповнити існуючі прогалини правового статусу та режиму ПВОК.

Ініціатива створення документа, що регламентує діяльність ПВОК, була висунута спільно Швейцарією та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ). 15 вересня 2008 р. у м. Монтрьо 17 держав та МКЧХ підписали Документ, текст якого містить правила та належні практичні методики при роботі з ПВОК, що діють у районах збройних конфліктів, точна назва документа: «Документ Монтрьо про відповідні міжнародно-правові зобов'язання і передові практичні методи держав, що стосуються функціонування приватних військових та охоронних компаній у період збройного конфлікту» (Документ Монтрьо).

Кілька років тому під егідою ООН було розпочато роботу з підготовки проекту міжнародної конвенції про контроль, нагляд і моніторинг за приватними військовими й охоронними компаніями. У серпні 2009 р. Проект був винесений на обговорення. Згідно з проектом, метою конвенції є підтвердження і укріплення принципу відповідальності держав за застосування сили, визначення функцій, які відповідно до норм міжнародного права належать до виключної компетенції держави і не можуть бути передані приватним підприємствам, сприяння співробітництву між державами-учасниками щодо ліцензування та регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній з тим, щоб вони могли більш ефективно вирішувати будь-які проблеми, що стосуються повноцінної реалізації зобов'язань у сфері прав людини, у тому числі права на самовизначення, забезпечення механізму моніторингу за діяльністю приватних військових та охоронних компаній, вироблення механізмів розслідування випадків зловживання або порушення норм міжнародного гуманітарного права та прав людини. Отже, проект конвенції спрямований на покладання на держави певних зобов'язань у сфері регламентації діяльності ПВОК.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що у сучасному міжнародному праві простежується тенденція врегулювання відносин за участю ПВОК. Ця тенденція проявляється в активному міжнародному нормотворчому процесі щодо встановлення міжнародно-правового статусу та режиму діяльності ПВОК, що дозволяє говорити про формування відповідного інституту міжнародного гуманітарного права. Варто зазначити, що не всі норми цього інституту є новелами, мова може йти про поширення на нового учасника певних відносин, які регулюються міжнародним правом, існуючих норм міжнародного гуманітарного права (про заборону найманства, статус комбатантів і т. п.).

Лю Йнцизе

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры международного права и международных отношений*

СТАНОВЛЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БОРЬБЫ С ТАБАКОМ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ

На Европейский регион ВОЗ, в котором проживает 15 % населения мира, приходится почти одна треть заболеваний, связанных с употреблением табака. Несмотря на то, что за последние 30 лет распространенность курения в Европейском регионе сократилась с 45 % до 30 %, и в настоящее время стабилизировалась, употребление табака продолжает оставаться огромной угрозой для здоровья как нынешнего, так и будущих поколений. Однако особую тревогу вызывает неблагоприятная динамика распространенности курения среди молодежи, женщин, групп с низким социальным статусом, а также политика борьбы против табака в некоторых государствах Европейского региона ВОЗ.

Европейская стратегия борьбы против табака отражает усиление тенденций в борьбе против табака большинства государств Европейского региона ВОЗ. В 1987 г. Европа – первая из всех регионов ВОЗ – выдвинула инициативу осуществления пятилетнего плана действий «За Регион без табака». С 1987 г. период в Регионе было принято три плана действий по борьбе против табака, в которых ставились задачи, относящиеся ко всем основным аспектам антитабачной политики. В Первом европейском плане действий по борьбе против табака (1987–1991 гг.) государствам-членам предлагалось разработать и использовать всеобъемлющий и многоотраслевой подход в этой области. Второй план действий «За Европу без табака» (1992–1996 гг.) был нацелен на усиление финансовой поддержки и национального потенциала в области борьбы против табака, и содержал рекомендацию усилить сотрудничество со странами Центральной, Восточной и Южной Европы.

С целью принятия более эффективных действий, чем это имело место в предыдущие годы, на 47 сессии Европейского регионального комитета был принят Третий план действий «За Европу без табака» (1997–2001 гг.). Этот документ был разработан с учетом результатов Первого и Второго планов действий, имеющихся фактических данных, а также резолюций Всемирной ассамблеи здравоохранения, призывающих к проведению всеобъемлющих стратегий борьбы против табака. В новом плане дей-

ствий были поставлены конкретные задачи, которые должны были быть выполнены в государствах-членах в таких областях, как ценообразование, регулирование доступа к табачным продуктам, реклама, борьба с контрабандой, регулирование качества табачных продуктов, свободная от табачного дыма окружающая среда, оказание поддержки желающим бросить курить, общественная информация и просвещение, разработка и принятие национальных планов действий, а также создание координационных комитетов и механизмов мониторинга.

Для укрепления противотабачных мер и поддержания прогресса в этом направлении государства Европейского региона ВОЗ, принявшие участие в Европейской конференции ВОЗ на уровне министров в Варшаве, 18-19 февраля 2002 г., «За Европу без табака», приняли на себя обязательство разработать Европейскую стратегию борьбы против табака (ЕСБТ) и заявили о своей решительной поддержке Рамочной конвенции по борьбе против табака, которая разрабатывалась в рамках ВОЗ и была принята в 2004 г.

ЕСБТ была принята в 2002 г. и основывается на руководящих принципах, изложенных в Варшавской декларации «За Европу без табака», а также на опыте, накопленном в процессе проведения оценок трех последовательных европейских планов действий (1987–2001 гг.), и на фактических данных, относящихся к разработке, осуществлению и оценке противотабачной политики на национальном, региональном и международном уровнях.

Основная цель ЕСБТ – обеспечить реалистичное и существенное повышение доли людей, не начинавших или бросивших курить, для того чтобы по крайней мере удвоить среднегодовой показатель снижения распространенности курения в Регионе, равный в настоящее время примерно 1 %, и обеспечить право граждан на окружающую среду без табачного дыма.

Для достижения целей, поставленных в Варшавской декларации, в ЕСБТ сформулированы следующие принципы: ответственность правительств за то, чтобы сделать охрану здоровья граждан и защиту человеческих жизней важнейшим приоритетом в их повседневной работе; признание «некурения» как нормы поведения людей, а также признание права всех граждан на свободный от дыма воздух и на защиту от вредного воздействия вторичного табачного дыма; необходимость того, чтобы показатели ежедневного курения устойчиво снижались каждый год и в каждой группе населения.

Одной из задач ЕСБТ является создание европейской коалиции по борьбе против табака с привлечением заинтересованных государств-членов и крупных международных партнеров, работающих в этой сфере. Задача этой коалиции, возглавляемой ВОЗ и включающей Всемирный банк, Европейскую комиссию, Международную организацию труда, Продовольственную и сельскохозяйственную организацию, основные сети НПО и других партнеров, заключается в том, чтобы объединить имеющиеся в странах знания, навыки и ресурсы, необходимые для проведения решительных антитабачных действий на международном уровне.

Для выполнения ЕСБТ необходимо создать под эгидой ВОЗ европейскую систему мониторинга, основанную на использовании стандартизированных методов эпидемиологического надзора за динамикой, детерминантами и последствиями употребления табака среди несовершеннолетних и взрослых, а также издание каждые три

года краткого обзора ситуации в европейских странах и регионального отчета по борьбе против табака.

В августе 2003 г. в Хельсинки была проведена двенадцатая Всемирная конференция «Табак или здоровье» (Хельсинки, август 2003 г.), на которой были рассмотрены мнения и доклады государств-участников по формированию политики по борьбе против табака.

Таким образом, одним из направлений деятельности Европейского региона ВОЗ является борьба против табака, что является одним из важнейших приоритетов в области охраны здоровья населения данного региона.

Шанорда Е. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирантка кафедры международного права и международных отношений*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСИЛЕНИЯ ПРАВООЩИТНОЙ ФУНКЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН

В отличие от Совета Европы Организация Объединенных Наций создавалась прежде всего как универсальное общеполитическое объединение государств, призванное обеспечивать не только защиту прав человека, но и решение других вопросов международного сотрудничества государств и обеспечения мира и безопасности. Тем не менее, правозащитная проблематика в настоящее время становится все более актуальной и выходит на центральный план в деятельности данной международной организации, что проявилось, в частности в реформировании органов ООН и учреждении Совета по правам человека. Массовые нарушения прав человека и геноцид обозначены одним из блоков глобальных угроз в Докладе Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам «Более безопасный мир – наша общая ответственность». Недавно Организация Объединенных Наций преодолела свой шестидесятипятiletний рубеж, и ее создание является важнейшим достижением прошедшего столетия.

В настоящее время проблемы реформирования главных органов Организации Объединенных Наций, в том числе и главного судебного органа – Международного Суда ООН (далее – МС ООН) с целью повышения их эффективности и роли в борьбе за установление международного мира и безопасности, становятся все более актуальными.

Данную проблематику освещали такие талантливые ученые как, Ю. М. Колосов, М. М. Беджауи, В. С. Верешетин, К. Ю. Голуб, В. Л. Толстых и другие.

Реформирование МС ООН обусловлена рядом причин, в частности его консерватизмом. Консерватизм МС ООН обуславливается еще и тем, что Статут Суда, являясь фактически текстом Статута Постоянной Палаты международного правосудия, требует внесения существенных изменений. В современных условиях возросла необходимость усиления международного контроля и усовершенствования механизмов мирного разрешения споров во всех сферах международного сотрудничества и прежде всего в области

прав человека. В определенной степени эту проблему можно решить за счет реформирования международного правосудия, повышения эффективности МС ООН

Планы реорганизации Международного Суда ООН широко обсуждались юристами-международниками с 50-х годов XX века и остаются до настоящего времени актуальными. Проблемными вопросами реформирования МС ООН являются: предоставление Суду обязательной юрисдикции; возможность вынесения консультативных заключений по различным юридическим вопросам; расширение круга субъектов, имеющих доступ к МС ООН; предоставление статуса апелляционной инстанции МС ООН для международных трибуналов; недофинансирование МС ООН.

Усиление правозащитной функции МС ООН видится в направлениях предоставления Суду обязательной юрисдикции, возможности вынесения консультативных заключений по различным юридическим вопросам; расширение круга субъектов, имеющих доступ к МС ООН.

В последнее время увеличилось количество решений МС ООН прямо связанных с защитой прав человека. Одно из первых таких решений было вынесено в 1962 г. о том, что храм Прах-Вихеар, место паломничества и богослужения кхмеров, находившийся под контролем Таиланда с 1954 г., на самом деле находится на территории Камбоджи и что поэтому Таиланд должен вывести свои полицейские и вооруженные силы и вернуть все предметы, извлеченные из-под руин. Таиланд выполнил решение Суда.

В докладе Международного Суда ООН за 2004-2005 гг. в качестве классического примера приводят споры, когда одно государство жалуется на плохое обращение с одним или несколькими его гражданами в другом государстве («Гвинея против Конго», «Конго против Франции»).

Однако в Докладе за 2007-2008 гг. говорится о том, что Суд рассматривает дела, касающиеся более «актуальных» вопросов, таких, как утверждение о массовых нарушениях прав человека, включая геноцид, или распоряжение общими природными ресурсами.

Эти права можно отнести к категории прав и свобод человека и гражданина. К ним относятся дела: о применении Конвенции о преступлении геноцида и наказании за него («Босния и Герцеговина против Сербии и Черногории»); дело, касающееся применения смертной казни к мексиканскому гражданину, изнасиловавшему двух подростков в штате Техас (США); дело Лагранд (Германия против Соединенных Штатов Америки) и др. 26 февраля 2007г. Международный Суд ООН вынес решение по делу о Применении Конвенции о преступлении геноцида и наказании за него («Босния и Герцеговина против Сербии и Черногории»).

С другой стороны установление обязательной юрисдикции Международного Суда ООН над всеми категориями споров может не только не сделать его работу более эффективной, но и создать дополнительные трудности для мирного разрешения спора. Это связано с уже указанной особенностью таких дел – необходимой безотлагательностью рассмотрения, а Международный Суд рассматривает такие дела в среднем в течение двух лет, а дела, возбужденные Югославией, а также Сербией и Черногорией, рассматривались пять лет.

Что касается предложений о расширении консультативной юрисдикции и доступа к Суду, то они базируются на следующем тезисе: вклад Международного Суда ООН в

мирное урегулирование споров и его деятельность по разъяснению и развитию международного права будут заметнее в том случае, если на его рассмотрении будет больше дел.

Представляется, что спорные вопросы относительно легитимности международных уголовных трибуналов *ad hoc* могли быть рассмотрены в рамках консультативной юрисдикции МС ООН.

Таким образом, МС ООН очевидно выполняет и правозащитную функцию.

Крычковская Я. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры международного права и международных отношений*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ ГОСУДАРСТВА

Международные финансовые отношения являются объектом международного финансового права (далее – МФП). Государства, в свою очередь, являются субъектами международного финансового права. В международной финансовой системе, как ни в какой другой, наиболее заметно переплетение публичных отношений с частными. Международно-правовые отношения, начинающиеся на публичном уровне, зачастую реализуются через частноправовые отношения, и наоборот частноправовые финансовые отношения могут подвергаться регламентации с помощью источников международного публичного права. Так, например, международные платежно-расчетные отношения на частноправовом уровне, осуществляются для обеспечения платежей между отдельными лицами на основе внутреннего права, а также на основе транснационального права, обычаев делового оборота.

Каждое государство осуществляет деятельность по обеспечению функционирования и развития финансовой системы соответствующим набором инструментов и методов, с учетом государственных интересов. Существует два способа осуществления финансовой функции: государство является собственником основных средств производства, тем самым, монополизируя практически все сферы экономики, в том числе внешнеэкономические связи и финансовую сферу, что по своей сути и является публично-правовой деятельностью; и когда государство выступает регулятором. Во втором случае преобладает частная собственность на средства производства, использование которой во многих сферах экономики даёт высокий показатель.

Государства, как публичные лица, вступают во взаимные финансовые правоотношения, зачастую между собой, а также с другими субъектами МФП, связанные с предоставлением кредитов и финансово-экономической помощи, долговые правоотношения.

Складывающиеся в мире трансграничные финансовые потоки обладают большим конфликтогенным зарядом, они настолько объемны, чувствительны, что государства во второй половине XX – в начале XXI вв. приступили к управлению ими на макроуровне – системно. В то же время в международной финансовой системе есть и другая группа межгосударственных правоотношений, которые имеют в качестве предмета не

сами финансовые средства, не процесс их трансграничного перемещения, а внутренние правовые режимы, в которых вращаются финансовые ресурсы, взаимодействуют между собой финансовые операторы. Унификация внутренних правовых режимов через межгосударственные правоотношения происходит во многих вопросах функционирования международной финансовой системы – от налоговых и бюджетных до вопросов предоставления финансовых услуг. Эта группа правоотношений становится все более обширной; на неё смещаются акценты в правовом регулировании международных финансовых организации.

Более усложненной конструкцией являются международные частноправовые отношения государств в международной финансовой системе. Эти отношения регулируются преимущественно внутренним правом каждого государства, включая международное частное право. Так, например, государства (государственные органы) берут кредиты у иностранных частных банков, выпускают государственные облигации на иностранные (международные) фондовые рынки, покупают и продают иностранную валюту на международном валютном рынке. Государства участвуют в концессионных отношениях, в создании совместных предприятий за рубежом, в инвестиционных проектах.

Особенностью международных финансовых правоотношений государства, является тот момент, когда государство вступает в гражданско-правовые отношения как публичное лицо. В данном случае такие отношения уже в своем зародыше находятся в разных весовых категориях, что напрямую затрагивают такие свойства, признаки государства как иммунитет, суверенитет, юрисдикция.

В данном случае западная правовая теория для ситуаций диагональных правоотношений разработала доктрину «расщепление иммунитета» («функционального иммунитета»). Суть, заключается в том, что государство вступающие в гражданско-правовой договор с иностранным физическим/юридическим лицом для осуществления функций суверенитета (например, открытие посольством банковского счета в зарубежном банке), обладает следующим иммунитетом – судебным, предварительного обеспечения иска, предварительным исполнением вынесенного судебного решения. Иммунитет презюмируется, если стороны не договорятся об ином. В то же время, если государство вступает в такой договор с частным лицом с коммерческими целями, то оно приравнивается к юридическому лицу. Такая презумпция многими государствами считается международным обычаем, который должен быть подкреплён внутренними законами государства.

Что касается непосредственно нашего государства, то правовая политика и позиция Украины в условиях рыночной экономики в международной финансовой системе все же должна исходить из доктрины «расщепления иммунитета», из презумпции отказа от иммунитета. В первую очередь это поспособствует благоприятному инвестиционному климату, тем самым, обеспечивая вхождения страны в мировое финансовое пространство, как полноправный субъект МФП.

Тумакова М. С.

главный специалист Севастопольской городской государственной администрации

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: ИНДЕКС ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Важнейшей сферой применения международного права в настоящее время все большей степени становятся международные инвестиционные потоки. До настоящего времени, в условиях доминирования в системе самоорганизации и самоидентификации народов и их национальных экономик самоценности принципов суверенитета (государственного, политического, территориального) основными механизмами международно-правового регулирования иностранного инвестирования выступают межгосударственные соглашения, конвенции, договоры (как двух-, так и многосторонние).

Необходимо подчеркнуть, что в переговорных процессах результатом, продуктом которых, если рассматривать международные договорные процессы как особый вид политической креативной деятельности в сфере нормотворчества, выступают международные договоры, все участники обладают своей, особой переговорной силой, которая базируется на различном потенциале насилия, в том числе государственного, правового, имеющего место в том или ином государстве. Именно переговорный потенциал каждого государства будет определять распределение выгод, издержек и рисков, связанных с международными инвестиционными процессами, с международным движением и присвоением доходов от использования инвестиций в системе мирового хозяйства.

Потенциал насилия отдельного государства не всегда соответствует ни основным методам разрешения конфликтов в международных правоотношениях, связанных с получением экономических и политических эффектов, ни праву, ни обычаям делового оборота. Преодолеть издержки, связанные с различным переговорным потенциалом (как правило, государств со слабой, развивающейся экономикой и только формирующимися демократией, международным авторитетом и поддержкой) возможно только путем развития международного инвестиционного права, которое позволит обеспечить верховенство права.

В настоящее время сформировался методологический подход оценки степени развития принципа верховенства права и применимости его в различных проявлениях и формах правоотношений, в том числе, международных – Индекс верховенства права. Идея данного показателя заключается в том, что он представляет собой полный набор индикаторов верховенства права с точки зрения как обычного человека, способного непредвзято отобразить ситуации, в которых дефицит верховенства права может отразиться на повседневной жизни обычных людей, так и участников правоотношений (внутренних и международных), в том числе, государств, которые могут в полной мере реализовывать свои права, либо быть ущемленными в них.

Индекс верховенства права оценивает могут ли граждане реализовывать свои законодательно закрепленные права без дачи взяток должностным лицам; может ли спор между физическими, юридическими лицами быть разрешен без затрат независимым ар-

битром; могут ли люди, экономические субъекты (резиденты и нерезиденты) заниматься ежедневными видами деятельности без страха насилия со стороны силовых структур; могут ли субъекты международных правоотношений быть уверенными в том, что по отношению к ним будут применены и соблюдены нормы и условия заключенные в международных соглашениях.

Индекс верховенств права консолидирует данные по следующим девяти аспектам (факторам) верховенства права: ограниченные властные полномочия; отсутствие коррупции; порядок и безопасность; основополагающие права; прозрачность деятельности власти; эффективное правоприменение; доступ к гражданскому правосудию; эффективное уголовное правосудие; неформальное правосудие.

Эти девять аспектов (факторов) раскладываются на 52 субфактора. Особая ценность Индекса верховенства права заключается в том, что он является самым полным и достоверным инструментарием, определяющим степень верховенства права не в теории (формально), а в реальной практике.

В понимании The World Justice Project – разработчика Индекса верховенства права, – само понятие верховенства права отсылает к основанной на определенных нормах системе, в которой главенствуют следующие четыре универсальных принципа; подотчетность правительства (ограничение его власти конституцией; наличие правительственных и неправительственных сдержек; подотчетность должностных лиц военного, силовых ведомств, а также ведомств (организаций), отвечающих за исполнение наказания; соблюдение международных норм права); публикуемость и стабильность законов, защищающих фундаментальные права, личную безопасность, безопасность объектов собственности, безопасность хозяйственной деятельности; доступный, справедливый и эффективный процесс (необходимо обратить внимание на наличие в этом принципе двух составляющих: доступный процесс, а также справедливое и эффективное администрирование); доступ к правосудию (беспристрастность и подотчетность судебной системы, ее эффективность, доступность и действенность, компетентность и независимость адвокатов и присяжных, справедливое и эффективное разрешение споров во внесудебном (досудебном) порядке, справедливое и эффективное обычное (традиционное) судопроизводство.

Эти принципы происходят из международных источников, обладающих авторитетом среди государств с разными социальными, культурными и политическими системами. В 2011 г. The World Justice Project рассчитал Индекс верховенства права для 66 стран по первым восьми факторам. Украина заняла 53-е место (первый фактор – 64/66; второй – 57/66; третий – 28/66; четвертый – 44/66; пятый 53/66; шестой – 64/66; седьмой – 63/66; восьмой – 52/66) (Rule of law index 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/wjproli2011_0.pdf).

Таким образом, дальнейшее совершенствование международно-правового регулирования иностранных инвестиций все в большей степени будет опираться на принципы верховенства права и учитывать Индекс верховенства права при оценке положения и роли государств-участников международных инвестиционных потоков.

РОЗДІЛ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства

Анциупова Т. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВИЛА ПРОЦЕДУРИ РАДИ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У 1997 році в своїй монографії «Норми міжнародного права» професор І.І. Лукашук писав: «У міжнародному праві процесуальні норми поки не виділені в особливу галузь. Вони переплітаються з матеріальними нормами як в загальній системі права, так і в конкретних міжнародно-правових актах. Є підстави вважати, що поступово в міжнародному праві утворюється галузь процесуального права» (Лукашук І. І. Нормы международного права в международной нормативной системе. М.: Издательство «Спарк», 1997. – С. 186-187).

Дійсно, норми міжнародного публічного процесуального права тісно переплетені з нормами міжнародного матеріального права. Доказом тому слугує, практично кожен міжнародний договір, що містить в своєму тексті і матеріальні і процесуальні норми одночасно. Особливою групою джерел міжнародного публічного процесуального права є правила процедури органів та інститутів міжнародних організацій. У цих документах визначаються організаційно-процедурні питання діяльності міжнародних міжурядових організацій (ММПО), тому вони є джерелами процесуального права у чистому вигляді.

Правила процедури приймаються у повній відповідності до Статутних документів будь-якої міжнародної міжурядової організації і, як правило, в тексті Статуту ММПО передбачено право на прийняття власних правил процедури керівними органами даної організації.

Наприклад, ст. 21 Статуту ООН наділяє правом прийняття власних правил процедури Генеральну Асамблею ООН, ст. 30 Статуту ООН наділяє аналогічним правом Раду Безпеки, ст. 72 – Економічну і Соціальну Раду, ст. 90 – Раду з опіки.

Міжнародні судові інстанції діють, як правило, на підставі установчого документа – Статуту, а також Регламенту, який по суті і є правилами процедури. Наприклад, правовою основою щоденного функціонування міжнародного кримінального суду є: Статут Міжнародного кримінального суду, Правила процедури і доказування, а також Регламент міжнародного кримінального суду (ст. 52 Римського статуту міжнародного кримінального суду // [http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/home_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/home_statute(r).pdf)). При цьому Статут є джерелом, що містить «змішані» норми (і матеріальні і процесуальні), а Правила процедури і доказування та Регламент міжнародного кримінального суду (від 17 липня 1998 року зі змінами на основі протоколів від 10 лис-

топада 1998 року, 12 липня 1999 року, 30 листопада 1999, 8 травня 2000 року, 17 січня 2001 і 16 січня 2002 р., набув чинності 1 липня 2002 року) – джерелами міжнародного публічного процесуального права у чистому вигляді.

Міжнародний суд ООН діє на підставі Статуту ООН, Статуту Міжнародного суду ООН та Регламенту Міжнародного суду. З них тільки Регламент (ухвалений 14 квітня 1978 р., який набув чинності 1 липня 1978 р.) є джерелом міжнародного публічного процесуального права у чистому вигляді.

Регіональні міжнародні організації, що діють на основі принципів і норм (в тому числі звичайних) міжнародного публічного права також надають право своїм органам та інститутам приймати власні правила процедури.

У рамках організаційного механізму Ради Європи прийняті та діють наступні основні правила процедури:

1. Правила процедури Комітету Міністрів Ради Європи (прийняті у серпні 1952 р. із поправками у березні 1952 р., липні 1955 р., грудні 1958 р., червні 1959 р., липні 1964 р., липні 2005 р. Тобто для Правил процедури Комітету Міністрів Ради Європи діючою є редакція 2005 р.).

2. Правила процедури для засідань заступників міністрів (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи на його 16-й сесії 4-5 липня 1955 р., та діють у четвертій редакції 2005 р.).

3. Правила Комітету міністрів щодо нагляду над виконанням рішень ЄСПЛ та строків угод щодо дружнього врегулювання (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 10 травня 2006 р.).

4. Правила процедури Парламентської Асамблеї Ради Європи (прийняті 4 листопада 1999 р. зі змінами на основі тридцяти дев'яти Резолюцій ПАРЄ. Таким чином, до Правил процедури Парламентської Асамблеї Ради Європи за період з 2000 по 2011рр. вносились зміни та доповнення тридцять дев'ять разів (станом на березень 2012 р.)).

5. Правила Процедури Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи і його палат (діють в редакції від 27 жовтня 2010 р.).

6. Регламент Адміністративного суду Ради Європи (набрав чинності 1 вересня 1982, із змінами від 27 жовтня 1994 і 30 січня 2002).

7. Регламент Європейського суду з прав людини (Прийнятий 4 листопада 1998 р. і діючий в редакції поправок від 16 січня 2012 р., що набули чинності 1 лютого 2012 р. За період з листопада 1998 по березень 2012 до Регламенту ЄСПЛ поправки вносились 20 разів).

8. Правила процедури Конференції міжнародних неурядових організацій (прийняті 25 червня 2008 р. із доповненнями 28 січня 2009).

Важливою відмінною рисою правил процедури міжнародних органів та /або організацій як джерел міжнародного публічного процесуального права є їх динамічний характер. Правила процедури, які являють собою правову основу щоденної роботи ММПО, повинні об'єктивно відображати реалії розвитку як міжнародного публічного права в цілому, так і даної конкретної ММПО, зокрема. Як правило, Правила процедури міжнародних органів та організацій з моменту свого ухвалення і набуття чинності зазнають

численні зміни та доповнення, чого не можна сказати про матеріальні норми міжнародного публічного права.

Правила процедури міжнародних органів та організацій формують окремий інститут міжнародного публічного процесуального права. Правилами процедури регулюються всі процедурні та процесуальні аспекти діяльності міжнародних органів та організацій.

Бехруз Х.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доктор юридических наук, профессор кафедры права Европейского Союза и
сравнительного правоведения*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИНТЕРАКТИВНОГО УЧЕБНОГО КУРСА «СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ»

Мультимедийные средства представляют собой взаимодействие визуальных и аудио эффектов на основе интерактивного программного обеспечения с использованием современных технических и программных средств. В этом процессе происходит объединение текста, звука, графики, фото, карт, картинок, видео в одном цифровом представлении. В одном процессе может участвовать текстовая, аудиальная, графическая и видео информация.

Использование мультимедийных средств находит своё применение в различных областях человеческой деятельности: рекламе, искусстве, образовательном процессе, индустрии развлечений, медицине, бизнесе, научных исследованиях и др., т. е. в тех сферах, где ключевую роль играет восприятие информации человеком.

В образовательном процессе мультимедийные средства используются для создания компьютерных учебных курсов и справочников, таких как энциклопедии и сборники, а также в проведении лекционных и практических занятий, что позволяет участникам образовательного процесса пройти через серию презентаций, тематического текста и связанных с ним иллюстраций в различных форматах представления информации.

Мультимедийные технологии обогащают процесс обучения, позволяют сделать обучение более эффективным, вовлекая в процесс восприятия учебной информации большинство чувственных компонент обучаемого.

При помощи мультимедийного кейса, содержащего текстовую, графическую, аудио и видео – информацию, возможен способ интерактивного взаимодействия с подаваемым материалом, что значительно сокращает время для исследования, изучения подаваемой информации мультимедийными средствами.

Для совершенствования программного и методического обеспечения, материальной базы, а также в обязательном повышении квалификации преподавателей, обеспечивающих учебный курс «сравнительное правоведение» успешно используются современные

информационные технологии в образовании. Применение мультимедийных средств – это одно из перспективных направлений информатизации различных тем, входящих в программу по изучению данной учебной дисциплины.

Эффективность применения мультимедийных средств в обеспечении интерактивного учебного курса «сравнительное правоведение» предопределяется поразительным многообразием объектов и различных аспектов предмета «сравнительного правоведения», имеющих выход на различные культурные уровни цивилизации и соответствующие правовые системы. Появление мультимедийных средств и их применение в обучающем процессе предоставляет безграничные возможности в обучении и подачи учебного материала, так как мультимедийные технологии позволяют сделать обучение более эффективным, значительно обогащают процесс изучения дисциплины.

Главным функциональным предназначением курса «сравнительное правоведение» является исследование различных правовых явлений в сравнительном аспекте. Вовлекая аудио, видео и другие визуальные сопровождения в процесс восприятия учебной информации по учебному курсу «сравнительное правоведение» большинство чувственных компонент обучаемого достигается наибольшая эффективность восприятия подаваемого материала, что как следствие повышает эффективность обучения.

В образовательном процессе изучения курса «сравнительное правоведение» мультимедийные технологии можно эффективно использовать для создания компьютерного учебного курса по данной дисциплине, а так же различных справочников по определенной тематике.

При помощи таких приемов как серия презентаций, тематический текст, и связанные по смысловому значению с текстовым материалом иллюстрации, представленные в различных форматах подачи информации, достаточно наглядно продемонстрирует общее, различное и особенное в сравниваемых объектах.

Мультимедийные средства позволяют более четко представить критерии национальных правовых систем, относящихся к соответствующей правовой семье, и наглядно показывает в качестве составляющей элементов мозаики формирующую общую панораму мира.

Правовая система как сложный правовой феномен является отражением самых различных аспектов правовой жизни любого общества. В ней получает концентрация не только основных элементов, но и вовсе не заметных. Применение мультимедийных средств позволяет обратить внимание на все составляющие элементы правовой системы.

Накопленный опыт и проведенные психологическое тестирование убедительно показывают, что мультимедийное сопровождение примерно на 50 процентов повышает восприятие информации в ходе подачи учебного материала. Как показывают учебные программы различных ВУЗов, объем и количество часов выделенных для изучения предмета «сравнительное правоведение» не пропорционально объему материала необходимого для его изучения. Поэтому, мультимедийный сопроводительный материал позволяет экономить время и повышает объем подачи материала.

Дамирли Мехман Алишах оглы

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доктор юридических наук, профессор*

СОЧЕТАНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ И НЕТРАДИЦИОННЫХ (ИННОВАЦИОННЫХ) МЕТОДИК ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА «СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ»

Качество образования во многом зависит от методологии преподавания, призванной содействовать реализации цели образования, от правильно избранных сообразно характеру дисциплины методик обучения. Хорошо известно, что в настоящее время существует множество методических систем обучения. Из существующих методических систем обучения я выделяю здесь три наиболее известные.

Как известно, самым древним и продуктивным для развития творческих способностей обучающихся является *сократическая методика*, суть которой состоит в обучении посредством задавания вопросов, побуждая студентов самим находить в ходе обсуждения правильное решение. Но, к сожалению, данная методика при преподавании сравнительного правоведения неприменима в полном объеме (особенно в лекционных занятиях по общему курсу, а в семинарских занятиях она может сочетаться с другими методиками), поскольку обучение с использованием данной методики требует больших затрат времени, а преподавателю необходимо успеть пройти все темы курса, объем которого является обширным.

Неприменима в полном объеме при преподавании сравнительного правоведения также и *сообщающая методика*, для которой характерно формирование знаний, передаваемых в готовом виде. Она делает возможным в сжатом виде передавать готовые мыслительные схемы, большой объем устоявшихся знаний. Но, к сожалению, в дисциплинах сравнительно-правового цикла таких не так много. Кроме того, сообщающая методика недостаточно способствует индивидуализации обучения, творческой активности обучающегося. Поэтому она может быть применена в сочетании с другими методиками.

Еще одна методическая система обучения – *проблемно-поисковая*. Суть данной системы состоит в проблемной подаче материала (иначе говоря, в виде постановки проблемы), которая является основой для поиска решения проблемы. Она ориентирована на развитие самостоятельности мышления, творческих способностей обучающихся, на стимулирование их поисковой деятельности. Для нас очень важна ее одна особенность, обычно оцениваемая учеными-педагогами как существенный недостаток: «она применима не на всяком учебном материале, а только на таком, который допускает неоднозначные подходы, оценки, толкования». Представляется, что именно данная методика, отвечая требованиям современного юридического образования, обеспечивая наиболее полную самостоятельность обучающихся, соответствует проблемному характеру современного сравнительно-правового знания и юридической практики и, следовательно, вполне применима при преподавании учебных дисциплин сравнительно-правового цикла. Действительным недостатком этой методики для нас является то, что она требует

значительно больших временных затрат, чем сообщающее обучение. Тем самым для его применения требуется определенный базовый уровень знаний обучающихся, который может быть обеспечен частичным использованием методики сообщающего обучения.

Формы и методы проблемно-поисковой системы разнообразны. Основной формой учебного занятия с применением проблемно-поисковой системы является проблемная лекция. В таких лекциях преподаватель не должен пересказывать учебник, а должен раскрывать существующие проблемы по теме, взгляды и решения, предлагаемые разными учеными, достижения и просчеты в их позициях, в ходе рассуждений сделать проблемность наглядной, ставить вопросы таким образом, чтобы заинтересовать студентов работать с первоисточниками (в особенности с наиболее значимыми трудами по сравнительному правоведению; с этой целью в начале каждой лекции необходимо проводить обзор актуальных публикаций по теме занятия) и самостоятельно мыслить, рассуждать о возможных путях решения проблемы, сопоставлять различные точки зрения, аргументировано сформулировать свое видение, делать обоснованные выводы.

Другими формами и методами проблемно-поисковой системы являются: эвристическая беседа, разбор практических ситуаций, диспут, игра (предметные, ролевые, сюжетные, имитационные, деловые) и т. д. Они главным образом должны использоваться в семинарских занятиях и самостоятельных работах студентов.

Семинарское занятие как форма обучения также должно ориентироваться на дискуссионное обсуждение сложных проблем темы. Оно должно не просто воспроизводить лекционный материал и/или ограничиваться им, а расширять и углублять наиболее значимые аспекты темы. Студенты при этом должны быть вовлечены в дискуссию. Другими формами семинара могут быть: семинар-беседа, семинар-практикум, семинар-доклад и т. д. При этом особое внимание следует уделить также работе со схемами, тестами, кроссвордами и т. д. (Кстати, с этой целью предлагаю использовать учебно-методическое пособие, отличающееся разнообразием заданий и разработанное в виде «рабочей тетради», что позволяет проверить уровень подготовленности студентов сразу устно и письменно, индивидуально и в группах. См.: Дамирли М. А. Сравнительное правоведение. Рабочая тетрадь для студентов: учебно-методическое пособие / М. А. Дамирли, И. С. Кривцова. – Одесса: Феникс, 2011).

Большое значение имеет и самостоятельная работа студента, которая может иметь различные формы: индивидуальные консультации с преподавателем, знакомство с научной литературой (как монографиями, так и научными статьями) и текстами законодательных актов как в библиотеках, так и с использованием возможностей электронных мультимедийных изданий и Интернета, подготовки рефератов и докладов для выступления на семинарских занятиях и научных конференциях и т. д. Необходимо подчеркнуть, что самостоятельное изучение студентов научной литературы и текстов законодательных актов на языке оригинала затрудняется незнанием этого языка. Преодоление языкового барьера возможно, как представляется, посредством специальной лингвистической подготовки студентов, введением с этой целью курсов по иностранной юридической терминологии, которые в европейских и американских юридических вузах стали обычным явлением.

Сурілова О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу і порівняльного
правознавства*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ У ДРУГИЙ ПЕРІОД ДІЇ КІОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ

Сьогодні одна з головних турбот світової спільноти – глобальне потепління і його можливий вплив на довкілля, здоров'я людей та економіку. За 100 років (1906–2005 рр.) зростання температури приземного повітря, усереднене по всій земній поверхні, склало 0,74°. По висновках МГЕЗК, в результаті господарської діяльності в атмосферу Землі щорік викидається 27 млрд т CO₂. Унаслідок обмеженої швидкості природного поглинання його океанами і біосферою значна доля цього газу збереться в атмосфері на сотні років, сприяючи подальшому потеплінню (Мелешко В. П., Катцов В. М., Кароль І. Л. Опасный соблазн. Воздействие на климат в борьбе с глобальным потеплением // «Экология и жизнь» № 2, 2010 <http://elementy.ru/lib/430976>). Проте доки немає строгих наукових доказів існування причинно-наслідкового зв'язку між цими явищами (Арутюнов В. Призрак парниковый бродит по Европе Выбор экстратегии в потемках Киотского протокола <http://www.promved.ru/>).

Однак діючи у відповідності з принципом попередження, світове співтовариство здійснило безпрецедентні кроки з метою охорони кліматичної системи Землі – були прийняті Рамкова Конвенція зі зміни клімату та Кіотський протокол до неї. Ми вважаємо, що такі масштабні міжнародні програми дій повинні мати обґрунтовану наукову основу. Якщо керуватися лише припущеннями, це призведе до повної невідєдатності такого роду заходів, поглиблення протиріч між розвинутими країнами і такими, що розвиваються, значним фінансовим витратам, які до того ж будуть марними. Сьогодні, величини скорочення викидів парникових газів, передбачені Кіотським протоколом виявилися неефективними. Незважаючи на те, що більшість розвинених країн світу включилися у боротьбу зі змінами клімату ціль стабілізації клімату на планеті за перший період його дії (2004–2012р. р.) не була досягнута. Сьогодні світове співтовариство намагається вирішити проблему, підписати нові домовленості, однак попри всі зусилля і кліматичний саміт у Копенгагені у 2009 р., і кліматична конференція в Канкуні 2010р виявилися провальними, а підсумки кліматичної конференції 2012р. в Дурбані є неоднозначними. Було вирішено продовжити термін дії Киотського протоколу як мінімум до 2017г. (точна дата не була визначена), а до 1 травня 2012 р. країни протоколу зобов'язалися визначити величини скорочення випуску парникових газів на другий період його дії. Такі країни як Канада, США, Росія, Японія відмовилися від участі в Протоколі, тому лише 15 % викидів охоплюються Протоколом. Учасники конференції прийняли дорожню карту по підготовці нової міжнародної угоди про попередження зміни клімату, яка має бути розроблена в 2015 р. і введена в дію до 2020 р. (<http://unfccc.int/2860.php>).

В таких умовах, лідером боротьби зі змінами клімату виступає Європейський Союз, який розробив найбільш дійову систему правового регулювання клімату. Але, зобов'язання, прийняті ЄС, можуть стати тяжким тягарем для економіки, особливо в умовах глобальної кризи. Адже, у Дурбані не було сформульоване жодних рекомендацій відносно підвищення ефективності існуючих механізмів зниження викидів парникових газів, або щодо запровадження нових.

Найефективнішими механізмами скорочення викидів є ринкові механізми. Вуглецеві квоти створюють ринок парникових газів, оскільки надають забрудненню повітря грошову вартість. Підприємствам вигідно фіксувати скорочення викидів, отримані при модернізації виробництва. Це по-перше в значній мірі компенсує вкладені кошти. По-друге, створюються конкурентні переваги при виході на ринки за рахунок додаткових знижок на ціну своєї продукції при реалізації вуглецевих квот. По-третє, здійснюється стимулювання модернізації виробництва, наукових розробок, впровадження нових, ефективніших технологій. У європейській системі торгівлі одиницями викидів (EU ETS) беруть участь всі держави – члени ЄС. Для цілей торгівлі одна квота на обмеження викидів еквівалентна 1 тонні викидів CO₂. Ці квоти надходять у продаж на європейському або на міжнародному ринку за ринковою ціною. Це дозволяє перерозподіляти квоти між різними країнами та між емітентами. Кожна така міжнародна операція затверджується органами РКЗК ООН. Передача прав власності усередині Європейського Союзу затверджується Європейською Комісією. Існують такі типи вуглецевих квот: EUA – European Union Allowances (квоти Європейського Союзу) видаються безкоштовно ЄС, для використання в рамках Схеми торгівлі викидами (Emission Trading Scheme, EU ETS). Друга стадія ETS почалася 1 січня 2008 р. і закінчиться 31 грудня 2012 р. Всі EUA другої стадії мають бути використані протягом цього періоду; CER – Certified Emission Reductions (сертифіковані квоти на обмеження викидів) видаються органами РКЗК ООН для цілей істотного зменшення викидів парникових газів в проектах Механізму Чистого Розвитку (МЧР) відповідно до ст. 12 Киотського протоколу; ERU – Emission Reduction Units (одиниці зменшення викидів).

На відміну від європейського законодавства в Україні відсутня законодавча база торгівлі квотами. Тому дуже важливо розробити та ввести в дію нормативно-правовий акт, який створить підґрунтя для впровадження механізму торгівлі квотами на викиди ПГ. Такий нормативний акт має бути гармонізованим з законодавством ЄС. На сьогодні розроблений проект Закону Про регулювання об'ємів антропогенних викидів та поглинання парникових газів (<http://search.ligazakon.ua>), який ставить мету створення національної системи оцінки антропогенних викидів та поглинання парникових газів, тобто системи спостереження, збирання, оброблення, передачі і збереження інформації, необхідної для оцінки антропогенних викидів та поглинання парникових газів. На жаль, проект закону не є послідовним і не передбачає створення кліматичної біржі. Передача та отримання одиниць встановленої кількості ПГ здійснюється за заявкою юридичної особи або фізичної особи-підприємця центральним органом виконавчої влади з питань виконання вимог РКЗК та впровадження механізмів Киотського протоколу.

Делінський О. А.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ: СПЕЦИФІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Найважливішим фактором життя стають групи юридичних осіб, які підпорядковують собі цілі галузі економіки в різних країнах. Дане явище отримало назву «багато-національні (транснаціональні) корпорації» (далі ТНК). При цьому з економічної точки зору вони являють собою єдине ціле, тоді як право визнає за кожним суб'єктом, який входить до структури групи, юридичну самостійність. Таке оформлення економічних реалій правовим регулюванням також породжує велику кількість проблем, що вимагають як найшвидшого вирішення. Ці проблеми виступають у якості своєрідної перевірки в сучасних реаліях ефективності і пристосованості тих чи інших правових засобів до регулювання проблем статусу комерційних організацій, які діють за межами національної держави.

У юридичній літературі не вироблено єдиних підходів до природи феномена ТНК. Окремі теорії, запропоновані різними авторами, підкреслюють ті чи інші аспекти в діяльності ТНК, не претендуючи на повномасштабне охоплення всієї картини дійсності. Наявні спроби синтезу різних наукових концепцій поки не можна назвати до кінця стрункими і позбавленими внутрішніх протиріч. Усе це ускладнює дослідження і без того складної проблеми правового регулювання діяльності ТНК.

З приводу правосуб'єктності ТНК існує безліч різних концепцій. Однією з найбільш поширених є теорія транснаціонального права, розроблена американським проф. Ф. Джессепом. Відповідно до цієї теорії, під транснаціональним правом розуміється сукупність норм, що регулюють дії або події, що виходять за межі національних кордонів, – відносини міжнародного характеру, які не підпадають під дію ні міжнародного, ні внутрішнього права, або не повністю охоплені ними, тобто транснаціональне право, на думку Ф. Джессепа, є окремою правовою системою, а ТНК – її головними центральними суб'єктами (Тункин Г. И. Международное право: наследство XX века. 1994. – С. 7). Схожу концепцію сформував британський проф. Б. Ченг, що отримала назву «міжнародного корпоративного права». На відміну від концепції «транснаціонального права», концепція «міжнародного корпоративного права» виділяється в якості окремої спеціальної правової системи, що складається з договорів, які ставляться поза дією національних норм, але підпорядковуються нормам міжнародного права. Тому ТНК є суб'єктами і міжнародного права (Тункин Г. И. Международное право: наследство XX века. 1994. – С. 18).

Повноправними суб'єктами міжнародного економічного права, а, отже, і міжнародного, ТНК вважають зарубіжні вчені Р. Мейсон, Р. Міллер, Д. Уейгель, А. Тофлер. Ці вчені вважають, що система національних держав витісняється світом ТНК, що вимагає нових політичних рамок.

Проте в даний час більшість юристів-міжнародників: І.І. Лукашук, С. В. Черниченко, В. А. Романов, Ю. М. Колосов, В.І. Кузнецов і ін так чи інакше, заперечують між-

народну правосуб'єктність ТНК. Тим не менш, збільшення ролі ТНК в міжнародних відносинах, проблематика, що виникла у зв'язку з їх діяльністю в сучасному світі, а також різні практичні передумови для визначення їх статусу в майбутньому не викликають сумнівів у необхідності вироблення якогось комплексного підходу щодо статусу ТНК, якщо не зараз, то в найближчому майбутньому.

З початку ХХ ст. багато економістів-міжнародники і політологи вивчали проблеми розвитку міжнародних монополій, причому для більшості авторів ключовими були дві проблеми: як утворюються і розвиваються фірми з міжнародним характером інтересів і відповідно операцій, який спектр наслідків діяльності таких господарських утворень для економіки, політики, соціально-політичного життя країн, яких це прямо або побічно стосується. Питання про правосуб'єктності ТНК стає піднімається лише після становлення ТНК як мережі глобальної, яка претендує не тільки на економічну домінанту, а й на політичне (вже не тіньове, як раніше) лідерство.

На наш погляд, суто політичний підхід до визначення ТНК був би справедливий в середині ХХ ст., проте сучасні тенденції функціонування ТНК внесли свою лепту у формування даної категорії. Тому можна зробити висновок про необхідність присутності економічної складової у визначенні статусу категорії «транснаціональна корпорація» в міжнародному праві.

Таким чином, ТНК мають риси міжнародної правосуб'єктності, активно залучені в міжнародні публічні відносини, але потребують договірної закріплення в якості суб'єкта МПП – таким актом міг би стати Кодекс поведінки ТНК, розроблений Комісією з ТНК при ООН в 1975 році. Проте Кодекс поведінки ТНК не містить відповіді на головне питання, про їх міжнародну правосуб'єктність, можливо, виходячи з політичних міркувань, оскільки в період роботи комісії (70-е – 80-ті рр.) наділення ТНК повної міжнародної правосуб'єктністю викликало б широкий резонанс у світовому співтоваристві, оскільки екстенсивний розвиток ТНК і зосередження в їх руках не тільки економічної, але й (після визнання *de jure* їхньої міжнародної правосуб'єктності) політичної могутності – факт сам по собі не однозначний, що вимагає дуже ретельного зважування всіх «за» і «проти».

Саме ж відношення міжнародного економічного права як галузі або до публічного, або до приватного права викликає активні дискусії у юристів-міжнародників. Не вдаючись в суть полемічних дискусій, на наш погляд, МЕР – галузь швидше публічного, ніж приватного права, зважаючи на її об'єктивний вихід за межі приватноправових питань регулювання. Аналогічно МЕР, питання про правосуб'єктності ТНК є на сьогоднішній день гостро дискусійним. Ми вважаємо, що правосуб'єктність ТНК в даний час носить сумішний характер, з юридично закріпленими і тому поки що з притаманними рисами як суб'єкта міжнародного приватного права, але все поступово зростаючими передумовами становлення якісних рис суб'єкта МПП.

Безумовним аргументом на користь становлення міжнародної правосуб'єктності ТНК як суб'єкта публічного права є все зростаюча глобалізація світових процесів, що вимагає вироблення комплексних підходів до складних питань, що зачіпають інтереси і вимагає спільної участі всього світового співтовариства.

Ясно одне, на сьогоднішній день, все активніше назріває необхідність вирішення питання про правосуб'єктності ТНК, їх включення в ряди суб'єктів МПП, нехай не повноправних – з обмеженою міжнародною правосуб'єктністю, але, тим не менш, маючи чітко визначений міжнародний статус.

Ми вважаємо, що ігнорувати тенденції щодо становлення статусу ТНК як суб'єкта не тільки міжнародного приватного, а й міжнародного публічного права, світове співтовариство не може, маючи на увазі вже сформовані передумови та незворотні процеси становлення міжнародної правосуб'єктності ТНК на практиці. Зовсім інше питання, якою буде її обсяг і інші якісні характеристики, але, як нам здається, від чіткої і універсальної регламентації правосуб'єктності ТНК міжнародне співтовариство тільки б виграло, вирішивши багато своїх проблем.

Кривцова И. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кандидат юридических наук, доцент кафедры права Европейского Союза и
сравнительного правоведения*

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ: ПОИСК ЕВРОПЕЙСКИХ СТАНДАРТОВ

Неоднократно поиск ориентиров функционирования судебной системы Украины осуществлялся в плоскости иностранного судоустройства и судопроизводства, что было вызвано желанием разрешить проблему неудовлетворительного состояния собственной судебной системы путем заимствования зарубежного опыта, при этом плоскости признанных на международном и европейском уровнях норм-принципов, норм-рекомендаций и т. д. не уделялось достаточно внимания. Тогда как выявление образца функционирования судебной системы возможно не в результате сравнительного исследования моделей судебных систем, существующих в рамках разных государств, поскольку обнаружить единство в плюрализме «национальных версий» разрешения этого вопроса практически невозможно, а в результате анализа международных (европейских) актов, закрепляющих основополагающие принципы правосудия. Актуальность поиска стандартов функционирования судебной системы усиливается в свете принятия Концепции усовершенствования судопроизводства для утверждения справедливого суда в Украине согласно европейским стандартам, утвержденной Указом Президента Украины № 361/2006 от 10 мая 2006 г.

Под «стандартом» (от англ. standard – норма, образец, эталон) понимается комплекс норм, правил, требований, принимаемые за исходные для сопоставления с ними др. подобных объектов.

Проанализировав международные (европейские) нормы общего и специализированного характера, остановимся на одном из стандартов в области отправления правосудия в отношении – доступа к правосудию, который раскрывается благодаря палитре основных черт (характеристик) и принципов:

– *априорность обращения за судебной защитой* в случае нарушения прав и свобод, так «...каждый в случае спора о его гражданских правах и обязанностях или при предъявлении ему любого уголовного обвинения имеет право на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона» (Ст. 6 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. – далее ЕКПЧ);

– *законность создания и функционирования судебных органов* предполагает, что «...каждый человек имеет право на судебное разбирательство в обычных судах или трибуналах, применяющих установленные юридические процедуры. Не должно создаваться трибуналов, не применяющих установленных должным образом юридических процедур, в целях подмены компетенции обычных судов или судебных органов...» (П. 5 Основных принципов, касающихся независимости судебных органов, одобренные резолюциями Генеральной Ассамблеи ООН 40/32 от 29 ноября 1985 года и 40/146 от 13 декабря 1985 года);

– *преодоление языкового барьера на пути обращения в суд* за защитой своих прав и свобод, поскольку каждый человек имеет право «...пользоваться бесплатной помощью переводчика, если он не понимает языка, используемого в суде, или не говорит на этом языке...» (Ст. 6 ЕКПЧ);

– *оказание юридической или любых других форм помощи* всем судебным инстанциям (гражданским, уголовным, коммерческим, административным, общественным и т. д.) и населению с целью содействия эффективного доступа последнего к судам (П. 3 Рекомендация Комитета Министров СЕ № R (93) 1 от 8 января 1993 г. «Об эффективном доступе к закону и к правосудию для малоимущих групп населения»);

– *информированность* общественности о месте нахождения и компетенции судов, а также о порядке обращения в суд или же защиты своих интересов в судебном разбирательстве (Рекомендация Комитета Министров СЕ № R (81) 7 от 14 мая 1981 года «О мерах, облегчающих доступ к правосудию»);

– *принцип упрощения* заключается в (а) не перезагрузке судебного процесса участниками, так например, экспертами, адвокатами; (б) облегчении или поощрении, где это уместно, примирения сторон или мужественного урегулирования спора до принятия его к производству или же в ходе разбирательства; (в) простоте процессуальных действий, в ясности используемого языка; (г) сокращении системы судебных расходов, в случае если они являются явным препятствием для доступа к правосудию, обоснованности размеров судебных издержек в зависимости от рассматриваемого дела и установлении контроля за размером гонораров адвокатов и экспертов; (д) сокращении процесса судопроизводства, то есть необходимо избегать ненужных судебных заседаний и ограничивать право обжалования для споров по исковым требованиям на незначительную сумму; (е) в обеспечении судебного разбирательства по делам семейного права быстрым, недорогим и уважающим личностный характер рассмотрением (Рекомендация Комитета Министров СЕ № R (81) 7 от 14 мая 1981 года «О мерах, облегчающих доступ к правосудию»);

– *принцип ускорения разбирательства* заключается в максимальном сокращении сроков вынесения решений (что предполагает отмену устаревших и не имеющих практического значения процедур, предоставление судам персонала, облегчающего их

эффективную работу и разрабатывающего механизмы, позволяющие контролировать ход разбирательства с самого его начала), в исключении возможности использования права обжалования недобросовестно или для получения отсрочки (Рекомендация Комитета Министров СЕ № R (81) 7 от 14 мая 1981 года «О мерах, облегчающих доступ к правосудию», Резолюция Комитета Министров СЕ 12/2002 от 18 сентября 2002 г. «Учреждение Европейской комиссии по эффективности правосудия»).

В работе рассмотрен лишь один из основных европейских стандартов отправления правосудия, и, безусловно, ошибочно полагать, что его выделением перечень европейских стандартов судопроизводства ограничится, поскольку к последним также можно отнести и стандарты в отношении оказания правовой помощи, приоритета внесудебных методов разрешения конфликтов, оперативности судопроизводства, возмещения вреда и обжалования судебных решений и т. д.

Скрынник О. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кандидат юридических наук, ассистент кафедры права Европейского Союза
и сравнительного правоведения*

МОДЕЛЬ «ПЕРЕХОДА ВЫМОРОЧНОГО ИМУЩЕСТВА В СОБСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВА» ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН И УКРАИНЫ

При анализе наследственных отношений часто возникает вопрос о том, кто следует имуществу в случае, если нет наследников по закону и завещанию. Ответ на этот вопрос в западном праве однозначен – наследственное имущество по праву наследования переходит к государству. При этом в германской и романской наследственных системах модель «перехода выморочного имущества в собственность государства» отличается. При этом в Германии и Швейцарии государство наследует имущество, и, следовательно, принимает на себя обязанности наследодателя, например, долги. Так, согласно § 1936 Германского Гражданского Уложения, если на момент открытия наследства не будет налицо ни родственников, ни супруга наследодателя, то наследником по закону является казна федеральной земли, где наследодатель проживал на момент смерти. Если наследодатель проживал в нескольких федеральных землях, то наследство распределяется поровну и передается в казну этих земель. Если наследодатель являлся немцем, но не был гражданином ни одной из федеральных земель, то наследство переходит в федеральную казну. В соответствии со ст. 466 Швейцарского гражданского Уложения, если после наследодателя не останется лиц, имеющих право наследования, то наследство, с сохранением за прадедом и прабабукой и за братьями и сестрами деда и бабки прав пользования, поступает в кантон, в котором наследодатель имел последнее местожительство, или в общину, которая по законодательству этого кантона имеет право наследования.

Модель «перехода выморочного имущества в собственность государства» по праву наследования, наблюдаемая как в Германии, так в Швейцарии и в Испании, предпо-

лагает определение наследования как универсального правопреемства. В данном случае имеет место ответственность государства по долгам наследодателя, поскольку приобретение имущества по праву наследования – это производный способ перехода права собственности (Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник. / Васильев Е. А., Зайцева В. В., Костин А. А. и др. 1993. – С. 544-545).

Иная ситуация наблюдается во Франции, где имущество переходит к государству как бесхозяйное, со всеми вытекающими отсюда последствиями. Согласно ст. 539 Гражданского кодекса Франции все имущества, никем не освоенные и бесхозяйные, а равно имущества лиц, умерших без наследников, или наследства которых покинуты, – принадлежат к государственной собственности. В соответствии со ст. ст. 768-772, при отсутствии наследников наследство приобретает государство. Управление государственными имуществами, которое заявляет свое право на наследство, обязано требовать наложения печатей и производства описи в формах, предписанных для принятия наследства под условием составления описи. Управление государственными имуществами должно требовать ввода во владение у суда большой инстанции, в округе которого наследство открылось. Оно не обязано прибегать к услугам поверенного (адвоката); суд выносит решение по требованию через три месяца и сорок дней после опубликования и объявляет его в принятых формах после заслушивания прокурора Республики.

Модель «перехода выморочного имущества в собственность государства» как бесхозяйного имущества, преобладающая во Франции и Австрии, определяет приобретение имущества как бесхозяйного, обладающего первоначальным характером, а не производным, следовательно, выморочное имущество переходит к государству свободным от каких-либо обременения и долгов. Наследственные права государства здесь возникают по «праву оккупации» (Гражданское право: В 4 т. Т. 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права / Отв. ред. Е. А. Суханов. 2006. – С. 241).

Отношение к такой модели «выморочного имущества» в восточной традиции наследственного права, в том числе и права Украины, было отрицательное, что и обусловило доминирование модели «перехода выморочного имущества в собственность государства» по праву наследования. Так, по словам В. Н. Никольского оккупация (*occupatio*) в этом случае неприменима, поскольку «она по существу своему, как усвоение чего-либо посредством действия внешней силы, может иметь место только относительно так называемых телесных имуществ, как вещи движимые и недвижимые; имуществом же бестелесным, например, как обязательства, завладеть невозможно, ибо оккупация не дает никакого объективного основания для сохранения их в силе: кредиторы умершего потеряли бы свое право требовать от оккупанта исполнения по обязательству, должники освободились бы от платежа долгов умершего, ибо оккупант не заступает на место своего предшественника» (Никольский В. Н. Об основных моментах наследования. Сравнительное изложение. 1871. – С. 359-363).

Гражданский кодекс Украины также предусмотрел, что в случае отсутствия наследников по завещанию и по закону, отстранения их от права на наследование, не-принятия ими наследства, а также отказа от его принятия суд признает наследство выморочным по заявлению соответствующего органа местного самоуправления по мес-

ту открытия наследства. Заявление о признании наследства выморочным подается по истечении одного года со времени открытия наследства. Наследство, признанное судом выморочным, переходит в собственность территориальной громады по месту открытия наследства. Территориальная громада, ставшая собственником выморочного имущества, обязана удовлетворить требования кредиторов наследодателя (ст. 1277). Соответственно, здесь доминирует модель «перехода выморочного имущества в собственность государства» по праву наследования.

Власов В. Г.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін*

ТРАНСКОРДОННЕ ТА ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Концепція «Стійкого розвитку» на сьогодні є основою формування політики в країнах ЄС та інших країн сучасного світу. З метою формування стійкого розвитку країни виконують довгострокові цілі розвитку й концентруються на зваженому використанні природних ресурсів, формуванні споживчих звичок населення, застосуванні нових технологій і підвищенні соціальної згуртованості суспільства. Основна ідея стійкого розвитку полягає в тому, що економічне зростання і підвищення добробуту населення не повинні провадитися за рахунок майбутніх поколінь і суспільства. Всесвітні цілі стійкого розвитку були схвалені в 1992 році на минулій у Ріо-де-Жанейро всесвітній конференції ООН із проблем навколишнього середовища й розвитку, де також була затверджена всесвітня програма дій на XXI століття в сфері стійкого розвитку до 2030 року за назвою «Agenda 21».

Відповідно до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво територіальних співтовариств і влади (Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів / в редакції від 01-12-1995. – Щецин, Євро регіон Померанія) під транскордонним співробітництвом розуміються «будь-які погоджені дії, спрямовані на посилення й заохочення відносин між сусідніми територіальними співтовариствами й владою, що перебувають під юрисдикцією двох і більше країн-учасниць, а також укладання будь-яких угод і домовленостей, необхідних для досягнення вищевказаних цілей». Таким чином, підкреслюється роль регіональних (субнаціональних) одиниць, як основних учасників транскордонного співробітництва, здійснюваного під патронажем національної держави.

Прикордонна взаємодія, що опирається на регіональні й місцеві влади, стає важливим фактором, що сприяє не тільки стійкому господарському розвитку територій, але й стимулює зміцнення демократії на місцевому й регіональному рівнях, впровадження принципів субсидиарності у внутрішньодержавні відносини. Найчастіше транскордонне співробітництво допомагає також вирішувати окремі питання міждержавних відносин,

у тому числі такі, по яких важко або поки неможливо приймати рішення на більше високому рівні, зміцнювати історично сформовані зв'язки.

Для досягнення цілей сталого розвитку за допомогою транскордонного співробітництва Євросоюзом заохочується створення міждержавних органів різного рівня й формату, покликаних координувати транскордонне співробітництво. Особливо вітається створення єврорегіонів і транскордонних асоціацій місцевого самоврядування. На думку автора, єврорегіон – це своєрідний «зонтичний проект», у рамках якого реалізуються двосторонні й багатобічні конкретні галузеві проекти. У багатьох випадках учасники єврорегіонів вирішують завдання сталого розвитку локального характеру: водопостачання, міграція транскордонного населення, просторове планування й ін. На думку автора, доволі чітку вказівку на забезпечення сталого розвитку має визначення єврорегіонів Н. Мікули: «Єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади транскордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або не юридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування» (Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – С. 14-15).

Автор вважає, що доволі важко дати вичерпну оцінку результатів транскордонного співробітництва в Європі, оскільки багато транскордонних ініціатив усе ще перебувають у стадії реалізації. Однак досвід транскордонних асоціацій у країнах Бенілюксу та у регіонах на голандсько-німецькому, а також на німецько-польському кордонах, може служити певним зразком результативності цієї форми співробітництва. На підставі цього досвіду Д. Скотт відзначає (Скотт Дж. Стимулирование кооперации: могут ли еврорегіони стать мостами коммуникации / Дж. Скотт // Кочующие границы. Материали міжнародного семінара / ред. Бредникова О., Воронков В. – С. – Пб., 1999.), що найбільш успішним було співробітництво між суспільними агентствами, університетами й, меншою мірою, між неурядовими організаціями в прямих проектах з обмеженим фокусом у таких областях, як захист навколишнього середовища, транспортна інфраструктура, професійна освіта, культурна діяльність і співробітництво громадських організацій.

Але істотним є також і те, що для розвитку співробітництва в рамках єврорегіонів не потрібне прийняття спеціальної нормативно-правової бази на національному рівні. Легальна основа визначається чинними національними законодавствами і міждержавними угодами країн, чії адміністративно-територіальні одиниці є членами єврорегіонів. Це значно спрощує розвиток економічних, культурних, міжетнічних зв'язків між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав.

Транскордонне та міжнародне регіональне співробітництво, як показує проаналізований досвід, не зважаючи на певні свої недоліки, є тими механізмами, за допомогою яких країни ЄС вже досягли певних успіхів у напрямі реалізації завдань сталого розвитку. Більш того, обов'язковою передумовою регіонального розвитку і, зокрема, розвитку транскордонних регіонів, є їх функціонування на основі принципів сталого розвитку.

Хоменко О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства*

СИСТЕМА ПРАВА СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ: НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ

Систему права споживачів в Україні складають наступні елементи: загальна безпека продукції, нечесна комерційна практика, договірне право споживачів, послуги для споживачів. Співставляючи її зі змістом системи права споживачів ЄС, зазначимо, що у зовнішньому оформленні обох систем не має суттєвих відмінностей. Існують аналогічні групи правовідносин, правові категорії та поняття у рамках даного правового регулювання як в ЄС так і в Україні. Проте, порівняно із європейським досвідом спостерігаються розбіжності у тлумаченні та взагалі концепції захисту споживачів. Сутність європейської концепції зведено до специфічної системи правових регуляторів споживчих правовідносин, які у сукупності забезпечують одноманітне тлумачення самостійного права споживачів, за яким визнається публічно-правова природа. Як зазначає О. Гайдюлін, право ЄС, та права споживачів зокрема, мають переважно публічний характер (Гайдюлін О. Основні напрями «європеїзації» контрактного права та перспективи приєднання до неї України // Юридичний журнал. – 2008. – № 11. – С.64), що потребує уточнення у системі права України. У структурі права споживачів ЄС до норм права, що регулюють захист споживачів, відносять технічне нормування, регулювання послуг загального інтересу та власне захист економічних інтересів споживачів. В Україні ж – право споживачів обмежено останнім (це зроблено в силу прив'язки права споживачів здебільшого до Цивільного кодексу України та до сфери приватного права).

Крім того, вказана система регуляторів права споживачів ЄС у своїй структурі має чітку ієрархічну блокову форму: вертикально-правові та горизонтально-правові інструменти, що також має бути зкореговано у рамках національної системи права України. Вітчизняне право споживачів не має такої чіткої структурованості, воно розповсюджено у різних правових галузях та правових актах. Як зазначає Р. Ю. Ханик-Посполітак блоковість, точніше її відсутність у праві споживачів України, не може вважатися як недолік у системі права України, адже такий поділ відбувається тільки на наднаціональному рівні – ЄС, а у законодавстві держав-членів відсутній (Ханик-Посполітак Р. Ю. Правове регулювання захисту прав споживачів в Україні та ЄС: порівняльний аспект // Наукові записки. – Т. 26: Юридичні науки. – 2004. – С. 90).

Безпосереднім чинником відсутності системності та одноманітності права споживачів України є відмінність у підходах ЄС та України стосовно критерію правовідносин за участю споживачів.

Дефініція «споживач» в праві та політиці ЄС не має єдиного формулювання, у різних директивах, регламентах, де вживається термін «споживач», міститься власний орієнтир. Тим не менш, можна виокремити такі ознаки: фізична особа, яка укладає договір, як правило, не у комерційних та професійних цілях (виключенням є відносини з надання туристичних послуг, коли підприємець споживає туристичні послуги у бізнес-турі); осо-

ба, яка безпосередньо споживає продукт, що займає кінцеву сходинку у економічному процесі (наприклад, у Директиві про маркування алкогольної продукції).

У законодавстві України використане формулювання поняття «споживач» – близьке до того, що містить право ЄС (ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» у новій редакції від 1 грудня 2005 року (далі – Закон 2005 р.)), якому надано додаткове тлумачення у Рішенні КСУ № 15-пр/2011 від 10 листопада 2011 року за справою 1-26/2011, за яким поняття «споживач» поширюється і на правовідносини між кредитором та позичальником за договором про надання споживчого кредиту, як під час укладення та виконання такого договору. Проте, визначення у вітчизняному законодавстві, на нашу думку, є вужчим за дефініцію, що її використано у законодавстві ЄС. У порівнянні із формулюваннями Директив ЄС, не вимагається мета вступу споживача до правовідносин – особисті потреби. Також за Законом 2005 року на відміну від Директив ЄС, не передбачено його поширення на правовідносини з виготовлення товарів, виконання товарів та надання послуг на договірній стадії. Сутність європейського підходу до поняття споживач та споживчих правовідносин складається у тому, що його концепція поширюється на різноманітні правовідносини, у яких присутня нерівність сторін, та участь споживача у такому правовідношенні може лише припускатися, тому його дія поширюється на усіх осіб, які виступають у цілях, не пов'язаних із комерційною або професійною діяльністю, у тому числі на сферу якості продукції, переддоговірну стадію правовідносин та позадоговірні правовідносини.

Іще однією принциповою різницею між українським та європейським підходом є питання, чи відносити фінансові послуги до послуг у приватноправовому смислі. У ЄС таке питання суттєвої ролі не має. Зокрема, у рішенні за справою С-45/96, у рамках якого було пояснено коло послуг на які поширюється Директива 85/577 про продаж товарів поза договірними та офісними приміщеннями. У Директиві 85/577 використано формулювання: «договори, за якими торгівець постачає товари або послуги споживачу», яким не стільки підкреслюється, що її дія поширюється не тільки на торгівців, а робиться наголос на тому, що сфера дії Директиви не обмежена природою товарів або послуг, які мають постачатися або надані за договором. Єдине обмеження полягає у тому, що товари або послуги мають призначатися для особистого споживання. У вітчизняному праві такого тлумачення послуг, немає. Більш того, на відміну від європейського права, існує проблема чи визнавати у якості фінансового інвестора споживача. У споживчих Директивах ЄС, правовідносини поширюються на будь-які послуги банківського, фінансового, кредитного, страхового, особистого пенсійного, інвестиційного або розрахункового характеру. Іншими словами, законодавство ЄС виходить з того, що споживачі як послуг традиційних, так і споживачі послуг фінансових (у тому числі інвестори) є слабкою стороною, хоча приймають участь у правовідносинах різної природи. Право ЄС оперує критерієм нерівності сторін, на відміну від вітчизняного законодавства, де присутній критерій різної природи ринкових ризиків, а отже і правовідносин. Більш того, для права ЄС не є суттєвим юридична природа та зміст тих правовідносин, у яких виступає споживач, вони можуть бути будь-якими, головне – цілі, які він переслідує.

На нашу думку, вищеперераховані проблеми потребують уваги з боку законодавця та мають бути ураховані для засвідчення відповідності цього законодавства світовим

стандартам та у майбутньому полегшить процес входження України до спільного ринку ЄС. Більш того, доведення до кінця вже розпочатих реформ у сфері споживачів поставило б на якісно новий рівень право України та довело б його ефективність не тільки у внутрішньодержавному сенсі, а і засвідчило його фактичну сумісність з правом ЄС.

Колесник В. Ю.

*Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії та історії держави і права*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Концепція правового регулювання оптимальної екології покликана забезпечити цілеспрямовану побудову взаємодії людини і біосфери, яка не тільки не руйнує, але й сприяє їх взаємному сталому розвитку (Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. Кн. Вторая / В. И. Вернадский. – М.: Мысль, 1977. – С. 192).

Цей процес відбувається на двох рівнях: правового устрою національних екологічних систем і на рівні міжнародної співпраці.

Національний рівень розробки необхідний, оскільки територія і простір кожної держави, над якою вона має суверенітет, охоплює частину екосфери Землі, природно-антропогенний комплекс. Внесок кожної держави в становлення правових основ екологічної стратегії вимірюється тим, наскільки ефективно розв'язуються внутрішні аспекти глобальної екологічної проблеми і, якою мірою зовнішня політика, що нею проводиться, відповідає назрілим загальнолюдським потребам (Tolba M. Profiting for the environment/ M. Tolba. – Mazingira. – 1984. – vol. 8. – № 1. – P. 6). Однак не можливо вирішити усі екологічні проблеми виключно на національному рівні.

Таким чином, природно, що в системі міжнародних відносин з'явилася нова, природоохоронна функція, що вимагає розробки правових основ екологічної стратегії, які будуть спільними для держав світу.

Найінтенсивніше національне і міжнародно-правове регулювання охорони довкілля здійснюється на європейському континенті. Охорона навколишнього середовища – найактуальніша проблема європейського регіону. Не буде перебільшенням сказати, що Європа в наші дні є зоною екологічного лиха. Європейський Союз приділяє цій проблемі серйозну увагу, оскільки подальше економічне зростання і політичне згуртування держав-членів неможливі без урахування екологічного фактора (Право Європейського Союзу: учебник для вузов/ под. Ред. С. Ю. Кашкина. – 3-е изд., перераб. И доп. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – С. 843).

Довкілля відноситься до сфер спільної компетенції Союзу і держав-членів.

Захист навколишнього середовища – один із пріоритетів Співтовариства, разом з економічною інтеграцією. Це впливає з цілей і принципів Європейського Союзу, закріплених в Засновницьких договорах (ст. 191-193 ДФЕС).

Так, у відповідності із ч.1 ст.191 Договору про функціонування ЄС політика Союзу у сфері навколишнього середовища сприяє досягненню таких цілей:

- збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища;
- охорона здоров'я людей;
- передбачливе та раціональне використання природних ресурсів;
- сприяння на міжнародній арені заходам, спрямованим на вирішення регіональних або глобальних проблем навколишнього середовища, і, зокрема, боротьба зі зміною клімату.

Політика Союзу у сфері навколишнього середовища спрямована на досягнення високого рівня її охорони з урахуванням відмінності ситуацій у різних регіонах Союзу (Лісабонські консолідовані Договори про Європейський Союз і функціонування Європейського Союзу: Право Європейського союзу: підручник/ за ред. В.І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – С. 632).

Право навколишнього середовища Європейського Союзу являє собою сукупність норм права Союзу, що регулюють специфічний комплекс відносин у природоохоронній сфері та в сфері природокористування, які через свій характер або свої масштаби роблять неможливим або неефективним подібне регулювання на рівні держав-членів Союзу, і спрямованих на підтримку сталого розвитку європейського регіону і забезпечення екологічних прав приватних осіб.

Екологічні проблеми є предметом турботи різних інститутів та органів Європейського Союзу. Досить часто Рада засідає у складі на рівні міністрів екології держав-членів. У структурі Європейського Парламенту функціонує постійний Комітет з питань навколишнього середовища, охорони здоров'я та захисту прав споживача. З метою сприяння Комісії у здійсненні відповідних повноважень в її структурі сформований Генеральний директорат XI, який займається питаннями навколишнього середовища. Велика кількість справ, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, розглядається Судом Європейського Союзу. Серед органів, які не є інститутами, найважливішу роль в реалізації екологічної політики ЄС відіграє Європейське агентство з навколишнього середовища – спеціальне екологічне установа ЄС (Право Європейського Союзу: учебник для вузів/ под. Ред. С. Ю. Кашкина. – 3-е изд., перераб. И доп. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт., 2010. – С. 844).

Проводячи аналіз екологічної політики ЄС, можна дійти висновку, що вона ґрунтується, насамперед, на принципах перестороги і превентивний дій. Правовий аспект екологічної політики містить основний принцип, при реалізації якого слід запобігати спричиненню шкоди довкіллю, а забруднювач має сплачувати. Охорона навколишнього середовища забезпечується за допомогою відповідних інструментів (засобів), які можна класифікувати:

— на адміністративно-правові засоби (планування в сфері навколишнього середовища, система врахування екологічної інформації, система моніторингу навколишнього середовища, проведення оцінки впливу на стан довкілля, комплексні природоохоронні дозволи, нормування в сфері довкілля);

— економіко-правові інструменти, які підрозділяються на добровільні (сертифікація в сфері довкілля, екологічний аудит, схема еко-менеджменту й аудиту ЄС, екологічне

страхування) й обов'язкові (екологічні платежі, схема торгівлі квотами на викиди парникових газів в ЄС);

— змішані правові засоби (стандартизація й фінансування в сфері охорони навколишнього середовища) (Мірошніченко О. П. Сучасні тенденції розвитку екологічної політики і прав ЄС та України: правові аспекти/ О. П. Мірошніченко// Європейські перспективи. – 2010. – № 2. – С. 53).

Отже, розвиток європейського екологічного права характеризується пошуком оптимальних підходів до вирішення складних проблем управління природними ресурсами та збереження природи.

A. Voloc

*MD, MPH, Master of Science in Law, Lecturer at General and Clinical Pharmacology
Department, Odessa Medical Institute of International Humanitarian University*

THE LEGAL PERSPECTIVE OF THE EVOLUTION OF THE CONSENT TO POSTHUMOUS ORGAN DONATION IN THE USA

The main legal provisions for organ transplant in Ukraine are contained in the Law of transplantation of organs and other anatomical materials of 1999 with amendments (The Gazette of the Verkhovna Rada of Ukraine (GVR), 1999, N 41, p.377). It regulates all types of transplantations to be performed in the country, including the type of donation and the consent that needs to be obtained. It is clear for the live organ donation that donors can be only the close relatives of the recipient, and obviously, informed consents for organ procurement and implantation are required from both the potential donor and the recipient, respectively. The life donation does not leave room for any variation of consent and the way it should be obtained. As opposed to it, the deceased organ donation is a situation when there are several options available – either the person has to express her consent or refusal to become a donor after death, or this consent or refusal may be expressed, but is not required, so that one of them is presumed. In Ukraine the law provides for presumed refusal of deceased organ and tissue donation, while the way the consent is obtained is not clearly detailed in the matter of how active should be the health care provider in requesting this consent, from whom should they request it, and who is eligible to give it. The Ukrainian legislative actors are still in the process of debating over this issue. Moreover, they have accepted the situation of deceased donation stagnation in the country over the last 5 years, and are focusing primarily on different types of instructions for life donation currently under civil discussion (Draft Order of the Ministry of Health of Ukraine «On approving the instructions for donation of homotransplants for transplantation from a live related donor», – 2011. http://moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20111014_0.html). In the situation when Ukraine is striving to find its way to promote deceased organ donation, the international experience should be taken into account. For this reason the U. S. experience is of particular interest to us, given the continuous evolution, amendment and coexistence of various transplant related federal and state legislations.

Legislation encouraging the postmortem donation of organs has developed mainly over the last 10-15 years. As scholars have noticed, at common law, people were prohibited from giving anyone authority over what should be done with their body parts after their death (McNeil, D. R., *The Constitutionality of «Presumed Consent» for Organ Donation*, Hamline J. Pub. L. & Pol'y p.343, 344p. – 1989). The premise for this prohibition was the fact that no one could have a property right in a dead body. As cited by McNeil, D. R., in the case *Williams v. Williams* it was held that «[...] there can be no property right in the dead body of a human being [...] a man cannot by will dispose of his dead body. If there can be no property in a dead body, it is impossible that by will or any other instrument the body can be disposed of.» However, the person's closest living relatives did enjoy a «quasi-property right» in the decedent's body immediately after death. This right was based on the belief that all individuals deserved a decent burial and that the family could best protect the interests of the deceased in this regard (Kurnit, M. N., *Organ Donation in the United States: Can We Learn From Successes Abroad?* 1994). As mentioned by Scott, R. in his paper, no significant amendments have been made to this law until the late 1940s when the viability of corneal transplants was accepted by the international medical community (Scott, R. *The body as property*. 1981). This recognized achievement in medical practice has prompted legislatures to change pertinent laws in order to reduce the barriers to cadaveric organ donation. In 1947, California's legislature passed session laws Chapter 125 and Chapter 126 which granted citizens the legal right to make posthumous donations of their entire bodies, or specified parts of them, to hospitals, universities, or «similar institutions.» These laws set no limits on the uses for which body parts could be utilized by these institutions. Thus, they implicitly permitted the removal of organs for transplantation. The laws protected the decedent by prohibiting his family from vetoing his wishes. The legislation also allowed the decedent to specify his desires in a will or other written instrument. In 1957, these statutes were amended to include eye, artery, and blood banks as well as «other therapeutic services» as permissible recipients. In 1968, a further amendment elaborated procedures for tissue procurement. After the first successful kidney transplant performed in the USA in 1954, and the growing success of transplant procedures during the late 1950s and 1960s, it became clear that the existing legislation governing organ donation was insufficient to procure the number of organs needed to satisfy the demand (Caplan, A. L. *Organ transplants: the costs of success*, *The Hastings Report*, p.23, 1983). By the mid-1960s the majority of states had some legislation regarding organ and tissue procurement, which varied significantly among states with regard to the following questions: who could authorize tissue removal and donation; who could receive such donations; what the allowable uses were for donated parts; the formalities regarding the giving and revocation of gifts; and the degree of liability to which doctors acting in good faith were subject (Scott, R. *The body as property*. p.71. – 1981). In 1965, the Commissioners of Uniform State Laws have created a subcommittee to study the issues concerning organ donation and make recommendations for a uniform law. It resulted in the approval of the Uniform Anatomical Gift Act (UAGA) in July 1968 at the National Conference of Commissioners, and later by the American Bar Association and the American Medical Association. Within five years the UAGA had been adopted in some form by all fifty states and the District of Columbia. In 1987 the UAGA was substantially amended (*Unif. Anatomical Gift Act*, § 3, 8A U. L. A. – 1987). In its pure form, the UAGA provides that any person older than eighteen years can make a gift, effective upon death, of all and any

part of her body. It further provides that when the deceased has not expressly made a gift or expressly objected to donation during her lifetime, the deceased's family members can make a gift of any or all parts of her body. The various family members are given the following priority for authorization: spouse, adult children, parents, adult siblings, guardians, any other person authorized or under obligation to dispose of the body (Unif. Anatomical Gift Act § 3, 8A U. L. A. – 1968). When the UAGA was amended in 1987, it added «a grandparent of the decedent» after siblings and eliminated the «any other person» designation (Erik S. Jaffe, «She's Got Bette Davis [s] Eyes»: Assessing the Nonconsensual Removal of Cadaver Organs Under the Takings and Due Process Clauses, 90 Colum. L. Rev. p.528, 530p. – 1990). The UAGA restricts gift recipients to hospitals, doctors, medical and dental schools, universities, organ and tissue banks, and any specified individual in need of a transplant. It specifies that gifts of bodies or parts are only to be used for transplants, therapy, research, education, and advancement of medical or dental science. In October 1984, Congress enacted the National Organ Transplant Act (NOTA) to create a more comprehensive network of organ donors and recipients and to raise public awareness of the need for human organs (Pub. L. 98-507, as amended by Pub. L. 100-607 and Pub. L 101-616. <http://optn.transplant.hrsa.gov/policiesAndBylaws/nota.asp>). NOTA established an organ procurement and transplant network, the United Network for Organ Sharing (UNOS) to oversee a national registry of potential donors and a waiting list of recipients. It prohibited commerce in human organs but provided financial assistance to organ procurement agencies (OPAs). It also established a task force on organ transplantation, directed by the secretary of Health and Human Services, to examine and report on the medical, ethical, legal, economic, and social barriers to organ donation. The Task Force report, published in 1986, advocated that state legislatures pass routine inquiry legislation. By this time several states had taken the initiative and already had enacted either required request or routine inquiry laws. The theory behind required request proved to be appealing to the populace. In 1985, Oregon was the first state to pass required request legislation (Virnig, B. A., Caplan, A. L. Required Request: What Difference Has It Made?, *Transplantation Proceedings* p.2155, 2155p. – 1992). New York and California followed suit that same year. By the end of the decade, forty-five states and the District of Columbia had passed some form of required request or routine inquiry legislation (Andersen, K. S., Fox, D. M., 1988). Required request laws vary greatly from state to state (Sipes, D., 1987). The strongest laws require hospitals to request donation and document the approval or refusal on the death certificate. The weaker laws merely require that hospitals develop protocols to ensure that families are apprised of their option to donate. State laws vary as to whether hospitals are required to inform of the option to donate, or actually request donation. The stricter laws mandate high degrees of hospital monitoring, protocol, and documentation and extensive involvement of state health departments. These laws generally permit fewer exceptions to the requirements. State laws also vary as to the scope of immunity and penalties imposed for noncompliance.

In conclusion it is worth emphasizing that the United States abandoned its system of encouraged voluntarism, a policy which placed the onus of donation solely on each citizen in the 1980s, and replaced it with systems of required request and routine inquiry. These latter systems require the health care industry to actively pursue organ donations. The effectiveness of these laws has not yet been conclusively determined. Moreover, many countries have also instituted

bold measures to reduce their organ shortages. They have abandoned their purely voluntary approaches to organ donation and have enacted presumed consent laws. These presumed consent systems place a burden only on individuals who are opposed to donating their organs at death. While the presumed consent systems differ in their scope, all of them have generated significant increases in organs procured. The apparent initial success these approaches have had in procuring organs abroad warrants consideration of such a plan for Ukraine.

Селезньов В.Є.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства*

РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини органічно вплетені в соціальну діяльність людей, їхні суспільні відносини, способи буття індивіда. Вони є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх вчинків і діяльності, запобігання протиріч, протиборства, конфліктів на основі поєднання свободи індивіда зі свободою інших людей, з нормальним функціонуванням суспільства і держави. Такі права, як право на життя, з гідність, недоторканість особи, свободу совісті, думок, переконань, автономію особистого життя, право на участь у політичних процесах, є необхідними умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві і повинні бути беззастережно визнані та охоронятися державами.

Важливе значення у побудові сучасної правової держави відіграє міждержавна співпраця в галузі захисту прав та свобод людини.

Сьогодні практично не існує у світі країн, які б при вирішенні політичних, економічних та інших проблем не вступали у відповідні відносини з іншими країнами світу та міжнародними організаціями. На фоні тенденції формування єдиних просторів спостерігається розширення міждержавного співробітництва. Проте цьому процесу суттєво заважає, серед інших факторів, існуюча різноманітність національних правових систем, їх нездатність швидкої адаптації з міжнародно-правовими нормами.

Проблемі європейської інтеграції присвячено велика кількість робіт більшості яких присвячено економічній та/або політичній інтеграції у Західній Європі, а також інституційному устрою європейських організацій. Недостатньо дослідженим є вплив ідей дотримання та захисту прав людини на процес європейської інтеграції.

Становлення та сучасний стан однієї з найефективніших систем захисту прав та свобод людини не був миттєвим він тривав довгий час впродовж еволюції людської цивілізації та свідомості.

Відносини європейських держав протягом всієї історії характеризувалися рядом особливостей. По-перше, деякі європейські народи входили до складу Римської імперії, що не могло не позначитися на їх більш-менш загальному підході до вирішення міжнародних проблем. Держави, що утворилися на території колишньої Римської імперії,

не могли не перейняти досвід імперії у вирішенні тих чи інших міжнародних питань на основі відповідних міжнародно-правових норм. По-друге, спільність релігійних поглядів була об'єднуючою духовною силою, оскільки християнство було домінуючою релігією в Європі. По-третє, рецепція римського права, що відбулася в Середні віки, привела до вироблення єдиних правових ідей, які визначали діяльність держав на міжнародній арені і сприяли виникненню та розвитку європейського права.

Ідея об'єднання Європи існує з часів Римської імперії, але тоді вона розумілася як «об'єднання через війну», у вигляді різного роду авторитарних, експансіоністських і тоталітарних проєктів; іноді ці проєкти на якийсь час втілювалися, але незмінно закінчувалися крахом.

Останні з цих «концепцій» показали необхідність пошуку таких форм європейської інтеграції, які були б засновані на принципах не насильства, плюралістичній демократії, верховенства права і поваги прав людини, а в широкому сенсі – на принципі гуманізму.

Однією з перших основ гуманістичного та пацифістського тлумачення ідей європейської єдності стало християнство.

Ідеї про єдину Європу з початку свого розвитку розвивалися також і в руслі європейської філософії, так на долю європейської філософії об'єктивно випало завдання активної участі в консолідації держав європейського континенту, в розробці загальноєвропейських цінностей.

Проте, в роботах видатних філософів XVII ст., Гегеля та Канта де висвітлювалися проблеми єдності людства, на перший ряд висувалися не європейські, а загальнолюдські світові проблеми: загальні права та свободи людини, становлення правового порядку, формування громадянського суспільства та інші. Європейські проблеми, безумовно, також мали місце, але в філософії, вони не висвітлювалися, а тим більше не домінували. Все це відповідало фундаментальному ціннісному принципу: єднання Європи (чи іншого континенту або групи держав) повинне слугувати інтеграції усього людства, бути частиною діючого глобального процесу.

Сучасні ідеї формування єдиного європейського об'єднання почали формуватися в XX ст.

Першим кроком, яким було визнано необхідність «підтримки міжнародного миру та безпеки» на регіональному рівні, стало прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 році. Глава VIII Статуту свідчить, що Організація Об'єднаних Націй підтримує розвиток регіонального права, яке підтримує міжнародний мир та безпеку в тому числі і в Європі.

Захист прав людини здійснюється, окрім європейських інституцій, численними органами, що входять в структуру ООН і експертними комісіями, створеними згідно спеціалізованим договорам, присвяченим правам людини. Згідно статуту ООН діяльність по захисту прав людини здійснюється, головним чином, Радою Безпеки, Генеральною Асамблеєю, Радою з прав людини, Економічною і Соціальною Радою, Підкомісією по заохоченню і захисту прав людини, Комісією із статусу жінок і Комісією з попередження злочинів і кримінального правосуддя та іншими інститутами.

Чистякова Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права ЄС та порівняльного правознавства*

ДІАХРОННИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ОСНОВІ СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ

Аналіз різноманітних правових конструкцій за допомогою семіотичного підходу дозволяє всесторонньо вивчити їх не тільки в сьогоденні, але й в історичній ретроспективі. З використанням даного підходу можна чітко простежити процес розвитку конкретного правового знаку, проаналізувавши зміну його означачою чи означеною частини в часі. При цьому важливу роль відіграє діахронний порівняльно-правовий аналіз, який дозволяє зосередитись не на самому об'єкті, а на процесі його розвитку, вивчаючи послідовність станів, що проходить об'єкт (Рожкова Л. П. О принципах типології государства и права // Правоведение. – 1975. – № 2. – С. 34).

Вивчення права в його динамічному розвитку, погляд на нього як на феномен, що змінюється дозволяє досліджувати часові й тим самим причинно-наслідкові зв'язки в праві. Діахронний підхід, проте, неправомірно ототожнювати тільки з відтворенням історії права упродовж певного часу, з порівняно-історичним правознавством; предметом діахронного аналізу є будь-які зміни і між часові зв'язки в праві, для виявлення, наприклад, вмотивованості правової знакової одиниці.

Засновник семіотики Ф. де Соссюр, який докладно висвітлив синхронні та діахронні аспекти пізнання знаків, зазначав, що в будь-якій науці, в тому числі й у правовій, можливо виділити дві осі, по яких розташовуються об'єкти, що входять в їх компетенцію:

1) вісь одночасності, яка характеризує взаємозв'язки між явищами, що співіснують, де виключено всяке втручання часу;

2) вісь послідовності, на якій ніколи не можна розглядати більше однієї речі відразу і по якій розташовуються усі явища першої осі з усіма їх змінами (Соссюр Ф. Курс общей лингвистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sbiblio.com/biblio/archive/sossur_kurs/?search=%f1%ee%f1%f1%fe%f0#st).

Тобто завжди можливе як синхронне вивчення права та його знаків, так і діахронне, при чому вони не є взаємовиключними. Слід, далі, відмітити, що чим складніше і більш чітко організована система знаків, тим більша необхідність, саме внаслідок складності цієї системи, вивчати її послідовно, по обох осях.

Практично діахронний аналіз зводиться до трьох основних варіантів (Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sbiblio.com/biblio/archive/kovalchuk_metodi/03.aspx?search=%e4%e8%e0%f5%f0%ee%ed%ed%fb%e9#st). Перший з них виявляє в об'єктах такі характеристики їх процесів, як тривалість, частота різних подій, тривалість пауз між подіями і тому подібне. Це простий варіант аналізу, що дає уявлення про початковий стан об'єкта і його зовнішні характеристики. Другий варіант діахронного аналізу спрямований на розкриття внутрішньої часової будови об'єкта. Виділяються визначені стадії або фази в його розвитку, а також однотипні події, пов'язанні з його функціонуванням. Це – найбільш

широко поширений варіант діахронного аналізу. Третій варіант діахронного аналізу полягає у виявленні динаміки окремих знакових систем або їх сукупності на тлі розвитку ширшої системи, по відношенню до якої досліджувана система виступає як підсистема. Таким буде, наприклад, аналіз розвитку громадянського суспільства залежно від соціально-економічного розвитку. Це найбільш складний вид діахронного аналізу в його динамічному варіанті. Здійснення цього аналізу спирається на два перші варіанти і вимагає динамічних даних про системи, що вивчаються. Труднощі, обумовлені формуванням таких даних, і складнощі аналізу динамічних рядів показників обмежують можливості практичного застосування цього аналізу в порівняльно-правових дослідженнях.

Саме на засадах діахронного порівняння в сучасній російській юридичній науці формується школа хронодискретного моногеографічного порівняльного правознавства, яка на відміну від традиційного порівняльного правознавства об'єктом дослідження вибирає не аналогічні правові інститути, які мають місце в різних державах в один час, а правові інститути, які мали місце в дореволюційній Росії та відродженні в Російській Федерації за умови відсутності між ними прямої спадковості (наприклад, історія суду присяжних). Об'єктом хронодискретного моногеографічного порівняльного правознавства не є виключно російські правові та державні інститути. В історії багатьох країн, в тому числі і України, мали місце певні події (революції, реформи, війни, встановлення певного політичного режиму і т. д.), які зробили їх історію дискретною, тим самим створюючи ґрунт для наукового пошуку школи хронодискретного моногеографічного порівняльного правознавства (Демичев А. А. *Методологические принципы научной школы хронодискретного моногеографического сравнительного правоведения* // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права: Право. Економіка. Управління. 2002 – 2009. – Вип. 2. – С. 7, 9, 10). Таким чином, в рамках цього наукового напрямку порівняльного правознавства діахронно вивчаються правові знаки, які в процесі свого функціонування в межах однієї правової системи не функціонували протягом певного часу, дослідження можуть базуватись на відслідкуванні змін, що відбулися в цих знаках, при чому одразу в двох частинах – означуючій та означаемій.

Діахронні дослідження, що дають уявлення про еволюцію змісту того або іншого правового знаку, є важливою умовою розуміння суті знаку, оскільки зазвичай норми й інститути сучасного права несуть на собі відбиток минулого. Справедливість такого твердження особливо очевидна для правових систем, що розвиваються протягом століть еволюційно, без корінних ломок і революцій, де деякі правові норми діють століттями. Порівняльно-діахронний аналіз не обмежується з'ясуванням минулого ходу розвитку правових знаків, але служить засобом для вивчення діючого права, а також для визначення майбутнього правової системи. Аналіз правових систем та знаків в часі дає можливість виявити тенденції їх розвитку, створити науковий прогноз (Черданцев А. Ф. *Теория государства и права: Учебник для вузов.* – М.: Юрайт, 2000. – С. 392), що є вельми важливим для сучасних порівняльно-правових досліджень, адже визначення векторів можливого подальшого розвитку правових систем та їх складових елементів, дозволить більш точно охарактеризувати правову карту світу.

Козловская З. – О. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры права Европейского Союза
и сравнительного правоведения*

РОЛЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ

Актуальность данной темы заключается в том, что человек, его права и свободы во многих странах мира, в том числе и в Украине, провозглашаются наивысшей социальной ценностью, определяют содержание и направленность деятельности государства, и лишь в судебном порядке человек может защитить свои права и интересы. И никто, как юридическая элита, не сможет помочь в полной мере воспользоваться своими существующими правами и защитить нарушенные интересы.

При этом, центральными вопросами государственного процесса в Украине, как известно, является становление новых политических структур и новой системы экономических и социальных отношений. Конечная цель этих процессов – создать максимально благоприятные условия для самореализации личности каждого гражданина, обеспечить ему соответствующий цивилизованный уровень свободы, реализации личного потенциала, ускорить формирование демократического, гражданского общества.

Права человека являются непосредственно действующим правом и могут изменяться «*contra legem*» (вопреки закону), если данный закон им противоречит. Фундаментальные права человека представляют общецивилизационную, общекультурную ценность, а потому давно стали объектом международно-правовой регуляции.

Вследствие развития права в последние несколько десятилетий, нормы в области прав человека перестали быть «вспомогательными» и стали областью права, которое имеет принципиальное значение для каждого и которое пронизывает все области законной деятельности – экономической и социальной, в публичном и частном праве. И особенно примечательным явлением последних лет стало также признание «всеобъемлющего значения норм в области прав человека» для корпораций и специалистов по правовым аспектам предпринимательской деятельности. И все-таки, не смотря на то, что влияние международного права в области прав человека неуклонно возрастает, его подлинный потенциал ещё не использован.

В использовании этого потенциала и в неизменном применении своих соответствующих полномочий для обеспечения верховенства права и соблюдения прав человека, заключается профессиональная обязанность судей, прокуроров и адвокатов во всём мире. Юридическая элита играет наиболее важную роль в применении национальных и международных норм в области прав человека. Их работа составляет главную опору в эффективной правовой защите прав человека, без которой благородные принципы защиты личности от злоупотреблений властью будут во многом или даже полностью лишены смысла.

Постепенное утверждение на международном уровне идеи о человеке как наивысшей социальной ценности, процесс развития международных стандартов по правам человека, повышения роли и значимости международных механизмов в их обеспечении дают возможность сделать вывод о формировании в современный период еще одного права человека – права на международную защиту.

Однако реальная возможность осуществления и защиты основных прав человека конкретным лицом обеспечивается в первую очередь юридическими механизмами того или иного государства. Другими словами, основными гарантами прав человека являются национальное законодательство и само государство, на территории которого проживает данное лицо.

Благодаря исполнению основных функций юридической элиты (правозащита и охрана порядка) обеспечивается обращение людей в суд с целью защиты своих прав и свобод, решения конфликтов и споров.

Правоохранительная деятельность – это деятельность по поддержанию законности в общегосударственных масштабах, которая предусматривает наличие совокупности предвиденных нормами права взаимосвязанных мероприятий по предупреждению возможных нарушений прав и свобод граждан, а также мероприятиям, которые способствуют нормальному процессу реализации гражданами своих конституционных прав, а правозащита – это деятельность, которая осуществляется в том случае, когда уже нарушены права и свободы гражданина или созданы преграды на пути осуществления субъектом своих прав.

Правозащитная функция юридической элиты в сфере административного судопроизводства находит свое проявление в применении мероприятий, направленных на принудительное относительно конкретного субъекта осуществление прав и свобод граждан или их возобновление, а также ликвидацию «спорности отношений», которые сложились в сфере реализации публичной власти (Карнарук А. Функції адміністративних судів в умовах адміністративно-правової реформи в Україні // Юридична Україна. – 2006. – № 5. – С.42-46.)

Необходимость увеличения процента представителей юридической элиты в составе правящей элиты государства велика, ведь именно государство (в соответствии со ст. 2 Международного пакта о гражданских и политических правах) обязано обеспечить каждого человека, если его права нарушены, эффективными средствами правовой защиты (Международный пакт о гражданских и политических правах (Нью-Йорк, 19 декабря 1966 г.) // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1976 г. – № 17(1831). Эффективность осуществления данного механизма напрямую зависит от профессионализма тех, кто его осуществляет. А истинными профессионалами в сфере права, и в частности в сфере обеспечения прав человека, являются представители юридической элиты.

Запорожченко А. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права Європейського союзу
та порівняльного правознавства*

СПЕЦИФИКА СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Любое научное исследование представляет собой вид познавательной деятельности, направленный на получение новых знаний, изучение теоретических (научных) и практических проблем с помощью методологического инструментария.

Сравнительно-правовые исследования – это одно из направлений научного исследования в целом и в этом качестве ему присущи все основные характеристики научного исследования. Но в месте с тем, сравнительно-правовые исследования имеют свою специфику, которая нашла свое отражения в его характеристиках. Даная проблематика является объемной и исходя из небольшого объема данной работы. Рассмотрим некоторые стороны данного рода исследований.

Для лучшего понимания смысла и особенностей сравнительно-правовых исследований остановимся на том, что представляет собой само сравнительное правоведения. Несмотря на длительность дискуссии о предмете и объекте сравнительного правоведения и множестве высказанных дефиниций, а может быть, именно благодаря их обилию, общепринятого определения сравнительно-правовой науки до сих пор не существует. Не претендуя на оригинальность, исходя из самого названия данной науки – сравнительное правоведение, видно, что данная наука охватывает все стороны «правовой жизни», но «данный охват» осуществляется под особым ракурсом – это систематическим использованием сравнительно-правового подхода, т. е. – путем сравнения.

Сравнительное правоведение – это наука о выявлении сходств и различий, общего, особенного и единичного в системных правовых образованиях (национальные, наднациональные и международная), а также их взаимовлиянии, взаимосвязях и взаимодействии путем систематического использования сравнительно-правового подхода.

Весьма важной особенностью данной науки является то, что полученное на ее основе новое научное знание (даже общетеоретического уровня), как правило, в большей или меньшей степени ориентировано на его использование при решении актуальных практических задач. Поэтому одним из важнейших критериев реальной ценности сравнительно-правового знания является уровень его востребованности правовой практикой. Есть основания утверждать, что сравнительно-правовые исследования носят весьма определенную управленческую ориентацию.

Главной характеристикой сравнительно-правовых исследований является то, что объектом данных исследований могут быть любые правовые явления, т. е. они направлены на изучения всего того, что входит в сферу правовой науки.

Следующая характеристика проявляется в том, что достижения других научных исследований в сфере права используются в сравнительно-правовых исследованиях как эмпирический материал.

Также эмпирическим материалом являются научные исследования компаративистских, социально-гуманитарных наук. Ведь для более правильного уяснения сущности правовых явлений необходимо их анализировать в неразрывной связи с правообразующими факторами (социальными, культурными, экономическими, историческими и прочими).

Исходя из этого, сравнительно-правовые исследования ссылаются на научные исследования, проводимые другими как правовыми, так и неправовыми науками. Хотя, это является не закономерностью, т. к. широк спектр сравнительно-правовых исследований, но, вышесказанное, можно принять за правило. Вследствие сравнения имеющегося материала, заключающим этапом является подитоживание итогов и дача оценки. А оценка – это полученное новое знание, которое не ограничивается пространственно-временным критерием. Основным барьером к получению нового научного знания является субъективизм, который искажает истинность данного знания.

Следующее, что необходимо учитывать: при проведении любого сравнительно-правового исследования является обзор, изучение особенностей изучаемых правовых систем в их реальном, целостном виде.

В современных условиях правовые системы не могут существовать изолированно друг без друга. Происходит постоянное взаимодействие и взаимовлияние между ними. Важным условием правовой жизни является самопонимание (понимание своей правовой системы), понимание других правопорядков, нахождение идентичности, осмысление сущности своей правовой системы путем соотношения ее с «чужой» правовой системой, достижение соглашения и взаимопонимание. Исходя из этого, следует следующее: проведение сравнительно-правовых исследований должно основываться на положениях герменевтики. Т. к. основной задачей данных исследований является пониманию и интерпретации исследуемых правовых явлений.

Следует подметить, что проведения сравнительно-правовых исследований способствуют сближению правовых систем.

Методологическая характеристика заключается в том, что данные исследования могут пользоваться очень широким спектром методологического инструментария, но при одном условии: сравнительно-правовой подход должен быть доминирующим и более эффективное использование данного подхода должно осуществляться в сочетании с другими подходами.

Таким образом, проанализировав специфические черты сравнительно-правового исследований, можно утверждать о том, что данные правовые исследования являются самостоятельной разновидностью научного исследования, обладающих комплексом индивидуальных черт.

Личман Ю. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирантка кафедры права Европейского Союза
и сравнительного правоведения*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ ЛИЦ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Базисом для адаптации норм национального законодательства Украины к нормам европейского права выступает сегодня Соглашение о партнерстве и сотрудничестве между ЕС и Украиной, подписанное 16 июня 1994 года, которое устанавливает правовые основы экономических и политических связей между ЕС и Украиной. Вместе с тем, в условиях реализации Украиной курса на евроинтеграцию с целью присоединения к внутреннему рынку ЕС и дальнейшего вступления в Европейский Союз и создания единого правового пространства, особенную актуальность приобретают вопросы, не отраженные в базовом Соглашении, связанные с распространением на Украину европейских принципов свободы передвижения лиц.

Свобода передвижения лиц – один из четырех основных принципов функционирования внутреннего рынка ЕС. Основные положения, касающиеся свободы передвижения лиц, заложены в учредительных договорах и в Директиве 2004/38 о свободе передвижения лиц. Директива раскрывает сущность фундаментального права граждан ЕС на свободное передвижение и устанавливает соответствующие ограничения этого права по соображениям общественного порядка, общественной безопасности или общественного здоровья. Такое право, бесспорно, является фундаментальным правом для каждого гражданина ЕС, так как позволяет свободно перемещаться и выбирать место жительства в соответствии с наилучшими условиями для жизни, а также предоставляет возможность выбора работы независимо от национальной принадлежности и изначального государства проживания. Свобода передвижения работников, как одна из составляющих свободы передвижения лиц, заключается в наличии у работника права принимать реально сделанные предложения работодателей, беспрепятственно перемещаться внутри ЕС в целях трудоустройства, оставаться на территории государства-члена ЕС, как в целях трудоустройства, так и после окончания трудовой деятельности (Право Европейского Союза. Учебник для вузов / Под ред. Кашкина С. Ю.– М.: Юрайт, 2010. – С. 467).

Благодаря развитию права Европейского Союза свобода передвижения стала доступна всем гражданам Союза, они получили возможность беспрепятственно передвигаться по территории всех государств-членов этого интеграционного образования. Особенностью развития свободы передвижения в европейском праве стал межгосударственный характер передвижения. Нормы о свободе передвижения, регулировавшие отношения на национальном уровне, нашли свое активное применение для граждан Европейского Союза в рамках «единого пространства свободы и безопасности и правосудия».

Развитие свободы передвижения граждан Европейского Союза и приравненных к ним лиц, связано, прежде всего, с интеграционными процессами и изменениями политики Союза в данной области. В целом наблюдается расширение круга субъектов, подпадающих под действие норм о свободе передвижения. Если изначально этот круг ограничивался экономически активными гражданами, то на сегодняшний день регулирование охватывает самые разнообразные категории, в т. ч. такие как зарегистрированное партнерство (Ризаева А. Р. Правовое обеспечение свободы передвижения трудящихся в Европейском Союзе // Конституционное и муниципальное право. 2006. № 4 – С. 33.).

Благодаря решениям Суда Европейского Союза пробелы в этой области правового регулирования постепенно устраняются по мере их выявления. При этом прецедентное право регулирует те вопросы, которые остались неосвещенными в первичных и вторичных нормативных источниках права Европейского Союза. Важной особенностью правового регулирования свободы передвижения граждан является индивидуализированный подход при сохранении общего единообразия и соблюдении принципов равенства и недискриминации. Учитываются интересы отдельных категорий граждан и групп людей. Правовое регулирование на уровне ЕС стремится к детальному рассмотрению каждой конкретной ситуации и учету интересов каждой конкретной личности.

В последние годы развитие свободы передвижения граждан и приравненных к ним лиц получило новый импульс в результате кодификации законодательства Европейского Союза в связи с принятием Директивы 2004/38/ЕС. Особо следует отметить отмену вида на жительство для граждан из другой страны-члена Союза и замену его более простой системой регистрации по месту проживания, введение права постоянного проживания, расширение объема понятия «член семьи» и дополнительные гарантии для подобных лиц, например, в случае распада брака с гражданином Союза (Бояр А. О. Проблеми та перспективи розвитку єдиного ринку Європейського Союзу // Науковий вісник Волинського університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 3. – С. 173).

Вместе с тем, при реализации свободы передвижения граждан в Европейском Союзе сохраняется ряд проблем. В частности, нужно отметить зависимость свободного передвижения и проживания от экономической составляющей. Особенно явно эта проблема проявилась после вступления в Союз государств Восточной Европы. В связи с экономической слабостью этих государств-членов повысилась миграция работников из этих менее благополучных стран в более благополучные. Как следствие можно отметить появление опасений работников принимающих государств-членов за сохранение своих рабочих мест.

Следует отметить отсутствие четко сформулированной терминологии, необходимой для реализации права на свободное передвижение и проживание. Практика Суда и Общего суда разрешает множество споров и формирует все более обширную терминологическую базу. Однако использование этой терминологии без специальных знаний является затруднительным, в особенности для рядовых граждан, интересы и права которых призвана защищать создаваемая база.

Пожар О. М.

*Національний університет «Національна юридична академія»
аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека були визнані на конституційному рівні найвищими соціальними цінностями, що потребують належної правової регламентації, забезпечення та охорони державою. Головний зміст та спрямованість діяльності держави це забезпечення прав і свобод громадянина та їх гарантії, оскільки вони набирають реального змісту тільки за умови їх гарантованості державою (ст. 3 Конституції України).

Право особи на недоторканність займає особливе місце серед таких цінностей як одне з невід'ємних прав кожного (ст. 29 Конституції України). Тим більш значиме питання забезпечення права на особисту недоторканність набуває в період становлення України як демократичної, соціальної та правової держави. Без реального забезпечення права людини на особисту недоторканність і безпеку неможливе утворення української держави як держави зі світовими стандартами у сфері забезпечення прав людини.

Одразу слід зауважити, що право на особисту недоторканність є також природним правом кожної людини, оскільки природні права це невід'ємні права, які належать кожному від народження, не підлягають обмеженню, більшість з них носить абсолютний характер, мають вищий ступінь охорони і забезпеченості. Природні права породжені законами природи і характеризуються як священні, невід'ємні, природжені тощо. Природні права загальні і універсальні, вони стосуються кожної людини, вони є і основними, фундаментальними правами, які закріплюються в основоположних міжнародних та національних документах. Зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактах про права людини 1966 р., Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950р., у конституціях різних держав тощо.

Особиста недоторканність припускає недопустимість якого би то не було втручання зовні в область індивідуальної життєдіяльності особистості. Це право було вперше закріплено в державному праві Англії у XVII столітті у вигляді процедури *habeas corpus*. У XVIII столітті це право було проголошено у Французькій Декларації прав людини та громадянина 1789 року та Біллі про права США у 1791 році.

Згодом воно було закріплено в ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 року, де зазначено, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Також певне відображення це право знайшло в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., зокрема, в ст. 3, 5 конвенції.

Останнє формальне закріплення на міжнародному рівні право особистості недоторканності отримало в Хартії основних прав Європейського Союзу, підписаній у Ніцці в 2000 році. Так, в ст. 3 цієї Хартії зазначено, що кожна людина має право на фізичну недоторканність і недоторканність психіки. З огляду на те, що це право становить одне з найбільш значимих благ у системі європейських цінностей, то його реальне забезпечення

не тільки створює умови, необхідні для всебічного задоволення потреб особистості, а й забезпечує демократичний розвиток держави і суспільства.

Отже, як ми побачили цьому праву відводиться вагома роль у міжнародному праві й у теорії прав людини, оскільки право кожного на фізичну і психічну недоторканість – одне з найбільш значимих благ людської цивілізації.

Зміст права на особисту недоторканість людини, як і будь-якого суб'єктивного права, складають три конкретні взаємопов'язані елементи (можливості-правомочності): 1) право на позитивні дії, тобто право на власні дії, зокрема право користуватися й розпоряджуватися своїм тілом, окремими від організму органами і тканинами, право вільно здійснювати вчинки відповідно до своєї свідомості та волі; 2) право вимагати від іншого суб'єкта виконання (додержання) юридичного обов'язку як умови реалізації носієм суб'єктивного права належної йому правової можливості, зокрема таких обов'язку як заборона будь-якого втручання і впливу на право особи користуватися й розпоряджуватися своїм тілом, тощо, право вільно здійснювати вчинки відповідно до своєї свідомості та волі; 3) право на захист з боку держави (а, відповідно, й право вимагати від держави, зокрема суду, такого захисту), яке виникає в разі порушення юридичного обов'язку особою, яка мала його виконати, коли це становить перешкоду для реалізації суб'єктивного права.

Тільки в органічному зв'язку вказані елементи утворюють суб'єктивне право на особисту недоторканість людини як юридичну категорію. Особа має такі права незалежно від того, реалізує він їх чи не реалізує. Визнання особи носієм суб'єктивного права на особисту недоторканість означає констатацію належності їй численних цілком визначених прав-можливостей, різних за галузевою приналежністю, змістом тощо.

В змісті права людини на особисту недоторканість можна виділити статичні елементи та динамічні. Якщо статичні елементи утворюють незмінне ядро цього суб'єктивного права, без яких самого права на особисту недоторканість не може існувати (заборона незаконного позбавлення волі, катувань, тощо, можливість самозахисту та опору насильству), то динамічні елементи є рухомими складовими і змінюються від однієї історичної епохи до іншої, поступово розширюючи та збагачуючи зміст цього права (можливість не підлягати евгеніці з метою селекції, можливість захисту від використання власного тіла або його частин, як джерела фінансового прибутку, не підлягати репродуктивному клонуванню та ін.).

Підводячи підсумок, слід зазначити, що *право на особисту недоторканість* є природним, фундаментальним, природженим правом людини, закріплено у міжнародному та національному праві та гарантовано державами, як можливість кожної людини вільно користуватися й розпоряджуватися своїм тілом, окремими від організму органами і тканинами, право вільно здійснювати вчинки відповідно до своєї свідомості та волі, вимагати від усіх поваги до власної фізичної і психічної недоторканості, не зазнавати ніякого зовнішнього втручання в ці складові особистості, а також використовувати всі законні засоби збереження й захисту своєї недоторканості як унікальної єдності людського організму.

Андрюсяк В. Г.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», соискатель кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения

ПРАВООЩИТНАЯ ФУНКЦИЯ ПРОКУРАТУРЫ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Данная тема является актуальной в связи с тем, что возрастание значения правозащитной функции прокуратуры в последнее время требует осмысления, анализа и научного обоснования форм и методов ее осуществления. Особого внимания требует исследование конституционно-правовых основ реализации данного направления деятельности прокуратуры. В связи с этим, анализ причин, препятствующих эффективной реализации потенциала прокуратуры в деле защиты конституционных прав и свобод граждан, будет способствовать созданию необходимых предпосылок к более рациональному осуществлению прокуратурой правозащитных функций.

Прокуратура Украины не может оставаться в стороне от правовой и судебной реформ, поскольку занимает значительное место в системе правоохранительных органов. О том, что прокуратура находится «на острие» судебной и правовой реформ свидетельствует неоднократное реформирование данного института – в 90-е годы прошлого столетия и в начале 21-ого столетия, связанное со значительными изменениями системы функций прокуратуры, содержанием и предметом прокурорского надзора и преобразованиями ее организационной структуры. Наконец, создание в 2007 г. Следственного комитета при Прокуратуре Украины ознаменовало не только модификацию структуры данного государственного органа, но и изменение направлений ее деятельности. Столь существенная трансформация рассматриваемого государственного органа нуждается в осмыслении с позиций конституционного права, в частности, с точки зрения ее соответствия Конституции Украины.

Правовое государство немислимо без полного признания прав человека и становления эффективной системы гарантий их защиты. Содержание и смысл взаимоотношений индивида и государства определяются не только объемом конституционных прав и свобод, но и уровнем их обеспечения и защиты. Поэтому одной из основных проблем современного конституционализма является совершенствование конституционной системы защиты прав и свобод человека и гражданина, а также отдельных ее элементов. Безусловно, значительное место в конституционной системе защиты прав и свобод человека и гражданина занимает судебная защита, тем не менее, государственная защита прав граждан включает в себя функционирование и внесудебного правозащитного механизма, в котором существенную роль играет прокуратура Украины. Ежегодно в органы прокуратуры с жалобами обращается огромное количество людей и в каждом пятом случае по ним принимаются меры прокурорского реагирования. Таким образом, развитие конституционной системы защиты прав и свобод человека и гражданина предполагает совершенствование правозащитной деятельности составных элементов данной системы, в т. ч. прокуратуры.

Именно защите конституционных прав граждан от противоправных действий или бездействия должностных лиц органов государственной власти по мере построения в Украине социального и правового государства должно уделяться все большее значение.

Возрастание значения правозащитной функции прокуратуры в последнее время требует осмысления, анализа и научного обоснования форм и методов ее осуществления. Особого внимания требует исследование конституционно-правовых основ реализации данного направления деятельности прокуратуры. В связи с этим, анализ причин, препятствующих эффективной реализации потенциала прокуратуры в деле защиты конституционных прав и свобод граждан, будет способствовать созданию необходимых предпосылок к более рациональному осуществлению прокуратурой правозащитных функций.

Анализ положений Конституции Украины, текущего законодательства, а также обобщение практики деятельности органов прокуратуры позволяет выявить наряду с общими, свойственными всей конституционной системе защиты прав и свобод человека и гражданина, особенные принципы осуществления правозащитной функции прокуратуры – единства и централизации системы органов прокуратуры. Последовательная реализация данных принципов позволяет органам и учреждениям прокуратуры Украины действовать как единый механизм, взаимно дополнять друг друга, обеспечивая достижение суммарного позитивного эффекта в сфере защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина. Организация правозащитной деятельности прокуратуры на основе принципов единства и централизации обеспечивает ее актуальность и оперативность, а также аналитический характер.

Обобщение сложившейся в органах прокуратуры практики защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина позволяет охарактеризовать ее как неспециализированный конституционный надзор – систематическое наблюдение за ответственностью правовых актов (как нормативных, так и индивидуальных) государственных органов, органов местного самоуправления, администрации предприятий, учреждений, организаций Конституции Украины, обнаружение неконституционных актов и последующее обращение к субъекту, принявшему неконституционный акт, с требованием его отмены.

Осуществляемый прокуратурой конституционный надзор, предметом которого являются основные права и свободы человека и гражданина, может быть эффективен как на уровне общих конституционных правоотношений между индивидом и государством, так и в конкретных правоотношениях между гражданином и государственным органом, органом местного самоуправления, администрацией негосударственной организации. Данное обстоятельство позволяет выделить его правотворческий уровень: обеспечение соблюдения конституционных прав и свобод человека и гражданина в нормативно-правовых актах, и правоприменительный уровень: обеспечение соблюдения конституционных прав и свобод человека и гражданина в повседневной деятельности государственных органов, органов местного самоуправления, администраций негосударственных организаций.

Савенко Д. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Основним напрямом державного будівництва в Україні є утворення правової демократичної держави. Не викликає сумніву, що головним принципом такої держави є закріплений частиною 1 ст. 8 Конституції України принцип верховенства права.

Але законотворчий процес і практика правозастосування показують, що реалізація принципу верховенства права на сьогодні стикається з рядом проблем. Насамперед, поширеним явищем є нерозуміння самого принципу верховенства права, його отождолення з радянським принципом верховенства позитивного закону. Часто застосовуються закони, які жодним чином не вписуються в концепцію природного права, відірвані від природних прав і свобод людини, порушують їх. Як і за радянських часів, громадяни часто не можуть реалізувати свої права лише через відсутність позитивного закріплення відповідних прав у законах та підзаконних актах або ж через відсутність механізмів реалізації тих прав, які задекларовані у законах.

В понятті «верховенство права» виділяють три принципи: по-перше, жодна людина не може бути покарана інакше, як за порушення чітко встановлених положень закону. По-друге, кожна людина не залежно від її положення та обставин потрапляє під дію законів в межах юрисдикції. По-третє, норми конституційного права являються не джерелом, а наслідками прав індивідумів та захищені судами.

Порушується також принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки і незалежність останньої. Сама роль судів в системі стримувань і противаг залишає бажати кращого – фінансова, політична та інша залежність судів і суддів від інших гілок влади не дозволяє судовій гілці забезпечувати баланс повноважень. Парламент і уряд, особливо останнім часом, перебирають на себе функції і повноваження, не передбачені Конституцією.

Конституція і закони часто тлумачаться не системно, у зв'язку з іншими положеннями, а суто буквально. Примітним є й те, що буквально тлумачення останнім часом набуло поширення і в практиці Конституційного Суду України – органу, який відіграє ключову роль у забезпеченні принципу верховенства права.

Утвердженню принципу верховенства права не сприяє і відсутність належних інституційних механізмів його забезпечення. На відміну від багатьох інших європейських країн, громадяни в Україні не мають права безпосереднього звернення до Конституційного Суду із скаргою на закони, які звужують їх конституційні права або суперечать Конституції. Повноцінну систему адміністративних судів і досі не створено, прокуратура здійснює ті ж функції, що і за радянських часів. Інститут адвокатури у нинішньому його вигляді зберігає ряд пережитків радянської доби і не наділений достатньої сукупністю прав для ефективного захисту прав і законних інтересів громадян. Єдиним правом адвокатури для протидії корупції та беззаконності – це право скаржитися. Але з огляду

на те, що повноваження щодо розгляду та вирішення цих скарг також зосередженні в системі державних органів, то по суті дієвість цього інституту дуже невелика.

Принцип доступності правосуддя не має належного забезпечення. Кримінальний процес по суті залишається інквізиційним, а не змагальним, як передбачено Конституцією. Перед суддею ставиться завдання пошуку істини у справі, а не вирішення справи на основі наявних аргументів сторін. При цьому в самому процесі домінує суддя і прокурор, тоді як права підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, їх представників позбавлені належних механізмів реалізації.

Діяльність парламентського омбудсмана заполітизована, він прагне не стільки здійснювати свої прямі функції (захист прав людини), скільки забезпечувати політичну підтримку під час розглядів щорічних звітів про його діяльність. Відповідно, значення цього інституту в контексті захисту прав людини на практиці не є високим. Зазначені проблеми лише дають загальне уявлення про основні труднощі, пов'язані із становленням в Україні принципу верховенства права як основного принципу правової держави.

«Людина – право – держава» є закономірний системоутворюючий зв'язок, без якого неможливе законодавче закріплення і державне забезпечення прав і свобод людини. Такі основні і загальні закономірності характерні для виникнення держави і права, їх сутності, ознак, функціонування апарату держави, режиму законності та правопорядку та ін.

У найширшому значенні влада – завжди вольові відносини: індивіда до самого себе (влада над собою), між індивідами, групами, класами в суспільстві, між громадянином і державою, між посадовою особою і підлеглим, між державами. Реалізується вона у сфері особистої та суспільної діяльності – політичної, економічної, правової.

Сутністю влади є вольові відносини (керування /панування/ – підкорення). Влада припускає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення («авторитетні рішення»), обов'язкові і значущі для об'єкта, і спроможність забезпечувати виконання прийнятих зобов'язань, тобто контролювати об'єкт. Суспільство об'єктивно потребує влади. Вона протистоїть анархії, перешкоджає руйнівним діям, небезпечним для всього соціального організму. Авторитет, право, насильство – засоби, за допомогою яких влада має спроможність і можливість здійснювати свою волю, певним чином впливати на діяльність і поведінку людей.

Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, в руках яких в певний момент перебуває влада. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до права, законів та органів влади.

Принцип верховенства права служить для створення чіткої та логічної системи права та являється найважливішим принципом, враховуючи потреби здійснення контролю над конституційністю нормативно-правових актів, їх систематизації та вирішенню ряду інших задач, що виникають в процесі правового розвитку нашого суспільства.

Каплюченко Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства*

РИНКОВІ СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: РИНКОВИЙ НАГЛЯД ТА БЕЗПЕКА ТОВАРУ

Протягом більш ніж 50 років у країнах-членах Європейського Союзу розробляються комерційні стандарти якості для широкого асортименту продукції.

Стандарти якості узгоджують між собою існуючі національні стандарти і торговельну практику. Вони формують єдину мову спілкування продавців і покупців, на її основі проводиться контроль якості. Стандарти визначають мінімальні вимоги до якості, вимоги щодо комерційної градації якості, допуску за дефектами, вимоги до форми представлення, упаковок, етикетування та маркування. Вони розроблюються та постійно оновлюються для забезпечення захисту здоров'я, навколишнього середовища, задоволення потреб споживача і т. д. Індикатори внутрішньої якості продуктів стають все більш важливими у міжнародній торгівлі для безлічі видів продукції.

Кожна держава-член ЄС засновує органи, основною функцією яких є контроль та нагляд за виробами та продукцією, що розміщується на ринку ЄС. Вони слідкують за відповідністю діючим стандартам якості, а також за нанесенням і використанням маркування. Заходи з ринкового нагляду включають контроль за документацією та проведення інспекторських перевірок. Виробники з третіх країн, що імпортують власні вироби та товари, зобов'язані призначити уповноваженого представника, зареєстрованого на території ЄС, який буде діяти від їх імені. Такі представники відповідають за розробку та виробництво виробів у відповідності до усіх Директив і також за проведенням необхідної процедури підтвердження відповідності. Митні органи країн ЄС припиняють допуск товарів, які можуть представляти серйозний ризик для здоров'я або безпеки, або не мають необхідної супровідної документації.

Новий пакет заходів, що регулюють внутрішній ринок товарів – нова законодавча база для модернізації «Нового підходу» була затверджена прийняттям такого пакета заходів:

- Регламент (ЄС) № 764/2008 Європейського Парламенту та Ради від 9 липня 2008, що визначає процедури, пов'язані із застосуванням певних національних технічних правил для виробів, законно поширюваних в інші держави-члени, і скасовує Рішення № 3052/95/ЄС (ОJ L-218 13/08/2008) (діє з 13 травня 2009 р.);
- Регламент (ЄС) № 765/2008 Європейського Парламенту та Ради від 9 липня 2008 року, що встановлює вимоги до акредитації та ринкового нагляду щодо розповсюдження продукції на ринку, і скасовує Регламент (ЄЕС) № 339/93 (ОJ L-218 13 / 08/2008) (діє з 1 січня 2010 р.);
- Рішення 768/2008/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 9 липня 2008 року по загальній структурі реалізації продукції, яка скасовує Рішення Ради 93/465/ЄЕС (ОJ L-218 13/08/2008);

Ці нові пропозиції націлені на усунення існуючих перешкод для вільного обігу товарів та забезпечення безпеки товарів на всьому ринку ЄС. У зв'язку з цим підвисилась роль структур ринкового нагляду, процедур перевірок та сертифікації, а також акредитації контрольних органів. Європейська Комісія, підприємництво і промисловість «Новий підхід»: http://ec.europa.eu/enterprise/newapproach/index_en.htm.

Безпека споживчих товарів забезпечується широким спектром галузевих законодавств і доповнюється Директивою 2001/95/ЄС Європейського Парламенту і Ради (ОJ L-11 15/01/2002) про загальну безпеку товарів.

На виробників і дистриб'юторів поширюються наступні зобов'язання:

- поставляти продукцію, що відповідає загальним вимогам безпеки;
- інформувати споживача про ризики, які може представляти продукт, і про запобіжні заходи, які він повинен дотримуватися;
- повідомити уповноважені органи в державах-членах ЄС у випадку, якщо вони виявлять, що продукт становить небезпеку, і співпрацювати з ними для вжиття заходів, щоб уникнути ризиків для споживача.

Ринковий нагляд і накладення штрафних санкцій здійснюються компетентними органами, які призначаються державами-членами за підтримки певних механізмів, створених на рівні ЄС. Зокрема, це відноситься до системи швидкого обміну інформацією про небезпечну продукцію між державами-членами та Європейською Комісією, іменованою системою RAPEX.

Директива про загальну безпеку товарів поширюється на продукцію: косметику, фармацевтичні засоби, промислові вироби (хімічні продукти, медичні прилади, електрообладнання, верстати, транспортні засоби, засоби індивідуального захисту тощо), яка поряд з цим регулюється й спеціальними галузевими законодавствами. Крім того, Директива про загальну безпеку товарів доповнюється Директивою Ради 87/357/ЄЕС (ОJ L-192 11/07/1987) про продукцію, яка не відображає своєї істинної сутності, представляючи небезпеку для здоров'я та загрозу безпеці споживача. Ця Директива стосується виробів, які, не будучи істивними, можуть бути легко прийняті за такі, завдяки своєму зовнішньому вигляду, запаху або упаковці. Відповідно до її вимог держави-члени повинні вжити всіх необхідних заходів для заборони збуту, імпорту та виробництва таких виробів, а також повинні проводитися перевірки, покликані гарантувати відсутність подібної продукції на ринку. Якщо держава-член накладає заборону на виріб у відповідності з цією Директивою, вона повинна проінформувати Європейську Комісію та надати необхідні дані для інформування інших держав-членів. Європейська Комісія, здоров'я і споживачі: Директива про загальну безпеку товарів: http://ec.europa.eu/consumers/safety/prod_legis/index_en.htm, спеціальні галузеві законодавства, система оперативного оповіщення для непродовольчих споживчих товарів (RAPEX): http://ec.europa.eu/consumers/safety/rapex/index_en.htm.

З огляду на викладене, активізується питання ознайомлення українських товаровиробників з механізмом ринкового нагляду ЄС та з вимогами, що пред'являються до безпеки імпортуємих товарів та виробів.

Мамич О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства*

ПОНЯТТЯ «ДИТИНА» У МІЖНАРОДНОМУ І ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Проблема дотримання прав людини є однією з найбільш актуальних проблем сучасності. Як наслідок цього у міжнародному праві сформувалась окрема галузь – міжнародне право прав людини. Серед прав людини виділяється своєю незахищеністю та важливістю для майбутнього людства окрема група «права і свободи дітей». Проте слід зауважити, що не зважаючи на те, що дитина є найбільш незахищеною соціальною групою людства, окремої галузі міжнародного права, що стосувалася би прав дитини не існує. Однак із розвитком міжнародного права з'являється все більше конвенцій, договорів, міжнародних домовленостей, що стосуються захисту прав дитини.

Нажаль, міжнародне право донині не має точного визначення терміну «дитина».

Більшість міжнародних договорів у сфері захисту прав людини встановлює вік, з якого дитина вважається повнолітньою особою – 18 років, якщо інше не встановлено міжнародним законодавством. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права забороняє смертну кару за злочини, вчинені особами, молодшими за вісімнадцять років, і не виконується щодо вагітних жінок (ст. 6 пункт 5); Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення також застосовується до виконання дитині вісімнадцяти років (ст. 3). Однак у деяких інших міжнародних документах встановлено інше вікове обмеження. Так, наприклад, Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (ст.4) та Європейська Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ст.1) розповсюджують дії на дітей віком до 16 років.

Стаття 1 Пункт 1 Конвенції Ради Європи про здійснення прав дітей визначає сферу її застосування, що розповсюджується на всіх дітей, «які не досягли 18-річного віку». Однак, серед членів і спостерігачів Ради Європи є такі країни, як Монако, Сполучені Штати Америки, Японія і Канада де повноліття настає пізніше, ніж у 18 років. У такому випадку КЗПД розповсюджує свої повноваження до самого повноліття (в Канаді до 19 років, у Японії – 20, у Монако – 21 та у деяких штатах Америки до 19 і 21 років).

Конвенція ООН про права дитини (далі – Конвенція) у Ст.1 визначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Проте, не зазначений момент, щодо початку правового захисту свобод та інтересів дитини. Наприклад, Аргентина тлумачить поняття дитина, як людську істоту з моменту зачаття; Великобританія, як і Україна, тлумачить Конвенцію як таку, що застосовується до людської істоти з моменту її народження. Більшість держав взагалі не зробило жодних заяв, щодо тлумачення Ст.1 Конвенції і притримуються положень свого національного законодавства.

Таким чином Конвенція про права дитини не має положень, які б прямо зобов'язували держави гарантувати життя ще не народженої дитини. Слід також зазначити, що захист ще не народженої дитини не передбачений жодним міжнародним до-

говором, за виключенням Американської Конвенції з прав людини (Ст. 4 пункт 1). Існує також посередній захист ще не народженої дитини, що забороняє приводити в дію смертний вирок над вагітними жінками (Ст. 6 пункт 5 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права).

Європейський суд з прав людини розглядаючи справу *Thi-Nho Vo Vs. France* відмовився визнати право на життя шестимісячного плоду, що загинув у результаті помилки лікарів. Також суд відмовився від розглядання питання, чи можна розглядати ембріон, як людську істоту, чи ні.

Парламентська асамблея Ради Європи, розглянула доповідь «Доступ до безпечних та легальних абортів у Європі» та прийняла резолюцію 1607 (2008), що пропонує державам-членам Ради Європи:

1. Відмінити кримінальну відповідальність за аборт в розумні строки вагітності, якщо вони ще цього не зробили;

2. Гарантувати жінкам можливість ефективно користуватися своїм правом на безпечний і законний аборт;

3. Дати жінкам свободу вибору і створити умови для вільного і усвідомленого вибору, не заохочуючи при цьому абортів;

4. Зняти обмеження, які юридично або фактично перешкоджають доступу до безпечного абортів і, зокрема, зробити необхідні кроки по створенню адекватних умов для санітарної, медичної та психологічної допомоги, забезпечивши відповідне фінансування;

5. Вжити належні і засновані на об'єктивних і надійних даних стратегії в області статевого та репродуктивного здоров'я та прав людини, забезпечуючи постійне поліпшення і розширення об'єктивної інформації про питання статі і взаємовідносин, а також освіти та практики надання контрацептивних послуг шляхом збільшення асигнувань з національних бюджетів на поліпшення систем охорони здоров'я, ресурсів репродуктивного здоров'я та інформації;

6. Забезпечити жінкам і чоловікам доступ до контрацепції і консультацій по контрацепції за розумними цінами, відповідно до їх природою і за їх вибором;

7. Ввести обов'язкове, відповідне віку навчання молоді в області взаємовідносин та специфіки підлог (крім іншого, в школах), щоб уникнути небажаної вагітності (отже, і абортів);

8. Сприяти відношенню на користь сім'ї в громадських інформаційних кампаніях і надавати консультації та практичну допомогу в допомогу жінкам, коли підставою для бажання зробити аборт є сімейне чи фінансовий тягар.

Виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що визнавши легальність абортів Рада Європи визнає право на життя тільки з моменту народження людини, а отже «дитиною» визнається людська істота з моменту її народження. Ембріон отримує правовий захист тільки у межах права людини на гідне поводження. «Дитиною» можна називати людину, що не досягла повноліття, залежно від національного законодавства країни.

Пасечник Е. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения*

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВЕТА ЕВРОПЫ В РЕГУЛИРОВАНИИ ОБОРОТА ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ

Согласно Уставу Совета Европы: «...Целью Совета Европы является достижение большего единства между его Членами во имя защиты и осуществления идеалов и принципов, являющихся их общим достоянием, и содействие их экономическому и социальному прогрессу». (Устав Совета Европы: [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://conventions.coe.int/treaty/rus/Treaties/Html/001.htm>). Достижение данной цели возможно благодаря скоординированным действиям государств-членов Совета Европы путём заключения международных договоров и осуществления совместных мероприятий в экономической, социальной, правовой, научной, административной сферах. Одним из направлений деятельности Совета Европы как наиболее активной и эффективной региональной организации (Международное право/Вольфганг Граф Витцтум [и др.]; пер. с нем. / [В. Бергман, пред., сост.]; [науч. ред. и сост. указ. Т. Ф. Яковлева]. – М.: Инфотропик Медиа, 2011. – 992 с. – (Германская юридическая литература: современный подход: серия; Кн. 2). – Доп. Тит. л. нем. – ISBN 975-5-9998-0038-1, стр. 479-480) является регулирование оборота фармацевтических средств.

Основными документами Совета Европы в этом направлении являются: Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод (1950 г.), Конвенция о защите права и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины (1997 г.), Европейская конвенция о социальной и медицинской помощи (вступила в силу в 1954 г.), Конвенция о разработке Европейской фармакопеи (вступила в силу в 1974 г.).

Так, Конвенция о разработке Европейской фармакопеи 1974 г. является важным интеграционным документом, так как способствует созданию единой фармакопейной базы на европейской территории. В свою очередь, это значительно упрощает использование лекарственных средств, так как во всех странах, принявших Конвенцию, лекарственные средства будут иметь одинаковое наименование. Фармакопея включает в себя информацию об основных и вспомогательных действующих веществах различных лекарственных средств, даёт описание побочных действий лекарственных препаратов, что является необходимым для обеспечения права человека на информацию (Украина до настоящего времени не подписала Конвенцию).

Европейская фармакопея является обязательной в странах, подписавших Конвенцию, и к тому же выступает приоритетной по отношению к национальным фармакопеям, например, для стран Европейского Союза, что закреплено в Директивах ЕС, относящихся к лекарственным средствам (Директивы 65/65/ЕЕС, 75/318/ЕЕС и др.). основополагающая цель и задачи Европейской фармакопеи были сформулированы Европейской фармакопейной комиссией. Цель Европейской фармакопеи состоит в том, чтобы способ-

ствовать сохранению здоровья населения путем предоставления общепризнанных стандартов для применения их работниками службы здравоохранения и другими лицами, имеющими отношение к качеству лекарственных препаратов. Такие стандарты, будучи основой для безопасности применения лекарственных препаратов потребителями и заказчиками, должны характеризоваться соответствующим качеством. Их наличие облегчает свободное движение лекарственных препаратов на рынках Европы и гарантирует качество лекарственных препаратов, экспортируемых из Европы. «С 1975 г. наличие монографий Европейской Фармакопеи стало обязательным для получения в странах ЕС торговых лицензий на лекарственные препараты, предназначенные для применения у человека» (Как это делают в Европе. [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://www.apteka.ua/article/11377>).

Монографии Европейской Фармакопеи и другие положения разработаны с тем, чтобы отвечать потребностям:

- органов по контролю за лекарственными препаратами;
- органов по контролю за их качеством;
- производителей исходных веществ и лекарственных препаратов (Европейская фармакопея и ее роль в развитии национальных стандартов качества лекарственных средств. [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://www.dari.kz/index.php?lang=rus&uin=1187780987&id=1222266703>).

Органами, занятыми в разработке европейской фармакопеи, являются Комитет общественного здравоохранения и Европейская фармакопейная Комиссия. В компетенцию Европейской фармакопейной Комиссии входит: определение общих принципов, применимых к разработке европейской фармакопеи; вынесение решений по методам анализа для этой цели; осуществление необходимых мер для подготовки и утверждения монографий, подлежащих включению в европейскую фармакопею; представление рекомендаций относительно установления сроков, в течение которых на территориях государств-членов Совета Европы должны быть выполнены ее решения формально-юридического характера по европейской фармакопее.

Конвенция о защите права и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины (1997 г.) содержит положения, согласно которым стороны, исходя из имеющихся потребностей и ресурсов, принимают необходимые меры, направленные на обеспечение в рамках своей юрисдикции равной для всех членов общества доступности медицинской помощи приемлемого качества (ст. 3). Определение медицинской помощи приводится в Европейском кодексе социального обеспечения (1990 г.), – в ст. 10 (с) закреплено, что медицинская помощь включает обеспечение основных лекарственных средств, назначенных врачом или другим квалифицированным специалистом.

Таким образом, унификация и гармонизация законодательства государств-членов в сфере оборота лекарственных средств выступает одним из направлений деятельности Совета Европы. Реализация этих направлений Украиной как полноправным членом СЕ, является важным компонентом на пути ее европейской интеграции.

Цвигун Л. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения*

ПРАВИЛО ЦЕЛЕВОГО ТОЛКОВАНИЯ СТАТУТОВ

Правило устранения вреда (mischief rule) либо, как его называет ряд ученых, правило целевого толкования (Романов А. К. Право и правовая система Великобритании: учебное пособие. – М.: Форум, 2010. – С. 220) формулирует, так называемый, исторический подход в толковании права. Оно предусматривает, что когда текст закона обнаруживает неясность, суд может обратиться к праву, действовавшему до принятия данного закона, и к другим документам, чтобы обнаружить цель, которую преследовал законодатель, принимая закон, какую проблему (mischief) хотел решить. Нужно обратиться не только к положениям закона, но и к его преамбуле. Часто законодатель определяет в ней смысл и цель принятия закона. Однако так бывает не всегда, и тогда полезно ознакомиться с парламентскими дебатами. В свете приобретенного таким путем понимания целей законодателя суд затем дает толкование закону в целом и отдельным его положениям, чем устраняет возможность его применения, неадекватного воле законодателя.

В английском юридическом обиходе данное правило известно как «правило Хейдона» (the rule in Heydon's case). Название оно получило по имени подсудимого по делу 1584 г. (Heydon's case (1584) // British and Irish Legal Information Institute [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Exch/1584/J36.html>). В решении по данному делу был выработан алгоритм, согласно которому во внимание должны приниматься следующие четыре основания:

- 1) каким было общее право до принятия закона Парламентом;
- 2) какую проблему не позволяли решить нормы общего права;
- 3) каким образом Парламент попытался решить эту проблему и какие способы защиты права стали доступны;
- 4) обнаружив реальную причину принятия нового способа защиты права, судьи предлагают такую конструкцию, которая помогла бы применению закона и защите прав, тем самым устраняя дефекты закона и предыдущего правового регулирования (Чупрова Е. В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – С. 21).

Канон целевого толкования позволяет судам сосредоточиться не на словах закона и даже не на его тексте в целом, но опираться на законодательную волю с учетом исторических обстоятельств, которые привели к принятию закона. Наиболее интенсивно к «правилу Хейдона» прибегали во второй половине XIX в. в связи с активизацией правовой реформы и правотворческой деятельности парламента. В настоящее время этот канон толкования приобретает еще большую актуальность в связи с членством Великобритании в Европейском союзе. В глазах судей и общественности историческое толкование приобретает дополнительную привлекательность и убедительность, гарантируя не только соблюдение законодательства, но и прав человека. Правилу исторического толко-

вания привержены европейские суды, что не могло не сказаться на практике английских судей и на их отношении к третьему канону толкования. Наиболее активно «правило Хейдона» применяют в тех делах, где речь идет о защите прав личности и публично-правовых интересов (Hart H. L. A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961. – P. 207).

Данный канон толкования в судебной практике используется достаточно широко. Так, одно время спекулянты недвижимостью по всей Англии стали энергично приобретать дома, пришедшие в ветхость. Механизм извлечения незаконных доходов был достаточно прост. Ветхое жилье сдавали в аренду, а через некоторое время, пользуясь законом, арендодатели обращались в суд, требуя, чтобы арендаторы отремонтировали арендуемую ими недвижимость за свой счет. По истечении срока аренды отремонтированные на средства арендаторов и потому возросшие в цене дома продавались. Обязанность ремонтировать жилье для арендатора действительно предусматривалась согласно требованиям общего права. Чтобы пресечь незаконную наживу, Парламент принял в 1938 г. Акт Об аренде недвижимости (ремонт и восстановление) (*Leasehold Property (Repairs) Act*), который установил запрет продавать дома, отремонтированные на средства арендаторов. Применение нового права было невозможно без разъяснения его положений на основе исторического толкования. Использование данного правила позволило установить, что судьи, применяя положения закона 1938 г., должны принимать во внимание не только его положения, но и ту цель, которую преследовал парламент, принимая закон. Установление «проблемы» (*mischief*) позволило судам применять право (закон 1938 г.) в соответствии с действительной волей законодателя, а, следовательно, обеспечивало более эффективное правоповедение (*Cross R. Statutory interpretation*. – L.: *Buterworths*, 1995. – P. 197).

Таким же способом истолковывается, например, Акт Об уличных правонарушениях 1959 (*Street Offences Act*), который устанавливал ответственность за приставание проституток к мужчинам на улицах или общественных местах. В деле *Smith v. Hughes* 1960 стал вопрос виновна ли в нарушении Акта женщина, которая стояла на балконе и приставала к мужчинам проходящим мимо. Решением суда она была признана виновной, поскольку суд резюмировал, что целью данного закона является очищение улиц, чтобы люди могли спокойно ходить по улицам и к ним не приставали проститутки. Исходя из этого, не имеет особого значения где конкретно (на улице, в дверном проеме, на балконе) находится правонарушительница (*Smith v. Hughes* (1960) // *The English Law Web Site of Asif Tufal* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.a-level-law.com/caselibrary/SMITH%20v%20HUGHES%20\(1960\)%201%20WLR%20830%20-%20DIV.doc](http://www.a-level-law.com/caselibrary/SMITH%20v%20HUGHES%20(1960)%201%20WLR%20830%20-%20DIV.doc)). В данном деле довольно легко применить правило устранения вреда, поскольку явно известны социальные отношения, возникновению которых препятствует Акт Об уличных правонарушениях.

Вышеописанное правило толкования помогает избежать абсурдности, несправедливости применения права, обеспечивая вместе с тем гибкость судебных решений. Но, тем не менее, его применение не всегда возможно, особенно в случаях, когда цель принятия закона не ясна из его текста или принятие закона имело несколько причин.

Чеботарев С. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения*

ГУМАНИЗАЦИЯ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ И ПОКОЛЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Гуманизация определяется как реализация принципа мировоззрения, в основе которого лежит уважение к людям, забота о них, убеждение в их больших возможностях к самосовершенствованию. Отношения равенства, справедливости и человечности – норма отношений между людьми. Гуманизация представляет собой систему нравственных, психологических, эстетических, правовых, экономических и технических мер с целью субъективного удовлетворения и развития личности. Гуманизация образования направляется на подготовку гуманистической личности и исходит из признания самоценности человека, его прав на свободу, счастье, развитие и проявление своих способностей. В основе гуманизации образования – человеколюбие, признание за обучаемыми права на всестороннее развитие, создание для этого подлинно человеческих условий.

В соотношении гуманизма и права, именно правопорядок выступает связующим элементом, причем все названные категории выступают диалектически взаимосвязанными понятиями. Взаимосвязь в данном случае опосредуется в силу того, что гуманизация общественных отношений является основным элементом формирования правового порядка, в свою очередь установление правопорядка в обществе выступает необходимым условием утверждения права в общественных отношениях, путем проявления гуманистических принципов установления безопасности и охраны общественного порядка. Проявление закономерностей гуманизации и демократизации права породило то, что в научной литературе стало именоваться вторым и третьим поколением прав человека.

Ко второй категории прав человека относится закрепление социальных, экономических и культурных общественных интересов. В данном случае, речь идет о праве как о гарантии соблюдения этих интересов, где государство призвано обеспечить человеку достойные условия жизни, необходимых для поддержки человеческого достоинства, а так же необходимого морального и материального развития человека, т. е. те права, которые впервые получили международное признание и были закреплены во Всеобщей декларации прав человека ООН в 1948 г. Причем, необходимо отметить, что признание второго поколения прав человека являлось одним из значимых изменений в общей концепции прав человека, в силу осознания собственной раскрепощенности, наличия определенных возможностей, ощущением равноправия наряду с другими индивидуумами.

Второе поколение прав человека представляет собой законодательное закрепление социально-экономических прав, в частности, право на труд, право на отдых, право на образование, право на материальное обеспечение в старости, и другие. Закрепление этих прав на национальном уровне получило отражение в конституциях государств.

Закрепление данного поколения прав человека, как известно в многом осуществилось благодаря Советскому Союзу, который задолго до их провозгласила в Конституциях 1918, 1924, 1936 гг. (История советской конституции (в документах): 1917-1956 гг. М., 1957).

Юридическое закрепление третьего поколения прав человека сопряжено с возведением основных прав и свобод человека в ранг международного права и созданием механизма их защиты, как на национальном, так и на международном уровнях. Все это нашло отражение во Всеобщей декларации прав человека 1948 г., Международном пакте о гражданских и политических правах 1966 г., Заключительном акте Хельсинкского совещания 1975 г. и другие.

Katsyn M. I.

National University «Odessa Law Academy»

A post-graduate student of the Department of EU Law and Comparative Law

REGULATION OF THE ELECTRONIC CONTRACTS IN LAW OF EU, COLLISIONS AND PERSPECTIVES

The beginning of XXI century can be defined as the time of significant changes in the world's economic structure owing to the development of informational technologies, new communication facilities and introducing the internet in the all spheres of life. Nowadays, there is a transfer of high developed states to the new stage of development – the stage of informational society (Toshiyuki Kono, Christoph G. Paulus, Rajak Harry: Selected Legal Issues of E-commerce, 2002, 35).

The phrase electronic commerce can be interpreted as 'commerce conducted in a digital form or on an electronic platform', or 'selling or buying goods and services on the Internet' (Gerald Spinder. European Commerce Law in Europe and the USA, 2002, 215).

The Organisation For Economic Cooperation and Development (OECD) defines electronic commerce from an economic and social point of view as: all forms of commercial transactions involving both organisation and individuals, which are based upon the electronic processing and transmission of data, including text, sound and visual images.

Buying goods and services online is now ingrained in consumer culture. The latest figures from the Office for National Statistics of United Kingdom show that at a snapshot in time in September 2010, people were spending on average 481 million per week online, amounting to 8,8 % of total retail sales. In September 2009, the average weekly online spend in UK was 188, 5 million (3, 6 % of total retail sales). This means that between 2008 and 2010, the online spend increased more than threefold. This upward trend is expected to continue despite difficult economic conditions.

The E-Commerce Directive 2000 stipulates extensive prior information requirements to enter a contract. Prior information requirements refer to information that must be provided by a service provider «prior to an order being placed by the recipient of the service.» This requirement is applicable to business-to-consumer («B2C») and business-to-business («B2B») transactions, but the rule allows derogation from this obligation for B2B transactions. The Service Provider must provide information on (a) the different technical steps that a consumer must follow to conclude a contract, (b) whether the contract will be filed by the service provider and whether it will be accessible, (c) the technical means for identifying and correcting input errors prior to the

placing of the order, and (d) the languages offered for the conclusion of the contract. Contracts and general conditions must be made available in a way that would allow the consumer to store and reproduce them. The contractual terms should appear on the screen before making any purchase.

In contract law – terms become parts of contracts because the parties agree with them. In electronic contracting parties agree to the terms and conditions (T&C) which are a record of data messages appearing on the PC screen. Sometimes, after clicking the ‘I agree’ button, T&C disappear and it is impossible to get back to them or download them afterwards. Even if it is possible to access them or reproduce them afterwards often standard T&C are inalterable and parties asked to ‘agree’ to the terms in some instances will have no easy alternative other than to submit.

Under the E–Commerce Directive, the Service Provider must also comply with prior information requirements established in the Community Law (Article 5), such as those contained in the Distance Contracts Directives, and sectoral Directives such as insurance, travel packages, etc. For instance, the Distance Contracts Directives provide the rule on when and what information should be provided to the consumer before a distance contract is concluded. It supplements requirements, which are in the E–Commerce Directive and extends the provisions of the distance selling directive by placing the obligation on the service provider to provide the information even where no contract is to be formed.

Under the E–Commerce Directive, contracts concluded exclusively by email or by equivalent individual communications are exempted from the prior information requirements (Article 10(4)). The rationale is that necessary information can be asked easily in case of an individual consumer.

The E–Commerce Directive not only requires that contract terms and general conditions be made available in a way that allows the consumer to store (retain) them, but the consumer must also be able to reproduce them. Such a provision clearly calls into question the form of click-wrap agreement, where the agreement is displayed in a separate window from which it cannot be downloaded or printed. The central principle behind the prior information requirement is to establish the confidence of consumers and enterprise in e-commerce. Information varied across the different member states and customers had no clear view of the contractual terms, or the genuineness and reliability of the seller (Arno R. Lodder, Henrik W. K. Kaspersen. E-Directives: Guide to European Union Law on E–Commerce, 2002, 175). By mandating a prior written requirement, the Directive aims to remove any disparities between the laws of the Member States and to enable the consumer to evaluate both the product and the offer before the contract is concluded (Stephen Errol Blythe, E–Commerce Law around the world, 2011, kindle edition)

Consumers will only be willing to use electronic commerce if they are convinced that it is as safe and reliable as conducting transactions on the traditional market. Consumer confidence requires sufficiently harmonized levels of consumer protection throughout the Union so that consumers are effectively protected in their own country as in other Member States. Adopting regulatory approaches based on a coherent EU regulatory framework within the Single market will result in the legal certainty and market harmonization.

Стрельцов Л.Є.

Національний університет імені І.І. Мечникова, аспірант

БІЛЬШ ПРЕДМЕТНО ПРО СПІВПРАЦЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Україна, особливо в останній час, повинна вирішити для себе ряд важливих питань, та прийняти принципові рішення. Одне з основних – це визначення напрямків нашої зовнішньої політики. Є, як відомо, декілька варіантів таких напрямків. Один з найголовніших – це співпрацю с Європейським Союзом (далі Є. С.).

Потрібно сказати, що для цього є об'єктивні причини. Так, наприклад, європейській вибір України, який був визначений у початковий період формування основ її зовнішньої політики, став в певній мірі природним наслідком здобуття країною державної незалежності. В цілому для України інтеграція в Євросоюз – це рух країни до європейських стандартів, соціально орієнтованого ринкового господарського, основ демократії (Дамирли М. А., Анцупова Т. А. Право Європы: схемы, таблицы, определения и комментарии. Учебное пособие. – Изд. 2-е, изм. – Одесса: Феникс, 2008. – С. 20-21. Безумовно, більш предметно опрацювання цього напрямку зовнішньополітичних контактів, зовсім не означає недооцінки інших важливих напрямків зовнішньополітичної діяльності України. Зокрема, незважаючи на всі певні економічні складнощі, залишається основною наша співпраця з Росією. На нашу думку, плануючи таку діяльність, потрібно строїти ні на конкуренції, а на пошуку розумного компромісу та прагнення до співпраці.

Але така діяльність, в нашому випадку відносно ЄС, з нашої точки зору, ще не має цілеспрямованого, системного та постійного характеру. Достатньо часто тимчасові публічні проблеми починають мати реальний вплив на розвиток таких стосунків. Тому, для подолання цього потрібно більш чітко визначитися з програмою побудови такої співпраці, визначити в ній конкретні напрямки, терміни виконання, відповідальних осіб, засоби моніторингу і т.і.

Така програма може мати достатньо розгорнутий характер і мати чимало суттєвих напрямків її реалізації. Наприклад, це напрямки, які пов'язанні з співпрацею в політичній сфері, в економіці, в складних соціальних процесах, при погодженні основних правових положень і т.і. Але якщо розглядати це з суто професійних позицій, то, як здається потрібно звернути увагу на: а) чітке закріплення та безумовне дотримання прав людини і основних свобод, які повинні реально існувати в суспільстві; якісне та продумане здійснення владних управлінських процесів, причому це повинно відбуватися на всіх рівнях органів влади і місцевого самоврядування; в) організація та здійснення неупередженого правосуддя; окремий напрямок, який заслуговує своєї уваги, це запобігання та протидія корупції. На нашу думку, мінімальні корупційні прояви в діяльності державних службовців можуть звести до мінімуму любі суспільно-корисні заходи; г) потребує своєї уваги організація юридичної освіти.

Реалізація заходів щодо дотримання основних прав і свобод людини потрібно починати з навчального процесу в середньої школі. Необхідно розробити «прості» за формою викладення та якісні за змістом підручники та ввести цей предмет у якості обов'язкового. Надавати викладання цього предмету кваліфікованим викладача.

Потребує свого удосконалення діяльність ЗМІ, особливо тих, які працюють над такою тематикою. Причому, публікації з цього приводу, приклади, які наводяться повинні мати продуманий характер, включати аналітичний аналіз, а не мати в основному сенсаційний, якщо бажаєте, скандальний характер. Усунути «нерівне» відношення до державних та приватних СМІ, не ставитись до авторитету ЗМІ виключно в залежності від органа, якому він підпорядкований або соціального становища його засновника. Органам влади внести відповідні зміни у законодавство, надавати прискорений характер розслідуванню справ, де потерпілим виступає робітник ЗМІ.

Удосконалення правосуддя теж має декілька складових. Це безпосередньо удосконалення саме системи правосуддя, а також діяльності правоохоронних органів. Якщо звернутися до діяльності правоохоронних органів, то потрібно сказати, що доки будуть існувати декілька передумов для цього, подолати порушення закону при здійсненні правоохоронної діяльності буде дуже складно. Це, наприклад, положення, яке залишилось з минулого часу і яке закріплює, що, наприклад, реєстрація повідомлень про скоєння злочину і звіт про розкриття цього злочину покладається на одну установу. Додатково загострю цю ситуація існуючи з тих же часів обов'язків відсоток розкриття заявлених злочинів. По-перше, в сучасних умовах, ці показники взагалі повинні бути скорегованими, а по-друге, вимогання дати не реальний, а «необхідний» показник, додатково погіршує цю ситуацію.

Постійну, продуману та виражену політику потребують заходи по докорінному покращенню положення в системі правосуддя. На нашу думку, в державі проголошено чимало достатньо теоретично обґрунтованих програм, направлених на покращення такої ситуації. Але складність полягає в тому, що ще не до кінця подоланий розрив між заходами, які плануються і діями, які виконуються в практичному житті.

Заходи по запобіганню і протидії корупції (Прозорість і корупція в системі вищої освіти: Зб. матеріалів конф. (21-22 листоп. 2002 р., м. Львів). К.: Таксон, 2003. – С. 11-12). Потрібно сказати, що в останні роки в цьому напрямку починається поєднання створення необхідної законодавчої бази і практики його застосування. Так, в минулому році була прийнята низка важливих нормативно-правових актів, які спрямовані на подолання таких прояв. Це, наприклад, Національна антикорупційна стратегія на 2011 – 2015 роки, яка була затверджена Указом Президента України в жовтні 2011 року, закони України «Про засади запобігання і протидії корупції» і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», які теж були прийняті в минулому році. Потрібно відмітити, що, незважаючи на масовість цього явища і достатньо «скромні» показники реалізації, все ж дані, які офіційно оприлюднюються, показують, що така діяльність значно покращилась.

В цілому, для реалізації, усіх пунктів, на які вище ми звертали увагу, багато в чому залежить від ступені підготовки осіб, які будуть виконувати заплановані дії. Їх професійної підготовки. Тому система юридичної освіти потребує не стільки змістовних змін, скільки подолання неформальних стосунків, які ще існують між викладачами та студентами та прямо впливають на кінцевий результат такої підготовки.

Достатньо складно, враховуючи обсяг цієї публікації, дати всебічний аналіз цих проблем. Але намітити, на нашу думку, найбільш важливі, ми спробували.

РОЗДІЛ 8. ЛІНГВІСТИКА, ПСИХОЛОГІЯ ТА ІНФОРМАТИКА В ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Підрозділ 8.1.

Проблеми сучасної правової лінгвістики та перекладу

Мізецька В. Я.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов*

«НЕСПРАВЖНІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА» В АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТАХ

В українській мові наявний цілий ряд слів, які мають спільне походження зі словами англійської мови. Але обсяги значення цих лексичних одиниць можуть не співпадати. Це так звані «несправжні друзі перекладача».

Типовим прикладом останнього є слово *conservator*. Дійсно за своїм графічним образом воно співвідноситься з іменником «консерватор». Однак насправді воно означає «опікун, охоронник». Англійським аналогом слова *conservator* є іменник «*conservative*».

Також і слово *consilium*, хоча і має лексико-семантичний варіант «консиліум», однак у судовій практиці виконує іншу семантичну функцію і перекладається як «день, призначений для дебатів сторін».

Лексема *communication*, крім всіх відомих значень (повідомлення, комунікація), має ще одне значення, яке актуалізується в юридичних контекстах – «розсилка копій документів».

Слово «*composition*», крім добре відомих значень «композиція, склад», в юридичних документах нерідко використовується в більш вузькому професійному значенні – «компромісна угода боржника з кредитором». В міжнародному праві воно також означає «угода про перемир'я».

Ніякого відношення до концерту не має слово *concert*, коли воно зустрічається в юридичних контекстах. В цих випадках воно має значення «погодження, узгодження, змова».

Слово *combine*, безумовно, означає «комбінувати», але стосовно злочинного світу воно набуває значення «утворювати злочинну спілку». Відповідний іменник *combination* має значення «злочинна спілка».

Лексема *commandeer* не є іменником і не перекладається як «командир». Це дієслово, яке слід перекладати як «примусово набирати до армії», або як «реквізувати, присвоювати». Слово «командир» в англійській мові перекладається як «*commander*».

Слово *confederate* має не лише нейтральне значення «конфедерат» або «союзник». У документах слідства воно набагато частіше актуалізує значення «спільник, співучасник злочину».

Нерідко неточності виникають при перекладі іменника *confrontation*. Воно дійсно має значення «конфронтація», але в справах слідства воно означає «очна ставка».

Лексема *elements* в юридичному сенсі перекладається як форс мажор, форс-мажорні обставини, хоча воно зберігає в інших випадках значення «елементи».

Лексема *dispute* треба перекладати за допомогою лексем «конфлікт, спір», коли йдеться про трудове право, а не за допомогою української лексики того ж кореня *диспут*.

Чимало непорозумінь виникає і зі словом «*to construe*». Перші асоціації призводять до помилкового вибору еквівалента. В юридичній практиці слово *to construe* означає «тракувати, тлумачити закон», а зовсім не «конструювати». Відповідно іменник *construction* не має в правовому контексті нічого спільного з будівельними конструкціями. Воно означає «тракування». Відповідно *canons of construction* перекладається як «норми тракування», «*equitable construction*» – поширене тракування тощо.

Лексема *contingent* в функції іменника має значення «контингент». Але в функції прикметника воно набуває іншого змісту і означає «випадковий, можливий, умовний, залежний від обставин». Наприклад, *contingent claim* перекладається як «можлива претензія», а «*contingent debt*» як можливий борг.

Іменник *deduction* зустрічається в юридичній літературі в різних значеннях. Далеко не завжди його слід перекладати як «дедукція». Переважно воно виконує іншу функцію і означає «погашення, знижки, вирахування».

Звичайно не має ніякого відношення до приймання їжі слово *diet*, коли воно зустрічається в юридичних текстах. Тут воно набуває значення «законодавчі збори, парламент (не англійський)», а також «міжнародна конференція». Ще одне значення слова *diet* – «день з'явлення в суд». Таким чином лексема *diet* є справжнім юридичним полісемантом.

У сфері трудового права лексема «*differential*» перекладається не як «диференціал», а у фінансовому значенні слово як «надбавка».

Ще один «несправжній друг перекладача» – іменник *faculty*. В юридичному контексті він рідко використовується в значенні «факультет». Це буває лише в матеріалах, присвячених навчальним закладом, у тому числі юридичним. У правовому контексті він частіше за все зустрічається в множині, набуваючи іншого змісту – *faculties* – «здатності, можливості».

Не повинна вводити в оману звукова і граматична близькість слів *occupation* та *окупація*. Хоча в деяких випадках дійсно може йтися про окупацію, все ж частіше цей іменник використовується в значенні «рід діяльності». А дієслово *occupy*, крім таких значень, як «окупувати, займати територію», має й інше значення «володіти».

Таким чином, графічна та звукова близькість слів різних мов ще не означає співпадіння їхніх лексико-семантичних варіантів і потребує дуже ретельного підходу до вибору відповідного значення в відповідному юридичному контексті.

Петлюченко Н. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія», доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри германських та романських мов*

НОМО CHARISMATICUS КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Явление харизмы издавна было областью интересов гуманитарных исследований, а именно богословия, философии, социологии, психологии и др. Так, богословы указывали на божественные, благодатные (духовные и моральные) свойства харизмы (А. Л. Катанский, R. Sohm, J. Daujat, E. Kähler, H. Barth, G. Andenna, A. Biernath; философы акцентировали внимание на иррациональных (J. Ortega y Gasset, R. Guenon, J. Evola), первоначально инстинктивных (E. Canetti), свободных от социальных детерминант (H. Marcuse, T. Adorno), пассионарных (Л. Н. Гумилёв) проявлениях этого феномена; социологи и историки устанавливали характеристики харизмы политического лидера (М. Вебер, Ж. Блондель, С. Н. Зинев, И. И. Кравченко, Н. В. Фрейк, F. W. Stallberg, J. Weiß, A. Zingerle, M. Lenze, M. Günther), выделяли ее врожденный и приобретенный признаки (Л. С. Выготский, Е. В. Сидоренко, G. Le Bon, S. Freud, E. Fromm, D. Goleman, R. Gries, J. Häusermann). В настоящее время антропологи связывают харизму с популяристостью, шармом, привлекательностью, флюидностью личности [А. В. Олескин, А. И. Сосланд, Т. Dombrowski, С. Корпеч, М. Lenze], которые можно использовать в пиар-технологиях для создания харизматического имиджа публичной личности (Н. А. Гульбинский, Ф. Н. Ильясов, Е. С. Сорокина, Г. Г. Почепцов, К. Bredemeier, N. Enkelmann), в частности лидера-женщины (С. П. Перегудов, В. И. Попов, А. Поссе, В. Файзильберг).

Лингвистика исходит из того, что харизматический лидер как носитель языка обнаруживает себя и свою субъектность через общение – коммуникативно-общественную деятельность, которая невозможна без языка и речи. Речь человека довольно полно отражает его внутренний мир и, таким образом, становится источником знаний о его личности (Г. И. Богин, Ю. Н. Караулов, Е. С. Кубрякова, А. Н. Шахнарович, Е. Г. Задворная, В. В. Красных, С. А. Сухих). Поэтому фокусирование лингвистических исследований на языковой личности политического лидера как *Homo Charismaticus*, который достигает власти и удерживает ее разными, в том числе языковыми, средствами, – важный шаг на пути изучения речевой деятельности публичной личности (В. И. Карасик, П. Г. Крючкова, М. В. Ляпон, С. И. Потапенко), ее комплексного отображения в формате дискурс-портретов (Л. П. Крысин, Р. К. Потапова, И. Ф. Ухванова-Шмыгова, В. Д. Черняк). Включение паравербальных и экстралингвальных составляющих в круг лингвистических исследований дискурса политика как носителя языка расширяет понятие языковой личности и требует введения понятия *коммуникативной*, или *дискурсивной личности* (В. И. Карасик, А. Н. Баранов, Л. В. Солощук), которая действует в континуальном дискурсивном пространстве и использует вместе с языковым кодом другие семиотические коды в зависимости от специфики общения. Имеющиеся исследования дискурсивных

практик политических лидеров, таких как Антонио Салазар, Бенито Муссолини, Франциско Франко (P. Danler), Адольф Гитлер (C. Schnauber, J. Kopperschmidt, D. Laak), Уго Чавес (A. Bolívar), Герхард Шредер, Гельмут Коль (Т. В. Юдина), определенных в истории и социологии как харизматические, сегодня не дают ответа на вопрос о способах их речевого воздействия в контексте политической харизмы. Кроме того, указанные исследования не учитывали специфики устного модуса дискурса, который дает возможность наиболее полно раскрыть механизмы вербального и паравербального влияния харизматика как языковой личности.

В целом, выделяют две основных разновидности харизмы: социально детерминированная политическая харизма, которая основана на исключительных лидерских свойствах политика на переломных этапах развития общества, а также личностная харизма, которая связана с привлекательностью человека и присуща часто с рождения (нем. *Ursprungscharisma*) как публично известным фигурам (кинозвездам, футбольным кумирам и др.), так и человеку вообще. Из указанных разновидностей харизмы для исследования была выбрана именно политическая харизма как идеально типичное понятие (нем. *Idealtyp*), основанное на теориях иррационального (харизматического) лидерства Макса Вебера, кризисного лидерства Жана Блонделя, а также теории резонансного (эмоционального) лидерства Даниеля Гоулмана и используемое преимущественно в социологии и истории для классификации разных типов господства.

Ведущей в дискурсе харизматического политического лидера является *апеллятивная (хортаторная)* доминанта его обращений к народу. Согласно учению Макса Вебера о разных типах господства (Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*), харизматический политический лидер в период кризисной или революционной ситуации отказывается от рациональных установок и осуществляет эмоциональное речевое воздействие, основой которого является состояние максимального воодушевления, подъема, запала. В таком состоянии харизматический лидер способен сам вдохновляться великими идеями и вдохновлять ими других. Кризисность политической ситуации порождает повышенную апеллятивность, воодушевленную окрашенность обращений говорящего лидера к народу (Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс).

При интерпретации лингвокультурной и когнитивной специфики феномена *homo charismaticus* необходимо исходить из того, что в образе харизматичного политического лидера отражается *коллективное сознание общества*, и конкретная политическая ситуация вынуждает народ искать своего политического идола. В каждой революционной фазе истории артикулируется прежде желание народа найти такого лидера, который бы стопроцентно отвечал политическим ожиданиям и культурным стереотипам различных противоборствующих сторон и воплощал в себе определенные предпочтения, которые каждый народ приписывает своим политическим лидерам и называет свои (народа) предпочтения его (лидера) харизмой.

Балабуха К. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук*

THE PLACE OF CROSS-CULTURAL COMPETENCE IN THE COURSE OF LEGAL TRAINING

As today's businesses are entering a 'globalized' world, the interaction between different cultures is bound to happen. Merely learning different languages, won't be enough. It is necessary to understand the social conditions of different countries to interact successfully on the international arena. Being sensitive to the values and beliefs of different cultures of the world is necessary. Tomorrow's world will rely more on a symbiotic relationship between international businesses and cultures as a whole. When different cultures converge at a common point with business as the platform, the clashes are likely to take place.

Since businesses rely on legal advice, documentation and advocacy throughout the lifecycle of a business undertaking, lawyers are increasingly being asked to provide counsel relating to transnational business transactions and disputes. To be effective, legal counsel must be able to develop legal support for international negotiations and transactions that is accepted by the counterparty and enforceable in the relevant localities. The absence of such capabilities in counsel can be disastrous. Cultural miscomprehension can result in significant costs and, sometimes, more lasting damage to future prospects.

The importance of cross-cultural competency in the sphere of international relationships, business, legal practice is recognized by authoritative scientists (K. M. Asante, R. Brislin, L. H. Chaney, W. B. Gudykunst, W. Klopff, C. Kluckhohn, J. S. Martin, J. McCroskey, T. Morrison, J. Reeves, F. Trompenaas, etc.) as well as practitioners, business executives and global enterprises.

For example: «General Motors» has stated in court briefs that «cross-cultural competence is the most important new attribute for future effective performance in a global marketplace.» «Microsoft» has acknowledged past losses resulting from an inability to identify and bridge international cultural divides. Microsoft's response, in common with large sections of the business community, has been to invest heavily to establish and broaden cross-cultural skills. (Gegios R. L., D. R. Taylor Cross-Cultural Competency: A Non-Negotiable Skill for Lawyers Involved in International Commerce/ Important legal topics affecting companies today. – October, 2011).

The amount of attention devoted by the business media to cross-cultural management tools and techniques reflects the international business community's recognition that developing cross-cultural competence internally is essential to international business success. It should be no less important to ensure that both in-house and outside counsel possess the same cross-cultural capabilities.

Hence, one can observe an increasing interest of educational establishments for enrolling international business culture courses in diverse forms into their curricula.

Cross-cultural business interaction should certainly be addressed in core business courses. The fundamental reason for doing it is to improve the chances of succeeding in business and international legal practice. The topic is especially important in courses on strategy, organizational behavior, entrepreneurship, human resource management, marketing, negotiations, and business ethics. The objectives of introducing culture should be threefold: one is to make students aware of differences in cultures; two – to experience what it is like to find oneself in business situations in another culture; three – to understand how to develop synergies by learning what each culture has to offer to the other. (Marer Paul. *Introducing Culture in Business Courses*/ <http://www.indiana.edu/~busx420/HRM>).

Cross-cultural competence refers to the knowledge, skills that enable individuals to adapt effectively in cross-cultural environments. Cross-cultural competence is defined as an individual capability that contributes to intercultural effectiveness regardless of the particular intersection of cultures. Although some aspects of cognition, behavior may be particularly relevant in a specific country or region, evidence suggests that a core set of competencies enables adaptation to any culture (Hall E. T. *Beyond Culture*/ Garden City, N. Y.: Anchor Press/ Doubleday and Company, 1976).

Since English language is one of the most widespread languages of international communication, this article deals with cross-cultural competence of future lawyers in the context of teaching English. For non-native English speakers cross cultural competence consists of many components and differs dramatically from the one which is delivered to the native speakers. The mentioned components are described differently by a great number of researchers (N. Arthur, T. B. Gutkin, S. L. Wise, E. W. Lynch, J. G. Ponterotto, D. J. Prediger, G. R. Sodovsky, R. C. Taffe, etc.). We consider the list of components offered by Lynch W. E to be the most appropriate within the objectives of this article. The author highlights the following components as important for cross-cultural competency of international lawyers: self awareness – developing an understanding and appreciation of one's own culture; having culture specific awareness and understanding by studying and reading about culture; participating the daily life of culture; learning the language of the culture; having awareness of communication issues – high context versus low context cultures, nonverbals of particular culture (eye contact and financial expressions, body language, gestures); acknowledging and understanding of cultural differences, instead of minimising them (Lynch, E. V. *Developing cross-cultural competence in* Lynch, E. V., and Hanson, M. J.(Eds). *Developing cross-cultural competence*/ Maryland: Paul H Brooks Publishing (pp.35-58)).

Our survey may be fittingly concluded with the observation that in Europe and Western countries there is a strong recognition of cross-cultural competence as an integral part of the grounding of future skilled professional able to communicate effectively in the field of international legal and business practice. In contrast to such views, Ukrainian high educational establishments haven't yet recognized the need for such courses as international business culture, intercultural business communication and some other ones related to them within the process of legal training.

Робу Н. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков*

СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ-АББРЕВИАТУР В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Проблема проявления терминологичности в системе языка – одна из наиболее популярных и важных тем современных лингвистических исследований. И в отечественном, и в зарубежном языкознании существует множество работ, посвященных как теории термина, так и исследованиям частноотраслевых систем, их развитию, системным, лингвистическим и экстралингвистическим характеристикам, функционированию отдельных терминологических единиц. (Анисимова Ю. А. Соотношение юридических терминов и профессионализмов в лексической системе английского языка. Саратов, 2002. – С. 23).

Термины-аббревиатуры, входящие в состав различных терминосистем английского языка, исследовались в работах А. Д. Краева, Г. В. Лашковой, А. В. Суперанской, Н. В. Подольской, Н. В. Васильевой; Т. М. Терщенко и др. (Голованова Е. И. Когнитивно-историческое терминоведение: предмет, проблематика, инструментарий. – Тамбов: Грамота. 2008. С. 53-57).

Фрагментарно рассматривались и английские юридические термины-аббревиатуры в трудах Ю. А. Анисимовой, Е. С. Максименко, С. П. Хижняка.

В современной англо-американской юридической терминосистеме термины-аббревиатуры занимают определенное место, вступая в системные отношения с другими терминами:

а) иерархические (как правило, юридические термины-аббревиатуры представляяют собой обозначения видовых предметов, чаще всего предельной степени дифференциации);

б) отношения тождества, которые представлены в английской юридической терминологии вариантами полных и сокращенных терминов, синонимичными аббревиатурами (дублетами), образованными от абсолютных терминов-синонимов. Варианты разных сокращенных терминов также могут образовывать иные оппозиции тождества (омонимичные аббревиатуры). Термины-аббревиатуры могут стать многозначными, хотя их прототипы не являются таковыми, вследствие образования терминов на основе метонимического переноса.

Термины-аббревиатуры отмечены в пяти из восьми выделяемых тематических групп терминов, объединяющих единицы различной частеречной принадлежности. Эти группы терминов, как правило, обозначают предметы и реже отмечаются в тематических группах терминов, выражающих абстрактные понятия. Число аббревиатур по различным тематическим группам зависит от числа терминов, репрезентирующих эти группы. (Даниленко В. П. О месте научной терминологии в лексической системе языка // Вопросы языкознания. 1976. – № 4. – С. 64-71.)

Основная масса сокращений юридических терминов относится в большей степени к категории графических и, в меньшей, к категории графо-лексических аббревиатур, представленных разнообразными подтипами. Лексические аббревиатуры характерны лишь для юридических профессионализмов. (Беляева В. А. Сложносокращенные слова в лексико-графическом и когнитивном аспектах на материале русского и английского языков. Барнаул, 2003. С. 19).

Особенности функционирования аббревиатур в разных типах юридических текстов обусловлены возможностью их использования с расшифровкой или без нее, типом юридического текста, семантикой прототипов. Без расшифровки аббревиатуры используются чаще всего в текстах законов при ссылках на другие законы и реже всего – в научных текстах, в которых вообще трудно установить закономерности функционирования сокращенных и полных вариантов.

Особым свойством производных терминов-аббревиатур, их формальная и семантическая связанность с другими лексическими единицами, а также структурная и смысловая обусловленность другими языковыми знаками является их мотивированность, и при анализе мотивирующих основ необходимо учитывать тип формантной части и формальной операции, которой подвергается та или иная исходная лексическая единица (или единицы) при образовании производной аббревиатуры. (Краев А. Д. Английские энергетические термины-аббревиатуры и их отражение в лексикографических источниках // Отраслевая терминология и лексикография. – Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1984. – С. 31-40).

Исследование однословных терминов-аббревиатур, созданных за счет финального усечения, показывает, что они отличаются значительным разнообразием структуры и способов образования, а также разнородностью подгрупп. Наиболее широко представлены однобуквенные и двухбуквенные сокращения, при этом доминирует консонантный принцип усечения.

Наибольшая продуктивность минимизации обнаруживается при сокращении многословных юридических терминов, когда создаются более короткие словосочетания. Многословные термины представляют собой различные варианты структурных сочетаний. Среди них встречаются термины, включающие в себя служебные слова (артикли, предлоги, соединительные союзы и т. д.), а также термины, в которых служебные слова отсутствуют. (Тимофеева Н. П. Особенности синонимической парадигматики в английской юридической и компьютерной терминологиях // Язык, познание, культура на современном этапе развития общества. Саратов: Изд-во СГАП, 2001. – С. 241-242).

Среди юридических терминов-аббревиатур встречается синонимия, полисемия, омонимия и антонимия, хотя традиционно считается, что эти семантические процессы несвойственны и нежелательны для терминологии.

Таким образом, можно говорить об определенной специфике как в сфере образования юридических терминов-аббревиатур, так и в сфере их функционирования. (Ильиш Б. А. Современный английский язык: Теоретический курс. М.: Изд-во лит. на иностр. языках. 1948. – С. 248).

Богатырёва М. А.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры гуманитарных и социально-экономических дисциплин

СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Стремительные социально-экономические изменения, происходящие сегодня в обществе, обусловили появление нового социального заказа на подготовку юристов, способных и готовых выполнять функции языкового посредника в ситуациях, связанных с профессиональной деятельностью. Перевод является на сегодняшний день одним из важных средств межкультурной деловой коммуникации в сфере права, он обеспечивает специалисту возможность эффективно и на достойном уровне вести совместную работу с зарубежными партнерами. С учетом этих актуальных требований формулируются новые задачи обучения профессионально ориентированному переводу в неязыковом вузе.

Работая над переводом английского юридического текста, необходимо учитывать специфику законодательной и правовой системы той или иной англоговорящей страны, а также украинской юриспруденции. Это предполагает наличие у студента фоновых знаний, умения ориентироваться в тонкостях правовых систем разных стран. Как известно, Соединенное Королевство и США относятся к странам общего права (Common Law), основанного на статутах и прецедентах. Успех перевода одного и того же юридического термина зависит от знания политико-правовых систем разных государств, элементов их властных структур и институтов. Так, термин «министр иностранных дел» не всегда переводится как «Minister for Foreign Affairs». Когда речь идет о Канаде, его следует переводить как «Minister for External Affairs», в США это «State Secretary», а в Соединенном Королевстве – «Secretary for Foreign and Commonwealth Office». Студенту нужно знать, что даже в официальной лексике встречаются синонимичные названия – несколько официальных терминов для обозначения одного и того же явления социально-экономической жизни. Например, «Канада» в англо-американской литературе может переводиться официально принятым названием «Canada», а также вариантом «The Provinces».

Одно и то же английское слово может иметь несколько значений, в том числе терминологическое значение. Причем уточняющее значение термина нередко связано с его орфографическим оформлением. Так, нередко в обычном значении слово пишется с маленькой буквы, в терминологическом – с заглавной и с артиклем «the». Например, «bar» – это 1) кусок; перекладина; шлагбаум; 2) барьер, отделяющий судей или места членов Палаты Общин; но 3) «The Bar» – адвокатура, коллегия адвокатов; сословие адвокатов, барристеры (в Великобритании). В обычном значении слово пишется раздельно, в терминологическом – слитно («club law» – устав клуба, «clublaw» – кулачное право). При переводе отдельных терминов необходимо учитывать особенности политико-правовой системы страны, о которой идет речь. Так, термин «гражданин» можно перевести как «citizen», если речь идет о стране, в которой высшие органы государственной власти либо избираются, либо формируются представительными учреждениями. В тех случаях, ког-

да речь идет о стране, в которой существуют элементы монархической формы правления, более точным вариантом перевода будет «subject». Необходимо также знать и учитывать некоторые нюансы законодательств тех или иных стран, о которых идет речь в тексте. Например, «child» в юридической литературе Великобритании – несовершеннолетний до 18 лет. В других странах этим же термином обозначается малолетний до 14 лет. Возраст имеет существенное значение при определении дееспособности несовершеннолетних субъектов права. Поэтому перевод в данном случае требует особой точности. Отдельной проблемой перевода являются расхождения между английскими и американскими юридическими терминами. Один и тот же термин может иметь разные значения в США и Великобритании. Например, «active service» в США – «действительная военная служба», а в Великобритании – «участие в боевых действиях». Они отличаются разной совокупностью предоставляемых по закону льгот. В других случаях одно и то же понятие обозначается в британском и американском вариантах разными терминами. Так, «ордер на арест» – «arrest warrant» (амер.) и «bench warrant» (брит.). Еще большие расхождения наблюдаются между терминологией, принятой в европейском праве и в англо-американском праве. Так, по-разному обозначаются хозяйствующие субъекты. «Полное товарищество» в европейском праве – «general partnership», в англо-американском – «partnership»; «общество с ограниченной ответственностью» – «company with limited liability» (европ.) и «close corporation/ private company» (амер.). Говоря о переводе англоязычной юридической терминологии, нельзя не упомянуть о синонимии в ней. Принято считать, что в терминологии может существовать только абсолютная синонимия. Она является результатом «столкновения» в терминосистеме заимствований и терминов, образованных на базе родного языка или калек, например, mercy killing – euthanasia, seizure – forfeiture, deceit – false representation и др. Иногда абсолютные синонимы отличаются только синтаксической структурой, например, Natural Law – Law of nature, Substantial law – Law of substance и др. Одним из источников синонимии в англоязычной юридической терминологии являются эвфемизмы, которые наблюдаются в сфере образования терминов со значением преступления (killing – deprivation of life – blood), или в случае, когда упоминание одного из слов избегалось с древних времен, например, death penalty – capital punishment, capital case, capital offence, capital sentence. В англоязычной юридической терминологии отмечаются абсолютные синонимы, перешедших в терминосистему из профессионального сленга (hijacking – air piracy, white knight – potential merger partner), что объясняется такими особенностями прецедентной правовой системы, как ее большая демократичность по сравнению с кодифицированной.

В английском языке существуют несколько существительных со значением «убийство», из которых одно, murder, является родовым, а другие – видовыми терминами: homicide (предумышленное убийство) и manslaughter (непредумышленное убийство). Не все юридические термины являются абсолютными синонимами или дублетами. Так, если сравнить определения таких терминов как «murder» и «assassination», то сразу становится понятным, что «assassination» употребляется только в тех случаях, когда речь идет об убийстве при помощи наемных убийц. Похожим является пример функционирования слов crime - felony – misdemeanor. Существительное crime обозначает преступление вообще (в отличие от административного правонарушения), в то время

как *misdemeanor* - нетяжкое преступление, которое наказывается либо штрафом, либо отбыванием срока наказания в местной тюрьме (*jail*), а *felony* - тяжкое уголовное преступление, наказуемое длительным сроком тюремного заключения в тюрьме штата или федеральной тюрьме (*prison*).

В русских переводах *felony*, в том числе и в юридических словарях, часто встречается термин фелония. Такой вариант транслитерированного перевода может считаться допустимым, если перевод адресован узким специалистам, знающим, какое понятие стоит за данным термином. Однако при переводе этого слова в тексте, предназначенном для более широкого читателя требуется искать иной вариант перевода, чтобы избежать проблемы непрозрачности текста.

Также ярким примером может послужить наличие в англоязычной юридической терминологии нескольких терминов, обозначающих понятие «иск»: «*action*», «*complaint*», «*claim*», «*plea*», «*lawsuit*». Но не все из них абсолютные синонимы. Термины «*suit*», «*lawsuit*», «*action*» и «*plea*» являются абсолютными синонимами. Термин «*complaint*» является дублетом термина «*claim*». Однако говорить об абсолютной синонимии терминов «*suit*» («*lawsuit*»), «*plea*», «*action*», «*complaint*», «*claim*» не представляется возможным. Так, согласно определению в *A Dictionary of Law*, к примеру, термин «*action*» употребляется в следующем значении: «*A proceeding in which a party pursues a legal right in a civil court*»(52). Тогда как термин «*suit*» «... is commonly used for any court proceedings although originally it denoted a suit in equity as opposed to an action at law»(53). То есть приведенные выше определения указывают на тот факт, что денотативное значение термина «*suit*» гораздо шире значений остальных терминов, обозначающих слово «иск», поэтому эти термины являются идеографическими, а не абсолютными синонимами.

Таким образом, юридический перевод – совершенно особая область перевода, требующая не только глубоких языковых знаний и основательной лингвострановедческой подготовки, но и пытливости ума, желания вчитываться в переводимый текст, способности смотреть «вглубь», потому что иначе разобраться в хитросплетениях юридической мысли просто невозможно.

Ладиненко А. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Англійська мова в силу історичних умов в більшій мірі, ніж інші германські мови, підпала під вплив латині та французької мови.

Особливо це стосується юридичної термінології, яка своїм походженням завдячує головним чином латинським кореням. Поняття «юридична (або правнича) термінологія» вживається тут в найширшому розумінні цього слова, тобто це всі ті «слова або словосполучення, які визначають поняття спеціальної (в даному разі юридичної) сфери

знань або діяльності» і які містяться в словниках юридичних термінів. Більшість з них була запозичена в далекому минулому. Природа мовного контакту та об'єм лінгвістичного обміну залежать від багатьох обставин, соціальних і культурних стосунків між народами та спільнотами – носіями мов. (Васильєва Н. В. Термин //Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С.508-509).

Саме поняття «мовний контакт» інтерпретується дуже широко, тобто включає не тільки географічну близькість, але й торгівельне спілкування та різні види культурної взаємодії. Найбільш ефективним мовним контактом очевидно є той, що існує між виробником та їх споживачем з інших мовних ареалів. І оскільки з усіх рівнів мови саме словниковий склад відображає культурний рівень носіїв мови, то для цілісного розуміння впливу однієї мови на іншу в першу чергу необхідно детально вивчити лексичні запозичення. (Бруннер К. История английского языка. Т.1 – М.: Иностранная литература, 1955. – 322 с.).

Звернемось, насамперед, до тієї віддаленої епохи, коли мови германських народів почали переплітатись з мовою класичної античності. Значний вплив, який мала культура Риму на германські народи, простежується через появу великої кількості нових слів-термінів у різних сферах життя цих народів. Вчені вважають, що не всі запозичені терміни мали латинські корені, але всі вони прийшли через латинь і в тій формі, в якій вони вживались в латинській мові.

Всі слова-запозичення можна умовно розподілити на три категорії за ступенем їх асиміляції в мові реципієнта: 1) стійкі, незмінні слова й словосполучення; 2) терміни, що зазнали часткової зміни; 3) запозичення, що повністю пристосувались до вимог нового мовного середовища.

До першої категорії належить найменша кількість юридичних термінів, що залишились напорчуд стійкими до впливу англійської мови і не зазнали ні графічних ні фонетичних змін. Наприклад: *habeas corpus*. Ці слова і фрази стали невід'ємним елементом англійської юридичної термінології, оскільки не було створено еквівалентних за значенням власних відповідників. Сюди також належать деякі крилаті вислови та ідіоми: *rigor juris*.

До другої категорії належать слова й вирази, що зазнали незначних змін під впливом законів англійської мови. Наприклад: *code – codex*. Їх значення, фонетичне оформлення та написання на протязі століть змінювались, доповнювались, набували нових рис. До мовних причин таких змін належить так зване явище аналогії або уподібнення. (Гавриш Н. А. До питання про етимологію юридичних термінів в англійській мові. //Записки з романо-германської філології. Випуск 12. Одеса, 2002. – С. 29-34).

Уподібнення одних мовних одиниць іншим має місце на фонологічному, граматичному та словотворчому рівнях. У зв'язку з цим мовознавці розрізняють асимілятивне уподібнення, морфологічне, синтаксичне, словотворче, семантичне та ін.

Якщо ж звернутись до морфології слів-запозичень, то стає очевидним, що вони, як і інші слова, підпадають під норми нової мови. Проте запозичені з латини іменники і дієслова поведуться по-різному.

Більшість іменників асимілювались, але деякі зберегли свої форми множини, принесені з рідної мови: *corpus – (pl.) corpora*.

Дієслова-запозичення мають, як правило, латинські основи та англійські афікси. Саме ці слова і підпадають під другу категорію, де кореневі основи мови-донора поєднуються з морфами мови-реципієнта. Наприклад: *abolish* – *abolere*.

До третьої категорії належать так звані «запозичені переклади» або перенесені в мову реципієнта лексичні одиниці, які виступають як модель для утворення аналогічного терміна засобами власної мови. Наприклад: *lawgiver*.

Вчені-лінгвісти також окремо виділяють семантичні запозичення. Вони зумовлюють появу нових значень у вже існуючих слів у мові-реципієнті.

Явище семантичного запозичення – це процес переходу значення слова з однієї мови в іншу. Семантичне запозичення не потребує додаткової адаптації в мові: стара, вже відома форма отримує новий зміст. Це означає, що семантичні запозичення використовують форму слова, яке вже існує в мові. Іноді вони охоплюють весь словотворчий ряд однокорінних слів. І якщо нове значення з'являється у одного із слів словотворчого ряду, яке простежується за літературними джерелами мови, воно часто переноситься на інше або інші слова цього ряду. Наприклад, слово *execution* спочатку мало значення «виконання». Але виконання судового вироку може включати також і смертну кару або страту. Так слово *execution* набуло нового значення «страта». Відповідно нове значення з'явилися і у дієслова *to execute* (виконувати) – «карати на смерть».

Збагачення англомовної термінології, зокрема юридичної, з використанням іншомовних морфем, відображає не тільки історичну взаємодію мов, а й посилення культурних, економічних та наукових стосунків. А для спілкування з питань певної галузі необхідно вільно володіти відповідною термінологією. Освоєння іншомовних слів призводить до кількісного і якісного росту словника мови-реципієнта, а знання їх етимології, полегшує і прискорює цей процес.

Кантур К. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры иностранных языков, кандидат филологических наук

ЛИНГВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА ПРОТЕСТНОЙ ТЕМАТИКИ (АНГЛИЙСКИЙ, РУССКИЙ, ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫКИ)

В зависимости от идеологической позиции различные СМИ по-разному освещают протестные выступления иммигрантов. Любой социально-политический (идеологический) дискурс, в том числе описывающий протестные выступления, чрезвычайно широко использует *штампы, клише, речевые стереотипы, эвфемизмы, метафоры и эпитеты, языковые оценочные коннотации. Наблюдается также амбивалентность терминов, применяются определенные риторические приемы.* Оценим некоторые из них, представляющие интерес для понимания стереотипного построения политического дискурса.

В проправительственных СМИ действия власти описываются с использованием нейтральной и/или митигационной лексики, а действия протестантов и сами протестанты описываются с применением большого числа негативных лексических единиц.

В демократических СМИ прослеживается явная симпатия к протестантам; авторы статей пытаются найти объективные причины, приведшие к массовым выступлениям, стремятся использовать различные средства митигации:

В синонимическом двуполусном ряду «*восставшие – погромщики*». *номинации участников протестных акций* используются в зависимости от политической позиции средства масс-медиа или конкретного комментатора. Некоторые из них имеют положительные коннотации, а некоторые несут отрицательную характеристику. Отдельные ЛЕ остаются нейтральными.

К явно пейоративным можно отнести следующие номинации актантов: *sans-papiers; rioters, extremists, gangsters, arsonists, attackers, young gangsters, gangs of youths, present-day brownshirts, blood-crazed goons; бандиты, мухолобы-человеконенавистники, провокаторы, подонки, наймиты и др.*

В результате кумуляции подобных слов и выражений возникает негативный социальный портрет участников протестного движения, например:

Весь мир увидел безнаказанность вандализма приезжих, объединившихся в банды мародеров и поджигателей Франции.

В проправительственных СМИ используются *номинации* самих протестных выступлений, нередко преувеличивающие размах беспорядков с целью оправдания жестких репрессивных действий со стороны властей: *violences urbaines, la crise des banlieues, les trois semaines d'émeutes urbaines; tension, revolution, violence, unrest, Muslim uprising, extremists, riots, insurrection, rampage, acts of rage, mayhem и др.* В ряде случаев используется термин *intifada*, который является транслитерированным заимствованием с арабского. Так, в частности, обозначается палестинское восстание на Западном берегу реки Иордан и в секторе Газа, начавшееся в 1987 году.

Нагнетание пейоративных эпитетов типа *irrational, blatant, destructive, worst (riot-hit)* способствуют созданию негативного образа протестантов.

С другой стороны, для сохранения положительного имиджа страны, где происходят беспорядки, применяются различные способы эвфемизации. Так неблагополучные районы, где проживают эмигранты, из *ghettoes, miserable slums, трущоб* превращаются в *regions of problems; проблемные кварталы; les quartiers difficiles; les quartiers défavorisés* и прочие.

Действия, направленные на усмирение протестующих, характеризуются как *démantèlement des bandes; return to calm*, хотя речь фактически идет о применении военной силы против возмутителей спокойствия.

Особенно аккуратно и тщательно подбирают слова и выражения первые лица государства. Так, стараясь соблюсти политическую корректность при упоминании протестного движения иммигрантов, бывший президент Франции Жак Ширак подбирает наиболее дипломатичные слова и выражения: *President Chirac warned that «an escalation of disrespectful behaviour would lead to dangerous situation» and asserted that «there can be no area existing outside the law» in France.*

При описанні состояния протестантов (погромщиків, піджигателів, революціонерів) активно використовуються слова лексико – семантичної групи «гнів»: anger; discontent; frustration; rage, resentment, resignation і др.

В демократических СМІ симпатія к учасникам протестних виступлєнєй нерєдкє проявляєтьсє в словах, указывающих на причини беспорядков: suffer from explicit and implicit racism; discrimination; poor housing and education; long ignored.

При описанні действии погромщиків часто використовуютьсє глаголи конкретних физических действии: to smash the windows; to torch the vehicles; to set shoots ablaze; to set smth on fire; to vandalize.

Для статей указанной тематики характерно использование избитых метафор субстантивного и глагольного характера: desperate and moody winds of human frustration; to clean out the rabble; still raging fires.

Таким образом, можно отметить, что без понимания семантики языковых знаков и игры её комбинаций невозможно выработка оптики по прочтению актуального политического дискурса, в том числе представленного в публицистике.

Исследование публицистических текстов указанной тематики требует дальнейшего тщательного исследования в связи с актуальностью поднимаемых в них проблем и необходимостью соблюдения политической корректности – при обсуждении вопросов совместного проживания на одной территории представителей различных национальностей.

Третьяков І. Г.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

ВЖИВАННЯ АРТИКЛІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Сучасне мовознавство неодноразово досліджувало питання вживання та функціонування означеного та неозначеного артиклів у мові та мовленні. Однак, на наше переконання, незважаючи на відносну популярність дослідження публіцистичного дискурсу в цілому, особливості використання артиклів у публіцистичному дискурсі залишилися поза увагою лінгвістів взагалі. Інтерес мовознавців до вивчення взаємозв'язку мови та політики зумовлено визначальним статусом політичного дискурсу у житті держави, суспільства та особистості, зокрема, позаяк вплив мовних актів на особистісну та суспільну політичну свідомість дає можливість зрозуміти природу, спрямування та доцільність мовної діяльності людини на політичному поприщі.

Метою нашої роботи є встановлення закономірностей у використанні означеного та неозначеного артикля у публіцистичному дискурсі, які дозволять висловити попередні міркування стосовно залежності вживання англійського артикля від належності тексту до певного роду знань, у даному випадку до публіцистичного дискурсу.

Взявши термін «публіцистичний дискурс» за основу нашого дослідження, ми розуміємо під ним, слідом за Красних В. В. «вербалізовану мовно-мислинневу діяльність, яка вміщує не тільки суто лінгвістичні, але й екстралінгвістичні компоненти». З різноманітних форм вираження публіцистичного дискурсу ми обмежили наше дослідження тільки його писемним різновидом, а саме газетними статтями інтернет видань британських газет The Times та The Guardian.

Однією із функцій текстів публіцистичного дискурсу є вплив на читача з метою переконання його в достовірності поданої інформації. Так І. Р. Гальперін зазначає, що саме в таких текстах найточніше виражається відношення автора до предмету мовлення, що пов'язане з їх призначенням викликати бажану для автора реакцію. Однак, викликати таку реакцію автори статей можуть тільки у разі чіткого та ясного викладу думок, уникаючи двозначних тлумачень, якщо такі не є задумані автором. Тому, прагматичний потенціал газетного тексту є результатом вибору автором змісту повідомлення та способу його мовного вираження. У відповідності зі своїм комунікативним наміром, автор підбирає для передачі інформації такі мовні одиниці, які володіють необхідним предметно-логічним та конотативним значенням. На цьому й наголошує І. Р. Гальперін відзначаючи, що вияв індивідуальності в манері переказу та висвітленні фактів часто пов'язане зі своєрідним використанням мовних засобів. У свою чергу, О. Н. Чистякова зауважує, що вплив на аудиторію з метою переконати в істинності запропонованої інформації, можливий тоді, коли всі мовні одиниці газетного тексту адекватно відображають позначуване поняття. До таких мовних засобів, на нашу думку, потрібно віднести й означений та неозначений артиклі. Хоча артиклі не можуть самостійно виступати значущими компонентами тексту, але в поєднанні з іменниками вони стають дієвим засобом створення авторської інтенції. Значення конкретизації та індивідуалізації референта, які притаманні означеному артиклю, дозволяють читачеві безпомилково ідентифікувати референта, оскільки цей артикль репрезентує основні складові конкретної мовленнєвої ситуації, в той час як неозначений артикль означає тільки те, що невідоме референтне позначуване вводиться в дискурс. Припускаючи, що саме означеному артиклю буде віддана перевага у газетних текстах, ми опрацювали 40 статей інтернет-видань вищезазначених джерел. У результаті дослідження було виявлено 2018 випадків використання артиклів, з яких 1421 випадків використання означеного артикля та 687 – неозначеного, що у відсотковому відношенні становить відповідно 67 % та 33 %.

Отже, в ході нашого дослідження було доведено попереднє припущення про переважаче використання означеного артикля в газетних текстах. За допомогою саме цього артикля автор-журналіст реалізує в тексті відношення достовірності поданої ним інформації, безпосередньо впливаючи на читача засобом представлення подій, осіб, фактів тощо, як щось відоме, чітко окреслене, визначене. Читач немов залучається до створення подій, стає їх співучасником. Таким чином відбувається актуалізація комунікативних інтенцій автора – достовірність поданої інформації. Означені артиклі й створюють той метатекстовий базис, що передбачає комунікативні очікування читача.

У нашому дослідженні ми тільки зробили спробу окреслити проблему залежності використання англійських артиклів від належності тексту до певного роду знань, а остаточні висновки вимагають подальших досліджень у цьому напрямку.

Коваленко Н. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри германських та романських мов

ПРОБЛЕМИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У НІМЕЦЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ МОВІ

Дискурс права належить до типу інституційного дискурсу, що відноситься до сфери врегулювання соціальних взаємовідносин та характеризується жорсткою організацією та ієрархічною структурою. Стиль більшості правових документів не повинен викликати додаткових асоціацій та відвертати увагу від суті документу, відсутні будь-які індивідуально-авторські риси. Нейтральне викладення юридичних норм підвищує ефективність правового регулювання. У формуванні термінологічних одиниць дискурсу права велику роль відіграють як лінгвальні так і екстралінгвальні фактори. Однак, часто складно визначити, який саме фактор вплинув на ту чи іншу зміну у мові, так як і лінгвальні, і екстралінгвальні фактори здебільшого діють разом і сумісно (Хижняк С. П. Юридическая терминология: формирование и состав. – Саратов: Изд-во Саратов. унта, 1997. – 136 с.).

Виникнення і розвиток права нерозривно пов'язані з виникненням і розвитком держави. Так у сучасному дискурсі права існують поняття *Deutsches Recht*, *Germanisches Recht*, *kanonisches Recht*, *gemeines Recht*, *gelehrtes Recht*, кожне із яких характеризує стан юриспруденції у визначений період державного розвитку. Найбільш суттєвим для формування термінології дискурсу права вважається соціально-економічний фактор, оскільки головним завданням юриспруденції являється створення правової законодавчої основи для всіх видів суспільної діяльності (Шишканова Л. П. Специфика внутрисистемных межотраслевых единиц в немецкой юридической терминологии: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.04. – Саратов, 2006. – 164 с.).

Право регулює поведінку людини в суспільстві, визначає деякі моделі її вчинків, тому фактор поведінки впливає на формування термінів права. Так різні види дій спричинили створення різних за значенням правових термінів: *Mord*, *Straftat*, *Verbrechen*, *Vergehen*, *Disziplinarvergehen*. Ідеологія також є впливовим фактором, що сприяє на протязі всієї історії розвитку юридичної термінології. Під впливом ідеологічних факторів терміни можуть виникати і зникати. Із зникненням комуністичної ідеології зникла номенклатура посадових осіб, державної влади і багато інших понять із всіх галузей права Німеччини: *Volkskammer*, *Staatsrat*, *Selbstverpflichtung*, *Produktionsgenossenschaft*.

Німецька юридична термінологія дискурсу права показує тісний зв'язок із лексикою загального життя протягом усього свого розвитку. Специфічні властивості німецької мови проявляються і в правовій термінології. Слід зауважити, що утворення термінологічних гнізд є одним з найважливіших проявів системності правової термінології: *Schuld*, *Verschulden*, *schulden*, *Schuldner*, *schuldfrei*, *schuldhaft*, *Beschuldigung*, *Mitschuld*, *schuldig*, *Schuldige*, *schuldigsprechen*. Кореневі слова утворюють базові терміни, які становлять найстаріший пласт термінології. У німецькій юридичній термінології до них відносяться терміни, що позначають основні поняття: *Strafe*, *Recht*, *Schuld*, *Gesetz*, *Gericht*.

Специфічна особливість термінології права полягає в широкому використанні похідних слів, що свідчить про вторинність термінології по відношенню до загальнолітературної мови. Найбільш типовими способами утворення термінів у німецькій мові визнають морфологічний спосіб або афіксальне словотворення і словоскладення. Суфіксація відноситься до найбільш поширеного способу словотворення у німецькій правовій мові. Дослідження показало, що серед термінів із значенням діяча в німецько-російському юридичному словнику частка термінотворення з суфіксом – *er* складає 72 %: *Richter, Gesetzgeber, Mörder, Kläger, Verwalter*. Дуже продуктивним у творенні правової термінології є суфікс – *ung*: *Drohung, Gefährdung, Verletzung, Forderung*. Із споконвічних префіксів в юридичній термінології особливо помітна роль префікса *un-*, оскільки він має здатність утворювати терміни із значенням «явище, протилежне названому мотивуючою основою»: *Ungerechtigkeit, unbestraft, ungesetzlich, unparteiisch, unmoralisch*. (Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высш. шк., 1987. – 104 с.).

Незважаючи на поширеність афіксального термінотворення, все ж переважаючим засобом творення сучасних термінів в німецькій мові є словоскладення. Здебільшого для німецької юридичної термінології характерні двохкомпонентні композити: *Landesrecht, Ersttäter, Grundgesetz, Doppelmord, Einzeltäter, Freispruch, Behindertenhilfe*. Конверсія в утворенні юридичних термінів менш продуктивна ніж розглянуті вище способи, але використовувані для утворення термінологічних одиниць типи конверсії різноманітні: *Angeklagte, Verhaftete, Fall, Rat, Erlaß, Antrag, Befehl, Betrag, Verhör*. Абревіація відноситься до більш пізніх способів термінотворення. І слід відзначити, що цей спосіб досить поширений в юридичній термінології: *Grundgesetz – GG; Bürgerliches Gesetzbuch – BGB; BGH-Bundesgerichtshof; Gesellschaft mit beschränkter Haftung – GmbH*. У німецькій правовій термінології наголошується зростаюча роль різноманітних словосполучень: *allgemeine Abstammung, angeborenes Recht, Verfolgung der Bürger, Achtung der Menschenwürde, Verbrechen mit Todesfolge*.

Таким чином, робимо висновок про те, що термінологія німецького правового дискурсу поповнюється не тільки за рахунок використання словотворчих засобів, але й шляхом термінологізації, транстермінологізації і запозичення вже сформованих термінів з інших мов.

Гомзякова О. Ю.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін*

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЮРИСТАМИ

У статті зроблена спроба поглиблення правового аспекту у курс іноземної мови, шляхом вироблення рекомендацій по доповненню учбового процесу деякими організаційно-методичними заходами, спрямованими на поліпшення формування пра-

вової культури. Одним з головних засобів реалізації соціально-педагогічних потреб виступає правова культура нації, яка розглядається у контексті загальносвітового культурологічного процесу. Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, базується на її засадах, служить віддзеркаленням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відособленим процесом від розвитку інших видів культур – політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес. Їх об'єднує спільність завдання – створення морально-правового клімату в суспільстві, який гарантував би особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував би її права, соціальну захищеність, пошану її достоїнства. Правова культура виступає необхідною умовою формування високих моральних якостей громадянина. Знання та розуміння сутності та соціального значення правових явищ – права, правосуддя, законності, правової відповідальності, стійка впевненість у необхідності точно дотримуватись норм права сприяють зміцненню в свідомості людини основних принципів і категорій моралі.

Правове виховання – цілеспрямована постійна дія на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання – дати людині необхідні в житті юридичні знання і навчити її поважати і дотримуватись законів і підзаконних актів, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити число правопорушень (Скакун О. Ф. Теория государства и права. 2000. – С. 58).

Залучення особистості до правового виховання найбільш актуалізується у віці, коли людина перебуває у вищому навчальному закладі, коли у студентів виникає потреба морального осмислення навколишньої дійсності, інтенсивного характеру набувають пошуки власної програми життя. Проблема морально-етичного розвитку студентської молоді загострюється внаслідок широкого розповсюдження відеомереж, які пропагують низькопробні взірці масової культури, негативно впливають на нестійку психіку молодих людей, збуджують її, викликають відповідні поведінкові реакції. Існуючий педагогічний досвід показав невичерпні можливості освітянських закладів у справі поліпшення морального стану студентської молоді шляхом залучення до правового виховання.

Таким чином, вирішити завдання морально-етичного виховання студентів засобами різних видів правового виховання, започаткувати у студентів світосприймальну позицію, розумово-вольовий компонент душі, піднести їх рівень етичної культури в даному аспекті можливо лише при умові побудови відповідного цілеспрямованого процесу.

Проектуючи сказане на вивчення юридичної термінології під час курсу іноземної мови, спробуємо виділити специфіку даного процесу. Під час вивчення юридичної термінології студенти поповнюють свій словарний запас а також поглиблюють знання правової системи, правових норм Великої Британії та США.

Мова права має власний зміст та низку специфічних якостей, які різняться залежно від мовної системи. Незалежно від мови більшість її особливостей пояснюється впливом історичних, культурних, соціальних і політичних чинників на носіїв конкретної мови. Незважаючи на такі особливості, перед викладачем постає завдання виконати переклад та донести до читача студента інформацію, викладену в оригіналі. Здійснюючи переклад юридичних документів, необхідно ретельно аналізувати обсяг понять і значень, які лежать в основі відповідних термінів в українській та в англійській мовах, прагнучи

їх адекватного перекладу. У сфері юридичного перекладу лише віднедавна розпочалися систематичні дослідження. Розвиток права Європейського Союзу невідворотно прискорює обговорення питань юридичного перекладу. Проте в Україні обмаль спеціальної літератури, мало спеціальних словників, праці зарубіжних правників перекладаються рідко, а такі переклади могли б сприяти формуванню відповідної бази еквівалентних термінів та юридичних виразів українською мовою й навпаки (Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. 2004. – С. 576).

Каліцева О. В.

*Миколаївський комплекс Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

В умовах збільшення обсягу законотворчості, активного впровадження нового законодавства в життя держави постає нагальна необхідність дослідження юридико-лінгвістичних особливостей текстів нормативно-правових актів, пошуку шляхів удосконалення їх інтерпретації, напрацювання практичних рекомендацій.

Правотворчість як один зі специфічних різновидів юридичної діяльності полягає у розробленні, вдосконаленні, запровадженні, зміні чи скасуванні норм права у формі загальнообов'язкових правових приписів. На сучасному етапі розвитку суспільства правові норми можуть існувати лише у словесній (мовно-знаковій) формі. Правові ідеї, знання і приписи втілюються саме у вербально-синтаксичних конструкціях, а тому мова, її ресурси й можливості є надзвичайно важливими для права. «Ступінь влади над мовою» (О. Потебня) є важливим і суттєвим, хоча, безперечно, не єдиним показником інтелектуального рівня та загальної культури законодавця.

Правильне і ефективне застосування будь-якого закону багато в чому залежить від точності наведених у ньому положень та формулювань, чіткості вжитих понять і термінів (Савонюк Р. Щодо термінів і понять Кримінально-процесуального кодексу України / Р. Савонюк // Право України. – 2004. – № 2. – С. 99). На жаль, довготривале функціонування в українському законодавстві й судочинстві російської мови нині зумовлює неузгодженість термінів, що може призводити до комунікативної неточності, невиправданості.

Питання про необхідність ретельної роботи над стилем і мовою законодавства порушується науковцями здавна. Так, ще в 1927 – 1931 рр. на сторінках радянських журналів проводилася жвава дискусія з цього питання, а в юридичних періодичних виданнях обґрунтовувалося чимало цінних пропозицій з удосконалення зовнішнього оформлення законів (Керимов Д. А. Культура і техніка законотворчства / Д. А. Керимов. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 90). На потребу нагального впорядкування україномовного поняттєвого апарату юриспруденції неодноразово звертали увагу сучасні українські мовознав-

ці та юристи: О. Сербенська, Г. Онуфрієнко і Н. Руколянська, С. Головатий, Ю. Зайцев, І. Усенко, Н. Артикуца, Ю. Прадід, О. Юрчук, Б. Стецюк, І. Гумовська, С. Кравченко, В. Демченко та М. Леоненко, І. Кочан і А. Токарська, а також Г. Іжакевич, О. Копиленко, В. Радецька, В. Сімонок, З. Тростюк та ін.

Огляд досліджень зумовлює необхідність подальшого детального вивчення української правничої мови, оскільки актуальною залишається потреба багатоаспектного системного аналізу всіх складників лексичної системи української мови, особливостей їх структурних взаємозв'язків та функціонування.

Логічність викладу нормативно-правового акту, точність формулювань, ясність та зрозумілість можуть бути забезпечені при дотриманні певних вимог до мови закону як способу викладу юридичних норм відповідно до певних мовних правил. З одного боку, правові норми мають бути виписані професійною юридичною мовою, з іншого – мають бути викладені мовою, зрозумілою для більшості користувачів (оскільки закон впливає на життя мільйонів людей, які не є юристами), тобто мовою, доступною для всіх.

Вирішити таку двоєдину проблему та виключити багатозначність можна з допомогою чітко визначених юридичних термінів звичайними мовними конструкціями.

В Законі України «Про звернення громадян» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 47, ст.256) можемо знайти яскравий приклад тавтології – визначення одного поняття через інше, а потім навпаки – другого через перше (статті 3. Основні терміни, що вживаються в цьому Законі).

«Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Пропозиція (зауваження) – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності.

Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо».

Можемо навести також приклад невдалої спроби застосувати в нормі вичерпний перелік випадків заборони відмови.

«Стаття 7. Заборона відмови в прийнятті та розгляді звернення

Звернення, оформлені належним чином і подані у встановленому порядку, підлягають обов'язковому прийняттю та розгляду.

Забороняється відмова в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення».

Частина перша цієї статті дає більш точне і широкє регулювання, ніж перша та друга частина разом.

Така ілюстрація дозволяє зробити висновок, що закон «Про звернення громадян» підготовлено не досить ретельно, з пушенням вимог до мови законодавства.

Вирішення проблем правотворчої культури, забезпечення високої якості законодавства, його доступності й зрозумілості, ясності й прозорості, впорядкованості та чіткості, системності й гармонійності з європейським законодавством є надзвичайно важливими, оскільки сприятиме утвердженню України як демократичної, соціальної, правової держави, в якій діють ефективні законодавчі механізми забезпечення принципу верховенства права, законності та правопорядку, дотримання конституційних прав і свобод людини.

Барская А. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры германских и романских языков*

ВАРИАТИВНОСТЬ ТЕРМИНОЛОГИИ В ИСПАНСКОМ И ЛАТИНОАМЕРИКАНСКОМ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСКУРСАХ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)

Проблема языковой вариативности является одной из актуальных тем современности. Наибольший вклад в изучение проблемы языковой вариативности на материале испанского языка внес академик Г. В. Степанов, который предложил понятие «национальный вариант» – термин, характеризующий формы национальной речи, которые не обнаруживают резких структурных расхождений, но вместе с тем приобретают автономию, поддерживаемую и осознаваемую в пределах каждой национальной общности (Степанов Г. В. К проблеме языкового варьирования: Испанский язык Испании и Америки. М., 1979).

В Большом Энциклопедическом Словаре можно найти следующее определение национального варианта: «Национальный вариант – термин, характеризующий способ существования и функционирования единиц национального языка и языковой системы в целом. Под этим термином понимают особые социолингвистические объекты (или разновидности), в виде которых существует реально единый язык» (Большой энциклопедический словарь онлайн – Режим доступа: <http://www.vedu.ru/BigEncDic/>). Отталкиваясь от определения национального языка как высшей формы существования языка нации, национальный вариант языка можно охарактеризовать как форму существования единого национального языка в различных социумах, который, однако, выполняет те же функции, что и национальный язык, от которого данный вариант образован. При этом национальный вариант языка неизбежно вбирает в себя весь социально культурный колорит той нации, в рамках которой он существует.

Для определения языковых стандартов испанского языка Испании сначала, как известно, ограничивались критерием использования разговорного языка в высшем об-

шестве, регистр устной речи, принятый повсеместно за образец, принадлежал королевскому двору и монарху. Позднее данный критерий был изменен: устная языковая норма знати была вытеснена письменной литературной нормой – язык двора уступил место языку просветителей. Испанский языковой стандарт утверждался на протяжении XVII – XVIII веков и сопровождался стилистическими разногласиями между защитниками «чистого» испанского языка и сторонниками его обогащения за счет французского языка и литературы. Испанский язык приобретает свой институционный статус с основанием Испанской Королевской Академии в 1713 году.

С точки зрения лингвистического статуса, все латиноамериканские варианты испанского языка считаются «национальными вариантами», что подтверждается его рангом официального (государственного) языка в этих странах, наличием национальной литературной нормы на испанском языке, статусом родного для более 50 % жителей, и выполнением им всех общественных функций.

На территории Латинской Америки испанский язык являет собой вариант структурно единого испанского языка в совокупности его новых общенародных и местных диалектов и говоров. Литературная норма речи (главным образом устная) здесь географически дифференцирована в соответствии с национальными, государственными границами. Однако американская письменная речь, при всем ее сходстве с литературным языком Испании, не является, по мнению исследователей, абсолютно единой и монолитной.

В Латинской Америке испанский язык распался на ряд диалектов, которые отличаются не только произношением, но и лексической базой. Это связано с несколькими факторами. Прежде всего, латиноамериканский испанский формировался на базе разговорного испанского языка, точно так же, как много веков назад разговорная латынь породила романские языки. Кроме того, в различных регионах испанский язык испытывал влияние разных индейских языков, а также должен был адаптироваться к местным условиям. Наконец, разные страны принимали выходцев из разных регионов. Так, в Аргентине используется много заимствований из итальянского языка, приехавших вместе с огромным числом переселенцев.

Появились различия в произношении. Специалисты легко отличат кубинца от аргентинца, а их обоих от испанцев. Имеются некоторые, хотя и не очень значительные расхождения в грамматике: использование в Аргентине местоимения *vos* вместо обычного *tu*. Но больше всего проблем возникает с лексической базой, так как постепенно одни и те же понятия стали по-разному называться в диалектах испанского, а одни и те же слова приобрели новый и различающийся смысл. Так, в Латинской Америке компьютер называли *computadora*, а в Испании используют термин *ordenador*, схожий с французским *ordinateur*.

Национальная вариативность испанского языка прослеживается и в юридической сфере, где большое влияние на лексическое и правовое отличие латиноамериканских стран оказали правовые системы таких государств как Италия, Германия, Франция, США.

Так, в гражданских кодексах некоторых латиноамериканских стран (Аргентина, Уругвай, Чили) отсутствует понятие *norma jurídica* (правовая норма), в отличие от ГК

Испании, где этому понятию посвящена вводная часть. Выражение «вступать в силу» о законе, так же имеет лексическую вариативность: в Испании – *entrar en vigor*, в Аргентине – *entrar en vigencia*. Фраза «незнание закона не оправдывает» в Испании – *la ignorancia de las leyes no excusa*, в Аргентине и Уругвае – *la ignorancia de las leyes no sirve de excusa*, а в Чили – *nadie podrá alegar ignorancia de la ley*. Юридический термин «физическое лицо» в Испании – *persona natural*, в Уругвае – *persona civil*, в Аргентине – *persona de existencia visible*. Понятие «расторжение брака»: в Испании – *la disolución del matrimonio*, в Чили – *la separación judicial*, в Аргентине – *la disolución del vínculo*, в Перу – *la anulabilidad del matrimonio*. Для обозначения термина «опекунство», в Испании используется понятие *curatela*, тогда как в Чили и Уругвае – *curaduría*.

Изучение языковой вариативности испанского языка имеет большое значение при подготовке студентов-правоведов, как в области гражданского права, так и в других направлениях. Анализ латиноамериканской и испанской юридической терминологии позволяет расширить кругозор, повысить уровень профессионализма, компетентности и конкурентоспособности будущего юриста.

Абрамова Е. Ю.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», преподаватель
кафедры иностранных языков*

ИСКУССТВО КОМПЛИМЕНТА В ДЕЛОВОМ ОБЩЕНИИ

В центре внимания современных лингвистических исследований находятся проблемы связанные с организацией и успешностью речевой коммуникации. Ведь успешное деловое взаимодействие во многом определяется выбранной стратегией и тактикой общения, т. е. умением правильно сформулировать цели разговора, определить интересы партнеров, выстроить обоснование собственной позиции и т. д. Если деловое общение проходит неэффективно, это может привести к провалу самого дела. Compliments не только отвечают принципам вежливости Браун П. и Левинсона С., но и способствуют благоприятной обстановке, дружескому расположению, общей положительной тональности общения (Виноградова Е. Ю. 2010, с. 257).

Целью данной работы является исследование коммуникативной роли комплиментов в плане организации вербальной коммуникации как способ гармонизации межличностного взаимодействия.

В данной работе комплимент понимается как высказывание, содержащее комментарий, касающийся какого-либо положительного события, характеристики, приобретения, достижения, которые связаны с адресатом и расцениваются, как отправителем сообщения, так и его получателем, позитивно (Виноградова Е. Ю. 2010, с. 257).

В последние годы комплиментом в целях обучения искусству делового общения стала активно интересоваться практическая психология (Шепель 1994; Шейнов 1997; Бодалев 1996; Борисов 1998 и др.). В деловом общении комплимент является тонким и действенным инструментом. Психология рассматривает комплимент как необходимый

компонент создания доверительной тональности общения, способствующий его эффективности.

Данная тема наиболее актуальна в настоящее время, так как в современном обществе, а особенно в деловом общении или при переговорах человеку необходимо усвоить элементарные правила составления комплимента в той или иной ситуации.

Уже сказанное выше, позволяет заключить, что комплимент располагает собеседника в пользу говорящего, создает приятную психологическую атмосферу, является эффективным способом установления контакта, улучшения отношений и следовательно играет важную роль в достижении эффективности речевого общения.

Вместе с Дж. Льюисом мы понимаем эффективное речевое общение как вид коммуникации, при помощи которого автор добивается поставленной цели беседы. Причины неверного кодирования или декодирования информации могут быть как лингвистическими (ошибки в произношении, грамматике, выборе слов, прагматические ошибки), так и нелингвистическими (различия в интерпретации невербальных кодов, несходство ценностных ориентаций и оценок, стереотипизация других культур) (Блох М. Я. Коммуникативно-парадигматические аспекты исследования языковых единиц. 2004).

Существует мнение (Thomas: 1983), что все прагматические ошибки можно разделить на две группы: лингвопрагматические и социопрагматические.

Лингвопрагматические ошибки появляются в том случае, когда при употреблении языковых единиц говорящий руководствуется прагматическими нормами родного варианта английского языка (американского), либо использует выражения характерные для определенной географической местности. Так, например, *«you sound rather aggressive and decisive»* в британском и американском вариантах английского языка будут пониматься по разному, т. к. а) *«aggressive»* в американском узусе понимается как *энергичный, напористый*, а в британском – соответственно, *агрессивный, воинственный*.

б) Лингвопрагматические ошибки могут быть допущены и в использовании обращений, так прагматически нейтральное обращение к молодой женщине *«love»* будет совершенно иначе истолковано американкой или жительницей юга Англии.

Социопрагматические ошибки являются результатом того, что стратегии речевого поведения могут быть разными в разных социальных кругах. В каждом культурном слое общества существуют свои представления о вежливости, о том, как следует правильно вести себя при встрече и расставании, как выражать эмоции, какие комплименты можно употреблять в определенных ситуациях общения. Источником социопрагматических ошибок могут явиться и клишированные выражения.

«You're looking like hell itself» – her face whitened under the heavy make-up and then she broke into a nice girly smile, – «I've got you officer. It was a compliment, I'm old Luke (Lucifer) sister on the stage.» (C. Brown)

В данном примере лейтенант полиции делает комплимент стриптизерше, выступающей в языческом образе сестры Люцифера. Слова лейтенанта, воспринятые ею вначале как выражение неодобрения, позже воспринимаются как выражение восхищения ее воплощением образа. Комплимент в данном случае достигает своей цели. Для этого необходимо понимание не только лингвистических особенностей формирования

высказывания, но и экстралингвистических факторов общения. Фигурально, сказанное здесь можно представить себе как задачу, которая предполагает решение уравнения с тремя неизвестными: Адресант ---- Сообщение --- Адресат. Они являются составляющими любых речевых ситуаций, единую схему которых еще в 1964 году предложил Р. О. Якобсон (Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. 1975).

Отсюда ясно что, для достижения максимального перлокутивного воздействия комплимента на адресанта, говорящий должен, с одной стороны, дать достаточно высокую оценку внешности, поведения, профессиональных качеств собеседника, а с другой, не переборщить в своей похвале.

Таким образом, можно заключить, что особенно в деловом общении, явное преимущество за комплиментом, как инструментом более тонким и действенным. С помощью него можно не только поднять настроение себе и окружающим, но и наладить отношения с сотрудниками и с начальством, умело договориться о сделке с вашим потенциальным партнером.

Митькина Е. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков*

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ

Исследования путей взаимодействия языка, права и культуры получает особую значимость в период интеграции культурных и национально правовых систем. Роль английского языка как международного в сфере правовой коммуникации представляет все больший интерес для анализа. (Фарбер И. Е. Правосознание как форма общественного сознания, с.91).

В условиях постоянно расширяющихся международных контактов особую значимость приобретает изучение текстов правовой документации. Право как форма общественного сознания являлось основообразующим для всех жанров официально-делового стиля.

Правовой коммуникации свойственны официальный характер, краткость, стремление к максимальной эффективности. Все эти факторы заставляют составителей юридических документов придерживаться определенных традиций их оформления.

Стиль в языке – это совокупность особенностей в построении речи и словопотреблении, манера словесного изложения. (Алексеев Л. М. Стилистический энциклопедический словарь русского языка, с.378).

Современный официально-деловой стиль относится к числу книжных стилей и функционирует в форме письменной речи.

Основная функция деловой речи – функция социальной регламентации, поэтому все деловые тексты должны иметь однозначное прочтение, то есть для каждого текста должна быть характерна такая точность изложения информации, которая не допускала

бы различных толкований. Функционально-стилевая окраска лексики в законодательном акте имеет неоднородный характер, так как её выбор зависит от сферы применения юридических документов. (Степанова А. В Вопросы когнитивной лингвистики, с.268).

Официально-деловой стиль удовлетворяет потребность общества в документальном оформлении разных актов государственной, общественной, политической, экономической жизни, деловых отношений и организациями. Тексты этого стиля представляют огромное разнообразие жанров: устав, закон, приказ, распоряжение, договор, инструкция, жалоба, различного рода заявления, а также множество деловых жанров (например: объяснительная записка, автобиография, анкета, статистический отчёт и др.). Официально-деловая речь имеет общие стиливые черты: точность изложения, не допускающую возможности различий в толковании; детальность изложения; стереотипность, стандартизованность изложения; долженствующе-предписывающий характер изложения. К этому можно добавить такие черты, как официальность, строгость выражения мысли, а также объективность и логичность.

Функция социальной регламентации, которая играет самую важную роль в официально-деловой речи, предъявляет к соответствующим текстам требование однозначности прочтения. Официальный документ будет выполнять своё назначение, если его содержание тщательно продумано, а языковое оформление безупречно. Именно с этой целью определяются собственно лингвистические черты официально-деловой речи, а также её композиция, рубрикация, выделение абзацев и прочее, т. е. стандартизованность оформления многих деловых документов. (Вежбицкая А. Новое в зарубежной лингвистике, вып. XII, Лингвистическая прагматика с.15).

Лексический состав текстов этого стиля имеет свои особенности, связанные с указанными чертами. Прежде всего в этих текстах используются слова и словосочетания литературного языка, которые имеют ярко выраженную функционально-стилистическую окраску, например: истец-plaintiff, ответчик-defendant; respondent, протокол-record, должностная инструкция-duty regulation, заключение под стражу- detention, удостоверение личности-ID-card и другие среди них значительное количество профессиональных терминов. Многие глаголы содержат тему предписания или долженствования: запретить-prohibit, уполномочивать-authorize, постановить- enact, обязать-undertake, назначить-appoint и пр.

Здесь недопустима полисемия, метафорическое использование слов, а синонимы употребляются в незначительной степени и, как правило, принадлежат одному стилю: поставка (снабжение)-supply; кредит (доверие, аккредитив)-credit; ассигнование (отчисление)- allocation; покупатель (заказчик, клиент)- customer и др.

Стиливые черты проявляются в определённом выборе языковых средств.

На морфологическом уровне юридический стиль характеризуется использованием сложных союзов, малым количеством личных местоимений: herein-здесь в этом (документе), hereinabove-выше, hereinafter-ниже, в дальнейшем, hereto-к этому, heretofore-ранее, до сего времени и т. д.

На синтаксическом уровне стиливые черты проявляются в употреблении большого количества сложноподчиненных предложений, а также большого количества предло-

жений с однородными членами, что объясняется стремлением юридического стиля всё предвидеть и описать.

В заключении следует отметить, что юридические документы отличаются большей стилистической и языковой однородностью, чем документы других подстилей. Для них типично употребление своей собственной лексики, которая имеет в юридическом словаре особое значение, употребление большого количества терминов и терминологических выражений, частое употребление субстантива, чёткая структура построения документа.

Підрозділ 8.2.

Досвід використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері

Якутко В. Ф.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры правовой информатики, кандидат технических наук, доцент*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУДЕБНЫХ ОРГАНОВ

Национальная программа информатизации представляет комплекс взаимосвязанных отдельных заданий информатизации, направленных на реализацию государственной политики и приоритетных направлений создания современной информационной инфраструктуры Украины за счет концентрации и рационального использования финансовых, материально-технических и других ресурсов, производственного и научно-технического потенциала государства, а также координации деятельности органов государственной власти, органов местного самоуправления, предприятий, учреждений, организаций всех форм собственности и граждан в сфере информатизации (Про Національну програму інформатизації: закон України від 4 лют. 1998 р. № 74198-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28).

Реализация информационных процессов, которые определяются как процессы создания, сбора, обработки, накопления, хранения, поиска, распространения и потребления информации, невозможна без соответствующего информационного обеспечения. Повышение эффективности работы судебных органов во многом зависит от качества и своевременности информационного обеспечения (Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/tu27/14/11> - Назва з екрану).

Информационное обеспечение решает следующие основные задачи:

- определение источников и потребителей информации, ее состава, форм предоставления и способов доступа к ней;
- организация процессов и средств сбора, регистрации, обработки, хранения, обновления, передачи и использования информации;
- формирование комплекса технических средств для организации информационных потоков, хранения массивов информации, создание новых информационных технологий и развитие единого информационного пространства;
- создание унифицированных технологий обработки документов и системы документооборота (Годин В. В. Информационное обеспечение управленческой деятельности / В. В. Годин, И. К. Корнеев. – М.: Высш. шк.; Мастерство, 2001. – 240 с.)

Анализ работ и публикаций указывает на то, что работы по информационному обеспечению судов, выполняются несвоевременно, отсутствует единый государственный проект и соответствующее финансирование.

Мало внимания уделяется формированию организационно-правового и методического обеспечения, созданию единой системы классификации и унифицированной системы электронного документооборота. Базы данных правовой информации, существующие в судах, не соответствуют специфике деятельности судей и аппаратов судов.

Необходимо решить проблему соответствия информационного обеспечения и своевременного поступления правовой информации и систематизации материалов судебной практики. Существует необходимость информационного взаимодействия судов с правоохранительными органами и органами государственной власти Украины.

Актуальной проблемой реализации государственной политики информатизации является отсутствие национальной системы показателей оценки состояния информатизации и развития информационного обеспечения судебной деятельности. Повышение эффективности информационного обеспечения судебной деятельности должно проводиться в следующих направлениях:

- информатизация на единой концептуальной основе (на основе концепции отраслевой программы информатизации судов общей юрисдикции);
- создание национальной системы электронных информационных ресурсов на базе национального депозитария информационных электронных ресурсов;
- обеспечение формирования единого национального информационного пространства, интегрированного в европейское и мировое информационное пространство;
- совершенствование нормативно-правовой базы для регулирования отношений собственников и пользователей информационных ресурсов и систем;
- обеспечение функционирования единой базы данных поисковой системы судебных дел и документов;
- информационное взаимодействие судебных органов с внешними пользователями информации (сторонами по делу, участниками судебного процесса, общественностью и т. д.);
- создание гибкой системы формирования статистической отчетности;
- внедрение единого порядка применения и ведения классификаторов и справочников;

- создание системы электронного документооборота, автоматизация процессов документооборота и протоколирования судебного процесса.

Реализация перечисленных направлений повышения эффективности информационного обеспечения будет содействовать созданию Единой судебной информационной системы, что позволит автоматизировать процесс судопроизводства.

Повышение эффективности информационного обеспечения положительно повлияет на работу судей и работников аппарата суда, что будет способствовать утверждению справедливого суда в Украине согласно европейским стандартам.

Логінова Н.І.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри правової інформатики, кандидат педагогічних наук

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В ЕЛЕКТРОННОМУ ДОКУМЕНТОБІГУ В СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА

Стрімкий розвиток комп'ютерних і телекомунікаційних мереж значно розширює можливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Сприяє роботі та впровадженню систем юридично значущого електронного документообігу, у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі і в системі судочинства. ІКТ в судовій практиці дозволяють вирішувати завдання, що створюють всі етапи руху й стану справи та забезпечують реєстрацію справ або позовних матеріалів і процесуальну переписку, передачу справ в архів та ін.

Відносини, які виникають у разі застосування електронного документообігу та електронного цифрового підпису (ЕЦП), врегульовані чинним законодавством України, зокрема ухваленими в 2003 р. Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» (Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 36. – ст. 275) і «Про електронний цифровий підпис» (Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 36. – ст. 276).

Ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Обов'язкові реквізити електронного документу – це обов'язкові дані в електронному документі, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили.

Одним із елементів обов'язкового реквізиту є електронний підпис, який використовується для ідентифікації підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу (ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»).

ЕЦП – вид електронного підпису, отриманий за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним

поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. ЕЦП накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа (ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис»).

За правовим статусом ЕЦП прирівнюється до власноручного підпису. Особистий ключ є унікальною послідовністю символів довжиною 264 біта, яка призначена для створення ЕЦП. Відкритий ключ міститься в Сертифікаті відкритого ключа, і підтверджує приналежність відкритого ключа ЕЦП. Сертифікат відкритого ключа містить в собі персональну інформацію про його власника (ім'я та реквізити), унікальний реєстраційний номер і термін дії.

Питання, пов'язані з забезпеченням процесів електронного документообігу з використанням ЕЦП в системі судочинства врегульовані Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. – № 41–45. – ст. 529). Для удосконалювання організації системи судочинства було розроблено «Положення про автоматизовану систему документообігу суду» (Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Затв. Рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30). Згідно цього Положення були створені автоматизовані системи діловодства судів, основні функції яких є: реєстрація та облік справ; автоматичний розподіл справ; відправлення документів до Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРСР); побудова, перевірка та відправка статистичних звітів та ін.

В 2006 році був прийнято Закон України «Про доступ до судових рішень» (Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006. – № 15. – ст. 128). Відповідно до ст. 3 цього закону затверджено «Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» (Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. – 7 червня. – № 105). У цьому Порядку визначено, що електронна копія судового рішення для відправки в ЄДРСР повинна бути засвідчена ЕЦП особи, що підписала зазначене рішення.

Сьогодні в судах ЕЦП використовується і при роботі з електронною поштою. При відправці електронного листа, офіційні документи, що вкладаються, за умови впровадження ЕЦП обов'язково підписуються з використанням посиленого сертифікату відкритого ключа після внесення реєстраційних дати та номера, особою що реєструє та відправляє лист, доповнення до офіційного листа підписуються особою, що їх готує. При отриманні електронної пошти необхідно запровадити ЕЦП. Листи, отримані з невірним ЕЦП, вважаються недійсними (Інструкція про порядок роботи з електронною поштою в Державній судовій адміністрації України, територіальних управліннях державної судової адміністрації, апеляційних та місцевих судах загальної юрисдикції: Затв. Наказом Державної судової адміністрації України від 25 грудня 2007 р. № 141).

При створенні, реєстрації та обліку справ в суді з використанням ЕЦП є можливість фіксації точного часу підписання документа. Відмітка точного часу при підписанні документу дозволяє точно ідентифікувати момент накладання підпису, причому змінити його значення згодом, навіть особою, яка наклала підпис, неможливо. Можливе лише повторне підписання з фіксацією нового часу. Точне значення часу, який використову-

ється для формування відмітки точного часу, здійснюється апаратними засобами Центру сертифікації ключів шляхом синхронізації з джерелами точного часу з точністю до 1 секунди.

Таким чином, процеси електронного документообігу та ЕЦП в системі судочинства використовуються в ході підготовки, узгодження та затвердження судових документів, в процесі роботи з електронною поштою, при відправці рішень в ЄДРСР та ін. Використання ЕЦП в системі судочинства дає можливість забезпечити захищений електронний документообіг, надати юридичну силу електронним документам.

Іванов В. Г.

*Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», завідувач кафедри інформатики
та обчислювальної техніки,
доктор технічних наук, професор*

Кошева Н. А.

*Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
доцент кафедри інформатики та обчислювальної техніки,
кандидат технічних наук, доцент*

Гвозденко М. В.

*Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», старший викладач кафедри інформатики
та обчислювальної техніки*

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРАВА І ПРАВОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Сьогоднішня практика повсякденної діяльності людини і суспільства характеризується неухильним ростом використання інформації і нових інформаційних технологій. Наприклад, по деяким даним, обсяг витрат на розвиток інформаційної сфери в США перевищує витрати на розвиток паливно-енергетичного комплексу цієї країни.

Тому інтенсивне зближення інтересів права й інформатики, що спостерігається сьогодні, є об'єктивним і закономірним процесом, який показує гостру необхідність у взаємному використанні результатів новітніх досягнень, отриманих цими науками і які мають два взаємозалежних аспекти: прикладний і змістовний. Тобто використання останніх досягнень в області інформаційних технологій, пристосованих чи спеціально розроблених для розвитку і функціонування юридичної науки і практики з однієї сторони і юридичному закріпленні питань, зв'язаних із впровадженням у яку-небудь сферу суспільних відносин цих інформаційних технологій – з іншої.

З розвитком інформаційного суспільства ростуть потоки інформації, швидкості її обробки і поширення, і в зв'язку з цим виникає потреба в захисті інтересів суб'єктів, що використовують інформацію у своїй діяльності, природа якої не укладається в звичні форми предметів правових відносин. Тому дуже важливо знайти такі правові механізми,

які забезпечать правове регулювання нового класу суспільних відносин – інформаційних, що дозволить економічно ефективно розвивати дану галузь людської діяльності по виробництву і використанню інформації, а також протистояти різним порушенням і злочинам у цій сфері.

Власне кажучи, це означає необхідність усебічної розробки нової комплексної юридичної галузі – інформаційного права. Інформаційне законодавство повинно регламентувати державне керування, планування і звітність в області інформатики, право власності, правову охорону об'єктів обчислювальної техніки, фінансування і ціноутворення в цій галузі, передбачати види відповідальності за правопорушення в сфері інформатики, а також розв'язувати нові проблеми, пов'язані з використанням глобальних інформаційних комп'ютерних систем і мереж в економіці, політиці й інших соціальних сферах.

Так, відкрити сторінку в Internet чи розтиражувати книгу на CD-R набагато простіше, швидше і дешевше, ніж налагодити випуск і збут друкованої продукції. Досить придбати один екземпляр твору і сканер для його відцифрування. Однак у результаті зазначених дій автор твору, безумовно, позбавляється винагороди, на яку він міг би розраховувати при нормальному обороті екземплярів на ринку. У зв'язку з цим, незважаючи на очевидні переваги електронних засобів запису, передачі й обробки інформації, виникає маса правових питань, зв'язаних з дотриманням майнових інтересів власників авторських прав.

При захисті прав автора сайту виникає проблема ідентифікації мережних інформаційних ресурсів як об'єкта права: чи є вони різновидом бази даних чи програмою для ЕОМ, чи можна віднести сайт до засобів масової інформації і т.і. Дуже важливими є питання безпеки і конфіденційності роботи в мережі Internet. т. т. захист комп'ютера від зараження вірусом і запобігання несанкціонованого доступу, недопущення перехоплення особистої електронної пошти й іншої секретної інформації.

Практично одногослоно Сенат США затвердив законопроект USA (Uniting and Strengthening America Act), що передбачає дуже суворі заходи покарання за терористичну діяльність. Особливий інтерес представляє положення 814 «Перешкоджання і запобігання кібертероризму». Викриті в проникненні в корпоративні чи державні мережі будуть переслідуватися в карному порядку, якщо сума збитку за останні 12 місяців перевищить 5 тис. дол. Актом кібертероризму тепер буде вважатися будь-яке несанкціоноване проникнення на комп'ютер користувача. Цікаво відзначити, що в цьому контексті негативно «засвітилася» асоціація RIAA (Recording Industry Association of America), що у мережі відома, в основному, боротьбою з музичним піратством. Вона запропонувала Конгресу внести виправлення у визначення кібертероризму. Так, одержання неавторизованого доступу до файлів користувача не вважається незаконним, якщо проникнення було зроблено з метою захисту авторських прав.

Інший, мабуть один із самих суперечливих проектів законодавчих актів в історії комп'ютерної індустрії в США Uniform Computer Information Transactions Act (UCITA) поки ще не одержав визнання на федеральному рівні, але з огляду на існування самостійних судових систем штатів, додаються зусилля по його просуванню на локальному рівні.

У відповідності з цим проектом виробник програмного забезпечення (ПЗ) звільняється від відшкодування збитку, який був заподіяний некоректною роботою програми.

Найбільш суперечливе положення UCITA – можливість віддалено відключати програмне забезпечення на комп'ютері користувача. Прозвані «бомбами» чорні ходи дозволяють софтверній компанії одержувати докладну інформацію про роботу програми на комп'ютері користувача, і у випадку виявлення порушень ліцензійної угоди вона має юридичне право «відключити» програму через Internet.

У цьому зв'язку особливо гостро постає питання про підготовку юристів, що мають необхідну кваліфікацію з питань інформації й інформатизації, інформаційної безпеки. По суті справи йдеться про підготовку юристів, що професійно володіють обчислювальною технікою і добре орієнтуються в математичних методах опрацювання і представлення правової інформації, а також володіють знаннями й уміннями в області створення, розвитку і застосування законодавства про інформатику.

Роль вивчення інформатики у формуванні таких фахівців важко переоцінити. Тренінг практичного використання різноманітних ресурсів і сервісів Internet, Web-дизайн, робота з електронними каталогами і повнотекстовими електронними правовими бібліотеками, пошуковими службами і т.і., тобто формування уміння виконувати технічні операції в комп'ютерно-інформаційно-комунікаційному середовищі – дуже важлива і необхідна задача. Але це тільки надводна частина айсберга інформатики. Основна задача – це формування інформаційно-грамотної особистості, що повинна розуміти, яких відомостей не вистачає для рішення поставлених задач, представляти, де і як знайти відсутні відомості, засвоювати, осмислювати, розуміти знайдені відомості, зіставляти їх з відомими раніше, переводити відомості у знання, вміти в звичному знаходити нові властивості і можливості, у незвичайному – шукати можливості застосування чи використання.

Ця теза знайшла своє відображення в Законі України «Про національну програму інформатизації» (04.02.1998 р.), у якій сказано, що інформатизація – це сукупність взаємозалежних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян і суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів і інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної і комунікаційної техніки. Причому головною метою цієї програми є створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства сучасною, достовірною і повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави, а основною задачею вважається формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних і гуманітарних передумов розвитку інформатизації.

Тому можна сказати, що інформатика сьогодні – це фундаментальна область наукового знання, що формує системно-інформаційний підхід до аналізу навколишньої дійсності, вивчає інформаційні процеси і системи, методи і засоби одержання, перетворення, передачі, збереження і використання інформації, а також питання нормативно-правового регулювання нових суспільних відносин, що зв'язані з інформацією.

Трофименко О. Г.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри правової інформатики, кандидат технічних наук, доцент*

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розвиток національних податкових систем європейських країн, до яких належить Україна, відбувається під вирішальним впливом таких зовнішніх факторів, як міжнародна податкова конкуренція і європейська податкова гармонізація. З метою приведення у відповідність зі світовими вимогами і стандартами реформування модернізацію податкової служби України слід здійснювати із впровадження новітніх інформаційних технологій, ефективність широкого застосування яких в усіх галузях доведена часом. До пріоритетних напрямів інформатизації Державної податкової служби України (ДПСУ) на даному етапі слід віднести:

- автоматизація внутрішньої діяльності податкових органів і роботи з платниками податків з використанням сучасних інформаційних технологій з метою уніфікації методів роботи органів ДПС України з податковими службами країн ЄС;
- залучення новітніх технологій інформування та заохочення платників податків до повного переходу на електронну форму подачі звітності;
- розширення можливостей електронного сервісу розгляду звернень громадян через мережу Інтернет;
- модернізація програмно-технічного комплексу єдиної корпоративної мережі з метою об'єднання усіх структурних ланок податкової служби для забезпечення більш ефективної взаємодії;
- впровадження новітніх методів, засобів і технологій для автоматизованого виявлення тіньових елементів економіки та підвищення ефективності оперативнорозшукових заходів;
- доопрацювання інформаційної системи з обміну інформацією з метою автоматизованого опрацювання декларацій про доходи;
- істотне підвищення продуктивності праці службовців державних податкових адміністрацій внаслідок використання сучасних інформаційних технологій у роботі податкових служб на кожному з її етапів;
- оновлення та вдосконалення програмно-апаратних комплексів для забезпечення оперативного безперебійного функціонування автоматизованих інформаційно-аналітичних систем (АІС) центрального та обласних рівнів податкової служби.

Інформатизація податкової служби є складовою Національної програми інформатизації України. Тому для просування інтеграційних ініціатив і реалізації рішень у сфері оподаткування слід дотримуватись принципів сумісності об'єктів інформатизації ДПСУ та інших органів державного управління. Крім того, повинні враховуватися угоди України із зарубіжними країнами з питань оподаткування, а також досвід інших країн в сфері інформатизації податкової служби.

Впровадження нових механізмів звітування платників податків шляхом подання податкової звітності засобами електронного зв'язку залишається для органів ДПСУ одним із важливих напрямків поліпшення процесу обслуговування платників податків. Використовуючи такий формат подання звітності, можна уникнути черг, зекономити час та гроші, які витрачаються на доставку звітності до податкових органів. До того ж програмне забезпечення звітності автоматично виконує чимало спеціальних розрахунків та самостійно знаходить помилки. Подаючи звітність в електронному вигляді, не треба перенавчатись, адже сторінки електронної форми звітності повністю відповідають звітному документу на паперових носіях, а система електронних ключів робить електронну звітність захищеною від стороннього втручання, як навмисного, так і випадкового.

Перехід на електронну форму подачі звітності дозволяє суттєво знизити витрати на перевірку звітних документів платників податків, значною мірою скоротити витрати часу платників податків на взаємодію з податковою адміністрацією, автоматизувати процес опрацювання єдиної бази даних для проведення аналізу господарської діяльності, оптимізувати роботу державних податкових інспекцій, дозволяє зекономити державні кошти, а мінімізувати можливості зловживання у податковій сфері.

Обов'язковість подання звітності в електронному вигляді за допомогою мережі Інтернет через централізовану автоматизовану систему «Єдине вікно подання електронної звітності» було закріплено на законодавчому рівні (Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13 – 17. – Ст. 49.). Завдяки цьому, впровадження такої форми подання звітності відбувається доволі швидко. Так, за звітами управління масово-роз'яснювальної роботи та звернень громадян ДПС в Одеській області, у вересні – жовтні 2011 року перевагу поданню звітності з ПДВ із застосуванням електронного цифрового підпису надали понад 8 тисяч великих та середніх підприємств Одещини, що складає близько 90 відсотків платників ПДВ цієї категорії (Звітність в електронному вигляді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nalog.od.ua/elzvrit.php?tid=50>. – Назва з екрану). Використання інформаційних ресурсів дозволило суттєво збільшити швидкість і якість рішень, які приймаються робітниками органів ДПСУ, що, в свою чергу, позитивно вплинуло на рівень податкових надходжень до бюджету.

Саме із впровадженням у життя системи електронного документообігу наша держава наблизилася до світових економічних стандартів, адже більшість розвинутих країн світу давно відмовилася від паперового документообігу і віддала перевагу електронним деклараціям. Понад 60 країн використовують електронну форму звітності.

Нажаль, використання сучасних технологій в органах ДПС України стримується недостатнім фінансуванням, обмеженою кількістю спеціалістів у сфері інформаційних технологій, невирішеними проблемами розробки алгоритмів автоматизованого опрацювання поданої звітності і недостатнім рівнем підготовки користувачів інформаційних систем. А невпинний розвиток науково-технічного прогресу вимагає постійного вдосконалення автоматизованих систем електронного документообігу з метою аналізу економічних індикаторів для недопущення створення платниками податків схем мінімізації, тобто вживання для цього превентивних заходів. Всі ці заходи у діяльності податкової служби країни спрямовані, врешті решт, на забезпечення справедливого і пропорційного розподілу податкового навантаження та отримання державою стабільних доходів,

захищених від небажаних економічних коливань. Залучення для цього позитивного загальноєвропейського досвіду податкової політики сприятиме співпраці з цими країнами і гармонізації із законодавством європейської спільноти.

Задерейко А. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры
правовой информатики, кандидат технических наук, доцент*

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЭЛЕКТРОННОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ WEBMONEY TRANSFER В УКРАИНЕ

В Украине, системы «электронных платежей» начали активно развиваться еще в начале 2000-х годов и на сегодняшний день в условиях финансового кризиса и нестабильной банковской деятельности стали считаться альтернативой традиционным способам расчетов между физическими и юридическими лицами.

По официальным данным, представленным Государственной налоговой службой Украины, в 2011 г объем расчетов, выполненных с помощью различных систем «электронных платежей», составил 2,5 млрд. грн. По финансовым итогам 2011 года это составляет двухкратное увеличение денежного оборота по сравнению с 2010 годом. По самым скромным прогнозам, дальнейший прирост этих расчетов может достичь 15 млрд. грн. уже к 2014 г.

Отметим, что оборот электронных денег в Украине досих пор не урегулирован законодательно, а имеющиеся нормативно-правовые акты зачастую содержат в себе немало определений, которые недостаточно точно отражают суть и природу систем «электронных платежей».

В международной практике первым регламентируется правовой статус электронных денежных средств. В частности, согласно абзацу «b» п.3 ст. 1 Директивы Евросоюза 2000/46/ЕС, электронные деньги означают денежную стоимость (monetary value), как особый вид права требования к организации-эмитенту и соответствуют следующим трем параметрам:

- 1) фиксируются и хранятся на электронном носителе;
- 2) выпускаются для получения денежных средств, в стоимостном размере, не меньшем эмитированной денежной стоимости;
- 3) принимаются, как средство платежа, другими (помимо эмитента) организациями.

Аналогичное определение дает и украинское законодательство. Так, согласно п.1.2 положения № 178 НБУ от 25.06.2008 г., электронные деньги определены, как «единицы стоимости, хранящиеся на электронном устройстве», служащие средством платежа клиентов эмитента таких денег и «являющиеся денежным обязательством эмитента». Кроме этого, в Украине правовой статус систем «электронных платежей» регулируется:

- 1) Гражданским кодексом Украины от 16.01.2003 г. № 435-IV;

2) Инструкцией о порядке открытия, использования и закрытия счетов в национальной и иностранных валютах, утвержденной постановлением Правления НБУ от 12.11.2003 г. № 492;

3) Инструкцией о безналичных расчетах в Украине в национальной валюте, утвержденной постановлением Правления НБУ от 21.01.2004 г. № 22;

4) Положением об электронных деньгах в Украине, утвержденным постановлением Правления НБУ от 25.06.2008 г. № 178, которое обязывает компании, выпускающие «электронные» деньги, в течение шести месяцев подать на согласование правила работы своих систем;

5) обновленной редакцией Положения «Об электронных деньгах» (постановление НБУ № 481 от 04.11.10 г.).

Одним из лидеров по виртуальному денежному обращению на территории Украины является платежная система WebMoney Transfer. К числу основных электронных валют этой системы относятся: WMZ (эквивалент доллара США); WMU (эквивалент гривны); WMR (эквивалент российского рубля); WME (эквивалент евро). Правовой статус каждой из них определяется согласно законодательству той страны, резидентом которой является эмитент таких валют. В Украине эмитенты электронных денег вынуждены приспособливать свои операции к действующему законодательству.

На сегодняшний день, действующим законодательством Украины не определено понятие «электронные деньги». Единственным нормативно-правовым актом, который определяет, что такое «электронные деньги», регулирует их эмиссию, и обращение на территории Украины является постановление НБУ № 481 от 04.11.10 г. «Об электронных деньгах».

В то же время, по мнению юристов, более логичным было бы изначальное принятие соответствующего закона, а затем, на его основании, – Положения НБУ. В связи с этим, на протяжении двух последних лет в Верховной Раде разные парламентские фракции неоднократно выносили на рассмотрение законопроекты «Об электронной торговле», «Об электронной коммерции» и т. п. К сожалению, ни один из них пока не принят. Отметим, что сам НБУ еще в декабре 2010 года решил приостановить процедуру согласования правил систем «электронных» денег (внутреннее распоряжение № 627 от 16.12.10 г.) до принятия соответствующего закона.

Несмотря на не четко регламентированную процедуру функционирования системы WebMoney Transfer в законодательном поле, она продолжает активно развиваться. К примеру, в январе текущего года у ее пользователей появилась возможность получать обналеченные «электронные» деньги в любом из отделений «Укрпочты». Максимальная сумма одного перевода составляет 5 тыс. грн., количество переводов не ограничено. При осуществлении переводов «Укрпочта» взимает комиссионные в зависимости от суммы в размере 1,2-4 %. При этом минимальный размер комиссионного платежа – 5 грн.

Кроме этого, на данный момент в Украине нет четкого алгоритма действий при получении доходов физических и юридических лиц через систему – WebMoney Transfer, также как нет алгоритма налогообложения денежных средств, выводимых на банковские карты. Есть только общее требование налогового законодательства, суть которого сводится к тому, что доходы, полученные через Интернет, должны облагаться налогом.

ми. Учитывая тот факт, что в Украине пользователями рассматриваемой системы являются более 2 млн. физических и юридических лиц, а средний размер одного платежа составляет 300 грн., разработка и практическое внедрение алгоритма налогообложения сферы виртуального денежного обращения приобретает особую важность в контексте выполнения задачи наполнения бюджета Украины на 2012 год.

Билык Н. М.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,

доцент кафедры гуманитарных дисциплин,

кандидат технических наук, доцент

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАБОТЕ СОВРЕМЕННОГО ЮРИСТА

В современном мире роль информационных технологий приобретает все более весомое значение. Сейчас, в новый «информационный век», когда компьютеры все глубже интегрируются во все сферы нашей жизни, а компьютерные технологии используются практически везде: от космических кораблей до nano роботов, кажется естественным, что и в своей работе мы постоянно обращаемся к тем или иным программным продуктам. В наши дни невозможно себе представить человека с высшим образованием, не обладающего базовыми навыками владения персональным компьютером.

Развитие глобальных экономических процессов, развитие международного сотрудничества, интеграция национальных экономик повлекли за собой целый ряд изменений в системе подготовки профессиональных кадров практически по всем специальностям.

Некоторые изменения постигли методологию юридического образования, были кардинальным образом отредактированы образовательные стандарты. Так как юрист в рамках своей профессиональной деятельности сталкивается с самыми различными сферами жизни: от медицины и автомобилестроения до судоходства и рынка ценных бумаг, то в рамках учебного процесса предполагается изучение достаточно широкого круга общих предметов. Однако ввиду перехода на систему «бакалавр-магистр», большинство таких предметов были сокращены. Эти негативные тенденции не обошли стороной и сферу информационных технологий.

Казалось бы, зачем юристу компьютер, ведь обходились же как-то больше 20 веков без всяческого использования информационных технологий, а что теперь изменилось в работе юриста? Оказывается, что даже при беглом осмотре, изменилось довольно многое. Так, современные технологии значительно облегчают работу, ускоряя при этом сам процесс поиска и подготовки необходимой в каждом конкретном случае документации. Компьютеры заменили собой не только ручку и чернила, но и тонны материалов законодательства, архивы судебной практики, огромные библиотеки с томами комментариев ведущих специалистов.

Современный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования в юридической деятельности включает в себя дисциплину «Основы информатики и вычислительной техники», в рамках которой студенты должны изучить «основные закономерности создания и функционирования информационных процессов в правовой сфере; основы государственной политики в области информатики; методы и средства поиска, систематизации и обработки правовой информации; уметь применять современные информационные технологии для поиска и обработки правовой информации, оформления юридических документов и проведения статистического анализа информации».

Помимо данной «основной» дисциплины в ряде ведущих юридических вузов студентам предлагается в вариативной части изучить такие дисциплины как «Справочные правовые системы», «Базы данных», «Информационная безопасность» и т. д. Эти вариативные дисциплины предлагаются далеко не в каждом высшем учебном заведении, хотя как современный юрист может обойтись без элементарных навыков работы с таким программным обеспечением как справочная правовая система «Консультант Плюс», «Гарант» или «Кодекс».

Отдельной проблемой, является отсутствие в программе курса информационных технологий дисциплин, в рамках которых у студентов появилась бы возможность изучить те программы, которые применяются для унификации, систематизации и контроля документооборота в корпоративной среде и предпринимательстве. Одной из таких дисциплин мог бы стать курс по изучению программных продуктов фирмы «1С», так как программные продукты компании «1С» более тесно связаны именно со специально-правовыми дисциплинами, изучение которых происходит на старших курсах.

Благодаря весьма разнообразному каталогу продуктов, производимых компанией, имеется возможность подобрать спецкурс для каждого профиля подготовки отдельно: для гражданско-правовой специализации скорее подойдут «1С: Управление торговлей 8» и «1С: Деньги 8», для юристов, специализирующихся в области налогового права – «1С: Бюджетирование», «1С: Бухгалтерский учет», а также «1С: Налогоплательщик 8». Для юристов со специализацией в сфере предпринимательства и малого бизнеса наиболее значимы будут такие программы как «1С: Предприниматель 8», «1С: Управление небольшой фирмой 8», «1С: Управляющий 8» и «1С: Управление производственным предприятием», а общим для всех направлений вариативным курсом мог бы стать спецкурс «1С: Документооборот 8». Кроме того, все эти курсы позволят студентам углубить свои знания, полученные ранее на других профильных дисциплинах.

В Украине в феврале 2012 г. уровень безработицы вырос до 2 %. Об этом сообщает Государственная служба статистики (Госстат). Наибольшая напряженность отмечена в сегменте «юриспруденция» – десять безработных юристов конкурируют за одно рабочее место».

Таким образом, высокий уровень подготовки в профессиональной, языковой, гуманитарной, а так же информационной областях крайне необходимы в современных условиях жесточайшей конкуренции на рынке труда. И хотя знание «1С» не является для юриста жизненно необходимым, именно оно может оказаться решающим конкурентным преимуществом при трудоустройстве.

Чанышев Р. И.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры правовой информатики*

MICROSOFT OFFICE 365 В УКРАИНЕ – ПУТЬ К ЛЕГАЛИЗАЦИИ ОФИСНОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Глобальной тенденцией современных информационных технологий является переход от локальных вычислений к вычислениям в сетевой среде, к так называемым «облачным вычислениям» («cloud computing») (Чанышев Р. И. «Cloud computing» («Облачные вычисления») как способ легализации программного обеспечения // Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці та професійній діяльності правознавців. – Мат. VI молодіжної наук. конф. Одеса, 2010. – С. 109-116.).

Причиной этому служит возрастающая мобильность пользователей, территориальное расширение предприятий и организаций (например, создание филиалов предприятий в других городах и странах), увеличение числа сотрудников, работающих вне офиса. Следствием этих процессов является возрастание расходов на поддержку информационной структуры предприятия и обеспечения ее безопасности (Только 30 % организаций заботятся о шифровании своих данных. Портал Cyber Security. – [Электронный ресурс]: – Режим доступа: www.cybersecurity.ru/telecommunication/85817.html. – Название с экрана).

Использование «облачных вычислений» позволяет:

- 1) получить доступ к необходимому программному обеспечению (ПО) с любого компьютера, подключенного к сети Интернет;
- 2) снизить затраты на техническую поддержку оборудования и ПО силами ИТ-специалистов самого предприятия;
- 3) использовать ПО без предварительной установки его на компьютер пользователя;
- 4) обеспечить независимость использования приложений от используемой аппаратной платформы, что, в первую очередь, означает возможность использования современных версий ПО на устаревших компьютерах. «Облачное» ПО, даже весьма ресурсоемкое, будет работать на любом компьютере, способном обеспечить работу программы – браузера (например, браузера Internet Explorer).
- 5) обеспечить полную легальность используемого ПО;
- 6) упростить администрирование системы. Администрирование системы осуществляется по тем же принципам, что и использование ПО (доступ к системе с любого компьютера, подключенного к Интернет, отсутствие необходимости в установке ПО для администрирования системы и т. д.).
- 7) переложить функции обеспечения работоспособности и безопасности системы, регулярного резервного копирования данных с системных администраторов предприятия (зачастую, не обладающих для этого необходимой квалификацией или оборудованием) на системных администраторов центров обработки данных (ЦОД).

28 июня 2011 года корпорация Microsoft запустила «облачный» сервис Microsoft Office 365, доступный в 40 странах, в число которых, однако, не вошла Украина. 30 ноября 2011 года региональное представительство корпорации Microsoft – «Майкрософт Украина», объявило о запуске в Украине Office 365 в тестовом режиме (Богатов Г. Microsoft Office 365 доступен в Украине. Сайт HiTech Expert. – [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://expert.com.ua/68832-microsoft-office-365-dostupen-v-ukraine.html>. – Название с экрана.). Эта небольшая фора во времени позволяет предприятиям и организациям Украины, еще до начала официальных продаж, получить информацию о реальной эффективности использования нового сервиса, о его положительных и отрицательных сторонах.

Microsoft Office 365 включает в себя уже знакомые пользователям офисные приложения Word, Excel, OneNote, PowerPoint и коммуникационные программы Exchange Online (электронная почта, контакты), SharePoint Online (совместная работа над документами), Lync Online (обмен мгновенными сообщениями, видеотелефония, видеоконференции).

Варианты поставки Office 365 осуществляются в виде т. н. «планов» разных ценовых категорий: планы E1..E4 – для средних и крупных предприятий, планы P1..P2 – для мелких предприятий и специалистов и планы K1..K2 для отдельных пользователей. Каждый план включает в себя определенный набор функций, которые Microsoft сочла оптимальными для данной категории пользователей (Microsoft Office 365. Сайт Microsoft. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.microsoft.com/uk-ua/office365/online-software.aspx#site-localization-menu>).

Поскольку официальные продажи Office 365 в Украине все еще не начались, стоимость услуги можно оценить только ориентировочно – в зависимости от выбранного плана она может составлять от 36 до 200 грн на одного пользователя в месяц. В целом, стоимость услуги оказалась достаточно велика. Однако, при общем расчете экономической целесообразности перехода на указанный сервис, следует учитывать расходы на Office 365 в сравнении с расходами на поддержку традиционного способа использования ПО: расходами на приобретение легального ПО, расходами на регулярное обновление ПО и аппаратной части компьютеров, расходами на техническую поддержку серверов, расходами на электроэнергию, затрачиваемую круглосуточно работающими серверами предприятия.

Трехмесячное тестирование Office 365 выявило и некоторые недостатки данного сервиса. Так, например, для получения полной функциональности обычного Office 2010 требуется произвести установку части ПО непосредственно на компьютер пользователя. При этом аппаратная часть компьютера пользователя должна быть достаточно современной, а сам компьютер должен работать под управлением Windows 7 или Mac OS X (версии 10.4 или выше).

Данный недостаток не является критическим, так как большинство пользователей не использует всех возможностей ПО Microsoft Office. Использование же «облачной» части сервиса – «Office Web Apps», дает все (перечисленные выше) преимущества использования «облачного» ПО.

Підрозділ 8.3.

Актуальні проблеми юридичної психології та педагогіки

Паньков А.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри юридичної психології та журналістики,
кандидат філологічних наук, професор*

МЕНТАЛІТЕТ І АКУЛЬТУРАЦІЯ ПСИХОПОЛІТИЧНОГО ПОВСЯКДЕННЯ

Сьогодні формується певний тип української особистості. Безсумнівно це третій, після двох, визначених Д. Донцовим, один – «Ой не хочу жати, а хочу лежати», другий – моторний і активний, цей третій, як пишуть О. Донченко, Ю. Романенко, що коли серйозно перейнятися новим типом, «жахнемося від того, що всі ми надовго, якщо не назавжди, потрапляємо в полон власних патологічних форм поведінки». Більшість проблем нашого повсякденного життя ми пов'язуємо з ментальністю.

М. Я. Данилевський у книзі «Россия и Европа» пояснював можливий занепад Європи через ментальність народу. М. Туган-Барановський і М. Вебер ментальністю пояснили схильність чи байдужість до капіталістичної економіки православних і протестантів. У 1918р. О. Шпенглер, не відаючи про М. Данилевського, у праці «Занепад Європи» пояснив насування європейського краху ментальністю. В основу економічних рецептів, за якими господарюють 52 країни, В. В. Леонт'єв поклав менталітет народів. Ментальністю українського народу пояснювали його політику, геополітику та спосіб господарювання С. Рудницький та Ю. Липа.

Свою безкровно здобуту у 1991 р. незалежність Україна розпочала третьою після США та Російської Федерації ядерною державою, але вже 1998 рік зустріла без ядерної зброї опинившись на 103 місці у світі за рівнем життя. На наш погляд, причину цього також можна пояснити менталітетом законодавчої та виконавчої влади, який в цілому суперечить менталітету українського народу, і паразитує на останньому. «Ментальність, менталітет (від лат. mens – розум, мислення, спосіб думок, душевний склад) – глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, що включає і без свідоме. Менталітет – сукупність готовностей, установок і нахилів індивіда чи соціальної групи діяти, мислити, відчувати і сприймати світ певним чином. Менталітет формується залежно від традицій, культури, соціальних структур, і всього середовища проживання людини, яка в свою чергу їх формує, виступаючи як породжуючи свідомість, як джерело, що важко визначити, культурно-історичної динаміки» (Современная западная философия: Словарь). Крім того, тут же підкреслюється, що розумові звички та установки, навички сприйняття і емоційного життя успадковуються людьми від минулих поколінь, без ясного усвідомлення цього, хоча й називається «свідомістю» увесь цей блок, що генерує імпульси, які формують історію і саму людину.

Причиною політичних і геополітичних негараздів на Україні є конфлікт правлячої верхівки і народу. Українську еліту репрезентує космополітична і євро центрична інте-

лігенція, що, за словами С. Кара-Мурзи, є «едіповим комплексом», тобто психічною хворобою інтелігенції, яка стала причиною руйнівного комуністичного експерименту над народами Російської імперії – СРСР і новітніх так званих ринкових реформ на Україні, які високо розвинену країну перетворили на «країну з перехідною економікою».

Відомо, що постійне ігнорування власних можливостей і наслідування чужої поведінки є тим, що називається мавпуванням і спричиняю деградацію особистості. Територія з її природними умовами, які диктують спосіб господарювання, історія та мова, а всі три формують народ як особистості з індивідуальною культурою, складовими якої є внутрішня політика і геополітика. Складовими внутрішньої політики є державний устрій та спосіб господарювання. Основою державного устрою України в часи найвищого розквіту була вічова демократія. Щодо способу господарювання, то від доби Трипілля до сьогодення українці тяжіють до солідаристсько-кооперативного господарювання. Але цей спосіб давав багатий врожай, коли геополітика держави базувалася на двох напрямних – Північ – Схід, відомих в історії як «шлях з варяг у греки». Цей шлях зумовлений не тільки природно (усі наші річки – Дунай, Прут, Дністер, Південний Буг, Дніпро течуть на Південь, а Західний Буг – на Північ), а й тим, що в цих напрямках живуть народи з подібним способом господарювання та енергоносіями і ринками збуту. Саме на цьому базувалася давньоруська політика ще до прийняття християнства і до цього вів Богдан Хмельницький. Але після його смерті козацька старшина, яка фактично була космополітичною інтелігенцією, вихованою в європейських університетах та Києво-Могилянській академії допомогла Петру I одягти народ в європейські шати, які стали ознакою євроцентристської ментальності, що суперечить аборигенній народній інтелігенції. Ця ж ментальність стала також наркотичною панацеєю від усіх бід, що призвело до встановлення на Україні та в Московщині під виглядом європейського феодалізму звичайного рабства, а в XX ст. – до створення під виглядом базованого на європейській теорії комунізму – соціалізму СРСР.

За М. Данилевським, європеїзація Російської імперії супроводжувалася знищенням національного права шляхом нав'язування пародії на європейське право. Перенесення на терени Російської імперії європейського інтернаціоналізму і теорії класової боротьби перетворило право на звичайну ідеологію, напрямки якої визначали вожді та партійні з'їзди. А це в свою чергу прищепило інтелігенції правовий нігілізм, пов'язаний з повним ігноруванням інтересів і потреб народу, фактично ігноруванням самого народу. Починаючи з 1990 р. Верховна Рада України і всі уряди привели в життя реформи, які не тільки не узгоджуються з прийнятою Конституцією України і міжнародним правом (приватизація, платна освіта, світові ціни на енергоносії та комунальні послуги, знищення дошкільних закладів та притулків для неповнолітніх і престарілих), але й суперечать їм.

У II пол. XX ст. євроцентризм і європо-американський інтернаціоналізм переросли в глобалізм, тобто в перетворення світу на користь «високорозвиненої сімки» – «золотого мільярду» населення планети в єдину світову державу, необхідною сходиною до якої є Європейський Союз – Сполучені Штати Європи, проект яких з'явився ще в середині XIX ст.

Не дивлячись на те, що Європейський Союз призвів до невідворотного падіння економік та зубожіння населення ряду держав, українські політики, ЗМІ сприймають ЄС

і глобалізацію як благо для України та її народу. Але ж вступ до ЄС як складової майбутньої світової держави суперечить споконвічній меті українського народу самостійного господарювання в незалежній державі. Інакше кажучи, менталітет космополітичної української еліти, якщо її ще можна назвати українською, та довірливого українського народу – несумісні. А щоб схилити народ до сприймання євроцентристських та глобалістських експериментів, еліта діє в дусі правового нігілізму, як складової менталітету, який сформувався протягом другого тисячоліття, тобто від Володимирового хрещення до «Бурі в пустелі», розвалу СРСР, знищення Югославії та окупації Іраку. І цієї інтелігенції слід надувати про можливі наслідки і, звичайно, перевиховувати.

У будь-якому нормальному суспільстві є не тільки харизматичний лідер, але й традиції, чи закон. На Україні, можна з певністю стверджувати, існує менталітет, тобто «соціетальний інстинкт, психокультурне надбання століть, яке незрівнянно досвідченіше і мудріше за будь-які новоутворення». Але нашим політикам, які декларують бажання приєднатися до європейського способу життя, притаманне «роздвоєне мислення» (Врублевський В., Хорошковський В.), неспроможність досягти стабільності та злагоди. Надії у пересічних людей на починання влади постійно поєднуються із обранням президента.

Семенова А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри юридичної психології та журналістики,
доктор педагогічних наук, доцент*

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У підручнику «Дидактика» видання іезуїтської колегії 1667 року відмічено: «Авторитет – це можливість карати, забороняти і управляти. Він по праву належить судді і досягається штучно. Але право буває не достатньою підставою, якщо до нього не додається відповідне мистецтво» (Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності : навч. пос. Для студ. пед. ВНЗ, аспірантів, вчителів / Олександр Лавріненко. – К. : Богданова А. М., 2009. – 328 с.). Мистецтво тут розглядалося як висока категорія комунікативної/виховної взаємодії, провідною складовою професійної майстерності. Саме з цих стародавніх часів склалися й міфи про «ідеальний образ судді»:

1. Ідеальний суддя спокійний, не метушиться, незмінно в однаковому настрої. Він завжди стриманий, не проявляє сильних емоцій.
2. Ідеальний суддя не має упереджень. Для нього всі люди однакові. Він не може бути расистом та націоналістом.
3. Ідеальний суддя може і повинен приховувати свої дійсні відчуття від інших людей.
4. Ідеальний суддя однаково відноситься до всіх людей. У нього немає симпатій.
5. Ідеальний суддя здатний забезпечити порядок і спокійні, поважні, відкриті, стимулюючі пошук істини і справедливості відношення між учасниками судового процесу.

6. Ідеальний суддя у всьому ідеальний. Він ніколи нічого не забуває. У нього не буває перепадів настрою. Він не повертається до людей то позитивно, то негативно. Він не робить помилок.

7. Ідеальний суддя може пояснити будь-яку ситуацію. Він значно мудріший за інших людей.

8. Ідеальні судді завжди підтримують один іншого, виступають «одним фронтом» в судових позиціях, незалежно від особистих відчуттів, цінностей або переконань.

Резюмуючи вище перераховані міфи, можна говорити про те, що ідеальний суддя має все знати, все розуміти, бути кращим за будь-яку звичайну нормальну людину. Він зобов'язаний як би «взлетіти» над людською масою, демонструючи понад знання, яскравий талант, організаторські здібності, силу і повноту особи, уміння дбайливо і чуйно, справедливо відноситися до людей. Як бачимо – образ ідеального судді починає втрачати людські риси, все більш стаючи схожим на ангела... Проте значна кількість професійних суддів переконані в правильності, якщо не всіх, то більшості перерахованих міфів, відчайдушно прагнуть за життя піднятися до неба і хворобливо «ламають при цьому собі крила». Ми пропонуємо іншу модель «ідеального судді»: Ідеальний суддя – це щасливий суддя. Щасливою є та людина, яка живе у гармонії з собою та зовнішнім світом.

З таких позицій *майстерність*, як характеристика психологічного механізму успішної діяльності, є проявом творчої активності особи, а також високим рівнем професійної діяльності при характеристиці якості результату.

Усвідомивши проблему, майстер конструє розвиток ситуації, розраховуючи певні варіанти розгортання подій. Дуже важливо, що вибираючи підходи до вирішення ситуації, майстри шукають причину виникнення небажаних ситуацій у *собі*, тому кожне їх рішення є кроком до *гармонізації* своєї діяльності, до *самовиховання*.

Що криється за поняттям педагогічну майстерність? Коли ми прагнемо виявити витоки розвитку майстерності, усвідомити шляхи професійного самовдосконалення, доцільно сформулювати визначення цієї категорії так: *педагогічна майстерність – це комплекс особливостей особи, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на основі рефлексії*.

Під *процесами рефлексії* розуміють процеси, які супроводжують міжособистісне спілкування і дають можливість формувати уявлення про мотиви і наміри учасників спілкування, особливості сприйняття ними комунікативної ситуації. Процеси рефлексії забезпечують формування образу іншої людини і її розуміння. Це процеси сприйняття однією людиною «внутрішньої картини світу» іншої.

Рефлексивне управління ґрунтується не тільки на власних уявленнях про об'єкт, що вивчається, а також здатності зрозуміти точку зору іншого, імітуванні його роздумів, передбаченні можливих труднощів в його діяльності, розумінні механізмів сприйняття ситуації. Слід підкреслити, що процеси рефлексивного управління, так або інакше, властиві для різних видів професійної діяльності, пов'язаної з міжособистісними відносинами. Ступінь використання людиною в своїй професійній діяльності способів рефлексивного управління діяльністю інших людей якраз і свідчить про наявність і виявлення в ній педагогічного аспекту.

Грунтуючись на дослідженнях Н. В. Кузьміної (Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Кузьмина Нина Васильевна. – Л. : ЛГУ, 1967. – 183 с.), конкретизовані шість основних здібностей до педагогічної майстерності:

1) *комунікативність* – професійна здатність, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника, одержуючи задоволення від спілкування;

2) *перцептивні здібності* – професійна проникливість, спостережливість, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину;

3) *динамізм особистості* – здатність активно впливати на іншу особу;

4) *емоційна стабільність* – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, виконувати саморегуляцію в будь-якій ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний вибух;

5) *оптимістичне прогнозування* – прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особи шляхом впливу на позитивні якості;

6) *креативність* – здібність до творчості, здатність генерувати незвичайні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації.

Шляхами досягнення педагогічної майстерності можна назвати такі:

1. Розвиток навичок диференціювати і адекватно інтерпретувати невербальну поведінку інших людей, розвивати уміння «читати по обличчю», розуміти «мову тіла», просторово-часові аспекти спілкування;

2. Розширювати особистий діапазон різних професійно-комунікативних засобів шляхом тренувальних вправ (розвиток ходи, постави, міміки, візуального контакту, організація простору), самоконтролю зовнішньої техніки;

3. Прагнути до того, щоб використання зовнішньої техніки відбувалося органічно з внутрішнім переживанням, як логічним продовженням професійного завдання, думок і відчуттів.

Теоретична та практична актуальність проблеми розвитку педагогічної майстерності обумовлена відсутністю в сучасних освітніх технологіях цілеспрямованих системних заходів щодо формування означених здібностей до педагогічної майстерності у навчально-виховній діяльності студентів-правознавців, їх специфіки на різних етапах навчального процесу, конкретизації питань щодо використання стратегій подальшого розвитку. Тому вивчення специфіки формування означених здібностей ще у процесі опанування майбутньою юридичною професією та визначення у подальшому шляхів самовдосконалення є досить важливим як для підготовки майбутніх юристів, так і при безпосередньому виконанню завдань пов'язаних із правовою діяльністю.

У цьому аспекті поділяючи думку Ш. Амонашвілі (Амонашвили Ш. А. Единство цели : пособие для учителя / Шалва Александрович Амонашвили. – М. : Прवेशение, 1987. – 208 с.), ідеал професійного щастя складається з досить простих фраз-складових: «Знай, до чого прагнеш!», «Не помилися!», «Не нашкодь!», «Постійно шукай в людині позитивні сторони її душі!», «Будь надією на справедливість!», «Даруй себе людям!».

Мамич М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри юридичної психології та журналістики, кандидат філологічних наук*

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Вважається, що розвиток герменевтики як активного розуміння значною мірою був пов'язаний з успіхами в галузі філософії мови у кінці ХУІІ – початку ХІХ ст. Саме те нове вчення про мову, яке розпочав В. Гумбольдт і романтики, стало тим внутрішнім імпульсом, який активізував внутрішні пошуки. Сенс цього вчення полягав, зокрема, в тому, що мовлення розумілося як індивідуально-творчий акт, увага герменевта-інтерпретатора переакцентувалася на розуміння самого процесу творчості, тобто на його теоретичне осмислення (Габитова Д. М. Філософія німецького романтизму. Гельдерлін Шлейермахер. – М.: Наука, 1989. – С. 109).

О. Потебня називав Гумбольдта «великим мислителем», тим самим наголошуючи, що він є автором не лише мовознавчих, але й філософсько-культурологічних досліджень. Гумбольдтова теза про синтетичну природу мови і мовлення, яка саме своїми найсокровеннішими і найнезвичайнішими прийомами «нагадує мистецтво» (Гумбольдт В. Избранные труды по языковедению. – М.: Прогресс, 1984), знайшла своє творче і оригінальне втілення у етнопсихолінгвістичній теорії О. Потебні.

З проблемою розуміння пов'язана сама природа словесного мистецтва, яке є, за Потебнею, не стільки вираженням, скільки способом творення, формування думки, мета якого «викликати певний суб'єктивний настрій як у самому митцеві, так і в розуміючому» (Потебня А. А. Мисль и язык. – М.: СИТО, 1993. – С. 131).

Щодо розуміння твору читачем-гуманітарієм, то вчений писав: «ми можемо розуміти твір, наскільки ми беремо участь у його створенні» (Потебня А. А. Теоретическая поэтика. – М.: Высш. школа, 1990, с.118). Це явище Потебня називає парадоксом, справжню реальність якого можна пояснити умовами розуміння, яке полягає не в перекладанні змісту з однієї голови в іншу, а лише в тому, «що в силу подібності будови людської думки певний знак, слово, музичний звук служить засобом перетворення іншого самостійного змісту, що знаходиться в розуміючому» (Потебня А. А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905. – С. 110).

Потебня не раз писав про феномен розуміння як своєрідний живий процес збудження, а не пересадження готової думки («розуміння, як передавання думки, є неможливим»), тому всяке розуміння є нерозуміння.

На питання, за яких умов між людьми можливе порозуміння, Потебня відповідає: розуміння іншого відбудеться за умови розуміння себе самого. Комунікативно-розуміючу функцію слова вчений вбачав у тому, що воно «є настільки засіб розуміти іншого, наскільки воно є засобом розуміння самого себе» (Потебня А. А. Мисль и язык. – М.: СИТО, 1993. – С. 97).

Діалогічність потебнянської концепції розуміння виявилась близькою теорії діалогізму М. Бахтіна, який поділяв думку українського вченого про те, що розуміння не повторює, не дублює мовця, воно створює свій зміст у слухача. Однак і мовець, і розумі-

ючий не залишаються кожний у своєму власному світі, вони сходяться у новому «третьому світі, світі спілкування», вони вступають у активні діалогічні відносини, «розуміння завжди чревате відповіддю»(Бахтин М. М. Из архивных записей к работе «Проблемы речевых жанров» // Бахтин М. М. Собр. соч.: в 7 т. – Т.5. – М.: Русские словари, 1997. – С. 209).

Отже, предметом гуманітарних наук є комунікативна природа слова. Слово, як і людина, завжди хоче бути почутим, завжди шукає розуміння, не зупиняючись «на найближчому розумінні», хоче мати відповідь і «знову відповідати на відповідь».

Визнаючи рівність суб'єктно-об'єктних відносин, Бахтін має на увазі «особистісні, персоналістичні, діалогічні відношення»(Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986, с. 362). *Персоналістичність смислу* – це наскрізна думка бахтінського обґрунтування гуманітарних наук, яка відрізняє російського вченого від філософської герменевтики Гадамера, згідно з яким «інтерпретатор, що вносить свої підстави, зникає, а текст – говорить» (Гадамер Г. – Г. Текст і інтерпретація // Гадамер Г. – Г. Истина і метод. – Т.2. – К.: Юніверс, 2000. – С. 322).

Те, що гуманітарій звертається не безпосередньо до людини, а до її вираження – тексту в широкому розумінні, не може зашкодити персоналістичності відношень між дослідником-гуманітарієм і автором тексту. «Гуманітарні науки, – пише Бахтін, – науки про людину в її специфіці, а не про безголосу річ і природне явище. Людина за своєю специфікою виражає себе (говорить), тобто створює текст (хоча б і потенційний)»(Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 301).

Саме у діалогічній формі гуманітарного пізнання вбачав Бахтін його відмінність від точних наук, де пізнаючому суб'єкту протистоїть безголоса річ. Стенограму гуманітарного мислення вчений подає як складні стосунки тексту і контексту. «Це зустріч двох текстів... Двох суб'єктів, двох авторів». Чи не визначальним у «моральній філософії» Бахтіна є феномен відповідальності і відповідності – «*відповідального розуміння*». «Відповідальне розуміння, – писав учений, – сутнісна сила, яка бере участь у формуванні слова, причому розуміння *активне*, яке відчувається словом як спротив чи підтримку, що й збагачує слово»(Бахтин М. М. Слово в романе // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худ. лит, 1975. – С. 94).

Так Бахтін відстоював персоналістичність відношення в гуманітарному пізнанні і особистісний характер слова, висловлювання, вираженого сенсу.

Розглядаючи мовленнєвий твір процесуально, в його розвитку і становленні, а отже, і в нерозвиненому зв'язку із сприйняттям, діалогічним пізнанням, розумінням, Бахтін прагнув розв'язати складне гносеологічне та екзистенційне питання взаємодії вираження і розуміння. В цьому полягає принципова подібність філософії гуманітарних наук М. Бахтіна до етнопсихологічної теорії словесної творчості О. Потебні.

Український вчений неодноразово звертав увагу на специфіку гуманітарної методології – методології *розуміючої*, а не пояснювальної, що є характерною для природних наук.

Писаренко Л. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри юридичної психології та журналістики*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ФАХІВЦІВ

Розвиваючись, юридична освіта повинна розробити нову модель юриста як професіонала, тому підготовка юриста вимагає комплексного підходу до навчання, а саме: формування певних професійних психологічних властивостей; правова освіта; спеціальна підготовка. Все це зумовлено змістом юридичної освіти, в якому часто відсутня практика формування у майбутніх юристів професійної компетентності під час навчання у вузі.

Дослідити і розкрити поняття «компетентність», «професійна компетентність», «компетентність юристів», які є умовою формування професіоналізму фахівців у юридичному вузі.

В Україні не відпрацьовані механізми тестування людей у відповідності до посад, які вони обіймають. Доводиться спостерігати часті зміни посадових осіб, які не відповідають виробничим вимогам. Аналіз публікацій з даного питання дозволяє наголошувати на тому, що різні автори по-різному визначають поняття компетенція, компетентність, професійна компетентність. Так, тлумачний словник визначає компетентність як здатність застосовувати знання, уміння, успішно діяти на основі практичного досвіду при вирішенні задач загального роду також у певній широкій галузі.

Енциклопедія освіти тлумачить професійну компетентність (від лат. *Professio* – офіційно оголошене заняття; *compe* – досягати, відповідати, підходити) як здатність успішно діяти на основі практичного досвіду, уміння і знання при вирішенні задач професійного роду діяльності (Енциклопедія освіти / Академ. Пед. наук України: [головний ред.. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком-Інтер, 2008. – С.722).

В. Л. Васильєв розробив професіограму юриста, в якій виділяє два поняття, які є близькими, але не збігаються за змістом, – компетенція та компетентність. Про ці поняття можна говорити в руслі професійної підготовки юристів. Професійна компетенція (лат. *competentia* – належність по праву) – коло питань, вирішення яких входить в обов'язки фахівця. У «Словнику української мови» «компетентний» визначається як той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чого-небудь добре обізнаний; тямущий (Словник української мови: В 11 т. / Ред. Колегія: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін.. – К.: Наук. Думка. – Т.4. – С 250). Професійна компетентність відображає рівень володіння необхідними знаннями та вміннями. У «Словнику іншомовних слів» компетентність визначається як володіння компетенцією, володіння знаннями, які дають можливість судити про щось, а компетенція, у свою чергу, коло питань, повноважень, в яких дана особа володіє знаннями, досвідом і може фахово їх розв'язати.

Виходячи з вищесказаного, можна трактувати компетентність як юридичний термін, сукупність юридично встановлених повноважень, прав і обов'язків конкретного органу або посадової особи; визначає її місце в системі державних органів (органів місцевого самоврядування). Юридичний зміст поняття «компетентність» включає в себе такі

елементи і предмети ведення (коло тих об'єктів, дій, на які розповсюджуються повноваження); права і обов'язки, повноваження органу або особи; відповідність поставленим цілям, завданням і функціям.

Автор погоджується з думкою М. Васильєвої про зв'язок між поняттями «компетентність» і «професіоналізм», що логічно приводить до поняття «професійна компетентність», яка є інтегральною характеристикою ділових і особистісних якостей фахівця, яка відображає рівень знань і вмінь, досвід, що є достатнім для здійснення мети певного роду діяльності, а також його моральну позицію (Васильєва М. П. Основи педагогічної деонтології: навч. Посіб. / М. П. Васильєва. – Х.: Нове слово, 2003. – С.178).

Тож професійна компетентність включає в себе не тільки уявлення про кваліфікацію, компонентами якої є, на думку К. Абульханової-Славської, Л. Лаптева, В. Славтьоніна, знання (логічна інформація про навколишній світ людини, зафіксована в її свідомості; вміння (психічні утворення, які полягають у засвоєнні людиною способів і навичок діяльності); навички (дії, сформовані в процесі повторення й доведені до автоматизму; професійна позиція (система сформованих установок і орієнтацій, ставлень, оцінок внутрішнього та навколишнього досвіду, реальності й перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки; індивідуально-психологічні особливості людини (поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальний стиль діяльності, поведінки й виявляються в якостях особистості), а й соціально-комунікативні та індивідуальні здібності, які забезпечують самостійність професійної діяльності.

На сьогоднішній день мова йде про підготовку у вищій школі спеціалістів, які повинні мати високу фахову підготовку в галузі юриспруденції, а для цього формувати у них певні уміння, що формуються під час навчання, праці і різних обставин. Тож система підготовки майбутніх спеціалістів у юридичних вузах повинна спрямовуватись на теорію і практику майбутньої професійної діяльності, що в подальшому впливатиме на добросовісне виконання ними службових обов'язків. Йдеться про відпрацювання механізмів тестування випускників вишу відповідно до можливих початкових посад, які вони обійматимуть як компетентні фахівці.

Фірсенко М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри юридичної психології та журналістики*

СТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЖУ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА У ЕСЕЇСТИЦІ Ю. АНДРУХОВИЧА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗБІРКИ «ДИЯВОЛ ХОВАЄТЬСЯ В СИРІ»)

Загальновідомий той факт, що ефективність публіцистичного впливу значною мірою залежить від того, наскільки правдиво та художньо переконливо зображена сучасна людина. Це підтверджує багаторічний досвід української публіцистики, найкращі досягнення якої необхідно розвивати і в нових «інформаційних» умовах. Практично дієве формування суспільної думки забезпечується тоді, коли соціальні процеси зображують-

ся не як абстрактні категорії, а у кипінні життя, у розвиткові й взаємодії людських історій, коли соціальні закономірності олюднюються, отримують індивідуальне втілення, а індивідуальність – характерологічне обґрунтування.

Ресурси впливу на читача засобами художньої публіцистики очевидні: головне – правильний вибір героя. Так, публіцистичний персонаж як емоційно просвітлена думка активно впливає на аудиторію, спонукаючи її до активної співпраці; персонаж як узагальнена картина дійсності значно розширює можливості смислового збагнення дійсності; персонаж як система знаків, як певний код, створюючи певну модель навколишнього світу, інтелектуально збагачує аудиторію уявленнями про естетичні можливості відтворення дійсності. Повною мірою цими ресурсами користується відомий публіцист сучасності Юрій Андрухович.

«Авторський персонаж, тобто персонаж, створений певним автором, завжди збірний; у ньому поєднуються риси індивідуальні і типові. При цьому індивідуальність кожного персонажа можна розглядати подвійно. Як правило, в персонажі відображені індивідуальні риси прототипу (прототипів), що послужив поштовхом, творчим імпульсом для роботи автора. Проте набагато сильніше в персонажі відбивається індивідуальність самого автора» (Стюфляева М. И. Человек в публицистике (методы изображения и исследования) / М. Стюфляева. – Воронеж. – 1989. – 66 с.). В публіцистиці Ю. Андруховича це відбувається особливо наочно. Головні герої його есеїв – переважно письменники, літератори, філософи, науковці, себто, люди, близькі письменникові або за фахом, або за світоглядом.

У створенні персонажів Ю. Андруховича провідну роль відіграє мова письменника, яка є гармонійним і досить своєрідним поєднанням різних стилів. Сам автор неодноразово зауважує на ролі мови у його особистому житті: «Я ховаюся в мові, як у політичний притулок. Він мало нагадує вежу, а надто зі слонової кістки – це радше недобудована хистка халабуда, отже, не їй мене захищати, а навпаки. Все, що я можу видобути на її захист, це її ж таки власні ресурси, а моя справа – віднаходити їх у ній самій і шматочок за шматочком видовжувати їй майбутнє. Гадаю, що маючи одне одного, ми ще трохи протримаємось» (Андрухович Ю. І. Диявол ховається в сирі / Ю. Андрухович. – К., 2006. – 75 с.); «Ця любов (до мови) дивна і тому висуває передумови. Справжня любов завжди ультимативна. Справжня любов – це найчастіше пістолет, приставлений до скроні» (Там само. – С. 72).

У створенні своїх персонажів письменник використовує безліч прийомів. Окрім відомих у літературознавстві, він привносить багато нового й неочікуваного. Поява кожного з персонажів жорстко зумовлена і виконує власну специфічну функцію.

Всі герої представлені якомога об'єктивніше, хоча й жанр есе передбачає долю суб'єктивізму. Очевидно, за мету покладено створити їх, наскільки це можливо, максимально схожими на живих людей. Тобто, автор зовсім не намагається створити ікону, навпаки, в персонажах збірки читач повинний впізнати когось, кого б він запросто зміг би зустріти на вулиці, сусіда, шкільного товариша, роботодавця, мабуть, навіть, саме себе.

Серед прийомів зображення персонажів варто зупинитися на двох загальних і найбільш поширених. Перший з них – це лексика героя. Автор намагається уникати всіляких неологізмів, суржику тощо наскільки це можливо, бо бореться зберегти чисто-

ту мови. Але психологічні характеристики героїв розкриваються саме через синтаксичні конструкції речень (від найпростіших до складних). Іноді на тлі звичайного речення з'являються нехарактерні і неуживані в поданому контексті фразеологізми. Тексти Ю. Андруховича наповнені безліччю алюзій, прихованих цитат тощо.

Другий прийом – діалогічне існування персонажа у тексті. Характер такого діалогу як правило носить полемічний характер.

Цікавим постає і авторська позиція щодо героїв есеїв. Намагання зберегти максимальну об'єктивність не поширюються на власне ставлення до кожного з них. Однак те, що в збірці відсутні виключно позитивні, або виключно негативні герої, скоріш за все свідчить про таку спробу залишатися справедливим, як і повинно бути творцю.

Автор відкрито схвалює тих героїв, яким симпатизує, але із негативними поводиться значно тонше. Він або тонко іронізує із них, або відводить для них таку обмаль тексту, що їх роль і вчинки безперечно визнаються такими, що не заслуговують на нашу увагу. Слід також зупинитися на тоні, який бере письменник, вводячи в сюжет негативного героя. Автор у коротеньких речень, тезисне і без жодних емоцій висуває свої звинувачення, викриваючи вчинки жертви.

Однією з найбільш цінних вад для письменника є так звана «справжність». Отже, критерій «справжності / штучності» фігурує майже в кожному з есеїв письменника. «Справжність» – це такий комплекс характеристик, що включає у себе і щирість, і сміливість говорити правду, і свободу в усіх її проявах.

Отже, введення певного персонажа дозволяє авторові зобразити проблему якомога яскравіше. Проблема, так би мовити, «оживає», перестає бути далекою абстракцією, отримує конкретні форм і межі. Відтак персонаж у публіцистиці Ю. Андруховича виступає тим самим інструментом, за допомогою якого письменник викриває проблеми сучасності, залучає читачів до їх обговорення, стає активним засобом впливу. Герой творів Ю. Андруховича – наочна демонстраційна модель сучасності у всіх її проявах.

Ануфрієва Н. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри юридичної психології та журналістики*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДО УСПІШНОГО ВИСТУПУ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ

Оскільки публічні виступи майбутніх правознавців орієнтовані перш за все на судові промови, питання « про що» говорити не виникає. Справа судових промов – обвинувачення або виправдання. Але звернення промовців до того чи іншого фрагменту діяльності все-таки типологізовані. І типологія ця базується на такій категорії, як інтерес (лат. – важливо). Існують такі види інтересу, як суспільний, груповий та індивідуальний. Тому звертання до будь-якої теми завжди мотивується (і повинно мотивуватися) суспільним інтересом.

Виступаючи в процесі судового розгляду, його учасники прагнуть вплинути на розум і почуття слухачів, примушуючи аудиторію погодитися з їхньою думкою. Най-

більший вплив на суд зазвичай мають промови адвоката і прокурора, вони досягають своєї професійної мети через промову (все інше є лише підготовкою до неї), яка дає змогу виграти чи програти на процесі. Промови обох сторін у суді адресовані долі певного індивідуума, що став об'єктом юридично-правової і судово-процесуальної характеристики та оцінки. У суді, що претендує на об'єктивність, прокурору доводиться обґрунтовувати обвинувачення, а в адвоката є реальна можливість переконати суддів у справедливості своїх доведень. У промовах як обвинувачення, так і захисту повинно бути моральне обґрунтування своєї позиції, демонстрація способів аналізу та оцінки доказів, а сама промова повинна бути образною, прямою, лаконічною, одночасно розсудливою й обережною, вона, крім усього іншого, повинна хвилювати слухачів. Це вимагає майстерності, адже в судах вирішуються долі людей, а тому загальний рівень судової промови є доказом ступеня поваги до людської особистості в суспільстві в цілому. Щодо компетентності, то успішний юрист повинен демонструвати високий рівень юридичних знань і неабиякі аналітичні здібності.

Але обидві ці промови звернені не лише до суддів, але певною мірою і до совісті та свідомості громадськості і носять таким чином профілактичний характер.

Результат судового розгляду значною мірою залежить від уміння сторін переконувати. Досвідчені оратори будують свою промову таким чином, щоб їх переконливість зростала в міру просування судового процесу до кінця (Шейнов В. П. Риторика. 2000. – С. 538). Переконливий вплив судових промов будується на раціональному та емоційному началах. Перше проявляється в тому, що для судової промови характерне широке використання логічних доводів, фактів, доказів. Емоційне забарвлення судової промови викликає почуття слухачів.

Виступ у суді – один з найбільш складних і відповідальних моментів участі прокурора, захисника та інших осіб у кримінальному судочинстві. Мабуть, жоден інший вид процесуальної діяльності не пред'являє до них стільки різноманітних і різнобічних вимог, не потребує настільки ретельної і поглибленої підготовки, як проголошення судової промови. Успішний виступ в суді неможливий без достатнього знання законів логіки, психології, педагогіки, права і законодавства. Вони дають ключ до розкриття соціальної суті досліджуваних подій, до виявлення внутрішніх причин і спонукальних мотивів вчинків, до визначення найбільш доцільних засобів і методів виховного та попереджувального характеру. Уміння виступати публічно не приходить само собою. Йому потрібно вчитися наполегливо і завзято, осягаючи й удосконалюючи прийоми ораторського мистецтва. Ще Демокрит стверджував: «Ні мистецтво, ні мудрість не можуть бути досягнуті, якщо їм не вчитися». Важлива роль тут належить мові: саме юриспруденція покликана оперувати мовою найбільш коректно, тому що від особливостей використання мови дійсно залежить надто багато. Взагалі важко назвати іншу область суспільної діяльності, в якій неточність слова, розрив між думкою і словом мали б такі важливі наслідки, як у галузі права. Неточне слово – соціальне зло Основний інструмент мовної діяльності юридичного працівника – слово. Оцінюючи його значення, П. Сергеїч писав: «Слово – велика сила, але треба зауважити, що воно союзник, завжди готовий стати зрадником» (Сергеїч П. Искусство речи на суде. 1988. – С. 98).

Мова юриста повинна відрізнятися насамперед багатством словникового запасу і словникової чистоти. Мета мови судового оратора – найбільш переконливо висвітлити суть справи, відповісти на запитання, яке цікавить людину, так, щоб воно було зрозуміле будь-кому з присутніх у залі судового засідання. Тому необхідно прагнути того, щоб кожне слово було доступним для слухачів.

Плукчи Л. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры юридической психологии и журналистики*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПРЕСТУПНИКА

При расследовании преступлений совершенными несовершеннолетними следователи прибегают к психологической характеристике личности преступника, в частности несовершеннолетних. В психологии, личность, изучается как: индивид, конкретный человек, представитель рода *homo sapiens* (это понятие определяет отличие человека от других биологических видов); индивидуальность (особенности, отличающие одного индивида от другого); субъект (активно действующий вид). Психология рассматривает личность, опираясь на концепцию неразрывного единства в ней физических, биологических и социальных компонентов, при этом биологическая составляющая в человеке понимается не только как продукт естественного развития, но и результат исторического, социального развития.

Целью исследования является выделение и анализ категориальных составляющих социально-психологических особенностей личности несовершеннолетних преступников. Преступность несовершеннолетних обусловлена взаимным влиянием отрицательных фактов окружающей среды и личности самого несовершеннолетнего. Чаще всего преступления совершают так называемые «трудные подростки» (Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология; 2004. – С. 328.). Профессор В. Л. Васильев, обозначил, что, психологическая особенность несовершеннолетних способствует правильному выбору решений тактических задач при расследовании преступлений и будущего перевоспитания несовершеннолетних преступников. Лицо, которое расследует уголовное дело, используя эти знания, обеспечивает правильную диагностику личности несовершеннолетнего, индивидуальный подход к нему, выбор и применение наиболее соответствующих ситуации тактических приемов (Юридическая психология, В. Л. Васильев, (согласно новому пятому изданию). – С. 422).

Преступность несовершеннолетних в первую очередь определяется категориальными особенностями личности преступника:

1. Основное место при ее рассмотрении имеет возраст. Характеризуя личность несовершеннолетнего преступника, надо отметить, что УК Украины не дает понятия «несовершеннолетнего» лица. Однако, анализ ст. ст. 100, 102 УК Украины позволяет предположить, что такие понятия как «несовершеннолетний» и «лицо, не достигшие восемнадцатилетнего возраста» употребляются в УК как идентичные. Возрастом обусловлен определенный уровень развития сил, интеллекта, влечений и физическая возмож-

ность совершения определенных видов преступлений. Процесс социализации человека начинается с раннего возраста, когда он начинает усваивать те роли, которые формируют его личностные качества. Именно в детстве человек складывается как общественное существо, у него развиваются интеллект, умение анализировать и обобщать окружающие явления, способность предвидеть возможные последствия своих поступков; вырабатываются такие волевые качества, как настойчивость, целеустремленность, самоконтроль, активность, инициатива; формируются самосознание, чувство собственного достоинства, стремление к самостоятельности. Все это тесно связано с последующим поведением личности несовершеннолетнего.

2. Следующая категория – пол лица. Среди несовершеннолетних преступников преобладают лица мужского пола. Это объясняется: различием гендерных социальных связей со средой, в которой развивается личность; условий нравственного формирования личности; разницей в характере и соотношении типичных конфликтных ситуаций; связи с психическими и психологическими особенностями пола; исторически сложившимся различием поведения; воспитания мальчиков и девочек. Вместе с тем в последние годы наблюдается расширение круга и количества преступлений, которые совершают девочки-подростки и девушки (увеличилось число подростков женского пола, которые занимаются проституцией, злоупотребляют спиртными напитками, ведут аморальный образ жизни, неизбежным следствием чего является преступное поведение).

3. Семья, бытовое окружение во многих случаях влияет на возникновение и развитие у несовершеннолетних различных психических аномалий. Кроме того, неблагополучная семья оказывает негативное влияние не только на собственных членов, но и на других несовершеннолетних, с которыми дружат их дети. Таким образом, происходит процесс «заражения» несовершеннолетних, не принадлежащих непосредственно к данной семье.

4. Проблема досуга. Как правило, свободного времени у несовершеннолетних преступников в 2-3 раза больше, чем у их законопослушных сверстников. Более того, чем больше свободного времени, тем выше вероятность совершения преступлений.

5. Непосредственное влияние на несовершеннолетних преступников сверстников или взрослых лиц, подчинение давлению толпы (Бочкарева Г. Г. // «Вопросы судебной психологии». – М, 1971. – С. 58-59). Для несовершеннолетних преступников характерно совершение преступлений в группе, так как многие преступления технически сложно выполнить самостоятельно; кроме того, некоторые подростки, участвуя в действиях группы, смеются и даже наглей, поскольку это одобряется групповым авторитетом. В. Л. Васильев отмечает, что криминальную направленность личности несовершеннолетнего преступника, характеризуют следующие количественные и качественные характеристики: участие в группе ранее судимых, которые не работают и не учатся, злоупотребляют алкогольными напитками, увлекаются азартными играми, а также наличие в группе осознанного лидера, который авторитетно управляет группой, преимущественно криминальная направленность группы, формирование субкультуры несовершеннолетнего преступника (жаргон, специальные клятвы, особый ритуал поведения и т. д.).

Следовательно, социально-психологическая характеристика личности несовершеннолетнего преступника состоит из следующих категориальных особенностей: возраст, пол, досуг, влияние сверстников или взрослых лиц, подчинение давлению толпы.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА.....	3
ПЕРЕДМОВА	7

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

<i>Ивакин А. А.</i> СУБЪЕКТЫ ПРАВА В ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ	9
<i>Сумарокова Л. Н.</i> ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЛОГИКИ	11
<i>Шамша І. В.</i> СИНТЕЗ РОЗУМІННЯ ЧАСУ В ФЕНОМЕНОЛОГІЇ М. МЕРЛО-ПОНТІ.	13
<i>Никитченко О. Е.</i> ЕКУМЕНІЗМ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ	15
<i>Бельй І. Л.</i> ФИЛОСОФИЯ ПРАВА ЛИБО ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ ПРОБЛЕМАТИКА: К ВОПРОСУ СТРУКТУРАЛИЗАЦИИ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ.	16
<i>Капустина Н. Б.</i> ОСМЫСЛЕНИЕ ПРИЧИН ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРАВОВОГО НИГИЛИЗМА	18
<i>Смазнова И. С.</i> НЕОБХОДИМОСТЬ И СЛУЧАЙНОСТЬ В ДОСТИЖЕНИИ СЛАЖЕННОСТИ ЭЛЕМЕНТОВ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ (СИНЕРГИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ)	20
<i>Кучера А. М.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. СКОВОРОДИ У ВІДКРИТОМУ ЛИСТУВАННІ МИТЦЯ	22
<i>Токарев Р. М.</i> ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ, ЕГО НОРМАТИВНО-РЕГУЛЯТИВНАЯ ИНТЕНЦИАЛЬНОСТЬ	24
<i>Ткаченко Л. Г.</i> ПРАВОВСВІДОМІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ СВІТОГЛЯДНОГО ЗНАННЯ .	26
<i>Колесникова Ю. С.</i> ПОНЯТИЕ СОБСТВЕННОСТИ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ	28
<i>Русова В. Л.</i> ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ПРАВА НА УБИЙСТВО ПРИ НЕОБХОДИМОЙ САМООБОРОНЕ	30
<i>Калмазан А. В.</i> СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ИСТОКИ СМЫСЛА ТЕРМИНА «КОНЦЕПТ» И ИХ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ	32

<i>Палий О. Н.</i>	
КАТЕГОРИИ ВОЗМОЖНОСТИ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ПРАВА	34
<i>Акрабова О. Н.</i>	
ИСТИНА В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ: ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	36
<i>Гайтан В. В.</i>	
ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЯК ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	38

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Підрозділ 2.1.

Методологічні основи сучасних правових досліджень

<i>Оборотов Ю. Н.</i>	
О ПОНЯТИИ «СОДЕРЖАНИЕ ПРАВА»	40
<i>Завальнюк В. В.</i>	
ФЕМІНІСТИЧНА ТА ГЕНДЕРНА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВІ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ	42
<i>Крижановський А. Ф.</i>	
ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК СИСТЕМА: ОБРАЗ І СТРУКТУРА	44
<i>Колесниченко В. В.</i>	
НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРАВОВАЯ СИСТЕМА	46
<i>Овчинникова А. П.</i>	
КНИГА СРЕДИ ДРУГИХ СРЕДСТВ КОММУНИКАЦИИ	48
<i>Кравченко С. П.</i>	
СТРУКТУРА И СВОЙСТВА ПРАВОВОГО ПОНЯТИЯ	50
<i>Заморська Л.І.</i>	
ПОНЯТТЯ ТРАДИЦІЇ В НОРМАТИВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ	52
<i>Оборотов І. Г.</i>	
ГРІХ І КАНОНІЧНИЙ ПРОСТУПОК	54
<i>Сугацька Н. В.</i>	
«ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ» НА МИКОЛАЇВЩИНІ	55
<i>Ткаля О. В.</i>	
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ «ІМУНІТЕТНИХ» НОРМ ПРАВА	57
<i>Щукін В. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В НОВОРОСІЙСЬКОМУ КРАЇ	59
<i>Сидоренко О. М.</i>	
МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	61

<i>Амарян Мерали Халоевич</i>	
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ МИРОВИХ ПРОЦЕСІВ: ФОРМУВАННЯ ОБЩЕПЛАНІТАРНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ.	63
<i>Юдин З. М.</i>	
ЯЗЫКОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО КОНТРАКТИВИЗМА	65
<i>Белошенко Е. Ю.</i>	
РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	67
<i>Джолос С. В.</i>	
ПРИРОДА ЛЮДИНИ ЯК ЗАСАДА ВИЗНАЧЕННЯ ЄСТВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ	69
<i>Андрюшко І. Я.</i>	
ПРАВОВІ ПРЕЗУМПЦІЇ ТА ПРАВОВІ ФІКЦІЇ ЯК ЗАСОБИ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ	71
<i>Павлов С. С.</i>	
ПРЕЗУМПЦІЯ ДОВІРИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО ПРАВОВОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ	73
<i>Фальковський А. О.</i>	
АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ПІЗНАННІ.	75
<i>Горобець К. В.</i>	
ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АКСИОСФЕРЫ ПРАВА	76
<i>Тищенко Ю. В.</i>	
ГЕНЕЗИС МИФА В ИСТОРИИ ЦИВИЛИЗАЦИЙ И КУЛЬТУР	78
<i>Кормич А.І.</i>	
ВПЛИВ ПРАВОВИХ КОНЦЕПЦІЙ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ	80
<i>Пріскалова В. М.</i>	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	82
<i>Мельничук О. С.</i>	
КОМПОНЕНТИ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ МІСТА.	84
<i>Дробчак А. Л.</i>	
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ НЕ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ СТАНДАРТАМ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	86
<i>Арабаджи Н. Б.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ	88
<i>Форманюк В. В.</i>	
ПРЕДМЕТ ЛОКАЛЬНОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ.	90
<i>Лоджук М. Т.</i>	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК ЯК СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	91
<i>Чувакова Г. М.</i>	
АНОМАЛЬНА ПРИРОДА ДЕФЕКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ.	93
<i>Погорілецька А. В.</i>	
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРАДЯН НА ОФІЦІЙНУ ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	95
<i>Кубинець В. В.</i>	
РОЗСУД В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	96

Осадчая О. Г.
ТИПОЛОГИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ..... 98

Джураева О. О.
БОРЬБА З ТЕРОРИЗМОМ ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 100

Підрозділ 2.2.

Загальнотеоретичні дослідження розвитку права та держави

Крестовська Н. М.
АНТИЧНІ ВИТОКИ СУЧАСНОГО ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА 102

Кучинська О. П.
ПРИНЦИП СВОБОДИ ТА ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ЛЮДИНИ 104

Юрчишин В. Д.
РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ: КОЛІЗІЇ, НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 106

Хажинський Р. М.
СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ..... 109

Бикова Я. А.
ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРАВА 111

Некига С. Н.
ОСОБЕННОСТИ КОМПРОМИССА В ПРАВОВОЙ СФЕРЕ 112

Журавель М. В.
ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В РЕГУЛЮВАННІ ВІДСОСИН ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ 115

Бальжик И. А.
ХРИСТИАНСКИЕ ЦЕННОСТИ КАК ИСТОКИ СОВРЕМЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА. 117

Арнаутова Л. П.
ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗА О. В. СУРІЛОВИМ 119

Дзевелюк А. В.
Н. Е. ЧИЖОВ О МЕСТЕ ПРАВОВЕДЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК 121

Ковбасюк С. В.
ГОСУДАРСТВО В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВА..... 123

Тароева В. В.
ОТ КОНТРОЛЯ К КОНТРОЛЬНОЙ ВЛАСТИ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕ 124

Ролінський В. В.
СПІВІДНОШЕННЯ НАСИЛЬСТВА І НЕНАСИЛЬСТВА У СУСПІЛЬСТВІ..... 126

Буюклі В. І.
СПІВІДНОШЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 128

Костира О. В.
ПРАВОВА ОНТОЛОГІЯ У ПРАЦЯХ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО 130

Повар О. В.
ПРАВА ДИТИНИ У РОЗУМІННІ ВІТЧИЗНЯНИХ ТЕОРЕТИКІВ ТА ПРАКТИКІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ..... 132

<i>Рязанов М. Ю.</i>	
СТАНОВЛЕНИЕ ПРОФЕССИИ ЮРИСТА У СЛАВЯН	134
<i>Чередник Р. В.</i>	
РІЗНОДЖЕРЕЛЬНІСТЬ СПОРТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	136
<i>Іванченко О. М.</i>	
СТРУКТУРА НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	138
<i>Кожухар В. А.</i>	
РОЗУМІННЯ ВІДНОВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ	139
<i>Бачина Л. Ю.</i>	
ПРАВОВА ГРАМОТНОСТЬ ЖУРНАЛИСТОВ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ	141
<i>Скуріхін С. М.</i>	
ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ	143
<i>Богущький П. П.</i>	
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ	145
<i>Личко В. С.</i>	
ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	147
<i>Федоров В. А.</i>	
ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ	149
<i>Шонія Л. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА	151

РОЗДІЛ 3.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Аракелян М. Р.</i>	
ВЛИЯНИЕ СУДЕБНОЙ РЕФОРМЫ 1864 ГОДА НА СТАНОВЛЕНИЕ ИНСТИТУТА АДВОКАТУРЫ	154
<i>Аніщук Н. В.</i>	
ПРИНЦИПИ ГЕНДЕРНОГО ПРАВА	156
<i>Барабаш Н. О.</i>	
ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА	158
<i>Резнік О.І.</i>	
РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У НОВГОРОДІ (XII – XIII СТ.)	160
<i>Юрчишин В. Д., Коритко Л. Я.</i>	
РОЗВИТОК ФАУНІСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ПЕРІОД НАЛЕЖНОСТІ ДО АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	162
<i>Попсуєнко Л. О.</i>	
КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ	164

<i>Сфремова Н. В.</i>	
РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ НА ПРИКЛАДІ «НЕЧЕРКА ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНОГО ЗАКОНЛАДУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ РЕСПУБЛІКИ» О. КОПЦЮХА . . .	165
<i>Шевчук-Бєла Я. В.</i>	
ПРАВОВИЙ СТАН ГРЕКІВ ОДЕСИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ГАЛУЗІ МІСТА	167
<i>Долматов І. В.</i>	
ІНСТИТУТ СМЕРТНОЇ КАРИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ТА КОЗАЦЬКИМ ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ	170
<i>Долматова Н.І.</i>	
ДИПЛОМАТИЧНІ ЗНОСИНИ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В 1648 – 1651 РОКАХ.	172
<i>Малиновський Б. В.</i>	
СУД ВИБОРНИХ СТАРШИН У ОБЩИНАХ ДЕРЖАВНИХ СЕЛЯН НА ТЕРИТОРІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XVIII СТ.).	174
<i>Запаловський В. М.</i>	
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ У 1940-1941 РР.	176
<i>Остапенко Т. О.</i>	
ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ В РАДЯНСЬКІЙ ТА СУЧАСНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	178
<i>Колосова О. О.</i>	
ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.	180
<i>Васькевич Я. С.</i>	
ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ПЕТРА I.	182
<i>Розуменко І. В.</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЄСТРАЦІЇ НЕРУХОМОГО МАЙНА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В XVIII-XIX СТ. СТ.	184
<i>Павлюк О. М.</i>	
ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ.	186
<i>Павелко В. О.</i>	
РОЗВИТОК АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В XVIII-XIX СТОЛІТТІ.	187
<i>Шершєнькова В. А.</i>	
ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УРСР ПРО ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941-1945 РР.)	189
<i>Колібабчук Н. К.</i>	
ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XVIII –ПОЧАТКУ XX СТ.	191
<i>Ченкова К. П.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ДО ВАГІТНИХ ЖІНОК ЗА УЛОЖЕННЯМ ПРО ПОКАРАННЯ КРИМІНАЛЬНІ ТА ВИПРАВНІ 1845 РОКУ.	193

<i>Шуляк Ю. С.</i>	
ЗАЩИТА СЕМЕЙНЫХ (СУПРУЖЕСКИХ) ПРАВ ПО УЛОЖЕНИЮ О НАКАЗАНИЯХ УГОЛОВНЫХ И ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ 1845 ГОДА: ГЕНДЕРНЫЙ АНАЛИЗ	195
<i>Василенко А. М.</i>	
УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВИХ ПИТАНЬ ІМІГРАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСТВА	197
<i>Гриценко-Веселовська О. В.</i>	
ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЖІНОК ПІВНІЧНИХ КРАЇН ЄВРОПИ У ХІХ СТ.	199
<i>Корнієнко І. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДІЙСНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ У ПРАЦЯХ Є. В. ВАСЬКОВСЬКОГО	201
<i>Лисакова Т. В.</i>	
ЗАРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДЖЕННЯ ЗАСІДАТЕЛІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	203
<i>Вахненко В. В.</i>	
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ САНІТАРНОЇ ПОЛІЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ	205
<i>Гриб А. М.</i>	
«МИРОВОЙ РЯД» – ПРООБРАЗ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ СТАРОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	207

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Підрозділ 4.1.

Концептуальні засади сучасної моделі паритетної демократії

<i>Кормич Л.І.</i>	
КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ АНАЛІЗУ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	209
<i>Яковлев Д. В.</i>	
МИСТЕЦТВО ПОЛІТИКИ З ТОЧКИ ЗОРУ ТЕОРІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ	211
<i>Сушко А.І.</i>	
ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	213
<i>Польовий М. А.</i>	
ДЕЯКІ РИСИ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕНІ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ	215
<i>Пехник А. В.</i>	
ІНСТИТУТИ БЕЗПОСЕРЕДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ	217

Підрозділ 4.2.

Соціально-політичні аспекти трансформаційного процесу

<i>Вітман К. М.</i>	
НЕДОЛІКИ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ	219

<i>Мацкевич Р. Н.</i>	
ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ	222
<i>Козьмінш А. В.</i>	
ГЕНЕЗИС ПРАВ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ.	224
<i>Каретна О. О.</i>	
РОЗВИТОК МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	226
<i>Тельник М. В.</i>	
«ДЕЕСТЕТИЗАЦІЯ» КУЛЬТУРИ ЯК ПРОЯВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В ПОЛІТИЦІ.	228
<i>Милосердная И. М.</i>	
ЭФФЕКТИВНОЕ ПОЛИТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА	230
<i>Кутцова І. І.</i>	
СИМВОЛІЧНИЙ ВИМІР ІМІДЖУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЦІ	232
<i>Матієнко А. В.</i>	
ПРИЧИНИ ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	234
<i>Котова Л. В.</i>	
ОПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ	235
<i>Головченко А. В.</i>	
ЕТАПИ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	237
<i>Акімова А. О.</i>	
ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	239
<i>Короход Я. Д.</i>	
ПОЛІТИЧНІ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА МАНІПУЛЯТОРИ.	241
<i>Дисюк Т. М.</i>	
ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.	243
<i>Гаджиева Д. В.</i>	
РАЗГРАНИЧЕНИЕ ПОНЯТИЙ «УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ», «КОНСТИТУЦИОННЫЙ КОНВЕНТ», «КОНСТИТУЦИОННАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ», «КОНСТИТУЦИОННАЯ КОМИССИЯ»	245
<i>Коваль С. В.</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	247
<i>Білецька Ю. В.</i>	
ВПЛИВ ЗМІ НА ПОЛІТИЧНУ ДУМКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.	249
<i>Тимошенко В. О.</i>	
ПОЛІТИЧНА БОРІТЬБА В ДЕРЖАВАХ ПЕРИФЕРІЇ	250
<i>Краснопольська Т. М.</i>	
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	253
<i>Третьякова Т. М.</i>	
ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ	254

РОЗДІЛ 5. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІОНАЛІСТИКИ

Підрозділ 5.1.

Актуальні проблеми конституційного права

<i>Крусян А. Р.</i> СИСТЕМА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ .	257
<i>Мишина Н. В.</i> КОНСТИТУЦІНО-ПРАВОВА СТАТИСТИКА	259
<i>Стеценко С. Г.</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ.	261
<i>Мамедова Дурдана Мирза кызы</i> ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ	263
<i>Гараджаяев Джейхун Ясинали оглы</i> КОНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ С ЦЕЛЬЮ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИНЦИПА ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ	265
<i>Терлецький Д. С.</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА	268
<i>Афанасьєва М. В.</i> КРИТЕРІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЕКТУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	270
<i>Білокурська О. В.</i> ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА – АКсіОМА СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ	272
<i>Бориславський Л. В.</i> НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЇ МАЄ БУТИ ОБҐРУНТОВАНА І ДОВЕДЕНА ФАХІВЦЯМИ, УСВІДОМЛЕНА СУСПІЛЬСТВОМ	274
<i>Закоморна К. О.</i> ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ОСНОВНИХ ЗАКОНІВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ)	276
<i>Сон С. С.</i> МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ВИБОРАХ.	278
<i>Гапон А. В.</i> СУЧАСНИЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ І ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ	280
<i>Астахова Т. В.</i> РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	282
<i>Волкова Д. Є.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.	284

<i>Езеров А. А.</i>	
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВОСОЗНАНИЕ И КОНСТИТУЦИОННАЯ ЮСТИЦИЯ	286
<i>Дрок Г. М.</i>	
СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	288
<i>Михалёв В. А.</i>	
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО НАРОДА ОПРЕДЕЛЯТЬ И ИЗМЕНЯТЬ КОНСТИТУЦИОННЫЙ СТРОЙ В УКРАИНЕ	290
<i>Гусейнова Эсмер Алескер гызы</i>	
КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ	292

Підрозділ 5.2.

Інституціонально-правове забезпечення конституційних перетворень

<i>Пережнюк Б. А.</i>	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ (ДУХОВНІЙ) СФЕРІ	294
<i>Майдебура А. М.</i>	
ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИСВОЄННЯ ПОЧЕСНОГО ЗВАННЯ «МАТИ ГЕРОЇНЯ».	296
<i>Брагіна Ю. В.</i>	
ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА В УКРАЇНІ: КОМЕНТАРІ ДО КОНСТИТУЦІЇ	298
<i>Мельниченко Н. О.</i>	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА РЕЛІГІЙНУ ОСВІТУ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС.	300
<i>Каплій О. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЙ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ	301
<i>Дашковська А. В.</i>	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОЕКТІВ ВИБОРЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	303
<i>Крижановський В. Я.</i>	
РОЛЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ	305
<i>Олькіна О. В.</i>	
ЗАХИСТ ПРАВ, ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ, МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ.	307
<i>Словська І. Є.</i>	
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ	309
<i>Москальчук К. М.</i>	
ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СТАТУТАХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	311
<i>Бальцій Ю. Ю.</i>	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВИХ РАД ТА ЇХ ПОСАДОВИХ ОСІБ	313

<i>Барський В. Р</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ МОВИ ОПРИЛЮДНЕННЯ НОРМАТИВНИХ АКТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	315
<i>Бондаренко І. О.</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	317
<i>Кулі К. К.</i>	
ПОЛОЖЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ В МІСТІ ОДЕСИ ТА В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	319
<i>Назарко А. Т.</i>	
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ВЕЛИКИМИ УРБАНІЗОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ ...	321
<i>Чернопишук Я. В.</i>	
ВПЛИВ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ НА КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ	323
<i>Куранин В. А.</i>	
НОВАЯ КОНСТИТУЦИЯ ВЕНГРИИ: ПРОБЛЕМЫ ЛЕГИТИМНОСТИ	325
<i>Панасюк В. М.</i>	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ	327
<i>Погірко О.І.</i>	
ВОЕННА ДОКТРИНА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	329
<i>Житарев Є. В.</i>	
ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЙОГО АДАПТАЦІЯ ДО СУЧАСНИХ УМОВ .	331
<i>Ковальчук О.І.</i>	
СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ЗМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	333

РОЗДІЛ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

<i>Пашковський М.І.</i>	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЮРИСДИКЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ. .	336
<i>Зелинская Н. А.</i>	
К ВОПРОСУ О «КВАЗИЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ» АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКИХ РЕЗОЛЮЦИЯХ СОВЕТА БЕЗОПАСНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ	338
<i>Ківалова Т.С.</i>	
ПРАВОВІ ФОРМИ І НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ АЗОВСЬКОГО МОРЯ	341
<i>Толстых В. Л.</i>	
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТРИБУНАЛ ПО МОРСКОМУ ПРАВУ: ОСОБЕННОСТИ, ЭВОЛЮЦИЯ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА	343
<i>Короткий Т. Р.</i>	
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ ЗА ЗАГРЯЗНЕНИЕ МОРСКОЙ СРЕДЫ	346

<i>Ролінський В. І.</i>	
ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	348
<i>Трояновський О. В.</i>	
ПИТАННЯ ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТИНЕНТАЛЬНОМУ ТА ЗАГАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	350
<i>Yakubovska N. O.</i>	
INTERNATIONAL ECONOMIC LAW: TOWARDS A WIDER DEVELOPMENT CONCERN	352
<i>Чайковський Ю. В.</i>	
АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	354
<i>N. Dryomina-Voloc</i>	
CRIMINALIZATION OF RACIAL DISCRIMINATION: INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LEGAL ASPECTS	356
<i>Нестеренко С. С.</i>	
ЗГОДА ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ ДЕРЖАВ	359
<i>Sevostianova N. I.</i>	
THE ACCESSION OF THE EUROPEAN UNION TO THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: GENESIS, PRO AND CONTRA	361
<i>Voitovich P. P.</i>	
ACCESS TO INTERNET AND USE OF INTERNET AS INFORMATIONAL RIGHTS: SOME ISSUES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION	363
<i>Леценко С. І.</i>	
ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ ПРИНЦИПА СУВЕРЕННОГО РАВЕНСТВА ГОСУДАРСТВ	364
<i>Вдовенко Н. В.</i>	
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ПОЛЬОТІВ	366
<i>Мануїлова Е. В.</i>	
УСЛОВИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПЕРЕВОЗЧИКА ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ ЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЮ ПАССАЖИРОВ ПРИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ВОЗДУШНОЙ ПЕРЕВОЗКЕ	368
<i>Белогубова О. А.</i>	
МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ТРУДОВЫХ ПРАВ МОРЯКОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ТРУДОВОМ ПРАВЕ	370
<i>Нестеренко К. О.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ – БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ	373
<i>Процул С. С.</i>	
ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАКРИТТЯ В'ЯЗНИЦІ У ГУАНТАНАМО БЕЙ ТА ПИТАННЯ СТАТУСУ ЗАТРИМАННЯ ОСІБ	374
<i>Грушко М. В.</i>	
ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ДІЯЛЬНОСТІ МКЧХ ...	376
<i>Макаров І. М.</i>	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКУПАЦІЇ	378
<i>Головко О. П.</i>	
ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ	380

<i>Коваль Д. А.</i>	
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ВО ВРЕМЯ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА	382
<i>Луценко О. О.</i>	
ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В КОНЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	384
<i>Волчкова А. О.</i>	
ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА «КОЛЛЕКТИВНЫЕ» ПРЕСТУПЛЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ	386
<i>Чибісов Д. М.</i>	
ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕРМІНУ «PROTECTION» У ПРАВІ СОТ: ПЕРЕКЛАД УГОДИ ТРІПС.	388
<i>Сажисенко Н. В.</i>	
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В РАМКАХ СНГ	390
<i>Громовенко К. В.</i>	
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.	392
<i>Лю Йнцзе</i>	
СТАНОВЛЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БОРЬБЫ С ТАБАКОМ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ	394
<i>Шапорда Е. П.</i>	
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСИЛЕНИЯ ПРАВООЩИТНОЙ ФУНКЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН	396
<i>Крычковская Я. В.</i>	
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ ГОСУДАРСТВА	398
<i>Тумакова М. С.</i>	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: ИНДЕКС ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	400

РОЗДІЛ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства

<i>Анцупова Т. О.</i>	
ПРАВИЛА ПРОЦЕДУРИ РАДИ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛИЧНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.	402
<i>Бехруз Х.</i>	
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИНТЕРАКТИВНОГО УЧЕБНОГО КУРСА «СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ»	404
<i>Дамирли Мехман Алишах оглы</i>	
СОЧЕТАНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ И НЕТРАДИЦИОННЫХ (ИННОВАЦИОННЫХ) МЕТОДИК ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА «СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ»	406

<i>Сурілова О. О.</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ У ДРУГИЙ ПЕРІОД ДІЇ КІОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ	408
<i>Делінський О. А.</i>	
МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ: СПЕЦИФІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ	410
<i>Кривцова И. С.</i>	
ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ: ПОИСК ЕВРОПЕЙСКИХ СТАНДАРТОВ	412
<i>Скрыпник О. В.</i>	
МОДЕЛЬ «ПЕРЕХОДА ВЫМОРОЧНОГО ИМУЩЕСТВА В СОБСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВА» ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН И УКРАИНЫ	414
<i>Власов В. Г.</i>	
ТРАНСКОРДОННЕ ТА ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	416
<i>Хоменко О. О.</i>	
СИСТЕМА ПРАВА СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ: НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ..	418
<i>Колесник В. Ю.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	420
<i>A. Voloc</i>	
THE LEGAL PERSPECTIVE OF THE EVOLUTION OF THE CONSENT TO POSTHUMOUS ORGAN DONATION IN THE USA	422
<i>Селезньов В.С.</i>	
РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ	425
<i>Чистякова Ю. В.</i>	
ДІАХРОННИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ОСНОВІ СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ	427
<i>Козловская З. – О. Н.</i>	
РОЛЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ	429
<i>Запорожченко А. О.</i>	
СПЕЦИФИКА СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	431
<i>Личман Ю. С.</i>	
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ ЛИЦ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ	433
<i>Пожар О. М.</i>	
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН	435
<i>Андрусак В. Г.</i>	
ПРАВАЗАЩИТНАЯ ФУНКЦИЯ ПРОКУРАТУРЫ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	437
<i>Савенко Д. Л.</i>	
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ	439
<i>Каплюченко Т. В.</i>	
РИНКОВІ СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: РИНКОВИЙ НАГЛЯД ТА БЕЗПЕКА ТОВАРУ 441	
<i>Мамич О. В.</i>	
ПОНЯТТЯ «ДИТИНА» У МІЖНАРОДНОМУ І ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ	443

<i>Пасечник Е. В.</i>	
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВЕТА ЕВРОПЫ В РЕГУЛИРОВАНИИ ОБОРОТА ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ	445
<i>Цвигун Л. А.</i>	
ПРАВИЛО ЦЕЛЕВОГО ТОЛКОВАНИЯ СТАТУТОВ	447
<i>Чеботарев С. С.</i>	
ГУМАНИЗАЦИЯ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ И ПОКОЛЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА	449
<i>Katsyn M. I.</i>	
REGULATION OF THE ELECTRONIC CONTRACTS IN LAW OF EU, COLLISIONS AND PERSPECTIVES	450
<i>Стрельцов Л.С.</i>	
БІЛЬШ ПРЕДМЕТНО ПРО СПІВПРАЦЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС	452

РОЗДІЛ 8. ЛІНГВІСТИКА, ПСИХОЛОГІЯ ТА ІНФОРМАТИКА В ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Підрозділ 8.1.

Проблеми сучасної правової лінгвістики та перекладу

<i>Мізецька В. Я.</i>	
«НЕСПРАВЖНІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА» В АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТАХ	454
<i>Петлюченко Н. В.</i>	
НОМО CHARISMATICUS КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	456
<i>Балабуха К. В.</i>	
THE PLACE OF CROSS-CULTURAL COMPETENCE IN THE COURSE OF LEGAL TRAINING	458
<i>Робу Н. В.</i>	
СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ-АББРЕВИАТУР В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	460
<i>Богатырёва М. А.</i>	
СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ	462
<i>Ладиненко А. П.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	464
<i>Кантур К. А.</i>	
ЛИНГВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА ПРОТЕСТНОЙ ТЕМАТИКИ (АНГЛИЙСКИЙ, РУССКИЙ, ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫКИ)	466
<i>Третьяков І. Г.</i>	
ВЖИВАННЯ АРТИКЛІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	468
<i>Коваленко Н. О.</i>	
ПРОБЛЕМИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У НІМЕЦЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ МОВІ	470

<i>Гомзякова О. Ю.</i> ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЮРИСТАМИ	471
<i>Калищева О. В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ НОРМАТИВНО- ПРАВОВИХ АКТІВ	473
<i>Барская А. А.</i> ВАРИАТИВНОСТЬ ТЕРМИНОЛОГИИ В ИСПАНСКОМ И ЛАТИНОАМЕРИКАНСКОМ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСКУРСАХ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)	475
<i>Абрамова Е. Ю.</i> ИСКУССТВО КОМПЛИМЕНТА В ДЕЛОВОМ ОБЩЕНИИ	477
<i>Митькина Е. Н.</i> ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ	479

Підрозділ 8.2.

Досвід використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері

<i>Якутко В. Ф.</i> ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУДЕБНЫХ ОРГАНОВ	481
<i>Логінова Н.І.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПИСУ В ЕЛЕКТРОННОМУ ДОКУМЕНТООБІГУ В СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА	483
<i>Іванов В. Г., Кошєва Н. А., Гвозденко М. В.</i> ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРАВА І ПРАВОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	485
<i>Трофименко О. Г.</i> ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	488
<i>Задерейко А. В.</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЭЛЕКТРОННОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ WEBMONEY TRANSFER В УКРАИНЕ	490
<i>Бильк Н. М.</i> РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАБОТЕ СОВРЕМЕННОГО ЮРИСТА	492
<i>Чанышев Р. И.</i> MICROSOFT OFFICE 365 В УКРАИНЕ – ПУТЬ К ЛЕГАЛИЗАЦИИ ОФИСНОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ	494

Підрозділ 8.3.

Актуальні проблеми юридичної психології та педагогіки

<i>Паньков А.І.</i> МЕНТАЛІТЕТ І АКУЛЬТУРАЦІЯ ПСИХОПІЛІТИЧНОГО ПОВСЯКДЕННЯ	496
<i>Семенова А. В.</i> РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	498

<i>Мамич М. В.</i>	
ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК	501
<i>Писаренко Л. М.</i>	
ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ФАХІВЦІВ.	503
<i>Фірсенко М. В.</i>	
СТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЖУ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА У ЕСЕЇСТИЦІ Ю. АНДРУХОВИЧА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗБІРКИ «ДИЯВОЛ ХОВАЄТЬСЯ В СИРІ»)	504
<i>Ануфрієва Н. Д.</i>	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДО УСПІШНОГО ВИСТУПУ МАЙБУТНІХ ПРАВОНАВЦІВ.	506
<i>Плукчи Л. В.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПРЕСТУПНИКА.	508

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної наукової конференції
професорсько-викладацького складу,
присвяченої
15-річчю Національного університету
«Одеська юридична академія»
та 165-річчю Одеської школи права

20–21 квітня 2012 року

Том 1

Верстка, обкладинка *Вітвицька В.Г.*

Здано в роботу 25.03.2012 р. Підписано до друку 16.04.2012 р.
Формат 60x84/16. Обл.-вид. арк. 37,52. Ум.-друк. арк. 33,0. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 1204-05. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Видавник: ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 1044 від 17.09.02).

вул. Зоопаркова, 25, м. Одеса, 65009, Україна

Тел. +38(048) 7777-591.

e-mail: maritimebooks@yandex.ru

www.law-books.od.ua

Віддруковано з готового оригінал-макету: СПД Карпенков О.І.

(Свідоцтво ОД № 21 від 20.01.2003 р.)

e-mail: odessaihp@breezein.net

Printed in Ukraine